Пролетарии от всички страни, съединявайте се!

МАРКС
ЕНГЕЛС

СЪЧИНЕНИЯ

ИЗДАТЕЛСТВО
НА БЪЛГАРСКАТА КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ
СОФИЯ 1962

МАРКС
ЕНГЕЛС

ТОМ

10

Материалите, включени в настоящото издание,
са преведени от руски и сверени със съответните оригинали

К. МАРКС
Ф. ЭНГЕЛЬС

Сочинения

Издание второе

Государственное издательство
политической литературы
Москва 1958

ПРЕДГОВОР

В десетия том от Съчиненията на К. Маркс и Ф. Енгелс са включени статиите, написани от януари 1854 до януари 1855 г включително. Повечето от тези статии са били публикувани в американския прогресивен вестник „New-York Daily Tribune". Някои от статиите, изпратени в „Tribune", Маркс печатал едновременно в чартисткия вестник „People's Paper", като понякога ги преработвал, за да ги направи достъпни за английския работнически читател. От януари 1855 г. Маркс започнал да сътрудничи и в германския буржоазнодемократически вестник „Neue Oder-Zeitung", като използувал за тази цел материали от своите статии и от статиите на Енгелс, изпратени в „Tribune". Сътрудничеството в „Neue Oder-Zeitung" давало на Маркс възможност да осветлява за германските читатели най-важните проблеми на международната политика, на икономическото развитие и вътрешното положение на различните капиталистически страни, както и въпросите на буржоазнодемократическото и работническото движение.

Публицистичните произведения на Маркс и Енгелс образуват значителна част от огромната и разностранна научна и политическа работа, която основоположниците на марксизма вършили по онова време. Придавайки първостепенно значение на по-нататъшното развитие на теорията на научния социализъм, Маркс продължавал своите изследвания в областта на политическата икономия. Главни предмети на изследователската работа на Енгелс били историята и теорията на военното дело, както и лингвистиката. Много изводи и обобщения, направени от Маркс и Енгелс в процеса на тяхната изследователска работа, намирали отражение в статиите, написани за „Tribune" и други вестници. Тези статии

на основоположниците на марксизма, посветени в по-голямата си част на текущите събития, на политическия и икономическия живот на най-важните страни в Европа и Азия, представляват ярък образец на прилагане на материалистическата диалектика към анализа на основните проблеми на съвременността.

Маркс и Енгелс се стремели да използуват своите вестникарски статии, както и преписката си с дейците на работническото движение в различните страни за обосноваване позицията на пролетариата по най-важните въпроси на международния живот, както и на вътрешната политика на европейските държави. Определяйки програмата за действие на пролетариата в условия, когато в повечето страни работническото движение още не се било отделило от общодемократическия поток, основоположниците на марксизма конкретизирали своето учение за челната роля на пролетариата с оглед на основните задачи на епохата и на своеобразните условия в една или друга страна. Тъй като нямали възможност да обосновават тактиката на пролетариата широко и открито, както направили на времето в редица документи на Съюза на комунистите и на страниците на „Neue Rheinische Zeitung", Маркс и Енгелс били принудени сега да формулират своите тактически положения в отделни статии, писани от случай за случай, във връзка с анализа на конкретните събития, прибягвайки понякога към алегорична форма.

През 1854—1855 г. във връзка с Кримската война в центъра на вниманието на Маркс и Енгелс стояли международните отношения и ходът на военните действия на различните военни театри. На тези две основни теми е посветена значителна част от включените в десетия том статии. Особено място в тома заемат статиите, в които се дава характеристика на икономическото развитие и политическия живот в капиталистическите страни, на първо място в Англия, както и на английското работническо движение. Голяма група статии се отнасят до революционните събития в Испания в 1854 г. Към тях спада серията от статии на К. Маркс „Революционна Испания", в която се осветлява историята на испанските буржоазни революции от началото на XIX век.

При разглеждането на външната политика на различните европейски държави през време на Кримската война, на етапите на дипломатическите преговори и на хода на военните действия Маркс и Енгелс пристъпвали към анализа на всеки от тези въпроси от гледна точка на перспективите на по-нататъшното развитие на работническото, революционно-демократическото и националноосвободителното движение, от гледна точка на интересите на революцията.

Както и през 1848—1849 г., Маркс и Енгелс считали царизма за главната опора на феодално-абсолютистката реакция в Европа. Те виждали в събарянето на царизма, в отстраняването на неговото реакционно влияние върху Европа необходимо условие за победата на пролетарската революция в Англия и Франция, за демократичното разрешаване на основните въпроси на историческото развитие на Германия, Италия, Полша, Унгария и другите европейски страни — въпроси, които не били разрешени от революциите през 1848—1849 г.

Същевременно Маркс и Енгелс ясно виждали, че управляващите класи в Англия и Франция, кръвно заинтересовани от запазването на царизма като контрареволюционна сила, не искали неговия пълен разгром, защото се опасявали от революционните последици на този разгром за Европа и виждали в това заплаха за своето собствено господство. Плановете на английската олигархия и на френското бонапартистко правителство — доказват в своите статии Маркс и Енгелс — се свеждали само до отстраняването на Русия като съперник в борбата за хегемония в Близкия Изток, до установяване на господство на Балканите и в района на Черно море, до отслабване на военната мощ на царска Русия. Съобразно с тези планове главните усилия на правителствата на Англия и Франция били насочени към това, да се локализира по възможност войната и да се ограничи сферата на военните действия с ония райони, които били обект на техните завоевателни стремежи. На този план за локализирана война, която да се води за користните интереси на господствуващите класи в Англия и Франция, Маркс и Енгелс противопоставяли лозунга за революционна война на европейските народи против царското самодържавие.

Набелязвайки тактиката на пролетариата през време на Кримската война, Маркс и Енгелс изхождали от разбирането, че ако войната против царизма вземе европейски характер, тя би могла да предизвика нов революционен подем в европейските страни, да доведе до падане на антинародните, деспотични режими в тези страни и до освобождаване на потиснатите националности в Европа; при тези условия започналата война би се превърнала в революционна война на народите против царизма. Тази война би могла да ускори назряването на революционна ситуация и в самата Русия, да приближи революцията против самодържавието и крепостничеството.

По такъв начин издигнатият от Маркс и Енгелс лозунг за революционна война против царизма трябвало да разгори революционното движение в Европа, да вдигне народните маси във всички европейски страни против своите правителства. Именно в това

се състояла принципиалната отлика на позицията на Маркс и Енгелс от националистическата позиция на ония представители на европейската буржоазна демокрация, които излезли в подкрепа на контрареволюционните правителства на Англия и Франция, определяйки тяхната война против Русия, като „война между свободата и деспотизма" (виж настоящия том, стр. 266).

Тактиката на Маркс и Енгелс в периода на Кримската война била продължение на тяхната тактика през 1848—1849 г., когато те призовавали на страниците на „Neue Rheinische Zeitung" към революционна война против царизма. Тази тактика, както изтъква В. И. Ленин, се диктувала от обективните исторически условия на епохата от 1789—1871 г., когато на преден план стояла задачата за окончателното унищожаване на абсолютизма и феодализма. „Преди събарянето на феодализма, абсолютизма и чуждонационалния гнет не можело и дума да става за развитие на пролетарската борба за социализъм" (В. И. Ленин. Съчинения, т. 21, стр. 298).

Призивът за революционна война против царизма и за революционно преобразуване на Европа е ясно формулиран в статията на Ф. Енгелс „Европейската война", с която започва настоящият том. Тази статия била написана във връзка с появяването през януари 1854 г. на англо-френска флота в Черно море. В своята статия Енгелс отбелязва коренната разлика между войната, която управляващите класи в Англия и Франция възнамерявали да водят против Русия, и действително революционната война против царизма, която би трябвало да се води в интерес на демократическото преобразуване на Европа. Енгелс изказва убеждението, че обстановката, условията и характерът на войната ще се изменят тогава, когато на сцената се яви шестата велика сила — революцията, която ще обяви своето върховенство над всички пет така наречени „велики" сили и ще накара да трепери всяка една от тях. В статията се изказва мисълта, че започналите военни действия, независимо от желанието на правителствата на Англия и Франция, могат да послужат като тласък за европейска революция, почвата за която е подготвена от икономическото и политическо развитие на Европа, от засилването на класовите противоречия, на кипежа сред работническите и трудещите се маси. Същата мисъл е формулирана в статията на Ф. Енгелс „Войната", в статията на К. Маркс и Ф. Енгелс „Развоят на военните действия", тя лежи в основата и на другите им статии, посветени на войната.

Като набелязали тактиката на пролетариата в периода на Кримската война, основоположниците на марксизма я развивали

и конкретизирали с оглед на специфичните условия в една или друга страна. Те отделяли специално внимание на Англия — главната капиталистическа страна по онова време, на перспективите на революционното развитие на която придавали първостепенно значение. Анализирайки икономическото и политическото положение на Англия, отношението на различните класи на английското общество и на техните политически партии към Кримската война, основоположниците на марксизма непрекъснато разобличавали в своите статии вътрешната и външната политика на господствуващите класи в Англия и на техните партии — вигите и торите. Маркс и Енгелс доказвали, че със своята вътрешна политика господствуващите класи в Англия пречат за прогресивното развитие на английския народ, а във външната политика, ръководени от своите користни класови интереси, се стремят само да отслабят царизма, като запазят тази опора на реакцията в Европа. Разобличаване на цялата английска политическа система и на позициите на буржоазните партии, остра критика на английската дипломация и методи на водене на войната — такова е основното съдържание на статиите на Маркс и Енгелс, посветени на анализа на политиката на управляващите класи в Англия.

В своите статии Маркс показва, че политиката на буржоазно-аристократическата олигархия по източния въпрос се отличавала със същото вероломство, което било изобщо присъщо на английската дипломация и представлявало нейна традиционна черта. В статиите „Документи за подялбата на Турция" и „Тайна дипломатическа кореспонденция" Маркс въз основа на подробния анализ на многобройни дипломатически документи разобличава опитите на редица английски държавни дейци в предшествуващия войната период да се споразумеят с царското правителство за подялбата на Турция, като си осигурят решаващи позиции в Близкия Изток. Маркс стига до извода, че ако подялбата на Турция между царска Русия и Англия не криела опасността от неизбежна война с Франция, а войната с Франция не застрашавала с европейска революция, английското правителство еднакво охотно би погълнало и Турция, и Русия (вж настоящия том, (стр. 64).

В многобройните военни прегледи, написани от Енгелс по молба на Маркс и публикувани в „New-York Daily Tribune" като уводни статии, се критикуват методите на водене на войната от английското правителство. Маркс и Енгелс гледали на тази критика като на важна съставна част от своята дейност за разобличаване на английската олигархия. Като публикували една част от тези прегледи и в чартисткия орган „People's Paper", Маркс и

Енгелс виждали в това средство за агитация сред английските работници против политиката на господствуващите класи.

Във военните си статии Енгелс изпъква като голям военен специалист, като много добър познавач на военното дело. В редица статии — „Войната“, „Съвременното състояние на английската армия, нейната тактика, екипировка, интендантство и т. н.“, „Британската катастрофа в Крим“ и други — той разкрива консерватизма на английската военна система, нейния рутинен характер и изостаналостта на военното дело в Англия в сравнение с общото ѝ капиталистическо развитие. В статиите „Въпросът за войната в Европа“, „Отстъплението на русите от Калафат“, „Положението на армиите в Турция“ и много други Енгелс разглежда хода на военната кампания, характеризира състоянието на силите на воюващите държави, прави разбор на отделни военни операции. Значителен интерес представлява публикуваният за пръв път ръкопис на Енгелс „Кронщадската крепост“. В статиите „Инкерманското сражение“, „Войната“ и „Кампанията в Крим“ Енгелс, оценявайки високо героизма на руските войници, същевременно рязко критикува изостаналостта на военното дело в помешчическа Русия, бездарността на значителна част от генералитета и „парадната мущровка“ на войниците, която се прилагала в царската армия.

Голяма група статии на Енгелс е посветена на обсадата на Севастопол, която той разглеждал като нов етап във военната кампания (статиите: „Настъплението срещу Севастопол“, „Обсадата на Севастопол“, „Към критиката на обсадата на Севастопол“ и др.). В статиите, написани през октомври—ноември 1854 г., Енгелс, изхождайки от численния превес на съюзниците и отбелязвайки слабостта на укрепленията на Севастопол, смята за възможно падането на града в най-близко време. Но героизмът на защитниците на Севастопол, проявената от тях смелост и самоотверженост дали възможност незащитеният преди това откъм сушата Севастопол да се подготви за продължителна отбрана. Това накарало Енгелс още в края на декември 1854 г.—началото на януари 1855 г. да отбележи, че „откритият град е вече превърнат в първокласен укрепен лагер“ (виж настоящия том, стр. 591), че благодарение на усърдието на русите Севастопол е укрепен по-добре от когато и да било и че възможността да бъде превзет с щурм е съвсем изключена (виж настоящия том, стр. 629).

Статиите на Енгелс за Кримската война, които се публикуват в настоящия том, както и в том 9 и 11 на настоящото издание, съдържат ценни материали и теоретически изводи в областта на историята на военното изкуство, на военната теория, стратегия

и тактика. Тези статии отразяват важен етап във формирането на марксистката военна мисъл, в обобщаването, което Енгелс прави на опита на съвременните му войни въз основа на историческия материализъм. При четенето на военните статии на Енгелс трябва обаче да се има предвид, че разполагайки често само с тенденциозните информации на буржоазния западноевропейски печат и нямайки време и възможност да провери съобщенията за хода на военните действия, тъй като военните прегледи се пишели по горещите следи на събитията, Енгелс понякога допущал едностранчива оценка на някои военни операции, като например синопското сражение или превземането на Бомарсунд.

Маркс и Енгелс не само разобличавали външната политика на английската олигархия, но и разкривали антинародната същност на целия политически строй на буржоазно-аристократическа Англия. В редица статии за парламентарните дебати Маркс дава блестяща критика на действуващата в Англия двупартийна система. Той подчертава, че борбата между вигите и торите по въпросите на външната политика има само показен характер, тъй като всяка партия „предпочита да не уронва политическата „репутация“ на своя противник, ...за да не се подкопае основата на господството на управляващите класи“ (виж настоящия том. стр. 58). Редица статии на Маркс били насочени против конкретни лица — съвременни държавни дейци на Англия. Маркс продължава започнатото още преди това разобличаване на политиката на такива видни представители на английската олигархия като Палмерстон, Ръсел, Абърдин, Гладстон и други.

Засягайки позицията на различните политически партии и групировки в английския парламент през време на войната, Маркс показва мръсната роля, която играела в политическия живот на страната фракцията на либералните ирландски депутати в парламента (така наречената ирландска бригада). Представителите на тази фракция, отбелязва Маркс, по същество предавали националното движение на ирландския народ. Поддържайки ту една, ту друга английска партия, ирландската бригада изтръгвала от тях отделни отстъпки, заставяла ги да задоволяват нейните користни интереси, като съвсем не пречела на английските колонизатори да потискат Ирландия; тя „нито веднъж не предотврати нито една подлост по отношение на Ирландия, нито една несправедливост по отношение на английския народ“ (виж настоящия том, стр. 62).

Значителен брой статии — „Парламентарните дебати“, „Войната. — Парламентарните дебати“, „Дебатите за войната в парламента“ и други — са посветени на анализа на речите на раз-

лични депутати в парламента по въпроси, свързани с воденето на войната, с бюджета, с проектите за отделни реформи и т. н. На някои от тези заседания на камарата на общините Маркс присъствувал лично. Въз основа на конкретни примери той безпощадно критикува капиталистическото общество, разголва неговите недъзи и язви, разобличава господствуващите политически порядки и разкрива класовата същност на английския парламентаризъм, лицемерието и фалша, присъщи на буржоазните парламентарни дейци. Анализирайки военния бюджет, представен от министъра на финансите Гладстон, Маркс в статията „Британските финанси" подчертава, че в последна сметка народните маси плащат за войната. Много статии на Маркс съдържат остра критика на английския буржоазен печат.

В редица статии Маркс рязко критикува изказванията на представителите на фритредерските кръгове на промишлената буржоазия в Англия, групирани около така наречената манчестерска школа, която се провъзгласявала за „привърженица на мира" и била против войната с Русия. Маркс показва, че тази позиция на фритредерите произтичала съвсем не от искрено миролюбие, а от убеждението, че Англия е в състояние да установи монопол върху световните пазари с мирни средства, без разходи за водене на война. Изхождайки от засилването на износа на английски стоки на руските пазари, фритредерите доказвали общността на интересите на капиталистическа Англия и помешчическа Русия. Маркс подчертава, че явяването на фритредерските лидери Кобден и Брайт в ролята на „защитници на мира" означавало в същност защита на режима, установен в Европа в 1815 г. в интерес на реакционните управляващи кръгове на великите държави и в ущърб на жизнените интереси на народите. По такъв начин, прикривайки се с пацифистки лозунги, промишлената буржоазия в Англия, подобно на английската аристократическа олигархия, била на практика враг на демокрацията и на националноосвободителното движение. Фалшивото миролюбие на кобденовци и брайтовци, което прикривало тяхната омраза към революцията и стремежа им да запазят такава реакционна сила като царизма, показвало, отбелязва Маркс, „ниската и подла душа на европейската буржоазия" (виж настоящия том, стр. 41).

Маркс допълва критиката на позицията на английските фритредери по въпросите на външната политика с остра и бичуваща критика на тяхната вътрешна политика, на тяхното демагогско излизане в ролята на „защитници" на народните маси. В статиите „Търговско-промишлената криза" и „Търговско-промишлената

криза в Англия“ Маркс разобличава фритредерите като най-злите врагове на работническата класа. Кобденовци и брайтовци, пише той, фарисейски скърбят за „взаимното изтребление на християни“ във войната, но същевременно се явяват като привърженици на необузданата експлоатация на работниците, стремейки се с всички средства към отменяване на законодателството, ограничаващо работния ден на жените и децата. Маркс разкрива несъстоятелността на опитите на фритредерите да обяснят засилването на икономическата криза в Англия със случайни причини, по-специално с влиянието на войната. Фритредерите се опитвали да спасят своята догма, съгласно която отменяването на житните закони и приемането на принципите на свободната търговия са панацеята против търговско-промишлените кризи.

В редица свои статии, посветени на икономическото развитие на капиталистическите страни, преди всичко на Англия, Маркс опровергава концепциите на фритредерите и другите буржоазни икономисти. При това той се опира на богат статистически материал, на всекидневно проучване и обобщаване на текущите икономически данни, което било част от гигантската подготвителна работа на Маркс за главния му икономически труд — бъдещия „Капитал“. Доказвайки несъстоятелността на буржоазната политическа икономия, Маркс се опира на откритите от него общи закономерности на развитието на капитализма. Той подчертава, че кризисните явления, които се наблюдавали в Англия, са органически присъщи на капиталистическия начин на производство с неговите антагонистични противоречия. Тези кризисни явления се проявявали, въпреки че войната в известна степен допринесла за развитието на отделни отрасли на производството, като позволила да се използува за военни цели една част от свободния капитал. Маркс отбелязва проявилата се по онова време такава специфична черта на икономиката на Англия като тясната ѝ връзка със световния пазар; в резултат на растящия износ на английски стоки в другите страни се засилвало влиянието на английската промишленост, както и на преживяваните от нея сътресения, върху цялата световна икономика.

Изследвайки цикличното развитие на капиталистическата икономика, Маркс стига до извода, че периодът на икономическия разцвет в Англия, започнал от 1849 г., не може да продължава непрекъснато и че кризисните явления, които се наблюдавали в английската икономика през 1853—1854 г., ще прераснат в дълбока икономическа криза, което и станало в 1857 г. С настъпването на новата криза Маркс свързвал възможността за нов подем на работническото и революционното движение в Европа

Особено място заемат в тома статиите, посветени на работническото движение в Англия: „Откриването на Работническия парламент. — Военният бюджет на Англия“, „Писмо до Работническия парламент“, „Работническият парламент“ и други. В продължение на много години Маркс и Енгелс били най-тясно свързани с чартисткото движение, вземали непосредствено участие в него. През първата половина на 50-те години те оказвали помощ на революционните чартисти в борбата им за възраждане на чартизма на нова, социалистическа основа. В своите статии Маркс популяризирал материала, печатан в чартисткия печат, пропагандирал речите на лидера на революционните чартисти Ърнест Джонс, помагал на чартистите да разкриват пред трудещите се маси класовия характер на английския парламент. В статията „Укрепяването на Цариград. — Датският неутралитет. — Съставът на английския парламент. — Неурожаят в Европа“ Маркс, анализирайки социалния състав на парламента и действуващата избирателна система, показва, че най-многобройната класа на английското общество — пролетариатът — в същност е лишена от правото и възможността да участвува в политическия живот на страната. Основоположниците на марксизма настойчиво поставяли пред английския пролетариат задачата да създаде своя масова политическа действително революционна партия. В приветственото писмо до Работническия парламент Маркс поставя пред него велика и славна цел — „организирането на работническата класа в национален мащаб“ (виж настоящия том, стр. 125). В друга статия Маркс подчертава, че само като се организира в партия в национален мащаб, английският пролетариат ще придобие социална и политическа сила и ще бъде в състояние да се бори против „привилегиите на съвременните управляващи класи и робството на работническата класа“ (виж настоящия том, стр. 117).

Значително място в статиите, влизащи в настоящия том, се отделя на Франция, на нейната вътрешна и външна политика, на позицията ѝ в Кримската война. При оценката на тази позиция Маркс и Енгелс изхождат от положението, че самата природа на бонапартисткия режим — режим на буржоазна диктатура, опряна на армията — неизбежно тласка Наполеон III към военни авантюри. „Революция вътре в страната или външна война — друг изход за него няма“ — пише Маркс (виж настоящия том, стр. 101). Той неведнъж подчертава, че бонапартистка Франция е изиграла ролята на един от главните подпалвачи на Кримската война. „Сегашното усложнение на Изток — изтъква Маркс — е породено в същност от бонапартистката узурпация“ (виж настоящия том, стр. 66).

Маркс и Енгелс отбелязват, че Наполеон III и неговата клика се боят не по-малко от английската олигархия от една европейска революция и затова също са за локализирана война. Подобно на британското коалиционно правителство бонапартисткото правителство на Франция преследвало във войната користни, завоевателни цели, което намирало отражение във военните планове и действията на френското командуване. В статиите си Маркс систематически разкрива тайните замисли на френското правителство, бори се против лъжливите бонапартистки лозунги, които разпалвали шовинистическо упоение сред масите. Той решително се обявява против опитите на някои буржоазни демократи да представят Луи Бонапарт за защитник на демокрацията, за „представител на свободата" (виж настоящия том, стр. 265). Маркс разобличава антидемократичната, антинародна политика на Наполеон III и заклеймява кървавите методи на „цивилизацията на декемврийския преврат" (виж настоящия том, стр. 527). В статията „Реорганизацията на английското военно ведомство. — Австрийските искания. — Икономическото положение на Англия. — Сент-Арно" в блестяща памфлетна форма е разобличен един от ония, на които „се поверява спасението на цивилизацията", типичният представител на управляващите кръгове на бонапартистка Франция, маршал Сент-Арно — продажен кариерист, циничен съучастник на Луи Бонапарт.

В условия, когато работническото движение във Франция било разгромено, Маркс и Енгелс с особено внимание и съчувствие следили съдбата на френските пролетарски революционери, на първо място на Огюст Бланки, когото те считали за забележителен вожд на френската работническа класа. Голям интерес във връзка с това представлява онази част от публикуваната за пръв път на руски език статия „Севастополската мистификация. — Общ преглед", в която О. Бланки се противопоставя на А. Барбес, който в периода на Кримската война изпаднал в плен на буржоазно-националистически настроения.

Редица статии на Маркс, влизащи в настоящия том, съдържат остър критически анализ на вътрешната и външната политика на Прусия, на нейната позиция през време на Кримската война. Такива са статиите „Декларацията на пруския кабинет. — Плановете на Бонапарт. — Политиката на Прусия", „Русия и германските държави. — Цените на зърнените храни", „Бомбардирането на Одеса. — Гърция — Въззванието на черногорския княз Данило. — Речта на Мантойфел", „Договорът между Австрия и Прусия. — Парламентарните дебати на 29 май" и други. Маркс разглеждал въпроса за позицията, която Прусия трябва

да заеме във войната, от гледна точка на разрешаването на основната историческа задача на Германия, неразрешена в революцията от 1848—1849 г. — задачата за създаване на единна демократична германска република. Маркс считал, че участието на Прусия във войната против царска Русия може да даде непосредствен тласък за нов подем на демократичното движение в Германия, в който решаваща роля трябва да изиграе работническата класа. Надигането на народните маси би довело до събаряне на съществуващите в Прусия и другите германски държави монархии и до създаване на единна демократична германска държава. Маркс разобличава политиката на реакционните пруски управляващи кръгове, проникната от страх от народните маси, поспециално тяхното намерение да арестуват всички най-известни демократи и да ги изпратят в крепости в Източна Прусия, за да ги лишат по такъв начин от възможност да организират народно движение (виж настоящия том, стр. 76—78).

В своите статии Маркс отделя особено внимание на анализа на позицията на Австрия в Кримската война. Маркс и Енгелс придавали голямо значение на влизането на Австрия във войната, считайки, че пренасянето на военните действия в централната част на Европа би предизвикало там нов подем на националноосвободителното движение, който би могъл да доведе до победа на буржоазнодемократическата революция. В този случай неизбежно би се изменил и характерът на самата война. „Докато войната се ограничава между западните държави и Турция, от една страна, и Русия, от друга — пише Енгелс, — тя няма да стане европейска война, каквато видяхме след 1792 г.“ (виж настоящия том, стр. 7).

Влизането на Австрия във войната би могло да доведе до краха на Австрийската империя — тюрма на народите, — до образуване на самостоятелни национални държави от поробените от Австрия народи и до демократично преустройство в редица европейски страни. „Освен германците — изтъква Маркс — най-непосредствено заинтересовани от изхода на източните усложнения са унгарците и италианците“ (виж настоящия том, стр. 200).

Въз основа на грижлив анализ на положението на Австрийската империя в статиите „Руската дипломация. — Синята книга по източния въпрос. — Черна Гора“, „Подробности по мадридското въстание. — Австро-пруските искания. — Новият заем в Австрия. — Влашко“, „Отстъплението на руските войски“, „Източната война“ Маркс и Енгелс стигат до извода, че политиката на неутралитет, към която се придържало австрийското правителство в източната криза, е била обусловена от нестабилността на

реакционния режим на хабсбургската империя, от външнополитическите, както и от вътрешните затруднения на тази империя, Австрийското правителство се намирало един вид между два огъня. То не можело да допусне разгрома на царска Русия, тъй като Хабсбургите „биха се лишили от единствения приятел, който може да им помогне да се измъкнат от следващия революционен водовъртеж“ (виж настоящия том, стр. 294). От друга страна, австрийското правителство не желаело засилването на Русия и се опасявало, че напредването на руските войски към Балканите ще предизвика вълнения сред потиснатите от Австрийската империя славянски народи и ще пробуди в тях „съзнание за собствената им сила и за унижението, на което те са подложени под властта на германците“ (виж настоящия том, стр. 33). Затова Австрия поискала изтеглянето на въоръжените сили на Русия от дунавските княжества. При това австрийското правителство се надявало с помощта на западните държави да излезе от финансовите затруднения, които — както показва Маркс в статиите „Източната война“, „Банкрутът на Австрия“ и други — се били много изострили. Тези причини, пише Маркс, определиха колебливата и неопределена позиция на австрийското правителство.

Анализирайки вътрешното положение на Австрийската империя, Маркс показва, че политиката на австрийското правителство, което разпалвало националната вражда между народите, потискани от Австрия, намирала благоприятна почва в националистическата позиция на буржоазно-либералните представители на тези народи, по-специално в позицията на италианските либерали. „Тайната на дълговечността на Австрийската империя — пише Маркс — се крие именно в този провинциален егоизъм, който заслепява всеки народ с илюзията, че може да извоюва своята свобода, като пожертвува независимостта на друг народ“ (виж настоящия том, стр. 201).

Както съдбата на потисканите от Австрия народи, така и съдбата на славянските и другите народи, които влизали в състава на феодалната Отоманска империя, Маркс и Енгелс свързвали с революционно-демократични преобразования в Европа, с революционна война, която трябвало да доведе до краха на тази империя и до образуването на независими демократични държави на Балканите. Противно на мнението на много западноевропейски политически дейци, по-специално на английския публицист Д. Уркарт, който бил за запазване на реакционната турска държава, Маркс и Енгелс считали феодалната Турска империя за огромна пречка за историческия прогрес и поддържали искането за национална независимост на славянските и

другите народи, които се намирали под властта на турските завоеватели.

Освен статиите, посветени на Кримската война, на анализа на хода на военните действия и на свързаните с тази война перспективи на революционното движение в Европа, значително място в тома заемат статиите на Маркс, посветени на започналата в 1854 г. буржоазна революция в Испания: „Въстанието в Мадрид. — Австро-турският договор. — Молдавия и Влашко“, „Виенското съвещание. — Австрийският заем. — Възванията на Дулсе и О'Донел. — Правителствената криза в Англия“, „Испанската революция. — Турция и Гърция“, „Реакцията в Испания“ и други. Маркс и Енгелс, които внимателно следили всички прояви на революционното движение на европейския континент, придавали голямо значение на революционните събития в Испания. Те горещо приветствували борбата на испанския народ против абсолютизма, гледайки на тази борба като на евентуален пролог към революция в Европа.

За да си изясни по-добре особеностите на нарастващата в Испания буржоазна революция и съотношението на класовите сили в нея, Маркс грижливо изучава историята на предишните испански революции, запознава се с трудовете на испански, френски, английски и германски автори. Резултат от историческите изследвания на Маркс била напечатаната в „New-York Daily Tribune“ през септември—декември 1854 г. серия от статии „Революционна Испания“, в която се прави задълбочен анализ на борбата на испанския народ от времето на Наполеоновото нашествие до революцията през 1820—1823 г. Важно допълнение към този труд е за пръв път публикуваният ръкописен откъс от една статия на Маркс от същата серия, изпратена от него в „New-York Daily Tribune“, но ненапечатана във вестника.

Статиите на Маркс, посветени на Испания, имат огромна научна стойност. Съдържащите се в тях обобщения не само хвърлят светлина върху най-важните събития от испанската история — борбата на испанците с маврите, въстанието против абсолютизма на Карл V в защита на средновековните свободи, националноосвободителната война против Наполеон, буржоазните революции през първата половина на XIX век, карлистката война и други, — но и улесняват разбирането на редица общи проблеми на световната история.

Във всички статии, посветени на историята на испанските революции, Маркс преди всичко подчертава ролята на народните маси, чиято революционна енергия не можали да задушат нито деспотичният режим на абсолютизма, нито „светата инквизиция“.

нито Наполеоновите армии. Колкото и мъртва да изглеждала на пръв поглед испанската държава, под нейното було дремели живите сили на испанския народ и Наполеон I, който считал Испания за безжизнен труп, бил много неприятно поразен, когато открил, че макар и испанската държава да е мъртва, испанското общество блика от живот и във всяка негова част кипят съпротивителни сили" (виж настоящия том, стр. 437).

Оценявайки високо борбата против френските интервенти, която се разгърнала в Испания, Маркс диалектически разкрива и противоречивите черти на тази борба: противоречието между целите на борещия се за своето освобождение народ и стремежите на реакционните управляващи кръгове в Испания да възстановят абсолютизма и да запазят своите привилегии. Маркс отбелязва, че това явление е присъщо в една или друга степен на всички войни за независимост, които са се водили против Наполеоновото нашествие. Във връзка с това Маркс изказва важната мисъл, че националноосвободителната борба трябва да се съчетава с дълбоки вътрешни социални и политически преобразования.

Въз основа на примера на испанските революции от XIX век Маркс разкрива редица закономерности, присъщи на всички предишни буржоазни революции. Той показва ролята на народните маси като движеща сила на тези революции и същевременно разкрива половинчатостта, класовата ограниченост на чуждите на народните интереси либералнобуржоазни ръководители на тези революции, което слагало печат върху цялото развитие на революционната борба. Политическата незрелост и предразсъдъците на масите, отбелязва Маркс, неизменно са били използувани от по своята същност враждебни на революцията либерални елементи, които са се стремели да задържат движението в конституционни рамки. Отличителна черта на буржоазните революции, пише Маркс в статията „Еспартеро" е, „че именно тогава, когато народът на глед стои на прага на велики начинания, когато му предстои да започне нова ера, той се оставя да бъде овладян от илюзиите на миналото и доброволно отстъпва цялата си власт и цялото си влияние, завоювани с такъва мъка на представители — действителни или мними — на народното движение от някоя минала епоха" (виж настоящия том, стр. 377). Дълбоката критика, на която Маркс подлага испанските либерални дейци, допълва съдържащата се в неговите по-ранни произведения характеристика на либерализма като господствуващо през XIX век сред буржоазията политическо и идеологическо течение. По-специално твърде типична за буржоазните либерали била отбелязаната от Маркс шовинистическа позиция на ръководителите на испанските револю-

ции по колониалния въпрос, техният стремеж на всяка цена да запазят под властта на Испания нейните латиноамерикански владения.

Анализирайки историята на Испания, Маркс наред с общите закономерности на общественото развитие разкрива и специфичните особености на тази история, по-специално влиянието на националните черти и вековните традиции на испанския народ върху хода на историческото развитие. Така въз основа на примера на Испания Маркс показва, че абсолютната монархия не винаги е играла прогресивна роля в периода на разлагането на феодализма и на възникването на национални държави. Докато в големите европейски държави абсолютната монархия в това време „се явява като цивилизаторски център, като обединяващо начало на обществото“ (виж настоящия том, стр. 435), в Испания поради редица исторически причини тя не само не е имала централизаторски функции, но и направо е спъвала историческия прогрес. Маркс стига до извода, че „абсолютната монархия в Испания, която има само чисто външно сходство с абсолютните монархии в Европа изобщо, трябва по-скоро да бъде поставена в една категория с азиатските форми на управление. Испания, подобно на Турция, си остана конгломерат от лошо управлявани републики начело с номинален суверен“ (виж настоящия том, стр. 436). Анализирайки особеностите на историческото развитие на Испания в началото на XIX век, Маркс отбелязва, че по силата на испанските традиции борбата между капитализма и феодализма, „борбата между двете обществени системи трябваше да вземе формата на борба между противоположни династични интереси“ (виж настоящия том, стр. 638).

Ръкописният откъс от непубликуваната статия на Маркс от серията „Революционна Испания“ съдържа важни теоретически изводи, които един вид обобщават съдържанието на всички статии от тази серия и дават ключ за разбиране на изложените в тях събития. Маркс изказва тук дълбоката мисъл, че основната причина за поражението на буржоазната революция в Испания през 1820—1823 г. се състои в откъсването на буржоазните революционери, които представлявали интересите на градските слоеве, от селските маси. Революционната партия, подчертава Маркс, не съумяла да свърже интересите на селяните с интересите на градското население, като по този начин отблъснала селските маси от революцията и направила възможно използуването им от контрареволюционните сили. Това стесняване на социалната база на движението и свързаната с него зависимост на революционните граждани от армията, която представлявала „инструмент, опасен

за ония, които се ползуваха от него" (виж настоящия том, стр. 637), именно били главната причина за поражението на революцията.

Статиите на Маркс за Испания са ярък образец на прилагане на историческия материализъм към изучаване на историята на отделните народи.

*
* *

В настоящия том са включени два непубликувани ръкописа — откъсът от серията статии „Революционна Испания" от К. Маркс и „Кронщадската крепост" от Ф. Енгелс. Освен това в тома се печатат 25 статии от Маркс и Енгелс, които не влязоха в първото издание на Съчиненията и се публикуват за пръв път на руски език. При откриването на новите статии е използуван пазещият се в Архива на Института по марксизъм-ленинизъм бележник на Маркс от 1850—1854 г., в който наред с другите материали се съдържат бележки на Маркс и жена му за статиите, изпратени в „New-York Daily Tribune". Този бележник и другите източници дадоха възможност да се уточнят авторството и датите на написването на произведенията, включени в настоящия том.

Както неведнъж са отбелязвали в писмата си Маркс и Енгелс, редакцията на „New-York Daily Tribune" произволничела с текста на техните статии, особено на ония, които се печатали без подпис като уводни. На редица статии, предимно на военните прегледи, писани от Енгелс, редакцията се стремяла да придаде характер на статии, написани в Ню Йорк, и за тази цел правила редакционни допълнения; към някои от статиите на Маркс и Енгелс били прибавени цели абзаци; в настоящото издание явните добавки, направени от редакцията, са отбелязани в бележки под линия към съответното място на статията.

При изучаването на конкретно историческия материал, привеждан в статиите, публикувани в настоящия том, трябва да се има предвид, че за значителен брой статии, посветени на текущите събития, Маркс и Енгелс можели да използуват като източници главно информациите, които се появявали в буржоазния печат — във вестниците: „Times", „Moniteur universel", „Indépendance belge", в списание „Economist" и други. Оттук те вземали данни за хода на военните действия, за числеността на армиите на воюващите страни, за състоянието на финансите на различните държави и т. н. В някои случаи тези данни не съответствуват на данните, установени от по-късни изследвания.

Откритите в текста на „New-York Daily Tribune“ и други вестници печатни грешки в собствените имена, географските названия, цифровите данни, датите и т. н. са поправени въз основа на проверка на източниците, от които са се ползували Маркс и Енгелс.

За разлика от първото издание на Съчиненията, в което много статии на Маркс и Енгелс бяха разделени на части и групирани според тяхната тематика, като понякога се изпускаха цели откъси, в настоящото издание всички статии на Маркс и Енгелс се печатат във вида, в който те са се появили на времето във вестника. В случаите, когато заглавието на статията, липсващо във вестника, е дадено от Института по марксизъм-ленинизъм, пред заглавието е поставена звездичка.

Институт по марксизъм-ленинизъм
при ЦК на КПСС

К. МАРКС
Ф. ЕНГЕЛС

ЯНУАРИ 1854 — ЯНУАРИ 1855

Ф. ЕНГЕЛС

ЕВРОПЕЙСКАТА ВОЙНА[1]

Най-после дълго очакващият разрешение турски въпрос е достигнал, изглежда, стадия, когато дипломацията с нейните вечно променящи се, вечно подли и вечно безрезултатни ходове няма да може да го задържи повече в своите ръце. Френската и английската флота са влезли в Черно море, за да попречат на едно нападение на руската военна флота срещу турската флота или турското крайбрежие. Цар Николай отдавна вече заяви, че подобна стъпка ще бъде за него сигнал за обявяване на война. Ще посрещне ли той сега този факт спокойно?

Не трябва да се очаква, че съединените флоти веднага ще атакуват и унищожат руската ескадра или укрепленията и военните докове в Севастопол. Напротив, можем да бъдем сигурни, че инструкциите, които дипломатите са дали на двамата адмирали*, са съставени така, че в максимална степен да се избегне възможността за сблъскване. Но веднаж дадена заповед за военни придвижвания по море и по суша, тези придвижвания се подчиняват вече не на желанията и плановете на дипломатите, а на свои собствени закони, които не могат да бъдат нарушени, без да се изложи на опасност цялата експедиция. В намеренията на дипломатите съвсем не влизаше руските да бъдат разбити при Олтеница; но след като на Омер паша бе дадена известна свобода и започнаха военни операции, действията на командуващите на двете враждуващи страни преминаха в сфера, която в значителна степен бе извън контрола на посланиците, които се намираха в Цариград.

* — **Дъндъс и Хамлен.** *Ред.*

Затова, щом веднъж корабите са вдигнали котва от рейда на Бейкоз, никой не може да каже кога те ще изпаднат в такова положение, от което няма да могат да ги измъкнат нито молитвите на лорд Абърдин за мир, нито тайното споразумение на лорд Палмерстон с Русия и в което те ще трябва да избират между позорно отстъпление и решителен бой. Едно тясно, затворено море, подобно на Черно море, в което корабите на двете враждуващи страни мъчно могат да се скрият едни от други, представлява тъкмо мястото, където при тези обстоятелства конфликтът може да стане неизбежен всеки ден. И не трябва да се очаква, че цар Николай ще позволи без съпротива да блокират флотата му в Севастопол.

Ако ли пък след тази стъпка трябва да последва европейска война, това ще бъде най-вероятно война между Русия, от една страна, и Англия, Франция и Турция, от друга. Вероятността за такова събитие е достатъчно голяма, за да ни даде основание според възможностите си да съпоставим шансовете за успех и да сравним активните бойни сили на двете страни.

Но ще бъде ли Русия изолирана? На чия страна ще застанат в една всеобща война Австрия, Прусия и зависимите от тях германски и италиански държави? Говори се, че Луи Бонапарт уведомил австрийското правителство, че ако в случай на конфликт с Русия Австрия се присъедини към нея, френското правителство ще използува революционния кипеж в Унгария и Италия, който се нуждае само от една искра, за да се превърне отново в страхотен пожар, и че Франция ще се опита да възстанови италианската и унгарската нация. Подобна заплаха може да упражни влияние върху позицията на Австрия; тя може да я накара да пази неутралитет колкото е възможно по-дълго, но не може да се разчита, че Австрия ще може да стои дълго настрана от подобна борба, ако тя се разрази. Вече самият факт на подобна заплаха може да предизвика в Италия частични въстания, които неизбежно биха направили Австрия още по-зависим и още по-послушен васал на Русия. И най-после нима тази Наполеонова игра не бе вече изиграна веднъж?[2] Може ли да се очаква, че човекът, който върна папата на неговия светски престол и има вече готов кандидат за неаполитанския трон[3], ще даде на италианците това, към което те се стремят не по-малко, отколкото към независимост от Австрия — единството на Италия? Може ли да се очаква, че италианският народ ще се хвърли безразсъдно в подобен капан? Несъмнено италианците жестоко страдат от австрийското иго. Но те едва ли ще имат голямо желание да съдействуват за укрепването на престижа на една империя, която вече се клати в самата Франция,

и за славата на един човек, който пръв поведе борба против италианската революция. Всичко това е известно на австрийското правителство и затова можем да предполагаме, че Австрия ще действува повече под влияние на собствените си финансови затруднения, отколкото на Бонапартовите заплахи; можем също да бъдем сигурни, че в решителния момент влиянието на царя ще надделее във Виена и ще вовлече Австрия на страната на Русия.

Прусия се опитва да повтори играта, която изигра в 1780, 1800 и 1805 г.[4] Нейният план е да образува съюз на неутралните балтийски или северногермански държави, начело на който тя би могла да играе роля от известно значение, и да се присъедини към оная страна, която ѝ обещае най-големи изгоди. Както показва историята, всички подобни опити с почти комично еднообразие винаги са завършвали с това, че алчното, нерешително и страхливо пруско правителство се е хвърляло в обятията на Русия. Едва ли този път Прусия ще избегне обичайната си участ. Тя ще пусне пипала във всички посоки, ще се продава на публичен търг, ще интригува в двата лагера, ще гълта камилите и ще цеди комарите[5], ще загуби и ония остатъци от престиж, които може би все още има, ще бъде бита и в края на краищата ще отиде с този, който ще даде най-малко, т. е. в този случай, както и във всички други — с Русия. За Русия Прусия ще бъде не съюзница, а бреме, защото ще се погрижи — за собствената си полза и удовлетворение — армията ѝ да бъде предварително разбита.

Докато поне една от германските държави не е вовлечена в европейска война, борбата може да бушува само в Турция, Черно и Балтийско море. В течение на този период най-голямо значение ще има борбата по море. Без съмнение, съюзническата флота може да разруши Севастопол и да унищожи руската черноморска флота; съюзниците могат да завземат и задържат Крим, да окупират Одеса, да блокират Азовско море и да развържат ръцете на планинските жители на Кавказ. Няма нищо по-лесно, ако се действува бързо и енергично. Ако предположим, че за това ще отиде първият месец на активни операции, то още следващия месец параходите на съединените флоти, оставяйки зад себе си бавните платноходи, могат да бъдат в Ламанш. Защото това, което би оставало да се направи в Черно море, лесно би могло да бъде свършено от турската флота. За запасяване в Ламанш с въглища и за други приготовления биха били нужни още две седмици. След присъединяването на тези параходи към френската и английската ескадри в Атлантическия океан и Ламанш съюзническата флота би могла още преди края на май да се появи на кронщадския рейд

в такова количество, което би осигурило успеха на едно нападение.

Това, което трябва да се предприеме в Балтийско море, е също тъй от само себе си очевидно, както и това, което трябва да се предприеме в Черно море. Необходимо е на всяка цена да се сключи съюз с Швеция, ако е нужно, да се сплаши Дания, да се предизвика въстание във Финландия чрез дебаркиране на достатъчно количество войски и обещание, че мир ще бъде сключен само при условие, че тази област бъде присъединена отново към Швеция. Дебаркираните във Финландия войски биха застрашили Петербург, докато флотите биха бомбардирали Кронщад. Наистина тази крепост има много силна позиция. Фарватерът, който води към рейда, едва може да пропусне два военни кораба, вървящи редом; при това последните са принудени да излагат своите бордове на огъня на батареите, разположени не само на главния остров, но и на малките скали, на рифовете и на съседните островчета. Известни жертви не само на хора, но и на кораби са неизбежни. Но ако това се вземе под внимание при съставянето на плана за атаката, ако бъде решено да се пожертвува един или друг кораб и ако планът се изпълнява енергично и смело, Кронщад трябва да падне. Каменната зидария на неговите укрепления няма да може да устои дълго на концентрирания огън на тежките оръдия на Пексан[6], тези най-разрушителни от всички оръдия, използувани срещу каменни стени. Големите винтови параходи с пълен комплект подобни оръдия много скоро биха произвели неотразим ефект, макар при това, разбира се, да биха рискували своето собствено съществуване. Но какво са три или четири линейни винтови кораба в сравнение с Кронщад, този ключ към Руската империя, овладяването на който би оставило Петербург без защита?

Какво би представлявала Русия, ако загуби Одеса, Кроншад, Рига и Севастопол, ако Финландия бъде освободена, една неприятелска армия се разположи пред вратите на столицата и всички руски реки и пристанища бъдат блокирани? Великан без ръце, без очи, на когото не остава нищо друго, освен да се опита да смаже врага с тежестта на своето тромаво туловище, хвърляйки го напосоки ту тук, ту там, където се чува неприятелски боен вик. Ако морските държави на Европа биха действували така решително и енергично, Прусия и Австрия биха могли до такава степен да се освободят от контрола на Русия, че биха могли дори да се присъединят към съюзниците. Защото, ако вътрешното им положение беше сигурно, двете германски държави охотно биха се възползували от затруднителното положение на Русия. Но не може да се очаква, че лорд Абърдин и Друен дьо Луис ще вземат

толкова решителни мерки. Управниците не възнамеряват да нанасят решаващи удари и ако избухне всеобща война, инициативата на военачалниците ще бъде до такава степен ограничена, че те ще се окажат съвсем парализирани. Ако все пак бъдат удържани решителни победи, ще бъдат положени грижи те да бъдат приписани на случая, а последиците им да бъдат направени колкото може по-безвредни за врага.

На войната на азиатското крайбрежие на Черно море би могло веднага да се сложи край с действия на флотите; но на европейското крайбрежие тя би продължавала без значителни прекъсвания. Русите, изгонени от Черно море, лишени от Одеса и Севастопол, не биха могли да преминат Дунава, без да се изложат на голям риск (освен по посока на Сърбия, за да вдигнат там въстание), но те напълно биха могли да държат дунавските княжества, докато превъзхождащи ги сили на противника и заплахата от дебаркиране на големи войскови маси в тила им и във фланг ги заставят да се изтеглят от Влашко. За русите не е наложително да евакуират Молдавия, докато няма общи военни действия, защото демонстрации в тил и във фланг биха имали малко значение, докато Хотин и Кишинев биха им осигурявали сигурна връзка с Русия.

Но докато войната се ограничава между западните държави и Турция, от една страна, и Русия, от друга, тя няма да стане европейска война, каквато видяхме след 1792 г. Но нека веднъж тя започне: отпуснатостта на западните държави и активността на Русия скоро ще принудят Австрия и Прусия да застанат на страната на самодържеца. Прусия навярно ще може да не се взема специално в сметката, тъй като е повече от вероятно, че нейната армия, каквито и да са нейните качества, ще преживее поради своята самонадеяност една втора Йена[7]. Австрия, напротив, въпреки нейното положение, което е близко до банкрут, въпреки възможността за въстания в Италия и Унгария, ще бъде противник, за който ще трябва да се държи сметка. Самата Русия, принудена да държи войски в дунавските княжества и на кавказката граница, да окупира Полша, да има армия за защита на балтийското крайбрежие и по-специално на Петербург и Финландия, ще може да отдели много малко войски за настъпателни операции. Ако Австрия, Русия и Прусия (приемайки, че последната не е още окончателно разгромена) могат да концентрират на Рейн и в Алпите от петстотин до шестстотин хиляди души, това е повече, отколкото може нормално да се очаква. А на тази петстотинхилядна съюзническа армия могат да излязат насреща само французите, при условие че бъдат водени от генерали, неотстъпващи по своите

качества на генералите на противниците, между които само австрийците имат пълководци, действително заслужаващи това име. Руските генерали не са страшни, а що се отнася до прусаците, те изобщо нямат генерали; техните офицери са родени подпоручици.

Но не трябва да забравяме, че в Европа съществува една шеста велика сила, която в определени моменти доказва своето върховенство над всички пет така наречени „велики“ сили и кара да трепери всяка една от тях. Тази велика сила е Революцията. Тя дълго мълча и отстъпва, но сега търговската криза и гладът отново я зоват към действие. От Манчестер до Рим, от Париж до Варшава и Пеща — навсякъде се чувствува нейното присъствие, навсякъде тя вдига глава и се пробужда от своята дрямка. Разнообразни са симптомите, че тя отново се връща към живот; те се проявяват навсякъде във вълнението и тревогата, обхванали пролетариата. Само един сигнал е нужен и тази шеста и най-велика европейска сила ще се изстъпи напред в блестящи доспехи и с меч в ръка, подобно на Минерва, излизаща от главата на Олимпиеца. Този сигнал ще бъде даден от наближаващата европейска война и тогава всички сметки за равновесие на силите ще бъдат объркани от появата на един нов фактор, който със своя вечно жизнеутвърждаващ и младежки порив ще осуети плановете на старите европейски велики сили и на техните генерали, както през 1792—1800 г.

Написано от Ф. Енгелс на 8 януари 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune“, бр. 3992 от 2 февруари 1854 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

* ЗАПАДНИТЕ ДЪРЖАВИ И ТУРЦИЯ

Лондон, вторник, 10 януари 1854 г.

Обвинението срещу г. Семере, че разкрил мястото, където била скрита унгарската корона[8], бе повдигнато най-напред от виенския „Soldatenfreund", явния орган на австрийската полиция, и само този факт е напълно достатъчен, за да докаже лъжливостта на обвинението.

Не е в обичаите на полицията без достатъчни основания да издава собствените си съучастници, затова пък един от привичните ѝ похвати е да хвърля подозрение върху невинния, за да скрие виновния. Едва ли австрийската полиция би пожертвувала по своя воля един толкова виден и влиятелен човек като г. Семере, ако бе успяла да си осигури неговото сътрудничество. Ако тайната не е била издадена неволно от някой от агентите на г. Кошут (което съвсем не е невероятно), остава ми само да заподозра в това предателство граф К. Батиани, който сега живее в Париж. Той беше един от малцината, посветени в тайната на местонахождението на скритите регалии, и той е единственият измежду тях, който се е обърнал към унгарския съд с молба за *амнистия*. Имам основания да предполагам, че последния факт той няма да отрече.

Британският главнокомадуващ лорд Хардинг е бил убеден да оттегли своята оставка. Що се отнася до херцог Норфолк, кореспондентът на „Dublin Evening Mail" ни осведомява, че

„станаха известни някои придворни интриги. Някакъв благороден херцог, временно изпълняващ известна длъжност при двора и носещ най-високото наследствено феодално звание в държавата, бил попрекалил с шампанското на трапезата на кралицата, в резултат на което загубил своето най-благородно

равновесие в трапезарията и въвлякъл в катастрофа самата кралица. Последицата от това досадно произшествие била оставката на благородния херцог и назначаването на граф Спенсер за лорд-стюард* при двора на нейно величество."

Г-н Садлер, маклерът на ирландската бригада, отново е поискал да бъде освободен от заемания от него министерски пост и лорд Абърдин този път е приел оставката му. Положението на г. Садлер стана неудържимо след извършените пред един ирландски съд разкрития относно скандалните средства, с които той успял да влезе в парламента. Влиянието на „кабинета на всички таланти"[9] върху ирланската бригада едва ли ще се засили след това неприятно събитие.

Хлебните бунтове, които станаха в петък и събота в Кредитон, Девоншир[10], бяха един вид народен отговор на ярките описания на разцвета, с които правителствените и фритредерските вестници счетоха за уместно да развличат своите читатели по случай изпращането на 1853 година.

В едно съобщение от Трапезунд във вестник „Patrie"[11] се казва, че когато руският шарже д'афер в Техеран поискал оставката на двама ползуващи се с най-голяма популярност министри на персийския шах, сред народа започнали вълнения и командуващият гвардията заявил, че не отговаря за общественото спокойствие, ако това искане бъде удовлетворено. Съгласно това съобщение именно страхът от избухване на народната омраза против Русия накарал шаха да възобнови отношенията си с английския шарже д'афер.

Към огромното множество вече публикувани дипломатически документи се прибавиха сега една *нота на четирите велики сили* от 12 декември[12], отправена до Портата съвместно от техните съответни посланици в Цариград, и едно ново окръжно на г. Друен дьо Луис до френските дипломатически агенти, подписано в Париж на 30 декември. Ако прочетем внимателно нотата на четирите велики сили, ние разбираме защо в Цариград са започнали такива вълнения, когато е станало известно, че нотата е приета от Портата, защо на 21 декември е започнало въстаническо движение и защо турското правителство е било принудено тържествено да заяви, че възобновяването на мирните преговори няма да доведе до прекратяване на военните действия, нито ще повлияе върху тях. Точно девет дни, след като съобщението за вероломната и подла касапница при Синоп стигна до Цариград и бе посрещнато в цялата Отоманска империя със страшен вик за

---

* — длъжностно лице, което ръководи коронацията или председателствува процеси срещу лордове. *Бълг. ред.*

мъст, четирите велики сили най-спокойно призовават, а посланиците на Великобритания и Франция дори принуждават Портата да влезе в преговори с царя на следната база: *всички предишни договори ще бъдат възобновени;* отнасящите се до религиозните привилегии фермани, октроирани от султана на неговите християнски поданици, ще бъдат допълнени с нови гаранции, дадени на всяка от великите сили, а следователно и на царя; Портата ще назначи пълномощник за сключване на примирие; тя ще разреши на Русия да построи в Ерусалим църква и болница и ще поеме задължение пред великите сили (а следователно и пред царя) да подобри своята вътрешна административна система. Портата не само няма да получи никакво обезщетение за тежките загуби, причинени ѝ от пиратските действия на русите, но, напротив, веригите, които Русия кара Турция да носи вече четвърт век, ще бъдат изковани отново, а затворникът — прикован по-здраво от преди. Портата трябва да се предаде на милостта на самодържеца, като му гарантира смирено ферманите за религиозните привилегии на своите християнски поданици и поеме задължение да подобри своята вътрешна административна система, подчинявайки се по такъв начин едновременно на протектората на царя по религиозните въпроси и на неговия диктат по въпросите на гражданското управление. Като обезщетение за подобна капитулация на Портата се дава обещание за „възможно най-бързото евакуиране на дунавските княжества", окупирането на които лорд Кланрикард нарече „акт на пиратство", и уверение, че преамбюлът на договора от 13 юли 1841 г.[13], който се оказа толкова „сигурна гаранция" против Русия, ще бъде формално потвърден.

Макар жалките „велики сили" да са достигнали крайния предел в своята безмерна подлост, принуждавайки Портата няколко дни след Синоп да води преговори на такава база, все пак по този гнусен начин те няма да с измъкнат от своите затруднения. Царят вече е отишъл твърде далеч, за да допусне под каквато и да било форма изключителното право на протекторат над християнските поданици на Турция, за което той претендира, да бъде заменено от един европейски протекторат.

„Австрия" — съобщава виенският кореспондент на „Times"[14] „попитала дали руският двор ще възрази против един европейски протекторат над християните в Турция. Тя получила най-решителния отговор, че Русия няма да позволи на никоя друга сила да се меси в работите на православната църква Русия имала договори с Портата и щяла да разреши този въпрос само с нея."

Ние също четем в „Standard"[15], че

„Николай няма да приеме каквито и да било предложения, които не изхождат непосредствено от самия турски суверен; по този начин той отхвърля

всякакво право на европейските велики сили на посредничество или намеса и нанася на тези велики сили обида, която не може да се счита за незаслужена."

Единственото важно място в окръжното на г. Друен дьо Луис е съобщението, че съединените ескадри са влезли в Черно море, за „да комбинират своите действия така, че да не допуснат каквото и да било ново нападение на морските сили на Русия върху територията на Турция или нейната флота". Non bis in idem*. La moutarde après la viande**. Във вчерашния брой на „Morning Chronicle"[16] е поместена телеграма от кореспондента му в Цариград от 30 декември, в която се съобщава, че съюзническата ескадра е влязла в Черно море.

„Флотите" — пише „Daily News"[17] — „навярно влизат в Черно море само за да вършат това, което вършеха в Босфора, т. е. нищо".

Съгласно съобщение на „Press"[18].

„вече е дадена заповед на един кораб от английската и на един кораб от френската флота да влязат в Черно море и да се насочат към Севастопол под парламентьорско знаме. След като пристигнат там, те трябва да уведомят руския адмирал, че ако неговата флота излезе от севастополското пристанище, ще бъде незабавно обстреляна."

Макар руската флота в това не много благоприятно годишно време и след своя славен подвиг при Синоп да няма особени основания да излиза в Черно море, царят няма да позволи на Англия и Франция макар и временно да го изтикат от ония води, от които той сам успя да ги изтика още в 1833 г.[19] Той ще загуби своя престиж, ако не отговори на това съобщение с обявяване на война.

„По-вероятно е Русия да обяви война на Англия и Франция" — заявява „Neue Preussische Zeitung"[20], — „отколкото да се сключи скоро мир между Русия и Турция".

В Нюри (Олстер) се е състоял голям митинг, посветен на непредизвиканото нападение на Русия срещу Турция. Радвам се, че благодарение на любезността на г. Уркарт, който ми изпрати съобщението за нюрийския митинг, мога да запозная вашите читатели с най-забележителните места от речта на този джентълмен. Тъй като вече неведнъж съм излагал своето гледище по източния въпрос, смятам за излишно да подчертавам пунктовете, по които съм принуден да не се съглася с г. Уркарт[21]. Ще си позволя само

* — За едно престъпление два пъти не се съди. *Ред.*

** — След вечерята — горчица (в смисъл на българската поговорка „След дъжд качулка"). *Ред.*

да отбележа, че неговото гледище се потвърждава в следното съобщение:

„Селяните от Малко Влашко, подкрепени от влашки войници, са въстанали против руските. Цялата област около Калафат и край левия бряг на Дунав се е вдигнала. Руските чиновници са напуснали Турмал."

След няколко встъпителни бележки г. Уркарт заявил:

„По въпросите, които засягат нашите най-важни интереси и нашите отношения с другите държави, не съществува нито законно ограничение, нито системно ръководство, нито отговорност пред нацията, нито наказание за неизпълнението на едно или друго задължение или за извършването на едно или друго престъпление. Вие сте съвсем лишени от всички конституционни средства за контрол, тъй като или ви държат в неведение, или ви информират неправилно. Следователно тази система има за цел да развращава народа, да подкупва правителството и да излага държавата на опасност. А всъщност вие сте против това най-ловко и последователно, най-войнствуващо и безскрупулно правителство, което си прокара път към всемогъщество, представляващо заплаха за света, с помощта на същите правителства, които то се стреми да свали. Нашето положение, така както някога положението на Атина, се отличава с това, че Русия е намерила или създала главните оръдия на своята сила в недрата на онази държава, чиито представителни органи са най-чужди на нейната политика. За това има една съществена причина — че Англия е крайно невежа по подобни въпроси. В Съединените щати има президент, който се ползува с прерогативите, присъщи на кралската власт. Там има сенат, който контролира изпълнителната власт и бива предварително осведомяван за нейните актове. (Одобрителни възгласи. Ръкопляскания.) Във Франция неведнъж са били назначавани парламентарни комисии за анкетиране на държавните работи; тези комисии искат да им бъдат представяни документи и викат министъра на външните работи за обяснения. Освен това там народът е бдителен, поне по въпросите, по които е осведомен; същото важи и за правителството, защото от това зависи съдбата на кабинетите и династиите. В Австрия има поне монарх, който знае за действията на своите служители. В Турция и Русия виждате следното: в едната от тези страни настроението на народа възпира правителството, а в другата — правителството представлява волята на нацията. Само в Англия короната няма власт, правителството няма система, парламентът не упражнява контрол, а нацията се намира в неведение. (Одобрителни възгласи.) Връщайки се сега към съвременното положение, към фактите, на които сме свидетели, трябва преди всичко да кажа — и това е много важен въпрос, — че Русия няма сила да изпълни своите заплахи, че тя е разчитала само на възможността да ви вдъхне необоснован страх, че тя съвсем не е възнамерявала да воюва с Турция, че тя не разполага със средства за това, че тя дори не е правила приготовления за това, разчитайки, че вие ще възпрете Турция и по този начин ще ѝ дадете възможност да окупира нейните владения; Русия разчита освен това, че вие ще заставите Турция да изпълни нейните нагли искания, които ще доведат до разрушаването на Отоманската империя. (Одобрителни възгласи.) Именно с помощта на вашия посланик в Цариград и на вашата ескадра в Босфора Русия всеки момент може да постигне своите цели. Тук трябва да обърна вниманието ви върху декларацията на моя благороден приятел полковник Чесни и същевременно да запълня един пропуск, който той направи. Той заяви, че при положението, което съществуваше преди преминаването на Прут, Турция лесно можела да се справи с Ру-

сия, но той не ви запозна с високата оценка, която дава и е давал на военните качества на турците. Той заяви, че дори в настоящия момент въпреки всички огромни предимства, които Русия получи благодарение на вас, той още се съмнява дали действително Турция и сега не може да се справи с Русия. Аз ни най-малко не се съмнявам, че тя няма да се окаже по-слаба, но при две условия, които ще спомена с ваше разрешение: първо, вашият посланик и вашата ескадра трябва да бъдат отзовани; второ, Турция трябва да престане да разчита на чужденците, което така я омаломощава. Но след това полковник, Чесни, наистина с известно колебание, направи друга декларация, на която, изхождайки от толкова голям авторитет — а по-голям авторитет по тези въпроси няма, — може да се даде прекомерно голяма тежест или неправилно тълкуване. Той заяви, че настоящият момент може да бъде благоприятен за Русия, тъй като Дунав е замръзнал и това ѝ дава възможност да прехвърли войски в България. Но с какви сили разполага тя, за да ги прехвърли в България? На Европа в течение на много месеци се поднасяха преувеличени съобщения. Усърдно ни информираха за огромно съсредоточаване на руски войски, готови да влязат в действие. Твърдеше се, че техният брой достига до 150 000 души, и хората бяха готови да повярват, че 150 000 души са достатъчни, за да завоюват Турция. Преди известно време получих официално съобщение, съгласно което общият брой на войските, преминали Прут, възлиза само на 80 000 души, от които 20 000—30 000 души вече са загинали от болести или се намират в лазарети. Изпратих това съобщение на един вестник, но то не бе напечатано, тъй като бе счетено за неправдоподобно. Русия сега сама е публикувала съобщение, в което общият брой на войските е намален на 70 000 (Ръкопляскания.) Ако оставим настрана съотношението на силите на двете империи, ако те мобилизират всичките си войски, трябва да ни бъде ясно, че с такова количество войски Русия не е имала намерение да воюва. А какви сили можеше да противопостави Турция? По това време тя имаше не по-малко от 180 000 души между Балкана и Дунава, нараснали сега на 200 000 души, разположени на силни, укрепени позиции, срещу една руска армия от най-много 50 000 души, и то деморализирана от поражението и заразена от дух на дезертьорство. Що се отнася до качествата на турските войски и до тяхното превъзходство над руските, вие чухте изказванията на генерал Бем, вие имате също жив свидетел в лицето на полковник Чесни, думите на когото се потвърждават от събитията, които предизвикаха изумление и възхищение в цяла Европа. Забележете, нас сега ни интересува въпросът не за съотношението на силите на двете империи, а за намеренията и начина на действие на една от тях — Русия. Считам, че тя не е имала намерение да воюва; защото, от една страна, тя не е имала необходимите сили, а, от друга страна — тя е можела да разчита на английския кабинет. Русия не е имала намерение да воюва — тя няма това намерение и сега. Още преди започването на военните действия аз казах: тя ще нахлуе в дунавските княжества и ще ги окупира с помощта на Англия. Защо можех да предвиждам това? Разбира се, не защото знаех намеренията на Русия, които хиляди познават така добре или дори по-добре от мене, а защото знаех какво представлява Англия. Но нека разгледаме отново този въпрос, той е много важен, за да го отминем. Полковник Чесни заяви, че цялата работа е в резерва, с който Русия разполага отвъд Прут. За този резерв той напоследък слушал много. Остен-Сакен със своите 50 000 войници с бърз марш се придвижвал към Дунава, за да отмъсти за катастрофата при Олтеница. След това се оказало, че 50-те хиляди били всъщност 18 000, а най-куриозното е, че дори тези 18 000 не пристигнали на местоназначението си (Смях и ръкопляскания.) Ако вземем цифрата на полковник Чесни — 75 000 — и я съкратим, вземайки под внимание убитите и болните, на 50 000, а след това прибавим 18 000 войници от този вездесъщ резерв, в края на краищата ще се по-

лучат само 70 000 души, които трябва да действуват против 200 000, здраво окопани, и то в планинска област и в едно годишно време, когато русите досега неизменно са избягвали да се сражават.

Разрешете ми сега да припомня събитията от предишната война през 1828—1829 г. Турция преживяваше тогава вътрешни сътресения. Мюсюлманин бе извадил меч против мюсюлманин; провинциите се бяха разбунтували, Гърция бе въстанала, старите военни сили бяха унищожени, новите набори, слабо дисциплинирани, възлизаха само на 33 000 души. Господството на Черно море бе изтръгнато от Турция с оглушителните залпове на британските оръдия в Наваринското пристанище; и тогава Русия, подкрепена от Англия и Франция, се нахвърли върху Турция и достигна центъра на нейните европейски владения, преди Турция да узнае, че е обявена война. А как мислите вие — колко войници счете тя тогава за необходимо да използува? 216 000. (Ръкопляскания.) И все пак само с измама и под въздействието на английския посланик, който за нещастие се върна, Турция бе принудена да подпише натрапения ѝ чрез внезапното нападение Одрински договор. (Одобрителни възгласи.) Погледнете съвременна Турция с нейното единодушие, с нейния героизъм, породен от любовта към родината и от омразата към насилието, с нейната централизирана власт и богати ресурси; тя може да набере 300 000 доброволци, най-войнствените, каквито светът е виждал, тя има 250 000 дисциплинирани войници, увенчани с победи в Азия, тя притежава господството на Черно море, което, както сега ще докажа, съвсем не е загубила при Синоп, тя има параходи, които могат без загуби на хора или време да превозят нейните войски на арената на военните действия от най-отдалечените части на империята; от снежните върхове на Кавказ до безплодните пустини на Арабия, от просторите на Африка до Персийския залив — навсякъде цари дух на възмущение, дух на мъжество. (Одобрителни възгласи. Ръкопляскания.) Да, но както в предишната война Наваринският бой доведе казаците на Балканите, така и сега витлата на Англия могат дори без война да докарат старите руски кораби в Дарданелите. Но аз говоря за намеренията на Русия. Ето къде е работата. Днешната победа трябва да бъде удържана на Даунинг стрийт, а не на Изток. А нима вие сте невредими? Нима между вас ще се намери човек, който да не е засегнат по някакъв начин? Има ли поне един човек, който да не плаща по-скъпо хляба и на когото да не са намалели възможностите да намери работа или да приложи своя капитал? (Одобрителни възгласи.) На кого данъците не са се увеличили? Нима Чейндж-али* не е обхваната от треска? Нима това настъпление на руските войски не разстрои паричния пазар, макар и в размер на две трети от разстройството в 1847 г.? И при това Русия съвсем не е имала намерение да воюва. Нима не сме свидетели на унижението на европейските правителства и на възникването на предпоставки за въстания и сътресения? И при това Русия съвсем не е имала намерение да воюва. Нима не видяхме как Отоманската империя се разорява от издържането на огромна армия от половин милион войници за това, че Русия е придвижила войска от 70.000 души, която трябва да се храни за сметка на Турция и за сметка на работниците на Великобритания? И всичко това става, защото вие повярвахте на лековерни хора, според които Русия е толкова силна, че никой няма да може да ѝ окаже съпротива, а Турция е толкова слаба, че нищо не може да ѝ помогне. Ние положително живеем в епохата на сънища и басни; ние сме способни да повярваме не само на това — ние също сме способни да повярваме, че Русия е по-могъща от всички държави на света, обединени против нея. „Times" пренебрежително се изказва за мюсюлманската армия; той също подценява френската армия и английската военна флота и тържествено ни съобщава, че цяла Европа заедно

* — улица в Лондон, на която се намира борсата. *Ред.*

с Турция могат да попречат на русите да стигнат Цариград толкова, колкото на северните ветрове да духат из сарматските равнини... Казаното за Европа важи и за Турция, но Турция ще загине, ако вие продължавате да действувате както преди. Русия е изпратила 70 000 души и в резултат Турция е обхваната от ужас и негодувание, Англия трепери от страх и паника, а Русия също се тресе от... смях. (Смях и продължителни ръкопляскания.) Аз обещах да се върна на сражението при Синоп или, както правилно го наричат, малкия Наварин. Не споменавам за това неприятно събитие във връзка с нашето поведение — в този случай ние постъпихме не по-позорно, отколкото в останалите случаи, — споменавам за него само доколкото то показва съотношението на силите на двете страни. От тази гледна точка то нищо не прибави към мощта на Русия и с нищо не отслаби Турция, а, напротив: то извънредно ярко показа, че русите имат всички основания да се боят от храбростта на Турция. Ние виждаме тук един факт, който няма равен дори в нашите военноморски летописи: фрегати, които застават борд до борд с линейни кораби, командири, които хвърлят факел в барутния погреб и се жертвуват пред олтара на отечеството. Какво ли не може да се направи против едно правителство, което на всяка крачка и особено в настоящия случай е предмет на омраза и отвращение за всеки човек. Забележете, че морските сили на Турция останаха незасегнати: нито един линеен кораб, нито един параход не бе загубен. Сега Турция ще е двойно по-сигурна за господството си на Черно море, ако дипломатите не се месят; защото именно те — и само те — доведоха до така наречената катастрофа при Синоп. Но катастрофата бе подготвена с друга цел; тя трябваше да бъде оня остен и камшик, с които трябваше да се подгонят изоставащите товарни животни в Париж и Лондон и да бъдат заставени да наложат на воюващите страни условията на съглашението. Преди да дойда на това събрание, чух как един от членовете на комисията заяви, че Англия и Франция са постъпили съвсем правилно, като се явили в качеството на посредници, ако са се надявали по този начин да осигурят мира. Знам, че неговите думи изразяват общото впечатление, което се е създало у всички в Англия, но при все това го слушах с ужас. Кой ви е дал правото да ходите по света и да натрапвате мира със силата на оръжието? Едно е да се съпротивяваш срещу агресия, друго е да я извършваш. (Одобрителни възгласи.) Защото ако целта ви е да спасите Турция, вие можете да се намесите само като обявите война на Русия. Вашето посредничество обаче би било добре дошло за Русия, то би станало под нейна диктовка и в резултат на Турция биха били натрапени условия, които биха я довели до гибел... През време на преговорите вие бихте предложили на Турция да се откаже от своите предишни договори с Русия, разчитайки на цялостно уреждане на европейските въпроси. Този довод вече действително бе изтъкнат и бе посрещнат с възторг от една нация, която винаги е готова да изпада във възторг от всяко извращение. Боже милостиви! Уреждане на европейските въпроси! Ето на какво трябва да разчита Турция! Но нали вашият Виенски договор, разбира се, също бе уреждане на европейските въпроси, а какви бяха неговите резултати? Това уреждане бе важно дотолкова, доколкото то създаде Полша; а какво стана с Полша? Когато Полша падна, какво ви каза вашият министър за този договор? Той каза: „Той даде на Англия правото да изкаже мнението си относно събитията в Полша." След като заяви по-нататък, че е протестирал по този повод, преди още събитието да е станало, той каза: „Обаче Русия застана в този случай на друго гледище." Същото ще стане с предлаганото сега уреждане на въпросите: тя отново ще застане на друго гледище. (Гръмки ръкопляскания.) Тези думи бяха казани в камарата на общините, те бяха произнесени от същия министър" (лорд Палмерстон), „който държи сега в ръцете си съдбата на Турция, така както държеше съдбата на Полша. Но сега вие сте предупредени, а тогава се намирахте в пълно неве-

дение... Разрешете ми да се позова на данни, публикувани тия дни в „Times". Той съобщава, че нашият пълномощен министър в Персия имал разногласие с правителството на шаха, което вече било готово да отстъпи, когато изведнъж се намесил руският пълномощен министър с цел да изостри спора. Вие виждате следователно как в едно и също време Русия изтиква Англия от Персия, а Англия натрапва на Турция господството на Русия. В същото съобщение се споменава, че една делегация пристигнала в Техеран; че афганистанците са извънредно възбудени и че заклетият враг на Русия Дост-Мохамед бил твърде заинтересован от успеха на своята делегация, която трябва да накара Персия да помогне на Турция. А вие навярно помните, че преди шестнадесет години Англия обяви война на афганистанците, за да свали Дост-Мохамед, защото бил враг на Англия и верен съюзник на Русия. Какво пък, може би вашето правителство е вярвало на това? Но ако това е така, извънредно странно е, че то воюва не против Русия, а против афганистанците, т. е. направо ги хвърли в обятията на Русия. Обаче вашето правителство не хранеше такава увереност; тогава то прекрасно знаеше, че Дост-Мохамед, както се оказа сега, е заклет враг на Русия, и именно по тази причина то го нападна. Този факт бе установен, а в камарата на общините бе доказано, че документите, в които Дост-Мохамед неправилно е бил представен за съюзник на Русия, са били открай докрай подправени. Английският пълномощен министър сам изпрати оригинала в Англия, за да бъде публикуван. (Позор!) Всичко това е само естествен резултат от обстоятелството, че действията на правителството се държат в тайна, а нацията — в неведение, за което вече говорих. Аз не виждам на това събрание нито един човек, който да не е бил мълчалив съучастник в това престъпление, който поради безразличие към работите и честта на своята страна да не е изпаднал до положението на роб, макар и да се мисли за свободен. (Одобрителни възгласи!) Разрешете ми да ви разкажа нещо за това, какво мислят за вас чужденците. Неотдавна вие слушахте много за влиянието на германците в двора. Не искате ли да чуете мнението на германските братовчеди на кралицата? Тогава позволете ми да ви кажа, че ако Германия попадна под руско влияние, това е работа на Англия. Чуйте само следните думи:

„Ако Англия и Франция не се месят в работите на Турция, тя ще победи. Ако ли, напротив, западните държави, заслепени от раболепие, не успеят да се въздържат от „посредничество", т. е. от намеса в източните работи, Турция е обречена, и московските казаци скоро ще станат ръководители на съдбините на целия свят! И все пак с какво благородство се отличаваше досега поведението на нещастната Турция, въпреки всички престъпления на дипломатите и макар че тя взе една шайка от убийци за свои приятели. Перспективите наистина са мрачни! Аз всеки час очаквам, че съюзническите ескадри ще почнат да бомбардират столицата на Турция, за да сломят нейния героичен дух и да я принудят да капитулира позорно. Турците действително могат да кажат: „Longa est injuria, longae ambages, sed summa sequor fastigia rerum!"* Какъв контраст между тяхното сегашно поведение и поведението на Англия в аналогични случаи! Те воюват — Англия се занимава с пиратство. Спомнете си само „декларацията в Лима" и нашествието в Афганистан, бомбардировката на Копенхаген и Наваринския бой, а след това помислете за Турция и сегашното ѝ положение. Нея я унижават и заплашват, дори нахлуват на нейна територия, „цивилизованият свят" я провокира, а тя при всички тези изпитания си остава спокойна и благоразумна, твърда, решителна и невъзмутима".

От всичко това можете да заключите, че хората, които заемат най-високо положение, могат напразно да въздишат за привилегията, която вие любезно

* — „Дълго трае несправедливостта, дълго трае неизвестността, но аз се стремя към крайните върхове на нещата!" *Ред.*

ми предоставяте, като ми давате възможност да излея своето негодувание и да предупредя за идващите събития. Затова позволете ми да ви кажа в какво положение се намирате. Британия се отличава с две особености: тя е идиот в своята страна и маниак в чужбина, въоръжен маниак, който излага на опасност собствения си живот и живота на другите. Всеки от вас поотделно не е такъв, но вие сте такива в съвкупност. Нека прочее се събуди у вас вашата индивидуална проницателност и обуздае колективния маниак, докато все още можете да лекувате болния мозък — този орган, който е причината на всички злини". (Гръмки и продължителни ръкопляскания.)

Към речта на г. Уркарт мога да прибавя, че последният coup d'éclat* на лорд Палмерстон и спечеленото от него разположение на народа го направиха ако не официален, то фактически министър-председател[22].

Написано от К. Маркс на 10 януари 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 3988 от 28 януари 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

* — подвиг. *Ред.*

К. МАРКС

*ИЗТОЧНАТА ВОЙНА[23]

Лондон, 14 януари 1854 г.

Най-после дълго очакващият разрешение източен въпрос е достигнал, изглежда, оная острота, когато дипломацията губи власт над него и вече не може да го използува за своите вечно променливи и вечно безрезултатни действия. На 3 януари френската и английската флота са влезли в Черно море, за да попречат на едно нападение на руската флота срещу турската флота или турското крайбрежие. Цар Николай веднъж бе заявил, че ще счита подобна стъпка като сигнал за обявяване на война. Ще посрещне ли той сега този факт спокойно? Днес се получи съобщение, че съединените сили на френската и английската флота заедно с първия дивизион на турската флота прехвърлят 17 хиляди турци към Батум. Ако това е вярно, то е също такъв акт на война, какъвто би било едно непосредствено нападение срещу Севастопол, и на царя остава само да обяви незабавно война.

Но ще бъде ли Русия изолирана? На чия страна ще застанат в една всеобща война Австрия и Прусия?

Говори се, че Луи Бонапарт уведомил австрийското правителство, че ако в случай на конфликт с Русия Австрия се присъедини към нея, френското правителство ще използува революционния кипеж в Италия и Полша, който се нуждае само от една искра, за да се превърне отново в страхотен пожар, и че Франция ще се опита да възстанови полската и италианската нация. Може обаче със сигурност да се предполага, че по-голямо влияние върху австрийското правителство ще окажат неговите собствени финансови затруднения, отколкото заплахите на Бонапарт.

За състоянието на австрийското съкровище може да се съди по нарасналото през последно време количество обезценени книж-

ки пари, които се намират в обръщение, и по извънредната мярка, взета неотдавна от правителството, което узакони намаляването на стойността на издадените от самото него книжни пари с 15%. Тази мярка на правителството, в резултат на която то обезценява собствените си пари, е може би върхът на изобретателността в областта на данъчното облагане, тъй като тя установява данък върху плащането на данъци. Според германските вестници австрийският бюджет за 1854 г. ще бъде приключен с дефицит от 45 000 000 флорини в редовната си част и от 50 000 000 — в извънредната. За стотен път Австрия върви към заем, но по начин, който не обещава успех. В случая се предлага да се сключи заем от 50 000 000 флорини с очевидната цел да се платят дължимите лихви и да се посрещнат някои други неотложни нужди.

Когато новината за проектираното влизане на съюзническа ескадра в Черно море стигна във Виена, банкерите трябваше много да поработят, разменяйки книжни пари срещу сребро. Собствениците на банкноти от 100 и 200 флорини се тълпяха в техните кантори, стремейки се да спасят своите застрашени богатства. При все това в решителния момент влиянието на С.-Петербург върху Виена ще вземе връх и Австрия ще бъде въвлечена в приближаващия се конфликт на страната на Русия. Що се отнася до Прусия, тя възнамерява да изиграе същата игра, както и в 1780, 1800 и 1805 г., а именно: да образува съюз на неутралните балтийски, или северногермански, държави, начело на който тя ще може да играе роля от известно значение, и да се присъедини към оная страна, която ѝ обещае най-големи изгоди.

Без съмнение една турско-европейска флота ще може да разруши Севастопол и да унищожи руската черноморска флота; съюзниците са в състояние да завземат и задържат Крим, да окупират Одеса, да блокират Азовско море и да развържат ръцете на планинските жители на Кавказ. Мерките, които ще бъдат взети в Балтийско море, са също тъй от само себе си очевидни, както и мерките, които ще бъдат взети в Черно море: на всяка цена съюз с Швеция; ако стане нужда, ще се сплаши Дания, ще се предизвика въстание във Финландия чрез дебаркиране на достатъчно количество войски и обещание, че мир ще бъде сключен само при условие, че тази провинция бъде присъединена отново към Швеция. Дебаркираните във Финландия войски биха застрашили Петербург, докато флотите биха бомбардирали Кронщад.

Всичко ще зависи от това, дали европейските морски държави ще действуват енергично и решително.

„Neue Preussische Zeitung" от 29 декември потвърждава сведенията, че руският император издал указ за привеждането на

всички войски в империята в боева готовност. Той не само изтеглил своите влогове от английските и френските банки, но се разпоредил за организирането на подписка от доброволни пожертвувания сред дворянството и за прекратяване строежа на железопътни линии, за да може освободените работни ръце и пари да бъдат употребени за нуждите на войната.

От друга страна, Франция се въоръжава по-енергично, от когато и да било; свикана е под знамената втората половина на 800-хилядния контингент от 1852 г. Във Франция също отдавна вече мислят за заем от 200 000 000 франка (около 8 000 000 фунта стерлинги), но високите цени на хранителните продукти, лошата реколта на гроздето и недостатъчното производство на сурова коприна, общият застой в търговията и промишлеността, сериозните опасения относно предстоящите в края на февруари плащания, тенденцията към падане курса на държавните ценни книжа и железопътните акции — всички тези обстоятелства съвсем не допринасят за улесняването на подобна операция.

Британското правителство, ако се съди по вестник „Times“, възнамерява да увеличи през настоящата година броя на войските от морската пехота и на моряците от военната флота на 53 000 души, което представлява увеличение с около 8 000 души в сравнение с цифрата, приета от парламента миналата година, и ново увеличение след петте хиляди души, мобилизирани по заповед на правителството на лорд Дерби. Затова може да се счита, че увеличението на личния състав на военната флота от 1852 г. ще възлезе на около 13 000 души. В състава на военноморските сили ще влязат 38 000 моряци и юнги и 15 000 войници от морската пехота.

Най-после тайната, която забулваше сражението при Синоп, бе разкрита. Ако се съди по публикуваните съобщения за съотношението на силите на Русия и Турция при Синоп, русите са имали 3 двупалубни парахода, един трипалубен и 680 оръдия повече от турските сили. Следователно синопските събития не са прибавили нищо към мощта на Русия и не са намалили нищо от мощта на Турция; тъкмо обратното. Тук ние виждаме един факт, който няма прецедент дори в историята на английската флота: фрегати застават борд до борд с линейни кораби и командири хвърлят факли в барутните погреби, жертвайки се пред олтара на отечеството. Основните морски сили на Турция са останали незасегнати; тя не е загубила нито един линеен кораб, нито един параход. Нещо повече. Съгласно последните съобщения един от най-добрите трипалубни кораби на руската флота, „Ростислав“, със 120 оръдия, е потопен от турците. Тази загуба, премълчавана досега под благовидния предлог, че „Ростислав“ потънал не през време на боя,

а непосредствено след него, и сега открито призната от русите, значително уравновесява загубите на турската флота[24]. Ако действително е потънал един трипалубен кораб, може да се предполага, че и други руски кораби са получили през време на боя твърде сериозни повреди и че в крайна сметка победата при Синоп може да е обезсилила повече руската флота, отколкото турската. Щом египетският паша узнал за синопската катастрофа, той незабавно дал заповед за въоръжаването на 6 фрегати, 5 корвети и 3 бриги, за да възстанови загубите на турската флота.

Египетският парен фрегат „Перваз Бахри", изкаран от строя и завзет след петчасов бой от значително по-големия руски парен фрегат „Владимир", бил до такава степен надупчен от снарядите, че едва успели да го закарат в Севастопол, където веднага потънал. „Перваз Бахри" бил вкаран в Севастополския залив само благодарение на помощта на главния механик, англичанина Бел, когото адмирал Корнилов обещал да освободи незабавно, ако се справи успешно с тази задача. След пристигането си в Севастопол Бел не само не бил освободен, но заедно със своите помощници — механици и огняри — бил поставен под строг арест и на мизерна дажба от 3 пенса дневно, при което на тях било заявено, че ще трябва да изминат пеш 80 мили във вътрешността на страната през това сурово време на годината. Княз Меншиков, който командува в Севастопол, получил одобрението на царя и неговите министри, които останали глухи към постъпките на английския консул в Одеса и на английския посланик в С.-Петербург. Известно е вече, че при общия разгром при Синоп са били без всякакви основания безмилостно унищожени два английски търговски кораба, които пътували по частна работа. По-долу се привежда простичкият разказ за унищожаването на тези два кораба, напечатан в един френски вестник.

„На 30 ноември бригантината „Хауард" от Байдфорд, морско пристанище в Южна Англия, завършила разтоварването на каменни въглища за г. Пиренц, австрийския консул в Синоп, и стоял на котва, вземайки на борда си баласт и готвейки се да отплува за Фатса, за да натовари там зърнени храни за Англия. Внезапно се появила руската флота и без всякакво предупреждение, без да даде възможност на чуждестранните кораби да се оттеглят на сигурно място, открила ураганен огън срещу турската флота, която стояла на котва. За няколко минути „Хауард" и другите търговски кораби, които се намирали в пристанището, били напълно унищожени."

За това извънредно грубо нарушение на международното право се споменаваше в одеския бюлетин. Същевременно руските вестници с оскърбителни изрази заявиха, че докато английската флота не се осмелява да влезе в Черно море, английското прави-

телство не смее да откаже на един руски военен кораб да използува за ремонт английските докове.

Последната поща ни донесе допълнителни сведения за военните събития, които станаха напоследък в Азия. Турците изглежда са били принудени напълно да опразнят територията на руска Армения, но още не са известни точни сведения за резултатите от сраженията, които са ги заставили да отстъпят. Един турски корпус е излязъл на прекия път от Ардаган за Ахалцих, докато друг отряд се насочил по̀ на юг, по пътя от Карс през Александропол (на грузински Гюмри) за Тифлис. И двата корпуса изглежда са се натъкнали на русите. Съгласно руски съобщения турците са били напълно разбити в двете направления и загубили около 40 оръдия; ние не разполагаме с официалните турски бюлетини, но в частни дописки отстъплението се обяснява с необходимостта от оттегляне на зимни квартири. Несъмнено е само, че турците са опразнили руската територия с изключение на форта св. Николай, че русите са ги преследвали и че руският авангард се е осмелил дори да се появи на една миля от Карс, където е бил отблъснат. Освен това ние знаем, че турската анадолска армия — набрана в азиатските провинции, които са опора на старомюсюлманското варварство, и наброяваща в редовете си голям брой нередовни, ненадеждни, макар и общо взето храбри авантюристи, търсачи на приключения и разбойници от Кюрдистан — няма нищо общо с твърдата, дисциплинирана и добре обучена румелийска армия, където командирът знае колко и какви войници се намират всеки ден под неговото командуване и където личната жажда за приключения и склонността към грабеж се обуздават от военните устави и военно-полевите съдилища. Знаем, че русите, които в началото на кампанията в Азия изпитваха голяма нужда от войски, бяха подсилени от 13-а пехотна дивизия (16 000 войници) под командуването на генерал-лейтенант Обручов 2-и и от отряд донски казаци; знаем, че те са успели да възпрат планинските жители и да запазят своите комуникации както през Кавказ за Владикавказ, така и по море — за Одеса и Севастопол. При тези обстоятелства, а също ако вземем под внимание, че турският командуващ Абди паша е бил или изменник, или глупак (по-късно той бе отзован и на негово място бе изпратен Ахмед паша), никак не трябва да се учудваме, че турците са претърпели поражение, макар и да не подлежи на съмнение, че руските бюлетини по начало преувеличават.

На Дунава русите са атакували неотдавна форта Мечин, разположен на един от ръкавите на тази река. До него се приближили един параход и две канонерки, те били посрещнати с ожесто-

чен огън; говори се, че канонерките били потопени, а параходът получил такива сериозни повреди, че предпочел бързо да се оттегли. Станали три или четири сблъсквания, отчасти между аванпостовете при Калафат, отчасти между руските постове на Дунава и малки турски отряди, които се прехвърлили през реката, надявайки се да ги изненадат. Турците твърдят, че са победили във всички тези сблъсквания. Може само да се съжалява, че нередовните турски войски, които са по-пригодни за подобни действия, отколкото за всички други, не са били значително по-рано използувани за по-активно водене на тази малка война. Тези войски лесно биха се справили с казаците, биха дезорганизирали несъвършената система от неприятелски аванпостове, несъвършена по необходимост, тъй като се простира на 300 мили, биха разстроили руските планове, отлично биха разузнавали всички придвижвания на неприятеля и при съответна предпазливост и смелост биха победили във всяко сблъскване.

От току-що получените телеграми личи, че

> „на 6 януари една турска дивизия от 15 000 щика с 15 оръдия е атакувала укрепената позиция при Четате, недалеч от Калафат, и я превзела с пристъп, руските загубили 2 500 души; едно руско подкрепление от 18 000 души, изпратено от Каракал, било принудено да отстъпи, след като загубило 250 души."

Според друго съобщение по-голямата част от населението на Малко Влашко въстанало против руските; последните обсадили Крайова.

Междувременно Русия прави отчаяни усилия, пускайки в ход подкупи и заплашвания във всички краища на света, на границите на Британска Индия, в Персия, Сърбия, Швеция, Дания и т. н. В Персия възникнали разногласия между английския пълномощен министър и правителството на шаха; последното било вече готово да отстъпи, но се намесил руският посланик, стремейки се не само да възбуди гнева на шаха против Англия, но и да го въвлече в активни враждебни действия против Портата и да го склони да обяви война на турците. Говори се обаче, че тези машинации претърпели неуспех поради заплахата на английския шарже д'афер г. Томпсън, че ще напусне Техеран, поради страха от незабавно избухване на негодуванието на персийския народ против Русия и поради пристигането от Афганистан на делегация, която заплашила, че ако Персия сключи съюз с Русия, афганистанците ще нахлуят на персийска територия.

Междувременно множество руски агенти са наводнили Сърбия; те обикалят и издирват лица, известни в миналото със своята привързаност към изгонената династия на Обреновичи; те говорят

с едни за младия княз Михаил, с други за стария му баща Милош, ту вдъхвайки надежда за разширение на границите на Сърбия под покровителството на Русия, за образуване на ново кралство Илирия, което да обедини всички говорещи сръбски език и намиращи се понастоящем под властта на Турция и Австрия — ту заплашвайки в случай на съпротива с нахлуване на многочислени армии и с пълно заробване. Въпреки тези непрестанни интриги Русия не е успяла да скъса връзките, които свързват сърбите със султана. Напротив, в Белград очакват да получат от Цариград два фермана, единият от които да ликвидира всички връзки, които съществуват между Сърбия и Русия, а другият да потвърди всички привилегии, признати в различни времена на сръбския народ. По-нататък, руското правителство активно водеше преговори в Стокхолм и Копенхаген, за да накара правителствата на Швеция и Дания да застанат на страната на Русия в наближаващия европейски конфликт; основната цел, която Русия преследва в желанието си да сключи съюз с тези страни, е да издействува затварянето на проливите Зунд и Белт за западните държави. Всичко, което тя е постигнала досега, е сключването на договор между Швеция, Дания и Прусия за въоръжен неутралитет и подготовката на въоръжения, явно насочени против нея самата. В частни писма от Швеция се чувствува ликуване по повод възможността на Скандинавското кралство да бъде върнато Финландското херцогство, така безсъвестно завзето от Русия без обявяване на война. Що се отнася до Дания, поведението — не на народа, а на двора — е по-неопределено. Носят се дори слухове, че сегашният датски министър на външните работи ще подаде оставка и ще бъде заместен от граф Ревентлов-Криминил, човек, известен с тесните си връзки със с.-петербургския двор. Във Франция „сливането“ на орлеанистите и легитимистите[25] има известен успех благодарение на влиянието на Русия; междувременно същото влияние се пуща с всички средства в ход, за да се разруши entente cordiale[26], съществуващо между правителствата на Англия и Франция, и да се създаде недоверие между тях. Някои парижки вестници, които получават пари от г. Кисельов, се опитват да възбудят съмнение в искреността на английското правителство и ние виждаме, че в Англия вестникът, който получава пари от г. Брунов, на свой ред поставя под съмнение искреността на френското правителство. Друг удар, насочен главно против западните държави, е наложената от Русия забрана на износа на полски зърнени храни.

Междувременно действията на западната дипломация съвсем не бяха враждебни спрямо Русия; напротив, тя проявяваше доста

силна тенденция към протакане, когато се касаеше за възстановяване на справедливостта, и към компромис, когато се касаеше за престъпления. Но сега за всеки е съвсем очевидно, че този начин на действие е бил погрешен и вреден. Възкресяването на виенското съвещание и протоколът, съставен от неговите участници на 5 декември миналата година, писмото на френския и английския посланик в Цариград до Решид паша[27], съвместната нота на четирите велики сили, връчена на Портата на 15 декември и приета от султана на 31 декември, окръжното на г. Друен дьо Луис до френските дипломатически агенти от 30 декември, в което се съобщава за влизането на съюзническите флоти в Черно море — ето главните събития от дипломатическата история през последните шест седмици. Що се отнася до протокола на виенското съвещание, вашите читатели вероятно вече са запознати с неговото съдържание. Какво може да бъде по-абсурдно от съдържащото се в него твърдение, че

„уверенията, направени в различно време от руския император, изключват всяка мисъл, че августейшият владетел има каквито и да било намерения да наруши целостта на Отоманската империя."

Какво може да бъде по-злонамерено от настояването Турция да се съгласи да сключи тримесечно примирие. Два дни след като новината за позорната касапница при Синоп се получи в Цариград, на 5 декември, Решид паша отправи писмо до лорд Стратфорд де Редклиф и до генерал Бараге д'Илие, в което съобщаваше новината за Синоп и молеше флотите да влязат в Черно море. На 12 декември, една седмица след като Решид паша изпрати своята нота, той получи от двамата посланици твърде равнодушен отговор, в който те го уведомяваха, че

„появяването на съюзническа ескадра имаше само *„политическо* значение" и следователно нямаше никакво *военно* значение и че това бе само *„морална* подкрепа" и следователно съвсем не *военна* подкрепа".

По такъв начин Портата бе заставена да приеме връчената ѝ на 15 декември съвместна нота на четирите велики сили. Тази нота не само не предвижда никаква компенсация на Портата за загубите, които тя понесе в резултат на пиратските актове на самодържеца; тя не само настоява за възобновяване на всички стари договори — Кайнарджишкия, Одринския, Хункяр-скелесийския[28] и други, — договори, които в течение на един век и половина бяха за Русия арсеналът, от който тя черпеше оръжие за измама, намеса и експанзия; тази нота разрешава на царя да упражнява над Турция протекторат по религиозните въпроси и диктат по административните въпроси, тъй като в нея се казва, че

„Високата Порта трябва да съобщи на всички велики сили съдържанието на ферманите, които се отнасят до религиозните привилегии, октроирани от нея на всички турски поданици немюсюлмани, като придружи това със съответни уверения до всяка от великите сили",

и че Портата трябва да заяви, че е твърдо решена да развива по-ефикасно своята административна система и да провежда вътрешни реформи.

Макар че съгласно буквата на тези нови предложения петте европейски велики сили получават правото на съвместен протекторат над християнските поданици на Турция, в действителност такова право се дава само на Русия. Същността на съглашението се състои в това, че Франция и Австрия — като страни с римо-католическа религия — трябва да упражняват в Турция протекторат над римо-католическото население, Англия и Прусия — като протестантски страни — трябва да вземат под свой протекторат протестантите — поданици на султана, а Русия трябва да упражнява протекторат над ония, които изповядват православие. Но тъй като числеността на католиците не достига 800 000 души, а на протестантите — 200 000 души, докато числеността на изповядващите православна религия достига близо 10 000 000, ясно е, че царят фактически ще получи правото на протекторат над християнските поданици на Турция. Тези предложения на четирите велики сили бяха приети от Портата едва на 19 декември, когато в правителството влязоха Риза паша и Халил паша, като осигуриха по този начин успеха на „мирната", или „руската", партия.

На 21 декември, когато станало известно, че Министерският съвет е уведомил четиримата посланици, че приема предложенията,, които те са му направили, софтата (студентите) се събрали, за да подадат протестна петиция против взетото от правителството решение, и само арестуването на ръководителите попречило за избухването на вълнения. Толкова силно било негодуванието, обхванало Цариград, че султанът* на другия ден не се осмелил нито да се яви в Дивана, нито както обикновено да отиде сред гърма на оръдията и виковете „ура" на екипажа на чуждите военни кораби в джамията Топхане, а Решид паша избягал от собствения си дворец в Стамбул и потърсил убежище в един дворец, разположен близо до резиденцията на султана. На следващия ден общественото мнение било до известна степен успокоено от една прокламация на султана, че военните действия няма да бъдат прекратени.

* — Абдул-Меджид. *Ред.*

Тези объркани, малодушни и необясними действия на западната дипломация през последните 9 мрачни месеца почти изчерпиха търпението на публиката и възбудиха съмнения в искреността на британското правителство. Неспособна да разбере причините за това дълго търпение от страна на западните велики сили, публиката почва да говори за тайни влияния и усърдно се разпространяват слухове, че принц Алберт, съпругът на кралицата, се месел в работите на изпълнителната власт, че той не само придружавал своята коронована съпруга на заседанията на Тайния съвет, но и използувал своето влияние, за да контролира действията на неговите отговорни членове, че използувайки възможността да присъствува на съвещанията на кралицата с нейните министри, той същевременно поддържал постоянна и непосредствена връзка с всички чуждестранни дворове — включително и с руския — освен с френския. Съгласно други слухове „сливането" на Орлеаните и на по-старшото разклонение на Бурбоните, бившата кралска фамилия на Франция, намира у английския двор почти също такава подкрепа, както и у руския; като доказателство за това се привежда посещението, което Немурският херцог направи в двора на кралица Виктория веднага след съвещанието с „Хенрих V"*.

Четвъртият слух — че преговорите по източния въпрос със съгласието на Русия са възложени изключително на граф Буол-Шауенщайн, шурей на граф Майендорф — се привежда като доказателство за това, че английското правителство никога не е имало желание да води независими и резултатни преговори и преструвайки се, че се противопоставя на замислите на Русия и нейните съюзници, от самото начало се е стремяло да им съдействува. Твърди се с положителност, че г. Робак възнамерява широко да постави въпроса за влиянието на Кобургите в камарата на общините, а лорд Бруъм — в камарата на лордовете. Несъмнено е, че в настоящия момент въпросът за влиянието на Кобургите е почти изключителният предмет на разговорите в столицата. Парламентът ще се събере отново на 31 януари.

Такава сурова зима като сегашната тук не се помни от 1809 г. Но най-страшното е не големият студ, а постоянната смяна на температурата и времето. Влаковете пътуват с големи трудности; на места съобщенията, изглежда, са напълно прекъснати и по състоянието на своите съобщителни средства Англия се е върнала към отдавна забравени времена. За да се намалят неудобствата, свързани със затрудненото поради снежните преспи изпращане на търговски документи, и за да се предотврати протестирането

* — граф Шамбор. *Ред.*

на неплатени без обяснения полици, се използува електрическият телеграф. При все това протестирането в Лондон на повече от 500 полици е илюстрация за състоянието на анархия, в което обществото е изпаднало в резултат на необичайно студената зима. Вестниците са пълни със съобщения за ужасни корабокрушения, причинени от снежни виелици и бури, особено край източното крайбрежие. Макар неотдавна публикуваните таблици за търговията, корабоплаването и доходите да показват, че все още продължава разцветът, с който започна 1853 година, все пак суровата зима, както и поскъпването на предметите от първа необходимост, особено на зърнените храни, каменните въглища и сланината, се отразява тежко върху положението на низшите класи. Има много случаи на гладна смърт. Хлебни бунтове в западната част на страната придружават сега локаутите в северната част.

Поради липса на време подробният отчет за промишлеността и търговията ще трябва да бъде отложен за една следваща статия.

Написано от К. Маркс на 14 януари 1854 г.

Напечатано във вестник „Zuid Afrikaan" на 6 март 1854 г. на английски и холандски езици

Печата се по текста на вестника

Превод от английския текст, сверен с холандския

К. МАРКС

*ВОЕННИТЕ ДЕЙСТВИЯ НА ИЗТОК. — АВСТРИЙСКИТЕ И ФРЕНСКИТЕ ФИНАНСИ. — УКРЕПВАНЕТО НА ЦАРИГРАД

Лондон, петък, 20 януари 1854 г.

Последната поща ни донесе някои допълнителни сведения относно неотдавнашните военни събития в Азия. Турците изглежда са били принудени да евакуират напълно територията на руска Армения. Няма обаче точни сведения за изхода на боевете, които са ги принудили да отстъпят. Турците са успели да излязат на прекия път от Ардаган за Ахалцих; същевременно една войскова група се е движила по по-южния път, водещ от Карс през Александропол (на грузински Гюмри) за Тифлис. И двете групи, както изглежда, са се натъкнали на русите. Съгласно руски съобщения турците са били разбити и по двете направления и са загубили около четиридесет оръдия; с официални турски съобщения не разполагаме, но в частни дописки отстъплението се обяснява с необходимостта от преместване в зимни квартири.

Сигурно е само, че турците са евакуирали руската територия с изключение на форта св. Николай, че русите са ги преследвали и че руският авангард се е осмелил дори да се появи на една миля от Карс, където е бил отхвърлен. Освен това знаем, че турската анадолска армия, набрана в азиатските провинции, представляващи опора на старомюсюлманското варварство, и наброяваща в редовете си голям брой нередовни, ненадеждни, макар и общо взето храбри авантюристи, търсачи на приключения и разбойници, няма нищо общо със суровата, дисциплинирана и добре обучена румелийска армия. чийто командуващ знае колко и какви войници се намират всеки ден под неговото командуване, и където личната жажда за приключения и склонността към грабеж се обуздават от военните устави и военно-полевите съдилища. Знаем,

че руситe, които в началото на кампанията в Азия изпитваха голяма нужда от войски, са получили подкрепление от 16 000 души под командуването на генерал-лейтенант Обручов 2-и и отряд донски казаци; знаем, че те са успели да възпрат планинските жители, да запазят своите комуникации както през Кавказ за Владикавказ, така и по море за Одеса и Севастопол.

При тези обстоятелства и като се вземе под внимание, че турският командуващ Абди паша е бил или изменник, или глупак (по-късно той бе отзован и арестуван в Карс; на негово място бе изпратен Ахмед паша), никак не трябва да се учудваме, че турците са претърпели поражение, макар и да не подлежи на съмнение, че руските бюлетини по начало преувеличават. В „Augsburger Zeitung“[29] четем, че

„към края на ноември Шамил направи отчаян опит да си пробие път на юг, за да установи непосредствена връзка с турците. Числеността на неговата войска се определяше на 10—16 хиляди души. Твърди се, че елитът на войската му — мюридите, били разгромени.“

Последното съобщение обаче се нуждае от потвърждение.

Най-после тайната, която забулваше синопското сражение, излезе наяве. Турците са потопили там един от най-добрите трипалубни кораби на руската флота — въоръженият със 120 оръдия „Ростислав“. Тази загуба, премълчавана досега под благовидния предлог, че „Ростислав“ потънал не през време на боя, а непосредствено след него, и сега открито призната от русите, значително уравновесява загубата на турски кораби. Ако действително е потопен трипалубен кораб, може да се предполага, че и други руски кораби са получили през време на сражението твърде сериозни повреди и че в края на краищата победата при Синоп може би е обезсилила повече руската флота, отколкото турската. Изобщо турците и по море изглежда се сражават като турци*. Египетският парен фрегат „Перваз Бахри“, изваден от строя и пленен след петчасов бой от значително по-големия руски парен фрегат „Владимир“, бил до такава степен надупчен от снарядите, че едва бил закаран в Севастопол, където веднага потънал. По такъв начин засега военните трофеи на русите се свеждат до нула. И наистина: обстоятелството, че те не са успели да откарат от Синоп нито един пленен кораб, свидетелствува както за упоритата съпротива на турците, така и за това, че в резултат на сражението руската флота е претърпяла сериозни повреди.

* Игра на думи: „like Turks“, значи „като турци“, а също „с ожесточение“. *Ред.*

Съгласно едно съобщение съединената френско-английска флота заедно с първата ескадра на турската флота превозвали 17 000 турци за Батум. Ако това е вярно, това е военен акт, равносилен на непосредствена атака срещу Севастопол, и на царя остава само да обяви незабавно война. Малко преди съюзническата флота да влезе в Черно море, царят бил наредил на всички свои военни кораби, намиращи се в него, да се върнат в Севастопол. В едно писмо от Одеса от 24 декември се съобщава, че

„командуващият руската флотилия в Азовско море е изпратил един от своите адютанти в Севастопол да доложи колко критично е неговото положение. Два корпуса от по 12 000 души били вече готови да отплуват за Севастопол, когато внезапно тази военна операция била осуетена от съобщението за предстоящото появяване на съюзническата флота в Черно море".

От последните получени телеграми се вижда, че русите възнамерявали да предприемат генерална атака срещу турските позиции при Калафат на 13 януари — руската Нова година. Те вече прехвърлили около 10 000 войници в окопи при Четате (село на 9 английски мили северно от Калафат), но не успели да концентрират всичките си налични сили, защото турският генерал ги изпреварил: с помощта на 15 000—18 000 войници той щурмувал окопите на неприятеля, удържал победа в редица изключително кръвопролитни сблъсквания, които станали на 6, 7, 8, 9 и 10 януари, и най-после принудил русите да отстъпят по посока на Крайова. Самите руси признават, че са загубили 1 000 души убити и 4 000 ранени. Както съобщават телеграмите, генерал Анреп, „командуващ руските войски, е тежко ранен, както и генерал Туинант". Съобщава се също, че на 10 януари турците под командуването на Селим паша (поляка Зедлински) отново *се оттеглили* към Калафат. Това гласят телеграмите, които досега са единственият източник на информация за тези извънредно важни събития. Съобщението, че, от една страна, русите са отстъпили към Крайова, а от друга — турците към Калафат, ни кара да смятаме, че двата противника отново са извършили големи стратегически грешки. Носят се слухове, че Омер паша е заповядал цял корпус да се прехвърли през Дунава между Алута и Шил, за да застраши по този начин комуникациите на руския корпус в Крайова. Но как биха могли турците да преминат Дунава, покрит с плаващи ледове, на друго място освен при Калафат, единствения пункт, където те бяха направили необходимите приготовления за подобен екстрен случай?

Поражението, което русите са понесли при Калафат, е може би по-важно от политическа, отколкото от военна гледна точка. Това поражение, съчетано с пристигането на съюзническата флота

в Черно море, изключва последната възможност царят да отстъпи на смирената молба за мир, предадена му в С.-Петербург от куриера на виенското съвещание. От друга страна, непосредственият резултат от това поражение в съседна Сърбия ще бъде засилването на националната партия и хвърлянето в страх на привържениците на Русия, които напоследък се държаха в Белград с поразително нахалство. Наистина княз Александър и сръбските народни маси не се оставиха да бъдат убедени да скъсат връзките, които свързват тяхната страна със султана, въпреки че в момента множество руски агенти наводняват Сърбия и интригуват в различни направления: те обикалят и издирват лица, известни в миналото с привързаността си към изгонената династия на Обреновичи; говорейки с едни за младия княз Михаил, с други за стария му баща Милош, те ту им вдъхват надеждата за разширяване на границите на Сърбия под покровителството на Русия, за образуване на ново кралство Илирия, което да обедини всички говорещи сръбски език и намиращи се сега под властта на Турция и Австрия, ту ги заплашват в случай на съпротива с нахлуване на многобройни армии и окончателно заробване. Вие знаете, че живеещият във Виена княз Милош е отдавнашно протеже на Метерних, докато неговият син Михаил е чисто и просто креатура на Русия. В 1842 г. той избяга от Сърбия и остави престола вакантен. Поражението на русите при Калафат освен това ще избави Австрия от страха, че една руска армия може да се появи пред Белград и да събуди у ония австрийски поданици, които имат еднакъв произход и една и съща вяра с Русия, съзнанието за собствената им сила и за унижението, на което те са подложени под властта на германците.

За Австрия мога да кажа en passant*, че тя най-после се е простила с отдавна хранената надежда да получи нов заем. За състоянието на нейното съкровище можем да съдим по мярката, към която прибягна неотдавна нейното правителство, като понижи курса на собствените си книжни пари с 15%; тази финансова маневра може да се сравни само с мошеническите трюкове на изобретателните френски rois faux monoyeurs**, които повишаваха курса на парите, когато трябваше да плащат, и го понижаваха, когато им предстоеше да получават пари. Според немските вестници австрийският бюджет за 1854 г. ще бъде приключен с дефицит от 45 000 000 флорини в общата си част и от 50 000 000 флорини — в извънредната. Всеки път, щом във

* — между другото. *Ред.*

** — крале — фалшификатори на монети. *Ред.*

Виена се получи съобщение, което мирише на барут, хората обсаждат банкерските къщи, за да обменят книжните си пари срещу сребърни.

Франция, както е известно, също отдавна се канеше да сключи заем от 200 000 000 франка (8 000 000 фунта стерлинги). Но високите цени на хранителните продукти, лошата реколта на гроздето и недостатъчното производство на сурова коприна, общият застой в търговията и промишлеността, сериозните опасения относно предстоящите в края на февруари плащания, тенденцията към понижаване курса на държавните ценни книжа и на железопътните акции — всички тези обстоятелства ни най-малко не съдействуваха за улесняването на подобна операция. Бонапарт не успя да намери на борсата хора, които да купят облигациите за нов заем. Оставаше само средството, към което се прибягна в навечерието на държавния преврат — да се изпрати Персини във Френската банка, за да изтръгне от нея 50 000 000 франка (10 000 000 долара), като остави срещу тях като „гаранция“ облигации на същата сума. Това фактически бе извършено на Нова година. Отговорът на този финансов преврат бе падането на курса на ценните книжа на 69% от номиналната им стойност. Както се съобщава сега официално, правителството ще получи от Френската банка заем от 2 000 000 или 3 000 000 франка срещу облигации. Онези, които не знаят какво е станало на Нова година в салона на Френската банка, няма да могат да разберат как тази банка е била убедена да отпусне един заем, отхвърлен от борсата.

Съобщенията за Персия, както и преди, са противоречиви. Съгласно едни сведения персийската армия напредвала към Ерзерум и Багдад, а съгласно други — руските интриги се провалили поради заплахата на английския шарже д'афер г. Томпсън, че ще напусне Техеран, поради страха от внезапно избухване на омразата на персийския народ към Русия, а също и поради пристигането на афганистанска делегация, която заплашила, че ако Персия сключи съюз с Русия, афганистанците щели да нахлуят на персийска територия.

Според публикувани в „Patrie“ частни дописки от Цариград, Диванът бил решил да укрепи Цариград откъм сушата. Говори се, че смесена комисия, състояща се от европейски и турски офицери, вече била пристъпила към предварителен оглед на местността. Укрепяването на Цариград съвършено би изменило характера на операциите на руско-турската война и би било най-тежкият удар от всички удари, нанасяни някога на отдавнашните мечти на самозвания наследник на византийските императори.

Слухът, че Австрия съсредоточавала един армейски корпус в Банат, който щял да бъде командуван от генерал граф Шлик, се опровергава от германския печат.

Съгласно съобщение на берлинския „Correspondenz" на всички власти била дадена обща инструкция да бъдат готови в случай на мобилизация на ландвера[30].

От С.-Петербург е направено предложение до копенхагенския кабинет да отстъпи на Русия остров Борнхолм.

„Борнхолм" — основателно отбелязва „Daily News" — „би могъл да играе ролята на Малта или Гибралтар на Балтийско море. Той се намира на разстояние един ден плаване от Зунд и Копенхаген и е разположен при самия вход за Балтийско море."

В съобщението, с което лорд Редклиф уведомява севастополския губернатор за появяването на съюзническата ескадра в Черно море, се казва, че единствената цел на това действие е „защитата на *отоманската територия* от каквито и да било нападения или враждебни актове", но *нищо не се споменава* за защитата на *отоманската флота*.

Тъй като всички съобщения от Париж, Виена, Берлин, Цариград и С.-Петербург сочат вероятността от война, на всички стокови пазари от двете страни на Ламанш се наблюдава общо падане на цените.

Написано от К. Маркс на 20 януари 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 3997 от 8 февруари 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

Ф. ЕНГЕЛС

ПОСЛЕДНОТО СРАЖЕНИЕ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ТЕАТЪР НА ВОЕННИТЕ ДЕЙСТВИЯ

Статиите на нашите лондонски кореспонденти и съобщенията на европейските вестници ни дават възможност най-после да си съставим пълна представа за продължителното сражение между турците и русите, арена на което е било Четате, малко село на девет мили северно от Калафат. Като се има предвид, че в редицата кръвопролитни схватки, за които става дума, е била проявена голяма храброст и че победата е била удържана от турците, твърде характерно е, че боевете не са дали каквито и да било практически резултати, доколкото става дума за изгонването на русите от Влашко. Това се дължи на грешката на турците, на която ние вече неведнъж сме обръщали вниманието на нашите читатели. Имаме предвид обстоятелството, че те са изпратили отделна армия в Калафат да прегради пътя за Сърбия, докато най-добрата гаранция срещу нахлуване на русите в тази област би било наличността на силна и концентрирана армия при Русе и Хършова. Такава армия би застрашила комуникациите на всяка руска армия, движеща се на запад, а създаването на мост и предмостово укрепление при Олтеница или някъде наблизо, укрепени като предмостието при Калафат, би дало опорна точка на турците на левия бряг на Дунава. Но дори и иначе русите не биха могли да преминат Горния Дунав и да се насочат към Сърбия, без да предоставят на турците възможност да преминат Долния Дунав и да се насочат към Букурещ. Разбира се, като твърдим това, ние изхождаме от действителното съотношение на силите и смятаме, че румелийската армия на турците значително превишава по численост влашката армия на русите.

Трябва да се отбележи, че турците направиха всичко възможно, за да сведат своето превъзходство до нула и да подготвят условията за своето крайно поражение. Вместо да съсредоточат своите сили на Долния Дунав, те ги разделиха. Докато 30 000—35 000 души заеха Видин и Калафат, другата част от армията остана край Средния и Долния Дунав. Тя е разположена на дъга, а по хордата на тази дъга са разположени русите. Затова, за да съсредоточат своите войски в даден пункт, последните трябва да преодоляват по-малко разстояние. Нещо повече; по-краткият път на русите минава по равна местност, а по-дългият път на турците — през планини и многобройни планински потоци. Следователно позицията на турците не би могла да бъде по-неизгодна и все пак те я заеха заради стария предразсъдък, че найдобрият начин да спреш настъплението на неприятеля е да преградиш пътя му.

На 20 декември Омер паша, намирайки се в Шумен, узнал, че русите готвят общо настъпление срещу Калафат на 13 януари. Той разполагал с двадесет и два дни; но разположението на Калафат по отношение на другите пунктове, където се намират турските войски, е такова, че Омер паша изглежда не е могъл да изпрати там други подкрепления освен малки резерви от София. От друга страна, обстоятелството, че русите, след като не получиха от Русия що-годе значителни подкрепления — на 3 януари вездесъщият корпус на Остен-Сакен още не бе пристигнал в Букурещ, — се осмелиха да съсредоточат войските си толкова далеч на запад, показва, че или неблагоприятното време и високите води на Дунава не са позволили на турците да преминат реката по-надолу по течението ѝ, или Горчаков е имал други основания да разчита на тяхното бездействие в този район. Турските войски в Калафат получили заповед да атакуват русите, докато още съсредоточавали своите сили. За тази цел най-правилно би било да се повтори експериментът, извършен при Олтеница[31]. Защо не е било направено това? Мостът при Калафат се държи, въпреки зимата и плаващите ледове, а надолу по реката няма нито едно място, на което да може да се построи подобен мост с предмостово укрепление. Или може би Омер паша е получил заповед да остане на десния бряг на реката? Поведението на турците е толкова противоречиво, смелите и умни мероприятия така последователно се редуват с крещящи опущения и грешки, че зад всичко това несъмнено се крият дипломатически интриги. Във всеки случай Горчаков не би напреднал нито един дюйм към Калафат, ако не беше уверен, че турците няма да повторят маньовъра при Олтеница.

Срещу Калафат са били хвърлени очевидно общо около 30 000 руси, тъй като с по-малки сили те едва ли биха се решили да атакуват една укрепена позиция, защищавана от гарнизон от 10 000 души и разполагаща още поне с 10 000 души в резерв или за вилазки. И така в този пункт е била съсредоточена поне половината от действуващата във Влашко руска армия. Къде и как би могла другата й половина, разтеглена на голямо разстояние, да попречи на турската армия да мине Дунава при Олтеница, Силистра или Хършова? А ако връзката между Видин и Калафат е можела да се поддържа лесно, реката е можело да бъде премината и в други пунктове. Следователно русите благодарение на своята позиция по хордата на дъгата, на която са били разположени турците, са имали възможност да струпат на полесражението при Четате превъзхождащи сили, докато турците не са могли да засилят своя корпус при Калафат, макар дълго преди това да са били осведомени за подготвяната атака. На турците, лишени от възможността да извършат диверсия, която би предотвратила цялото сражение, без изгледи за помощ, е оставало само да разчитат на своята храброст, надявайки се, че ще успеят да разбият противника на части, преди той да успее да съсредоточи силите си. Но дори тази надежда е била слаба, тъй като те не са можели да се отдалечат много от Калафат и всеки отстъпващ им по сила корпус на противника е можел да се изтегли от обсега на тяхното действие. Така, след петдневно сражение, което е било за тях общо взето успешно, турците все пак били принудени да отстъпят към своите укрепления в селата около Калафат, тъй като русите към края на този период получили нови подкрепления, които им дали решаващ превес. В резултат руската атака срещу Калафат е по всяка вероятност предотвратена или отсрочена, а турците показаха, че могат да се сражават добре не само зад укрепления и ровове, но и в открито поле. За кръвопролитния характер на сраженията може да се съди по една дописка от Букурещ, в която се казва, че в боевете е бил напълно унищожен един руски стрелкови полк, а от един улански полк оцелели само 465 души.

При Олтеница русите атакуваха укрепените позиции на турците; при Четате турците атакуваха укрепените позиции на русите. И в двата случая турците излязоха победители, но не пожънаха плодовете на своята победа. Битката при Олтеница стана тъкмо в момента, когато известието за примирието е пътувало от Цариград за Дунава. А сражението при Четате куриозно съвпада със съобщението, че Диванът е приел последните мирни предложения, натрапени на турците от техните за-

падни съюзници[32]. В първия случай дипломатическите машинации бяха сведени до нула от въоръжената борба, във втория кървавото дело на войната се оказа безрезултатно поради някакви тайни дипломатически ходове.

Написано от Ф. Енгелс на 19 януари 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 3997 от 8 февруари 1854 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

* ВЪЗГЛЕДИТЕ НА ЦАРЯ. — ПРИНЦ АЛБЕРТ

Лондон, вторник, 24 януари 1854 г.

Опитите на руската армия да премине Дунава едновременно по целия фронт — при Мечин, Гюргево и Калафат — трябва да се считат по-скоро за разузнавателни маневри, отколкото за сериозно настъпление, на което генерал Горчаков едва ли би се решил със силите, с които разполага.

Вестник „Press" — органът на Дизраели — в броя си от събота публикува бележка за разговора, състоял се неотдавна в Гатчина между царя и някакъв „виден" англичанин. Почти всички лондонски ежедневници препечатват тази бележка, която — освен известните и изтъркани баналности на руската дипломация — съдържа и някои интересни положения.

> Царят „определено заяви, че ултиматумът на Меншиков не бил посрещнат в Лондон с неодобрение и че английското правителство, когато му *било съобщено, че Портата навярно ще приеме ултиматума,* счело това за задоволително разрешение на въпроса".

Всичко това само би доказало, че бедният Джон Ръсел е бил *погрешно уведомен* от барон Брунов за „вероятните" намерения на Високата Порта и че отговорността за отказа на последната да приеме незабавно ултиматума на Меншиков[33] в никой случай не трябва да се стоварва върху коалиционния кабинет. По-нататък, съобщил царят на „видния" джентълмен,

> „след като се получи новината за победата при Синоп, генерал Кастелбажак (френският посланик) се обърнал към него с писмо, което започвало приблизително така: „Позволете ми като християнин и войник да поднеса на ваше императорско величество своите поздравления по случай славната победа, удържана от флотата на ваше величество"".

Бих искал тук да отбележа, че генерал Кастелбажак, стар легитимист и роднина на Ларошжаклен, е заслужил генералските си пагони не на полесражението, а с по-малко опасна служба в дворцовите приемни и с пламенно изповядване на възвишени роялистки принципи. Бонапарт го назначи за посланик при санктпетербургския двор в знак на уважение към личните желания на царя, макар и да знаеше много добре, че Кастелбажак по-скоро ще влезе в заговор с царя за възстановяване на Бурбоните, отколкото да се грижи за интересите на своя номинален повелител. Този Кастелбажак е следователно тъкмо човекът, който „като войник и християнин" би поздравил царя за безрезултатната синопска касапница. „Не вярвам" — бил заявил царят — „Англия с нейния *буржоазен* парламент да може със слава да води война." Без съмнение царят познава своите кобденовци и брайтовци и оценява по достойнство ниската и подла душа на европейската буржоазия. Най-после царят е напълно прав, когато твърди, от една страна, че не бил подготвен за война — защото той бе абсолютно убеден, че ще постигне всичко, което желае, с обикновени заплахи, — а, от друга, че и да стане война, това ще бъде „война на некадърниците", т. е. на хората, които в страхливия си стремеж да избягнат войната ще я направят неизбежна и сами в края на краищата ще се хвърлят в нея, за да скрият своите грешки и да запазят своите постове.

„Общественото мнение е почти склонно да принесе принц Алберт в жертва на мълвата. Лекият шепот, пуснат първоначално в обръщение в интерес на определена партия, се превърна в ропот, а многозначителните намеци се разраснаха в явна и чудовищна измислица. Фактът, че всеки, който успяваше да получи аудиенция от кралицата, неизменно заварваше при нейно величество принц Алберт, по-скоро спечели симпатиите и уважението на английското общество; но след това започна да се говори, че принцът присъствувал на съвещанията на кралицата с министрите; по-нататък, че на министрите се обръщало внимание, че той присъствува; че въпреки своето нежелание да обсъждат въпросите в присъствието на трето лице, министрите били принудени да правят това, че те дори трябвало да защищават своето мнение пред принца, че принцът фактически се месел в техните съвещания с кралицата; че той не само упражнявал влияние върху мнението на кралицата, но, разполагайки с възможността да се сношава свободно с чуждите дворове, представлявал канал за безконтролна размяна на информация между Тайния съвет на кралицата и кабинетите на чуждите владетели, може би врагове на Англия — с една дума, че принц Алберт предавал кралицата, че той бил обвинен в държавна измяна и най-после, че по обвинение в държавна измяна бил арестуван и затворен в Тауър. Такава е историята, която преди един-два дни не само се носеше из всички краища на Англия, но дори се взимаше от някои хора сериозно".

Цитирам това място от вестник „Spectator"[34], за да покажа на вашите читатели как Палмерстоновият печат обработваше общественото мнение, стремейки се да направи един жалък, огра-

ничен млад човек изкупителна жертва на отговорните министри. Принц Алберт е германски принц, който се намира в роднински връзки с повечето европейски абсолютистки и деспотични правителства[35]. Издигнал се до положението на принц-консорт* във Великобритания, той посвещаваше времето си отчасти на угояване на свине, отчасти на изобретяване на смешни шапки за армията, на проектиране на образцови приюти — удивително неуютни, на изложбата в Хайдпарк и на военно дилетантство. Той минаваше за общителен и безобиден, малко под средното равнище по умственото си развитие, плодовит баща и покорен съпруг. Напоследък обаче от него умишлено направиха извънредно влиятелен човек, едно от най-опасните лица в Обединеното кралство, направляващо цялата държавна машина съгласно тайните предписания на Русия. Разбира се, едва ли може да се съмняваме, че принцът упражнява пряко влияние върху дворцовите работи, и то естествено в интерес на деспотизма. Принцът не може да не играе ролята на принц; бил ли е някой достатъчно глупав, за да помисли, че може да бъде другояче? Но не е нужно да напомням на вашите читатели, до каква степен на безсилие британската олигархия е свела самата кралска власт; известно е например, че крал Уилям IV, решителен враг на Русия, бе заставян от министъра на външните работи**, член на олигархията на вигите, да действува като враг на Турция. Колко абсурдно би било да се мисли, че принц Алберт е способен да направи каквото и да било против волята на правителството, освен ако се касае за някаква нищожна придворна дреболия — за някаква мизерна лента или лъскава звезда! Неговите абсолютистки penchants*** се използуват, за да се отклони вниманието на народа от заговорите и измените на отговорните министри. Ако изобщо целият този шум и натиск имат някакъв смисъл, то е само като настъпление срещу монархическите конституции. Ако не беше кралицата, нямаше да съществува и принцът; ако не беше тронът, нямаше да има и дворцови влияния. Принцовете биха загубили своята власт, ако нямаше тронове, които ги поддържат и на които те могат да се опират. Но забележете, именно ония вестници, които най-ярко демонстрират своята „ужасна смелост", които най-гръмко крещят и се опитват да спечелят някакъв политически капитал за сметка на принц Алберт — именно те най-усърдно дават уверения в своята лоялност към трона и раболепно славословят кралицата. Що се отнася до

* — съпруг на управляващата владетелка. *Бълг. ред.*

** — Палмерстон. *Ред.*

*** — склонности. *Ред.*

вестниците на торите, то това се разбира от само себе си. А що се отнася до радикалния „Morning Advertiser“[36], то това е същият онзи вестник, който приветствува Бонапартовия преврат, който неотдавна нападна един ирландски вестник, загдето се осмелил да критикува кралицата във връзка с нейното посещение в Дъблин, който упреква френските революционери за техните републикански възгледи и който винаги представя лорд Палмерстон като спасител на Англия. Цялата тази история е трик на Палмерстон. Палмерстон стана непопулярен вследствие разобличаването на неговото русофилство и неговата съпротива срещу новия законопроект за реформа. Тази негова позиция окончателно сне либералната му маска. При все това на него му е нужна популярност, за да стане министър-председател или поне министър на външните работи. Какъв великолепен случай отново да застане в позата на либерал и да играе ролята на Брут, преследван от тайни дворцови интриги! Нападение срещу принц-консорта — колко примамливо за народа! Той ще стане най-популярният държавник на епохата. Какъв великолепен предлог, за да оклевети своите колеги, да ги заклейми като оръдия на принц Алберт и да накара двора да приеме Палмерстон при условия, поставени от самия него! Торите естествено подеха този крясък, защото какво са за тях църквата и короната в сравнение с фунтовете стерлинги и имената, които така бързо преминават от тях в памучните лордове! А когато торите в името на „конституцията“ и „свободата“ отправят гневни думи по адрес на принца, кой от просветените либерали няма да се хвърли благоговейно в краката им?

На годишното събрание на Манчестерската търговска асоциация председателят, г. Аспинал Търнър, заяви по повод стачките, локаутите и изобщо работническите вълнения — които той с право характеризира като „гражданска война, която се води в Ланкашир между работодателите и работниците“, — че „както Манчестер свали кралската тирания и тиранията на аристокрацията, така той ще свали и тиранията на демокрацията“.

„Това е неволно признание на политиката на манчестерската школа“ — провиква се вестник „Press“. — „В Англия върховната власт принадлежи на короната — затова ограничете кралските пълномощия! На нас ни пречи аристокрацията — пометете я от нашия път! Работниците се вълнуват — смажете работниците!“

Написано от К. Маркс на 24 януари 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune“, бр. 4000 от 11 февруари 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

* УКРЕПЯВАНЕТО НА ЦАРИГРАД. — ДАТСКИЯТ НЕУТРАЛИТЕТ. — СЪСТАВЪТ НА АНГЛИЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ. — НЕУРОЖАЯТ В ЕВРОПА

Лондон, петък, 27 януари 1854 г.

Укрепяването на Цариград, както вече изтъкнах в една от последните статии*, би било най-важното от всички мероприятия, които турците биха могли да осъществят. Ако Цариград бъде укрепен, а фортовете на Босфора и Дарданелите съответно засилени, Турция, както и която и да било друга държава, владееща тази столица, не би имала нужда от каквито и да било гаранции на чуждите държави за своята независимост. Няма град, който да може по-лесно да се укрепи от Цариград. Само едната страна на триъгълника, именно онази, която е обърната към сушата, се нуждае от непрекъснат вал; втората, обърната към Мраморно море, и третата, обърната към Златния рог, не се нуждаят от укрепления. Една линия, съставена от отделни фортове, разположени на подходящо разстояние от крепостната стена, и продължаваща на изток за защита на Пера, Галата и североизточния бряг на Златния рог, едновременно би засилила крепостната стена и би пречила на неприятеля да я заобиколи и да издигне обсадни укрепления по хълмовете, лежащи зад Пера и Галата и господствуващи над града.

Такава крепост би била почти непристъпна. Нейните комуникационни линии биха могли да бъдат прекъснати само в случай, че бъдат завзети Дарданелите или Босфорът; в този случай градът би бил веднага загубен. Но два такива тесни пролива лесно могат да бъдат укрепени толкова силно, че никоя вражеска флота да не може да мине през тях. Една руска армия, идваща откъм

* Виж настоящия том, стр. 34—35. *Ред.*

сушата, би била принудена да използува за връзка със Севастопол и Одеса опасния морски път и едва ли би била в състояние да се задържи достатъчно дълго, за да завземе града; непрекъснато намалявайки по численост, тя не би могла да издържа ударите на гарнизона на града и на пристигащите от Азия подкрепления.

Отговорът на Русия на датската декларация за неутралитет[37] е пристигнал в Копенхаген на 20 януари. Русия отказвала да признае неутралитета и искала от Дания да се присъедини към едната или другата страна. Веднага след това съобщение френският, английският и руският посланици* имали съвещание с датските министри. Но от твърде достоверен източник узнах — макар, разбира се, да не мога да гарантирам за точността на информацията, — че протестът на с.-петербургския кабинет е само маневра, която цели да накара другите велики сили да признаят поскоро формално условията, при които се предлага датският неутралитет. Съобщиха ми, че неотдавна между Дания, от една страна, и Франция и Англия — от друга, са били водени преговори, съгласно които в случай на война Англия трябвало да заеме Зунд със своите военни кораби, а Франция — да окупира херцогството Шлезвиг с един армейски корпус. За да осуети тази комбинация, за която министър Ерстед е уведомил граф Неселроде, Русия била поискала от копенхагенския кабинет да направи декларация за неутралитет, против която тя сега престорено възразява; ако Франция и Англия признаят датския неутралитет, с това не само ще бъдат осуетени техните първоначални планове, но и ще бъдат изключени от действието на военните закони товарите, превозвани с неутрални кораби, което ще осигури износа на руски стоки през Балтийско море.

Протестът на царя против купуването от Прусия на олденбургското пристанище на Северно море е протест bona fide**, колкото и удивена да е била берлинската публика от тази нова проява на вездесъщата намеса на приемника на Тимур-Тамерлан.

Състоялият се голям „митинг на привържениците на реформата в Манчестер“ се оказа великолепен образец на шарлатания, както правилно отбелязва вестник „Englishman“. Възхваляване на политиката на Абърдин, оскърбяване на Турция, величаене на Русия и отхвърляне на всяка намеса в работите на другите държави — такива са малкото теми, които — що се отнася до външна политика — образуват обичайния инвентар на манчестер-

* — Дотезак, Бюкънън и барон Унгерн-Щернберг. *Ред.*
** — искрен. *Ред.*

ската школа[38]; те отново бяха предвъквани от господа Кобден, Брайт и други „прости и скромни хора“, които искат да имат в главния щаб на английската армия „привърженик на мира“ и да обявят локаут на камарата на лордовете, за да продават английския народ, а другите — да разпродават на безценица.

Речта на г. Кобден беше чисто и просто повторение, и то безсрамно, на речта, която той произнесе при закриването на сесията на парламента. Единствената новост, която той си позволи лукса да поднесе, бяха две нападки — едната против Франция, другата против Америка. Твърде подозрително е, че същият човек, който изигра такава важна роля в сключването на съюза с Франция по времето, когато подвизите на „декемврийците“ предизвикваха в Англия крясъци на негодуване, сега упорито руши собственото си дело, като осмива този съюз и го обявява за „необмислен“ и „ненавременен“.

По отношение на Америка г. Кобден заяви, че именно развитието на нейната търговия и промишленост, а съвсем не войнствената политика на Русия може да застраши величието на икономическия и националния разцвет на Англия. Как да съчетаем това с неговите професионални фритредерски лицемерни фрази, съгласно които търговският разцвет на един народ зависел от *развитието* на търговията и промишлеността на всички други народи, а идеята за опасността от съперничеството между два промишлени народа била заблуда на „знахарите“ на протекционизма? Как да съчетаем това с твърдението му, че

„Англия чрез магическата сила на своето машинно производство съедини завинаги с връзките на мира двете отдалечени полукълба, като постави Европа и Америка в *пълна и неразривна зависимост една от друга*“?

Не за пръв път г. Кобден се опитва да отклони от Русия подозренията и враждебността на английския народ, стремейки се да ги насочи против Съединените американски щати. Когато в 1836 г. задържането на един английски кораб от руски военен кораб край черкезкото крайбрежие, финансовите мероприятия на с.-петербургския кабинет по отношение корабоплаването по Дунава[39], както и разобличенията, публикувани в „Portfolio“[40], предизвикаха гнева на английския народ и главно на търговците против Русия, г. Кобден — по онова време още „младенец в литературата и неопитен оратор“[41] — публикува малка анонимна брошура, озаглавена: „Русия: лекарство против русофобия. Написана от манчестерски фабрикант“[42]. В тази брошура се твърди, че „след по-малко от двадесет години тези възгледи (а именно страхът от засилването на американския разцвет, а съвсем не от руската екс-

пансия) ще бъдат споделяни от целия английски народ, и *правителството на страната ще бъде принудено да ги признае"*. В същата брошура Кобден пише:

„Изследвайки различните мотиви, въз основа на които обсъждащите този въпрос заемат враждебна позиция спрямо руската нация, ние с безкрайно учудване и дълбоко убеждение в своята правота открихме, че един век *аристократическо* управление в Англия е заразил всички класи на обществото с високомерния и надменен дух на техните управници" (по отношение на кротката Русия). „Ако с.-петербургското правителство се премести на брега на Босфора, то на мястото на колибите, които образуват сега турската столица, за по-малко от 20 години би израснал блестящ и богат европейски град; тук биха се издигнали великолепни здания, биха възникнали научни дружества, биха процъфтявали изящните изкуства. Ако руското правителство действително достигне такава мощ, то би прекратило войната с меч в ръка и би започнало борба против варварството, строейки железопътни линии и мостове, съдействувайки за натрупването на капитали, за *разрастването на градовете и успехите на цивилизацията и свободата*... Робството, което осквернява Цариград, би изчезнало незабавно и би било заместено от търговия и закони, които защищават живота и имуществото" (както става например сега в Молдавия и Влашко).

За да докаже руската цивилизованост и следователно правото на Русия да погълне Турция, г. Кобден съобщава на своите изумени читатели, че руският търговец, който притежава 10 000—15 000 рубли, не само се занимава с външна търговия, но е *„свободен от телесни наказания и има право да се вози в собствен екипаж"*. Може ли след това да се учудваме, ако руският император неотдавна изказа убеждението, че „Англия с нейния буржоазен парламент не може със слава да води война"? В 1836 г. г-н Кобден е бил толкова дълбоко проникнат от съзнанието за „злонамереността на публицистите и ораторите", които се осмеляват да упрекват самодържеца на цяла Русия, че завършва своята брошура с въпроса:

„Кои са тези писатели и оратори и какво представляват те? Докога ще се позволява на политически шарлатани да разпалват безнаказано страстите и да смущават умовете на цяла една нация?"

Ние смятаме, че това са ония „официални публицисти и оратори", които притежават 10 000—15 000 рубли, могат да се возят в собствен екипаж и най-малко са освободени от *„телесно наказание"*. Досега някои считаха русофилската мания на г. Кобден за една от присъщите му многобройни чудатости, други виждаха в нея неизбежния продукт на неговата доктрина за мира. Напоследък обаче някой*, който с право нарича себе си „литературна кранта или, ако искате, литературно магаре" на покойната Лига против житните закони[43], съобщи на публиката, че преди да на-

* — А. Съмървил. *Ред.*

пише своята първа брошура, г. Кобден, „не без успех пътувал из Русия в 1834 и 1835 г. по търговски работи", че „в 1836 г. и сърцето, и басмата му са били в Русия", а неговият гняв против „английските публицисти, оратори, автори и журналисти" бил предизвикан от тяхната критика по адрес на неговия нов клиент, Николай всерусийски.

Във връзка с предстоящото след няколко дни възобновяване на заседанията на камарата на общините смятаме за уместно да дадем в сбита форма статистика на английското представителство.

	Брой на местата	%
Роднини на перовете	103	17,0
Ирландски перове	6	
Дворяни с родови имения	266	41,3
Дейци на литературата и науката	20	3,0
Армия и флота	30	4,6
Представители на търговските и финансовите кръгове	109	17,1
Юристи	107	17,0
Работници	няма	—
Всичко места в парламента	641	

Ирландските перове в камарата на общините[44] са: виконт Палмерстон от Тивертон; виконт Барингтон — от Беркшир; граф Ансли — от Гримсби; виконт Монк — от Портсмут; виконт Голуей — от Ретфорд; най-после, лорд Хотъм — от Източен Йоркшир. *Дейци на литературата и науката:* Бенджамин Дизраели — от Бъкингамшир; историкът Томас Маколи — от Единбург; търговският статистик Мак-Грегор — от Глазгоу; авторът на „Летописи на испанските художници" и пр. Уйлям Стърлинг — от Пертшир; авторът на „Държавата и нейното отношение към църквата" и други трудове Уйлям Гладстон — от Оксфордския университет; авторът на книгата „Развалините на Ниневия" и др. д-р Остин Х. Лейард — от Ейлсбъри; редакторът на списание „Economist"[45] Джеймс Уилсън — от Уестбъри; редакторът на произведенията на Хобс и др. сър Уйлям Молсуърт — от Саутуарк; поетът, драматург и новелист сър Е. Л. Булвер-Литън — от Хертфордшир; писателят на Лигата против житните закони Уилям Джонсън Фокс — от Олдъм; авторът на (твърде жалката) „История на цивилизацията" и пр. У. А. Макинон — от Рай; авторът на „Пътни бележки" и др. Р. Монктън Милнс и авторът на „Пътуване на Изток" Бенджамин Оливейра — и двамата от Понтефракт;

авторът на редица богословски и политически трудове Едуард Майал — от Рочдейл; авторът на „История на гръцката литература" Уилям Мюр — от Ренфрушир, Шотландия: авторът на книгата „Животът на Франческо Сфорца" У. П. Уркарт — от Уестмитското графство, Ирландия; видният железопътен инженер Роберт Стивънсън — от Уитби; лекарят Уилям Майкъл от Бодмин; хирургът Джон Брейди — от Литрим. Дали в числото на литераторите може да бъде включен и лорд Джон Ръсел, не се наемам да се произнеса.

Не по-малко от 100 места заемат хора, формално избрани в своите избирателни окръзи, но фактически назначени от херцози, графове, маркизи, знатни дами и други лица, които използуват местното си влияние за политическа изгода. Така например уестминстърският маркиз разполага с две места в Честър — град, който наброява 2 524 избиратели; норфолкският херцог разполага с едно място в Аръндел; съдърландският херцог — с две в Нюкясъл-ъндър-Лайн; ленсдаунският маркиз — с едно в Калн; граф Фицуйлям — с две в Молтон; ричмондският херцог — с две в Чичестър; мис Пирс — с едно в Нортхалертон и т. н.

За несъответствието между броя на избирателите, от една страна, и броя на избраните депутати — от друга, сравнени с общия брой на населението, може да се съди по следните няколко примера.

Населението на Беркшир възлиза на 170 065 души, а броят на избирателите е 7 980. Този окръг избира в камарата на общините девет представители, докато Лестершир с население 230 308 души и 13 081 избиратели разполага само с шест места; Линколншир с население 407 222 души и 24 782 избиратели разполага с тринадесет депутатски места в камарата, докато Мидълсекс с население 1 886 576 души и 113 490 избиратели избира в камарата само четиринадесет депутати. Ланкашир с население 2 031 236 души наброява само 81 786 избиратели и има в камарата на общините само двадесет и шест места, докато Бъкингамшир с население 163 723 души и 8 125 избиратели е представен от единадесет депутати. Съсекс с население 336 844 души и 18 054 избиратели избира осемнадесет депутати, докато Стафордшир с население 608 716 души и 29 607 избиратели избира само седемнадесет депутати.

Съотношението между броя на избирателите и числеността на населението е следното:

В Англия всеки селски избирател представлява 20,7 жители на графството.

В Уелс всеки селски избирател представлява 20 жители.

В Шотландия всеки селски избирател представлява 34,4 жители.

В Англия всеки градски избирател представлява 18 градски жители.

В Уелс всеки градски избирател представлява 24,4 градски жители.

В Шотландия всеки градски избирател представлява 23,3 градски жители.

За Ирландия няма толкова пълни данни, както за Англия и Шотландия. Все пак следващите цифри дават близка до истината картина за периода 1851—1852 г.:

В Ирландия всеки селски избирател представлява 36 жители.

В ирландските градове всеки избирател представлява 23 градски жители.

Общите затруднения на европейските житни пазари се представят в следния вид. Във Франция недостигът на зърнени храни възлиза не на десет милиона хектолитра, както твърди „Moniteur"[46], за да разсее паниката, а на много повече от двадесет милиона, т. е. на повече от осем милиона английски квартера; недостигът на картофи възлиза на не по-малко от една четвърт от средния добив през последните пет години, а недостигът на вино, растително масло и кестени е още по-голям. В Белгия и Холандия дефицитът в производството на зърнени храни възлиза на около четири милиона хектолитра; в рейнските провинции, Прусия и Швейцария той по скромни пресмятания възлиза на повече от десет милиона хектолитра. За Италия е известно само, че там има твърде значителен неурожай, макар и да е много трудно да бъде определен той дори приблизително. Но дори минималната цифра достига десет милиона хектолитра зърнени храни; следователно недостигът на зърнени храни в големите зърнопроизводителни райони на Западна Европа възлиза на не по-малко от четиридесет и четири милиона хектолитра (седемнадесет милиона квартера). За неурожая в Англия е известно, че надвишава пет милиона квартера, а според някои заслужаващи сериозно внимание изчисления тази цифра се отнася само за пшеницата. Следователно само в Западна Европа съдбоносният миналогодишен неурожай е дал недостиг не по-малко от двадесет и два милиона квартера; ако към това се прибави твърде ниското качество и слабата реколта на другите житни култури, както и повсеместното разпространение на маната по картофите, това ще направи един недостиг — изразен в пшеница — от минимум пет милиона

квартера и ние ще получим общо дефицит от двадесет и седем милиона квартера зърнени храни.

Що се отнася до изгледите за внос на зърнени храни от външните пазари, един твърде авторитетен по търговските въпроси източник твърди следното.

„В Полша реколтата беше много слаба. В Русия има неурожай: за това свидетелствуват високите цени, искани за зърнените храни в балтийските пристанища, още преди да стане известно, че на нас не ни достигат зърнени храни. В дунавските княжества неурожай наистина нямаше, но запасите там значително са се намалили — така както и в Одеса, — поради огромния износ на зърнени храни в средиземноморските страни и във Франция. Що се отнася до Америка, тя не може да достави и два милиона квартера. Всички кораби на света са недостатъчни да превозят дори половината или около половината от зърнените храни, които — както вече е известно в цялата страна — не достигат на Англия."

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс на 26—27 януари 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4004 от 16 февруари 1854 г.

Подпис: К а р л М а р к с

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

*МИСИЯТА НА ГРАФ ОРЛОВ. — ВОЕННИТЕ ФИНАНСИ НА РУСИЯ

Лондон, петък, 3 февруари 1854 г.

Имах възможност да наблюдавам около зданието на главния щаб на армията тържествената процесия на кралицата, която пристигна за откриването на парламента. Турският посланик бе посрещнат с гръмки приветствия и викове ура. Принц Алберт, смъртно бледен, бе яростно освиркан от тълпата, която стоеше от двете страни на улицата; кралицата беше скъпа на обичайните поклони и болезнено се усмихваше, наблюдавайки непривичните прояви на народното недоволство. В една от предишните статии аз показах истинските мащаби на кампанията против Алберт и доказах, че тя е само маневра в борбата между партиите.* .При все това към публичната демонстрация трябва да се отнесем твърде сериозно, тъй като тя доказва, че привидната лоялност на британския народ е просто условна формалност, любов към церемониала, която не издържа и най-лекия удар. Възможно е тази демонстрация да принуди короната да разпусне правителството, антинационалната политика на което може да постави под заплаха нейната собствена безопасност.

Когато стана известно за неотдавнашната мисия на граф Орлов при виенския кабинет[47], вестник „Times" съобщи на своите лековерни читатели, че Орлов е именно човекът, когото царят използува обикновено за мирни поръчения. Смятам, че не е нужно да ви напомням, че същият този Орлов се яви през пролетта на 1833 г. в Цариград, за да изтръгне от Портата Хункяроскелесийския договор[48]. Сега той се стреми да получи от виенския кабинет

* Виж настоящия том, стр. 40—43. *Ред.*

разрешение да се изпрати един руски корпус от Варшава на дунавския военен театър през Унгария. Като пръв резултат от неговото пребиваване във Виена може да се счита това, че Австрия вече настоятелно иска от Портата да уволни сегашните турски командуващи на Дунава — Селим паша, Исмаил паша и Омер паша — като вероотстъпници и революционери. Всеки, който познава историята на Турция, знае, че от самото начало на съществуването на Отоманската държава всички нейни големи генерали, адмирали, дипломати и министри винаги са били вероотстъпници-християни: сърби, гърци, албанци и т. н. Защо да не поискаме от Русия да уволни ония четиридесет или петдесет души, които тя е купила във всички краища на Европа и които образуват целия й капитал в областта на дипломатическото изкуство, политическия разум и военните таланти? Междувременно Австрия е съсредоточила 80 000 души на турските граници в Трансилвания и Унгария и е изпратила един чешки корпус от около 30 000 души да се присъедини към тях. Пруското правителство от своя страна било отказало да изпълни волята на царя, който заповядал на Фридрих-Вилхелм IV да изпрати армия от 100 000 души, за да окупира Полша от името на Русия и в неин интерес и по такъв начин да позволи на намиращите се там гарнизони да потеглят на юг за продължаване на военните действия в дунавските княжества.

В една от предишните статии* аз обърнах вашето внимание върху неотдавнашната финансова мярка, към която прибягва австрийското правителство, нареждайки при плащане на данъци собствените му книжни пари да се приемат 15% под тяхната номинална стойност. Това остроумно „облагане на данъка с данък" сега се разпростира и върху Италия. „Gazzetta di Milano" от 22 януари публикува един декрет на австрийския министър на финансите, който обявява, че „поради обезценяване на книжните пари последните ще се приемат от митницата само по курс 17% под тяхната номинална стойност".

Що се отнася до руското държавно съкровище, аз вече имах възможност в началото на така наречените източни усложнения да предупредя вашите читатели да не вярват на усърдно разпространяваните слухове за „тайни" съкровища, скрити в подземията на с.-петербургската банка, и на смешното преувеличение на грамадното парично богатство, с което Русия можела да разполага във всеки момент[49]. Събитията напълно потвърдиха моите възгледи. Царят бе принуден не само да изтегли от английските

* Виж настоящия том, стр. 33—34. *Ред.*

и френските банки своя запас от метал, но и освен това да предприеме една мошеническа конфискация. Княз Паскевич съобщил на варшавската ипотекарно-дисконтна банка, че нейният капитал ще бъде взет под формата на принудителен заем, макар уставът на тази банка да ѝ забранява да дава пари в заем срещу каквато и да била друга гаранция освен поземлена собственост. Научаваме също, че руското правителство възнамерявало да издаде неразменяеми книжни пари за 60 000 000 рубли, за да покрие военните разходи. Петербургският кабинет не за пръв път прибягва до подобни трикове. В края на 1768 г., за да посрещне разходите за войната с Турция, Екатерина II основа асигнационна банка уж на принципа на издаването на разменяеми пари, платими на предявителя. Но при това тя твърде предвидливо забрави да каже на публиката с какви пари ще се заплащат тези банкноти, и няколко месеца по-късно те почнаха да се заплащат само с медни пари. Благодарение на друга „нещастна случайност" се оказа, че номиналната стойност на тези медни монети надвишава с 50% стойността на влизащия в тях метал и че те се намират в обръщение по номиналната стойност само благодарение на своята оскъдност и на недостига на дребни пари за търговията на дребно. Разменяемостта на парите се оказа следователно проста уловка. Отначало Екатерина ограничи цялата емисия на 40 милиона рубли в 25-рублеви банкноти; рублата представляваше сребърна монета с номинална стойност от 38 до 40 пенса английски пари по валутния курс; тя струваше малко повече от 100 медни копейки. По времето на смъртта на Екатерина, в 1796 г., количеството на тези книжни пари нарасна на 157 000 000 рубли, т. е. почти четворно в сравнение с първоначалното количество. Курсът на рублата в Лондон падна от 41 пенса в 1787 г. на 31 пенса в 1796 г. При следващите две правителства емисиите бързо се увеличиха; в 1810 г. банкнотното обръщение достигна 577 000 000 и една книжна рубла струваше само 25²/₅ копейки, т. е. една четвърт от нейната стойност в 1788 г., а курсът на рублата в Лондон спадна през есента на 1810 г. на 11¹/₂ пенса за рубла вместо предишните 38—40 пенса. В 1817 г. по думите на граф Гуриев количеството на банкнотите в обръщение достигна 836 000 000 рубли. Тъй като митата и другите данъци се изчисляваха в сребърни рубли, правителството сега обяви, че асигнациите се приемат в съотношение 4 към 1, като призна по този начин обезценение със 75%. Докато процесът на обезценяването продължаваше, цените на стоките съответно растяха, търпейки много големи колебания; това започна да безпокои дори правителството и го принуди да прибегне до външни заеми, за да изтегли от обръщение една част от

банкнотите. Към 1 януари 1821 г. бе обявено, че тяхното количество е намалено на 640 000 000. Последвалите войни с Турция, Персия, Полша, Хива и т. н. отново увеличиха количеството на банковите асигнации, валутният курс отново почна да пада и всички стоки отново изпитаха резки и неравномерни колебания на цените. Едва към 1 юли 1839 г., когато валутният курс се повиши благодарение на огромния износ на зърнени храни в Англия, царят издаде манифест, съгласно който от 1 юли 1840 г. цялото количество банкови асигнации следваше да се превърне в банкноти, платими при поискване в сребърни рубли по пълната им стойност от 38 пенса. Цар Александър бе заявил, че асигнациите ще се приемат от бирниците в отношение 4 към 1; цар Николай с помощта на конверсия уж отново възстанови тяхната пълна стойност. Направена бе обаче куриозната уговорка, предписваща една нова банкнота да се обменя срещу три и половина стари банкноти. Следователно не бе обявено, че старата банкнота е обезценена на 28 процента от своята първоначална стойност, а че три и половина стари банкноти се признават за равноценни на една *нова* банкнота. Оттук можем да заключим, че, от една страна, във финансовите работи руското правителство е също тъй добросъвестно и педантично, както и в дипломатическите, и че, от друга страна, простата заплаха от наближаващата война е достатъчна, за да създаде отново всички финансови затруднения, от които Николай се опитва да се измъкне в течение на близо двадесет години.

Европейските правителства едно след друго апелират към джобовете на своите любими поданици. Дори кралят на уравновесените холандци* иска от Генералните щати 600 000 ригсдалера за строеж на укрепления и за отбрана и добавя, че „обстоятелствата могат да го принудят да мобилизира част от армията и да изпрати своята флота в открито море“.

Ако можеше с остроумен счетоводен трик да се посрещнат реалните нужди и да се напълнят празните парични каси, съставителят на неотдавна публикувания в „Moniteur“ френски бюджет би постигнал може би някакви резултати. Но дори на най-дребния търговец в Париж е известно, че колкото и изкусно да подрежда цифрите, той не може да заличи своето име от счетоводните книги на своите кредитори и че героят от 2 декември**, считайки джобовете на народа за неизчерпаеми, безразсъдно е увеличил националния дълг.

* — Вилхелм III. *Ред.*

** — Наполеон III. ***Ред.***

Няма нищо по-наивно от декларацията на датския министерски съвет на заседанието на фолкетинга от 17 януари, че правителството възнамерява да отложи за по-*подходящо* време осъществяването на плана за изменение на основните институции на Дания и въвеждането на тъй дълго очакваната конституция на цялата държава (Gesamtstaatsverfassung)[50].

Написано от К. Маркс на 3 февруари 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4007 от 20 февруари 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

* СИНИТЕ КНИГИ. — ПАРЛАМЕНТАРНИТЕ ДЕБАТИ НА 6 ФЕВРУАРИ. — МИСИЯТА НА ГРАФ ОРЛОВ. — ДЕЙСТВИЯТА НА СЪЮЗНИЧЕСКАТА ФЛОТА. — ИРЛАНДСКАТА БРИГАДА. — ЗА СВИКВАНЕТО НА РАБОТНИЧЕСКИЯ ПАРЛАМЕНТ

Лондон, вторник, 7 февруари 1854 г.

Аз най-внимателно прочетох „Правата и привилегиите на православната и католическата църква“, както остроумно е кръстена правителствената Синя книга по източния въпрос[51], и възнамерявам в най-близко време да дам на вашите читатели сбит преглед на този дипломатически лабиринт. Сега ще се огранича само с твърдението, че може би на историята никога не е бил завещаван по-чудовищен паметник на правителствена подлост и слабоумие. Ще припомним също оценката, която г. Бейли даде на Сините книги в камарата на общините:

„Що се отнася до информация, те съдържат такава колкото искате, но, забележете, това не е официална информация, а само онова, което може да се узнае от една Синя книга, *грижливо подготвена и премълчаваща всичко, което правителството е намерило за добре да скрие*. Говоря това от личен опит (одобрителни възгласи и смях от правителствените банки), защото на мен ми е известно как са били подготвяни Сини книги по въпросите на външната политика за тази камара.“

На мен много добре ми е известно, че когато лорд Палмерстон бе обвинен веднаж, че е изопачил документите за афганистанската война, че е заличил някои твърде важни параграфи от официалните доклади и дори умишлено е фалшифицирал други[52], той даде следния остроумен отговор:

„Сър, ако действително е имало нещо подобно, то какво попречи на двете правителства на нашите противници след нас — при това едното от тях беше на власт пет години — да оповестят този факт и да публикуват оригиналните документи?“

Но на мен също тъй добре ми е известно, че тайната на подобни фалшификации в Сините книги се крие в самата система на редуване на вигите и торите на кормилото на управлението, при която всяка партия в собствен интерес предпочита не да уронва политическата „репутация" на своя противник, а, напротив, да му запази възможността да я смени, за да не се подкопае основата на господството на управляващите класи. И това британците благоволяват да наричат функциониране на своята славна конституция.

Лорд Кланрикард бе предупредил, че ще предложи да се започнат разисквания по източния въпрос на насроченото за вчера заседание на камарата на лордовете. Във връзка с това от заседанието се очакваше много и камарата бе почти препълнена. Във вчерашния брой на вестник „Morning Advertiser" г. Уркарт не се поколеба да нарече лорд Кланрикард бъдещия лидер на националната партия, припомняйки, че в 1829 г. той бил единственият противник на преминаването на Балкана от русите. Но г. Уркарт несъмнено е забравил, че същият благороден маркиз в изключително важния период на 1839—1840 г. беше посланик на лорд Палмерстон при с.-петербургския двор и неговото главно оръдие при сключването на сепаративния договор от 1840 г. и разрива с Франция[53].

Публиката бе явно разочарована от дебатите, тъй като маркиз Кланрикард, позовавайки се на вестникарските съобщения, че „във Виена, както изглежда, още продължава някакво подобие на преговори", заяви, че „никак не би искал да предизвика дебати, които могат да попречат на мирното приключване на тези преговори." Съобразно с това той заяви, че възнамерява да внесе предложение по същия въпрос след една седмица. Благородният маркиз се задоволи с това, да попита лорд Кларендон не е ли „получен още отговорът на руския император на виенските предложения" и „какви инструкции са били дадени на английския посланик в С.-Петербург". Лорд Кларендон отговори, че той „едва днес след обед получил от Виена официално съобщение за положението". Руският император отхвърлил виенската нота и предложил вместо нея свой контрапроект. На 2 февруари се състояло заседание на конференцията, която от своя страна отхвърлила този контрапроект.

„Новите предложения на Русия" — продължи лорд Кларендон — „са съвсем неприемливи: те не могат да бъдат предадени в Цариград и затова не заслужава да се говори повече за тях. Аз нямам основание да смятам, че по този въпрос ще се състоят нови преговори. Що се отнася до надежди за запазване на мира, аз изобщо нямам такива".

В отговор на друг въпрос на лорд Кланрикард той заяви:

„В събота вечерта ме посети в министерството на външните работи барон Брунов и ми връчи нота, съгласно която отговорът, който той е получил от мен на въпросите, поставени от него по нареждане на неговото правителство, не му позволява да продължава дипломатическите отношения, вследствие на което дипломатическите отношения между Русия и Англия се прекъсват. Барон Брунов се сбогува с мен в събота вечерта, но тогава беше вече късно да напусне Лондон и аз останах с впечатление, че той ще замине рано тази сутрин“.

Според получените телеграми г. Кисельов заминал вчера от Париж за Брюксел. Официалните или правителствените вестници съобщават, че посолството в Лондон ще бъде закрито и че всички руснаци ще напуснат Англия. Аз обаче узнах от съвсем меродавен източник, че, напротив, броят на русите в Англия ще се намали само с особата на посланика и че целият personnel* остава в Лондон под ръководството на първия секретар на посолството г. Берг. За положението на английския посланик при с.-петербургския двор лорд Кларендон заяви:

„Тъй като барон Брунов ме посети в събота в шест и половина и тъй като трябваше предварително да вляза във връзка с френското правителство, в момента бе вече невъзможно да пратя инструкции на английския посланик в С.-Петербург, но ние вече влязохме във връзка по този въпрос с френския посланик и утре на сър. Дж. Сеймур и на генерал дьо Кастелбажак ще бъдат изпратени инструкции, с които те ще бъдат поставени в същото положение, в което се намира тук руският посланик, а дипломатическите отношения между двете държави и Русия ще бъдат прекъснати.“

Лорд Джон Ръсел повтори в камарата на общините декларацията, направена от лорд Кларендон в камарата на лордовете, а лорд Палмерстон съобщи, че

„възнамерява да внесе законопроект за сливане на законите за милицията — законопроект, в който той предлага да се организират отряди милиция за Шотландия и Ирландия, като срокът на службата бъде определен чрез гласуване на камарата“.

Английската армия щяла да бъде незабавно увеличена с 11 000 души; освен това 1 500 души от бреговата охрана щели да бъдат незабавно изпратени във военната флота, за да образуват ядката на екипажите на неотдавна пуснатите във водата кораби. Издаден е кралски указ, с който се забранява износът на каквито и да било военни кораби, военно снаряжение и муниции за Русия. Военноморските власти претърсиха частните докове на Темза и секвестираха два строящи се за Русия кораба. В Копенхаген от името на английското правителство е бил сключен договор за доставяне на въглища за параходи с обща мощност 11 000 конски сили. На

* — персонал. *Ред.*

адмирал сър Чарлз Нейпир щяло да бъде възложено командуването на балтийската флота, чието организиране е предстоящо.

Официозът „Wiener Zeitung" съобщава:

„Правителството бе уведомено, че Русия изрично заявила на четирите велики сили, че се счита свободна от даденото от нея в Олмюц обещание да не предприема активни действия в дунавските княжества".

За целите на мисията на граф Орлов във Виена се носят много противоречиви слухове; най-правдоподобен от тях изглежда слухът, приведен в една поместена в днешния брой на „Times" кореспонденция от Берлин.

„Русия" — пише кореспондентът — „кани Австрия и Прусия да сключат с нея договор за неутралитет, валиден при всички обстоятелства; тя внушава със своите декларации за неутралитет те да заангажират целия Германски съюз, обещава да се притече на помощ на съюза, ако който и да било от неговите членове бъде нападнат, и се задължава, ако след завършване на войната бъдат договорени каквито и да било териториални изменения, да не сключва мир, без да вземе под внимание интересите на германските държави при тези териториални изменения. Това предложение за договор за неутралитет определено се позовава на принципите и положенията на Свещения съюз от 1815 г."

Що се отнася до евентуалното решение на Австрия и Прусия, мога да повторя само изказаното вече от мен мнение по този въпрос*. Австрия с всички средства ще се старае да запази своята неутрална позиция, докато ѝ бъде възможно, и ще застане на страната на Русия, щом настъпи благоприятният за това момент. От друга страна, Прусия навярно отново ще изпусне подходящия момент да се откаже от неутралитета си и в крайна сметка ще си навлече позора на една нова Йена.

От Цариград съобщават, че съюзническата флота се е върнала в своята база в Бейкоз, въпреки следващата заповед, предадена ѝ от „Самсон" от името на посланиците:

„Посланиците са изненадани от внезапното решение на адмиралите, особено в настоящия момент, когато турска флотилия от параходи е вече готова да отплува с муниции и други припаси за анадолската армия. Заповедите на френското и английското правителство бяха изрични и точни" (те бяха такива в действителност, но не първоначалните заповеди до адмиралите, а само току-що получените); „съюзническите ескадри трябва да поемат защитата на отоманската флота и територия. Поради това отново се обръща вниманието на двамата адмирали върху строгия характер на тези надлежно дадени им инструкции. Адмиралите, изглежда, считат, че мероприятията, чието изпълнение им е възложено, могат да бъдат еднакво добре осъществени, независимо от това, къде са разположени намиращите се под тяхното командуване сили — в Бейкоз или Синоп." (В такъв случай човек би могъл да помисли, че същите

* Виж настоящия том, стр. 4—7. *Ред.*

инструкции могат да бъдат изпълнени дори ако ескадрите си стоят спокойно в Малта и Тулон.) „Но този въпрос трябва да бъде разрешен изключително по тяхно усмотрение и на тяхна отговорност."

Както е известно, руската флота се намира в Кафа, близо до Креченския пролив, откъдето разстоянието до Батум е три пъти по-късо, отколкото разстоянието от Бейкоз до Батум. Пита се, ще могат ли адмиралите да предотвратят повтарянето на един Синоп при Батум, „независимо от това, къде се намират те — в Бейкоз или на друго място"?

Както навярно помните, в първото възвание на царя султанът се обвиняваше, че събира под своите знамена революционния измет на цяла Европа. И докато лорд Стратфорд де Редклиф заявява на лорд Дъдли Стюърт, че няма да може да му помогне да организира легион от доброволци от този измет, самият цар пръв създава „революционен" отряд, така наречения гръко-славянски легион, с пряката цел да предизвика въстание сред поданиците на султана. Този отряд се формира във Влашко и според руските съобщения наброявал вече над 3 000 души, на които щели да плащат не в bons à perpétuité*, както плащат на самите власи: на полковниците обещавали по 5 дуката дневно, на майорите — 3 дуката, на капитаните — 2 дуката, на подофицерите — 1 дукат, а на войниците по 2 двайсетака; с оръжие трябвало да ги снабдява Русия.

Междувременно Франция, както изглежда, не възнамерява повече да се въоръжава само на книга. Както ви е известно, призовани са запасните от 1851 г., а през последните няколко дни огромни количества военно снаряжение са изпратени от Арас в Мец и Страсбург. Генерал Пелисие замина за Алжир със заповед да подбере няколко корпуса за предстоящата експедиция до Цариград, закъдето вече заминаха, за да подготвят разквартируването на войските, сър Дж. Бъргойн и полковник Ардан.

Слухът за придвижването на голяма армия начело с Омер паша още се нуждае от потвърждение, макар че за осъществяването на подобен поход едва ли има по-благоприятен момент, тъй като руските войски, както е известно, са съсредоточени в Крайова, между Букурещ и Калафат.

Да се върнем на дейността на английския парламент, макар че всъщност в него малко неща заслужават внимание, ако не се смята внасянето на законопроект за разрешаване на чуждите кораби да се занимават с каботажна търговия, при което това предложение не предизвика нито един протест. На подобни протести

* — облигации до живот. *Ред.*

времето отдавна е минало, тъй като те се оказват съвсем безсилни срещу универсалното разпространение на съвременния принцип на търговията: купувайте всичко, което ви е нужно, на най-евтиния пазар. За това, доколко най-ниско платеният корабен екипаж е способен да охранява човешкия живот и имущество, свидетелствува неотдавнашната катастрофа с „Тейлор"[54].

На вчерашното заседание на камарата на общините г. Бът заяви, че възнамерява

„да внесе утре предложение секретарят на камарата да прочете от трибуната публикуваната в днешния брой на вестник „Times" статия, както и предшествуващите съобщения на „Dublin Freeman's Journal", в които *(ирландските)* „депутати от камарата се обвиняват в продаването на служби за пари. Той възнамерява също да предложи да бъде избрана комисия за разследване на съдържащите се в споменатите съобщения твърдения за търговията със служби".

Защо г. Бът се възмущава само от продажбата на служби за пари, ще разбере всеки, който помни, че всички останали начини на извършване на сделки бяха узаконени на предишната сесия. От 1830 г. Даунинг стрийт се намира в зависимост от ирландската бригада[55]. Именно ирландските депутати назначаваха и поддържаха министрите по свое усмотрение. В 1834 г. те отстраниха от кабинета сър. Дж. Грейъм и лорд Стенли. В 1835 г. те заставиха Уйлям IV да разпусне правителството на Пил и да възстанови правителството на Мелбърн. От общите избори в 1837 г. до изборите в 1841 г., въпреки че в камарата на общините тогава имаше враждебно на това правителство английско мнозинство, броят на гласовете на ирландската бригада бе достатъчно голям, за да бъде решаващ и да го задържи на власт. Същата ирландска бригада докара на власт коалиционния кабинет. Въпреки цялата си власт да създава кабинети, ирландската бригада нито веднъж не предотврати нито една подлост по отношение на Ирландия, нито една несправедливост по отношение на английския народ. Периодът на най-голямото ѝ могъщество бе времето на О'Конел от 1834 до 1841 г. В чий интерес бе използувано то? Ирландската агитация никога не е била нищо друго освен креслива поддръжка, оказана на вигите против торите с цел чрез изнудване да бъдат изтръгнати служби от вигите. Всеки, който е що-годе запознат с така нареченото Личфилдхауско съглашение[56], ще признае това. Съгласно това съглашение О'Конел се задължаваше да гласува *за* вигите, макар и да му се разрешаваше да говори *против* тях, при условие че ще му бъде предоставено правото да назначава длъжностните лица в Ирландия. Време е ирландската бригада да свали патриотичната си маска. Време е ирланд-

ският народ да се откаже от своята мълчалива омраза към англичаните и да призове своите собствени представители да отговарят за греховете си.

„Дружеството на изкуствата“ и шмекериите[57] неотдавна се опита да пусне в ход своето фокусничество, за да провали Работническия парламент* с маньовър, целещ да „разреши“ нестихващата борба между капиталистите и работниците в Англия. Свикано бе събрание под председателството на един благороден лорд и на представителите на двете страни бе предложено да обсъдят своите жалби в духа на заседанията в Люксембургския дворец, ръководени от Луи Блан[58]. От името на работническата класа против тази измама протестира г. Ърнест Джонс, а старият Роберт Оуен заяви на просветените джентълмени, че с никакъв арбитраж, с никакви уловки и хитрост никога няма да успеят да запълнят пропастта, която разделя двете големи основни класи както в Англия, така и в която и да било друга страна. Едва ли е нужно да добавя, че събранието се разотиде, след като организаторите му станаха за присмех. На другия ден се състоя публично събрание на лондонските чартисти и на делегати на чартистките организации в провинцията, на което бе единодушно прието предложението да се свика Работническият парламент, като откриването му бе насрочено за 11 март в Манчестер.

Написано от К. Маркс на 7 февруари 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune“, бр. 4008 от 21 февруари 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

---

* Виж настоящия том, стр. 116 и сл. *Ред.*

К. МАРКС

*РУСКАТА ДИПЛОМАЦИЯ. — СИНЯТА КНИГА ПО ИЗТОЧНИЯ ВЪПРОС. — ЧЕРНА ГОРА

Лондон, петък, 10 февруари 1854 г.

Когато между Дания и Швеция бе сключен договор за неутралитет, аз изказах убеждението*, че противно на разпространеното във Франция и Англия мнение той в никой случай не може да се разглежда като победа на западните държави и че престореният протест на Русия против този договор е само маневра. Скандинавските вестници и кореспондентът на „Times“, който ги цитира, сега единодушно изказват същото мнение и обявяват целия договор за дело на Русия.

Предложенията, направени от граф Орлов на виенското съвещание и отхвърлени от последното, са били следните:

1) възобновяване на старите договори;

2) протекторат на Русия над православните поданици на Турция;

3) изгонване на всички политически емигранти от Отоманската империя;

4) отказване на Русия да приеме посредничеството на която и да било друга велика сила и да води преговори другояче, освен непосредствено чрез турски пълномощник, който да бъде изпратен в С.-Петербург.

Що се отнася до последната точка, граф Орлов изявил готовност за компромис, но съвещанието отказало. Защо съвещанието е отказало? Или защо руският император е отхвърлил последните условия на съвещанието? Нали предложенията на двете страни съвпадаха? Възобновяването на старите договори е било прието,

* Виж настоящия том, стр. 45. *Ред.*

руският протекторат — също, само с някои формални изменения, от своята последна точка Русия сама се е отказала; а австрийското искане за изгонване на политическите емигранти[59] не може да бъде причина за скъсване между Русия и Запада. Очевидно руският император се намира сега в такова положение, че не може да приеме *каквито и да било* условия, поставени от Франция и Англия, и че той е *принуден* да накара Турция да капитулира, все едно дали това ще предизвика европейска война или не.

Във военните кръгове войната вече се смята за неизбежна и подготовката за нея се извършва по всички линии. Адмирал Брюа вече е заминал от Брест за Алжир, където щял да натовари на кораби 10 000 души; шестнадесет английски полка, разквартирувани в Ирландия, получиха заповед да се приготвят да заминат за Цариград. Експедицията може да има само две цели: или да принуди турците да се подчинят на Русия, както твърди г. Уркарт, или действително сериозно да започне война срещу Русия. И в двата случая турците неизбежно ще бъдат постигнати от еднаква участ. Ако бъде отново предадена на Русия, но под нейното разложително влияние, Отоманската империя, макар и не пряко, както на времето Византия, скоро ще бъде сведена до територията, която непосредствено заобикаля столицата. Ако попадне под абсолютното попечителство на Франция и Англия, тя без друго ще загуби властта над своите европейски владения.

„Ако трябва да вземем воденето на войната в свои ръце" — отбелязва „Times", — „ние трябва да имаме и възможност да ръководим всички операции".

В този случай турското правителство ще бъде непосредствено подчинено на посланиците на западните велики сили, турското военно министерство — на военните министерства на Англия и Франция, а турските армии — на френските и английските генерали. Турската империя ще престане да съществува в досегашния си вид.

След своя пълен „провал" във Виена граф Орлов се е върнал сега в С.-Петербург, „след като е получил уверение, че Австрия и Прусия при всички обстоятелства ще пазят неутралитет."

От друга страна, от Виена съобщават по телеграфа, че в турското правителство е извършена промяна, тъй като сераскирът и капудан пашата* подали оставка. „Times" не може да разбере как е могла военната партия да претърпи поражение тъкмо в един момент, когато Англия и Франция се готвят, да започнат

* — военният министър и морският министър. *Ред.*

война. Ако това съобщение е вярно, аз от своя страна мога да видя в това „спасително“ събитие само дело на представителя на английския коалиционен кабинет в Цариград, същия представител, който в своите телеграми, публикувани в Синята книга, така често изказва съжаление, че „в своя натиск върху турския кабинет той още не е можал да стигне толкова далеч, колкото би било желателно“.

Синята книга започва с доклади относно претенциите на Франция за светите места — претенции, които не бяха достатъчно потвърдени от старите капитулации[60] и които явно са предявени с намерение да се постигне върховенство на римо-католическата църква над православната. Аз съвсем не споделям мнението на г. Уркарт, че царят, използувайки тайно влиятелни личности в Париж, сам бил въвлякъл Бонапарт в този конфликт, стремейки се да даде на Русия предлог да се намеси в полза на православните. Добре известно е, че Бонапарт се стреми coûte que coûte* да купи подкрепата на католическата партия, която подкрепа той от самото начало считаше като главно условие за успеха на своята узурпация. Бонапарт много добре разбираше какво влияние има католическата църква върху селското население на Франция, а именно селяните щяха да го направят император против волята на буржоазията и пролетариата. Г-н Фалу, езуит, бе най-влиятелният член на първото Бонапартово правителство, на което бе номинален шеф soi disant** волтерианец Одилон Баро. Първото решение, което това правителство взе още първия ден след встъпването на Бонапарт в длъжността президент, бе решението за знаменитата експедиция против Римската република. Г-н дьо Монталамбер, шефът на езуитската партия, бе найдейното оръдие на Бонапарт при подготовката на събарянето на парламентарния режим и преврата от 2 декември. В 1850 г. официалният орган на езуитската партия „Univers“ всеки ден искаше от френското правителство решителни мерки за защита на католическата църква на Изток. Бонапарт, който се стремеше да поласкае папата, да го привлече на своя страна и да бъде коронован от него, имаше основания да се вслуша в това искане и да се представи за „най-католическия“[61] император на Франция. *Затова сегашното усложнение на Изток е породено всъщност от бонапартистката узурпация.* Впрочем Бонапарт благоразумно оттегли своите претенции, веднага щом разбра, че император Николай иска да ги използува като претекст за изключването му от

* — на всяка цена. *Ред.*
** — така нареченият. *Ред.*

европейския конклав, а Русия както обикновено се старае да извлече полза от обстоятелства, които тя сама не е в състояние да създаде, противно на това, което си въобразява г. Уркарт. Както и да е, твърде куриозен за историка си остава фактът, че сегашната криза на Отоманската империя е породена от същия конфликт между католическата и православната църква, който доведе някога до основаването на тази империя в Европа.

Не бих искал да се впущам в изследване на цялото съдържание на „Правата и привилегиите на католическата и православната църква", без да спомена предварително за един извънредно важен инцидент, който старателно се премълчава в Синята книга. Става дума за австро-турския спор за Черна гора. Предварителното запознаване с този въпрос е толкова по-необходимо, защото ще позволи да се открие съществуването на съгласуван австро-руски план за унищожението и подялбата на Турската империя. То е необходимо и защото самият факт, че Англия предаде по-нататъшните преговори между с.-петербургския двор и Портата в ръцете на Австрия, хвърля странна светлина върху поведението на английския кабинет през време на цялата източна криза. Тъй като липсват каквито и да било официални документи по черногорския въпрос, ще се позова на току-що излезлия труд на Л. Ф. Симпсон: „Наръчник по източния въпрос"[62].

Турската крепост Жабляк (на черногорско-албанската граница) през декември 1852 г. бе нападната от отряд черногорци. Читателите помнят, че Портата заповяда на Омер паша да отблъсне нападението. Високата Порта обяви блокада на цялото албанско крайбрежие. Тази мярка очевидно можеше да бъде насочена само против Австрия и нейната военна флота и показа увереността на турското правителство, че черногорският метеж е провокиран от Австрия.

След това в аугсбургския „Allgemeine Zeitung" се появи следната бележка от Виена, носеща дата 29 декември 1852 г.:

„Ако Австрия действително иска да подкрепи черногорците, блокадата не би ѝ попречила. Достатъчно е само черногорците да слязат от своите планини, и Австрия би могла да ги снабди в Катаро с оръжие и муниции, въпреки наличността на турска флота в Адриатическо море. Австрия не одобрява нито сегашното нападение на черногорците, *нито въстанието, което всеки момент може да избухне сред християнското население на Босна и Херцеговина.* Тя непрекъснато е протестирала против потискането на християните и е правила това в името на хуманността. Австрия е принудена да пази неутралитет към източната църква. Последните съобщения от Ерусалим показаха с каква страшна сила се е разгорял там огънят на религиозната омраза. Представителите на Австрия трябва поради това да полагат всички усилия, за да запазят мира между православното и католическото население на Австрийската империя."

От тази бележка заключаваме, че, първо, *със сигурност* се е разчитало на въстание сред християнското население на Турция; второ, почвата за оплакванията на Русия от потискането на православната църква е била подготвена от Австрия; трето, очаквало се е, че в религиозния спор за „светите места" Австрия ще пази „неутралитет".

Същия месец Русия изпрати на Портата нота, в която ѝ предлагаше своето посредничество в Черна Гора. Това посредничество бе отхвърлено на основание на това, че султанът сам можел да отстоява своите права. Виждаме, че в този случай Русия действува точно така, както и по време на гръцката революция[63]: отначало тя предлага на султана да го защищава от неговите поданици, за да може след това, ако помощта ѝ не бъде приета, да защищава поданиците на султана от самия султан.

Че между Русия и Австрия още тогава е съществувало споразумение за окупирането на дунавските княжества, личи от друг цитат от аугсбургския „Allgemeine Zeitung" от 30 декември 1852 г.

„Русия, която неотдавна призна независимостта на Черна гора, едва ли ще може да остане пасивен наблюдател на събитията. Нещо повече, от търговските писма, получавани от Молдавия и Влашко, и от разказите на пътници се вижда, че цялата област от Волиния до устието на Прут гъмжи от руски войски и че непрекъснато пристигат подкрепления."

В същото време виенските вестници съобщават, че на австро-турската граница се концентрира австрийски наблюдателен корпус.

На 6 декември 1852 г. лорд Стенли отправи запитване до лорд Малмсбъри по повод черногорските работи и благородният приятел на Бонапарт направи следната декларация:

„Благородният лорд изказа желание да узнае дали са станали някакви изменения в политическото положение на онази дива страна, която граничи с Албания и се нарича Черна гора. Смятам, че в нейното политическо положение не са станали никакви промени. Ръководителят на тази страна има двойна титла: той е глава на православната църква в тази страна и същевременно светски владетел. Но по своето положение на глава на църквата той е *подчинен на юрисдикцията на руския император, който се смята за глава на цялата православна църква.* Ръководителят на Черна гора (както и всичките му предшественици, както предполагам) е свикнал да получава санкция и признание на своите епископски права и титли от руския император. Що се отнася до независимостта на тази страна, каквито и да са мненията на различните лица за предимствата на такова положение, все пак си остава факт, че *Черна гора бе независима страна в течение на близо 150 години.* И въпреки многобройните опити на Портата да я покори, тези опити се проваляха един след друг и понастоящем страната се намира в същото положение, в което е била преди около 200 години."

В тази си реч лорд Малмсбъри, тогавашният министър на външните работи в правителството на торите, най-спокойно разчленява Отоманската империя, като откъсва от нея една страна, която винаги ѝ е принадлежала, че същевременно признава претенциите на руския император за духовно владичество над поданиците на Портата. Какво може да се каже за тези две олигархични клики, освен това, че те си съперничат по глупост?

Портата естествено бе сериозно обезпокоена от тази реч на един британски министър и скоро след това в един английски вестник се появи следното писмо от Цариград, носещо дата 5 януари 1853 г.:

„Портата бе извънредно раздразнена от декларацията на лорд Малмсбъри в камарата на лордовете, че Черна гора била независима страна. С това той наля вода във воденицата на Русия и Австрия; в резултат на това Англия ще загуби влиянието и доверието, с които се е ползувала досега. В първия член на Свищовския договор, който бе сключен (с посредничеството на Англия, Русия и Холандия) между Портата и Австрия в 1791 г., ясно се казва, че трябва да бъде дадена амнистия на поданиците на двете държави, въстанали против своите *законни владетели;* при това разбунтувани поданици на Портата са наречени сърбите, *черногорците,* молдованите и власите. Живеещите в Цариград черногорци, на брой около 2 000—3 000, плащат харач, или данък на глава, и в съдебни процеси против поданиците на други държави в Цариград винаги се считат и третират без всякакви възражения като турски поданици."

В началото на януари 1853 г. австрийското правителство изпрати барон Келнер фон Кьоленщайн, адютант на императора, в Катаро, за да следи развоя на събитията, а в същото време г. Озеров, руският шарже д'афер в Цариград, връчи на Дивана протест срещу отстъпките, направени на католическата църква по въпроса за светите места. В края на януари в Цариград пристигна граф Лайнинген и на 3 февруари бе приет на частна аудиенция от султана, на когото той предаде писмо от австрийския император. Портата отказа да изпълни съдържащите се в това писмо искания и след това граф Лайнинген връчи ултиматум, който даваше на Портата четири дни за отговор. Портата незабавно се постави под защитата на Англия и Франция, които не ѝ оказаха никаква защита, докато граф Лайнинген от своя страна отхвърли тяхното посредничество. На 15 февруари той постигна всичко, което искаше (с изключение на член III) и неговият ултиматум бе приет. Той съдържаше следните пунктове:

I. Незабавно евакуиране на Черна гора и възстановяване на status quo ante bellum*.

---

* — положението от преди войната. *Ред.*

II. Декларация от страна на Портата, с която последната се задължава да поддържа status quo на териториите Клек и Суторина и да признае mare clausum* в полза на Австрия.

III. Строго разследване на актовете на фанатизъм, извършени от мюсюлманите против християнското население на Босна и Херцеговина.

IV. Отстраняване на всички политически емигранти и ренегати, които се намират понастоящем в разположените край австрийските граници провинции.

V. Заплащане обезщетение от 200 000 флорина на онези австрийски търговци, договорите с които са били произволно анулирани, и спазване на тези договори през целия срок, за който са били сключени.

VI. Заплащане обезщетение от 50 000 флорина на един търговец, чийто кораб заедно с товара е бил незаконно конфискуван.

VII. Учредяване на редица консулства: в Босна, Сърбия, Херцеговина и из цяла Румелия.

VIII. Осъждане поведението на турските власти спрямо емигрантите в 1850 г.

Преди да се съгласи с този ултиматум, Отоманската Порта изпратила, както съобщава г. Симпсон, нота до посланиците на Англия и Франция, в която искала от тях обещание да ѝ окажат реална помощ в случай на война с Австрия. „Тъй като и двамата посланика не били в състояние да поемат определени задължения", турското правителство отстъпило пред енергичните настоявания на граф Лайнинген.

На 28 февруари граф Лайнинген пристигнал във Виена, а княз Меншиков — в Цариград. На 3 март лорд Джон Ръсел има безсрамието да заяви в отговор на едно запитване на лорд Дъдли Стюърт, че

„в отговор на постъпките, направени пред австрийското правителство, бяха получени уверения, че последното се придържа към същите възгледи по този въпрос, както и английското правителство; и макар той да не можел да съобщи точно клаузите на постигнатото споразумение, намесата на Англия и Франция се *увенчала с успех*, и той бил уверен, че последните разногласия са отстранени. Взетият от Англия курс целел да се даде на Турция съвет, който би съдействувал за запазването на нейната чест и независимост... От своя страна той мислел, че от гледна точка на справедливостта, международното право, верността към нашия съюзник, както и от гледна точка на общата политика и целесъобразност, *запазването на целостта и независимостта на Турция е велик и важен момент във външната политика на Англия.*"

Написано от К. Маркс на 10 февруари 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4013 от 27 февруари 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

* — затворено море. *Ред.*

Ф. ЕНГЕЛС

ВЪПРОСЪТ ЗА ВОЙНАТА В ЕВРОПА

Макар пристигането на „Нашвил“ да не ни донесе никакви съществени съобщения от театъра на военните действия, все пак узнахме един факт от огромна важност, ако се вземе под внимание сегашното положение на нещата. Касае се за това, че сега, в последния момент, когато руските посланици вече напуснаха Париж и Лондон, когато английският и френският посланици са отзовани от С.-Петербург, когато морските и сухоземните сили на Франция и Англия вече се съсредоточват за незабавни действия — именно в този последен момент двете западни правителства правят на Русия нови предложения за преговори, с които те отстъпват на почти всичките ѝ искания. Трябва да се припомни, че главното искане на Русия беше да ѝ се признае правото да разреши непосредствено с Портата и без намесата на другите велики сили един спор, който според нейното твърдение засяга само нея и Турция. Това право сега се признава на Русия. Предложенията са изложени в едно писмо на Наполеон[64], което ние поместваме на друго място, и се свеждат до това, че Русия може да води преговори непосредствено с Турция, но сключеният между тях договор трябва да бъде гарантиран от четирите велики сили. Такава гаранция омаловажава значението на отстъпката, тъй като дава на западните велики сили готов предлог за намеса във всеки подобен конфликт в бъдеще. Но от това положението на Русия не става по-лошо, отколкото е сега, когато император Николай не може да не вижда, че всеки негов опит за разпокъсване на Турция е свързан с риска от война с Англия и Франция. Освен това действителната печалба на Русия ще зависи от характера на един до-

говор, който още не е сключен; за Русия, която сега видя колко страхливо западните сили се стараят да избягнат необходимостта да водят война, ще бъде достатъчно да държи своите армии съсредоточени и да продължи да провежда своята линия на заплахи, за да постигне своето по всички точки през време на преговорите. При това руската дипломация може да не се страхува от едно състезание с прословутите посланици, които скалъпиха знаменитата със своите пропуски първа Виенска нота.[65]

Още е неизвестно обаче дали царят ще приеме тези предложения или ще предпочете да се осланя на своята армия. Той не може да си позволи всеки пет години да предприема такива въоръжения и да дислоцира войските по цялата си обширна империя. Приготовленията бяха извършени в толкова голям мащаб, че само твърде съществена материална печалба може да компенсира изразходваните за тях средства. Войнственият ентусиазъм на руското население старателно се раздухва. Ние видяхме препис от писмото на един руски търговец — това не е един от многото установили се в Москва германски, английски или френски търговци, а истински стар московчанин, истински син на святая Рус, който в качеството на комисионер държи в склада си за продажба английски стоки; той бил запитан дали тези стоки няма да бъдат изложени на риска да бъдат конфискувани в случай на война. Старият русин, възмутен от подозрението, което паднало във връзка с това върху неговото правителство, и добре усвоил официалната фразеология, съгласно която Русия — в противоположност на „революционните и социалистически" страни на Запад — е велик защитник на „реда, собствеността, семейството и религията", възразява, че

„у нас в Русия различието между *„мое"* и *„твое"* е, слава богу, още в пълна сила и вашата собственост тук се намира в такава безопасност, както и където и да било другаде. Аз дори бих ви посъветвал да изпратите тук колкото може повече от вашето имущество, защото тук то може би ще бъде на по-сигурно място, отколкото там, където се намира сега. *Вие може би имате основания да се опасявате за вашите сънародници,* но да се опасявате за вашата собственост — съвсем не."

Междувременно в Англия и Франция се вършат военни приготовления в най-голям мащаб. Френската океанска ескадра е получила заповед да се прехвърли от Брест в Тулон за транспортиране на войски за Близкия Изток. Съгласно различни съобщения проектира се да бъдат изпратени четиридесет или шестдесет хиляди войници, значителна част от които ще бъде взета от африканската армия; в експедиционния корпус ще бъдат включени много стрелци и той ще се командува или от Бараге д'Илие,

или от Сент-Арно. Британското правителство се готви да изпрати около 18 000 войници (22 полка по 850 души всеки един); в деня, в който са били изпратени последните получени от мен телеграми, една част от тях вече са отплували за Малта, където трябва да бъдат съсредоточени всички. Пехотата се изпраща на параходи, а корабите се използват за конницата. Балтийската флота, която до 6 март трябва да бъде съсредоточена в Темза, недалеч от Ширнес, ще се състои от петнадесет линейни кораби, осем фрегати и седемнадесет по-малки кораби. Това е най-голямата флота, която англичаните формират след последната война[66]; а тъй като половината от нея трябва да се състои от колесни или винтови параходи и тъй като размерът на корабите и огневата мощ на техните оръдия са сега почти 50% по-големи, отколкото преди половин век, балтийската флота може да се окаже най-силното оръжие, използвано някога от която и да било страна. Тя ще се командува от сър Чарлз Нейпир; ако има война, никой по-добре от него няма да съумее да насочи веднага дулата на оръдията към решаващия пункт.

На Дунава сражението при Четата изглежда е довело до отлагането на руското нападение срещу Калафат. Тези петдневни боеве са убедили русите, че не е лесно да бъде завзет един укрепен лагер, който е в състояние да прави подобни вилазки. Може би след подобен опит дори изричната заповед на самия самодържец ще бъде недостатъчна, за да хвърли неговите войски в прибързано настъпление. Присъствието на генерал Шилдер, началник на инженерните войски, специално изпратен там от Варшава, като че ли дори е довело до резултат, противоположен на императорската заповед: Шилдер не ускорил нападението, защото един оглед на укрепленията от известно разстояние се оказал напълно достатъчен, за да го убеди, че ще бъдат нужни повече войски и тежки оръдия, отколкото биха могли да бъдат съсредоточени в кратък срок. Затова русите от известно време съсредоточават около Калафат всички налични войски, а също докарват тук обсадни оръдия, от които, както се съобщава, те закарали във Влашко седемдесет и две. Лондонският „Times“ оценява силите на русите на 65 000 души, което ни се струва малко преувеличено, ако вземем предвид общата численост на руската армия в дунавските княжества. Тази армия се състои понастоящем от шест пехотни дивизии, три кавалерийски дивизии и около триста полски оръдия, без да се смятат казаците, стрелците и другите специални части; преди започването на военните действия общата ѝ численост се определяше официално на 120 000 души. Ако приемем, че загубите на русите в убити, ранени и болни възлизат

на 30 000 души, сега са им останали 90 000 бойци. Не по-малко от 35 000 от тях са нужни за охраняване линията на Дунава, за носене на гарнизонна служба в главните градове и за осигуряване на комуникациите. Следователно за атакуване на Калафат остават в най-добрия случай 55 000 души.

Да разгледаме сега позициите на двете армии. Русите, пренебрегвайки цялата линия на Дунава, игнорирайки позицията на Омер паша при Шумен, съсредоточават главните си сили и дори тежката си артилерия на крайния си десен фланг, в един пункт, на който те са по-далеч от Букурещ — най-близката им операционна база, отколкото турците. Поради това техният тил е оголен толкова, колкото това изобщо е възможно. Нещо по-лошо — за да могат да се защитят по някакъв начин откъм тила, те са принудени да разкъсат своите сили и да се явят пред Калафат без онова явно числено превъзходство, което би им осигурило успех и би оправдало целия този маньовър. Те оставят от 30 до 40% от своята армия разпръсната зад главните си сили и тези войски, разбира се, не са в състояние да отблъснат една решителна атака. Следователно, завземането на Калафат не е осигурено, а комуникациите на обсаждащите са изложени на удар. Грешката е толкова очевидна, така колосална, че само абсолютната достоверност на факта може да накара един военен да повярва, че е била извършена.

Ако Омер паша, който все още разполага с превъзхождащи сили, форсира Дунава в който и да било пункт между Русе и Хършова да речем със 70 000 души, руската армия или ще бъде унищожена до последния човек, или ще трябва да търси убежище в Австрия. За съсредоточаване на такава сила Омер паша имаше цял месец. Защо той не форсира реката, която вече не е задръстена от плаващи ледове? Защо дори не си възвърне своето tête-de-pont* при Олтеница, за да бъде в състояние да предприеме действия във всеки момент? Невъзможно е Омер паша да не знае шансовете, които му дадоха в ръцете русите със своята нечувана грешка. Затова можем да предположим, че ръцете му са вързани от действията на дипломацията. Очевидно неговото бездействие трябва да смекчи впечатлението от морската разходка на съюзническата военна флота в Черно море. Не трябва руската армия да бъде унищожена или принудена да търси убежище в Австрия, защото това би създало нови усложнения при сключването на мира. И ето че заради интригите и машинациите на дипломатите мошеници Омер паша е принуден да позволява на русите да

* — предмостово укрепление. *Ред.*

бомбардират Калафат, да излагат на неговите удари цялата си армия, цялата си обсадна артилерия, без той да има право да се възползува от случая. И наистина, ако руският командуващ няма пълна, изрична гаранция, че фланговете и тилът му няма да бъдат нападнати, той, струва ни се, никога не би се осмелил да се насочи срещу Калафат. В противен случай каквито и да са получените от него заповеди, той би заслужавал военно-полеви съд и разстрел. И ако с парахода, който се очаква тук днес или най-късно следващите дни, не получим съобщения, че Омер паша е преминал Дунава и настъпва срещу Букурещ, за нас ще бъде трудно да не направим извода, че западните държави са сключили формално споразумение, съгласно което Калафат трябва да бъде принесен в жертва на военното честолюбие на Русия, и че на турците не се разрешава да го защищават по единствено сигурния начин, т. е. чрез настъпление по-надолу по Дунава[67].

Написано от Ф. Енгелс на 13 февруари 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4019 от 6 март 1854 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

* ДЕКЛАРАЦИЯТА НА ПРУСКИЯ КАБИНЕТ. — ПЛАНОВЕТЕ НА БОНАПАРТ. — ПОЛИТИКАТА НА ПРУСИЯ

От твърде достоверен източник в Лондон получихме следните сведения, които — ако се потвърдят — са извънредно важни и които се появиха в английските вестници само частично, и то в изопачена форма[68].

I. На 3 февруари в Париж и Лондон била изпратена следната декларация на пруския кабинет:

„1) Тъй като след обясненията на граф Орлов не останаха никакви съмнения в безполезността на по-нататъшните опити за посредничество при с.-петербургския кабинет, Прусия с настоящото отказва да посредничи, тъй като не съществуват вече условия за това.

2) Предложенията на граф Орлов за сключване на *формален* и обвързващ договор за неутралитет бяха посрещнати с решителен отказ, съобщен му в специална нота, защото Прусия е решена, дори без съгласието на Австрия, да съблюдава от своя страна най-строг неутралитет, който тя е решила да гарантира в надлежния момент чрез *съответни въоръжения.*

3) Дали Прусия ще направи заедно с Австрия предложение за въоръжаването на целия Германски съюз — ще зависи от отношението на морските държави към Германия.“

II. Луи-Наполеон е изпратил в Торино до краля на Пиемонт и до г. Кавур доверено лице (г. Брение) с послание, което има следното съдържание. В Парма, Пиаченца, Гуастала и Модена в определен момент ще избухнат въстания. Тогава Сардиния ще трябва да окупира тези области, като изгони оттам управляващите сега владетели. Наполеон гарантира на краля присъединя-

ването към Сардиния на първите три княжества, а може би и на Модена; като компенсация за това графство Савоя трябва да бъде отстъпено на Франция. Може да се счита, че Англия се е съгласила на тази комбинация, макар и след известна съпротива и крайно неохотно. След това г. Брение, продължавайки своето пътуване из Италия, стигнал в Неапол, където появяването му предизвикало „твърде тягостно чувство“. Г-н Брение е натоварен да подготви въстание в Италия, защото Наполеон е наистина убеден, че той именно е човекът, който е способен не само да разпали пожар в Италия, но и да тегли точната граница, през която на огъня ще бъде забранено да преминава. Той възнамерява да съсредоточи войски в следните пунктове:

1) 100 000 души на савойската граница;
2) 60 000 души в Мец;
3) 80 000 души в Страсбург.

III. Прусия не възразява против струпването на стохилядна френска армия на савойската граница, но тя преценява съсредоточаването на една армия в Мец и на друга в Страсбург като непосредствена заплаха за себе си. Тя вече си представя Баден, Хесен, Вюртемберг и т. н. обхванати от въстанието и 100 000 селяни от Южна Германия, които напредват към нейните граници. Затова Прусия протестирала против тези две мероприятия и за тази именно евентуалност се намеква в третата точка на пруската декларация. Във всеки случай *към* края на март, а може би и *по-рано,* Прусия ще постави своята армия на бойна нога. Тя възнамерява да свика от 200 000 до 300 000 души според обстоятелствата. Но ако Наполеон настоява на своето решение да съсредоточи две армии в Мец и Страсбург, пруското правителство вече е *решило* да увеличи армията си на 500 000 души. Твърди се, че страх и обърканост царят в берлинския кабинет, където кралят и голямото мнозинство от министрите решили да вземат страната на Русия и само Мантойфел, подкрепен от принц Пруски, наложил приемането на декларацията за неутралитет (Мантойфел предлагаше първоначално формален съюз с Англия). Вече има формално решение на кабинета (Kabinets-Beschluss), съгласно което при известни обстоятелства за една нощ всички повидни демократи в кралството и преди всичко в рейнска Прусия трябва да бъдат арестувани и изпратени в крепости в Източна Прусия, за да им се попречи да съдействуват на подривните планове на Наполеон (die Umsturzpläne Napoleon' s!!) и въобще да организират народни движения. Проектира се тази мярка да бъде изпълнена незабавно, ако в Италия започнат безредици или ако Наполеон съсредоточи армии в Мец и Страсбург. Това ре-

шение, както ни съобщиха, е било взето *единодушно,* макар да не са взети още предвид *всички* възможни обстоятелства, при които кабинетът ще счете за уместно да го осъществи.

Написано от К. Маркс на 17 февруари 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4022 от 9 март 1854 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

ПАРЛАМЕНТАРНИТЕ ДЕБАТИ[69]

Лондон, вторник, 21 февруари 1854 г.

Военният и военно-морският бюджет са внесени в парламента. Целият личен състав на армията за текущата година се предвижда на общо 112 927 души, което означава увеличение с 10 694 души в сравнение с миналата година. Общите разходи за сухопътните войски, за службата в страната и в чужбина с изключение на разходите за издръжка на войските в австралийските колонии и разходите, които е поела Остиндийската компания, ще възлязат в течение на финансовата година, завършваща на 31 март 1855 г., на 3 923 288 фунта стерлинги. Общата сума възлиза на 4 877 925 ф. ст., което е достатъчно за издръжката на 5 719 офицери, 9 956 подофицери и 126 925 войници. Военноморският бюджет за финансовата година, която завършва на 31 март 1855 г., възлиза за действителната служба на 5 979 866 ф. ст., което представлява увеличение с 1 172 446 фунта стерлинги в сравнение с миналата година. Разходите за транспортиране на войски и артилерия възлизат на 225 050 ф. ст. — увеличение съответно със 72 100 фунта стерлинги. Общата сума на военните кредити за годината възлиза на 7 447 948 фунта стерлинги. Личният състав ще наброява 41 000 моряци, 2 000 юнги, 15 500 войници морска пехота — всичко, включително 116 души спомагателен персонал, 58 616 души.

Миналия петък вечерта г. Лейард заяви, че възнамерява да привлече вниманието на камарата върху източния въпрос, и поиска думата в същия момент, в който шпикерът се канеше да напусне председателското място, за да може камарата да премине към разглеждане на военно-морския бюджет[70]. Скоро след

четири часа всички галерии бяха препълнени, а в 5 часа всички депутати бяха по местата си. Цели два часа — за явно огорчение на депутатите и публиката — бяха загубени за празни разговори за дреболии. Любопитството на самите почтени депутати бе възбудено до такава степен, че те отложиха обеда за 8 часа, за да присъствуват на откриването на големите дебати, което е рядък случай в живота на камарата на общините.

Г-н Лейард, чиято реч бе често прекъсвана от аплодисменти, отначало заяви, че правителството е поставило депутатите в толкова странно положение, че за тях е трудно да определят своята позиция. Преди те да пристъпят към гласуването на исканите кредити, правителството е длъжно да съобщи *какви са неговите намерения.* Но преди да запита правителството какво възнамерява да прави, ораторът иска да знае *какво то вече е направило.* Още миналата година той казвал, че ако правителството вземе подостоен за Англия тон, то нямало да бъде въвлечено във война; и сега, след грижливо запознаване с издадените напоследък обемисти Сини книги, той няма основания да промени своето мнение. Сравнявайки съдържанието на различните съобщения, получени от различни страни, ораторът изтъкна, че правителството е пренебрегнало най-очевидните факти, изтълкувало е погрешно най-несъмнените тенденции и е повярвало на явно лъжливи уверения. Като заяви, че синопската трагедия е компрометирала Англия, и поиска подробни обяснения, въз основа на публикуваните документи ораторът доказа, че адмиралите на съюзническата ескадра са можели да предотвратят катастрофата или че тя е можела да бъде предотвратена от самите турци, ако не са били страхливите и неопределени инструкции на английското правителство. От последните декларации на правителството ораторът заключи, че то, както и преди, възнамерява да води преговори на базата на status quo ante bellum*; ораторът осъди това. Той призова правителството да изпълни своя дълг, уверено, че английският народ ще изпълни своя.

Сър Джеймс Грейъм с присъщото му безсрамие отговори, че депутатите трябва или да имат доверие в министрите, или да ги изгонят. А „сега *да не си губим напразно времето* да разискваме за разни Сини книги“.

Правителството било измамено от Русия, старата и вярна съюзница на Великобритания, но „мрачни и злостни подозрения трудно се зараждат в благородни души“. Тази стара лисица, това „момче за поръчки“ на сър Роберт Пил, убиецът на братя Бан-

* — положението от преди войната. *Ред.*

диера[71], бе просто очарователен, когато говореше за своята „благородна душа“ и „несклонност към подозрения“.

След това говориха лорд Джослин и лорд Дъдли Стюърт, речите на които на другия ден изпълниха вестниците, но вечерта изпразниха камарата. Следващият оратор — г. Робак — започна речта си, оправдавайки поведението на министрите в едно такова деликатно положение, а я завърши с декларация, че е време правителството *ясно да каже какво възнамерява да прави*. Уж за да отговори на този въпрос, се изказа лорд Джон Ръсел, който, за да оправдае правителството, преразказа историята на възникналите напоследък разногласия, но след като се убеди, че с това нищо не може да постигне, си даде вид, че възнамерява да разкаже на депутатите „какво правителството възнамерява да прави“, макар че на самия него това едва ли бе ясно. По думите му правителството било постигнало някакъв неопределен съюз с Франция не с договор, а чрез размяна на ноти. Англия и Франция предлагали сега и на Турция нещо като договор, по силата на който Портата не трябва да иска мир без тяхното съгласие. Правителството било извънредно обезкуражено от невероятното вероломство на царя. Той (Ръсел) бил загубил надеждата, че мирът може да бъде запазен. Вероятно било правителството да започне война, затова той иска увеличаване на бюджетните кредити с около 3 000 000 ф. ст. в сравнение с миналата година. Тайната е условие за успеха във войната, затова той не може да съобщи на камарата веднага какво възнамерява да прави правителството в случай на война. Тъй като заключителната или, по-точно, театралната част на неговата реч бе произнесена много убедително и с голямо негодувание по адрес на царя „касапин“, тя бе посрещната с бурни аплодисменти и камарата, обзета от ентусиазъм, бе вече готова да гласува бюджета, когато изведнаж се намеси г. Дизраели, по чието искане разискванията бяха отложени за вечерното заседание в понеделник.

Дебатите бяха възобновени снощи и завършиха едва в два часа след полунощ.

Пръв говори г. Кобден, който обеща строго да се придържа към разглеждания въпрос. Той с всички сили се стараеше да докаже въз основа на Сините книги нещо, което никой не отричаше, а именно, че френското правителство е сложило началото на този „прискърбен спор“ с мисията на г. Лавалет по въпроса за светите места и с отстъпките, които то е изтръгнало от Турция[72]. У френския президент, който по онова време е имал перспективата да стане император, вероятно се е появило желанието да си създаде някакъв политически капитал, като предяви на Турция

тези искания от името на римо-католиците. Затова първите стъпки на Русия могат да бъдат обяснени с действията на Франция по този въпрос. Виенската нота не била подписана не по вина на турското правителство, а по вина на съюзниците, защото ако Портата била заплашена с изтегляне на флотата от Безикския залив, тя незабавно щяла да я подпише. На нас ни предстои да воюваме, каза Кобден, защото настоявахме пред Турция да откаже на Русия с нота това, което ние сами искахме да получим от нея, а именно: гаранция за по-добро третиране на християните. Огромното мнозинство на населението на Отоманската империя с нетърпение очакваше да успее именно тази политика, която Русия води сега (като например в Молдавия и Влашко). На основание на същите Сини книги ораторът се зае да докаже, че обидите и притесненията, изпитвани от християнското население, са непоносими; при това той се позова главно на докладите на лорд Кларендон, написани с явната цел да се услужи на царя. В един от тези доклади лорд Кларендон пише:

„Портата трябва да реши дали и занапред да спазва един погрешен религиозен принцип или да загуби съчувствието и поддръжката на своите съюзници."

Това даде на г. Кобден повод да попита:

„Счита ли камарата за възможно един народ, подобен на фанатичното мюсюлманско население на Турция, да се откаже от своята религия? А без пълния отказ от повелите на корана е абсолютно невъзможно да бъдат изравнени правата на живеещите в Турция християни с турците."

Ние от своя страна можем да попитаме г. Кобден възможно ли е при сега съществуващата англиканска държавна църква и при английските закони едно изравняване на правата на английските работници с кобденовци и брайтовци?

По-нататък г. Кобден се опита да докаже въз основа на писма на лорд Стратфорд де Редклиф и на консулските агенти на Англия, че сред християнското население на Турция царяло общо недоволство, което застрашавало да се превърне в общо въстание.

Ние отново ще си позволим във връзка с това да попитаме г. Кобден, не цари ли сред всички европейски народи общо недоволство от техните правителства и от техните управляващи класи и не застрашава ли това недоволство да се превърне скоро в обща революция? Ако Германия, Италия, Франция или дори Великобритания претърпят, както стана с Турция, нашествието на чуждестранна армия, враждебна на техните правителства и разпалваща техните бунтовни страсти, биха ли запазили тези

страни толкова дълго спокойствие, както християнското население на Турция?

Ако започне война в защита на Турция, заключава г. Кобден, Англия би воювала за надмощието на турското население на Отоманската империя и против интересите на мнозинството на населението на страната. Между руската армия, от една страна, и турската — от друга, се водел чисто религиозен спор. Интересите на Англия я свързвали с Русия. Нейната търговия с Русия взела огромни размери. Наистина нейният износ за Русия възлизал само на 2 000 000 ф. ст., но това било само временен резултат от обстоятелството, че Русия все още била жертва на протекционистките илюзии. От друга страна, Англия внасяла от Русия стоки за 13 000 000 фунта стерлинги. С изключение на Съединените щати нямало страна, с която Англия да води толкова обширна търговия, както с Русия. Ако Англия възнамерявала да воюва, защо изпраща в Турция сухопътни войски, а не използува изключително военната си флота? Ако е настанало време за борба между казачеството и републиканизма, защо Прусия, Австрия, другите германски държави, Белгия, Холандия, Швеция и Дания оставали неутрални, докато Англия и Франция трябвало да воюват без ничия помощ? Ако този въпрос бил от общоевропейско значение, не би ли било естествено да се предположи, че онзи, който се намира най-близо до огнището на опасността, трябва пръв да влезе в бой? Г-н Кобден завърши с декларацията, че „той е против войната с Русия“. Според него „най-добре е да се върнем към Виенската нота“.

Лорд Джон Манърс смята, че правителството заслужава упрек за своето нехайство и неоправдана самонадеяност. Още в първите си ноти до правителствата на Русия, Франция и Турция лорд Кларендон, вместо да действува съгласувано с Франция, упорито отказвал подобно сътрудничество и уведомил руското правителство, че Англия няма да сътрудничи с Франция; това накарало руския император да даде на княз Меншиков заповедите, които предизвикали цялата катастрофа. Нищо чудно, че когато Англия най-сетне оповестила своето намерение да предприеме ефективни стъпки в Цариград, у френското правителство възникнало известно съмнение в искреността на правителството на нейно величество. Не Англия посъветвала Портата да отхвърли ултиматума на княз Меншиков, а, напротив, министрите на султана действували на своя отговорност, при което те нямали никаква надежда за подкрепа от Англия. Предприетите от английското правителство след окупирането на дунавските княжества от русите продължителни дипломатически преговори много на-

вредили на интересите на Турция и се оказали твърде изгодни за Русия. Русия завладяла дунавските княжества, без да обяви война, за да предотврати обезсилването на договорите, които били за нея истинското средство за упражняване на натиск върху Турция. Ето защо сега, когато Турция е обявила война, било вече неразумно да се иска възобновяването на тези договори като основа за преговорите. Главният и действително актуален въпрос се състоял в следното: какви цели преследва правителството, намесвайки се в тази ужасна борба? Заявява ни се с общи думи, каза Манърс, че трябва да защитим честта и независимостта на Турция; но крайно необходимо е да разберем много по-конкретно какво се подразбира под тази декларация.

Г-н Хорсфол се постара да опровергае погрешните твърдения на г. Кобден. Същността на въпроса не била в това, какво представлява Турция, а в това, в какво щяла да се превърне Русия, ако Турция бъде включена в нейните владения; въпросът се свеждал до следното: да бъде ли руският император и турски император? За Русия съществува само една призната цел, каза Хорсфол, да засили своето политическо могъщество чрез война. Тя се стреми към разширение на своята територия; като се почне с чудовищната измама, с която бе ознаменувана първата стъпка на руския самодържец по този въпрос, и се свърши с ужасната касапница при Синоп, неговата дейност се характеризирала с жестокост, коварство и престъпления, необичайни дори за летописите на Русия, страна, цялата история на която представлявала открай докрай престъпления, и то толкова по-ужасни, защото царят си позволявал да се позовава светотатствено на християнското учение, чиито принципи той така грубо потъпквал. От друга страна, поведението на набелязаната жертва било прекрасно. След това г. Хорсфол с всички сили се постара да оправдае колебливата линия на правителството със затруднителното положение, в което то било изпаднало. Оттук идвала нерешителността на неговата дипломация. Ако против самодържеца действували съвместно всички европейски правителства, всички най-опитни дипломати, те нямало да могат да го поставят в по-трудно и по-неловко положение — от което той не би могъл да се измъкне без затруднение и загуби, — отколкото това, в което той бил изпаднал сега било поради грешките на нашите министри, било поради ловкостта на своите собствени министри. Преди половин година император Николай бил главната опора на реда и законността в Европа; сега той бил свалил маската си и се явявал в ролята на най-голям революционер. След като претърпял неуспех в политическите си интриги и във войната в Азия, раз-

бит от турците на Дунава, царят бил вече започнал толкова бързо да губи позиции, че на това човек можел само да се радва. Понастоящем дълг на английското правителство било в случай на възобновяване на военните действия да се погрижи мирът да бъде сключен само при такива условия, които да дадат достатъчна и сигурна гаранция, че подобна агресия няма да може да се повтори. По мнението на оратора едно от условията за възстановяване на мира било Русия да обезщети Турция за разходите, които тя е била принудена да направи, а Турция — да получи обратно под формата на материална гаранция отнетите ѝ от Русия територии.

Г-н Дръмънд смята, че Англия се намесвала в религиозна война и била готова да предприеме нов кръстоносен поход в защита на гроба на Готфрид Булонски, който бил толкова разрушен, че дори не можело да се седне на него. Според оратора виновник за злодеянието от самото начало бил римският папа. Англия ни най-малко не била заинтересована от турския въпрос, а една война между Англия и Русия не можела да бъде доведена до победен край, тъй като двете вечно щели да воюват помежду си, без никога да си нанесат каквато и да било вреда.

„В настоящата война вие нищо няма да спечелите освен жестоки удари."

Дръмънд припомни, че г. Кобден неотдавна предлагал да бъде обуздана Русия; ако би предложил това сега, той би избавил Англия от маса безпокойства. В действителност сега се водел спор кой трябва да облича идолите на гроба господен: парижките или петербургските шивачи. Английското правителство изведнъж открило, че Турция е негова стара съюзница и че без нея не може да се запази равновесието на силите в Европа. Но как се случило така, че Англия не е открила това по-рано — преди на Турция да бъде отнето цялото гръцко кралство, или преди тя да претърпи поражението в Наваринския бой[73], който, доколкото той си спомнял, лорд Сент-Хеленс характеризирал като забележително сражение само с уговорката, че съкрушителният удар не бил нанесен на този, на когото трябвало. Защо Англия не помислила за това, когато русите преминали Балкана и когато тя можела да окаже на Турция реална помощ със своята флота? Едва сега, когато Отоманската империя била доведена до последната степен на изтощение, правителството счита, че може да подкрепи тази готова да рухне държава под предлог да се запази равновесието на силите в Европа. След като направи няколко саркастични забележки по повод неочакваното увлечение по Бонапарт, г. Дръмънд попита кой ще бъде военният мини-

стър? Всички имали случай да се убедят, че кормилото на държавния кораб е в слаби ръце. Ораторът не вярвал репутацията на който и да било адмирал или генерал да може да остане неопетнена при сегашното правителство, което било готово да принесе всекиго в жертва, за да угоди на една или друга групировка в камарата. Ако правителството е твърдо решено да воюва, то трябвало да нанесе удар в самото сърце на Русия, а не да си хаби патроните в Черно море. Най-напред трябвало да се провъзгласи възстановяването на Полското кралство. Ораторът преди всичко би искал да узнае какви са намеренията на правителството.

„Шефът на правителството" — каза г. Дрълънд — „се гордее със своето умение да пази тайна и веднъж заяви, че няма на света човек, който да може да изтръгне от него сведения, които той не възнамерява да оповести. Тази декларация ми напомня следния анекдот, който чух веднъж в Шотландия: един шотландец бил в Индия и като се върнал в Англия, донесъл на жена си подарък един папагал, който великолепно говорел. Един от съседите му, не желаейки да остане по-назад, отишъл в Единбург и донесъл оттам на жена си голям бухал. Когато му казали, че никога няма да успее да научи бухала да говори, той отговорил: това е така, но вижте колко напрегнато той мисли".

Г-н Бът заяви, че след революцията това е първият случай, когато правителството се явява в камарата и иска военни кредити без ясна и подробна мотивировка на своето предложение. В юридическия смисъл на думата Англия още не се намирала в положение на война и камарата, гласувайки исканите кредити, имала правото да знае какво забавя обявяването на война на Русия. Положението на английската флота в Черно море било твърде двусмислено! На адмирал Дъндъс било заповядано да изтика руските кораби в едно от руските пристанища. Ами ако изпълнявайки тази заповед, той унищожел някой руски кораб, докато мирните отношения с Русия формално още не са прекъснати? Готови ли били министрите да оправдаят подобни действия? Ораторът се надявал, че на камарата ще бъде обяснено дали тя трябва да подкрепи едни тъй унизителни условия, съгласно които Турция, за да сключи мир с Русия, трябва да се остави в ръцете на Англия и Франция? Ако е такава политиката на Англия, то следователно от парламента се иска сега да гласува допълнителни въоръжения не за гарантиране независимостта на Турция, а за нейното заробване. И г. Бът изрази известно съмнение дали военните приготовления, за които става дума, не били само параван за правителството с цел да се стигне до позорен мир.

Военният министър г. С. Хърбърт произнесе най-пошлата и глупава реч, която можеше да се очаква дори от министър на

коалиционното правителство в момент на такава сериозна криза. Правителството се озовало между два огъня и то съвсем не можело да разбере какво е истинското мнение на камарата по този въпрос. Уважаемите джентълмени, представители на опозицията, имали предимството, че се позовавали на факти — те критикували миналото; а правителството не разполагало с факти, защото само градяло предположения за бъдещето. То било склонно да влезе в тази война не толкова за защита на Турция, колкото за да се противопостави на Русия. Това е всичко, което камарата узна от устата на бедния г. Хърбърт „относно бъдещето". Впрочем той съобщи и нещо съвсем ново. По думите на г. Хърбърт „г. Кобден изразявал настроенията на най-многобройната класа на английския народ". Когато от всички страни на камарата почнаха да опровергават това твърдение, г. Хърбърт добави:

„Уважаемият депутат е представител ако не на най-многобройната класа, то поне на *значителна част от работническата класа* в нашата страна."

Бедният г. Хърбърт! Наистина бе приятно, когато след него взе думата г. Дизраели и дърдоркото бе сменен от истински полемист.

Г-н Дизраели, намеквайки за театралната декламация, с която лорд Джон Ръсел завърши своята реч в петък вечерта, започна със следната декларация:

„Аз винаги съм се придържал към мнението, че всеки народ, а особено нашият, би проявил много по-голяма готовност и желание да носи бремето, наложено от военното положение, ако знаеше действително за какво воюва, отколкото когато го тласкат в бой, като разпалват неговите страсти с пламенни призиви и използуват неговото възбуждение, което може би в първия момент е изгодно за един министър, но след няколко месеца неизбежно ще бъде последвано от реакция, породена от неосведоменост или може би едновременно от неосведоменост и военно поражение."

Така било с войната през 1828—1829 г., в която Англия участвувала на страната на Русия, а не на Турция. Създалата се сега сложна обстановка, както и отчаяното положение, в което Турция е изпаднала напоследък, трябвало да бъдат всецяло приписани на въпросната война, в която Англия и Франция се обединили срещу Турция. По онова време нямало депутат от камарата на общините, който да имал що-годе представа за това, защо Англия се е намесила във войната, или за целта, която тя преследвала, насочвайки удара против Турция. Ето защо камарата трябвало да има ясна представа за причините и целите на сегашната война. Това можело да се узнае само от Сините книги. За причините, които довели до сегашното положение на нещата, мо-

жело да се узнае непосредствено от лежащите на тази маса доклади. Изложената в тях политика подготвила онова бъдеще, което, ако се вярва на министрите, всецяло поглъщало тяхното внимание. Ето защо ораторът протестира против доктрината на сър Джеймс Грейъм. Г-н Хърбърт току-що се възпротивил срещу прочитането на отделни страници от тези доклади. Г-н Дизраели обаче не можел да обещае да прочете в камарата тези Сини книги от край до край. Все пак, ако възражението на уважаемия джентълмен бъдело признато за основателно, на него очевидно не му оставало нищо друго. Според общоприетото мнение на всички, които са запознати с източния въпрос, както и според неговото лично мнение, Русия нямала никакво намерение да завоюва със сила Отоманската империя; тя само искала с изкусна политика и усъвършенствувани методи да придобие и упражнява такова влияние върху християнското население на Турската империя, което да ѝ създаде авторитет, може би не по-малък, отколкото ако би владяла столицата на султанската империя. В началото на тези преговори сам граф Неселроде в своите доклади от януари и юни 1853 г. ясно и изчерпателно изложил политиката на Русия. Тя искала да добие надмощие в Турската империя, упражнявайки специално влияние върху 12 000 000 души, съставляващи огромното мнозинство на поданиците на султана. В адресираните до английското правителство руски телеграми не само ясно се излагала тази политика, но и не по-малко открито се съобщавал на английското правителство начинът за нейното осъществяване — не чрез завоевания, а чрез запазване на съществуващите договори и тяхното разширително тълкуване. Така, още в самото начало на този сериозен спор за основа на дипломатическата кампания послужил договорът, подписан в Кючюк-Кайнарджа. По силата на този договор християнските поданици на Портата се поставят под специалното покровителство на султана. Русия обаче тълкувала този договор в смисъл, че християнските поданици на султана се поставяли изрично под покровителството на царя. По силата на същия договор Русия можела да прави постъпки в защита на своята нова църква (сградата на улица Бейоглу); а русите тълкували този член на договора в смисъл, че Русия имала правото да се намесва в полза на всяка православна църква и, разбира се, на всички религиозни групи от това вероизповедание, намиращи се на подвластната на султана територия и съставляващи огромното мнозинство на неговите поданици. Такова било официалното руско тълкуване на кючюккайнарджишкия договор. От друга страна, от доклада на сър Хамилтон Сеймур от 8 януари 1853 г. се виждало, че граф Неселроде съобщил

на сър Хамилтон, а последният на лорд Кларендон, че е „необходимо да се подкрепи руската дипломация с демонстрация на сила". Съгласно същия доклад, увереността на граф Неселроде, че въпросът ще бъде задоволително разрешен, почивала на „усилията, които е трябвало да положат посланиците на нейно величество в Париж и Цариград". След това Русия веднага заявила, че демонстрацията на сила е само демонстрация, а целта трябвало да бъде постигната по мирен начин, с усилията на английските посланици в Париж и Цариград.

„Така че" — продължи Дизраели — „аз бих искал да знам как тези посланици — след подобно изложение на целта, след подобно описание на методите и, най-после, при наличността на такава дипломация — са се отнесли към тази комбинация?"

Дизраели считал за излишно да засяга въпроса за светите места. Той всъщност бил неотдавна уреден в Цариград. Дори граф Неселроде още в самото начало на преговорите изразил изненада и задоволство и заявил, че си взема бележка за готовността на Франция за компромис. При все това в продължение на цялото това време руски войски били струпвани на турските граници, а граф Неселроде непрекъснато заявявал на лорд Кларендон, че неговото правителство щяло да поиска компенсация за привилегиите, които православната църква загубила в Ерусалим и въпросът за които бил разрешен без участието на неговото правителство. По онова време се споменавало дори за мисията на княз Меншиков, както личало от различните доклади на сър Хамилтон Сеймур. Лорд Джон Ръсел миналия път заявил, че граф Неселроде се държал като мошеник. От друга страна, същият лорд Джон Ръсел признавал, че граф Неселроде неведнъж заявявал, че неговият император щял да поиска компенсация за православната църква; същевременно той се оплаквал, че граф Неселроде никога не казвал какво иска.

„Лошият граф Неселроде! (Смях.) Мошеническо двуличие на руски държавници! (Смях.) Защо благородният лорд не можа да получи нужните му сведения? Защо сър Хамилтон Сеймур стои в С.-Петербург, ако не може да поиска необходимите сведения?"

Ако граф Неселроде никога не е казвал на благородния лорд какво иска, това било, защото благородният лорд нито веднъж не се е решил да го запита. При това положение на нещата посланиците били длъжни да зададат на с.-петербургския кабинет решителния въпрос. Ако руското правителство не можело да определи своите искания, крайно време било да се заяви, че английското правителство се отказва от своето приятелско посред-

ничество в Париж и Цариград. Когато лорд Джон Ръсел напуснал своя пост и бил сменен от лорд Кларендон, характерът на дипломатическите стъпки се изменил в полза на Русия. Когато станал министър на външните работи, лорд Кларендон трябвало да изготви инструкции за заминаващия да заеме поста си посланик на кралицата лорд Стратфорд де Редклиф. Какви били тези инструкции? В един момент, когато Турция се намира в крайно бедствено и критично положение, тя бива съветвана да проведе реформи в областта на вътрешната администрация и търговията. Внушава ѝ се, че поведението на Портата трябва да се отличава с максимална умереност и благоразумие, с други думи: да се съгласи с исканията на Русия. В същото време правителството, както и преди, не искало точни обяснения за намеренията на Русия. В Цариград пристигнал княз Меншиков. След като получил извънредно тревожните послания на полковник Роуз и предупредителните доклади на сър Хамилтон Сеймур, лорд Кларендон в писмо до английския посланик в Париж, лорд Каули, осъдил заповедта на полковник Роуз за изпращане на британската флота, изказал съжаление по повод дадената на френския адмирал заповед да отплува за гръцки води, удостоил Франция с презрителното поучение, че „политиката на подозрителност е неблагоразумна и опасна", и заявил, че има пълно доверие в тържествените уверения на руския император, че ще запази Турската империя. След това лорд Кларендон писал до своя посланик в Цариград, че бил напълно уверен, че целите, преследвани от мисията на княз Меншиков, „каквито и да са, не застрашават нито властта на султана, нито целостта на неговите владения." Нещо повече! Лорд Кларендон дори обвинил единствения съюзник на Англия в Европа и заявил, че ако сега Англия има основания да се опасява от затруднения на Изток, това се дължало само на позицията, която Франция заемала известно време по въпроса за светите места. Съобразно с това граф Неселроде поздравил лорд Абърдин с „beau rôle"* (в Синята книга е преведено „важната роля"), която той изиграл, като оставил Франция „isolée"**. На 1 април Англия узнала чрез полковник Роуз за *тайната* конвенция, която Русия искала от Турция. Само след десет дни в Цариград пристигнал лорд Стратфорд и потвърдил всички сведения, изпратени от полковник Роуз. След всичко това лорд Кларендон писал на 16 май на сър Хамилтон Сеймур:

* — „благородната роля". *Ред.*
** — „изолирана". *Ред.*

„Дадените от руския император обяснения“ (обяснения, които липсват в Сините книги) „ни дават основания не да споделяме, а да игнорираме опасенията, които действията на княз Меншиков и военните приготовления в Южна Русия напълно естествено предизвикаха в цяла Европа“.

След това граф Неселроде можал без стеснение да съобщи на лорд Кларендон на 20 юни, че Русия е окупирала дунавските княжества. В този документ граф Неселроде заявил, че

„императорът възнамерява да държи тези провинции като залог, докато получи удовлетворение; в своето поведение той бил верен на декларациите, които направил на английското правителство; при размяната на мнения с лондонския кабинет по въпроса за военните приготовления, които съвпаднаха със започването на преговорите, той не криел, че може да настъпи такова време, когато щял да бъде принуден да прибегне до помощта на Англия, и приветствувал английското правителство за проявените от него приятелски намерения, противопоставяйки неговото поведение на поведението на Франция и струпвайки цялата вина за последвалите неуспехи на княз Меншиков върху лорд Стратфорд.“

След всичко това лорд Кларендон изготвил на 4 юли окръжно, в което все още се осланял на справедливостта и умереността на императора, позовавайки се на нееднократните му декларации, че не възнамерява да посяга върху целостта на Турската империя. А на 18 юли той писал на лорд Стратфорд, че

„Франция и Англия, ако се заемат сериозно, сигурно биха могли да съкрушат Русия, но не е изключено междувременно Турция да бъде безвъзвратно смазана и поради това единствено правилният път са мирните преговори.“

Но ако този аргумент е бил валиден тогава, смята Дизраели, той е валиден и сега. Или правителството е проявило такова доверие, което се е превърнало в болестно състояние на доверчивост, или то е виновно в мълчаливо съучастничество. Войната била причинена от начина, по който правителството на нейно величество водило преговорите през последните седем месеца. Ако английското правителство се е ръководело от доверчивост, значи Русия със своето вероломно поведение е ускорила едно стълкновение, което може би ще се окаже неизбежно и което ще осигури независимостта на Европа, безопасността на Англия и на цивилизацията. Ако ли пък английското правителство се е ръководило от мълчаливо съучастничество, това ще бъде страхлива, нерешителна, безрезултатна война или, по-точно, война, която ще доведе именно до резултата, който се е имал предвид в самото начало. На 25 април лорд Кларендон направил в камарата на лордовете лъжливата декларация, че на Меншиков било възложено да уреди спора относно светите места, макар и да знаел, че това противоречи на действителността. След това г. Дизраели изложи

накратко историята на Виенската нота, за да докаже, че правителството или е проявило крайна глупост, или е било мълчалив съучастник на с.-петербургския двор, и премина към третия период — от неуспеха на Виенската нота до сражението при Синоп. По онова време канцлерът на държавното съкровище г. Гладстон, говорейки на публично събрание, се изказал за Турция с твърде пренебрежителен тон. Същото направили полуофициалните вестници. Само благодарение на енергията на самите турци в положението и съдбата на Турция станала промяна, която заставила правителството да заговори с друг език. Но веднага след сражението при Олтеница привържениците на политиката на доверчивост или на политиката на мълчаливо съучастничество отново се заловили за своето мръсно дело. Обаче разгромът при Синоп отново породил симпатии към Турция. Ескадрите получили заповед да влязат в Черно море. Но какво направили те? Върнали се в Босфора! Що се отнасяло до бъдещето, лорд Джон Ръсел твърде мъгляво изложил условията на англо-френския съюз. Г-н Дизраели препоръчва да не се смесва запазването на равновесието на силите в Европа със запазването на сегашното териториално деление на Европа. Бъдещето на Италия зависело главно от разбирането на тази истина.

След блестящата реч на г. Дизраели, която аз, разбира се, приведох само в общи черти, говори лорд Палмерстон и претърпя пълно фиаско. Той повтори отчасти речта, която произнесе при закриването на предишната сесия, твърде неубедително защити политиката на правителството и се стараеше да не изтърве нито една дума, съдържаща някакви нови данни.

След това по предложение на сър Дж. Грейъм бяха приети без разисквания някои поправки към проекта на военноморския бюджет.

В крайна сметка най-куриозното е, че след толкова бурни дебати камарата съвсем не успя да изтръгне от правителството нито формално обявяване на война на Русия, нито определение на целите, в името на които то се готви да се намеси във войната. В резултат както камарата, така и публиката знаят не повече от онова, което знаеха досега. Те не научиха нищо ново.

Написано от К. Маркс на 21 февруари 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4022 от 9 март 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

*ПАРЛАМЕНТАРНИТЕ ДЕБАТИ НА 22 ФЕВРУАРИ. — ТЕЛЕГРАМАТА НА ПОЦО ДИ БОРГО. — ПОЛИТИКАТА НА ЗАПАДНИТЕ ДЪРЖАВИ

Лондон, петък, 24 февруари 1854 г.

Печатът е наводнен с множество празни приказки за „войнствените приготовления" на Кошут и евентуалните му „ходове". Междувременно чух случайно от един полски офицер, който заминава за Цариград и се съветвал за това с Кошут, че ексуправникът го убеждавал да не напуща Лондон; Кошут се изказал съвсем неодобрително за евентуалното участие на унгарски и полски офицери в сегашната турска война, позовавайки се на това, че те ще бъдат принудени или да се наредят под знамето на Чарторийски, или да се отрекат от своята християнска вяра; първото според него противоречи на неговата политика, второто — на неговите принципи.

Впечатлението, което произведе майсторското разобличение на правителствената политика от г. Дизраели, бе толкова дълбоко, че „кабинетът на всички таланти" счете за нужно да направи закъснял опит да замаже цялата работа с малка комедия, която бе нагласена между министрите и г. Юм в сряда на сутрешното заседание на камарата на общините. Лорд Палмерстон завърши своя безпомощен отговор на епиграматичната алтернатива, формулирана от г. Дизраели — болестна „доверчивост" или предателско „съучастничество" — с това, че апелира от името на опозицията към безпристрастната присъда на страната; на г. Юм пък бе възложена ролята да отговори от името на страната, така както на дърводелеца Снаг бе възложена ролята на лъва в „жестоката смърт на Пирам и Тисба"*. През целия си парламентарен живот г. Юм се е стремял да направи опозицията приятна, предлагал е

* Шекспир. „Сън в лятна нощ", действие I, сцена 2. *Ред.*

поправки, за да ги оттегли след това обратно, и е представлявал фактически така наречената независима опозиция, ариергардът на всяко правителство на вигите, който неизбежно му идва на помощ, щом неговите официални привърженици проявят признаци на колебание. Юм е великият парламентарен „гасител" par excellence*. Той е не само най-старият член на парламента, но и независим член на парламента, и не само независим, но и радикал, и не само радикал, но и педантичен, всеизвестен Цербер на държавната кесия; неговата мисия е да помага на фунтовете стерлинги да изчезват незабелязано, докато се водят спорове за четвърт пени.

За пръв път през цялата си парламентарна дейност, както тържествено заяви г. Юм, той вземал думата не за да осъди проекта на държавния бюджет, а за да го одобри. Това необикновено събитие, както той не пропуска да отбележи, трябвало да служи като неопровержимо доказателство за това, че апелът на правителството към здравия разум на страната след незаслужените клеветнически обвинения на опозицията не е бил напразен, защото от него е било тържествено вдигнато обвинението в доверчивост и мълчаливо съучастничество. Аргументите му бяха характерни. За да спаси министрите от алтернативното обвинение в доверчивост или мълчаливо съучастничество, той доказа доверчивостта на министрите в техните преговори с Русия. Следователно той е разбрал истинския смисъл на апела на лорд Палмерстон. Всичко, към което се стремяло правителството, било вдигането на обвинението в предумишлено предателство. Що се отнася до доверчивостта, нима сам великолепният сър Джеймс Грейъм не каза вече, че „в благородните души трудно се зараждат подозрения"? Тъй като предстоящата война била резултат от дипломатическите грешки на самото правителство, тя, естествено, била негова война и поради това то според г. Юм било по-способно от когото и да било да я води успешно. Според г. Юм относителната незначителност на предлагания военен бюджет била най-убедителното доказателство за мащабите на проектираната война. Лорд Палмерстон, разбира се, благодари на г. Юм за присъдата, която той произнесе от името на страната, и на свой ред ощастливи своите слушатели със собственото си разбиране по въпроса за държавните документи. Според него документите не трябвало да бъдат представени на камарата и на страната, докато нещата не се уплетат до такава степен, че публикуването да загуби всякакъв смисъл. Ето цялата закъсняла мъдрост, на която след надлежна

* — предимно. *Ред.*

преценка се оказа способно коалиционното правителство. На неговия ръководител лорд Палмерстон се падна задачата не само да отслаби впечатлението от речта на неговия противник, но и да лиши от всякакъв ефект своя собствен театрален апел от името на камарата към страната.

Във вторник вечерта г. Хорсфол, член на парламента от Ливерпул, направи следното запитване:

„Дали договорите с другите държави или стъпките, които правителството на нейно величество възнамерява да предприеме в случай на война, ще бъдат от естество да попречат ефикасно на капери* да се въоръжават в неутрални пристанища, за да смущават британското корабоплаване?"

Отговорът на лорд Палмерстон гласеше:

„Уважаемият джентълмен и камарата трябва сами да разбират, че на такъв въпрос при сегашното положение на нещата не може да бъде даден разясняващ отговор."

Вестник „Morning Post"[74], частният moniteur** на Палмерстон, отбелязва по повод на този отговор на своя господар следното:

„Благородният лорд не можеше да даде друг отговор (колкото и добре да е запознато правителството с този въпрос), без да бъде принуден да засегне един от най-деликатните и трудни въпроси, по които понастоящем може би се водят преговори. Ако искаме този въпрос да бъде благоприятно разрешен, трябва да имаме доверие в естественото чувство на справедливост на онези държави, които не желаят в нашия цивилизован век отново да възкресят узаконеното пиратство."

От една страна, органът на лорд Палмерстон твърди, че „трудният въпрос", за който става дума, ще стане скоро предмет на преговори, а, от друга, че при неговото разрешаване трябва да имаме доверие в „естественото чувство на справедливост" на заинтересованите държави. Ако прехваленият договор за неутралитет между Дания и Швеция не е бил продиктуван от с.-петербургския кабинет, от само себе си се разбира, че той трябва да забранява на тези държави да разрешават въоръжаването на капери в своите пристанища. В действителност обаче целият въпрос може да засяга само Съединените американски щати, тъй като Балтийско море ще бъде заето от английски линейни кораби, а Холандия, Белгия, Испания, Португалия и италианските пристанища в Средиземно море се намират напълно в ръцете на англичани и французи. Но каква по мнението на с.-петербургския

* капер — частен кораб със специално позволително за водене на морска война срещу противника. *Бълг. ред.*
** — официоз. *Ред.*

кабинет може да бъде ролята на Съединените щати, в случай че турската война доведе до война между Англия и Русия? Ние имаме възможност да дадем на този въпрос точен отговор въз основа на една телеграма, която Поцо ди Борго е изпратил през есента на 1825 г. на граф Неселроде[75]. Русия бе взела тогава решение да нахлуе в Турция. Както и сега, тя възнамеряваше да започне с мирното окупиране на дунавските княжества.

„Ако предположим, че този план бъде приет" — казва Поцо ди Борго, — „уместно би било да влезем в преговори с Портата и с най-умерен тон да я уверим, че ако тя не желае да бъде въвлечена във война, императорът е съгласен да уреди тези разногласия чрез компромис."

След като изброява всички мерки, които те ще трябва да вземат, Поцо ди Борго продължава:

„Желателно би било да се съобщи за всички тези действия на Съединените американски щати в знак на уважение от страна на императорския кабинет и като доказателство за значението, което той придава на правилното информиране на американското обществено мнение и дори на спечелването на неговата поддръжка."

В случай, че Англия вземе страната на Турция и започне война срещу Русия, казва Поцо ди Борго,

„тя" (Англия) „би блокирала нашите пристанища, *основавайки се на своите мними морски права по отношение на неутралните. Съединените щати не биха допуснали това! И то би довело до остри разногласия и опасни ситуации."*

Както правилно отбелязва руският историк Карамзин, „в нашата" (руската) „външна политика нищо не се променя"[76]; затова ние имаме основание да смятаме, че в настоящия момент или може би още от февруари 1853 г. Русия „държи Съединените щати в течение на всички свои действия" и прави всичко възможно да склони вашингтонския кабинет да заеме поне неутрална позиция. Същевременно тя възлага надежди — в случай на война с Англия — на евентуални спорове относно „морското право на неутралните", които биха довели до „остри разногласия и опасни ситуации" и биха въвлекли Съединените щати в повече или по-малко явен съюз със С.-Петербург.

Тъй като цитирам най-знаменитата от телеграмите на Поцо ди Борго, уместно би било да приведа и пасажа, който засяга Австрия. Този пасаж не е загубил ни най-малко своята актуалност и след събитията, които станаха от 1825 г. насам в Галиция, Италия и Унгария.

„Нашата политика" — казва Поцо — „ни налага да заемем по отношение на тази държава застрашителна позиция; нашите приготовления трябва

да я убедят, че ако тя предприеме някакви действия против нас, *над главата ѝ ще се разрази такава буря, каквато тя още никога не е преживявала.* Княз Метерних може или да заяви на турците, че нашето навлизане в дунавските княжества е предизвикано от тях самите, или сам, по свое усмотрение, да нахлуе в *други провинции на Отоманската империя.* В първия случай това значи, че ние вече сме се споразумели, *във втория — че ще стигнем до споразумение.* Единственото, от което трябва да се опасяваме, това е откритото обявяване на война на нашата страна. Ако княз Метерних е мъдър, той ще избегне войната, ако употреби насилие — *ще бъде наказан.* При правителство, което е изпаднало в такова положение като неговото, правителство като нашето ще намери в случай на необходимост хиляди средства, за да ликвидира разногласията."

Запалителните речи на лорд Джон*, шумотевицата по повод честта на Англия, манифестирането на силно морално негодувание по повод руското вероломство, картината на английски плаващи батареи, кръстосващи край стените на Севастопол и Кронщад, дрънкането на оръжие и демонстративното натоварване на войски на кораби — всички тези драматични епизоди съвършено объркват общественото мнение и покриват очите му с мъгла, която не му позволява да вижда нищо освен собствените си илюзии. След всички разкрития на Сините книги може ли да има по-голяма самоизмама от това, да се мисли, че настоящото правителство внезапно се е превърнало не само във войнствено правителство, но дори в правителство, способно да води против Русия някаква друга война освен привидна, т. е. война, която би била тъкмо в интерес на врага, против който тя уж се води? Да разгледаме условията, при които се вършат военните приготовления.

На Русия формално не е обявена война. Правителството дори не е в състояние да оповести открито целите на войната. Войски се натоварват на кораби, без да се посочва точно къде се изпращат. Исканите кредити са много малки за голяма война и много големи за малка. Коалиционното правителство, което се прослави със своята изобретателност в измислянето на предлози за нарушаване на най-тържествените си обещания и на причини за отлагане на най-неотложните реформи, изведнъж в пристъп на прекомерна добросъвестност се чувствува задължено да изпълни много набързо дадените обещания и усложнява преживяваната от страната сериозна криза, като я изненадва с нов законопроект за реформа. Внасянето на този законопроект, което се смята ненавременно и от най-разпалените борци за парламентарна реформа, не е предизвикано от никакъв натиск отвън и се посреща отвсякъде с най-голямо равнодушие и подозрение. Не е ли ясно, че целта на правителството е да отклони общественото

* — Ръсел. *Ред.*

внимание от външната политика чрез повдигане на въпрос, който представлява огромен вътрешен интерес?

Стараниятa да се заблуди публиката относно отношенията на Англия към чуждите държави са доста прозрачни. С Франция досега не е сключен никакъв обвързващ договор, затова пък ни се предлага негов сурогат под формата на „размяна на ноти". Но Англия още в 1839 г. размени с кабинета на Луи-Филип подобни ноти, по силата на които съюзническата флота трябваше да влезе в Дарданелите и да попречи на Русия сама или заедно с други държави да се намеси в източните работи. Ние всички знаем какво излезе от тази размяна на ноти — свещеният съюз против Франция и договорът за Дарданелите[77]. Доколко искрено и сериозно се желае френско-английският съюз, се вижда от един инцидент, който стана на вчерашното заседание на камарата на общините. Както сте видели от вестник „Moniteur", Бонапарт заплашва гръцките въстаници и е изпратил съответен протест на правителството на крал Отон. Когато сър Дж. Уолш отправи до правителството запитване по този повод, лорд Джон Ръсел заяви, че:

„на него нищо не му е известно за споразумение между френското и английското правителства по този въпрос и той не е успял да говори с министъра на външните работи на тази тема. Той има обаче впечатление, че правителството на Франция не е изпратило никакъв протест и във всеки случай не със съгласието или с участието на правителството на Англия."

Ако британското правителство действително възнамерява да води война с Русия, защо така упорито избягва приетите международни форми на обявяване на война? Ако то възнамерява да сключи сериозен съюз с Франция, защо така грижливо избягва приетите форми на сключване на международни съюзи? За германските държави сър Джеймс Грейъм заявява, че сключили съюз с Англия, а лорд Джон Ръсел в противоречие с него същата вечер твърди, че отношенията с тези държави понастоящем са същите, както и в началото на източните усложнения. Министрите заявяват, че тепърва се готвели да уредят отношенията с Турция и да й предложат договор. Те изпращат войски с цел да окупират Цариград, без да са сключили предварително договор с Турция. Затова ние съвсем не се учудихме, когато узнахме от една дописка от Цариград, че таен агент на Портата бил изпратен от Виена за С.-Петербург, за да предложи на царя частно споразумение. Кореспондентът пише:

„След като турците се убедиха в предателството и глупостта на своите мними приятели, напълно разумно е от тяхна страна да им отмъстят, като сключат съюз с мъдрия враг. Условията на споразумението, което онези ис-

каха да натрапят на Турция, са десет пъти по-разорителни от исканията на Меншиков."

За предназначението, което според английското правителство имат английските войски, можем да си съставим правилна представа от това, което направиха и правят понастоящем съюзническите ескадри. Двадесет дни след влизането си в Черно море те се върнаха в Босфора. Няколко дни преди това, както ни се съобщава,

„министрите на Портата от уважение към протеста на британския посланик трябваше да хвърлят в затвора редактора на гръцкия вестник „Télégraphe du Bosphore", който бе заявил в своя вестник, че и английската, и френската флота скоро ще се върнат от Черно море в Босфора. Редакторът на „Journal de Constantinople" бе упълномощен да заяви, че двете флоти и занапред ще останат в Черно море."

В знак на признателност за направения му от английските и френските адмирали намек руският адмирал изпрати на 19 февруари два парахода да бомбардират турците при Шефкатил; руски параходи кръстосват близо до Трапезунд, докато съюзническите ескадри нямат свои кораби в Черно море с изключение на един английски и един френски кораб при Севастопол. Синоп и бомбардирането на Шефкатил от руски параходи — ето единствените подвизи, с които могат да се похвалят съюзническите ескадри. Разпрата между посланиците и адмиралите, която доведе до пълно скъсване на отношенията между тях — лорд Стратфорд де Редклиф отказа да приеме адмирал Дъндъс, а Бараге д'Илие не покани френския адмирал и неговите офицери на своя официален бал, — тази разпра няма голямо значение, тъй като дипломатическите дърдорковци, които се чувствуват компрометирани от публикуването на техните телеграми в Лондон и Париж, може да се опитат на всяка цена да възстановят загубения си престиж, колкото кораби и моряци да струва това.

Но същността на въпроса се състои в това, че официалните инструкции, дадени на посланиците, са били отменени от редица тайни инструкции, дадени на адмиралите, и че последните действително не са в състояние да изпълняват противоречиви инструкции. А нима могат инструкциите да бъдат други, щом не са предшествувани от обявяването на война? От една страна, на тях им заповядват да атакуват руските кораби в Черно море, за да ги накарат да се оттеглят в Севастопол, а от друга — да не излизат от рамките на обикновени *отбранителни действия*. Най-после, ако целта е била сериозна война, как би могъл британският посланик в Цариград да представя за голям успех това, че съумя да отстрани водача на военната партия в турското пра-

вителство Мехмед Али паша от поста военен министър и да го замести с „миротвореца“ Риза паша, като в същото време възложи поста главнокомандуващ на флотата на Мехмед паша — креатура на Решид паша.

Има и друг много важен въпрос. Към изпращането на британски и френски войски се пристъпи едва след като в Лондон и Париж пристигна новината, че в Албания е избухнало въстание на гръцкото население, което се разпростряло върху Тесалия и Македония[78]. Както показват телеграмите на Ръсел, Кларендон и Стратфорд де Редклиф, английският кабинет от самото начало с нетърпение очаквал това въстание. То му дава прекрасен повод да се намеси в разприте на султана с неговите собствени християнски поданици под предлог за посредничество между турците и русите. От момента, в който католиците се месят в работите на гърците (употребявам тук тази дума само в религиозен смисъл*), може със сигурност да се разчита на споразумение между 11 000 000 жители на Европейска Турция и царя, който в този случай действително ще се окаже техен религиозен покровител. Между мюсюлманите и техните православни поданици няма никаква религиозна разпра, но религиозната вражда към католиците е, може да се каже, единствената обща връзка между различните народи, които населяват Турция и изповядват православието. В това отношение нищо не се е променило от времето, когато Мехмед II обсаждаше Цариград, когато Лука Нотарас, гръцки адмирал, най-влиятелният човек във Византийската империя, публично заяви, че предпочита да види в столицата триумфа на турската чалма, отколкото на римската шапка, а, от друга страна, се ширеше унгарското пророчество, че християните ще бъдат действително щастливи само тогава, когато бъдат унищожени проклетите православни еретици и турците разрушат Цариград. Затова всяка намеса на западните държави в отношенията между султана и неговите православни поданици ще облагоприятствува плановете на царя. Същият резултат би се получил, ако Австрия, както в 1791 г.[79] реши да окупира Сърбия под предлог да окаже противодействие на изменническите планове на руската партия в това княжество. Ще прибавя още, че в Лондон се носи слух, че въстаналите жители на Епир били подкрепени от присъединили се към тях гърци от Йонийските острови, които не били спрени от английските власти, и че органът на коалиционното правителство „Times“ в съботния си

* В оригинала „greeks“ — „гърци“, което значи също „православни“. *Ред.*

брой разглежда новината за гръцкото въстание като твърде желателно събитие.

Аз от своя страна ни най-малко не се съмнявам, че зад тези шумни военни приготовления на коалиционното правителство се крие предателство. Бонапарт, разбира се, се впуща в тази война напълно сериозно. Революция вътре в страната или външна война — друг изход за него няма. Той вече не може да продължава както досега да съчетава жестокия деспотизъм на Наполеон I с продажната мирна политика на Луи-Филип. Той ще трябва да прекрати изпращането на нови групи затворници в Кайена, ако не се осмели да изпрати френски войски отвъд границата. Но противоречието между официалните намерения на Бонапарт и тайните планове на коалиционното правителство може само още повече да обърка положението. От всичко това аз съвсем не правя извода, че война няма да има; напротив, войната ще вземе такъв страшен размах, такъв революционен характер, какъвто дори не подозират дребните човечета от коалиционното правителство. И самото им вероломство е средство за превръщане на един местен конфликт в общоевропейски пожар.

Но дори британското правителство да е толкова искрено, колкото е фалшиво, неговата намеса само би ускорила краха на Отоманската империя. То не може да се намеси, без да поиска от Портата гаранции за нейните християнски поданици, а то не може да изтръгне тези гаранции, без да я обрече на гибел. Дори цариградският кореспондент, когото цитирах по-горе, известен туркофил, е принуден да признае, че

„предложението на западните държави да бъдат напълно изравнени всички поданици на Портата в гражданско и религиозно отношение веднага би довело до анархия, междуособни войни и до окончателната и бърза гибел на империята."

Написано от К. Маркс на 24 февруари 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4025 от 13 март 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

БАНКРУТЪТ НА АВСТРИЯ

Въпреки надвисналата заплаха от война и наложителните нужди, нито френското, нито австрийското правителство успяха досега да укрепят nervus belli[80], т. е. финансовото си положение. Макар че френският министър на финансите устройваше с чисто лукуловско великолепие обедите, които даваше на висшите чиновници от финансовото ведомство, на директорите на Crédit Mobilier[81] и на най-големите парижки банкери, тези капиталисти се оказват упорити и се придържат към онзи благоразумен патриотизъм, който, извличайки най-големи облаги от държавата, е свикнал да задоволява личните си интереси за сметка на държавните. Ето защо условията, при които може да бъде реализиран проектираният френски заем от двеста милиона франка, и досега си остават неопределени.

Що се отнася до Австрия, не подлежи на никакво съмнение, че един от главните мотиви, които я карат да се отнася приятелски към западните държави, е надеждата да възстанови по този начин доверието на финансовия свят и да се измъкне от финансовите затруднения. Действително още не издрънкал няколко думи за неутралитета на Австрия и доброто разбирателство с Франция, и правителственият вестник във Виена веднага порази публиката с неочакваното съобщение за проектираната продажба на значителна част от държавните земи, възлизащи на шест милиона акра, и с декрет, носещ дата 25 февруари 1854 г., съгласно който всички държавни книжни пари, намиращи се в обръщение с принудителен курс, на сума 150 000 000 флорина трябва да бъдат предадени на Националната банка и обменени постепенно

срещу банкноти. След приключването на тази обмяна всички книжни парични знаци, издадени от държавното съкровище, ще бъдат изтеглени от обръщение, а в бъдеще ще бъде прекратено издаването на държавни книжни пари с принудителен курс. Извършвайки тази обмяна, императорското правителство се явява пред банката като поръчител за предадените ѝ книжни пари и се задължава да обезщети банката за всички разходи по тази конверсия; да внася всяка година не по-малко от 10 000 000 флорина в погашение на създадения по такъв начин дълг; да заложи данъците на държавата като гаранция за редовното плащане на погасителните вноски; да извършва плащанията в металически пари в пропорцията, в която данъците постъпват в такива пари. Същевременно правителството се задължава да съдействува с всички средства, за да може банката да изпълни своите задължения и да възобнови плащанията с металически пари. От своя страна, за да даде на държателите на банкноти възможност да превръщат по желание своите банкноти в ценни книжа, които носят лихви, платими в металически пари, банката се задължава да издаде лихвоносни бонове, които във всяко отношение се приравняват към държавните бонове или облигации. Освен това правителството се задължава да изтегли напълно от обръщение така наречените изкупни и авансови банкноти.

Конвертирането на държавните книжни пари с принудителен курс в неразменяеми банкноти няма да намали тяхното количество, нито ще подобри курса им, а само ще опрости видовете на издаваните книжни пари според тяхната номинална стойност. И тъй като държавата разполага със същите средства, които тя предоставя на банката за изкупуване на книжните пари, тя би могла сама да се възползува от тях, ако не знаеше, че недоверието към нея е толкова голямо, че нейният кредит може да бъде възстановен само с помощта на банка, която не е собственост на държавата. По такъв начин зависимостта на императора от еврейските банкери във Виена се засилва, колкото повече се засилва военният характер на неговото управление. През януари 1852 г. той им даде в залог солните мини в Гмунден, Аусзее и Халайн. През февруари 1854 г. те получиха заложни права върху данъчните приходи на цялата монархия. Стъпка по стъпка банката става действителният, а правителството само номиналният владетел на империята. Колкото повече Австрия отказва да задоволи исканията на буржоазията да участвува в политическата власт, толкова повече тя е принудена да се подчинява на неограничения деспотизъм на една от фракциите на тази класа — лихварите.

Декретът, чиято същност тук изложихме, маскира един опит за сключване на нов заем под формата на помощ, оказвана на държателите на банкноти чрез превръщане на банкнотите в лихвоносни бонове, лихвите на които трябва да се изплащат в метални пари. В 1852 г. правителството също се задължи да изплаща в метални пари различни дребни плащания и задължения, но тъй като данъците постъпваха само в държавни книжни пари или в банкноти, то бе принудено да сключи в Лондон и Франкфурт заем от тридесет и пет милиона флорини. Новите заеми, разбира се, увеличават стария дефицит и това води към нови емисии на книжни пари, чийто излишък и съответно обезценяване тези заеми целеха да предотвратят. Значителната разлика, която правителството прави между плащанията в метални пари и плащанията в банкноти, толкова малко може да възстанови доверието в последните, колкото и увеличението на платежните средства на банката със 150 милиона ще ѝ позволи да изпълни своите задължения и да възобнови плащанията в брой. Правителството се задължава да погасява на банката заема си в метални пари в пропорцията, в която данъците постъпват в такива пари; но известно е, че в Австрия не само селяните, но дори жителите на неголемите градове обичат да спестяват като китайците и индийците; в 1850 г. те спестяваха дори медни монети, а в 1854 г. всички данъци постъпват в книжни пари, макар че последните се приемат само със сконто от цели седемнадесет процента.

Който познава историята на австрийското държавно съкровище, той няма да намери нищо ново нито в обещанията на новия декрет, нито във финансовите мерки, към които сега се прибягва. Книжни пари бяха издадени за пръв път в Австрия при императрица Мария Терезия към края на Седемгодишната война. Първоначално това бяха банкноти, които можеха да се обменят срещу сребро в държавните учреждения. В 1797 г. финансовите затруднения в резултат на войната срещу Франция накарха правителството да отмени обмяната срещу сребро. Докато първата емисия при императрица Мария Терезия възлизаше на дванадесет милиона флорина, към 1809 г. общата сума на банкнотите достигна 1 060 793 653 флорина, а тяхното обезценение в същото време достигна своя максимум. На 20 февруари 1811 г. правителството публикува указ, съгласно който банкнотите се изтегляха напълно от обръщение и се изкупуваха по курс 20 за 100 срещу нови книжни пари, така наречената Wiener Währung* (оттук названието — изкупни банкноти). Правителството заяви, че това са

* — виенска валута. *Ред.*

истинските пари на страната, и обеща, че те никога няма да бъдат издавани в по-голямо количество, отколкото е необходимо за обмяната на старите банкноти. През май 1811 г. курсът на Wiener Währung бе вече спаднал с 8% и бяха издадени авансови банкноти, наречени така, защото се издаваха срещу част от очакваните постъпления от данъци през следващите дванадесет години. Действително, първата емисия на авансови банкноти възлизаше само на четиридесет и пет милиона флорина и за тяхното изкупуване в течение на дванадесет години бе определена годишна сума от 3 750 000 флорина, която се предполагаше да се получи от поземления данък.

Но поради войната една след друга следваха спокойно нови емисии на авансови банкноти, придружени всеки път от съответно обезценение. В 1815 г. ажиото за среброто в сравнение с Wiener Währung достигна 400 процента. На 1 юни 1816 г. бе издаден императорски указ, който обявяваше, че занапред държавата никога няма да прибягва до неразменяеми книжни пари, че намиращите се в обръщение книжни пари ще бъдат постепенно изтеглени, а металическите пари отново ще станат стандартното средство за обръщение. За изпълнението на тези обещания на 18 януари 1818 г. най-сетне бе учредена привилегирована Национална банка, с която правителството предварително бе сключило споразумение, по силата на което тя се задължаваше да изкупи неразменяемите книжни пари. И все пак през юни 1852 г. ние отново намираме в правителствения вестник декларация на министъра на финансите, че принудителни заеми, извънредни данъци, намаляване на стойността на парите в бъдеще в никой случай няма да има, че австрийските книжни пари, ако не точно сега, то в бъдеще, ще се обменят без загуба срещу металически пари и че заемът, който сега се обсъжда, е предназначен за изтегляне на държавните книжни пари и за изплащане на държавните дългове на банката. Не може да има по-добро доказателство за несъстоятелността на подобни обещания от тяхното периодично повтаряне.

През времето на Мария Терезия австрийското правителство бе достатъчно силно, за да издава свои собствени банкноти, които се обменяха срещу металически пари и дори имаха ажио по отношение на среброто. В 1818 г., за да изкупи своите книжни пари, държавата бе принудена да учреди привилегирована банка, собственост на частни капиталисти; тази банка получи предимства, твърде обременителни за държавата, но бе длъжна да издава разменяеми банкноти. В 1854 г. правителството се обръща за помощ към една банка, чиито банкноти са се обезце-

нили и са станали също тъй неразменяеми, както и паричните знаци на самата държава.

Макар че от 1815 до 1846 г. Австрия се радваше на почти непрекъснат период на мир и вътрешно спокойствие, още първият удар след този дълъг период я завари съвсем неподготвена. Краковското въстание и безредиците в Галиция в края на февруари 1846 г.[82] увеличиха държавните разходи с повече от 10 000 000 флорина в сравнение с 1845 г. Най-важната причина за това увеличение бяха разходите за армията: в 1845 г. те възлизаха на 50 624 120 флорина, а в 1846 г. се увеличиха със 7 000 000, докато административните разходи за провинциите на империята нараснаха с 2 000 000 флорина. В 1847 г. търговската криза и лошата реколта доведоха до значително намаление на данъчните постъпления, докато военният бюджет, главно поради вълненията в Италия, нарасна на 64 000 000 флорина. Дефицитът през тази година възлезе на 7 000 000 флорина. През 1848 и 1849 г. престанаха да постъпват приходи от цели провинции, а към това се прибавиха военните разходи в Италия и Унгария. Дефицитът възлезе в 1848 г. на 45 000 000, в 1849 г. на 121 000 000 флорина. В 1849 г. бяха издадени трипроцентови съкровищни бонове с принудителен курс на обща сума 76 000 000 флорина. Дълго преди това банката бе преустановила плащанията в металически пари и издаваните от нея банкноти бяха обявени от държавата за неразменяеми. В 1850 г. дефицитът беше 54 000 000, а опасността от война с Прусия понижи курса на книжните пари с 60 процента. Общата сума на издадените през 1849—1851 г. държавни книжни пари възлезе на 219 000 000 флорина. В 1852 г. дефицитът бе с 8 000 000 по-голям, отколкото в 1848 г., и с 46 000 000 по-голям, отколкото в 1847 г. В 1851 г. военният бюджет възлезе на 126 000 000, т. е. бе точно два пъти по-голям, отколкото в 1847 г. В 1852 г. разходите за полицията възлязоха на 9 000 000, четири пъти повече, отколкото в 1848 г. А в 1853 г. разходите за полицията и армията отново се увеличиха.

Истинският въпрос обаче е не как Австрия изпадна в тази финансова задънена улица, а как, затънала в книжна валута и в дългове, тя все пак успя да избегне открития банкрут. В 1850 г. държавните приходи бяха със сто и деветдесет и шест милиона повече, отколкото в 1848 г., и с четиридесет и два милиона повече, отколкото в 1849 г. В 1851 г. държавните приходи надвишиха с 219 милиона приходите в 1850 г. В 1852 г. те достигнаха сумата двеста двадесет и шест милиона, като надвишиха с 6 милиона приходите в 1851 г. И така държавните приходи непрекъснато растат, макар че увеличението на приходите в 1852 г.

не е такова, каквото в 1851, а в 1851 не е такова, каквото в 1850 г.

Откъде идва това увеличение на приходите? Ако оставим настрана извънредните приходи от военната контрибуция в Сардиния и ломбардо-венецианските конфискации[83], превръщането на австрийския селянин в свободен държател на земя увеличи, разбира се, данъчната платежоспособност на селото и приходите от поземления данък. Същевременно премахването на патримониалните съдилища прехвърли в касата на държавата приходите, от които преди това се ползуваше аристокрацията по силата на своето частно правораздаване, и този източник на приходи от 1849 г. непрекъснато расте. Освен това значителното увеличение на приходите се дължи на подоходния данък, въведен с указ на 29 октомври 1849 г. Особено големи постъпления се получиха от този данък в италианските провинции на Австрия. В 1852 г. например общата сума на подоходния данък в германските и славянските провинции се увеличи с шестстотин и един милиона, а само в италианските провинции с шестстотин тридесет и девет милиона флорина. Но главната причина, която спаси Австрийската империя от формален банкрут, бе несъмнено поробването на Унгария и приравняването ѝ към другите провинции по отношение на данъчното облагане.

За основа на цялата австрийска данъчна система може да се смята поземленият данък. На 23 декември 1817 г. бе издаден императорски указ, в който император Франц оповести решението си да въведе еднообразие в събирането на поземления данък във всички свои германски, славянски и италиански провинции. В един параграф на този указ се предписваше да не се допуска занапред освобождаване от поземлен данък „във връзка с личните качества на земевладелеца или домопритежателя" и общо взето този принцип се спазваше. В ерцхерцогството Австрия в 1834 г. бе въведен нов кадастър и това херцогство бе първото от наследствените владения на австрийската монархия, в което влезе в сила новата система. Австрийска Ломбардия имаше прекрасен кадастър от времето на Карл VI, така наречения Censimento Milanese. Унгария и Трансилвания обаче в никакъв случай не носеха тежестта на поземления и другите данъци наравно с другите провинции на империята. Съгласно унгарската конституция унгарските земевладелци, в чиито ръце бе съсредоточена по-голямата част от земята, бяха освободени от плащането на преки данъци, Унгария и Трансилвания не плащаха дори някои косвени данъци, с които бяха обложени другите провинции. В 1846 г. населението на Унгария, Трансилвания и Военната граница[84] възлизаше общо на 14 549 958

души, а населението на другите провинции на монархията — на 24 901 675, така че първите би трябвало да дават седем осемнадесети от всички приходи. В действителност обаче Унгария и Трансилвания дадоха в 1846 г. само двадесет и три милиона, което правеше малко по-малко от една седма от общата сума на приходите, възлизаща на сто шестдесет и четири милиона флорина. Унгарските провинции заемат 5 855 германски квадратни мили от 12 123-те мили, образуващи цялата площ на австрийската монархия, т. е. половината от нейната територия.

Император Йосиф II, главната цел на когото беше централизацията и пълната германизация на австрийската монархия, произволно направи в Унгария нововъведения, чиято цел беше да я сведат до положението на другите провинции. Но неговите мероприятия така възмутиха унгарското обществено мнение, че към края на своя живот той дори се боеше, че унгарците ще въстанат подобно на холандците[85].

Императорите Леополд II, Франц I и Фердинанд I не се осмелиха да повторят рискования експеримент. Това обстоятелство, т. е. препятствията, които унгарската конституция поставяше на данъчното изравняване, престана да съществува, след като унгарската революция бе смазана с помощта на Русия. Император Франц-Йосиф, който никога не бе давал клетва за вярност на унгарската конституция и именно поради това бе поставен за император на мястото на Фердинанд, веднага въведе в Унгария поземления данък в същия вид, в който той съществуваше в другите владения на австрийската монархия. Освен това отменяването от 1 октомври 1850 г. на унгарската вътрешна граница направи австрийската монархия единна територия по отношение събирането на мита и данъци. На 1 март 1851 г. там бяха въведени и акцизът, и тютюневият монопол. Увеличението само на преките данъци в унгарските провинции възлезе в 1851 г. на 11 500 000 флорина, а в 1852 г. — на около 8 000 000 флорина.

Безспорният извод следователно е, че не само политическото, но и икономическото съществуване на Австрийската империя зависи от владението на Унгария и Ломбардия; при евентуалното им загубване отдавна отлаганият банкрут на тази държава ще стане неизбежен.

Написано от К. Маркс на 3 март 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4033 от 22 март 1854 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

* ВОЕННИТЕ ПЛАНОВЕ НА ФРАНЦИЯ И АНГЛИЯ. — ГРЪЦКОТО ВЪСТАНИЕ. — ИСПАНИЯ. — КИТАЙ

Лондон, петък, 3 март 1854 г.

Както споменах в последната си статия, сър Чарлз Нейпир дължи своето назначение на поста главнокомандуващ балтийската флота на обстоятелството, че изрази публично недоверие към съюза с Франция и обвини Франция в предателство спрямо Англия в 1840 г., докато всъщност английското правителство по онова време конспирираше с Николай против Луи-Филип. Трябва още да прибавя, че вторият адмирал в Черно море, сър Едмънд Лайънс, докато заемаше поста английски пълномощен министър в Гърция, се прояви като открит враг на Франция и бе отстранен от този пост по настояване на лорд Стратфорд де Редклиф. Следователно със своите назначения правителството направи всичко възможно, за да посее неразбирателство не само между френското и английското командуване, но и между адмиралите и английския посланик в Цариград.

Бонапарт нито отрече, нито още по-малко опроверга тези факти, когато в тронното си слово до депутатите той се поздрави с тесния съюз с Англия. Entente cordiale[86], разбира се, датира от преди възстановяването на етикета на империята. И най-забележителното в речта на Бонапарт е не че тя напомня на гръмките речи на Луи-Филип, нито че разобличава честолюбивите планове на царя, а преди всичко обстоятелството, че той се провъзгласява за покровител на Германия и особено на Австрия против външните ѝ противници и вътрешните ѝ врагове.

Едва на 5 февруари в Цариград бе извършена размяната на ратификациите на договора на Портата със западните сили, съгласно един от членовете на който тя се задължава да не сключва

мир с Русия без тяхното съгласие, и представители на четирите сили влязоха в преговори с Портата относно бъдещото положение на християните в Турция. „Times“ от сряда издава истинската цел на тези преговори:

„Положението на някои части на Турската империя, на които с фермани и договори вече е дадено пълно вътрешно самоуправление, при условие че признават суверенитета на Портата, създава прецедент, който може да бъде използван и в други случаи, без да се накърнят интересите на двете страни, и който може би сочи най-добрия път за подпомагане на европейските владения на Турция в сегашното им положение.“

С други думи, коалиционният кабинет възнамерява да охранява целостта на Турската империя в Европа чрез превръщането на Босна, Хърватско, Херцеговина, България, Албания, Румелия и Тесалия в дунавски княжества. Ако Портата приеме тези условия, в случай на победа на турското оръжие, това неизбежно ще доведе до гражданска война между самите турци.

Сега се потвърди, че разкриването на заговора във Видин само е ускорило гръцкото въстание, на което в Букурещ се гледаше като на свършен факт, преди още да бе избухнало. Пашата на Скутари съсредоточава всичките си войски, за да попречи на черногорците да се присъединят към въстаналите гърци.

Англо-френската експедиция, доколкото става дума за *сегашните* намерения на британското правителство, може да се окачестви като нова измама. Като място за дебаркиране на французите е определен Родосто, а на англичаните — Енос. Последният град е разположен на малък полуостров при входа на един залив, зад който се простират обширните блата на долината на Марица, несъмнено твърде благоприятни за здравословното състояние на лагера. Той е разположен не само *извън* Босфора, но и извън Дарданелите, и войските, за да пристигнат в Черно море, трябва отново да бъдат натоварени на кораби и да изпитат всички прелести на едно обиколно морско пътешествие от 250 мили срещу течението на проливите, или да изминат 160 мили из една страна без пътища — поход, за който несъмнено ще са нужни поне две седмици. Французите в Родосто се намират поне на Мраморно море и само на седем дни път от Цариград.

Но какво ще правят войските в това необяснимо положение? Очевидно те или ще отидат в Одрин, за да прикриват там столицата, или в най-лошия случай ще се съединят на провлака Тракийски Херсон, за да защищават Дарданелите. Така пише „Times““, позовавайки се на „авторитетни източници“, и дори цитира стратегическите бележки на маршал Мармон в подкрепа на мъдростта на този план.

Сто хиляди френски и английски войници за защита на една столица, която не е застрашена и не би могла да бъде застрашена поне още дванадесет месеца! Че тогава те можеха спокойно да си стоят в къщи!

Ако наистина целта е да се изпълни този план, това положително е най-лошото, което би могло да се измисли. Той се основава върху най-лошия начин на водене на отбранителна война, а именно да се търси успех чрез абсолютно бездействие. Но дори да приемем, че експедицията има предимно отбранителни цели, ясно е, че те най-лесно биха могли да се постигнат, като се даде на турците, осигурени с такъв резерв, възможност да преминат в настъпление, или поне да заемат позиция, от която да могат да предприемат частично настъпление, доколкото обстоятелствата позволяват това. Но в Енос и Родосто френските и английските войски са съвсем безполезни.

Най-лошото е, че една армия от 100 000 души, разполагаща с достатъчно транспортни параходи и с двадесет линейни кораби. сама по себе си представлява сила, способна за най-решително настъпление в която и дабило част на Черно море. Такава сила или трябва да завземе Крим и Севастопол, Одеса и Херсон, да блокира Азовско море, да разруши руските фортове по кавказкото крайбрежие, да плени и докара руския флот невредим в Босфора, или тя няма понятие за собствената си мощ и за задълженията си като действуваща армия. Привържениците на правителството твърдят, че такива операции ще могат да бъдат предприети, след като тези 100 000 души бъдат съсредоточени в Турция, и че стоварването на първите дивизии в Енос и Родосто се извършва само за да се заблуди врагът. Но дори в този случай стоварването на войски не на самото черноморско крайбрежие означава напразно губене на време и сила. Врагът не може да бъде измамен. Веднага щом император Николай чуе за тази шумно оповестена експедиция от 100 000 души, той непременно ще изпрати всичките си налични войски в Севастопол, Кафа, Перекоп и Еникале. Не можеш отначало да изплашиш своя противник с грандиозни въоръжения, а след това да се опиташ да го накараш да повярва, че не си искал да му причиниш каквато и да било вреда. Играта би била твърде прозрачна, и ако се е разчитало русите да бъдат заблудени с такива жалки трикове, британската дипломация е извършила още една груба грешка.

Затова аз смятам, че ония, които са планирали тази експедиция, искат направо да измамят султана и преструвайки се, че целта им е да сплашат Русия колкото е възможно повече, във

всеки случай ще направят всичко възможно да й нанесат колкото може по-малка вреда.

Ако Франция и Англия окупират Цариград и част от Румелия, а пък Австрия — Сърбия и, може би, Босна и Черна гора, а Русия получи възможност да укрепи своите позиции в Молдавия и Влашко, какво ще бъде това, ако не подялба на Европейска Турция? Турция сега се намира в по-лошо положение, отколкото в 1772 г. Тогава пруският крал, за да накара императрица Екатерина да опразни дунавските княжества, окупацията на които застрашаваше да предизвика европейски конфликт, предложи първата подялба на Полша, която трябваше да покрие разходите за руско-турската война. Ще припомним, че тогава Портата отначало се хвърли във война с Екатерина, за да защити Полша от руските претенции, а в края на краищата Полша бе принесена в жертва на „независимостта и целостта" на Отоманската империя.

Предателската политика на протакане, провеждана от коалиционния кабинет, даде възможност на емисарите на Москва да подготвят и организират гръцкото въстание, което лорд Кларендон очакваше с такова нетърпение. Въстанието започна на 28 януари и съгласно последните телеграми от Виена към 13 февруари е взело застрашителни размери. Както изглежда, въстанието е обхванало областите Акарнания и Етолия и части от Илуса и Делония. Твърди се, че в столицата на Евбея, Егрипо, е избухнало въстание, което по сериозния си характер не отстъпва на албанското. По-малко значение има обстоятелството, че градовете Арта и Янина са изоставени от турците и окупирани от гърците, тъй като господствуващите над тези градове крепости си остават в ръцете на турските войски, а, както знаем от многобройните войни между християните и турците, в Албания окончателното притежаване на тези градове винаги е зависело от притежаването на крепостите. Орфанският и Солунският заливи и крайбрежията на Албания ще бъдат обявени в обсадно положение. В друга своя статия аз отбелязах*, че една от най-нежелателните за Портата последици от гръцкото въстание ще бъде обстоятелството, че то ще даде на западните сили повод да се намесят в отношенията между султана и неговите поданици, вместо да водят борба против русите, тласкайки по този начин гърците християни към съюз с царя. До каква степен западните сили бързат да се възползват от този повод, може да се съди по полученото със същата поща съобщение, че Портата била приела предложения от Англия и

* Виж настоящия том, стр. 100. *Ред.*

Франция договор и че френският и английският посланици изпратили на помощ на турците два парахода, докато британският пълномощен министър в Атина уведомил правителството на крал Отон, че Англия възнамерявала да се намеси в събитията във въстаналите области. Непосредствените резултати от въстанието от военна гледна точка са ясно посочени от виенския кореспондент в днешния брой на „Times“:

„През последните няколко дни в главната квартира във Видин се почувствува известно обезкуражаване, тъй като очакваните подкрепления получиха заповед да заминат в противоположна посока и се намират сега на път към югозападните области на Турция. Новината за въстанието на християните в Епир предизвика тревога сред арнаутите и албанците на Дунава, които силно настояваха да им се разреши да се върнат в родината си. Бригадните генерали Хюсеин бей и Сулейман паша са загубили всякакво влияние над необузданите войски. Съществува опасение, че ако се направи опит да бъдат те възпрени със сила, работата ще свърши с открит метеж. Но ако им се позволи да си тръгнат, на път за родината те ще опустошат християнските области. Ако враждебното движение на християнското население на запад вземе по-застрашителни размери, западното крило на турската армия ще бъде принудено да се оттегли, а от това Русия ще спечели дори повече, отколкото загуби с влизането на съюзническите флоти в Черно море.“

Това са някои от първите резултати от тактиката на протакане, която Грейъм, Ръсел, Кларендон и Палмерстон тъй реторично възхваляват, за да оправдаят политиката на правителството по източния въпрос. Когато в петък късно вечерта те получиха съобщението, че царят, без да дочака нареждане от Англия за отзоваване на сър Хамилтон Сеймур, най-рязко и безцеремонно му заповядал да си замине, те свикаха две заседания на кабинета: едното в събота, другото в неделя следобед. В резултат на съвещанията на царя се дава нова отсрочка от три-четири седмици, като

„царят се призовава в срок от шест дни от деня на получаването на настоящото съобщение да даде тържествено уверение и обещание, че ще заповяда на своите войски да опразнят дунавските княжества не по-късно от 30 април“.

Обърнете внимание, че след този призив *не* следва заплаха за *обявяване на война* в случай на отказ от страна на царя. Може, разбира се, да се каже — и „Times“ го казва, — че независимо от тази нова отсрочка активните приготовления за война продължават. Но трябва да се отбележи, че, от една страна, всякакви активни действия на Портата на Дунава са осуетени поради възможността западните сили да са взели решение да се намесят пряко във войната, а всеки ден на отсрочване тук влошава положението на турците, тъй като дава възможност на русите да засилят

своите позиции на фронта, а на гръцките въстаници — да застрашат все по-опасно тила на дунавската армия, а, от друга страна, стоварването на войски в Енос и Родосто може да създаде затруднения на султана, но положително няма да спре русите.

Уговорено е било, че британската експедиционна армия ще се състои от около 30 000 души, а френската от около 80 000. Ако в хода на събитията стане ясно, че Австрия, присъединявайки се привидно към западните сили, цели само да прикрие своето споразумение с Русия, Бонапарт ще съжалява много за такова крайно безразсъдно раздробяване на своите войски.

Друго въстание, което също може да се разглежда като диверсия в полза на Русия, е въстанието в *Испания*. Всяко движение в Испания неизбежно предизвиква търкания между Франция и Англия. В 1823 г., както знаем от книгата на Шатобриан „Веронският конгрес“[87], френската интервенция в Испания бе подкладена от Русия. Че англо-френската намеса в 1834 г.[88], която в края на краищата доведе до скъсването на entente cordiale между двете държави, имаше същия източник, може да се заключи от това, че нейният инициатор беше Палмерстон. „Испанските бракове“[89] подготвиха пътя за събарянето на Орлеанската династия. В настоящия момент едно детрониране на „невинната“ Изабела би дало възможност на един от синовете на Луи-Филип, херцог Монпансие, да предяви своите права върху испанския престол и същевременно би напомнило на Бонапарт, че един от неговите чичовци* е имал някога за своя резиденция Мадрид. Орлеаните биха били подкрепени от кобургите, но биха срещнали съпротива от страна на Бонапартите. По такъв начин едно испанско въстание, което далеч не означава народна революция, може да се окаже мощно средство за разрушаване на един тъй нестабилен съюз като англо-френския.

Съобщава се за сключване на съюзен договор между Русия, Хива, Бухара и Кабул.

Що се отнася до Дост-Мохамед, кабулския емир, би било съвсем естествено, ако той се опита сега да си отмъсти на Англия, своя вероломен съюзник. Защото в 1838 г. той предложи на Англия да обяви на Русия вечна *кръвна вражда,* ако английското правителство поиска това, като заповяда да убият агента, изпратен при него от царя, а през 1839 г. по време на афганистанската експедиция той бе свален от трона и страната му бе най-жестоко и безскрупулно опустошена[90]. Що се отнася обаче до населението на Хива, Бухара и Кабул, което се състои от правоверни мюсюл-

* — Жозеф Бонапарт. *Ред.*

мани-сунити, докато персите се придържат към еретичните догми на шиитите, едва ли може да се предположи, че то ще се съюзи с Русия — съюзница на персите, които то мрази и презира — против Англия, явна съюзница на падишаха, когото то счита за върховен глава на всички правоверни.

Русия би могла евентуално да разчита на съюзници в лицето на Тибет и на татарския* император на Китай, ако последният бъде принуден да се оттегли в Манчжурия и да се откаже от трона на същински Китай. Както знаете, китайските въстаници предприеха истински кръстоносен поход против будизма, разрушават неговите храмове и колят бонзите[91]. Но религията на татарите е будизмът, а Тибет, който признава суверенитета на Китай, е седалището на великия лама и светилището на будистката вяра. Затова, ако Тян-ван успее да изгони от Китай манчжурската династия, той ще трябва да води след това религиозна война с будистките власти на татарите. А тъй като будисткото вероизповедание господствува от двете страни на Хималаите и Англия не може да не поддържа новата китайска династия, царят несъмнено ще застане на страната на татарските племена, ще ги насъсква срещу Англия и ще разпали религиозни въстания в самия Непал. От последната поща от Изток узнаваме, че

„предвиждайки загубата на Пекин, китайският император е заповядал на губернаторите на различните провинции да изпращат императорските приходи в Гетол, негово старо родово имение и сегашна лятна резиденция в Манчжурия, около 80 мили на североизток от Великата стена."

И така, в близко бъдеще може да се очаква голяма религиозна война между китайците и татарите, която ще се прехвърли и в Индия.

Написано от К. Маркс на 3 март 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4030 от 18 март 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

* Тук Маркс употребява термина „татари", приет в XIX век в западноевропейската литература за обозначаване на монголите, манчжурците и другите тюркски племена, които населявали Източна Азия. *Ред.*

К. МАРКС

*ОТКРИВАНЕТО НА РАБОТНИЧЕСКИЯ ПАРЛАМЕНТ. — ВОЕННИЯТ БЮДЖЕТ НА АНГЛИЯ

Лондон, вторник, 7 март 1854 г.

Делегатите на Работническия парламент[92] се събраха вчера в 10 часа сутринта в Народния дом в Манчестер. Първото заседание естествено бе посветено на предварителни въпроси. Джеймс Уилямс от Стокпорт и Джеймс Блай от Лондон внесоха предложение, подкрепено от Ърнест Джонс, да бъде поканен доктор Маркс да участвува в заседанието на Работническия парламент в качеството на почетен делегат; предложението бе прието единодушно. Подобни решения бяха взети по отношение на господа Луи Блан и Надо. Каквито и да бъдат непосредствените резултати от работата на Работническия парламент, самото му свикване бележи нова епоха в историята на работническата класа. За негов предшественик по този път би могло да се смята може би събранието в Люксембургския дворец в Париж след Февруарската революция[93]. Но още от пръв поглед се забелязва тази голяма разлика, че Люксембургската комисия бе създадена по инициативата на правителството, докато Работническият парламент е създаден по инициативата на самите работници; че Люксембургската комисия бе замислена, за да се отстранят социалистическите членове на временното правителство от активна дейност и от каквото и да било сериозно участие в действителните работи на страната; че, най-после, Люксембургската комисия се състоеше само от делегати — членове на различните така наречени corps d'états, корпорации, които повече или по-малко отговаряха на средновековните гилдии или на съвременните трейдюниони, докато Работническият парламент е действително представителство на всички видове и категории работници в национа-

лен мащаб. Успехът на Работническия парламент ще зависи главно, ако не изключително, от това, дали той ще изхожда от принципа, че понастоящем се касае не за така наречена организация на труда, а за истинска организация на работническата класа.

Както привилегиите на съвременните управляващи класи, така и робството на работническата класа се основават върху *съществуващата* организация на труда, която първите, разбира се, ще защищават и поддържат с всички намиращи се в тяхно разположение средства, едно от които е съвременната държавна машина. Следователно, за да се измени съществуващата организация на труда и да се замести с нова организация, е нужна сила — социална и политическа сила, — сила не само за съпротива, но и за нападение; а за да придобият такава сила, работниците трябва да се организират в армия, притежаваща достатъчна морлна и физическа мощ, за да влезе в борба с вражеските пълчища. Ако Работническият парламент си позволи да си губи времето за обсъждане на чисто теоретически въпроси, вместо в същност да подготви пътя за организирането на партия в национален мащаб, той ще претърпи неуспех, подобно на Люксембургската комисия.

Състояха се нови избори за чартистки Изпълнителен комитет съгласно устава на Националната чартистка асоциация[94]. Ърнест Джонс, Джеймс Финлен (Лондон) и Джон Шоу (Лийдз) бяха избрани в Изпълнителния комитет на Националната чартистка асоциация за срок от шест месеца.

Тъй като опитът на Бонапарт да сключи заем на борсата се провали поради пасивната съпротива на парижките капиталисти, неговият министър на финансите е внесъл в сената един бюджет, който включва следния параграф:

„На министъра на финансите се дава правото да издаде за нуждите на държавното съкровище и за обслужване операциите на Френската банка лихвоносни дългосрочни съкровищни бонове, подлежащи на изплащане в определени срокове. Съкровищните бонове в обръщение не трябва да превишават сумата 250 000 000 франка (10 000 000 фунта стерлинги), но боновете, които се внасят в погасителния фонд, съгласно закона от 10 юни 1833 г., не се включват в посочения лимит и не могат да се внасят като залог във Френската банка и другите дисконтни учреждения."

В допълнителен параграф се постановява, че „императорът си запазва правото на допълнителни емисии чрез обикновени декрети", подлежащи на санкция от сената.

В дописка от Париж ми съобщават, че това предложение е ужасило цялата буржоазия, тъй като, от една страна, съкровищ-

ните бонове не трябва да превишават сумата 250 000 000 франка, а от друга — могат да превишат посочения лимит с всякаква сума, която императорът счете за уместно да декретира, при което боновете, издавани по този начин, няма дори да се приемат като залог във Френската банка и в другите дисконтни учреждения. Вие знаете, че банката вече издаде съкровищни бонове на сума 60 000 000 франка, взета от Caisses des dépôts et consignations*.

Героите на декември използуват усърдно дори най-малките изгледи за война, за да съборят последните жалки препятствия, които все още им преграждат пътя до държавното съкровище. Докато перспективата за неизбежната дезорганизация на вече значително разклатения държавен кредит обърква буржоазията, проектираното увеличение на данъка върху солта и други също тъй крайно непопулярни данъци ще предизвикат възмущението на народните маси. По такъв начин войната, която несъмнено ще осигури на Бонапарт известна популярност в другите държави, може при все това да ускори падането му във Франция.

Моето предположение, че сегашните испански затруднения могат да послужат като повод за сериозни недоразумения между Англия и Франция, се потвърждава от следното съобщение на един лондонски вестник:

„Френският император е запитал чрез г. Валевски лорд Кларендон дали в случай, че кралица Изабела бъде свалена, британското правителство ще бъде склонно да му помогне да качи на испанския престол карлитския претендент за короната. Лорд Кларендон бил отговорил, че за щастие кралица Изабела стояла здраво на трона и че в една страна, тъй предана на монархическите институции, революцията представлявала само далечна възможност; но британският кабинет щял да откаже да поеме каквито и да било задължения дори в случай, че в Испания избухне революция и кралицата бъде свалена.

Предлагайки да се качи на престола граф де Монтемолен, императорът се ръководи от твърде естественото желание да се попречи на херцогиня Монпансие да наследи короната на своята сестра; императорът счита за неудобно да има за свой съсед — в качеството на съпруг на испанската кралица — един син на Луи-Филип."

На заседанието на камарата на общините в петък лорд Джон Ръсел заяви, че е принуден да оттегли временно своя законопроект за реформа, който обаче ще бъде разгледан на 24 април, ако през този интервал от време източният въпрос бъде уреден в резултат на приемането на новите предложения, направени на руския император. Всъщност след публикуването на манифеста на царя до неговите поданици и на писмото му до Бонапарт[95] подобно уреждане е станало по-малко вероятно от когато и да би-

* — спестовните каси. *Ред.*

ло. Но при все това декларацията на правителството показва, че законопроектът за реформа е бил внесен с една единствена цел — да се отклони вниманието на публиката и да се успокои общественото мнение, в случай че коалиционната дипломация успее да постигне възстановяването на status quo ante bellum* на Русия. Видната роля, която Палмерстон изигра в тези правителствени интриги, е описана в „Morning Advertiser" — един от най-пламенните му привърженици — по следния начин:

„Лорд Абърдин е номинален, но не действителен министър-председател. Фактически първият министър на короната е лорд Палмерстон. Той е истинският ръководител на кабинета. Откакто Палмерстон се върна на власт, неговите колеги, намирайки се в постоянен страх, че той отново внезапно ще ги напусне, естествено не се решават да пречат на осъществяването на ония негови възгледи, на които, както е известно, той придава особено значение. Затова той винаги постига своето. Ярък пример за влиянието на негова светлост в съвета на нейно величество имахме през миналата седмица. Новият законопроект за реформа бе формално внесен за разглеждане в кабинета и се поставяше въпросът — да бъде ли той обсъждан в сегашната сесия на парламента, или да бъде снет. Лорд Абърдин, лорд Джон Ръсел, сър Джеймс Грейъм и сър Уилям Молсуърт бяха за поставянето на законопроекта на обсъждане. Лорд Палмерстон предложи законопроектът да бъде оттеглен и недвусмислено заяви — както ние писахме преди няколко дни, — че ако претърпи поражение в кабинета, той ще гласува за снемането на въпроса в камарата на общините. В резултат на тези разисквания или разговор лорд Палмерстон постигна своето. Неговите опоненти, включително лидерът на правителствената партия в камарата на лордовете и лидерът на тази партия в камарата на общините претърпяха поражение. Друг триумф на лорд Палмерстон през последната седмица беше назначението на сър Чарлз Нейпир за командуващ балтийската флота. Не е тайна, че както лорд Джон Ръсел, така и сър Джеймс Грейъм бяха против това назначение, но лорд Палмерстон беше за него и поради това то стана. Напълно естествено е, че благородният лорд ще председателствува довечера банкета, който се дава в чест на доблестния адмирал в Реформклуб."

Снощи г. Гладстон внесе в камарата на общините една неизвестна на сегашното поколение новост — един военен бюджет. От неговата реч бе очевидно, че правителството е решило да представи толкова рано своите финансови мероприятия за разглеждане от камарата, за да може — изтъквайки твърде неприятните последици, които една война би имала за кесиите на частните лица — да изстуди военния жар на страната. Друго важно нещо в неговата реч бе, че той поиска само онази сума, която би била достатъчна, за да може — в случай че войната бъде внезапно прекратена — да се *върнат обратно* 25 000 души, които сега се готвят да напуснат британските брегове.

* — съществуващото преди войната положение. *Ред.*

Той започна с изложение на фактическото състояние на приходите и разходите през последната финансова година. Тъй като годината още не е изтекла, Гладстон подчерта, че за постъпленията през последния месец може да се съди само по предварителни данни. Целият приход за годината, завършваща на 18 април 1853 г., се е очаквал да бъде 52 990 000 ф. ст., докато действителните постъпления през годината са възлезли на не по-малко от 54 025 000 ф. ст.; следователно превишението на действителните приходи над предполагаемите възлиза на 1 035 000 фунта стерлинги. От друга страна, постигната е била икономия в разходите в размер на 1 012 000 фунта стерлинги в сравнение с проектобюджета. Затова Гладстон заяви, че ако не били особените обстоятелства, в които се намирала понастоящем страната, тази година би дала превишение на приходите над разходите в размер на 2 854 000 фунта стерлинги.

След това Гладстон премина към изложение на резултатите от въведеното от него *намаление на митата*. Постъпленията от мита въпреки това намаление са възлезли през 1853—1854 г. на 20 600 000 ф. ст., докато през 1852—1853 г. митата са дали само 20 396 000 ф. ст. Следователно явява се увеличение от 204 000 фунта. Намалението на митата върху чая е донесло загуба само 375 000 фунта. Заменяването на гербовите налози, размерът на които възлизаше от три пенса до десет шилинга, с единен налог от едно пени вместо предполаганите загуби е дало увеличение на постъпленията с 36 000 фунта стерлинги.

По-нататък Гладстон засегна резултатите от законите за *увеличение на данъците*, приети от последната сесия. Събирането на подоходния данък в Ирландия е било забавено от различни обстоятелства, но ще даде приблизително 20 000 ф. ст. повече, отколкото е било изчислено. Разширяването на кръга на облагаемите доходи (от 150 на 100 ф. ст.) ще даде изглежда за цяла Великобритания 100 000 ф. ст. повече, отколкото се е предвиждало в проектобюджета, а именно 250 000 фунта стерлинги. Приходът от допълнителния данък от един шилинг на галон спиртни напитки в Шотландия е възлязъл само на 209 000 ф. ст., а по проектобюджета се е очаквало да постъпят 278 000 фунта стерлинги.

От друга страна, данъкът върху спирните напитки в Ирландия е донесъл допълнителни постъпления от 213 000 ф. ст. в сравнение с очакваното увеличение от 198 000 фунта. От данъка върху наследството през цялата финансова година трябвало да постъпят само половин милион фунта. Такъв е отчетът на г. Гладстон за състоянието на финансите на Великобритания за текущата финансова година, завършваща на 5 април.

Проектобюджет за 1854—1855 г.
приходи (във ф. ст.):

Мита	20 175 000
Акциз	14 595 000
Гербов налог	7 090 000
Данъци	3 015 000
Подоходен данък	6 275 000
Пощенски такси	1 200 000
Кралски земи	259 000
Стари запаси	420 000
Разни приходи	320 000
Всичко приходи	53 349 000

Разходи
(във ф. ст.):

Консолидиран дълг	27 000 000
Неконсолидиран дълг	546 000
Консолидиран фонд	2 460 000
Армия	6 857 000
Флота	7 488 000
Артилерия	3 846 000
Интендантство	645 000
Разни разходи	4 775 000
Милиция	530 000
Морска пощенска служба	792 000
Източна служба	1 250 000
Всичко разходи	56 189 000
Дефицит	2 84[illegible] 000

Преди да се спре на източниците за покриване на дефицита, г. Гладстон изброи мерките, които правителството не би препоръчало на камарата на общините да вземе. Той не би отменил нито едно от намаленията на митата, които е предложил миналата година и които вече са получили силата на закон. Той не би се съгласил да бъдат възстановени без нужда ония данъци, които предишни правителства са отменили. Обаче ако борбата, в която сега влиза страната, се проточи една година, правителството едва ли ще бъде в състояние да запази задълго това намаление на данъците. Изобщо Гладстон няма намерение да предложи повишаване на косвените данъци. Той не би искал също да прибягва към държавни заеми, защото няма страна, чиито богатства да са в такава степен заложени, както богатствата на Англия.

Най-после, след цялото това предисловие Гладстон оповести предложенията на правителството: да се удвои за шест месеца подоходният данък и да бъде напълно отменено съществуващото деление на полиците на вътрешни и чуждестранни. Средната норма на таксата върху менителниците, макар и неравномерно разпределена, досега възлизаше на 1 шилинг и 6 пенса на 100 шилинга. Гладстон предложи да се изравни нормата, като се сведе до 1 шилинг. Това изменение по неговите пресмятания ще даде увеличение на приходите с 60 000 фунта стерлинги. Що се отнася до подоходния данък, увеличението ще бъде от 7 на $10^1/_2$ пенса на фунт за доходи от 150 ф. ст. нагоре и от 5 на $7^1/_2$ пенса — за доходи от 100 до 150 фунта стерлинги. Същевременно Гладстон предложи камарата на общините да го упълномощи да издаде до събирането на данъка съкровищни бонове за 1 750 000 ф. ст., които да се погасяват от увеличените постъпления от подоходния данък. В заключение г. Гладстон се опита — не съвсем удачно — да защити своите последни мероприятия, целещи намаляване на държавния дълг, мероприятия, които, както знаете, завършиха с жалък провал.

В дебатите, които последваха след този доклад, взеха участие много членове на камарата, но единствената реч, която заслужава да бъде отбелязана, бе речта на г. Дизраели. Той заяви, че няма ни най-малко да се противопостави на предложенията, които правителството ще счете за нужно да внесе на своя отговорност в камарата на общините, за да си осигури възможността да води война най-енергично и — той се надява — с успех. Но той протестира против това, преките данъци да бъдат превърнати в единствения източник на средства за водене на войната, в случай че тя се проточи. Що се отнася до втората част от доклада на Гладстон, която засяга сегашното финансово положение на страната, както и паричната наличност — според Дизраели тя е неясна, което не подобава на един финансов отчет и във всеки случай на отчет, представян при сегашните обстоятелства. Той счита за недостатъчно и незадоволително сегашното състояние на салдото на държавното съкровище. Когато сегашното правителство дойде на власт, салдото на държавното съкровище към 3 януари 1853 г. възлизаше на 9 000 000 ф. ст., а след една година, през януари 1854 г., то е намаляло наполовина. Дизраели изчисли, че салдото на държавното съкровище към 5 април ще се намали на 3 000 000 ф. ст., тъй като за изплащане на дивидентите иа държавните кредитори и за извършване на конверсията ще са нужни общо от 9 000 000 до 10 000 000 фунта стерлинги. Уважаемият джентълмен заяви, че не е правилно необходима-

та сума да се вземе от салдото на държавното съкровище, а да се покрие с държавни облигации. Дизраели поддържа, че е извънредно важно в настоящия момент балансът да бъде положителен; но вместо да става дума, дали ще се получи превишение на приходите над разходите, всъщност се поставя въпросът, дали те изобщо ще бъдат балансирани или ще се получи голям дефицит; и наистина, вместо да има каквото и да било превишение на приходите над разходите, получил се е огромен дефицит, създаден от канцлера на държавното съкровище по два начина. Първо, с това, че е намалил лихвите по съкровищните бонове на $1\frac{1}{2}\%$, докато стойността на парите расте, и, второ, със своята злощастна конверсия на облигациите на Компанията на Южните морета[96], т. е. с една мярка, която не само погълна превишението по баланса, но и му остави дефицит от 2 000 000 фунта стерлинги.

След няколко незначителни забележки, направени от други членове на камарата, дебатите по проектобюджета бяха приключени и бе гласувана резолюция.

Написано от К. Маркс на 7 март 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4035 от 24 март 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

The People's Paper

THE CHAMPION OF
POLITICAL JUSTICE AND UNIVERSAL RIGHT.

LONDON, SATURDAY, MARCH 18, 1854. (Price Fourpence

К. МАРКС

ПИСМО ДО РАБОТНИЧЕСКИЯ ПАРЛАМЕНТ

Лондон, 9 март 1854 г.
Дийн-стрит, 28, Сохо

Дълбоко съжалявам, че не мога — поне в момента — да напусна Лондон и поради това съм лишен от възможността да изразя устно чувството на гордост и благодарност, което изпитах, когато получих поканата да участвувам в Работническия парламент в качеството на почетен делегат. Самият факт на събирането на подобен парламент бележи нова епоха в световната история. Новината за това забележително събитие ще събуди надеждите на работниците из цяла Европа и Америка.

Измежду всички други страни Великобритания е страната, където деспотизмът на капитала и робството на труда са достигнали най-голямо развитие. В никоя страна междинните слоеве между милионера, който се разпорежда с цели промишлени армии, и наемния роб, който живеел само ден за ден, не са били така радикално заличени от лицето на земята. Тук вече не съществува, както в страните на европейския континент, многобройната класа на селяните и занаятчиите, които в почти еднаква степен зависят от своята собственост и от своя труд. Във Великобритания собствеността е напълно отделена от труда. Затова в никоя друга страна войната между двете класи, които образуват съвременното общество, не е взела такива колосални размери и няма такива ясни и характерни черти.

Именно поради това работническата класа във Великобритания се оказа преди всички други подготвена и призвана да застане начело на великото движение, което в последна сметка трябва да доведе до пълното освобождение на труда. Тя е такава поради ясното съзнание за своето положение, огромното си чис-

The Mass Movement.

THE LABOUR PARLIAMENT.

FRIDAY'S SITTING.

The house re-assembled at nine o'clock.

Mr. Finch Cropper in the chair.

The minutes having been read and confirmed, it was ordered that instead of 300 copies, 1,500 copies of the balance sheet should be printed.

Mr. E. Jones then read the following letter from Dr. Marx, of London:—

"28, Dean Street, Soho, London.
"9th March, 1854.

"I regret deeply to be unable, for the moment at least, to leave London, and thus to be prevented from expressing verbally my feelings of pride and gratitude on receiving the invitation to sit as Honorary Delegate at the Labour Parliament. The mere assembling of such a Parliament marks a new epoch in the history of the world. The news of this great fact will arouse the hopes of the working classes throughout Europe and America.

"Great Britain, of all other countries, has seen developed on the greatest scale, the despotism of Capital and the slavery of Labour. In no other country have the intermediate stations between the millionaire commanding whole industrial armies and the wages slave living only from hand to mouth so gradually been swept away from the soil. There exist here no longer, as in continental countries, large classes of peasants and artisans almost equally dependent on their own property and their own labour. A complete divorce of property from labour has been effected in Great Britain. In no other country, therefore, the war between the two classes that constitute modern society has assumed so colossal dimensions and features so distinct and palpable.

But it is precisely from these facts that the working classes of Great Britain, before all others, are competent and called for to act as leaders in the great movement that must finally result in the absolute emancipation of Labour. Such they are from the conscious clearness of their position, the vast superiority of their numbers, the disastrous struggles of their past, and the moral strength of their present.

It is the working millions of Great Britain who first have laid down the real basis of a new society—modern industry, which transformed the destructive agencies of nature into the productive power of man. The English working classes, with invincible energies, by the sweat of their brows and brains, have called into life the material means of ennobling labour itself, and of multiplying its fruits to such a degree as to make general abundance possible.

By creating the inexhaustible productive powers of modern industry they have fulfilled the first condition of the emancipation of labour. They have now to realise its other condition. They have to free those wealth-producing powers from the infamous shackles of monopoly, and subject them to the joint control of the producers, who, till now, allowed the very products of their hands to turn against them and be transformed into so many instruments of their own subjugation.

The labouring classes have conquered nature; they have now to conquer men. To succeed in this attempt they do not want strength, but the organisation of their common strength, organisation of the labouring classes on a national scale—such, I suppose, is the great and glorious end aimed at by the Labour Parliament.

If the Labour Parliament proves true to the idea that called it into life, some future historian will have to record that there existed in the year 1854 two Parliaments in England, a Parliament at London, and a Parliament at Manchester—a Parliament of the rich, and a Parliament of the poor—but that men sat only in the Parliament of the men and not in the Parliament of the masters.

Yours truly,
KARL MARX.

Mr. E. Jones announced that he expected Dr. Marx in Manchester—if not that week, early in the week following.

Част от страница
на „People's Paper"
с писмото на К. Маркс
до Работническия парламент

лено превъзходство, опита в тежката борба в миналото и моралната си сила в настоящето.

Именно милионите работници във Великобритания първи положиха реалната основа на едно ново общество — съвременната промишленост, която превърна разрушителните сили на природата в производителни сили на човека. Английската работническа класа с нестихваща енергия, с пот на челото и с най-голямо напрежение на умствените си способности създаде материалните предпоставки за облагородяване на самия труд и за умножаване на неговите плодове до едно равнище, което ще направи възможно всеобщото изобилие.

Като създаде неизчерпаемите производителни сили на съвременната промишленост, тя изпълни първото условие за освобождението на труда. Сега тя трябва да изпълни второто условие. Тя трябва да освободи тези произвеждащи богатството сили от позорните окови на монопола и да ги подчини на колективния контрол на производителите, които досега позволяваха самият продукт на техния труд да се насочва против тях и да се превръща в оръдие за собственото им потискане.

Работническата класа завоюва природата; сега тя трябва да завоюва човека. За успешното осъществяване на това дело тя има достатъчно сили, но е нужно организирането на всички тези сили, организирането на работническата класа в национален мащаб — такава, смятам аз, е великата и славна цел, която си е поставил Работническият парламент.

Ако Работническият парламент остане верен на идеята, която го извика на живот, бъдещият историк ще запише, че в 1854 г. в Англия е имало два парламента — един парламент в Лондон и един парламент в Манчестер, парламент на богатите и парламент на бедните, — но че истински хора са заседавали само в парламента на работниците, а не в парламента на господарите.

Искрено ваш

Карл Маркс

Написано на 9 март 1854 г.

Напечатано в „The People's Paper", бр. 98 от 18 март 1854 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

РАБОТНИЧЕСКИЯТ ПАРЛАМЕНТ

Лондон, петък, 10 март 1854 г.

Великобритания е страната, в която деспотизмът на капитала и робството на труда са достигнали най-голямо развитие. В никоя страна междинните слоеве между милионера, който се разпорежда с цели промишлени армии, и наемния роб, който живее само ден за ден, не са били така радикално заличени от лицето на земята. Тук вече не съществува, както в страните на европейския континент, многобройната класа на селяните и занаятчиите, които в почти еднаква степен зависят от своята собственост и от своя труд. Във Великобритания собствеността е напълно отделена от труда. Затова в никоя друга страна войната между двете класи, които образуват съвременното общество, не е взела такива колосални размери и няма такива ясни и характерни черти.

Именно поради това работническата класа във Великобритания се оказа преди всички други подготвена и призвана да застане начело на великото движение, което в последна сметка трябва да доведе до пълното освобождение на труда. Тя е такава поради ясното съзнание за своето положение, огромното си числено превъзходство, опита в тежката борба в миналото и моралната сила в настоящето.

Всекидневният лондонски печат провежда „политика на мълчание" по отношение на дейността на Работническия парламент. Той се надява да го убие с огромен „conspiration de silence".* След като в продължение на редица месеци уморяваше публиката с безкрайни статии за това, дали е възможно свикването на та-

* — „заговор на мълчание". *Ред.*

към парламент, сега той съзнателно избягва да споменава каквото и да било за това, че Работническият парламент вече се появи на света и пристъпи към работа. Тази мъдрост на щрауса, който си въобразява, че избягва опасността, като се преструва, че не я вижда, не помага в наше време. Печатът ще бъде принуден да заговори за Работническия парламент и въпреки неговото престорено безразличие бъдещият историк ще запише, че в 1854 г. в Англия е имало два парламента — един парламент в Лондон и един парламент в Манчестер, парламент на богатите и парламент на бедните, — но че истински хора са заседавали само в парламента на работниците, а не в парламента на господарите.

Ето доклада, представен от комисията, избрана да изработи програмата за дейността на Работническия парламент:

„Комисията счита, че задача на Работническия парламент е:

— да съдейства за успешното приключване в полза на работниците на сегашните стачки и локаути и да вземе мерки, в резултат на които те да могат да се избягват в бъдеще;

— да осигури справедливо третиране на работниците през време на работа;

— да избави жените и децата от фабрична работа;

— да издири средства за просвещаване на работниците и да отмени удръжките от работната заплата и прикритото ѝ намаление.

Считайки по-нататък, че задача на Парламента е да води борба, за да се осигури на ония, които работят, справедливо участие в печалбите, създавани от техния труд, и на първо място условия, при които те да могат да станат господари на собствения си труд за своето *пълно освобождение от наемното робство,* комисията, убедена, че решаваща стъпка в това направление е намирането на паричните средства, необходими за действие, предлага да бъдат разгледани следните въпроси:

1. организиране на събиране на средства за създаване на национален работнически фонд;
2. мерки за осигуряване на така събрания фонд;
3. използуване на фонда и осигуряване правата на работниците;
4. организиране на Масово движение.

I. СЪЗДАВАНЕ НА НАЦИОНАЛЕН РАБОТНИЧЕСКИ ФОНД

а) Седмични удръжки от работната заплата, степенувани съобразно с нейното равнище, както следва:

до 4	шилинга	седмично	—	1/2 пени
„ 8	„	„	„	3/4 „
„ 12	„	„	—	1 „
„ 15	„	„	—	1 1/2 пенса
„ 20	„	„	—	2 „
„ 30	„	„	—	3 „
„ 40	„	„	—	4 „

б) Длъжностните лица от различните работнически организации, присъединили се към Масовото движение, предават събраните средства на ръководството на движението

II. ОСИГУРЯВАНЕ НА ФОНДА

а) Веднъж седмично длъжностните лица от местните организации изпращат всички събрани от тях за Масовото движение пари на ръководството на движението, както се посочва подробно по-долу. Назначените за приемането на средствата длъжностни лица трябва незабавно да издават разписки за така получените пари.

б) Членовете на ръководството влагат всички получени за Масовото движение пари в банката (оставяйки на ръка не повече от 50 ф. ст.) общо на името на всички членове на ръководството; нито цялата сума, нито части от нея могат да бъдат изтеглени от банката освен срещу представяне на протоколната книга на въпросното ръководство, съдържаща съответно решение, подписано от установеното мнозинство на неговите членове.

в) Изтеглените по този начин суми (ако превишават 5 ф. ст.) се получават в банкноти, номерата на които се вписват в книга, която всеки може да проверява, и се публикуват във вестниците; получените банкноти се разрязват на части и всяка част се поверява на отделен член на ръководството; в случай на получаване на големи суми те се съхраняват на равни части у всеки член.

г) Всеки член на ръководството, получил по такъв начин пари за съхраняване, подписва полица за своя дял от получените от банката пари, като се предполага, че парите са разделени на равни части съобразно с броя на членовете на ръководството; в случай, че откаже да предаде съхраняваната у него част от банкнота за изразходването ѝ съобразно с взетото решение, полицата веднага се протестира и ще бъде анулирана само след като той върне съответната част от бакнотата; подписаните по такъв начин полици се съхраняват в касетка или огнеупорна каса, която се предава на незаинтересовано и отговорно лице (не член на ръководството), което разрешава документите да бъдат взети от него само в присъствието на целия състав на ръководството.

д) Парите, изтеглени от банката за плащания или покупки, се изразходват от ръководството само в присъствието на всичките му членове.

III. ИЗПОЛЗВАНЕ НА ФОНДА

а) Събраните средства се използват по следния начин: за подпомагане на всички градове и селища, където има стачки, и за уреждане на всички дългове, натрупани през време на предишни и сегашни стачки и локаути. Градовете се подпомагат пропорционално на броя на безработните. По същия принцип, по който на един кораб, където храната се привършва, всеки получава равен пай, и тук помощта ще се оказва в еднакъв размер, независимо от високото или ниско равнище на работната заплата. Макар че помощ ще се оказва на всички участници във водещите се сега стачки и локаути, в бъдеще ще бъдат подпомагани само организациите, които признават и поддържат Масовото движение.

б) Създава се отдел за регулиране заплащането на труда. За тази цел се издават месечни отчети за цените на суровите материали, използвани във всички отрасли на производството, където работниците са се присъединили към Масовото движение, за заплащането на труда, за продажната цена на готовите изделия и за другите производствени разходи. Въз основа на тези данни ръководството публикува сведения за печалбите на капиталистите и взема под внимание всички сведения, които могат да се получат от последните за каквито и да било техни специални или допълнителни разходи във връзка с производството. На тази база трябва да се регулира заплащането на труда и съответно да се установява тарифата на работната заплата. Аналогична система трябва да се въведе и в областта на селското стопанство.

в) Имайки безспорното право да участвуват в печалбите на капиталистите, работниците имат и друго, още по-безспорно право, правото да станат господари на собствения си труд. За тази цел, както и за по-ефективно регулиране на работната заплата чрез изземване от капиталистите на властта, която им дава наличността на излишни работни ръце, средствата на Масовото движение освен това се използват за купуване на земя. Земята се купува на името на отделни лица, които не са членове на ръководството, и се разделя на ферми с различна големина в зависимост от качеството на почвата и от това, дали тя се предназначава за лична аренда или за едро кооперативно предприятие. Посочените земи стават собственост на Масовото движение, което не може да ги продава. Земята се дава в аренда за кратки срокове и при справедливи и умерени условия. В арендния договор в специална точка се прави уговорката, че неизправният арендатор се лишава незабавно от правото на аренда. По друг член на договора арендаторът се задължава да плаща арендата на лицата, упълномощени за това с акта за прехвърлянето, за който се говори по-долу. Лицата, на името на които се купува земята, трябва да подпишат акт за прехвърляне, по силата на който арендаторът плаща арендата не на тях, а на лицата, които влизат в момента в състава на ръководството на Масовото движение. Лицата, които влизат в ръководството, се задължават писмено да платят всеки един от тях по 5 000 ф. ст. глоба на две назначени лица, които не са купувачи на земя, ако при напущане на длъжността не съставят акт за прехвърляне на постъпилите от арендата суми на своите приемници в ръководството; последните се обвързват със същото задължение.

г) За по-добро гарантиране правото на работниците да станат господари на собствения си труд и за освобождаване на пазара на труда от излишна работна ръка комисията препоръчва освен това наличните средства да се използват за организиране на кооперативни фабрики, работилници и складове, които стават собственост на Масовото движение. Освен работната заплата, установена от тарифата, за която става дума по-горе, работещите в тези предприятия получават половината от чистата печалба от продажбата на продукцията на предприятията; другата половина от печалбата се минава в приход на Масовото движение. Управителите на всяко кооперативно предприятие се избират от работниците и подлежат на утвърждаване от ръководството. Управителят на всяко отделно предприятие регулира покупките и продажбите и представя на ръководството месечни доклади за покупките, продажбите, плащанията, загубите или печалбите. В случай на основателни оплаквания за разногласия между работниците и управителя работниците имат правото да отстранят управителя и да изберат нов, за което е нужно мнозинство не по-малко от три четвърти от общия брой на гласовете. Управителят е длъжен да предава половината от чистата печалба на кооперативното предприятие на ръководството на Масовото движение. Към имуществото, което Масовото движение ще купува за кооперативните предприятия, се прилагат същите охранителни мерки, както и към поземлените владения."

След продължително обсъждане докладът на комисията до раздел II включително бе приет на заседанието на Работническия парламент в сряда. Комисията, избрана за изработването на тази програма за дейността на Масовото движение, се състои от Ърнест Джонс, Джеймс Финлен, Джеймс Уйлямс, Абрахам Робинзон и Джеймс Блай.

Написано от К. Маркс на 10 март 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4039 от 29 март 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

ГРЪЦКОТО ВЪСТАНИЕ

Въстанието сред гръцките поданици на султана, което предизвика такава тревога в Париж и Лондон, сега е потушено, но се предполага, че е възможно то да бъде възобновено. По повод на тази възможност можем да заявим, че след грижливо запознаване с документите, които се отнасят до целия въпрос, ние дойдохме до убеждението, че са въстанали изключително планински жители, населяващи южния склон на Пинд; те не са намерили съчувствие у другите християнски поданици на Турция с изключение на набожните черногорски хайдути; жителите на равнините на Тесалия — единствената област с компактно гръцко население, която се намира още под турско господство — се боят от своите съотечественици повече, отколкото от самите турци. Не трябва да се забравя, че това малодушно и страхливо население не се реши да въстане дори през време на гръцката война за независимост[97]. Останалата част от гръцкото население, която наброява може би около 300 000 души и е разпръсната из различните градове на Турската империя, е така ненавиждана от християните от другите националности, че навсякъде, където народните движения, като например в Сърбия и Влашко, са завършвали с успех, всички свещеници от гръцки произход са били изгонвани и на тяхно място са били назначавани свещеници измежду местното население.

Но макар сегашното въстание на гърците само по себе си да е общо взето незначително, то все пак придобива значение поради обстоятелството, че дава на западните сили повод да се намесят в отношенията между Портата и голямото мнозинство

на нейните европейски поданици, сред които гърците са само един милион срещу десет милиона от другите националности, които изповядват православието. Гърците, които населяват така нареченото Гръцко кралство, както и гърците, които живеят на Йонийските острови под британско господство, разбира се, смятат за свой национален дълг да изгонят турците отвсякъде, където се говори гръцки, и да присъединят Тесалия и Епир към гръцката държава. Те може дори да мечтаят за възстановяването на Византия, макар че общо взето те са прекалено хитър народ, за да вярват в такава фантазия. Но всички тези планове на гърците за разширяване на националната държава и за независимост, подкладени точно сега в резултат на руските интриги — както доказва неотдавна разкритият заговор на свещеник Атанасий, — провъзгласени също от разбойниците в планините, без да намират отзвук сред земеделското население в равнината, всички тези планове нямат нищо общо с въпроса за религиозните права на турските поданици, който някои се опитват да намесят тук.

Както узнаваме от английските вестници и от едно съобщение, направено в камарата на лордовете от лорд Шефтсбъри и в камарата на общините от г. Монктън Милнс, английското правителство било призвано — отчасти във връзка с това движение на гръцкото население — да направи постъпки за подобряване положението на християнските поданици на Портата. Всъщност в това съобщение изрично се казва, че великата цел, преследвана от западните сили, била изравняването на правата на християнската и мохамеданската религия в Турция. Обаче това или не означава абсолютно нищо, или означава даване на политически и граждански права както на мюсюлманите, така и на християните, независимо от това, кой към коя религия принадлежи, и изобщо без да се държи сметка за религията. С други думи, това означава пълно отделяне на държавата от църквата, на религията от политиката. Но турската държава, както всички източни държави, има за своя основа най-тясното преплитане и едва ли не отъждествяването на държавата и църквата, на политиката и религията. Коранът е за Турската империя и нейните управници едновременно източник на вярата и на закона. Но възможно ли е да се изравнят пред корана правоверният и гяуринът, мюсюлманите и раята? На практика това би означавало да се замени коранът с нов граждански кодекс, с други думи — да се разруши структурата на турското общество и от неговите развалини да се създаде нов обществен ред.

От друга страна, главната черта, която отличава православието от другите разновидности на християнството, е същото

отъждествяване на държавата и църквата, на гражданския и църковния живот. Във Византийската империя държавата и църквата бяха толкова тясно преплетени, че е невъзможно да се напише историята на първата, без да се напише историята на втората. В Русия се наблюдава същото отъждествяване, макар че противоположно на това, което беше във Византия, църквата е превърната в просто оръдие на държавата, в инструмент за потискане вътре в страната и за агресия навън. В Отоманската империя — съобразно с ориенталските представи на турците — на византийската теокрация бе дадена възможност да се разрасне до такава степен, че енорийският свещеник е едновременно съдия, старейшина, учител, изпълнител на завещания, бирник, вездесъщ фактотум в гражданския живот, не слугата, а господарят на всичко. Главният упрек, който може да се отправи в това отношение към турците, е не че са ограничили привилегиите на християнското духовенство, а, напротив, че под тяхното господство на това всеобхватно деспотично попечителство, на този контрол и намеса на църквата е било позволено да проникнат във всички сфери на обществения живот. Г-н Фалмерайер много забавно описва в своите „Писма от Ориента" как удивил един православен свещеник, като му разказал, че католическото духовенство няма никаква гражданска власт и не упражнява граждански функции. „С какво тогава нашите католически братя запълват времето си?" — възкликнал свещеникът.

От всичко казано е ясно, че въвеждането в Турция на нов граждански кодекс, кодекс, съвсем откъснат от религията и основан върху пълното отделяне на държавата от църквата, би означавало не само ликвидиране на мохамеданството, но и унищожаване на православната църква в оня вид, в който тя сега съществува в Турската империя. Ще се намери ли някой, достатъчно наивен, за да повярва сериозно, че на плахите и немощни реакционери, които влизат в сегашното британско правителство, е можело да дойде на ум да се нагърбят с такава гигантска задача, предполагаща извършването на истински социален преврат в една страна като Турция? Това е съвсем абсурдно. Те могат да имат само една цел — да хвърлят прах в очите на английския народ и на народите в Европа.

Написано от К. Маркс на 10 март 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4039 от 29 март 1854 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

Ф. ЕНГЕЛС

ОТСТЪПЛЕНИЕТО НА РУСИТЕ ОТ КАЛАФАТ[98]

Руските отстъпиха от Калафат и, както се твърди, напълно са променили своя план за военните операции. Такъв е славният край на усилията и рисковете на тримесечния поход, през време на който бяха напълно изчерпани последните ресурси на Влашко. Такъв е плодът на непонятния поход в Малко Влашко, който, изглежда, е бил предприет при пълно незачитане на най-елементарните правила на стратегията; за завземането на Калафат, единственото предмостово укрепление, което турците държаха на левия бряг на Дунава, главната маса на руската армия бе концентрирана на крайния десен фланг, като отслабените център и ляв фланг бяха оставени съвсем незащитени в случай на атака на противника и бе проявена такава липса на грижа за комуникациите и пътищата за отстъпление, каквато военната история не познава. Че Омер паша не използва тази грешка, може да бъде обяснено само с намесата на английския посланик в Цариград. А как стана така, че в края на краищата русите бяха принудени да отстъпят позорно, без да постигнат своята цел, това възнамеряваме да покажем сега.

Ние наричаме това отстъпление позорно, защото едно настъпление, предшествувано от такъв шум и трясък, довело само до заемането на изходна позиция и завършило с тихо и мирно отстъпление, без дори да се направи опит да се завърже сериозен бой; защото една кампания, състояща се от серия от грешки и глупости, не донесла нищо освен възможност за генерала да се убеди, че се е изложил напълно — всичко това е крайно позорно.

Но да преминем към същността на въпроса.

Към края на 1853 г. русите имаха във Влашко, Молдавия и Бесарабия следните войски:

1) 4-и армейски корпус (Даненберг): три пехотни дивизии, една кавалерийска дивизия, четири артилерийски бригади; всичко — като се приспаднат загубите, — да речем, 45 000 души;

2) от 5-и корпус (Лидерс): една пехотна дивизия, една кавалерийска дивизия, две артилерийски бригади; всичко около 15 000 души;

3) 3-и корпус (Остен-Сакен): три пехотни дивизии, една кавалерийска дивизия, четири артилерийски бригади, всичко около 55 000 души.

Общо — около 115 000 души освен нестроевите части и една дивизия от корпуса на Лидерс в околностите на Одеса, която е необходима за носене на гарнизонната служба и поради това не следва да се вземе в сметката.

До началото на декември единствените руски войски в дунавските княжества бяха войските под командуването на Даненберг и Лидерс. Приближаването на корпуса на Остен-Сакен трябваше да послужи като сигнал за голямо съсредоточаване за нападение срещу Калафат. Край Буг и Прут неговото място трябваше да заеме 6-и корпус (Чеодаев), който бе тръгнал от Москва. След съединяването с този последен корпус Дунавската армия би се състояла от около 170 000 души, но може би би се оказала още по-силна, ако новобранците от югозападните губернии се изпращаха веднага на театъра на военните действия.

Но на руския главнокомандуващ изглеждаше, че 115—120 хиляди души са му достатъчни, за да защищава цялата линия на Дунава от Браила до Никопол и да отдели достатъчно сили, които да бъдат съсредоточени на крайния десен фланг за нападение срещу Калафат.

Когато към края на декември този план започна да се изпълнява, в Калафат едва ли имаше повече от 10 000—12 000 защитници, при наличността на още 8 000 във Видин, чиято помощ обаче бе съмнителна, тъй като те би трябвало да преминат бурна река в лошо време на годината. Обаче бавното придвижване на руските войски, нерешителността на княз Горчаков и главно активността и смелостта на Исмаил паша, командуващ при Калафат, дадоха възможност на турците да съсредоточат на застрашеното място около 40 000 души и да превърнат Калафат от обикновено предмостово укрепление, което би могло да бъде завзето с щурм от противник, превъзхождащ два пъти силите на

защитниците, в укрепление, способно да побере поне 30 000 души и да противостои на всяко нападение освен на редовна обсада. С право се казва, че най-големият триумф на строителя на едно полско укрепление е да принуди врага да копае траншеи срещу него. И ако руските всъщност не направиха това, то е само защото те дори с помощта на тези крайни средства не виждаха възможност да завземат Калафат в срока, който биха могли да си позволят за тази операция. Занапред Калафат и такива постижения на полевата фортификация като лагера на Фридрих II в Бунцелвиц, укрепленията на Торес-Ведрас и окопите на ерцхерцог Карл при Верона ще влязат в историята като класически примери на военното изкуство[99].

Да разгледаме сега средствата, с които русите разполагаха за нападение. Че те напълно сериозно искаха да завземат Калафат, личи от парка от обсадна артилерия, който те докараха чак в Крайова. Ще отбележим между другото, като едно от недопустимите от военна гледна точка неща в тази война, които могат да бъдат обяснени само с намесата на дипломацията, че Омер паша допусна безпрепятственото придвижване напред и назад на тези оръдия. Единственото, което при това положение бе нужно на русите, бе достатъчно количество войски, за да изтикат турците в укреплението, да защитят траншеите и батареите си и да щурмуват брешите, стига само да бъдат направени такива. И тук отново Исмаил паша действуваше като енергичен и изкусен пълководец. Неговата вилазка на 6 януари при Четате, стремителната му атака, която завърши с поражението на превъзхождащите го руски сили, по-нататъшните атаки от този род, които той предприемаше през цялото време, докато траеше съсредоточаването на русите и докато превъзхождащи сили го блокираха напълно на малкия дунавски полуостров — с една дума, неговата система на отбрана с концентрирани настъпателни удари върху отделни пунктове на руския фронт с цел — доколкото това беше по силите му — да унищожи своя враг на части, беше точно това, което би трябвало да прави един пълководец в неговото положение, и представлява отраден контраст с пасивната отбрана на Омер паша при Олтеница и с неговата ленива пасивност през цялото това време по-надолу по Дунава. Защото макар Омер паша да предприемаше на отделни места малки атаки, които, изглежда, никога не прекъсваше навреме, а продължаваше със сляпо упорство ден след ден в един и същи пункт дори тогава, когато от тях не можеше да се очакват никакви резултати — тези незначителни атаки не вършат работа, когато се налага да се прехвърлят през Дунава 40 000—60 000 души.

Най-после към края на януари русите приключиха съсредоточаването на войските си около Калафат. На открито поле те имаха явно превъзходство и следователно трябва да са имали там 30 000—40 000 души. Ако приспаднем от 115 000 тези 30 000—40 000 и още, да речем, 20 000—30 000, необходими да отбраняват линията от Браила до морето, за цяло Голямо Влашко, включително и за гарнизоните, остават приблизително от 50 000 до 65 000 души — армия, далеч недостатъчна за отбраната на такава дълга фронтова линия и на комуникациите, *минаващи паралелно на фронтовата линия,* на близко разстояние зад нея. Една силна атака срещу някой пункт дори с армия, по-малка от тези 65 000 души, би могла да завърши само с пълното поражение на всички тези разпръснати руски войски и със завземането на всички руски складове с муниции. Омер паша ще трябва рано или късно да дава обяснения по какви причини не се е възползвал от такъв случай.

И така въпреки всичките си усилия русите едва можаха да съсредоточат пред Калафат войски, достатъчни за изтласкването на турските предни постове, но недостатъчни за атака срещу самата крепост. На тях им бяха нужни близо пет седмици, за да постигнат този мимолетен и илюзорен успех. Генералът от инженерните войски Шилдер бе изпратен с изричната заповед да превземе Калафат. Той дойде, видя и реши да не върши нищо, докато пристигането на Чеодаев не позволи да се съсредоточат свежи войски от центъра и лявото крило.

Пет седмици се намираха русите в това опасно положение с неприкрити флангове и тил, сякаш нарочно провокирайки нападение, на което те не биха могли да дадат отпор нито минута. И пет седмици стоя Омер паша, застрашавайки техните флангове и тил, на позиция, от която той без бинокли и далекогледи можеше да вижда тяхната слабост — и нищо не направи. Наистина, човек не може да проумее тази система на съвременно водене на война под покровителството на съюзническите държави!

Внезапно в Лондон пристига новината, че русите са предприели пълно отстъпление от Калафат. О! — провиква се „Times" — това е резултат от факта, че нашите *съюзници,* австрийците, съсредоточиха армия в Трансилвания, в тила на русите. Това следователно е резултат от славния съюз с Австрия, който на свой ред е резултат от славната политика на лорд Абърдин. Да живее Абърдин! Но на следващия ден се появява автентичен австрийски манифест, че не съществува никакъв съюз с Австрия и че австрийците досега не са казали, а изглежда до този момент и сами не знаят защо са изпратили тази армия там, където тя се

намира. И следователно цари пълна неизвестност за причината на руското отстъпление.

Сега ни се казва, че руските ще се опитат да преминат Дунава в противоположна посока, в района между Браила и Галац, и ще тръгнат по прекия път за Одрин, както през 1828—1829 г. Ако не е установено пълно разбирателство между русите, от една страна, и англо-френската ескадра — от друга, подобен поход стратегически е невъзможен. На нас ни е известна друга причина, която обяснява отстъплението на русите. Говори се, че походът на Чеодаев бил прекъснат, за да се образува лагер от 30 000 — 40 000 души северно от Одеса. Ако това е истина, той няма да може нито да смени каквито и да било части при Прут и Серет, нито да засили войските на Горчаков при Калафат. Следователно княз Горчаков е принуден да отстъпи в същия образцов ред, в който пристигна. Така завършва великата трагикомедия на руския поход срещу Калафат.*

Написано от Ф. Енгелс на 13 март 1854 г.

Напечатано в „The People's Paper" бр. 98 от 18 март 1854 г. и във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4040 от 30 март 1854 г. като уводна статия

Печата се по текста на „The People's Paper", сверен с текста на вестник „New-York Daily Tribune",

Превод от английски

* В „New-York Daily Tribune" заключителният абзац на статията е даден в следния вид: „И така нашите британски събратя се намират в най-пълно неведение за причината на руското отстъпление. Но коя е тази причина? Просто следната: френски и британски войски се насочват към Цариград. Няма нищо по-лесно и по-просто от това, да бъдат пратени оттам в Одеса или Бесарабия и да прекъснат съобщителните линии на русите.

Но колкото и безобидни да са действителните намерения на коалицията, един натиск отвън може да я накара да действува сериозно. Горчаков очевидно не вярва в чисто дипломатическата мисия на западните армии. Дори да е напълно сигурен в Англия, по отношение на Франция той не може да бъде сигурен. Дори да е напълно сигурен във всички кабинети, той не може да бъде сигурен в генералите. Той можеше да рискува флангови походи, докато там имаше само турци; но той смята, че работата ще стане по-сериозна, веднага щом пристигнат френски и британски войски и застрашат неговите флангове. Следователно походът на Чеодаев се прекъсва, за да образува северно от Одеса лагер от 30 000—40 000 души. Следователно той не може да изпрати каквито и да било войски към Прут или Серет. Следователно никакви войски не могат да отидат да подсилят Горчаков при Калафат. Следователно щурмуването на този пункт става невъзможно. Следователно княз Горчаков е принуден да отстъпи в същия образцов ред, в който пристигна. Така завършва великата трагикомедия на руския поход срещу Калафат." *Ред.*

К. МАРКС

ДОКУМЕНТИ ЗА ПОДЯЛБАТА НА ТУРЦИЯ

Лондон, вторник, 21 март 1854 г.

Извънредно важно събитие е принудителното публикуване от кабинета на тайната кореспонденция[100], която той е водил с руския император през първите три месеца на своето управление, както и на меморандума за срещата между царя и лорд Абърдин в 1844 г., оповестен от последния в отговор на едно предизвикателство на „Journal de St.-Pétersbourg"[101].

Ще започна с анализ на „меморандума" на граф Неселроде до английското правителство, основан върху съобщения на руския император след неговото посещение в Англия през юни 1844 г. съществуващото положение в Отоманската империя, се казва в него, „най-много отговаря на общата заинтересованост от запазването на мира"; Англия и Русия са съгласни с това и затова обединяват усилията си за поддържането на това status quo*. „Най-важното в този случай е да оставим Портата на мира, като не я тревожим без нужда с дипломатически спорове и не се намесваме в нейните вътрешни работи, без това да е абсолютно необходимо". Но как да се провежда успешно тази „система на ненамеса"? Първо, Великобритания не трябва да пречи на тълкуването, което Русия ще счете за нужно да дава на своите договори с Турция, а трябва, напротив, да кара последната да действува съобразно с тълкуването, което Русия дава на тези договори; второ, на Русия трябва да се даде възможност да се намесва „постоянно" в отношенията между султана и неговите християнски поданици. С една дума, „системата на нена-

* — съществуващо положение. *Ред.*

меса“ по отношение на Портата означава съучастничество с Русия. Тази странна постановка на въпроса обаче далеч не е изразена така открито.

Меморандумът говори уж за „всички велики сили“, но същевременно дава ясно да се разбере, че освен Русия и Англия не съществуват никакви други велики сили. Франция, се казва в меморандума, „ще се види *принудена* да действува съобразно с линията, съгласувана между С.-Петербург и Лондон“. Австрия се представя просто като придатък на Русия, нямащ нито самостоятелно съществуване, нито друга политика освен оная, която е „тясно свързана с принципа на *пълна тъждественост*“ с политиката на Русия. Прусия се третира като нищожество, което не заслужава да бъде споменато, и затова дори не се споменава. „Всички велики сили“ следователно не са нищо друго освен реторичен образ, под който се разбират кабинетите на С.-Петербург и Лондон, а начинът на действие, който следва да се съгласува между всички велики сили, не е нищо друго освен начина на действие, който С.-Петербург предписва и който Лондон трябва да следва. В меморандума се казва:

„Портата постоянно проявява стремеж да се освободи от задълженията, които ѝ възлагат договорите, сключени с други държави. Тя се надява да направи това безнаказано, защото разчита на взаимното съперничество между правителствата. Тя смята, че ако не изпълни своите задължения по отношение на едно от тях, другите ще застанат на нейна страна и ще я защитят, ако се наложи да дава отговорност.

От съществено значение е да не се поддържа това заблуждение у Портата. Всеки път, когато тя не изпълни своите задължения по отношение на една от великите сили, общият интерес на всички останали изисква да бъде тя заставена да разбере своята грешка и да бъде сериозно призована да даде удовлетворение на правителството, предявяващо справедливи искания. *Веднага щом Портата види, че другите кабинети не я поддържат, тя ще отстъпи и възникналите спорове ще се разрешават чрез споразумение, без да предизвикват каквито и да било конфликти.*“

Такава е формулата, с която Англия се призовава да помогне на Русия да изтръгне от Турция нови отстъпки въз основа на старите договори.

„При сегашните настроения в Европа кабинетите не могат равнодушно да гледат как християнското население в Турция се подлага на крещящо потисничество и религиозни преследвания. Отоманските министри трябва да бъдат заставяни постоянно да държат сметка за тази истина и да бъдат убеждавани, че могат да разчитат на приятелството и поддръжката на великите сили само при търпимо и меко отношение към християнските поданици на Портата.

Ръководени от тези принципи, чуждите представители трябва да действуват в дух на пълна солидарност. Правейки постъпки пред Портата, те трябва да придават на тези постъпки характер на действително единодушие, без все пак да ги обличат във формата на диктат.“

По такъв начин на Англия меко се внушава да поддържа претенциите на Русия за *религиозен протекторат* над християните в Турция.

Като излага по този начин предпоставките на своята „политика на ненамеса“, Русия не може да скрие от своя довереник, че именно тази ненамеса може да се окаже по-фатална от всякаква агресивна политика и в ужасяваща степен да съдейства за засилването на „елементите на разложение“, които съществуват в Отоманската империя, така че един прекрасен ден *„непредвидени обстоятелства* могат да ускорят нейния *крах,* на който приятелските кабинети няма да бъдат в състояние да попречат“. След това се поставя въпросът, какво би трябвало да се прави, в случай че такива непредвидени обстоятелства предизвикват окончателна катастрофа в Турция?

Единственото, което е необходимо, в случай че катастрофата на Турция стане неизбежна, четем ние, това е *Англия и Русия „да се споразумеят предварително, преди да пристъпят към действия“*. По това, уверява меморандумът, „по принцип бе постигнато съгласие през време на последното пребиваване на императора в Лондон“ (в дългите съвещания на самодържеца с херцог Уелингтън, сър Роберт Пил и граф Абърдин). Резултатът бе *„условното задължение на Русия и Англия да се споразумеят предварително помежду си относно съвместните действия,* които те трябва да предприемат, в случай че в Турция стане нещо непредвидено“.

Какво означава това *условно задължение?* Първо, че Русия и Англия трябва предварително да се споразумеят по въпроса за *подялбата на Турция;* второ, че Англия трябва да се задължи в този случай да сключи свещен съюз с Русия и Австрия, представяна като alter ego* на Русия, против Франция, която ще бъде *„задължена“,* т. е. принудена, да действува съобразно с техните цели. Естественият резултат на такова взаимно споразумение би било въвличането на Англия в кръвопролитна война с Франция, което съвсем би развързало ръцете на Русия за провеждане на своята собствена политика в Турция.

Най-настойчиво на няколко пъти се подчертават „непредвидените обстоятелства“, които можели да ускорят краха на Турция. В края на меморандума обаче тази тайнствена фраза изчезва и се замества с по-ясна формулировка: „Ако видим, че Отоманската империя неизбежно ще се разпадне“, Англия и Русия ще трябва да влязат в предварително споразумение и т. н.... И така един-

* — другото „аз“. *Ред.*

ственото непредвидено обстоятелство се оказва непредвидената декларация на Русия, че Отоманската империя трябва сега да се разпадне. Главното, което Русия печели от условното задължение, се състои в това, че ѝ се предоставя правото да види във всеки момент предстоящия крах на Турция и да принуди Англия да влязат в преговори на базата на взаимното съгласие, че такава катастрофа е неизбежна.

Съобразно с това близо десет години след съставянето на меморандума Англия бива надлежно уведомена, че жизнеспособността на Отоманската империя е изчерпана и че е дошло времето да сключи предварително подготвеното споразумение за изключването на Франция, т. е. да конспирира зад гърба на Франция и Турция. С това предложение се слага началото на размяната на серия от тайни и поверителни документи между С.-Петербург и коалиционното правителство.

Сър Дж. Х. Сеймур, британският посланик в С.-Петербург, изпраща първия си секретен и поверителен доклад до лорд Дж. Ръсел, тогавашния министър на външните работи, на 11 януари 1853 г. На 9 януари вечерта той имал „честта" да види императора в двореца на великата княгиня Елена, която благоволила да покани леди и лорд Сеймур на среща с императорското семейство. Императорът най-благосклонно се приближил до него и изразил голямото си задоволство по повод известието за образуването на коалиционното правителство, на което пожелал дълголетие; той помолил посланика да предаде поздрави на стария Абърдин и да внуши на лорд Джон Ръсел, че

„крайно важно е двете правителства — английското правителство и аз, аз и английското правителство — да поддържат най-добри отношения", и че „нуждата от това никога не е била по-голяма, отколкото в настоящия момент".

Трябва да се има предвид, че тези думи са били казани през януари 1853 г., тъкмо по времето, когато Австрия, която според меморандума „по принцип е напълно съгласна с Русия по въпроса за Турция", съвсем открито мътеше водата в Черна гора.

„Щом *ние* постигнем споразумение, казал царят, няма никакво значение какво ще мислят или правят другите. Турция" — продължил той с лицемерно-съчувствен тон — „се намира в много критично положение и може да създаде на всички нас твърде много грижи".

Като казал това, царят благосклонно протегнал на сър Х. Сеймур ръка, сякаш прощавайки се с него. Но сър Хамилтон, „на когото веднага хрумнала мисълта, че разговорът не е доведен докрай", „се одързостил" да помоли смирено самодържеца „да се изкаже малко по-подробно по турския въпрос".

„Думите и маниерът на императора, макар и все още твърде благосклонни" — отбелязва сър Хамилтон, — „показваха, че негово величество няма намерение да говори с мен *за демонстрацията, която той се готви да направи на юг"*.

Трябва да се отбележи, че още в своя доклад от 7 януари 1853 г. сър Хамилтон е уведомил британското правителство, че

„5-и corps d'armée* получил заповед да достигне до границата на дунавските провинции, а на 4-и корпус щяло да бъде заповядано да бъде готов за поход в случай на нужда".

В доклад от 8 януари 1853 г. той съобщи, че Неселроде изказал пред него мнението, че е „необходимо да се подкрепи дипломацията на Русия с демонстрация на сила". Сър Хамилтон продължава в своя доклад:

„Императорът говореше отначало сдържано, но след това заяви съвсем открито и без колебание следното: „Положението на Турция е много объркано. Самата страна, както изглежда, се разпада (menace ruine). Нейният крах ще бъде голямо нещастие и много важно е Англия и Русия да стигнат до пълно съгласие по този въпрос и нито една от тези две велики сили да не предприема каквато и да било решителна стъпка без знанието на другата.

Виждате ли, проникнал се императорът, в нашите ръце е болен човек, много болен човек! Откровено ви казвам, голямо нещастие би било, ако в някой от тези дни той ни напусне, особено ако това стане, преди да бъдат направени всички нужни приготовления. Но сега не е време да говорим с вас по този въпрос.""

Мечката смята пациента за толкова слаб, че *трябва* да го изяде. Сър Хамилтон, малко изплашен от тази „непредвидена" диагноза на московския лекар, отговорил с истинска учтивост:

„Ваше величество е толкова благосклонен, че ще ми позволите да направя още една забележка. Ваше величество казва, че човекът е болен — това е съвсем вярно; но ваше величество ще ме извини, ако се осмеля да отбележа, че задачата на великодушния и силния човек е да се отнася внимателно с болния и слабия".

Британският посланик се утешава с мисълта, че неговото съгласие с царя във възгледите му за Турция и за болестта и неговият призив към снизходителност по отношение на болния човек „поне не оскърбиха императора". Така сър Х. Сеймур завършва доклада си за своя пръв поверителен разговор с царя; но макар в тази vis-à-vis** той да се е показал съвършен придворен, той има достатъчно здрав разум, за да предупреди своя кабинет и да му каже следното:

* армейски корпус. *Ред.*
** — среща. *Ред.*

„Всяко подобно предложение е от естество само да създаде една дилема. Дилемата според мен се състои в следното: ако правителството на нейно величество не се споразумее с Русия относно това, какво ще стане в случай на внезапен крах на Турция, то ще има толкова по-малко основания да се оплаква, ако последиците бъдат неприятни за Англия. Ако, напротив, правителството на нейно величество се съгласи да обсъжда тази евентуалност, то ще стане до известна степен съучастник в катастрофата, от отсрочването на която за колкото е възможно по-продължително време то е тъй заинтересовано".

Сър Хамилтон завършва своя доклад със следната епиграматична сентенция:

„Изводът от всичко казано, изглежда, е следният: за Англия е желателно тясно споразумение с Русия с цел да се попречи на краха на Турция; за Русия обаче би било по-приятно, ако това споразумение доведе до събития, които биха предизвикали този крах."

Както съобщава сър Дж. Х. Сеймур в своя доклад до лорд Дж. Ръсел от 22 януари 1853 г., на 14 януари той имал отново поверителен разговор с царя, когото „той заварил сам". Самодържецът благоволил да държи на английския посланик лекция по източния въпрос. Мечтите и плановете на императрица Екатерина II били добре известни, но той не ги споделял. Според него, напротив, за Русия съществувала, може би, само една опасност: по-нататъшното разширяване на нейните и без това прекалено обширни владения. (Вашите читатели ще си спомнят, че аз вече намекнах за това, привеждайки един цитат от телеграмите на граф Поцо ди Борго.) Status quo-то на Турция най-добре отговаряло на руските интереси. От една страна, турците загубили своя военно-завоевателски дух; от друга — „тази страна е още достатъчно силна или е *била досега* достатъчно силна, за да запази своята независимост и да си осигури уважението на другите страни". Но в тази империя се намирали няколко милиона християни, за които той трябвало да се грижи, колкото и трудна и „неудобна" да била тази задача. За това го задължавали едновременно неговото право, неговият дълг и неговата религия. След това царят внезапно се върнал на своята притча за болния човек, много болния човек, на когото в никой случай не бивало да се позволи „да умре внезапно в ръцете им" (de leur échapper*).

„Ако катастрофата настъпи неочаквано, *преди да бъде съставен някакъв план за бъдещето,* ще настъпят хаос и обърканост и една европейска война ще стане неизбежна".

След този нов намек за предстоящата смърт на Отоманската империя последвал нов апел към Англия — съгласно „условното

* — да се измъкне от тях. *Ред.*

задължение“ — да пресметнат наследството заедно с Русия. Царят обаче се въздържал да разкрива своите собствени „планове“ за бъдещето и се задоволил с това, да отбелязва с дипломатически изрази главното, което трябвало да се има предвид в случай на подялба.

„Аз искам да говоря с вас като с приятел и *джентълмен*. Ако Англия и аз успеем да се споразумеем по този въпрос, останалите малко ме интересуват. За мен е безразлично какво ще правят или мислят другите. Затова искам да ви кажа най-откровено, че ако Англия възнамерява в близко време да се установи в Цариград, аз няма да допусна това. Аз не ви приписвам такива намерения, но в подобни случаи е по-добре да се говори открито. От своя страна аз също съм готов да се задължа да не се установявам там, т. е. като собственик — а колкото до ролята на окупатор, не мога да кажа нищо: ако не бъдат взети предварително мерки, ако всичко бъде предоставено на случая, обстоятелствата могат да ме накарат да окупирам Цариград.“

И така, на Англия се забранява да се установява в Цариград. А царят ще направи това, ако не в качеството на собственик, то поне в качеството на временен окупатор. Британският посланик благодарил на негово величество за откровеността на тази декларация. Николай се позовал след това на предишните си разговори с херцог Уелингтън, които са изложени или всъщност резюмирани в меморандума от 1844 г. Преминавайки към злободневния въпрос, т. е. към претенциите на царя върху светите места, британският посланик изказал следните опасения:

„Появяването на руска армия би могло да има двояки последици: или контрадемонстрация, която може да бъде предизвикана от Франция, или — и това е по-сериозно — въстание на християнското население против властта на султана, и без това вече отслабена от безредиците и тежката финансова криза. Императорът ме увери, че досега не е имало никакво придвижване на неговите войски (n'ont pas bougé), и изказа надеждата, че няма да стане нужда от каквото и да било тяхно придвижване. Що се отнася до *френска експедиция във владенията на султана*, негово величество намекна, че такава стъпка би довела до незабавна криза; чувството на чест би го накарало без протакане и без колебания да изпрати своите войски в Турция; ако подобен поход би имал за резултат краха на турския султан (Le Grand Turc), той би съжалявал за това, но все пак би чувствувал, че е действувал така, както е бил принуден да действува.“

И така, царят сега е поставил задачата, която Англия трябва да реши, а именно: да състави „план за бъдещето“ за ликвидирането на Отоманската империя „и да влезе в предварително споразумение по всички въпроси, отнасящи се до установяването на един нов ред на нещата, който да смени сега съществуващия“. Той насърчава своя ученик, като му показва наградата, която той може да получи за успешното разрешаване на тази проблема, и го отпраща с бащинския съвет:

„Голям триумф за цивилизацията на XIX век би било, ако може да се запълни празнотата, която се създава с изчезването на мохамеданското господство в Европа, без да бъде нарушен всеобщият мир — а именно чрез вземането на предохранителни мерки от двете главни правителства, найзаинтересовани от съдбата на Турция."

След този призив към Англия на сцената излиза лорд Дж. Ръсел и изпраща своя отговор в секретна и поверителна телеграма от 9 февруари 1853 г. Ако лорд Джон бе разбрал напълно коварния план на царя — да постави Англия във фалшиво положение със самия факт, че тя влиза в тайни преговори с него за бъдещата подялба на една съюзна държава, — той би постъпил точно като царя и би се ограничил с устен отговор до барон Брунов, вместо да праща в С.-Петербург официален правителствен документ. Преди секретните документи да бяха представени на камарата, вестник „Times" нарече телеграмата на лорд Джон твърде силен и „възмутен отговор" на предложенията на царя. Във вчерашния си брой „Times" оттегля своите хвалебствия за лорд Джон Ръсел и заявява, че „документът не заслужава похвалата, която вестникът е бил подведен да изрази поради неточни сведения". Лорд Джон си е навлякъл гнева на вестник „Times" с декларацията си, направена в петък на заседанието на камарата на общините, че няма навик да дава сведения на *този* вестник и че статията, намекваща за неговия отговор до сър Дж. Х. Сеймур, той прочел едва три дни след нейното публикуване.

Всеки, който познава покорния и сервилен тон, с който всички английски министри, без да се изключва дори Канинг, говорят с Русия след 1814 г., ще трябва да признае, че телеграмата на лорд Джон може да бъде отнесена към героичните дела на това малко човече.

Тъй като този документ е забележителен принос в историята и може да илюстрира хода на преговорите, надявам се, че вашите читатели няма да имат нищо против, ако го приведа in extenso*.

ЛОРД ДЖОН РЪСЕЛ ДО СЪР ДЖ. Х. СЕЙМУР
(Тайно и поверително)

Министерство на външните работи, 9 февруари 1853 г.

Сър, получих и представих на кралицата Вашия таен и поверителен доклад от 22 януари. Нейно величество с удоволствие отбелязва в този, както и в предишните случаи, умереността, откровеността и приятелското разположе-

* — изцяло. *Ред.*

ние на негово императорско величество. Нейно величество ми нареди да отговоря в същия дух на умерено, искрено и приятелско обсъждане на въпроса. Въпросът, повдигнат от негово императорско величество, е много сериозен. Той е следният: във връзка с вероятното или дори близо разпадане на Турската империя не е ли по-добре предварително да се вземат мерки за такъв случай, отколкото да се допусне хаосът, объркаността и неизбежността на една европейска война, които биха съпътствували катастрофата, ако тя настъпи неочаквано и преди да бъде изработен план за бъдещето. „Това е, казал негово императорско величество, върху което бих желал да обърнете внимание на вашето правителство". При разглеждането на този сериозен въпрос първото съображение, което идва на ум на правителството на нейно величество е, че няма никаква действителна криза, която да налага разрешаването на този обширен европейски проблем. Възникнаха спорове за светите места; но тези спорове се намират извън сферата на вътрешното управление на Турция и засягат повече Русия и Франция, отколкото Високата Порта. Някои търкания в отношенията между Австрия и Портата са предизвикани от нападението на турците върху Черна гора; но и това се отнася до опасности, които застрашават по-скоро границите на Австрия, отколкото властта и безопасността на султана; и така; няма достатъчно основания да се заяви на султана, че той не е в състояние да запази реда в страната или приятелските си отношения със своите съседи. По-нататък, правителството на нейно величество трябва да отбележи, че не може точно да се каже кога ще стане въпросното събитие. Когато Уилям III и Людовик XIV определиха с договор реда за наследяване на Карл II Испански, те вземаха мерки във връзка с едно събитие, което не можеше да бъде много далеч. Лошото здравословно състояние на испанския владетел и неизбежният край на всеки човешки живот правеха настъпването на предвиденото събитие несъмнено и близко. Смъртта на испанския крал съвсем не бе ускорена от договора за подялба. Същото може да се каже за сключеното през миналия век споразумение за съдбата на Тоскана в случай на смъртта на последния владетел от фамилията на Медичите. Но възможността за разпадане на Отоманската империя е от съвсем друго естество. Това може да стане след двадесет, петдесет или сто години. *При тези обстоятелства едва ли би било съвместимо с приятелските чувства по отношение на султана, които въодушевяват руския император не по-малко, отколкото кралицата на Великобритания, да се разпределят предварително териториите, които се намират под неговото господство.* Освен това съображение трябва да се отбележи, че подобно споразумение съвсем сигурно води към ускоряване на онова стечение на обстоятелствата, с оглед на които то е сключено. Несправедливо би било да се държат Австрия и Франция в неведение за това споразумение; при това пазенето му в тайна би било несъвместимо със задачата да се предотврати една европейска война. И наистина, негово императорско величество едва ли възнамерява да пази в тайна това споразумение. Трябва да се подразбира, че веднага щом Великобритания и Русия се споразумеят за начина на действие и решат да го приложат, те ще съобщят своите намерения на европейските велики сили. Едно сключено и съобщено по този начин споразумение не би останало дълго в тайна; известието за неговото съществуване, от една страна, би разтревожило и настроило султана неприязнено, а, от друга, би подтикнало всичките му врагове да умножат насилствените действия и да водят по-упорита борба. Те биха се сражавали с убеждението, че в края на краищата непременно ще възтържествуват, докато генералите и войските на султана биха чувствували, че никакви временни успехи не могат да спасят тяхната кауза от окончателен провал. Така би била предизвикана и засилена същата тази анархия, която

сега поражда опасения, и предвидливостта на приятелите на пациента би станала причина за неговата смърт. Едва ли е нужно правителството на нейно величество да се разпростира, повече върху опасностите, които биха придружавали изпълнението на всяко подобно споразумение. Примерът с „войната за наследството" достатъчно показва, колко малко се зачитат такива споразумения, когато силни съблазни подтикват към тяхното нарушаване. Положението на руския император в качеството на временен държател, макар и не собственик на Цариград, би било изпълнено с всевъзможни опасности както вследствие отдавна лелеяните амбиции на неговия собствен народ, така и поради завистта на европейските страни. Окончателният собственик, който и да бъде той, едва ли би се задоволил с инертното поведение на наследниците на Мехмед II. Собственикът на Цариград, държащ в своя власт вратите на Средиземно и Черно море, естествено ще упражнява голямо влияние върху европейските работи. Това влияние би могло да бъде употребено в интерес на Русия, но би могло да бъде употребено и за контролиране и ограничаване на нейната мощ. Негово императорско величество основателно и мъдро е казал: „Моята страна е толкова голяма и така щастливо облагоприятствувана във всяко отношение, че от моя страна би било неразумно да желая по-голяма територия и по-голяма мощ от тая, която имам. Напротив — е отбелязал той по-нататък, — голямата и може би единствена опасност за нас се състои в по-нататъшното разширяване на една империя, която и без това е прекалено голяма. Но една силна и честолюбива държава, сменила Високата Порта, би могла да направи войната от страна на Русия необходимост за императора или за неговите приемници." По този начин един европейски конфликт би бил предизвикан със същите средства, които се предлагат за неговото предотвратяване, защото нито Англия, нито Франция, нито навярно Австрия биха се примирили с това, Цариград да остане завинаги в ръцете на Русия. Що се отнася до Великобритания, правителството на нейно величество категорично заявява, че на него е чуждо каквото и да било намерение или желание да завладее Цариград. Негово императорско величество може да бъде абсолютно сигурен в това отношение. Правителството е готово също да даде уверение, че няма да сключи каквито и да било споразумения относно мерките в случай на крах на Турция, без да влезе предварително във връзка с императора на Русия. И така, правителството на нейно величество е напълно убедено, че общо взето не може да има по-мъдра, по-безкористна и по-благотворна за Европа политика от политиката, която негово императорско величество тъй дълго следва и която ще направи неговото име по-прославено от имената на най-знаменитите владетели, търсили безсмъртие в необосновани анексии и мимолетна слава. За успеха на тази политика е желателно да се спазва най-голяма въздържаност по отношение на Турция; желателно е исканията, които великите европейски сили могат да ѝ предявят, да бъдат по-скоро предмет на приятелски преговори, отколкото да се отправят под формата на диктат; по възможност да се избягват военните и морските демонстрации за упражняване натиск върху султана; разногласията по въпросите, които засягат Турция и са от компетентност на Високата Порта, да се решават по взаимно споразумение между великите сили и да не се натрапват на слабото турско правителство. Към тези пожелания правителството на нейно величество иска да прибави, че според него е твърде съществено да се посъветва султанът да се отнася със своите християнски поданици съгласно принципите на справедливостта и свободата на религията, приети от всички просветени европейски нации. Колкото повече турското правителство възприема принципите на безпристрастното законодателство и справедливото управление, толкова по-малко руският император

ще счита за необходимо да прилага на практика правото на изключително покровителство, което негово императорско величество намира тъй обременително и неудобно, макар да няма никакво съмнение, че то му е предписано от повелите на дълга и е скрепено с договор. Вие можете да прочетете тази телеграма на граф Неселроде и дори да предадете препис от нея на императора, ако се изкаже такова желание. В такъв случай вие ще придружите предаването на преписа с уверения в дружбата и доверието на нейно величество кралицата, тъй основателно вдъхвани от поведението на негово императорско величество.

Оставам и пр.
Дж. Ръсел

Края на своя анализ трябва да отложа за следващата статия*. Но преди да завърша, искам да ви съобщя — в допълнение на казаното по-рано за позицията и плановете на Прусия — последните сведения, които получих от източник, недостъпен за широката публика.

Когато конфликтът между Русия, от една страна, и англо-френския съюз — от друга, бе вече достигнал определена кулминационна точка, император Николай изпратил собственоръчно писмо до своя шурей** в Берлин. В това писмо той заявил, че макар Англия и Франция да можели да му причинят известни щети по море, той не се страхувал от тях по суша, тъй като в края на април можел да има готови за поход 600 000 войници. От тях той бил готов да предостави 200 000 в разпореждане на Фридрих-Вилхелм, ако последният се задължел да предприеме поход срещу Париж и да свали Луи-Наполеон. Тъпоумният крал така се запалил по този проект, че на *Мантойфел* били нужни три дни да го убеди да не поема подобен ангажимент. Толкова за краля.

Що се отнася до самия г. *фон Мантойфел*, този „велик човек", с когото така се гордее пруската буржоазия, целият този човек е пред нас като на длан, когато разглеждаме секретните инструкции, които той е пращал на Бунзен, пруския посланик в Лондон, по същото време, когато е било получено гореспоменатото руско писмо, и които ми попаднаха в ръцете, макар и по съвсем друг път, отколкото моите частни писма в ръцете на Бунзен[102]. Съдържанието на тези инструкции, които с наглата двусмисленост на своя стил издават едновременно даскала и подофицера, е приблизително следното:

„Внимавайте откъде духа вятърът. Ако забележите, че Англия е сериозно свързана със съюз с Франция и е твърдо решена да води война, настоявайте

* Виж настоящия том, стр. 151—166. *Ред.*

** Фридрих-Вилхелм IV. *Ред.*

на „целостта и независимостта“ на Турция. Ако обаче забележите, че Англия се колебае в своята политика и не е склонна да воюва, тогава извадете копията си и ги чупете смело за честта и достойнството на краля, моя и ваш господар“.

Е какво, не е ли прав руският самодържец, като гледа на Прусия като на нищожество?

Написано от К. Маркс на 21 март 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune“, бр. 4045 от 5 април 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

ТАЙНАТА ДИПЛОМАТИЧЕСКА КОРЕСПОНДЕНЦИЯ

Лондон, петък, 24 март 1854 г.

Ако общо взето телеграмата на лорд Джон Ръсел* може да се счита за вежливо отклонение на предложението на царя да се постигне предварително споразумение за евентуална подялба на Турция, тя все пак съдържа някои твърде странни места, на които бих искал да обърна вниманието на вашите читатели. Лорд Джон казва:

„*Няма достатъчно основания да се заяви на султана,* че той не е в състояние да запази реда в страната или приятелските си отношения със своите съседи."

Но никъде в поверителните доклади на сър Х. Сеймур не намираме намек царят да е предложил да се заяви на султана нещо подобно. Затова ние трябва да заключим, че или лорд Ръсел, съпротивлявайки се престорено срещу подобна стъпка, всъщност сам е искал да внуши мисълта за нея, или някои от поверителните доклади на сър Хамилтон не са били включени в документите, представени на парламента. Въпросът изглежда толкова по-съмнителен, защото само 16 дни по-късно, на 25 февруари 1853 г., лорд Кларендон, поемайки министерството на външните работи, даде следните инструкции на лорд Стратфорд де Редклиф:

„Моля Ваше превъзходителство да обясни на султана с цялата откровеност и искреност, които са съвместими с предпазливостта, както и с достойнството на самия султан, причините, които карат правителството на нейно величество да се опасява, че понастоящем Отоманската империя се намира в особено опасно положение. *В резултат на умножилите се претенции на чуждите*

* Виж настоящия том, стр. 146—149. *Ред.*

държави, на които Портата не е способна или не е склонна да даде удовлетворение, на *лошото управление на собствените ѝ работи и на растящата слабост на изпълнителната власт в Турция* нейните съюзници възприемат напоследък нов и вдъхващ безпокойство тон. Ако това положение продължава, то може да доведе до общо въстание на християнските поданици на Портата и да се окаже фатално за целостта и независимостта на империята — катастрофа, за която правителството на нейно величество ще съжалява дълбоко, но която — то счита за свой дълг да съобщи това на Портата — се смята от *някои* от европейските велики сили за вероятна и близка." (Виж Синята книга за правата и привилегиите на православната и католическата църква, т. I, стр. 31 и 32).

Но нима по този начин Англия не *„заявява"* открито на султана, „че той не е в състояние да запази реда в страната и приятелските си отношения със своите съседи"? Царят твърде безцеремонно казал на сър Хамилтон, че няма да *позволи* на Англия да се установи в Цариград, но че от своя страна той възнамерява сам да се установи там, ако не като *собственик,* поне като временен държател. Какво отговаря лорд Джон на тази нагла декларация? От името на Великобритания той отхвърля „каквото и да било намерение или желание да се завладее Цариград". От царя той не иска подобно уверение.

„Положението на руския император" — казва Ръсел — „в качеството на временен държател, макар и не собственик на Цариград би било изпълнено с всевъзможни опасности както вследствие отдавна лелеяните амбиции на неговия собствен народ, така и поради завистта на европейските страни."

Завистта на европейските страни, а не противодействието на Англия! Що се отнася до Англия, тя не би позволила това — впрочем лорд Джон Ръсел не се осмелява да говори с Русия с такъв тон, с какъвто Русия говори с Англия — Англия *„не би била доволна,* ако Цариград се намира *постоянно* в ръцете на Русия". Следователно тя ще бъде доволна, ако той се намира в ръцете на Русия *временно.* С други думи, тя напълно се съгласява с предложението, направено от самия цар. Тя няма да позволи онова, от което той сам се отказва, но е готова да търпи това, което той възнамерява да направи.

На лорд Джон Ръсел не му стига, че въдворява царя в Цариград като евентуален държател, но още заявява от името на английското правителство, че то „няма да сключи каквито и да било споразумения относно мерките в случай на крах на Турция, без да влезе *предварително* във връзка" с Русия. С други думи, макар царят да заявил на сър Х. Сеймур, че *вече* е сключил споразумение с Австрия, без да е уведомил за това предварително Англия, Англия от своя страна се задължава да влезе във връзка с Русия, преди да сключи споразумение с Франция.

„Общо взето“ — казва лорд Джон — „не може да има по-мъдра, по-безкористна и по-благотворна за Европа политика от политиката, която негово императорско величество тъй дълго следва“.

Всъщност негово казашко величество съвършено неотклонно следва същата политика, която той възвести още при качването си на престола и която либералът Джон Ръсел обявява сега за толкова безкористна, толкова благотворна за Европа.

Явният и главен спорен пункт в сегашните усложнения на Изток са претенциите на Русия за религиозен протекторат над християните от православно изповедание в Отоманската империя. Без никак да прикрива своите претенции, царят открито казал на сър Хамилтон, че „правото на покровителство над тези няколко милиона християни му принадлежи по договор“, че той „се е ползувал от своето право умерено и въздържано“ и че това „понякога налага много неудобни задължения“. Дава ли му лорд Джон Ръсел да разбере, че подобен договор не съществува и че царят няма такова право? Че той няма повече право да се намесва в работите на православните поданици на Турция, отколкото Англия — в работите на протестантите, руски поданици, или Франция — в работите на ирландците във Великобритания? Да дадем думата на самия Ръсел:

„Правителството на нейно величество иска да прибави, че според него е твърде съществено да се посъветва султанът да се отнася със своите християнски поданици съгласно принципите на справедливостта и свободата на религията... Колкото повече турското правителство възприема принципите на безпристрастното законодателство и справедливото управление, толкова по-малко руският император ще счита за необходимо да прилага на практика правото на *изключително покровителство*, което негово императорско величество намира тъй обременително и неудобно, макар да няма никакво съмнение, че то *му е предписано от повелите на дълга и е скрепено с договор.*“

„Право на изключително покровителство“ на Русия над поданиците на Турция, *скрепено с договор! Никакво съмнение* относно това — казва лорд Джон, а лорд Джон е честен човек, лорд Джон говори от името на правителството на нейно величество и лорд Джон се обръща към самия самодържец. За какво тогава Англия спори с Русия, защо удвоява подоходния данък, защо тревожи целия свят с военни приготовления? Какво целеше лорд Джон, когато преди няколко седмици се изправи в парламента с вид и тон на Касандра, подскачайки, жестикулирайки и надменно крещейки бомбастични проклятия по адрес на вероломния и коварен цар? Нима самият той не заяви на цезар, че претенциите на цезар за *правото на изключително покровителство* „са предписани от повелите на дълга и скрепени с договор“?

Не от потайността или от резервираността на царя може да се оплаква коалиционният кабинет, а, напротив, от безсрамната фамилиарност, с която той се одързости да разкрие душата си пред него и да го направи довереник на своите най-потайни кроежи, превръщайки по този начин кабинета на Даунинг стрийт в свой частен кабинет на Невския проспект. Някой ви доверява, че има намерение да убие ваш приятел. Той ви предлага да се споразумеете с него предварително за подялба на плячката. Ако този някой е руският император, а вие сте английски министър, вие няма да го изправите пред съда, а смирено ще му благодарите за оказаното ви голямо доверие и ще се смятате щастлив — по примера на лорд Джон Ръсел — да потвърдите „неговата умереност, откровеност и приятелско разположение".

Но да се върнем в С.-Петербург.

Вечерта на 20 февруари — само една седмица преди пристигането на княз Меншиков в Цариград — самодържецът се приближил до сър Хамилтон Сеймур на soirée* на великата княгиня, съпругата на наследника, и между двамата „джентълмени" се завързал следният разговор:

Царят: „Е, какзо, вие сте получили отговор и утре ще ми го предадете."

Сър Хамилтон: „Аз ще имам честта да направя това, но ваше величество вече знае, че съдържанието на отговора твърде точно съответствува на онова, което аз съобщих на ваше величество, че може да очаква."

Царят: „Да, научих това със съжаление, но, струва ми се, вашето правителство е разбрало моите намерения неправилно. Аз се интересувам не толкова от това, *какво трябва да се направи, когато болният човек умре,* колкото да се споразумея с Англия за това, какво *не трябва да се прави* в този случай."

Сър Хамилтон: „Но, ваше величество, позволете ми да отбележа, че ние нямаме никакви основания да предполагаме, че болният човек умира... Страните не умират толкова бързо. Турция ще съществува още дълги години, ако не настъпи непредвидена криза. И, ваше величество, именно за предотвратяването на всички обстоятелства, които биха могли да предизвикат подобна криза, правителството на нейно величество разчита на вашето благородно съдействие."

Царят: „Трябва да ви кажа, че ако вашето правителство е било заставено да повярва, *че в Турция са се запазили още някакви жизнеспособни елементи,* то вашето правителство трябва да е получило неправилна информация. *Повтарям ви, че „болният човек" умира,* и ние в никой случай не трябва да позволим това събитие да ни изненада. Ние трябва да стигнем до някакво споразумение... И, забележете, аз не искам договор, протокол. Всичко, което искам, е *споразумение в общи линии; между джентълмени* това е достатъчно. Но за днес стига. Елате при мен утре."

Сър Хамилтон „сърдечно благодари на негово величество", но едва напуща императорския салон и се връща в къщи, и го обзема съмнение. Той сяда на бюрото си, пише доклад за разговора

* — вечеря. *Ред.*

до лорд Джон и завършва своето писмо със следните заслужаващи внимание бележки по полетата на писмото:

„Едва ли можем да се съмняваме, че царят, който *така упорито говори за предстоящия крах на една съседна държава,* в душата си вече *е решил,* че часът ако не на разпадането ѝ, то във всеки случай *за* разпадането ѝ, трябва да е близък... Но той едва ли би се решил да твърди такова нещо, *ако не съществуваше може би набелязано в общи черти, но във всеки случай тясно взаимно разбирателство между Русия и Австрия.*

Ако моето подозрение е основателно, *целта на императора е да въвлече правителството на нейно величество съвместно със своя собствен кабинет, както и с виенския кабинет в един план за окончателната подялба на Турция, като при това Франция бъде изключена от споразумението."*

Този доклад пристигна в Лондон на 6 март, когато лорд Дж. Ръсел бе вече сменен на поста министър на външните работи от лорд Кларендон. Впечатлението, което тревожните предупреждения на посланика направиха на този жалък почитател на Турция, бе съвършено изумително. Вече напълно осведомен за предателския план на царя за подялба на Турция без участието на Франция, той казва на граф Валевски, френския посланик в Лондон, че „в противоположност на Франция английското правителство е склонно да вярва на императора на Русия“, че „една политика на недоверие не би била нито умна, нито безопасна“, че „макар той да се надява, че правителствата на Англия и Франция винаги ще действуват съвместно, *когато* тяхната политика и техните интереси съвпадат, той все пак трябва откровено да каже, че *поведението на френското правителство през последно време не допринася в нужната степен за осигуряването на този желан резултат."* (Виж Синята книга, т. I, стр. 93, 98.)

Трябва да отбележим en passant*, че тъкмо по времето, когато царят е поучавал британския посланик в С.-Петербург, вестник „Times“ във всеки свой брой повтаряше в Лондон, че положението на Турция е отчаяно, че Отоманската империя се разпада и че от нея не е останало нищо освен призрака на „глава на турчин в чалма“.

На сутринта след разговора на императорското soirée сър Дж. Х. Сеймур съгласно поканата бива приет на аудиенция от царя. Между тях се води *„диалог,* който трае един час и дванадесет минути“, за който той уведомява лорд Дж. Ръсел в доклад от 22 февруари 1853 г.

Императорът в началото помолил сър Хамилтон да му прочете на глас тайната и поверителна телеграма на лорд Джон от 9 февруари. Съдържащите се в тази телеграма декларации той,

---

* — между другото. *Ред.*

разбира се, обявил за твърде задоволителни; той „би могъл само да пожелае те да бъдат малко по-обширни“. Той повторил, че турската катастрофа може да се разрази всеки момент и

„че тя може да бъде предизвикана всеки момент или от външна война, или от разпра между старотурската партия и партията за „нови повърхностни реформи по френски образец“, или от въстание на християните, които, както е известно, горят от нетърпение да отхвърлят мюсюлманското иго“.

Той не пропуснал случая да повтори своята изтъркана хвалба, че „ако в 1829 г. не бил спрял победоносния поход на генерал Дибич, властта на султана щяла да бъде вече ликвидирана“, макар да е общоизвестно, че от 200 000 души, които той изпрати тогава в Турция, само 50 000 се върнаха по домовете си, а остатъкът от армията на Дибич щеше да бъде унищожен в Одринската равнина, ако не беше измяната на турските паши и чуждите посланици.

Той подчертал, че съвсем не настоявал за напълно съгласуван между Англия и Русия план за предварително разпределение на териториите, управлявани от султана, а още по-малко за формално споразумение между двата кабинета, а само за някакво споразумение в общи линии или за размяна на мнения, при която всяка страна поверително да съобщи какво тя не желае,

„какво би противоречало на английските и какво — на руските интереси, та в случай, че събитието настъпи, една от страните да не действува в разрез с намеренията на другата.“

С такова *негативно* споразумение царят би постигнал всичко, към което се стреми. Първо, Русия и Англия приемат краха на Отоманската империя като fait accompli*, макар и в негативна и условна форма, а от царя би зависело да заплете работата така, че да може с известно основание да заяви на Англия, че предвиденият случай е *вече* налице. Второ, Англия и Русия приемат таен план за съвместни действия, който, колкото и неопределен и негативен да е той, неизбежно би изправил една против друга Англия и Франция, тъй като е съставен без Франция и зад гърба ѝ. Трето, тъй като Англия е обвързана от своите негативни обещания за това, което *няма* да прави, царят би имал възможност съвсем спокойно да изработи свой собствен позитивен план за действие. Освен това очевидно е, че двете страни, които се споразумяват помежду си за това, което взаимно *не си разрешават* да правят в даден случай, същевременно се споразумяват по заобиколен начин за това, което *си разрешават* да правят. Тази негативна

* — свършен факт. *Ред.*

форма на споразумението създава само по-изгодни условия за похитрия от двамата партньори.

„Може би, ваше величество, бихте били тъй добър" — смутено промърморил сър Хамилтон — „да ми изложите своите собствени мисли за тази *негативна политика*". Отначало царят с престорена скромност отказвал, но след това, сякаш отстъпвайки пред лекия натиск, направил следната извънредно забележителна декларация:

„Аз няма да допусна *постоянната* окупация на Цариград от русите; след като казах това, аз ще кажа, че Цариград никога няма да попадне в ръцете на англичаните, нито на французите, нито на която и да било друга велика нация. Аз също никога няма да допусна нито опит за възстановяване на Византийската империя, нито такова разширение на Гърция, което би я превърнало в силна държава; още по-малко ще допусна раздробяването на Турция на малки републики — убежища за кошутовци и мадзиниевци и други европейски революционери. Аз по-скоро ще започна война и ще я водя до последния войник и до последната пушка, отколкото да се примиря с която и да било от тези възможности".

Нито Византийска империя, нито голямо разширяване на Гърция, нито конфедерация от малки републики, нищо подобно! Но какво иска той в такъв случай? Британският посланик нямало нужда да гадае. В хода на разговора самият император неочаквано изтърсил следното предложение:

„В действителност дунавските княжества са независима държава под мой протекторат. Това положение би могло да се запази. Сърбия би могла да получи същата форма на управление. България — също; както изглежда, няма причини тази област да не образува независима държава. Що се отнася до Египет, аз напълно разбирам голямото значение на тази територия за Англия. Затова мога само да кажа, че ако при разпределянето на отоманското наследство след краха на империята вие влезете във владение на Египет, аз не бих имал нищо против. Същото мога да кажа за Кандия; този остров, може би, ви подхожда и аз не виждам защо да не стане английски."

Така той доказва, че „в случай на разпадане на Отоманската империя задоволителното разрешение на териториалните въпроси би било според него по-малко трудно, отколкото обикновено се смята". Той открито заявява какво иска — *подялбата на Турция*, и набелязва тази подялба съвършено ясно както с това, което казва, така и с това, което премълчава. Египет и Кандия — на Англия; дунавските княжества, Сърбия и България — васални държави на Русия; турско Хърватско, Босна, Херцеговина, за които той умишлено премълчава, ще бъдат присъединени към Австрия; Гърция ще бъде разширена „не прекомерно", например, като се присъединят към нея Долна Тесалия и част от Албания. Цариград ще бъде временно окупиран от царя, а по-късно ще стане столица на държава, съставена от Македония, Тракия и

това, което е останало от Европейска Турция. Но кой ще бъде окончателният владетел на тази малка държава, която може би ще бъде увеличена и с някои части от Анадола? Той мълчи по този въпрос; но не е тайна, че той има някого предвид за този пост, а именно своя по-малък син*, който жадува да има собствено царство. А Франция? Тя изобщо нищо ли няма да получи? Може би. Впрочем, не, тя също ще получи подаяние под формата — кой би могъл да повярва! — на *Тунис*. „Една от нейните цели е несъмнено да притежава Тунис" — казва царят на сър Хамилтон, и в случай на подялба на Отоманската империя той, може би, наистина би се оказал достатъчно великодушен да задоволи апетита на Франция по отношение на Тунис.

За Франция царят говори през цялото време с подчертано и високомерно презрение. „Изглежда" — казва той, — „че френското правителство се старае да вкара всички ни в конфликт на *Изток*". Що се отнася до него самия, той пет пари не дава за Франция:

„От своя страна той много малко се интересува от това, каква линия на поведение Франция ще счете за целесъобразно да възприеме по източните работи; преди малко повече от един месец той съобщил на султана, че ако била нужна неговата поддръжка за отпор срещу заплахите на французите, той всецяло се намирал на разположението на султана!

С една дума, продължил императорът, „както ви казах вече по-рано, всичко, което желая, е едно добро разбирателство с Англия, и то не за това, което трябва да се прави, а за това, което не трябва да се прави. Когато това бъде постигнато, и английското правителство и аз, аз и английското правителство стигнем до пълно взаимно доверие — всичко останало ще ми бъде безразлично.""

„Но, ваше величество, вие забравихте Австрия!" — се провикнал сър Хамилтон.

„О" — отговорил императорът за негово голямо учудване, — „вие трябва да разберете, че *като говоря за Русия, аз говоря за Австрия; което е добро за едната — е добро и за другата;* по отношение на Турция нашите интереси са напълно тъждествени."

И така, като говори за Русия, той говори за Австрия. Що се отнася до Черна Гора, той недвусмислено заявява, че „одобрява позицията на австрийския кабинет".

Докато в предишните разговори той наричаше султана водевилния Grand Turc**, сега той в стила на Пол дьо Кок го нарича ce monsieur***. И колко внимателно се отнася той към този гос-

* — Михаил. *Ред.*
** — султан. *Ред.*
*** — този господин. *Ред.*

подин! Той изпратил в Цариград само Меншиков, „а аз бих могъл, ако бях пожелал, да изпратя там армия — нея нищо не би могло да я спре“; той доказа това по-късно при Олтеница и Четате, както и със славното отстъпление на своята армия от Калафат.

Негово казашко величество отпратил сър Хамилтон с думите: „И така, убедете вашето правителство отново да пише по тези въпроси — да пише по-подробно и без колебания“.

На 7 март, скоро след този куриозен диалог или, по-точно, монолог, британският посланик бил повикан при граф Неселроде, който му връчил „твърде поверителен меморандум, съставен по заповед на негово императорско величество и предназначен да служи като отговор или коментар на телеграмата на лорд Джон Ръсел“. Граф Неселроде го поканва да прочете този документ, „предназначен за него“. Сър Хамилтон прочее проучва документа и той, който по-рано не намираше нито дума на протест против явно преднамерените оскърбления на московеца по адрес на Франция, внезапно потреперва, откривайки, че „меморандумът е съставен под погрешно впечатление, а именно впечатлението, че в разногласията между Русия и Франция правителството на нейно величество пристрастно клоняло на страната на последната“. Още на следващата сутрин той бързо изпраща на граф Неселроде billet doux*, уверявайки го, че

„през време на последните твърде сериозни преговори съветниците на кралицата *не само не клоняха на страната* на Франция, както се заявява, а, напротив, тяхното желание беше — *в степента, в която това изобщо е позволено* (!) на едно правителство, *принудено* (!!) да заеме неутрална позиция — *обоснованите* искания на негово императорско величество да бъдат напълно задоволени“.

В резултат на това мило писмо сър Хамилтон имал, разбира се, друг „твърде приятелски и удовлетворителен разговор с канцлера“, който утешил британския посланик с уверението, че последният не бил разбрал един пасаж в меморандума на императора и че в този пасаж съвсем не се правел упрек на Англия в пристрастие към Франция. „Тук само се желаеше“ — казал граф Неселроде — „правителството на нейно величество да се постарае да отвори очите на френското правителство, *като му изтъкне великодушието и чувството за справедливост на императора*“. „*Тук*“ всъщност не се желае нищо друго, освен Англия да сервилничи и раболепничи пред „калмука“ и да държи диктаторски тон по отношение на французите. За да убеди канцлера колко добросъвестно английското правителство изпълнява тази втора част от

* — любовно послание. *Ред.*

своята служба, сър Хамилтон му прочита извадка от една телеграма на лорд Джон Ръсел като „пример за *езика,* който един английски министър държи с френското правителство“. Граф Неселроде вижда, че най-смелите му очаквания са надминати. Той само „изказа съжаление, че нямал по-рано в своите ръце такова *убедително доказателство“.*

Сър Хамилтон счита руския меморандум в отговор на телеграмата на лорд Джон Ръсел за „един от най-забележителните документи, излезли не от руската държавна канцелария, а от императорския таен кабинет“. Това е действително така. Но излишно е да се спираме на него, тъй като той представлява само кратко изложение на възгледите, развити вече от царя в неговия „диалог“. Меморандумът се старае да внуши на английското правителство, че „какъвто и да бъде резултатът от тази размяна на документи, той трябва да остане *тайна* между двамата владетели“. Отношението на царя, се казва в меморандума, „както *признава* самият английски кабинет, *винаги* е било снизходително“ към Портата. Франция следвала друга линия на поведение и с това принудила Русия и Австрия от своя страна също да действуват със заплахи. В целия меморандум Русия и Австрия се отъждествяват. Като една от причините, които могат да доведат до незабавния крах на Турция, *изрично* се посочват *въпросът за светите места* и „религиозните чувства на православните, оскърбени от отстъпките, направени на католиците“. В края на меморандума се казва, че „не по-малко ценни“ от уверенията, съдържащи се в телеграмата на Ръсел, били *„доказателствата за дружба и лично доверие от страна на нейно величество кралицата,* които сър Хамилтон Сеймур бил натоварен да предаде на императора“. Тези *„доказателства“* за предаността на кралица Виктория към царя бяха грижливо скрити от английската публика, но може би скоро ще се появят на страниците на „Journal de St.-Pétersbourg“.

Коментирайки своя диалог с императора и меморандума на московеца, сър Хамилтон още веднъж обръща вниманието на своето правителство върху позицията на Австрия.

„Ако се приеме за сигурен и признат факт, че между двамата императори съществува споразумение или договор по турските работи, извънредно важно би било да се узнае докъде стигат техните взаимни задължения. Що се отнася до начина, по който това споразумение е било постигнато, той, струва ми се, едва ли може да буди съмнение.

Неговата основа несъмнено е била поставена на една от срещите, които се състояха между двамата императори миналата есен, а планът е бил вероятно разработен по-нататък под ръко-

водството на барон Майендорф, руския пълномощен министър при австрийския двор, който прекара зимата в С.-Петербург и още се намира тук."

И какво, след тези разкрития английското правителство иска от Австрия обяснения? Не, то осъжда само Франция. След нахлуването на Русия в дунавските княжества то определя Австрия за посредница, от всички градове избира Виена за място за съвещание, предоставя на граф Буол ръководството на преговорите и до ден днешен продължава да заблуждава Франция, че Австрия можела да бъде честен съюзник в една война против московеца за целостта и независимостта на Отоманската империя, макар че вече повече от година знае, че Австрия се е съгласила с разпокъсването на тази империя.

На 19 март докладът на сър Хамилтон за неговия диалог с царя пристига в Лондон. Сега мястото на лорд Джон е заето от лорд Кларендон и последният се старае да надмине своя предшественик. Четири дни след получаването на поразителното съобщение, в което царят вече не смята за нужно да крие своя заговор против Франция и Портата, а откровено го признава, благородният граф праща следната телеграма на сър Хамилтон:

„Правителството на нейно величество съжалява, че тревогата и раздразнението, които господствуват в Париж, са накарали френското правителство да даде заповед на своята флота да отплува за гръцки води; но положението, в което се намира френското правителство, в много отношения се отличава от положението на правителството на нейно величество. Доколкото е известно на правителството на нейно величество, френското правителство не е получавало уверение от императора относно политиката, която той е решен да следва по отношение на Турция." (Виж Синята книга, т. I, стр. 102).

Ако царят бе довел и до знанието на Франция, че „болният човек умира" и че съществува подробен план за подялбата на наследството, Франция, естествено, не би изпитвала нито тревога, нито съмнения относно съдбата на Турция, относно истинските цели на мисията на Меншиков и непоклатимото решение на руския император да „запази" целостта и независимостта на империята, в която по неговите думи не са останали вече „жизнеспособни елементи".

На същия този 23 март граф Кларендон праща на сър Хамилтон Сеймур втора телеграма не от ония, които „се фабрикуваха" за сините книги, а секретен отговор на секретното съобщение от С.-Петербург. Сър Хамилтон бе завършил своя доклад за диалога със следното разумно предложение.

„Осмелявам се да препоръчам *в телеграмата, която ще ми бъде изпратена, да бъдат вмъкнати няколко израза, имащи за цел да се сложи край на*

по-нататъшното разглеждане или поне поставяне на онези въпроси, които е крайно желателно да не се разглеждат като *подлежащи на обсъждане.*"

Граф Кларендон, който се чувствува най-подходящият човек да се справи с деликатното положение, действува в пълно съгласие с искането на царя и в пряко противоречие с предупрежденията на своя собствен посланик. Той започва своята телеграма с декларацията, че правителството на нейно величество „охотно се отзовава на желанието на императора да се продължи откровеното обсъждане на въпроса". Императорът ***„има правото"*** английското правителство „най-откровено да му изложи своето мнение" поради „великодушната му вяра", че то ще му помогне да разпокъса Турция, да предаде Франция и в случай на събаряне на отоманското господство да смаже каквито и да било опити на християнското население да образува свободни и независими държави.

„Правителството на нейно величество" — продължава свободолюбивият британец — „е напълно уверено, че ако събитията направят целесъобразно или действително възможно някакво споразумение, *думата на неговото императорско величество* ще бъде предпочетена пред всякакъв договор, който може да бъде сключен."

Във всеки случай неговата дума има еднаква стойност с всякакъв договор, който би могъл да бъде сключен с него; *та нали съветниците на британската корона отдавна вече са заявили, че всички договори с Русия са прекратили своето съществуване поради нарушенията им от нейна страна.*

„Правителството на нейно величество продължава да бъде уверено, че Турция все още е запазила жизнеспособните си елементи." И за да докаже искреността на тази увереност, графът деликатно прибавя:

„Ако мнението на императора, че дните на Турската империя са преброени, стане публично достояние, тя би рухнала дори по-рано, отколкото сега негово императорско величество изглежда, че очаква."

Значи за „калмука" ще бъде достатъчно да даде гласност на своето мнение, че болният човек умира, и той все едно че е умрял. Хубава жизнеспособност! Тук дори и ерихонски тръби не са нужни. Едно духване на височайшите уста на императора — и Отоманската империя се разпада.

„Правителството на нейно величество *напълно* споделя мнението на императора, че окупирането на Цариград от някоя от великите сили би било несъвместимо със запазването на сегашното равновесие на силите и с поддържането на мира в Европа и трябва веднага да бъде признато за невъзможно; че липсват елементи за възстановяване на Византийската империя; че системното

лошо управление на Гърция не поощрява към разширяване на нейната територия и че *поради липсата на почва за създаване на областно или общинско самоуправление* да се предоставят турските провинции сами на себе си или да им се позволи да образуват отделни републики би довело до анархия."

Забележете, че британският министър, който коленичи при нозете на своя татарски господар и сервилно повтаря неговите думи, не се срамува да повтори дори чудовищната лъжа, че в Турция няма „почва за създаване на областно или общинско самоуправление", докато именно голямото развитие на общинския и областния живот даваше досега на Турция възможност да противостои на най-жестоки удари отвътре и отвън. Одобрявайки всички формулирани от царя условия, британското правителство оправдава и всички изводи, които той възнамерява да направи от тях.

В случай на разпадане на Турската империя — казва доблестният граф — „единственото средство да се потърси мирно разрешение би било един европейски конгрес". Но той се опасява от последиците на такъв конгрес не поради коварството на Русия — която на Виенския конгрес така изигра Англия, че Наполеон на остров Св. Елена се провикна: „Ако аз бях победил при Ватерло, не бих могъл да наложа на Англия по-унизителни условия", — а от страх от Франция.

„Договорите от 1815 г. би трябвало в такъв случай да бъдат ревизирани и Франция навярно би била готова да рискува една европейска война, за да се освободи от задълженията, които тя счита за оскърбителни за нейното национално достойнство и които — тъй като са ѝ натрапени от победоносни вратове — са за нея източник на постоянно раздразнение."

Правителството на нейно величество „желае да запази Турската империя" не като опора против Русия и не защото крахът на Турция би накарал Англия да воюва против Русия в защита на своите *диаметрално противоположни* интереси на Изток. О, не! — казва графът — *„интересите на Русия и Англия на Изток са напълно тъждествени"*.

Английското правителство иска да запази Турската империя не по каквито и да било съображения, свързани с източния въпрос, а от „убеждението, че не може да бъде повдигнат нито един голям въпрос на Изток, *без той да стане източник на раздори на Запад"*. Следователно източният въпрос ще доведе не до *война на западните сили против Русия,* а до война между западните сили, до *война на Англия против Франция.* И същият министър, който писа тези редове, и неговите колеги, които ги санкционираха, искат да ни накарат да повярваме, че сериозно възнамеряват да водят война против Русия в съюз с Франция, и то война „поради

въпрос, възникнал на Изток", и въпреки че „интересите на Русия и Англия на Изток са напълно тъждествени"!

Доблестният граф отива още по-далеч.

Защо се бои той от *война с Франция*, която според думите му трябва да бъде „неизбежна последица" от разпадането и разпокъсването на Турската империя? Сама по себе си една война с Франция би била много приятно нещо. Но с нея би било свързано деликатното обстоятелство,

„че всеки голям въпрос на Запад ще придобие революционен характер и ще бъде неизбежно свързан с ревизирането на цялата социална система, за което континенталните правителства, разбира се, не са готови.

Императорът напълно си дава сметка за силите, които се намират в състояние на постоянен кипеж под повърхността на обществото, и за възможността те всеки момент да експлодират дори в мирно време; поради това негово императорско величество вероятно ще се присъедини към мнението, че първият топовен изстрел може да бъде сигнал за създаване на положение, по гибелно дори от бедствията, които една война неизбежно носи със себе си."

„И оттук" — се провиква искреният миротворец, — „оттук силното желание на правителството на нейно величество да *предотврати катастрофата*". Ако зад подялбата на Турция не се криеше една война с Франция, а зад войната с Франция — призракът на революцията, английското правителство еднакво охотно би погълнало и Grand Turc, и негово „казашко" величество.

Верен на инструкциите, получени чрез сър Х. Сеймур от руската императорска канцелария, доблестният Кларендон завършва своята телеграма с апел към „великодушието и чувството за справедливост на императора".

Във втора телеграма на нашия граф от 5 април 1853 г. на сър Хамилтон се нарежда да уведоми руския канцлер, че

„на виконт Стратфорд де Редклиф е заповядано да се върне на своя пост; на мисията му е придаден *специален характер* със собственоръчно писмо на нейно величество, тъй като се смята, че Портата ще бъде по-склонна да следва *умерените* съвети, изхождащи от заемащия толкова високо положение и добре запознат с турските работи виконт Стратфорд де Редклиф, че Портата трябва да третира своите християнски поданици, колкото е възможно по-добре".

Същият Кларендон, който даде тези *специални* инструкции, писа в своята тайна телеграма от 23 март 1853 г.:

„Третирането на християните не е грубо. По отношение на тази част от своите поданици Турция проявява търпимост, която би могла да служи за пример на някои правителства, които презрително считат Турция за варварска страна."

В тази тайна телеграма се признава, че лорд Стратфорд е бил изпратен в Цариград като най-способно и послушно оръдие

за упражняване натиск върху султана. В правителствените вестници от онова време мисията му се представяше като голяма демонстрация против царя, тъй като благородният лорд отдавна играеше ролята на личен противник на Русия.

Серията от секретни документи, представени на камарата, завършва с руския меморандум, в който Николай поздравява себе си с това, че неговите възгледи напълно съвпадат с възгледите на английския кабинет по въпроса за политическите комбинации, които преди всичко трябва да се избягват, ако в краен случай на Изток станат извънредни събития.

Меморандумът носи дата 15 април 1853 г. Той уверява, че „най-доброто средство да се подкрепи съществуването на турското правителство би било *да не се дразни то с прекомерни искания, унизителни за неговото достойнство и неговата независимост*". Това бе тъкмо по времето, когато Меншиков разигра своята комедия, изпращайки на 19 април своята нагла вербална нота, написана на „език, за щастие твърде рядко срещащ се в дипломацията", както се изрази в камарата на лордовете граф Кларендон. Затова пък негова светлост бе толкова по-твърдо убеден, че царят възнамерява да щади болния човек. Неговото убеждение стана още по-твърдо, когато казаците нахлуха в дунавските княжества.

Коалиционният кабинет откри само една вратичка, през която да може да се измъкне от тези разобличителни документи. Той твърди, че официалната цел на мисията на княз Меншиков била въпросът за светите места, а размяната на мнения за подялбата на Турция се отнасяла само до неопределено и далечно бъдеще. Но в своя пръв меморандум царят ясно и определено каза, че въпросът за краха на Турция „за него съвсем не е фантазия или далечна възможност", че английското правителство греши, „считайки двата въпроса — за Черна гора и за светите места — за обикновени спорни въпроси, които не се отличават от трудните въпроси, с които дипломацията обикновено се сблъсква" — и че въпросът за светите места „може да вземе най-сериозен обрат" и „да доведе до катастрофа". Самото правителство се съгласи не само с това, че по този въпрос по отношение на царя е била извършена несправедливост, но и с това, че царят има „скрепено с договор право да оказва изключително покровителство" на единадесет милиона поданици на султана. И ако коалиционният кабинет не успя да накара Портата да приеме исканията на Меншиков, то царят, готвейки се да убие се monsieur, действува само в духа на меморандума от 1844 г., на споразумението, постигнато със същия кабинет, и на своята устна декларация пред сър Х. Сеймур, че „няма да позволи да се шегуват с него". Дори не се по-

ставя въпросът, дали той е прав по отношение на коалиционния кабинет; единственият въпрос е, дали този кабинет се държи по отношение на царя, дори в настоящия момент, така, „както подобава". На всеки, който прочете внимателно тези документи, ще стане ясно, че ако това позорно правителство остане на власт, външните усложнения ще бъдат достатъчни да тласнат английския народ към страшна революция, която ще помете и трона, и парламента, и господствуващите класи, които са загубили способността и волята да запазят положението на Англия в света.

Николай, който чрез „Journal de St.-Pétersbourg" предизвика коалиционото правителство да публикува тайните доказателства за собственото си безчестие, и в този случай остана верен на своето известно мото:

„Je hias ceux qui me résistent; je méprise ceux qui me servent"*.

Написано от К. Маркс на 24 март 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4050 от 11 април 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

* — „Мразя ония, които ми се противят; презирам ония, които ми служат". *Ред.*

К. МАРКС

*ОБЯВЯВАНЕТО НА ВОЙНАТА. — КЪМ ИСТОРИЯТА НА ВЪЗНИКВАНЕТО НА ИЗТОЧНИЯ ВЪПРОС[103]

Лондон, вторник, 28 март 1854 г.

Най-после войната е обявена. Обръщението на кралицата бе прочетено вчера и в двете камари: от лорд Абърдин — в камарата на лордовете, и от лорд Дж. Ръсел — в камарата на общините. В обръщението се говори за мерките, които ще бъдат взети, „за да се противодействува активно на посегателствата на Русия върху Турция". Утре „London Cazette" ще публикува официалния текст на обявяването на войната, а в петък парламентът ще обсъди своя отговор на обръщението на кралицата.

Едновременно с английската декларация се появи аналогично обръщение на Луи-Наполеон до сената и до Corps Législatif*.

Обявяването на война на Русия не можеше повече да се отлага, след като капитан Блякууд, който връчи на царя англо-френския ultimatissimum**, се върна миналата събота с отговора, че Русия не възнамерява изобщо да отговаря на този документ. Но мисията на капитан Блякууд не бе съвсем безрезултатна. Благодарение на нея Русия спечели месец март — най-опасното за руското оръжие време на годината.

Публикуването на тайната кореспонденция между царя и английското правителство, вместо да предизвика избухване на общественото негодуване, беше — incredibile dictu*** — сигнал за целия ежедневен и седмичен печат да поздрави Англия за това, че притежава едно така истински национално правителство. Аз узнавам обаче, че ще бъде свикан митинг, за да бъдат отворени очи-

* — Законодателния корпус. *Ред.*
** — най-строг ултиматум. *Ред.*
*** — колкото и невероятно да звучи. *Ред.*

те на заслепената английска общественост за действителното поведение на правителството. Този митинг ще се състои следващия четвъртък в концертната зала на Стоурстрийт; очаква се, че в него ще вземат участие лорд Понсонби, г. Лейард, г. Уркарт и др.

В „Hamburder Correspondent“ е поместена следната бележка:

„Съгласно едно съобщение, получено тук от Петербург на 16 март, руското правителство възнамерявало да публикува различни други документи по източния въпрос. Между тях имало няколко писма на принц Алберт.“

Куриозното е, че същата вечер, когато обръщението на кралицата бе прочетено в камарата на общините, правителството претърпя първото си *поражение* в сегашната сесия. Второто четене на законопроекта за принудително въдворяване на бедните на местожителство[104], въпреки усилията на правителството, бе отложено за 28 април с мнозинство от 209 гласа срещу 183. Правителството дължи това поражение не на някой друг, а на нашия лорд Палмерстон.

„Негова светлост“ — пише днешният брой на „Times“ — „*успя* да постави себе си и своите колеги между два огъня“ (между торите и ирландската партия), „като не остави особена надежда, че работата ще мине без външна намеса“.

Узнаваме, че на 12 март е бил подписан договор за троен съюз между Франция, Англия и Турция[105], но че въпреки личното обръщение на султана до великия мюфтия, последният, поддържан от *организацията* на улемите, отказал да даде своята фетва[106], санкционираща разпорежданията за изменение на положението на християните в Турция, тъй като те противоречали на предписанията на корана. Тази новина трябва да се сметне за много важна, тъй като тя принуди лорд Дерби да направи следната бележка:

„Искам само да изразя своята искрена надежда, че правителството ще заяви дали има нещо вярно в разпространяваното през последните дни съобщение, че в споразумението, сключено между Англия, Франция и Турция, се съдържали членове, които практически биха довели до установяване на протекторат от наша страна, който би бил най-малкото също тъй осъдителен, както и протекторатът на Русия, против който ние възразявахме.“

Днешният „Times“, заявявайки, че правителствената политика е пряко противоположна на политиката на лорд Дерби, добавя:

„Много бихме съжалявали, ако религиозният фанатизъм на мюфтията или на улемите доведе до сериозна съпротива срещу тази политика.“

За да разберем и характера на отношенията между турското правителство и духовните власти в Турция, и трудностите, пред

които е изправено сега турското правителство по въпроса за протектората над християнските поданици на Портата, т. е. по въпроса, който на пръв поглед лежи в основата на сегашните усложнения на Изток, трябва да хвърлим ретроспективен поглед върху историята на неговото възникване и развитие.

Коранът и основаното на него мюсюлманско законодателство свеждат географията и етнографията на различните народи до простата и удобна формула на тяхното делене на две страни и две нации: на правоверни и неправоверни. Неправоверните — това е „харби“, т. е. враг. Ислямът поставя неправоверните извън закона и създава състояние на непрекъсната вражда между мюсюлмани и неправоверни. В този смисъл пиратските кораби на берберските държави[107] бяха свещената флота на исляма. Как тогава да се съчетае с корана съществуването на християнски поданици на Портата?

„Когато един град се предаде без бой“ — гласи мюсюлманското законодателство — „и неговите жители изразят съгласие да станат рая, т. е. поданъци на мюсюлманския владетел, без да се отказват от своята вяра, те са длъжни да плащат *харач* (данък на глава); те сключват примирие с правоверните и никой вече няма право да посяга на техните домове или имущества... В този случай техните стари църкви се разглеждат като част от принадлежащото им имущество и им се разрешава да извършват богослужение в тях. Но на тях не се позволява да строят нови църкви. Те само имат правото да ремонтират и възстановяват рушащите се части на църковните сгради. В определени периоди управителите на провинциите пращат комисари да оглеждат църквите и храмовете на християните, за да проверят да не би под предлог на ремонтиране на старите да са били построени нови сгради. А когато един град бива превзет с бой, населението запазва своите църковни сгради, но само като място за жилище или убежище, без да му се разрешава да извършва богослужение в тях“[108].

Тъй като Цариград се предаде без бой, както и изобщо по-голямата част от Европейска Турция, християните там се ползуват с привилегията да живеят като *рая* под турската власт. Те се ползуват с тази привилегия изключително защото са се съгласили да се поставят под покровителството на мюсюлманите. Следователно само защото християните се подчиняват на управлението на мюсюлманите съобразно с мюсюлманския закон, цариградският патриарх, техният духовен глава, е същевременно техен политически представител и върховен съдия. Навсякъде, където в Отоманската империя намираме компактни маси от православна *рая*, архиепископите и епископите са по закон членове на общинските съвети и контролират под ръководството на патриарха разпределението на данъците, налагани на православните. Патриархът е отговорен пред Портата за поведението на своите едноверци. Притежавайки правото да съди раята на своята църква, той

делегира това право в рамките на съответните епархии на митрополитите и епископите, чиито присъди турските чиновници, кадиите и т. н. са длъжни да привеждат в изпълнение. Те имат правото да налагат наказания под формата на парични глоби, затвор, бой с тояги и заточение. Освен това тяхната собствена църква им дава правото на отлъчване. Освен парични глоби те събират различни такси по гражданските и търговските дела. Всеки пост в духовната йерархия има своята цена. За да получи инвеститура, патриархът плаща на Дивана голяма сума, но на свой ред той продава архиепископствата и епископствата на своето духовенство, което пък се обезщетява, като продава второстепенните църковни постове и събира такса от поповете. Последните от своя страна продават на дребно властта, купена от техните началства, и търгуват с всички актове на свещенослужението: кръщения, бракосъчетания, разводи и завещания.

От това exposé* ясно личи, че системата на господството на духовенството над християните от православно вероизповедание в Турция и цялото им общество има за свой крайъгълен камък подчинението на раята на корана, който от своя страна, отнасяйки се към тях като към неправоверни, т. е. като към отделна нация в религиозен смисъл, санкционира съчетаването на духовната и светска власт в ръцете на техните свещеници. Затова да се отмени чрез гражданска еманципация тяхното подчинение на корана би значило същевременно да се отмени тяхното подчинение на духовенството и да се предизвика в техните социални, политически и религиозни отношения революция, която преди всичко неизбежно ще ги хвърли в обятията на Русия. Ако искаме да заменим корана с някакъв code civil**, трябва да преустроим цялото здание на византийското общество по западноевропейски образец.

След като описахме отношенията между мюсюлманите и техните християнски поданици, поставя се въпросът: какви са отношенията между мюсюлманите и неправоверните чужденци?

Тъй като коранът обявява всеки чужденец за враг, никой не би се осмелил да отиде в мюсюлманска страна без предохранителни мерки. Поради това първите европейски търговци, които поеха риска да търгуват с такъв народ, успяха да си осигурят изключително третиране и привилегии, които първоначално бяха лични, но по-късно бяха разпространени върху целите им народи. Такъв е произходът на капитулациите. Капитулациите са импер-

* — изложение. *Ред.*
** — граждански кодекс. *Ред.*

ски дипломи, грамоти за привилегиите, дадени от Портата на различни европейски държави и разрешаващи на поданиците на тези държави да идват безпрепятствено в мохамеданските земи, да се занимават спокойно там със своите работи и да извършват своите църковни обреди. Капитулациите се отличават от договорите по тази съществена черта, че не са актове, основани на взаимност, не се обсъждат съвместно от заинтересованите страни и не се утвърждават от тях на базата на взаимната изгода и отстъпки. Напротив, те са привилегии, дадени едностранно от правителството, което следователно може по свое усмотрение да ги отменя. И действително Портата неведнъж е свеждала до нула привилегиите, които е давала на някоя държава, като ги е разпростирала върху други, или ги е отменяла напълно, отказвайки повече да ги съблюдава. Този неустойчив характер на капитулациите ги превръщаше във вечен източник на спорове, на оплаквания от страна на посланиците и предизвикваше безкрайна размяна на противоречиви ноти и фермани, която се повтаряше в началото на всяко ново царуване.

Именно от тези капитулации води началото си правото на *протекторат* на чуждите държави не над християнските поданици на Портата — раята, а над техните едноверци, посещаващи Турция или установили се в нея като чужденци. Първата държава, която получи такъв протекторат, бе Франция. Капитулациите, дадени на Франция от Отоманската Порта в 1535 г. при Сюлейман Велики и Франциск I, в 1604 г. при Ахмед I и Хенрих IV и в 1673 г. при Мехмед IV и Людовик XIV, в 1740 г. бяха възобновени, потвърдени, повторени и допълнени в един сборник, който носеше заглавието: „Стари и нови капитулации и договори между френския двор и Отоманската Порта, възобновени и допълнени в 1740 г. от новата ера и 1153 г. от хиджра, преведени" (първият официален превод, санкциониран от Портата) „в Цариград от г. Девал, секретар-преводач на краля и негов пръв драгоман при отоманския двор"[109]. Член 32 на това споразумение дава на Франция правото на протекторат върху всички манастири, в които се изповядва „франкска" религия, независимо от това, на коя държава принадлежат тези манастири, както и върху всички франкски поклонници, посещаващи светите места.

Русия беше първата държава, която в 1774 г. включи една съставена по примера на Франция капитулация в *договор*, а именно в Кайнарджишкия договор. По същия начин Наполеон в 1802 г. счете за уместно да санкционира съществуването и запазването на капитулациите в договорен текст, придавайки им по този начин характер на взаимно обвързващ договор.

Но в каква връзка с въпроса за протектората се намира въпросът за светите места?

Въпросът за светите места е въпрос за протектората над основаните в Ерусалим религиозни общини на православните християни и над сградите, които те владеят на светата земя, по-специално над църквата на божия гроб. Ясно е, че владение в настоящия случай означава не собственост, каквато коранът отказва на християните, а само право на *ползуване*. Това право на *ползуване* съвсем не изключва възможността за другите общини да извършват богослужение на същото място, тъй като владетелите нямат никакви други привилегии освен правото да държат *ключовете*, да посещават и ремонтират сградите, да палят светата лампада, да метат помещенията и да постилат килимите, което на Изток се смята за символ на владение. Както светите места са един вид олицетворение на християнството, така и въпросът за протектората придоби във връзка с тях най-голяма острота.

Във владението на светите места и църквата на гроба господен участвуват католици, православни, арменци, абисинци, сирийци и копти. Между всички тези различни претенденти възникна конфликт. Европейските монарси, които виждаха в тези религиозни разпри въпрос за тяхното влияние на Изток, се обърнаха преди всичко към собствениците на земята — фанатичните и алчни паши, които злоупотребяваха със своето положение. Отоманската Порта и нейните чиновници усвоиха крайно сложната systéme de bascule* и решаваха въпроса ту в полза на католиците, ту на православните, ту на арменците, искайки и получавайки злато и от едните, и от другите, и подигравайки се с всичките. Едва турците успяваха да дадат на католиците ферман за владението на някое спорно място, и вече се появяваха арменците с по-тежка кесия и моментално получаваха противоположен ферман. Същата тактика се провеждаше по отношение на православните, които освен това — както е официално документирано в различните фермани на Портата и в „хаджетите“ (постановленията) на нейните чиновници — умееха да се снабдяват с незаконни и подправени титули на владение. В други случаи решенията на правителството на султана се проваляха в резултат на користолюбието и злата воля на пашите и низшите чиновници в Сирия. Тогава трябваше отново да се почват преговори, да се назначават нови комисари и да се принасят нови парични жертви. Това, което по-рано Портата правеше за пари, сега тя почна да прави от страх, за да си спечели протекция и покровителство. Отстъпила пред претенциите на

* — система на балансиране. *Ред.*

Франция и на католиците, тя бърза да направи същите отстъпки на Русия и православните, стремейки се по този начин да се спаси от бурята, срещу която тя чувствува, че не е в състояние да се съпротивлява. Няма светиня, параклис, камък от църквата на божия гроб, които да не са били използувани, за да се предизвикат спорове между различните християнски общини.

Около божия гроб ние намираме струпани всички многобройни християнски секти, зад религиозните претенции на които се крият също толкова много политически и национални съперничества.

В Ерусалим и светите места живеят различни националности, които в зависимост от религиозната си принадлежност се делят на католици, гръко-православни, арменци, копти, абисинци и сирийци. Гръко-православните са 2 000, католиците 1 000, арменците 350, коптите 100, сирийците 20 и абисинците 20. Всичко 3 490. В Отоманската империя има 13 730 000 православни, 2 400 000 арменци и 900 000 католици. Всяка от тези групи на свой ред се дели на по-малки групи. Гръко-православната църква, за която говорих по-горе и която признава цариградския патриарх, съществено се различава от руско-православната, висшият духовен глава на която е царят, и от елинската, върховните глави на която са кралят и атинският синод. По същия начин и католиците се делят на римски католици, гръко-униати и маронити; арменците — на григорианци и католици; така се подразделят и коптите и абисинците. Трите преобладаващи църкви в светите места са гръко-православната, католическата и арменската. Католическата църква, може да се каже, представлява предимно латинските народи; гръко-православната — славяните, турските славяни и елините, останалите църкви — азиатските и африканските народи.

Представете си как всички тези враждуващи елементи обсаждат божия гроб, как монасите водят война, външният повод за която е притежаването на витлеемска звезда, някакъв килим, ключ от светилище, олтар, гробница, престол, възглавница — с една дума, стремежът към някакво смешно предимство!

За да разберем този кръстоносен поход на монасите, трябва да имаме предвид, първо, техния начин на живот и, второ, характера на техните жилища.

Един пътешественик неотдавна разказваше:

Всички тези религиозни отпадъци от различните нации живеят в Ерусалим обособено, враждувайки и съперничейки помежду си; това е скитническо население, което непрестанно се попълва от поклонниците и се изтребва от чумата и мизерията. Европеецът умира или след няколко години се връща в Европа, пашите и тяхната гвардия отиват в Дамаск или Цариград, а арабите бягат в пустинята. Ерусалим е такова място, където всеки пристига

за известно време, но никой не се установява задълго. В свещения град всеки изкарва препитанието си от своята религия — гръко-православните и арменците живеят от подаянията на ония 12 000—13 000 поклонници, които всяка година посещават Ерусалим, католиците — от субсидиите и подаянията, които получават от своите едноверци във Франция, Италия и т. н."

Освен манастирите и светилищата във владение на християните в Ерусалим се намират малки жилища, или килии, построени към храма на божия гроб и населени с монаси, които трябва денем и нощем да охраняват това свято място. В определени срокове тези монаси се сменят. Килиите имат само една врата, която води в храма; монасите-пазачи получават храна отвън през едно малко прозорче. Църковните врати са заключени и се охраняват от турци, които ги отварят само за пари и ги затварят по свое усмотрение, ръководейки се от каприз или користолюбие.

Кавгите между духовници са винаги най-отровни, казваше Мазарини. Представете си тези духовници, които трябва не само да живеят от светите места, но и в тях, и то заедно! За да довършим картината, трябва да припомним, че отците на католическата църква, които се състоят почти изключително от римляни, сардинци, неаполитанци, испанци и австрийци, всички еднакво ревниво се отнасят към френския протекторат, който те на драго сърце биха заменили с австрийски, сардински или неаполитански, толкова повече, че сардинският и неаполитанският крал си присвоиха титлата „крал ерусалимски". Към това се прибавя обстоятелството, че постоянното население на Ерусалим наброява 15 500 души, от които 4 000 мюсюлмани и 8 000 евреи. Мюсюлманите, които съставляват около една четвърт от цялото население и включват турци, араби и маври, са, разбира се, във всяко отношение господари, тъй като слабостта на турското правителство в Цариград съвсем не се отразява върху тяхното положение. Мизерията и страданията, които евреите изпитват в Ерусалим, не се поддават на описание; те живеят в най-мръсния квартал на града, наречен Харет-ел-Яхуд, между Цион и Мориа, където се намират техните синагоги, и непрекъснато са изложени на преследвания и прояви на нетърпимост от страна на мюсюлманите; оскърбявани от православните, преследвани от католиците, те живеят само от мизерните подаяния, които получават от своите братя в Европа. Но евреите тук не са туземно население, те са родени в различни и далечни страни и в Ерусалим ги привлича само желанието да живеят в долината на Йосафат и да умрат в същите места, където трябва да се яви спасителят.

„В очакване на смъртта" — казва един френски автор — „те страдат и се молят. С поглед, отправен към планината Мориа, на която някога се е на-

мирал храмът на Соломон и до която те не смеят да се приближат, те оплакват нещастията на Цион и своята разпиляност по целия свят."

Като венец на всичко Англия и Прусия в 1840 г. изпратиха в Ерусалим един английски епископ с явната цел да обърне тези евреи в своята вяра. В 1845 г. той бе страшно бит и осмян както от евреите, така и от християните и турците. За него действително може да се каже, че бе първият и единствен повод за обединението на всички религии в Ерусалим.

Сега е ясно защо съвместното богослужение на християните в светите места се свежда до безкрайни отчаяни „ирландски разпри" между различните групи вярващи; ясно е също, че тези свещени разпри служат само като прикритие за една твърде нечестива война не само между нациите, но и между расите, и че въпросът за протектората над светите места, който на западноевропееца изглежда толкова смешен, а на ориенталеца — толкова необикновено важен, е само една от фазите на непрестанно възникващия, винаги потулван, но никога неразрешен източен въпрос.

Написано от К. Маркс на 28 март 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4054 от 15 април 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

ДЕБАТИТЕ ЗА ВОЙНАТА В ПАРЛАМЕНТА

Лондон, вторник, 4 април 1854 г.

Една особеност на английската трагедия, толкова оскърбителна за чувствата на французина, че Волтер дори нарече Шекспир пиян дивак[110], е странната смес от възвишено и долно, от страшно и смешно, от героично и шутовско. Но никъде Шекспир не възлага на шута задачата да произнесе пролога към героична драма. Честта за това изобретение принадлежи на коалиционното правителство. Лорд Абърдин изигра ролята, ако не на английския шут, то на италианския Панталоне[111]. На повърхностния наблюдател изглежда, че всички велики исторически движения в края на краищата завършват с фарс или най-малкото с баналност. Но да започнат така — това е черта, присъща само на трагедията, която се нарича *„Война с Русия"*, прологът към която бе изпълнен в петък вечерта едновременно в двете камари на парламента; там бе обсъден и единодушно приет отговорът на правителството на обръщението на кралицата, с оглед вчера след обед този отговор да може да бъде връчен на кралицата, седяща на своя трон в Бъкингамския дворец. Това, което стана в камарата на лордовете, може да се опише с няколко думи. Лорд Кларендон изложи правителственото гледище, а лорд Дерби — гледището на опозицията. Единият говореше като човек, намиращ се на власт, другият — като човек, който не е на власт.

Лорд Абърдин, благородният граф, стоящ начело на правителството, този „саркастичен" довереник на царя, „милият, добрият, превъзходният" Абърдин на Луи-Филип, „достойният за уважение джентълмен" на Пий IX, макар и да завърши своята проповед с обичайните хленчения за мир, през време на по-голямата

част на своята реч караше лордовете да се превиват от смях, като обяви война не на Русия, а на лондонския седмичник „Press“. Лорд Малмсбъри възрази на благородния граф. Лорд Бруъм, тази „глупава баба“, както го нарече Уилям Кобет, направи откритието, че предприеманата борба „не е от лесните“. Граф Грей, който успя в присъщия му християнски дух да превърне британските колонии в най-окаяното място на света, припомни на британския народ, че тонът и настроението на дебатите за войната и чувството на враждебност към царя и неговите казаци не отговарят на духа, с който една християнска нация трябва да започва война. Граф Хардуик изказа мнението, че средствата, с които разполага Англия, са недостатъчни за борба с руската флота; че тя трябва да има в Балтийско море не по-малко от 20 добре екипирани и въоръжени линейни кораби с дисциплиниран екипаж, а не, както е направила, да започва войната с шепа току-що повикани под знамената хора, защото една тълпа на линеен кораб през време на бой е по-лоша от всяка друга тълпа. Маркиз Ленсдау защити правителството и изрази надеждата, че войната ще бъде кратка и ще завърши с победа, защото (и това е характерно за умствените способности на благородния лорд) „това не е династична война, която има обикновено извънредно сложни последици и на която най-трудно може да се сложи край“.

След тази приятна conversazione*, в която всеки изложи своето мнение, обръщението бе прието nemine contradicente**

И всичко ново, което ние узнахме от тази conversazione, се изчерпва с няколко официални декларации на лорд Кларендон и някои данни от историята на тайния меморандум от 1844 г. Лорд Кларендон заяви, че „в настоящия момент *съглашението с Франция* се състои само от *разменени ноти,* съдържащи само указания за военните операции“. Следователно в настоящия момент не съществува *никакъв договор* между Англия и Франция. За Австрия и Прусия той заяви, че първата ще пази въоръжен неутралитет, а втората — обикновен неутралитет, но че „при такава война, която сега ще се води на границите на двете държави, на тях ще бъде невъзможно да пазят неутралитет“. Най-после той заяви, че мирът, с който ще завърши предстоящата война, ще бъде славен мир само „ако осигури равноправие и свобода на християнските поданици на Турция“.

Но ние знаем, че шейх-ул-ислям вече е отстранен, загдето е отказал да санкционира със своята фетва договора, даващ това

* — Беседа. *Ред.*

** — без възражения. *Ред.*

равноправие; че старотурското население на Цариград е крайно възбудено; а от една телеграма, получена днес, узнаваме, че царят бил заявил на Прусия, че е готов да изтегли своите войски от дунавските княжества, ако западните сили успеят да наложат на Портата такъв договор. Той нямал друга цел освен събарянето на отоманското господство. И ако западните държави възнамерявали да направят това вместо него, той, разбира се, не бил толкова безразсъден, за да води война с тях.

Сега да преминем към историята на тайния меморандум, както си я изясних от речите на Дерби, Абърдин, Малмсбъри и Гренвил. Меморандумът „трябваше да бъде временно, условно и тайно съглашение между Русия, Австрия и Англия, съдържащо известни решения, засягащи Турция, към което Франция — без каквото и да било съгласие от нейна страна — щеше да бъде заставена да се присъедини." Този меморандум, охарактеризиран с горните думи от лорд Малсбъри, бил резултат от тайните съвещания между царя, граф Абърдин, херцог Уелингтън и сър Роберт Пил. Именно по съвета на Абърдин царят се обърнал към херцога и към сър Роберт Пил. В спора между лорд Абърдин и неговите противници остава неизяснено дали документът е бил съставен от граф Неселроде след завръщането на царя от Англия в С.-Петербург в 1844 г. или той е бил съставен от самите английски министри въз основа на съобщенията, направени от императора.

Отношението на граф Абърдин към този документ се различавало от обикновеното отношение на министър към един официален документ, нещо, което — съгласно твърдението на лорд Малмсбъри — се доказвало с *друг документ, непредставен на камарата*. Меморандумът се смятал за крайно важен и неподлежащ на съобщаване на другите държави, въпреки уверенията на Абърдин, че той съобщил неговата „същност" на Франция. Във всеки случай царят не знаел за подобно нещо. Меморандумът бил санкциониран и одобрен от херцог Уелингтън и сър Роберт Пил. Но той не бил доведен до знанието и не бил разгледан от кабинета на Пил, член на който тогава беше лорд Дерби. Той не се пазел заедно с обикновените документи на министерството на външните работи; при смяна на кабинета министърът лично го предавал за съхраняване на своя приемник, а в министерството на външните работи нямало никакъв препис от него. Когато лорд Дерби встъпил в длъжност, той нищо не знаел за меморандума, макар че сам беше член на кабинета на Пил в 1844 г. Напущайки поста министър на външните работи, граф Абърдин предал кутията с меморандума на лорд Палмерстон, който предал тази

кутия на Пандора[112] на своя приемник, граф Гренвил, който на свой ред, както сам той казва, я връчил по искане на руския посланик барон Брунов на граф Малмсбъри, когато последният поел министерството на външните работи. Но, както изглежда, по това време оригиналният подпис на документа е бил заменен или, казано по-точно, фалшифициран, тъй като граф Гренвил го изпратил на граф Малмсбъри с бележка, че това е меморандум, съставен от *барон Брунов* в резултат на съвещанията между императора на Русия, сър Роберт Пил и лорд Абърдин, а името на херцог Уелингтън изобщо не било споменато. Не може да се намери никакъв друг мотив за такова погрешно твърдение освен стремежа да се омаловажи значението на меморандума, като се представи за обикновени бележки на посланика, а не за официален документ, излязъл от с.-петербургската дворцова канцелария.

Русия придаваше такова значение на този документ, че 48 часа след встъпването в длъжност на лорд Малмсбъри последният бил посетен от барон Брунов и запитан дали го е чел. Но Малмсбъри тогава още не бил го чел, защото документът му бил изпратен едва няколко дни по-късно. Барон Брунов настойчиво му изтъкнал необходимостта да прочете този документ, който според думите му *представлявал ключа за всички преговори с Русия.* Обаче от този момент нататък той нито веднъж не споменал за този документ пред членовете на правителството на Дерби, тъй като очевидно смятал правителството на торите за много слабо и неустойчиво, за да провежда руската политика. През декември 1852 г. правителството на Дерби бе сменено, а скоро след това, на 11 януари, едва новината за образуването на коалиционното правителство стигнала в С.-Петербург, царят отново поставил този въпрос — достатъчно доказателство, че той е считал „кабинета на всички таланти“ за готов да действува въз основа на този меморандум.

И така, това са най-компрометиращи разкрития, правени в камарата на лордовете от най-достоверни свидетели, тъй като всеки един от тях е бил на времето си министър-председател или министър на външните работи на Великобритания. Английски министър на външните работи сключва тайно с Русия „условно съглашение“ — термин, използван в меморандума, — и то не само без санкцията на парламента, но зад гърба на собствените си колеги, от които само двама са били посветени в тайната. В течение на десет години документът не се предава в министерството на външните работи, а се пази тайно от последователно сменящите се министри. Всеки път, когато един министър слиза от сцената,

руският посланик се явява на Даунингстрийт[113] и съобщава на неговия приемник да се запознае добре със съюза, с тайния съюз, сключен съвсем не между законни представители на нацията, а между някои министри от кабинета и царя, и точно да спазва линията на поведение, която му предписва един руски меморандум, съчинен в с.-петербургската дворцова канцелария.

Ако това не е открито нарушение на конституцията, ако това не е заговор и държавна измяна, ако това не е съзаклятие с Русия, ние не сме в състояние да разберем значението на тези понятия.

В същото време от тези разкрития ние разбираме защо престъпниците, чувствувайки се в пълна безопасност, могат спокойно да стоят на кормилото на държавния кораб, и то през време на явна война със същата Русия, с която те — както това вече е доказано — непрекъснато са конспирирали; ние разбираме също защо парламентарната опозиция е чиста измама, пусната в ход, за да досажда на правителството, но не и да пречи на неговата дейност. Всички министри на външните работи и следователно всички сменящи се едно с друго от 1844 г. насам правителства са съучастници в престъплението, като всеки е ставал съучастник в момента, в който вместо да обвини своя предшественик, той мълчаливо е приемал тайнствената кутия. Вече самото намерение да потули нещата прави всеки един от тях виновен. Скривайки заговора от парламента, всеки е ставал по този начин участник в заговора. Законът счита укривателя на крадена вещ за също такъв престъпник, както и самия крадец. Всеки съдебен процес би погубил не само коалиционното правителство, но и неговите съперници, не само самите министри, но и парламентарните партии, които те представляват, не само тези партии, но и управляващите класи в Англия.

Ще отбележа en passant*, че единствената заслужаваща внимание реч в камарата на лордовете произнесе граф Дерби. Но неговата критика на меморандума и на тайната кореспонденция — а същото мога да кажа за дебатите в камарата на общините — не съдържа нищо, което да не съм ви вече съобщил в моето обширно изложение на този фатален меморандум и на тази необикновена кореспонденция**.

„Правото на обявяване на война е прерогатива, същинска прерогатива на короната; и ако кралицата свика парламента и го уведоми, че е сметнала за необходимо да започне война, това не може да бъде повод за камарата на общините да се изказва по това, дали войната е уместна или неуместна. При

* — между другото. *Ред.*

** Виж настоящия том, стр. 139—150 и 151—166. *Ред.*

такива обстоятелства дълг на камарата е да се сплоти около трона и едва по-късно, при подходящ и отговарящ на конституцията случай, да обсъди политиката, която може би е довела до война."

Така заяви в камарата на общините г. Дизраели, така говориха всички членове на камарата на общините, и все пак вестник „Times" изпълва седемнадесет колони с техните коментарии по тази политика. Защо? Именно защото това бе „неподходящ случай" и техните приказки щяха да останат безрезултатни. Трябва впрочем да направя изключение за г. Лейярд, който открито заяви:

„Ако след като го изслуша, камарата дойде до убеждението, че поведението на министрите дава повод за интерпелация, той не би се отказал от лежащото върху него в такъв случай задължение и би бил готов да помоли министрите да определят в близко бъдеще един ден, когато той ще може да повдигне този въпрос".

Ясно е сега защо „Times" почва да се съмнява в автентичността на асирийските открития на г. Лейярд[114].

Лорд Дж. Ръсел, който прочете обръщението в камарата на общините, се отличаваше от лорд Кларендон само по своеобразното произношение на думите неприкосновеност, независимост, свобода и цивилизация, с което той си спечели ръкопляскания от страна на по-простата публика.

Г-н Лейярд, който отговори, направи две груби грешки, които развалиха впечатлението от неговата общо взето забележителна реч. Първо, той се опита да докаже съществуването на два противостоящи си елемента в коалиционното правителство — руски елемент и английски елемент, фракция на Абърдин и фракция на Палмерстон, докато в действителност тези две фракции не се отличават една от друга по нищо освен по езика си и по начина, по който раболепничат пред Русия. Единият е привърженик на Русия, защото не я разбира, а другият — въпреки че я разбира. Затова първият е открит привърженик на Русия, вторият — неин таен агент. Затова първият служи безкористно, а на втория му плащат. Първият е по-малко опасен, тъй като влиза в открито противоречие с чувствата на английския народ; вторият нанася непоправима вреда, тъй като се представя за въплъщение на националната неприязън към Русия. Що се отнася до г. Лейярд, трябва да предположим, че той не познава човека, когото противопоставя на Абърдин. А за г. Дизраели, който използува същия контраст, такова извинение няма. Защото никой не познава лорд Палмерстон по-добре от този водач на опозицията, който още в 1844 г. заяви, че никога външната политика на никой министър не е била тъй гибелна за британските интереси,

както политиката на благородния лорд. Втората грешка на г. Лейярд бе твърдението, че вестник „Times“ бил непосредствен орган на партията на Абърдин, тъй като той черпел материалите за своите уводни статии от тайната и поверителна кореспонденция два-три дни след нейното пристигане, стремейки се да убеди страната да се съгласи с безчестната сделка, замислена в С.-Петербург; по-специално това се отнасяло до статиите, които се появиха през февруари и март миналата година. Лейярд щеше да направи по-добре, ако подобно на лорд Палмерстон бе допуснал, че този материал се доставя на вестника от руското посолство в Лондон; това би му дало възможност да обвини и „Times“, и министерството на външните работи, че са органи на с.-петербургския кабинет.

Тъй като смятам, че „Times“ действително представлява по-голяма сила от коалиционното правителство не заради своите възгледи, а заради съобщенията, в които се разкрива предателският характер на тази тайна кореспонденция, ще приведа напълно декларацията на г. Лейярд против този вестник.

„Първата от тези тайни телеграми бе получена в Англия на 23 януари 1853 г., а на 26 същия месец в „Times“ се появи първата от статиите, на които се позоваваше ораторът. Следващата телеграма бе получена на 6 февруари 1853 г., а на 11 същия месец, след четири дни, се появи извънредна статия в „Times“, от която се привежда извадка. В тази статия между другото се казваше: „Ние не мислим, че целта на руската политика е да се ускори катастрофата на Изток; Англия отново ще окаже добри услуги, за да намали опасностите от едно положение, което става критично. Ние не трябва обаче да забравяме, че опитът да се запази бруталната и грохнала власт на турците в Европа може да бъде извършен само с цената на изоставянето на плодородни провинции и многобройно християнско население под едно лошо и варварско управление; ние ще бъдем щастливи, когато цивилизацията и християнството се окажат способни да поправят злото, причинено от отоманското нашествие“.

Вестник „Times“ в броя си от 25 февруари 1853 г. след редица бележки за изтощеността на Турция отново заяви:

„По някакъв ироничен контраст Портата съчетава крайния политически упадък, пълната липса на способни и неподкупни хора измежду нейните управници, намаляването на мюсюлманското население и изчерпаната си хазна с господство над някои от най-плодородните области, най-добрите пристанища и най-предприемчивите и надарени народи на Южна Европа... Трудно е да се разбере как едно толкова голямо и несъмнено зло е могло да бъде толкова дълго защищавано от политици като относително добро; макар и да си даваме сметка за трудностите, които биха произтекли от каквито и да било промени на територията на една толкова обширна империя, ние все пак сме склонни да гледаме не с тревога, а със задоволство на наближаването на момента“ — откъде „Times“ знае, че този момент наближава? — „когато вече ще бъде невъзможно да се продължи господството на такова правителство като правителството на Портата над такава страна като тази, която сега е подчинена на неговата власт. Може би този момент е по-малко далечен,

отколкото обикновено се предполага, и може би някои мъдри държавни дейци вече подготвят мерки за подобна евентуалност, по-нататъшното неопределено отлагане на която не е в тяхната власт. Ние не вярваме и не искаме да кажем, че Австрия и Русия имат понастоящем или са изработнли по-рано без знанието на другите европейски сили някакви планове, враждебни на териториалните претенции на Отоманската империя. И ние имаме сериозни основания да смятаме" — когато „Times" заявява това, ние знаем какво значи то, — „че княз Меншиков е изпратен от С.-Петербург в Цариград със специална мисия, с изричното поръчение да заяви от името на император Николай, че царят като глава на православната църква не може да се подчини, нито пък може да застави източната църква да се подчини на условията на фермана, получен неотдавна от френския посланик по въпроса за светите места на светата земя."

Първото съобщение за мисията на княз Меншиков се съдържаше в телеграмите на сър Х. Сеймур, получени на 14 и 21 февруари. Важно е да се отбележи, че на 6 март 1853 г. пристигна телеграма, в която се излагаше целият план на руския император за подялбата на Турция. Отговор на тази телеграма, както вече казахме, бе изпратен едва на 23 март; до 13 март не се състоя нито едно заседание на кабинета, макар някои членове на правителството да бяха получили предложението на императора една седмица преди това. Това предложение бе съобщено на техните колеги едва на 13 март; затова пък то е било предварително съобщено на „Times", защото на 7 март, на другия ден след получаването на телеграмата, за която са можели да знаят най-много двама-трима членове на кабинета и която нито един служещ в министерството на външните работи не е можел да види — в „Times" се появи подробна статия (Одобрителни възгласи, в която между другото се казваше:

„Състоянието на Турската империя и отношението на европейските сили към Изтока са въпроси, над които може би ще бъде полезно политиците и независимият печат да се позамислят, за да определят и формулират своето гледище, макар осъществяването на техните евентуални идеи да е още ненавременен и далечен въпрос. Държавните дейци, принудени да се занимават с текущата политика и да се придържат всеки път към правилата на така наречената държавна необходимост, са ограничени от тесни рамки и вероятно няма да бъдат в състояние да лансират нова или оригинална идея, ако тя предварително не е била предмет на вниманието и преценката на публиката".

Той призова благородния лорд да обърне внимание на по-нататъшните думи в „Times", тъй като те имат отношение към възражението, което той прави: „Ето защо ние съвсем не се учудваме, че намеквайки за затрудненията, които възникнаха неотдавна в Турция и особено по нейните европейски граници, лорд Джон Ръсел изрази своето несъгласие с възгледите, които бяха изказани неотдавна в това отношение, и на свой ред повтори в парламента — с целия авторитет на официално лице — старата басня за целостта и независимостта на Отоманската империя. На нас обаче подобни доводи не ни действуват."

Как авторът на статията е знаел за несъгласието на благородния лорд? (Одобрителни възгласи.) Статията продължава:

„Следователно ние не сме съгласни с мнението на лорд Дж. Ръсел, че в настоящия момент не може да има по-голямо бедствие за Европа от необходимостта да се обсъди какво трябва да се прави, ако се постави въпросът за подялбата на Турската империя?"

Нека камарата обърне внимание на следните думи, които почти напълно съвпадат с думите на руския император:

„Още по-голямо бедствие според нас би било, ако раздробяването на Турция започне, преди този въпрос да е бил обсъден." (Одобрителни възгласи.) Това са точно неговите думи. Авторът на статията продължава:

„И ние трябва да изразим своето учудване, че един държавен деец смесва политиката, която може би ще бъде уместно да се води в случай на разпадане на Турската империя, с политиката, която доведе до подялбата на Полша. Несъмнено, съображенията за държавна необходимост все още говорят в полза на запазването на неприкосновеността и независимостта на Турската империя, но тези съображения не са нищо в сравнение с множеството отрицателни страни и в действителност не говорят за нищо друго освен за страх да се пристъпи към разрешаването на един важен и сложен въпрос. Но по този въпрос се подхранват, особено през последните години, толкова странни предразсъдъци, че дори опитът да бъде обсъден въпросът в неговото истинско значение се смята в някои кръгове като акт на политическа поквара и нарушение на всички норми, които свързват различните държави".

Следващата статия се появи на 10 март. Камарата може би намира за неубедителни приведените досега доказателства, че коментаторът „Times" е употребявал точните изрази на телеграмите, но статията, която ще бъде прочетена сега, не оставя никакво съмнение в това отношение. На 10 март в „Times" се появи статия, започваща със следните думи:

„Княз Меншиков пристига с по-определено дипломатическо поръчение и ние имаме основания да смятаме, че неговите инструкции имат по-примирителен характер от инструкциите на граф Лайнинген."

Подобен израз може да се намери в телеграмата на сър Х. Сеймур от 21 февруари:

„Негово превъзходителство (граф Неселроде) искаше да ме увери, че инструкциите, които княз Меншиков ще получи, ще имат примирителен характер."

Статията продължава:

„Ние се осмеляваме да заявим, че съвременните държавни дейци проявяват известна липса на находчивост, когато имат работа с въпрос, отнасящ се до цивилизацията на обширни провинции, до възвръщане на християнството на онова първостепенно положение, с което то се ползуваше някога в цяла Европа, до осигуряване на прогреса и благосъстоянието на милиони хора; единственото решение, върху което те могат да се споразумеят, е да украсят главата на турчина с чалма и да продължат да смятат това за символ на сила и власт."

На 19 март се състоя заседание на кабинета, на което бе обсъдена телеграмата, получена на 6 март: отговорът на тази телеграма, изпратена на 23 март, съдържаше следния пасаж: „Макар правителството на нейно величество да се чувствува задължено да се придържа към принципите на политиката, изложена в телеграмата на лорд Джон Ръсел от 9 февруари, то все пак охотно се присъединява към пожеланията на императора въпросът да бъде обсъждан откровено и в бъдеще."

Същия ден в „Times" се появи статия, в която могат да се намерят фрази, съдържащи се в телеграмата на лорд Кларендон. Статията започваше така:

„Нашите възгледи за сегашното състояние и за по-нататъшните перспективи на Отоманската империя не съвпадат с гледището, към което се придържа лорд Дж. Ръсел и което той изложи пред камарата на общините. Тези възгледи се отличават от политиката, която нашата страна е водила в миналото в редица случаи, и са съвършено различни от системата, която не съвсем блестящо и не особено успешно се опитват да защищават повечето лондонски вестници."

На английския печат прави чест, че не се придържа към гледището на „Times", макар и да няма онова блестящо епиграматично перо, което разклати положението на един министър на колониите и едва не прекатури един кабинет. В края на тази статия на „Times" се казва:

„Той" (императорът) „заяви, че целта му е да поддържа добри отношения с нашата страна и да заслужи нейното доверие. Неговите действия по този въпрос ще бъдат проверка за искреността на неговите уверения; но не може да има по-голямо доказателство за неговата умереност и доброжелателство по отношение на Турция и другите европейски страни от готовността му да продължи и занапред сътрудничеството си с британското правителство по този въпрос."

Същия ден, в който „Times" заяви, че неговите опити да примири британската публика с подялбата на Турция са се провалили, отговорът на телеграмата, който бе протакан цели 16 дни, бе изпратен в С.-Петербург. (Одобрителни възгласи.) Не е нужно да уморяваме повече камарата с нови цитати от „Times"."

Г-н Брайт подкрепи г. Кобден, за да даде отново възможност на лорд Палмерстон да си спечели популярност с ругатни по адрес на Русия и с лицемерна енергична защита на политиката на война. Палмерстон между другото заяви:

„На ония, които са следили европейските работи в течение на значителен период от време, мисля, е известно, че становището на Русия по отношение на Турция не датира от вчера, нито изобщо от близкото минало. (Одобрителни възгласи.) Известно е, че от дълго време вече политиката на Русия има за своя неизменна и определена цел да завладее поне европейската част на Турция, а след това и Азиатска Турция. Тази политика бе провеждана с неотклонна и системна настойчивост. Нейната цел никога не бе изпущана изпредвид. Когато се появеше удобен случай, правеха се крачки напред, а когато се появяваха препятствия, правеха се крачки назад, но само за да се използува по-добре следващият удобен случай. (Одобрителни възгласи.) Отлагането никога не е помогнало да се укроти Русия и да бъде тя заставена да се откаже от своите планове. Нейната политика се състоеше в това, да има винаги предвид своята единствена цел — да не бърза, да не изпусне плячката, ако посегне върху нея преждевременно, а да следи курса на политиката на другите европейски правителства и да се възползува от всеки възможен случай, за да напредне, макар и незначително, към крайната цел на своите амбиции."

Ако сравним тази декларация на лорд Палмерстон с декларациите, които той е правил в 1829, 1830, 1831, 1833, 1836, 1840, 1841, 1842, 1843, 1846, 1848 и 1849 г., оказва се, че тя е не толкова отговор на г. Брайт, колкото на собствената му предишна политика[115]. Но докато този коварен враг се старае да спечели симпатиите на публиката с яростни нападки срещу Русия, той същевременно си осигурява симпатиите на царя със следната забележка:

„Господа, нима аз упреквам руското правителство, загдето води подобна политика? Политиката на увеличаване на територията, водена със законни средства, е политика, която вие можете да осъждате като опасна за вас, която можете да отхвърляте като застрашаваща независимостта и свободата на

други държави, но която не ни дава повод да упрекваме правителството, което я води, ако то да си служи с открити, искрени и общопризнати средства, без потулване, без извъртания и без измама. За съжаление, трябва да призная, че пътят, избран от руското правителство в хода на последните събития, не е онзи открит и пряк път, който би оправдал неговата открито призната и смело провъзгласена политика."

Но единственият упрек, който може да бъде отправен към руското правителство, е, както се изрази г. Дизраели, именно неговата *фатална откровеност*. Следователно, осъждайки това, което Русия не е направила, Палмерстон напълно одобрява всичко, което тя в действителност е направила.

Критиката, на която г. Дизраели подложи тайните документи, бе, както винаги, умна, но не постигна целта си поради неговата декларация, че критиката сега е ненавременна и че той се изказва пред камарата с единствената цел да подкрепи отговора на обръщението на кралицата. Досадно е да се види как поради користни съображения за кариеризъм и партийна политика един такъв талантлив човек се докарва пред един Палмерстон не само в парламента, но дори в своя солиден орган „Press".

На вчерашното заседание на камарата сър Дж. Грейъм съобщи, че бил получил известие, че флотата е влязла в Черно море и се намира сега близо до Варна.

Лорд Абърдин заяви в камарата на лордовете, че във вторник, 11 април, той възнамерява да предложи заседанията на камарата да бъдат отложени за четвъртък, 27 април.

Написано от К. Маркс на 4 април 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4055 от 17 април 1854 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

*РУСИЯ И ГЕРМАНСКИТЕ ДЪРЖАВИ. — ЦЕНИТЕ НА ЗЪРНЕНИТЕ ХРАНИ

Лондон, петък, 7 април 1854 г.

Лорд Кларендон заяви снощи в камарата на лордовете, че „има основание да смята“ за невярно известието за дебаркирането в Добруджа на 4 000 руси, докарани с транспортни кораби от Одеса. На него не му било известно руската флота да е напуснала Севастопол, който почти непрекъснато се намирал под наблюдението на английски или френски военни кораби. Относно привидното бездействие на флотите той искал да каже, че блокадата на Севастопол и Одеса можела да бъде предприета само с участието на цялата съюзническа флота и че поради неблагоприятния годишен сезон това щяло да бъде опасно начинание. Затова той смятал, че са постъпили разумно, като са задържали флотата в Бейкоз. Виенският кореспондент на „Times“ се присъединява към това гледище на лорд Кларендон и освен това разкрива истинските причини за неговата политика. След като станали известни преговорите за „освобождаване на християните“, опасенията от въстания в Цариград станали по-основателни от когато и да било. Затова щяло да бъде крайно „неразумно“ флотата да бъде изтеглена от Босфора, преди да се появи достатъчна сухопътна сила, т. е. достатъчна, за да респектира турците.

В камарата на общините лорд Джон Ръсел заяви, че отговорността за вълненията в Гърция пада върху атинския двор, защото той — отначало тайно, а сега явно — ги е поддържал.

Парламентарните дебати през тази седмица не представляват никакъв интерес с изключение на разискванията по предложението на г. Мур за избиране на специална комисия за разгле-

ждане на въпроса за назначаването на Х. Стонор за съдия в колонията Виктория; един комитет на камарата докладва, че въпросният Стонор бил виновен за подкупи през време на изборите в град Слайго в 1853 г. Камарата взе решение да се избере комисия. Но в действителност обвинението срещу г. Стонор е само предлог за възобновяване върху нова почва на борбата между двете фракции на разцепилата се ирландска бригада[116]. До каква степен лицемерната клика на г. Гладстон и на неговите привърженици-пилити е замесена и компрометирана в тези ирландски скандали, може да се съди по следната бележка в „Morning Post":

„Много неща в представените писма, разпространяваните слухове и доказателствата, представени на парламентарните комисии през последните няколко седмици, са от естество да засилят подозрението, че фракцията на пилитите, влизаща в коалицията, от известно време системно използува услугите на агенти, за да упражнява влияние върху изборите в Ирландия, и че фракцията щедро ги е снабдявала с пари за тази цел. Особено е компрометиран херцог Нюкясъл. Очевидно — както изглежда по негово указание — се е състояло съвещание по въпроса за повишаването на лицата, които са вършили избирателни машинации".

„Daily News" публикува днес договора между Франция, Англия и Турция, който впрочем съдържа само споразумение за военните действия. Западните държави се пазят да формулират в договор истинските условия за своята „помощ на султана". Тези условия са били натрапени от лорд Стратфорд де Редклиф с помощта на заплахи in loco* и след това представени като доброволен акт на турското правителство.

Мирната мисия на княз Мекленбург в Берлин нямаше друга цел, освен да даде на пруския крал още един предлог да стои настрана от западния съюз. От Берлин ми пишат, че Русия щяла да признае неутралитета на Швеция само ако кралят се задължи отново да заповяда на комендантите на шведските пристанища да спазват старите правила, съгласно които в района на обстрели на бреговите оръдия се разрешава да хвърлят котва не повече от четири чужди военни кораби. Тъй като тази заповед съществено се отличава от принципите за неутралитета, приети от Швеция и Дания, трябва да се очакват нови преговори между скандинавските държави, от една страна, и западните — от друга. В Стокхолм е широко разпространено мнението, че русите ще се откажат от окупацията на Аландските острови и ще разрушат там своите укрепления, откарвайки със себе си оръдията и другите военни материали. Една получена днес телеграма съобщава, че това вече било станало[117].

* — на място. *Ред.*

Австрийският corps d'observation* в югоизточните райони на Унгария е сега в пълна бойна готовност и е заел отредените му на различни места позиции. За съсредоточаването на войските са били нужни десет-дванадесет дена. Германските вестници изобщо смятат, че тази армия е предназначена да нападне турската армия във фланг, в случай че Австрия се присъедини активно към Русия, и че това няма да представлява никакви трудности. Но австрийците могат да проникнат в Турция само през Мехадия, където ще се изправят лице с лице с турската армия, или през Белград, където ще се окажат на една линия с разтегления ляв фланг на турците. Затова много по-вероятно е, ако австрийците влязат в Турция с враждебни намерения, те да тръгнат от Белград към София през Крушевац и Ниш. Но и в този случай турците ще стигнат по-бързо до София, ако се насочат от Видин право на юг.

В доклада на пруския комитет по заемите, направен в долната камара, е изложена политиката, която Прусия е водила по източния въпрос, и са оповестени някои дипломатически документи, непопаднали още в английския печат. Затова възнамерявам да приведа от този доклад няколко важни извадки.

В края на януари, по същото време, когато граф Орлов направил съответни предложения на австрийския двор, руският посланик в Берлин връчил на пруското правителство предложение, с което трите двора — пруският, руският и австрийският — се поканвали да подпишат общ протокол. Преамбюла на проекта на този протокол се изтъквало, че мотивът за това съвместно задължение бил желанието — пред застрашаващите мира в Европа опасности — да се направи още по-тесен съюзът между трите държави и да се уредят отношенията както между тях, така и със западните държави с оглед на предстоящите събития.

Този проект съдържал следните три пункта:

1) Двете германски държави се задължават формално да спазват най-строг неутралитет в случай на активно участие на Англия и Франция в Руско-турската война и заявяват, че в случай на нов натиск или заплахи от страна на западните държави те са готови, ако това се наложи, да защищават своя неутралитет със силата на оръжието.

2) Трите държави ще гледат на всяко нападение на Франция или Англия срещу територията на Австрия, Прусия или която и да било друга германска държава като на нападение срещу собствената им територия и ще се отбраняват взаимно съобразно

* — наблюдателен корпус. *Ред.*

с обстоятелствата и с общото военно споразумение (което понастоящем се изработва в Берлин от генерал Хес и пруския военен министър).

3) Руският император потвърждава своите уверения, че възнамерява да завърши войната *толкова скоро, колкото позволяват неговото достойнство и правилно разбраните интереси на неговата империя.* Взимайки обаче под внимание обстоятелството, че е вероятно по-нататъшният развой на събитията да промени съществуващото положение в Турция, негово величество се задължава, ако започне преговори по този въпрос с морските държави, да не взема никакви решения без предварително съгласуване със *своите германски съюзници.*

Този проект се придружавал от една телеграма на граф Неселроде, в която канцлерът напомнял на Прусия и Австрия значението на тройния съюз, който толкова дълго време бил щит на Европа. Поради заплахата от война неговият господар, императорът, се смятал задължен да се обърне към своите приятели и съюзници със сериозен призив. Техните общи интереси налагали позицията им по отношение на евентуалните сериозни събития да бъде точно определена. Подчертавайки едностранния начин на действие на западните държави, той обръщал внимание на тяхното пренебрежение към интересите на германските държави. Русия постъпвала другояче. Тя била готова сама да носи бремето на войната и нямало да иска от своите приятели и съюзници нито помощ, нито жертви. Благополучието на двете държави и на цяла Германия зависело от техния съюз. По този начин те щели да попречат на кризата да се разпространи, а може би и щели да приближат нейното разрешение. По-нататък руската телеграма разглеждала трите алтернативи, които се откривали пред германските държави: съвместни действия с Русия против морските държави, съюз с последните против Русия и, най-после, строг неутралитет. Що се отнасяло до съюза с Русия, царят не се нуждаел от него; що се отнасяло да действия против него, това било изключено, стига само германските държави да не се поддадели на заплахите на западните държави. Последното би значело да отстъпят пред една позорна необходимост с единствената перспектива да бъдат доведени до плачевно бъдеще. Русия, неуязвима на своята собствена територия, не се бояла нито от военни нашествия, нито от още по-вредното нашествие на революционния дух. Ако съюзниците я изоставели, тя щяла да съумее да се ограничи със своите собствени ресурси и да се постарае да мине занапред без тяхната помощ. (Г-н Неселроде пише своите телеграми на немски, грижейки се техният превод на друг

език да бъде безнадеждно трудна работа. Като образец на неговите упражнения по немски привеждам последното изречение в оригинал: Wenn seine Alliirten es verliessen, so würde es sich gesagt sein lassen sich auf sich selbst zurückzuziehen und sich so einrichten, ihrer in Zukunft entbehren zu können.) Царят обаче имал пълно доверие в добре познатите му чувства на неговите приятели и съюзници и в техните доблестни армии, отдавна свързани с руската армия от тяхното общо кръвно кръщение (Bluttaufe) и от единството на принципите, което не можело да се отрича. Затова руският кабинет смятал третата алтернатива като единствено достойна за германските дворове, като отговаряща на техните интереси и съдействуваща, тъй като им запазвала ролята на посредници, за изпълнението на особените желания на Русия. Този неутралитет, разбира се, не трябвало да бъде неопределен, или само временен, или изчаквателен, иначе той щял да се разглежда от воюващите страни и особено от Русия като враждебен. Този неутралитет трябвало по-скоро да се опира на принципите (на Свещения съюз), които неведнъж в моменти на изпитания били осигурявали всеобщия ред и мира в света. Дълг на германските държави било да защищават, ако стане нужда, с оръжие в ръце тези изходни принципи на тяхната политика. Ако една от двете морски държави (Франция) замисляла или се осмеляла да нападне Германия, другата (Англия) щяла незабавно да измени своята позиция. Във всеки случай, ако това станело, Русия била готова да се притече на помощ на Германия с всички сили, с които разполагала.

Това предложение бе отхвърлено, отначало в Берлин, а след няколко дни и във Виена. Мантойфел, който тогава играеше още ролята на независим държавен деец, изпрати телеграма в С.-Петербург, в която се казваше, че Русия, макар и да давала вид, че не се нуждае от помощта на Прусия, все пак косвено се домогвала до тази помощ със своето искане за възобновяване на тройния съюз. „Що се отнася до революционния дух, от който Русия не се бояла, отбелязва Мантойфел, Прусия също го усмири без чужда помощ." Независимият министър, който „спаси" Прусия, като застана начело на контрареволюцията, не може да скрие раздразнението си от това, че Прусия, която няма своя Унгария, бива поставяна на една дъска с Австрия.

Докато Прусия се хвали по този начин със своята безопасност, другите документи, за които се намеква в доклада, доказват, че в последните дни на февруари Австрия е предложила на Прусия проект за конвенция между четирите велики сили. Прусия отклони този проект с телеграма от 5 март. Но характерно за

тази държава е, че тя в същото време заяви, че правителството на Фридрих-Вилхелм IV все пак считало единодушието на четирите велики сили за най-доброто средство за задоволително разрешаване на кризата. Поради това и Австрия бе принудена да изостави идеята за конвенция, която би сложила край на двусмислената позиция на двете германски държави.

Една пруска телеграма от 16 март съдържа следния важен пасаж:

„Пруският кабинет си взе бележка за мерките, които Австрия е взела за защитата на своите интереси на югоизточните граници. Разбира се, Прусия, подобно на всички други германски държави, трябва да защищава своите собствени особени интереси. Това обаче не изключва едно споразумение с Австрия. Напротив, Прусия е готова да се споразумее с Австрия, доколкото това се налага от германските интереси. Във връзка с това тя очаква по-подробни информации по следните въпроси:

1) възнамерява ли Австрия с цел да осигури спокойствието в своите погранични области, да окупира съседните с тях турски провинции?

2) възнамерява ли тя да задържи тези провинции като залог до възстановяването на мира?

3) възнамерява ли тя да участвува активно във войната?

От отговора на тези въпроси щяло да зависи какво решение ще вземе Прусия относно мерките, необходими за охраняването на германските интереси, и дали тя щяла да може да направи нещо за смекчаване на натиска, който *западните държави* (а съвсем не Русия!) упражняват върху Австрия.

На 14 март пруското и австрийското правителство изпратиха до германските дворове две съвсем противоположни циркулярни ноти. Пруската циркулярна нота твърди, че наближаващата война ще има чисто локален характер. Австрия, напротив, застъпва гледището, че е вероятно войната да вземе насока, която най-непосредствено да се отрази върху собственото ѝ положение. Докато позволявали обстоятелствата, тя нямало да участвува във войната, но все пак трябвало да се има предвид и възможността за такова участие. Интересите, за които се касаело в случая, били сходни с интересите на германските държави. Затова императорският кабинет разчитал, че в такъв случай Прусия и другите германски дворове ще обединят своите сили с австрийските. Германският съюз щял тогава да бъде призован да покаже, че въпреки сегашната си отбранителна позиция той е способен да играе и активна роля по този въпрос. Австрия щяла да направи нова декларация веднага щом войната между западните държави и Русия бъде действително обявена. Ако имало изобщо средство да се предотврати засилването на опасностите, които застрашавали сега Европа, това било само съвместните дейст-

вия на Австрия и Прусия с подкрепата на държавите от Германския съюз.

Най-после, не по-малък интерес представлява в този документ меланхоличният отговор на г. Мантойфел на един въпрос на членовете на комитета — че Русия не била съобщила абсолютно нищо на пруското правителство за своите проекти за подялба на Турция.

В заключение от този документ узнаваме, че мошеническите фокуси на виенските съвещания[118] съвсем не са свършили. Напротив, той констатира, позовавайки се на думите на пруския министър-председател, че се съставял нов протокол, в който се потвърждавало *по-нататъшното взаимно разбирателство между четирите велики сили.*

Цените на житния пазар отново се повишават. Причината за тяхното неотдавнашно падане във Франция и Англия бяха затрудненията на спекулантите, които поради липсата на достатъчно капитал и трудностите при получаване на кредит бяха принудени да извършат големи продажби, което задръсти житния пазар. Друга причина бе обстоятелството, че търговците, мелничарите и хлебарите изразходваха своите запаси, тъй като бяха уверени, че към европейските пристанища се насочват големи товари жито. Затова аз, както и преди, смятам, че цените далеч не са достигнали своя максимум. Несъмнено, в нито една от последните години не са били правени такива погрешни и илюзорни предположения относно вероятните и възможни запаси на житния пазар, както тази година, илюзии, поощрявани до голяма степен от лицемерието на фритредерските вестници.

Написано от К. Маркс на 7 април 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4059 от 21 април 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

Ф. ЕНГЕЛС

ПОЛОЖЕНИЕТО НА АРМИИТЕ В ТУРЦИЯ

Когато се получиха първите известия за окупирането на Добруджа от русите и още дълго преди истинските цели на тяхното преминаване през Дунава да можеха да проличат от по-нататъшните им действия, ние изказахме мнението, че основната цел на този маньовър не може да бъде друга освен подобряването на тяхната отбранителна позиция. Всички предприети досега от тях стъпки, както и стъпките на техния противник, потвърдиха, че работите са стояли именно така. Русите изпратиха в Добруджа 40 000—50 000 войници, които, ако се съди по най-достоверни сведения, още не са преминали линията Черна вода—Кюстенджа. Както изглежда, те са изпратили също толкова войски, ако не повече, в Калараш, разположен срещу Силистра, с намерението да държат тази крепост под заплаха, а при благоприятни условия и да я щурмуват. Те са изтеглили всичките войски, които са се намирали на запад от Букурещ, с изключение на един ариергард, който, неспособен да се задържи повече пред Калафат, както изглежда, е предприел малък поход по противоположния, сръбския бряг на Дунава, вероятно за да се покаже пренебрежението на русите към неутралитета на Сърбия и да се види какво впечатление ще направи на сръбските селяни присъствието на няколко руски униформи, или може би да се създаде предлог за окупирането на тази страна от Австрия.

В близко бъдеще ние несъмнено ще узнаем, че цялото Малко Влашко е опразнено от русите. Какви ще бъдат тогава техните позиции? Техният фронт ще се простира от Търговище през Олтеница и Калараш до Черна вода и оттам през Дунава до

Черно море при Кюстенджа. Това всъщност е позиция, при която се изоставя по-голяма територия, отколкото се печели. Така именно стои работата с русите, макар само по себе си съкращаването на фронта да е изгодно за тях. Същевременно то означава придвижване на войските им наляво, благодарение на което тяхната линия за отстъпление, която по-рано представляваше един вид продължение на този фронт, сега се намира перпендикулярно зад него. Преди два месеца Омер паша можеше да им отреже пътя за отстъпление, просто като премине Дунава в който и да било пункт между Силистра и Хършова; сега той не разполага с тази възможност освен, може би, ако дебаркира войски близо до устието на Днестър. Именно в това се състои главната изгода на маньовъра на русите, изгода, която не се намалява дори от опасността от разполагането на корпуса в Добруджа във формата на правоъгълник, едната страна на който е силната позиция на неприятеля, втората — морето, а останалите две — два завоя на Дунава, при което за връзка, прехвърляне на подкрепления или отстъпление има само три моста.

Но с това предимствата, спечелени от русите, се изчерпват. Те заеха такава позиция, от която могат да отстъпват, но не и да настъпват. Пред техния фронт, от Олтеница до Черна вода, минава Дунав, който може да бъде преминат само в няколко пункта, и то пунктове, защитени или от мощни батареи на господствуващия бряг, или, както е например при Силистра — от постоянна крепост. По-нататък — от Черна вода до морето, се простират езерата и блатата на Карасу, Траяновият вал (всички проходи в който са отново приспособени за отбрана) и крепостта на Кюстенджа, а на фланга — в Черно море — съюзническата флота. Отвъд Дунава, както и отвъд Траяновия вал се простира сравнително безплодна област, предимно хълмиста и пресечена във всички посоки от стръмни дефилета, образувани от многобройни реки без каквито и да било мостове. Тази област, разбира се, не може да се счита за непроходима за войските, но по нея може да мине само армия, която може да разчита със сигурност, че ще намери удобна позиция, ще срещне слаб противник и след като завърши прехода, ще намери в изобилие продоволствие и фураж за конете. В случая обаче положението е тъкмо обратното. Ако русите предприемат настъпление от Траяновия вал и от Олтеница и Тутракан срещу Добрич и Разград, те ще трябва да оставят една част от войските си за блокада на Силистра и наблюдение на Русе. След като отслабят по този начин своите сили, те ще трябва да преминат тази трудно проходима област до Разград и Добрич и къде ще се отзоват? Точно

в предпланините на Балкана, които пресичат тяхното операционно направление и които те трябва да преминат на отделни отряди, по различни пътища. Да приемем, че те се опитат да направят това; тогава отделните им отряди рискуват да бъдат разбити на части от една концентрирана армия на неприятеля, която може да настъпи от Шумен и на която те в никой случай няма да могат да отрежат пътя за отстъпление. Но дори да приемем, че те преодолеят всички тези препятствия и се появят, да речем, със 100 000 войници в околностите на Варна и Шумен — какво ще стане тогава? Шумен е така разположен, че не само може да бъде защитен от 40 000 души срещу 100 000, но тези превъзхождащи сили дори няма да бъдат в състояние да държат в шах отстъпващата им по численост турска войска. Същевременно Шумен прикрива Варна, която от другия фланг се прикрива от съюзническата флота. А Варна и Шумен заедно образуват много по-силна позиция, отколкото позицията Верона—Леняго на река Адидже, когато в 1848 г. тя се държеше от фелдмаршал Радецки, притискан от всички страни от пиемонтци и от италианските въстаници. При това Шумен и Варна се допълват от Русе и Силистра, които са разположени по посока на неприятелските флангове и които при цялата им привидна слабост не могат да бъдат атакувани успешно, докато главните сили на турската армия имат възможност да организират вилазка от Шумен и в двете посоки. И двете крепости са разположени на Дунава, Силистра — срещу десния център на сегашната руска позиция, Русе — на десния ѝ фланг. Те могат да бъдат блокирани само от десния бряг на реката, а това значи, че обсаждащите трябва да се разположат непосредствено между тези крепости и Шумен, където, ако се съди по всичко, Омер паша съсредоточава по-голямата част от своите войски. Следователно всяка армия, обсаждаща Русе и Силистра, трябва да бъде достатъчно многобройна, за да противостои не само на гарнизоните на тези крепости, но и поне на двете трети от турската армия, съсредоточени в Шумен. От друга страна, ако руската армия предприеме настъпление през Добрич, тя също трябва да бъде достатъчно многобройна, за да противостои на двете трети от армията в Шумен в открито поле. Освен това трябва да бъдат отделени сили, за да се блокира Варна, поне от северната страна, а по възможност и от южната; защото ако Варна не бъде блокирана, тя не може да бъде превзета, а ако не бъде превзета, русите няма да могат да преминат през Балкана. Ако при това се вземат под внимание войските, необходими за осигуряване на комуникациите, между отделните корпуси по цялото разстояние от Русе до Варна, както

и за осигуряване на снабдяването, ще стане съвършено ясно, че за успешно настъпление срещу Шумен и Варна — двата ключови пункта на турската отбрана в Източния Балкан — русите трябва да имат сили, превъзхождащи повече от два пъти силите, които турците могат да съсредоточат в Шумен.

От всичко това се вижда, че турците са действували много разумно. Оттеглянето от Добруджа е първото определено и безспорно доказателство за голямото военно изкуство на Омер паша. Нямаше смисъл да се държат тази област и нейните крепости. Вместо да търпи поражения и загуби в хора и материална част, турският генерал веднага заповяда на своите войски да изоставят всеки пункт, веднага щом това стане възможно без опасност за общото отстъпление, и да се оттеглят към Траяновия вал. По този начин русите спечелиха лесна, но привидна победа, докато турците междувременно им нанасяха сериозни загуби и заеха своята най-добра отбранителна позиция, без да дадат на противника време да им отговори със същото. Турците държат гарнизони само във важните пунктове и там, където главната армия или флотите, намиращи се в Черно море, могат да ги подкрепят. При това положение в случай на нужда те ще могат да съсредоточат между Варна и Шумен не по-малко от 80 000—90 000 души и да засилят още тази армия, като повикат бързо обратно част от войските, които бяха пратени в Калафат без каквито и да било сериозни основания за това, само поради политическата паника. Но русите да прехвърлят през Дунава войски, надвишаващи два пъти или повече тази цифра — такава възможност е изключена, поне в хода на тази кампания. Като твърдим това, ние предполагаме, че те имат намерение да предприемат енергично настъпление, и не вземаме под внимание евентуалното пристигане на спомагателни англо-френски войски, след което всякакъв опит за преминаване през Балкана би бил безумие. Ние разгледахме въпроса именно в тази светлина, защото за нас е важно да покажем истинското положение на сегашните участници във войната. И можем със сигурност да кажем, че ако тя се водеше само между руси и турци, то дори след като последните поради дипломатическите протакания загубиха превъзходството, необходимо за настъпателни действия, Цариград поне тази година щеше да се намира извън заплахата от руско нашествие.

Написано от Ф. Енгелс на 13 април 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4065 от 28 април 1854 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

*НОТАТА НА РЕШИД ПАША. — ИТАЛИАНСКИ ВЕСТНИК ПО ИЗТОЧНИЯ ВЪПРОС.

Лондон, вторник, 18 април 1854 г.

Твърди се, че правителствата на Англия и Франция са разменили най-после екземпляри от един настъпателно-отбранителен договор, състоящ се от пет члена. Съдържанието му засега е неизвестно.

Договорът между Австрия и Прусия още не е сключен — разногласията се отнасят до заемането на границата на руска Полша, с което пруският двор не е съвсем съгласен.

В Атина на 6 април се е състоял „Te Deum"* по случай годишнината от независимостта на Гърция. Посланиците на западните държави не присъствували на богослужението. Същия ден атинският вестник „Наблюдател" публикувал 16 кралски ordonnances**, в които кралят приема оставката на двадесет и един офицери: генерали, полковници и други чинове, които възнамерявали да се присъединят към въстаниците. На следния ден в Атина стана известно, че на въстаниците било нанесено тежко поражение при Арта. Самото място, където е станало сражението, показва, че въстанието не е имало успех и че единствените му жертви са засега самите селяни — гърци, населяващи районите, граничещи с гръцкото кралство.

Читателите навярно помнят, че в 1827 г. посланиците на Русия, Англия и Франция поискаха Високата Порта да отзове от Гърция всички турци, независимо от това, дали те живеят там постоянно или временно. Когато турците отказаха да изпълнят

* — молебен, през време на който се пее химнът „Te Deum laudamus" („Тебе, боже, хвалим"). *Ред.*

** — укази. *Ред.*

това искане, те бяха принудени да се подчинят в резултат на Наваринското сражение. Понастоящем Високата Порта е издала подобна заповед по отношение на гърците; тъй като нито нотата на Решид паша до гръцкия посланик г. Метаксас, нито окръжното на лорд Стратфорд де Редклиф до британските консули още не са публикувани в лондонските вестници, ще приведа в превод тези два документа от „Journal de Constantinople" от 5 април.

„Отговор на министъра на външните работи Решид паша на нотата на г. Метаксас

Цариград, 3 реджеб 1270 (1 април 1854 г.)

Аз се запознах с нотата, която ми отправихте на 26 март във връзка с Вашето решение да напуснете нашата столица. Като се има предвид, че правителството на Високата Порта не получи от гръцкото правителство задоволителен отговор на своя справедлив протест по повод сегашните събития и че временно управляващият посолството на Високата Порта бе принуден съгласно получените нареждания да напусне Атина, ще бъде уместно, уважаеми господине, Вие също да напуснете Цариград. Затова съгласно молбата Ви аз Ви изпращам Вашия паспорт. Тъй като и дипломатическите, и търговските отношения между двете страни се прекъсват от днешна дата, ние взехме решение гръцките канцеларии, учредени в различни провинции на нашата империя, както и гръцките консули незабавно да се върнат в родината си. Живущите в Турция търговци и други гръцки поданици също трябва да напуснат Цариград; но за да се защитят интересите на гръцката търговия, ние ще им дадем петдесетдневен срок. За ония от тях, които живеят в провинцията, този срок ще започне да тече от деня на получаването на заповедта за изселването им. Положително е доказано, че нахлуването в нашите погранични провинции е извършено не поради някаква небрежност, а по-скоро поради проявената от гръцкото правителство търпимост. Макар императорското правителство да има безспорното право да задържи и конфискува като залог за понесените от нас твърде значителни материални загуби всички кораби, намиращи се в нашите пристанища, моят августейши повелител смята, че ще отговаря повече на присъщото му чувство на умереност да не се нанесат никакви загуби на гръцките поданици по един въпрос, засягащ изключително гръцкото правителство. Когато това правителство почне отново да изпитва чувства, които повече отговарят на духа на справедливостта, и вземе под внимание международните права и нормите на jus gentium*, тогава ще дойде време да се пристъпи към проучване на въпроса за разходите, причинени от сегашното въстание. Следователно на всички гръцки кораби се разрешава в определения им срок да отплуват безпрепятствено за родината. На съответните власти е дадено нареждане да улеснят заминаването на бедните и нуждаещи се гръцки поданици и да се отнасят колкото е възможно по-снизходително с болните и немощните." (Прехристиянското и прецивилизовано австрийско правителство върши тези работи малко по-другояче — вземете например изгонването на тесинци[119].) „Смятам за необходимо още веднъж да повторя, че единствено гръцкото

* — буквално: право на народите (латинско название за международното право). *Ред.*

правителство ни принуди да вземем това решение и че цялата отговорност за неговите последици пада изключително върху Гърция.

Решид паша"

Съгласно тази заповед на 5 април 3 000 гърци били натоварени на кораби в Цариград и, както научаваме, пашата на Смирна вече публикувал заповед, която се отнася до живущите в този град гърци.

Окръжното, изпратено от лорд Стратфорд де Редклиф до британските консули в Турция и Гърция, гласи:

„Цариград, събота, 1 април 1854 г.

Уважаеми господине! Узнавам, че гърците, които нахлуха в пограничните провинции на Турция, подстрекават гръцките поданици на султана към бунт, заявявайки, че правителствата на Франция и Англия били готови да им помогнат да съборят властта на султана. Бях също уведомен, че подобни средства се пущат в ход, за да се убедят хората, че френският и английският посланици щели да окажат покровителство на всички гръцки поданици на Турция, ако Портата — вследствие скъсването на дипломатическите и търговските отношения с Гърция — оповести своето намерение да ги изгони от владенията на султана. Тъй като такива предположения могат да вдъхнат лъжливи надежди, да заблудят доброжелателно настроените хора и да засилят престъпно бедствията, присъщи на всяко военно време, бързам да Ви уверя, че тези твърдения са без всякакво основание. Онези, които макар и за миг вземат сериозно толкова явни и толкова несъвместими със здравия разум и с фактите измислици, трябва да са действително твърде невежи и лековерни. Но именно така за съжаление стои работата в страни, в които средствата за осведомяване на публиката са още толкова слабо развити. На Вас е известно също така добре, както и на мен, че Англия и Франция са всецяло на страната на султана в благородната съпротива, която той оказва на една жестока и несправедлива агресия. От това неизбежно следва, че двете съюзнически правителства могат да изпитват само негодувание и възмущение към едно движение, чиято цел е да донесе изгода само на Русия и за оправдание на което дори не може да се каже, че е възникнало спонтанно. Това движение в последна сметка ще постави Портата и нейните съюзници в затруднено положение и не вещае нищо освен гибел за ония, които жертвуват живота си за толкова призрачна илюзия. Ние, разбира се, изпитваме съжаление към невинните семейства, които страдат от последиците на една брутална и безпринципна политика; но ние не можем нито да поддържаме каквито и да било отношения с водачите, нито да крием чувствата, които естествено извиква у нас поведението на една безразсъдна партия. Настойчиво Ви моля да използувате всяка възможност да запознаете със съдържанието на настоящото окръжно ония, които са склонни да повярват на лъжливите твърдения, опровергани в него.

Стратфорд де Редклиф"

Освен германците, най-непосредствено заинтересовани от изхода на източните усложнения са унгарците и италианците. Затова не е безинтересно да знаем намеренията на различните партии на тези нации и отношенията между тях. Една статия в торинския „Unione", която аз специално преведох, дава възмож-

ност да се съди за възгледите на италианската конституционна партия[120]; която, както изглежда, е напълно готова да пожертвува Унгария в името на възстановяването на независимостта на Италия. Тайната на дълговечността на Австрийската империя се крие именно в този провинциален егоизъм, който заслепява всеки народ с илюзията, че може да извоюва своята свобода, като пожертвува незавнсимостта на друг народ.

„Английските вестници с всички сили се старают да представят предстоящата война с Русия като война за свобода и за независимостта на Европа, докато в действителност те мислят само за търговските интереси на Англия; доказателство за това е фактът, че лорд Джон Ръсел съветва нас, италианците, да запазим спокойствие и ни уверява, че рано или късно Австрия можела да стане по-хуманна. С това той във всеки случай признава, че понастоящем тя съвсем не се отличава с хуманност. И все пак филантропична Англия се домогва до съюз с Австрия в името на „тържеството на *свободата и независимостта на Европа*". Що се отнася до френския печат, той не е свободен и вестниците, опасявайки се да не получат първо предупреждение, защото при второ нарушение вестникът ще бъде спрян, щат не щат повтарят само онова, което е угодно на правителството. Освен това френският печат няма навик да осветлява широко въпросите на текущата политика и прекалено много се води по модата. Германските либерални вестници пишат под натиска на ужасния страх, който им вдъхва Русия, и този страх е напълно основателен, като имаме предвид какво влияние е придобила вече Русия в двете най-важни германски държави. Но какво искаме ние всъщност? Независимостта на Италия. Но докато се говори за запазване на териториалната цялост на Турция и за европейското *равновесие* на базата на Виенския договор, ние напълно естествено ще бъдем принудени да се наслаждаваме на сегашното status quo, което толкова противоречи на нашите стремежи. Към какво се стреми Русия? Да ликвидира Отоманската империя, а следователно и равновесието на status quo и да прекрои картата на Европа. Тъкмо това искаме и ние. Но на нас могат да ни възразят, че Русия иска да прекрои картата на Европа по своему. Това именно може да се окаже от полза за нас, защото нито Франция, нито Англия, нито Германия няма да допуснат едно ново увеличение на територията и влиянието на една империя, която вече и без това има повече от достатъчно и от едното, и от другото. Следователно те ще бъдат принудени да потърсят опора против Русия. Такава опора може да стане само Австрия, по отношение на която западните държави ще бъдат принудени да проявят щедрост, като ѝ дадат цялата долина на Дунава от Оршова до Черно море, а на юг от Дунава — Добруджа и ключа за Балканите. Тогава във владение на Австрия ще се окажат:

1) обширна територия с население, родствено на нейните собствени народности;

2) цялото течение на една голяма река, тъй необходима за търговията на Германия.

В този случай Австрия вече няма да се нуждае от Италия, поне що се отнася до отбраната ѝ; под нейна власт ще попаднат в допълнение на сегашните три милиона южни славяни и приблизително същия брой дако-румънци още около шест милиона от първите и четири милиона от вторите.

Целостта и независимостта на Турция! Два високопарни парадокса. Ако под независимост вие разбирате свободата на един народ да управлява своите работи съобразно със собствените си принципи и без който и да било чужденец да има правото да се меси в тези работи, то тази независимост вече бе силно

подкопана от кайнарджишкия договор и получи смъртоносен удар (colpo di grazia) в договора, сключен неотдавна със западните държави. В резултат на този договор Турция се управлява вече не от султана, а от европейските държави, и от момента, в който мюсюлмани и християни, победители и победени бъдат изравнени пред закона, в който раята, съставляваща четири пети от населението, получи правото да носи оръжие, Турция вече няма да съществува и ще започне преобразование, което не може да се осъществи без насилие, без най-сериозни безредици и без облъсквания между представителите на двете вероизповедания, свикнали в продължение на четири века да се ненавиждат взаимно. Прочее, нека не ни говорят повече за независимостта на Турция, защото тя е само басия.

И после, териториалната цялост! Нима не Франция и Англия по споразумение с Русия откъснаха от Турция гръцкото кралство, т. е. Пелопонес, Атика, Беотия, Токида, Акарнания, Етолия, остров Негропонт* и пр. с население от един милион? Кой, ако не те? Нима не Франция отне от Турция Алжир, нима не Франция, Англия и Русия дадоха частична независимост на Египет? Нима не англичаните завзеха преди петнадесет години Аден на Червено море и не те ламтят сега за Египет? Нима Австрия не ламти за Босна и Сърбия? Тогава защо да говорим за запазване на едно положение на нещата, против което всички заговорничат и което не може да продължи да съществува по инерция?

И така, ние считаме, че Русия, замисляйки гибелта на Турция, е замислила добро дело; че и западните държави са съвсем прави, ако намерението им е да се противопоставят на попълзновенията на Русия. Но ако тези държави действително искат да постигнат своята цел, те трябва да се простят с дипломатическото лицемерие, с което се прикриват, и твърдо да решат да унищожат Турция и да прекроят картата на Европа. Това е решението, до което те трябва да дойдат."

Написано от К. Маркс на 18 април 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4068 от 2 май 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

*ГЪРЦИЯ И ТУРЦИЯ. — ТУРЦИЯ И ЗАПАДНИТЕ ДЪРЖАВИ. — СЪКРАЩАВАНЕТО НА ТЪРГОВИЯТА СЪС ЗЪРНЕНИ ХРАНИ В АНГЛИЯ

Лондон, петък, 21 април 1854 г.

От „Preussische Correspondenz" узнаваме, че известният барон Бунзен не бил отзован, а по негова лична молба получил продължение на отпуска. Граф Бернщорф бил назначен за негов временен locum tenens*.

Конституционната комисия на шведския парламент решила с мнозинство от 12 срещу 11 гласа министрите да бъдат изправени пред върховния съд на кралството във връзка с тяхното поведение през време на неотдавнашното разглеждане на въпроса за опростяването на данъчната система.

По съобщение на г. Мерони, австрийския консул в Белград, австрийците трябвало да очакват от сърбите въоръжена съпротива, ако техни войски навлязат в Сърбия.

На 3 април г. Метаксас напусна Цариград, като се очаква, че в течение на по-малко от две седмици ще бъде последван от 40 000—50 000 свои сънародници. Никое посолство не се съгласи да изпълнява временно функциите на гръцкото посолство за водене на текущите работи. Австрийският посланик отказа на основание на това, че тъй като държави-покровителки на Гърция са Франция и Англия, именно техните представителства трябвало временно да защищават интересите на Гърция. Прусия не се съгласи, тъй като Австрия отказа. Посланиците на Англия и Франция заявиха, че моментът е неподходящ да станат представители на г. Метаксас. Временно управляващите легациите на по-малките държави счетоха за най-добре да се

* — заместник. *Ред.*

въздържат от каквито и да било прояви както на симпатии, така и на антипатии. Затова г. Метаксас бе принуден да остави в Цариград свое аташе. Но скоро стана ясно, че този заместник, злоупотребявайки с дадените му от Портата права, усърдно раздава паспорти на гръцката рая, давайки по този начин възможност на тези, които искат, да се присъединят към въстаниците в Албания. Поради това дейността на гръцкото представителство бе съвсем прекратена, а издаването на паспорти сега е възложено на комисия, състояща се от двама турци и двама представители на раята.

В същото време бе разлепено съобщение, че всеки поданик на гръцкото кралство, който желае да стане поданик на султана, ще получи разрешение за това, ако намери две заслужаващи доверие лица, които да гарантират за неговата благонадеждност. Тъй като живущите в Цариград гърци гръмко заплашваха да запалят и ограбят града преди своето заминаване, правителството взе извънредни мерки. Турците патрулират улиците денем и нощем и на главната улица в Пера са изкарани петдесет оръдия. След залез слънце до полунощ всеки, който се движи пеш или с превозно средство по улиците или по полето, трябва да носи фенер; след полунощ всяко движение е забранено. Друга заповед забранява износа на зърнени храни. На гърците-католици е разрешено да останат в града под отговорността на католическите епископи в Пера. Това са хора, произхождащи от островите Тинос, Андрос и Сирос, които в по-голямата си част са домашни прислужници. Жителите на остров Идра са се обърнали към Портата с петиция, в която решително осъждат гръцкото въстание и молят правителството да не прилага срещу тях общите мерки, взети против гърците. Пристигнала е също депутация на гръцките поданици на Портата от Трикала, Тесалия, с молба да бъдат енергично защитени от гръцките разбойници, които опожарили цели села, а жителите без разлика на пол и възраст отвлекли към границата, където ги подложили на най-жестоки изтезания.

Чувството на съмнение, недоверие и враждебност към западни съюзници все повече обзема турците. Те почват да гледат на Англия и Франция като на по-опасни врагове от самия цар и общото мнение се изразява с думите: „Те искат да съборят султана и да разделят империята, искат да ни превърнат в роби на християнското население“. След като дебаркираха южно от Цариград, вместо северно от Варна, съюзниците укрепват Галиполи срещу самите турци. Ивицата земя, върху която е разположено това село, е дълъг полуостров, свързан с континента с

тесен провлак и прекрасно приспособен за опорен пункт за нашественици. Именно оттук генуезците отправиха някога предизвикателство към гръцките императори на Цариград. Освен това правоверните мюсюлмани негодуват по повод назначаването на новия шейх-ул-ислям, в когото виждат едва ли не оръдие на гръцкото духовенство; и сред турците постепенно се разпространява твърдото убеждение, че би било по-добре да задоволят единственото искане на Николай, отколкото да станат играчка на глутница алчни държави.

Опозицията срещу коалиционното правителство и народното негодувание, предизвикано от неговия начин на водене на войната, са се засилили до такава степен, че дори „Times", принуден или да рискува своя тираж, или да престане да се докарва пред „кабинета на всички таланти", намери за необходимо да се нахвърли яростно върху него в своя брой от сряда[121].

Кореспондентът на вестник „Morning Post" от Квебек пише:

„Английската тихоокеанска флота е достатъчно силна, за да завземе всички руски фортове и укрепления по крайбрежието на руска Америка (във вътрешността на страната такива изобщо няма), както и отделните укрепени пунктове, с които те разполагат на Лисичите, Алеутските и Курилските острови, които заедно образуват верига от американския бряг до Япония. Със завземането на тези острови — твърде богати с кожи и мед, отличаващи се с мек климат и освен това притежаващи в редица случаи отлични пристанища близо до азиатския континент, където няма добри пристанища — и със завземането на руска Америка нашето влияние в Тихия океан би се засилило много, и то тъкмо в един период, когато страните в този океан започват да придобиват значение, което отдавна им е принадлежало по право. Най-силна съпротива срещу нашата флота може да бъде оказана в Ново-Архангелск на остров Ситка, който, представлявайки добра естествена позиция, освен това е напълно укрепен и въоръжен с 60 или 70 оръдия. На острова живеят около 1 500 души, 500 от които съставляват гарнизона, и има док, където вече са построени много военни кораби. В повечето от останалите пунктове се наброяват от 50 до 300 души и малко от тези пунктове имат сравнително сериозни укрепления. Ако ние ги завоюваме, а Франция пожелае да придобие територия като компенсация за това завоевание, то на нея би могло да се разреши да завладее Камчатка и близкото крайбрежие."

Поместените в „Gazette" цифри за продадената в търговските центрове на Англия и Уелс пшеница показват удивително намаление в сравнение със съответния период на 1853 г., което може да послужи като критерий при определяне на количеството зърнени храни, събрани през време на всяка от предишните реколти.

Продажбите са възлизали на:

	Януари		Февруари	Март
1853	582 282	квартера*	345 329 кв.	358 886 кв.
1854	266 477	„	256 061 „	227 556 „

* 1 квартер = 12,7, кг. *Бълг. ред.*

През последната седмица са продадени 36 628 квартера срещу 88 343 квартера през съответната седмица на 1853 г. Следователно тези цифри, които показват, че за три месеца са продадени почти половин милион квартера пшеница по-малко, отколкото през съответните месеци на 1853 г., явно сочат колко бедна е била последната реколта.

Вестник „Mark Lane Express“ пише:

„Досега обилният внос от чужбина не позволяваше да се почувствува особено болезнено недостигът на произведената в страната пшеница; и все още значителни количества пшеница и брашно са на път за Англия от различни страни; но може ли да се разчита, че през времето, което остава до новата реколта, вносът ще продължава в същия голям мащаб? Америка вече ни изпрати всичко, което се намираше в нейните атлантически пристанища; и макар ние да не се съмняваме, че тя има още големи запаси в далечния Запад, все пак ще се наложи да се плащат високи цени, които да покрият разходите за превоза на тези запаси до източното крайбрежие, а оттам до Англия. Северните пристанища на Европа почти изчерпаха старите си запаси, а войната с Русия изключва възможността за по-нататъшни доставки от бреговете на Черно море и от Азов.“

Всички тези факти ние предлагаме на вниманието на нашите читатели без каквито и да било коментарии.

Написано от К. Маркс на 21 април 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune“, бр. 4072 от 6 май 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

*ГРЪЦКОТО ВЪСТАНИЕ. — ПОЛСКАТА ЕМИГРАЦИЯ. — АВСТРО-ПРУСКИЯТ ДОГОВОР. — ДОКУМЕНТИ ЗА ВЪОРЪЖАВАНЕТО НА РУСИЯ

Лондон, петък, 28 април 1854 г.

Последните достоверни новини от Турция напълно потвърждават възгледите на „Tribune“ за отстъплението на русите от Калафат, за окупирането на Добруджа от русите и за характера на гръцкото въстание.

Вестник „Lloyd“[122] потвърждава съобщенията, че русите вдигнали обсадата на Калафат и че евакуацията на Малко Влашко била вече завършена. Според последните съобщения, получени в Цариград, русите не настъпвали, а, напротив, се укрепявали в Добруджа.

Що се отнася до гръцкото въстание, вестник „Moniteur“ е поместил във вчерашния си брой следната дописка от Виена от 25 април:

„Гръцкото въстание не осъществява никакъв напредък в Епир, но неговият истинскн характер започва да проличава. Ако някой е смятал, че националните и религиозните интереси са били нещо друго освен празен предлог, то действията на водачите на елинските банди от гръцкото кралство разпръскват всички подобни заблуждения. Добре известни са споровете, които още от самото начало се появиха между Гривас и Цавелас по това, кой да ръководи въстаницнте. Тези двама водачи продължават да действуват несъгласувано и не се стесняват при случай да си вредят взаимно. По-специално Гривас, който претендира за ролята на освободител на християнската рая, не й донесе нищо освен грабежи и пожари. Сулиотите, които бяха решили да не допуснат на своя територия редица гръцки водачи, особено силно обвиняват Гривас. В началото на миналия месец той потърсил гостоприемство при гръцкия митрополит Девендзист, а на другия ден заминал, като го ограбил и отвлякъл жена му. Митрополитът се обърнал към Абди паша с молба да му разреши да служи под неговото командуване, за да отмъсти за тази дивашка постъпка.

Но грабителското изкуство на Гривас се проявило най-ярко в Мецовон. Този град, заблуден от руската пропаганда, по собствена инициатива отворил вратите си за „генералисимус“ Гривас. Последният най-напред наложил на християнското население „патриотична“ контрибуция от 200 000 пиастри. Сумата не била прекалено голяма и била платена. Но Гривас не се задоволил с това. Той повикал един след друг поотделно или на групи всички най-видни и състоятелни жители на града, като ги поканил да предадат в банката — също под формата на пожертвование — всички скъпоценни изделия от сребро и злато, които имат. Този начин на изнудване предизвикал недоволство и не се оказал нито удобен, нито изгоден. Тогава именно Гривас бил осенен от една идея, която ни се струва шедьовър на грабителското изкуство. Под претекст, че отоманските войски се приближавали към Мецовон, той заявил, че отбраната на града налагала той да бъде изгорен почти изцяло и затова поканил жителите да се приютят заедно със своите семейства в главната църква, където скоро се събрали около 4 000 души. Както се надявал Гривас, те взели със себе си парите си, както и скъпоценностите си и най-ценните си вещи и по такъв начин цялото богатство на Мецовон се оказало в неговите ръце. Тогава той започнал да ги пуща от църквата на малки групи и ги предавал на своите хора, които ги обирали без всякакви церемонии. Такива са подвизите на гръцкия водач, който досега играеше най-важната роля в епирското въстание. На турците Гривас оказвал тогава само слаба съпротива. След като подпалил града, той отстъпил към Ахелус по посока на Радовиц. Мецовон, който след Янина и Буат беше най-цветущият град на Епир, сега представлява куп развалини, а жителите му са превърнати в просяци. От целия град са оцелели не повече от 100 къщи.“

Във връзка с непроверените слухове, че Кошут и Мадзини възнамерявали да дойдат в Цариград, Решид паша заявил, че няма да им разреши да стъпят на турска територия.

Формирането на полски легион не било срещнало възражения от страна на посланиците на Франция и Англия, но затова пък се натъкнало на други пречки. Генерал Висоцки представил на Портата и на лорд Редклиф един документ с няколко хиляди подписа, който го упълномощавал да действува от името на значителна част от полската емиграция. От своя страна полковник граф Замойски, племенник на княз Чарториски, представил подобен документ, също с множество подписи, съгласно който друга група от полската емиграция го упълномощавала да действува от нейно име. Посланикът на Англия, вземайки под внимание техните разногласия и в желанието си да примири претенциите на двамата съперници, както и да се възползува от услугите и на Висоцки, и на Замойски, посъветвал да се формират два полски легиона вместо един.

Маршал Паскевич пристигнал в Яш на 17 април и същия ден продължил за Букурещ.

Съгласно съобщение на „Hannoversche Zeitung“ договорът за настъпателно-отбранителен съюз, сключен между Австрия и Прусия[123], съдържал следните основни положения:

„1. Австрия и Прусия си гарантират взаимно своите немски и други владения (in und ausserdeutschen Besitzungen), така че нападение срещу една от тези държави ще се смята от втората като нападение срещу самата нея.

2. Австрия и Прусия се задължават взаимно да се поддържат една друга и ако се наложи, да предприемат общо нападение, ако една от договарящите страни счете, че интересите на Германия са в опасност, а втората страна се съгласи с това. Особените случаи, когато двете страни трябва да си оказват подкрепа, са посочени в отделна клауза, която представлява съставна част от този договор. За да гарантират неговата ефикасност, необходимите военни сили ще се привеждат в готовност в установени срокове. За сроковете, както и за числеността и начина на използуването на тези сили, ще бъде сключено специално споразумение.

3. Всички членове на Германския съюз се поканват да се присъединят към този настъпателно-отбранителен съюз и да го поддържат съобразно със задълженията, които им налага федералният закон."

Ако сравните този договор със съглашението за неутралитет, което граф Неселроде предлагаше на пруския двор, вие ще намерите много общо между тях. Трябва също така да се отбележи, че практически договорът отговаря само на изискванията на отбранителната политика, докато в случай на настъпателна политика всички решения се предоставят на съответните дворове.

На 25 април пруската първа камара гласува кредит от тридесет милиона талера съобразно с препоръките на нейния комитет. Правителствените мотиви, изложени по този случай от г. Мантойфел, са толкова типични за пруската дипломация, която се опитва да скрие присъщото си безсилие зад патриотични жестове и глупава високопарност, че ние привеждаме този документ in extenso*. Г-н Мантойфел казал:

„Усложненията, които възникнаха между Русия и Турция, а след това се разпростряха и върху западните държави, са общоизвестни. Държейки сметка за своето положение и интереси, пруското правителство счете за желателно да уреди тези усложнения и да отстрани разногласията. Всичките му старания и усилия се оказаха безрезултатни. Като че ли някаква фаталност тегне над този въпрос. Множеството опити, които бяха от естество да съдействуват за възстановяването на мира, не доведоха до нищо — може би, защото не се правеха в благоприятния момент и по подходящия начин. По такъв начин изострянето на разногласията доведе до война. Усилията на Прусия и Австрия да осигурят запазването на мира създават, така да се каже, почва за възобновяване на преговорите. Това именно бе благородната цел на виенското съвещание. На това съвещание пруското правителство неуморно полагаше най-големи усилия за запазването на мира. То действуваше в дух на примирение" (като „ангел на мира" на император Николай), „но неизменно се държеше твърдо и решително със съзнание за своето положение на велика сила" (точно както се изразяваше руският император в своята тайна кореспонденция). „Именно защото то *не бе заинтересовано*" (от това, да стане руска провинция и да смени декорите) „и защото неговата безкористна (uninteressiert) позиция бе призната от останалите държави, то мо-

* — изцяло. *Ред.*

жеше да говори откровено и решително. Двете страни посрещаха неговите предложения и усилия ту с благодарност, ту със съжаление. Но правителството не позволи да бъде отклонено от поетия от него път. Първото условие за съществуването на всяка велика сила е независимостта. Пруското правителство успя да запази тази независимост, действувайки в интерес на мира и без да се безпокои дали неговите действия ще се харесат на една или друга държава" (общо взето хубаво определение на това, както трябва да се разбира под независимост на велика сила!). „Когато обстановката стана по-застрашителна, правителството реши, че наред с неговите великодушни усилия да запази мира негов дълг е преди всичко да съблюдава интересите на Прусия и Германия. За тази цел то сключи договор с Австрия. Останалите държави, влизащи в Германския съюз, ще се присъединят към този договор. Следователно ние можем да разчитаме със сигурност на сътрудничеството на Австрия и на цяла Германия. По мнението на правителството това сътрудничество е най-добрата и най-сигурната гаранция за германските държави. Наред с този тесен съюз остава в сила предишното споразумение между Прусия и Австрия със западните държави на базата на решенията на виенското съвещание. Прусия не се е отчуждила от западните държави, въпреки твърденията на английския печат. Това съглашение със западните държави съществува и до днес. Протоколът, с който то е скрепено, е вече подписан от пруския посланик, но не може да бъде представен на камарата. Четирите държави ще запазят своите досегашни отношения и ще продължават да се стремят към възстановяване на мира, макар че две от тези държави започнаха военни действия" (което именно доказва, че войната е мистификация, а истинската, сериозната дейност на западните правителства са мирните преговори). „Що се отнася до Русия, с.-петербургският кабинет предприе напоследък по-приятелски и миролюбиви стъпки и макар те да дават сега само слаба надежда за възстановяване на мира, все пак създават изходна точка за нови мирни преговори. Пруското правителство показа, че е готово да вярва във възможността за мир до последния момент. Докато съществува макар и искрица надежда за мир, Прусия ще продължава своите опити и усилия (Mühen). Когато за Прусия удари решителният час" (Trema Byzantium!*), *„правителството ще действува* енергично и без протакания и колебания. Прусия трябва да се готви за този час. Нейните думи ще добият толкова по-голяма тежест, защото тя ще бъде готова всеки момент да изтегли меча. Когато избухна конфликтът между Русия и Турция, западните държави проявиха твърдост и укрепиха позициите на Отоманската Порта. По онова време Прусия не беше упълномощена да играе ролята на посредник. Освен за нарушаването на правата ѝ като трета държава тя беше най-вече загрижена за благополучието на своите собствени поданици. Източният въпрос засяга по-малко Прусия, отколкото Австрия, която е пряко заинтересована от него, и Австрия настоятелно помоли Прусия да не ѝ отказва своето сътрудничество. Прусия и Австрия си поставяха за цел да се ограничат прекомерните и затрудняващи задачата за възстановяването на мира претенции на двете страни. Именно техните усилия доведоха до свикването на виенското съвещание, което с право се преценява като щастливо събитие. Нашето правителство не може да стои настрана при едно положение, когато то още може да упражнява благотворно" (за Русия) „влияние върху западните държави. То служи за тези държави като обединително звено и може би ще успее да допринесе за укрепването на надеждите за мир. Що се отнася до проекта на нотата, съобщен от четирите държави на руското правителство, не трябва да се забравя, че Русия изобщо не призна

* — Трепери, Византио! *Ред.*

съвещанието, както и че в резултат на новите обстоятелства този проект престана да бъде приемлив за Турция. Новият виенски протокол" (тук г. фон Мантойфел ни открива много важна тайна) „предлага нови възможности за всеобщия мир и във всеки случай за предотвратяване участието на Прусия и Германия във войната. С по-ранното искане на Австрия, което се свеждаше до това, да се предложи на германския бундестаг строг неутралитет, задължителен и за Прусия, правителството, действувайки по вътрешен подтик, не намери за възможно да се съгласи. То не можеше да изложи на опасност своето положение на независима велика сила и да се откаже от своята свобода на действие. Освен това с такъв неутралитет ние бихме дали на другите държави предлог да заемат враждебна към нас позиция, ако те решат, че такава позиция отговаря на техните интереси. Понастоящем положението на западните държави е съществено изменено във връзка с техните нови задължения" (виенския протокол[124]). „В най-неблагоприятния случай мирът няма да бъде постигнат, но затова пък в най-благоприятния случай всички големи бедствия, които войната влече след себе си, ще бъдат отклонени от нашето отечество; а това е огромно, неоценимо предимство" (ако някой се окаже способен да разбере тази алтернатива, аз съм готов да го поздравя заради проницателността на неговия ум). „Възможността за военни действия между Русия и западните държави в Балтийско и Черно море принуди Прусия, поради нейното географско положение като велика сила" (по-скоро дълга, отколкото велика), „да направи всички необходими приготовления, за да защити, ако стане нужда, своите интереси с оръжие в ръка. Във всеки случай правителството не се бои от миналото" (това, ако изобщо значи нещо, значи, че то не се срамува от своето минало) „и е щастливо, че му се представи случай да изложи своите възгледи публично".

От само себе си се разбира, че комитетът е намерил тези обяснения за повече от задоволителни.

В „Journal de St.-Pétersbourg" са публикувани следните нови документи:

„ЗАПОВЕД ПО ДЕПАРТАМЕНТА НА ПОЛИЦИЯТА
15 април 1854 г.

Негово императорско величество е благоволил да заповяда върху ония от запасните низши чинове от гвардейските и флотските екипажи, които, чувствувайки се здрави, бодри, усърдни и способни, пожелаят да постъпят на допълнителна служба, по-специално в сегашното военно време, да бъдат разпространени същите предимства, които са дадени на съответните запасни чинове от гвардията и армията.

Генерал-адютант *Галахов*

УКАЗ ДО УПРАВЛЯВАЩИЯ СЕНАТ

С оглед да се засилят мерките за охраняване на бреговете на Финския залив намерихме за уместно да се сформира резервна гребна флотилия и заповядваме:

1. За комплектуването ѝ с гребци да се образуват четири дружини морско опълчение.

2. Тези дружини да се формират чрез призоваване на доброволци в губерниите: С.-Петербургска, Новгородска, Олонецка и Тверска.

3. Вземането на необходимите мерки по организирането на това опълчение да се възложи на комитет, съставен от управляващия морското ведомство на негово императорско височество великия княз Константин Николаевич и министрите на държавните имоти, на императорските имоти и на вътрешните работи.

С.-Петербург, 14 април 1854 г.

Николай

ПРАВИЛНИК ЗА МОРСКОТО ОПЪЛЧЕНИЕ

I. Цел на учредяването и състав на морското опълчение.

1. Морското опълчение се учредява с цел да се комплектува резервна гребна флотилия, предназначена за охраняване на бреговете на Финския залив.

2. Това опълчение се състои от четири дружини; тяхното формиране и вътрешна организация се възлагат на морското ведомство.

3. В опълчението постъпват по собствено желание лица с всякакво звание и здраво телосложение на долупосочените основания.

II. Ред на приемане.

4. Желаещите да постъпят в морското опълчение трябва да имат редовни документи за самоличност, а помешчическите селяни — специални писмени разрешения от техните помешчици или от управителите на имениятa.

5. В С.-Петербург всички доброволци се явяват в инспекторския департамент на морското министерство, в губернските градове — при началника на губернията, а в околиите — при местната полицейска власт.

6. На явилите се се взема паспортът и вместо него се дава билет на обикновена хартия, на който се посочва времето на явяването. Паспортът се изпраща незабавно в инспекторския департамент на морското ведомство, където трябва да се яви доброволецът, на който, ако пожелае, се дава за пътни разноски в аванс една месечна заплата, което се отбелязва в билета.

7. На местните полицейски власти се възлага да следят строго за редовното изпращане на доброволците в С.-Петербург, като им оказват всякакво съдействие, а в случай на болест на доброволците да им дават необходимата помощ.

(Пунктове 8 и 9 не представляват интерес).

III. Условия на службата.

10. Постъпилият в морското опълчение получава от деня на явяването му в инспекторския департамент:

а) Заплата 8 сребърни рубли на месец.

б) Продоволствие и провизии наравно с низшите чинове на военната флота.

с) Селски дрехи, при което му се позволява да носи брада и да си стриже косите à la paysanne*.

11. Срокът на службата е до 1 ноември 1854 г.

12. След изтичането на този срок никой от доброволците няма да се задържа на служба.

13. Отличилите се се награждават наравно с низшите чинове, които се намират на действителна служба.

* — по селски. *Ред.*

14. В случай на пленяване на неприятелски кораб или на потопяване на такъв със съдействието на канонерки доброволците, служещи на тях, ще участвуват в подялбата на трофеите на законно основание.

15. В случай че бъдат ранени или осакатени, на доброволците, участвуващи в опълчението, се оказва помощ и се дават предимства наравно с военнослужещите.

16. За семействата на доброволците през време на службата се полагат специални грижи от местните власти и общини.

Константин
Граф Кисельов
Граф Перовски
Дмитри Бибиков

Не би било възможно да се даде по-добра всеобхватна картина на Русия от тази, която се съдържа в приведените документи: император, бюрокрация, помешчически селяни, бради à la paysanne, полиция, гребна флотилия, селски общини, земи и морета — пълна картина на „страната на всерусийския император".

Написано от К. Маркс на 28 април 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4079 от 15 май 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

*БОМБАРДИРОВКАТА НА ОДЕСА. — ГЪРЦИЯ. — ВЪЗВАНИЕТО НА ЧЕРНОГОРСКИЯ КНЯЗ ДАНИЛО. — РЕЧТА НА МАНТОЙФЕЛ[125]

Лондон, вторник, 2 май 1854 г.

Бомбардирането на Одеса, толкова пъти извършвано в самохвалното въображение на съюзниците, най-сетне е факт. Но получените досега телеграми са толкова оскъдни и толкова бедни откъм подробности, че не заслужават коментарии. Съгласно найдостоверните съобщения бомбардировката започнала на 22 април, била прекратена на 23 април (когато на коменданта на града било предложено да се предаде) и възобновена на 24 април. От една страна, се твърди, че голяма част от града била в развалини, а от друга — че само фортовете били разрушени от запалителните ракети и бомбите. В някои кръгове се твърди дори, че бомбардировката не дала никакви резултати. Няколко телеграми съобщават за унищожаване на осем руски кораба, разбира се, търговски, тъй като в Одеса нямаше руски военни кораби. Съгласно последното съобщение, изпратено от Одеса на 26 април, цялата съюзническа флота отплувала същата сутрин.

За да подготви общественото мнение за това събитие, френското правителство току-що публикува в „Moniteur" следната извадка от последния доклад на адмирал Хамлен до морския министър:

„На 6 април английският парен фрегат „Фюриъс" се приближи до Одеса, за да изиска и вземе на борда си консулите и ония френски и английски поданици, които биха пожелали да напуснат града поради предстоящите военни действия... Макар на фрегата и на лодката да бе вдигнат парламентьорски флаг, руските батареи предателски дадоха седем изстрела срещу лодката, няколко минути след като тя се отдалечи от кея... Аз обсъждам с адмирал Дъндъс мерките на възмездие, диктувани от този варварски начин на действие."

Русите предават работата в друга версия. Те твърдят, че изпращането на кораб с парламентьорски флаг било само претекст за разузнаване на техните отбранителни съоръжения. Неотдавнашното посещение на севастополското пристанище от кораба „Ретрибюшън“ уж за да предаде телеграми, а всъщност да направи скици на батареята, разположена в пристанището извънредно много раздразнило царя, толкова повече че шумът, който английският печат вдигна по повод на този подвиг, потвърдил неговите подозрения. Затова била дадена заповед занапред да се открива оръдеен огън срещу всички кораби, които се появят пред което и да било руско пристанище. „Indépendance belge“[126] публикува една дописка, в която се разясняват тези събития и която привидно е написана от руски офицер от Одеса, но чийто автор в действителност не е никой друг освен самия г. Кисельов.

„В шест часа сутринта на 27 март (8 април) параходът от английската кралска флота „Фюриъс“, без да вдига парламентьорски флаг, се приближи до кея на одеското Карантинно пристанище. Макар комендантът на военното пристанище да имаше заповед да открива огън срещу всеки английски военен кораб, той все пак реши да се въздържи от незабавно изпълнение на тази заповед, допущайки, че параходът може още да не знае за обявяването на война от Англия. „Фюриъс“ хвърли котва, спусна лодка и я изпрати на брега с парламентьорски флаг. Комендантът на военното пристанище изпрати незабавно своя адютант да посрещне намиращия се в лодката офицер. Този офицер заяви, че е пристигнал с поръчение да вземе на борда си френския и английския консул. Отговорено му бе, че тези господа вече отдавна са напуснали Одеса, и поради това той бе поканен незабавно да се оттегли, след което лодката бе вдигната на борда на парахода и парламентьорският флаг бе снет. Но вместо да вдигнат котва, офицерите на парахода започнаха да правят скици на батареите. Тогава, за да се попречи на това, към „Фюриъс“ бяха дадени предупредителни изстрели. Тъй като „Фюриъс“ не им обърна внимание, изстрелян бе снаряд в едно от неговите колела. „Фюриъс“ незабавно се оттегли“.

Разбира се, просто смешно е да се смята, че преди да предприеме военни действия срещу едно руско пристанище, англо-френската флота е трябвало да чака „повод“ за това от страна на русите, и дори тогава да не го завземе, а само да изстреля няколко бордови залпа срещу него.

Приблизително по същото време, когато „Фюриъс“ е бил изпратен в Одеса, в писма от Одеса, получени в Цариград, се твърдеше, че руското правителство било конфискувало всички намиращи се в складовете зърнени храни, без ни най-малко да държи сметка за частната собственост на чуждите търговци. Конфискувани били всичко 800 000 квартера. Освен това руското правителство наредило на чуждите търговци да доставят 150 000 чу-

вали и 15 000 каруци за превозване на конфискуваните храни във вътрешността на страната. В отговор на всички протести губернаторът заявил, че именно политиката на западните държави тласкала руското правителство към такива крайности и че като конфискува тяхното имущество, то само го спасява от разграбване от страна на възмутеното население. След протеста на останалите в Одеса консули на неутралните държави губернаторът най-после се съгласил — не да плати конфискуваните стоки, а само да издаде обикновени разписки на техните собственици.

По-долу следва извадка от един стокхолмски вестник:

„Целият град гъмжи от бежанци от Финландия; има и много, които са пристигнали от Аландските острови“ (които, изглежда, все още са окупирани от русите), „за да се спасят от руските вербовчици. В руската флота се чувствува голям недостиг от моряци и властите прибират и стари, и млади. Глави на семейства биват изкарвани посред нощ от къщите им, без да им се дава нито минута да се приготвят. За да се спасят от този произвол, цели семейства с цялата си покъщнина бягат в Швеция“.

„Journal de St.-Pétersbourg“ от 23 април публикува манифест на царя до неговите поданици, в който войната със западните държави се представя като война на православната църква против еретиците за освобождаване на потисканите от Отоманската империя едноверци.

В днешния брой на парижкия „Presse“ четем:

„Един от нашите цариградски кореспонденти ни съобщи важни подробности за един неотдавна разкрит руски заговор, следствието по който е току-що приключено. Следствието ясно доказва, че Русия още отдавна е подготвяла кризата, чиято цел е била „болният човек“ да бъде уморен буквално пред очите на своите лекари. Следствието доказва, че барон Елснер е постъпил привидно на служба в турската полиция само за да заблуди по-добре тези, които го следили. Той получавал 1 000 пиастри на месец. Въпреки неговата хитрост двойствената му игра била разкрита по следния начин: той завързал приятелство с г. Аспа, лекар, намиращ се на турска служба, и смятайки, че може да му се довери, му признал, че не е преставал да служи на Русия, макар и да получавал пари от турската полиция. Според г. Елснер Русия възнамерявала да набере измежду гърците и славяните, живущи в Турция, армия от 60 000 заговорници, готови да се вдигнат по даден сигнал. Решителният удар щял да бъде нанесен в Цариград. Начело на заговора в този град стоял един англичанин, някой си Плантегенет Харисън. Г-н Аспа се престорил, че споделя възгледите на Елснер, но уведомил турската полиция. Полицията, която вече отдавна подозирала Елснер, започнала още по-усилено да го следи и открила, че той редовно праща доклади на княз Горчаков. Най-сетне тя успяла да залови един от тези доклади. Елснер, който общо взето действувал много предпазливо, имал злощастната идея да покаже този доклад на г. Аспа, който веднага съобщил за него на г. Паламари, таен агент на турската полиция, и успял в присъствието на последния да го предаде на Радшич — славянин от Австрия, който поддържал връзка с Елснер и неговите съучастници. Писмото

било заловено у Радшич и е едно от веществените доказателства. По-нататък било установено, че Елснер се сговорил с Константинос, капитан на гръцки търговски кораб, да въвлекат в заговора още четиридесет капитани на гръцки кораби, които в определен ден трябвало да пристигнат в Цариград с бойни припаси и с всичко необходимо за вдигане на въстание сред гръцкото население на столицата. Константинос поддържал постоянна връзка не само с Елснер, но и с г. Метаксас, гръцкия посланик при Портата. Бодинаров, руски полковник, служил за връзка между Елснер и княз Горчаков.

„Augsburger Zeitung" публикува редица извънредно враждебни на Русия статии, които произведоха в Германия голяма сензация, тъй като досега този вестник беше най-горещият защитник на руските интереси; известно е при това, че той получава указания от австрийския кабинет. Според тези статии след разкритията, съдържащи се в тайната кореспонденция на сър Х. Сеймур, Австрия била свободна от своите задължения по отношение на Русия. В една от статиите четем:

„Когато действията на Русия принудиха Австрия да протестира пред С.-Петербург, този протест бе приет толкова надменно, а виенският кабинет бе третиран така безцеремонно, че всяка нова телеграма от Цариград почна да поражда тежки предчувствия. Тази липса на уважение и внимание накараха граф Менсдорф да помоли да бъде назначен за командир на бригада, за да се освободи от своя пост в С.-Петербург, макар лично да нямаше основания да се оплаква."

В резултат на това той бе заместен от граф Естерхази. В друга статия се съдържа следният пасаж:

„Когато руският император пристигна в Олмюц, той се държа с граф Буол-Шауенщайн така непристойно, да не кажем оскърбително, че всички забелязаха това, а Неселроде и Майендорф се почувствуваха твърде неудобно." (Ще си позволя да припомня на вашите читатели, че Неселроде има обичая да провокира своя августейши повелител към такова нахално поведение, за да изказва по-късно съжаления за това). „Младият император видя как се отнасят с неговия министър и не забрави това. Писмата на сър Х. Сеймур можеха само да затвърдят вече взетото от негово величество решение" (да попречи на посегателствата на Русия срещу Австрия) . . . „По време на своето пребиваване във Виена граф Орлов отказа да поеме задължение от името на своя господар да се зачита при всякакви условия целостта на Отоманската империя."

Цариградският кореспондент на „Times" особено подчертава обстоятелството, че гръцкото въстание неизбежно ще доведе до революция в Гърция, т. е. до борба между националната партия и привържениците на Русия. От друга страна, жестокостите на войските на пашата в България изглежда настройват населението в полза на Русия. Разрешете ми да илюстрирам с няколко факта отношението на Гърция към западните държави. В „Nouvelliste de Marseille" може да се прочете следното съобщение от Цариград от 17 април:

„Живущите в Атина европейци са принудени да търпят всевъзможни оскърбления. Нападат ги дори с тояги, без гръцката жандармерия да пречи на това. На 15 март г. Гаспари, служещ във френското посолство и син на бивш френски консул в Атина, бе бит и повален на земята в присъствието на трима жандарми, които се отнесоха към тази сцена най-равнодушно. Същия ден други французи бяха предупредени, че е съставен списък на деветдесет и шест „франки", които щели да бъдат „наказани". Тези ексцеси накараха френския и английския представител да отправят до правителството на крал Отон съвместна нота, с която го уведомяват, че за всяко насилие срещу френски или английски поданици ще бъде незабавно поискано обезщетение от 25.000 драхми. На 12 април на гръцкото правителство бе връчен нов ултиматум, като за отговор се даваше само петдиевен срок — до 17 април. В този ултиматум от крал Отон се иска да обезщети загубите, причинени на французите, да осъди категорично въстанието, както и да поправи злото, извършено с негово разрешение. От краля не се очакваше удовлетворителен отговор. В случай на отрицателен отговор посланиците са решили да прекъснат всякакви отношения с правителството и същевременно да се конституират от името на Франция и Англия като „администратори на Гърция" съгласно разпорежданията на протокола за създаването на гръцкото кралство."

Гръцкото правителство е изпратило до представителите си в чужбина окръжно, в което оправдава своето поведение през време на неотдавнашния спор с Портата, последните мероприятия на която по отношение на гръцките поданици по думите на г. Пайкос са били предизвикани от яд, че Турция вече не може да счита Гърция за свое владение. Това именно била главната причина за нейните двадесетгодишни интриги против Гърция, за които въстанията в Тесалия и Епир били само претекст.

Във виенския „Presse"[127] от 28 април е публикувано следното възвание на княз Данило до войводите на черногорските племена:

„Искам и вие, черногорци, по примера на нашите победоносни прадеди, които ни завещаха свободата, с която ние така се гордеем пред целия свят, и занапред да се покажете също такива герои като гърците и другите народи. Затова бих искал да се обърна към войниците, които се намират вече в армията, за да узная дали мога да разчитам на тях, и заповядвам на всички войводи да съберат своите племена Нека всеки войник доброволно заяви готов ли е да ме последва срещу турците, тези общи врагове на нашата вяра и на нашата земя. Вие, воеводите, трябва да приемете всички доброволци и да ми докладвате в Цетина. Но аз призовавам всички, които не са готови да загинат със смъртта на храбреци, да си останат по домовете. Този, който желае да тръгне с мен, трябва да забрави жена и деца, всичко, което обича на този свят. Аз казвам на теб, мой храбри народе, и на вас, мои братя: който не желае да умре с мен, нека си стои в къщи; защото аз зная, че този, който тръгне с мен на война, ще струва повече от петдесет страхливци. Призовавам прочее всички храбреци, чието сърце не е изстинало в гърдите, всички, които са готови без колебание да пролеят своята кръв за родината, за православната църква и за светия кръст, да споделят с мен славата и честта. Защото ние сме синове на старите черногорци, които победиха трима турски везири, сразиха френските войски и щурмуваха кре-

постите на султана. Нека не предадем своята родина, нека бъдем достойни за славата на нашите прадеди и тръгнем на бой в името на бога.

Цетина, 15 март 1854 г.“

Данило

В „Agramer Zeitung“[128] четем, че в отговор на този призив към фанатичните черногорски хайдути войводите на черногорските племена свикали младите бойци и им прочели възванието, след което 4 000 души се заклели пред олтара да победят или да умрат под знамената „за вярата и отечеството.“ Не може да не се отбележи странното сходство между това движение и девизите и въжделенията на пруската война за независимост[129], споменът за която така свято се поддържа от генерал Дона в Кьонигсберг и от целия пруски Treubund[130]. Настъплението на черногорците срещу Херцеговина през Никшич ще бъде командувано от самия княз Данило. Настъплението на юг (към Албания) през Жабляк ще бъде ръководено от войводата Георги Петрович.

„Планинците“ — пише „Agramer Zeitung“ — „са добре снабдени с боеприпаси и двата корпуса ще разполагат с по дванадесет три и половина фунтови оръдня.“

Сигнал за започване на военните действия ще даде полковник Ковалевски, който получава нареждания направо от С.-Петербург.

След като получи своите 30 000 000 талера, г. фон Мантойфел разпусна депутатите от двете камари с напътствена реч, от която привеждам следващия по-долу особено характерен пасаж:

„Господа! Гласувайки този кредит, вие дадохте на правителството възможност да продължи да върви по пътя, по който то е вървяло досега в пълно единодушие (in voller Einigkeit) с Австрия и цяла Германия и в съгласие с останалите велики сили, и да запази на Прусия припадащата ѝ се роля в разрешаването на големия въпрос, който вълнува сега Европа.“

Позволете ми да отбележа, че в телеграмата за тази реч, публикувана в английските вестници, „съгласието с останалите велики сили“ бе неправилно преведено „съгласието със западните сили“. Прусия се стреми към нещо повече. Тя иска в съгласие и с двете привидно воюващи страни да постигне мирно разрешение — с кого?

Същия ден, в който г. фон Мантойфел разпусна камарите, той има щастието да произнесе втора реч на réunion* на своята партия, реч, която се отличава с много по-голяма точност и красноречие от приведения по-горе официален жаргон. Тази реч е

* — събрание. *Ред.*

най-типичното пруско произведение на нашата съвременност. В нея се съдържа in nuce* цялата пруска държавническа мъдрост.

„Господа“ — каза той, — „има една дума, с която много се е злоупотребявало, това е думата свобода. Аз не се отказвам от тази дума, но моят девиз е друг. Моят девиз е думата *служба* (Dienst). Господа, всички ние, събраните тук, сме длъжни да служим на бога и на краля и аз се гордея с това, че мога да служа на този крал. Думата *служба* обединява пруската държава, макар тя и да е разпръсната по цялата германска земя (in deutschen Gauen). Тази дума трябва да обедини всички нас, каквото и положение да заемаме. Думите *служба на краля* са моето знаме, те са знаме за всички, които са се събрали тук, и в тях сега е нашето спасение. Да живее службата на краля, господа!“

Мантойфел е прав: няма друга Прусия освен оная, която живее за служба на краля.

Написано от К. Маркс на 2—5 май 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune“, бр. 4080 от 16 май 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

** — в зародиш. *Ред.*

К. МАРКС

БРИТАНСКИТЕ ФИНАНСИ

Лондон, вторник, 9 май 1854 г.

Макар бомбардировката на Одеса, която в края на краищата, изглежда, е била съвсем незначителна операция, да предизвика голямо възбуждение в умовете, друга бомбардировка вълнува сега публиката много повече — бомбардировката на нейната кесия. Преди да анализираме експозето по финансовото положение, направено от г. Гладстон на вчерашното заседание на камарата на общините, трябва да хвърлим ретроспективен поглед върху досегашните му финансови мероприятия.

Когато бе министър, г. Дизраели намали лихвата по държавните облигации на $1^1/_4$ пенса на ден, т. е. до такова ниско равнище, до което тя още никога не е достигала. Но в стремежа си да надмине своя предшественик, г. Гладстон отиде дори по-далеч, като намали лихвата на 1 пени, без да вземе под внимание обстоятелството, че когато г. Дизраели намали лихвата по държавните облигации, парите бяха евтини и в изобилие, а когато г. Гладстон реши да надмине своя съперник, парите бяха скъпи и малко. Следователно, великият мъж бе принуден да плати 3 милиона за държавните облигации, които, ако не ги беше закачал, щяха да циркулират със същата лихва, както и преди. Нещо повече! Едва успяло да изкупи държавните облигации с големи щети за финансите на страната, правителството бе принудено да издаде нови облигации с по-висока лихва. Това бе първото доказателство за забележителния талант на оксфордския казуист, който уж е съчетание на всички таланти, след като коалицията на всички таланти свали правителството на торите.

проваляйки неговия финансов проект и провъзгласявайки по този начин, че финансите са силната страна на нейната политика.

Но г. Гладстон не се задоволи с тези операции с краткосрочния държавен дълг; той извърши още по-странен експеримент с консолидирания дълг. През април 1853 г. той представи на камарата на общините твърде сложен проект за конвертиране акциите на Компанията на Южните морета и други държавни ценни книжа, излагайки се на риска след половин до една година да бъде принуден да плати $9^{1}/_{2}$ милиона. Напълно основателно бе отбелязано, че правейки това, той вече е имал пред себе си тайните телеграми на сър Хамилтон Сеймур и предупрежденията на полковник Роуз и на консула Кънингам, и че у него следователно не е можело да има никакво съмнение относно враждебните намерения на руското правителство и близостта на една европейска война. Но читателите навярно помнят, че по същото време, когато г. Гладстон представи своя проект, аз предсказах[131], че този проект ще се провали и че поради това в края на отчетната година правителството ще бъде принудено да направи заем от пет или шест милиона. Като твърдях това, аз съвсем нямах предвид усложненията на Изток. Но независимо от тях схоластичният характер на проекта на г. Гладстон едва ли можеше да съблазни шайката спекуланти на фондовата борса; не бе нужна особена прозорливост, за да се предскаже, че ще има неурожай, тъй като поради крайно дъждовното време посевната площ бе много по-малка от обикновено; че лошата реколта ще предизвика изтичане на златото и среброто от страната; че това изтичане, естествено, няма да противодействува на вече наблюдаващата се тенденция за повишаване на лихвата на паричния пазар и че при общото повишение на лихвата на паричния пазар е смешно да се очаква кредиторите на държавата да се съгласят да бъде намалена лихвата на техните ценни книжа или да не се възползуват от възможността, предоставена им от експеримента на г. Гладстон — да поискат да им бъдат изплатени техните ценни книжа по номиналната им стойност, за да могат на другия ден отново да вложат получените суми с чиста печалба. И наистина в края на финансовата година г. Гладстон бе принуден да изплати по номинална стойност шест милиона за анюитетите на Компанията на Южните морета, които, ако не беше неговата намеса, щяха да се котират сега на фондовата борса само по 85 ф. ст. за всеки 100 фунта стерлинги. По този начин той не само прахоса без всякаква нужда шест милиона ф. ст. държавни средства, но

нещо повече: в резултат на тази блестяща операция публиката фактически понесе чиста загуба от най-малко един милион ф. ст.; от друга страна, салдото на държавното съкровище, което през април 1853 г. възлизаше на 7 800 000, към април 1854 г., през време на войната, се намали на само 2 778 000, т. е. с повече от 5 000 000 фунта стерлинги. Мъртвороденият проект за конверсия на г. Гладстон е в основата на всички финансови трудности, с които правителството трябва да се бори сега. На 6 март, само двадесет и четири дни преди обявяването на войната, г. Гладстон заяви, че всичките му операции са изградени върху предпоставката, че средствата за заплащане на текущите разходи ще се осигуряват през текущата бюджетна година, а също така, че благодарение на взетите от него мерки бремето на войната ще се чувствува само през нейното времетраене и че не може да става и дума да се търсят заеми на паричния пазар. Той повтори тази декларация на 22 март и дори на 12 април. И все пак на 21 април през време на ваканцията на парламента се появи официално съобщение, че ще се наложи да бъде сключен заем и че ще бъдат издадени съкровищни бонове на сума шест милиона фунта стерлинги. Съкровищните бонове, както навярно читателите помнят, са изобретение на г. Гладстон, което се появи едновременно с неговия проект за конверсия.

Обикновената държавна облигация е задължение за 12 месеца и обикновено се разменя или изплаща в края на този срок, като лихвата по нея варира съобразно с лихвения процент на паричния пазар. Съкровищните бонове, напротив, носят определена лихва, установена за редица години, и представляват срочна рента, която може да се предава от ръка на ръка чрез просто джиро, без каквито и да било допълнителни разходи от страна на купувача или продавача. Общо взето, те могат да бъдат наречени подражание на железопътните облигации. Когато г. Гладстон ги изобрети в 1853 г., той получи правото да издаде такива бонове за 30 000 000; той бе толкова горд със своето изобретение, че реши, че тези 30 000 000 няма да бъдат достатъчни да задоволят търсенето и че те ще струват значително повече от номиналната стойност. Но „публиката се насити с малко повече от 400 000 ф. ст., т. е. с около една седма от сумата, която по неговите сметки трябваше да бъде покрита“. За да събере своя заем от 6 000 000, г. Гладстон издаде три категории съкровищни бонове: със срок на обръщение четири, пет и шест години. **За да** ги направи по-приемливи на борсата, той реши лихви да се изплащат и по още ненаправени вноски. Той заяви, че ги издава по номиналната стойност с лихва от 3½ процента; като се вземат под

внимание необикновените предимства на новия вид ценни книжа, това отговаряло на дивиденда от 10—16%. Когато подписката бе открита, се установи, че има искания само за 800 000 ф. ст., и то за бонове от първата категория, подлежащи на изплащане в 1858 г., докато за бонове от другите две категории — 1859 и 1860 г. — изобщо нямаше искания. Но това не е всичко. Г-н Гладстон бе принуден да пусне своята стока с отстъпка, продавайки я по минимална цена от $98^3/_4$% и прибавяйки лихви за няколко месеца; по такъв начин, вместо да запази трипроцентовите акции на Компанията на Южните морета, на практика той сключва заем при лихва от четири процента и губи от това 15% от капитала и 25% от лихвата. Въпреки всички тези концесии, той претърпя пълен провал, тъй като бе принуден да продължи срока на подписката за боновете до 8 април и вместо исканите по-рано 6 000 000 фунта стерлинги да се задоволи със „смешно малката сума" от 2 000 000. Този провал бе неизбежен, защото ценните книжа на г. Гладстон не блазнят нито като постоянно, нито като временно капиталовложение, защото изплащането им в 1859 и 1860 г. изглежда твърде проблематично при сегашната конюнктура, и най-после, защото при тенденцията за повишаване на стойността на парите боновете с предварително установена за няколко години лихва не се посрещат така охотно, както държавните облигации, лихвата по които непременно се повишава, ако стойността на парите нараства.

Но г. Гладстон не се задоволи да хвърли на пазара три различни категории съкровищни ценни книжа; той счете освен това за свой дълг да представи на камарата на общините не един, а два, а може би три или четири бюджета. За разлика от предишните канцлери на съкровището той представи своя доклад за бюджета на 6 март, преди приключването на финансовата година, за да може — както той заяви — да покаже ясно на страната в какво положение се намира тя. На камарата на общините бе съобщено, че активното салдо по бюджета възлиза на 3 000 000 ф. ст., но поради извънредно сериозното положение правителството е принудено да увеличи разходите с 6 000 000 ф. ст., така че през текущата година ще трябва да се очаква дефицит от три милиона ф. ст. Не са минали още и два месеца, и той се явява в камарата на общините и иска още около седем милиона ф. ст., макар че положително още през март можеше да пресметне по-точно каква сума ще се наложи да иска от населението.

Исканите от него допълнителни бюджетни кредити се разпределят по следния начин:

Военноморска флота	4 550 000	ф. ст.
Армия	300 000	„
Артилерия	650 000	„
Допълнителни разходи за милицията	500 000	„
Други разходи	2 100 000	„
	8 100 000	ф. ст.

Допълнителните кредити за флотата, армията и артилерията бяха вече единодушно гласувани в петък вечерта и аз ще изложа накратко за какви цели бяха те поискани: 300 000 ф. ст. бяха поискани за попълване на армията с 14 799 войници и офицери, в резултат на което сухопътните сили ще бъдат увеличени общо с 40 493 души в сравнение с контингентите от миналата година, т. е. ще бъдат доведени до 142 000 души. Допълнителните кредити за артилерията възлизат общо на 742 132 фунта стерлинги. Допълнителните кредити за военноморската флота, възлизащи на 4 553 731 ф. ст. и включващи част от допълнителните кредити за артилерията, се разпределят, както следва:

I

1. Заплати на 11-те хиляди моряци и войници от морската пехота, които военната флота получава като попълнение, а именно: 2 500 от бреговата охрана и 8 500 доброволци		461 700 ф. ст.
а) За изплащане заплатите на 5 000 моряци, които се оставят на 6-месечна свръхсрочна служба, до 31 март 1855 г.	110 000 ф. ст.	
б) За допълнително възнаграждение на 2 500 души от бреговата стража и такелажници, носещи сега служба по корабите	51 700	
в) За свикване на 5 000 моряци от запаса	220 000	
г) За двойна заплата за 8 години за моряците от арктическата експедиция на корабите „Кребъс“ и „Терър“	80 000 „	
2) За продоволствие на допълнително повиканите на служба моряци и войници от морската пехота		200 000
а) За продоволствие на 5 000 души, оставени на 6-месечна свръхсрочна служба, до 31 март 1855 г.	50 000	
б) За покриване увеличените цени на някои хранителни продукти	50 000	
в) За продоволствие и т. н. на допълнителните 5 000 души, постъпващи във флотата за 1 година	100 000	
3) За възнаграждение на *допълнителния брой низши чиновници*, необходими във връзка с войната в канцелариите на Хуайтхол и Съмърсет-хаус		5 000
4) За заплати на допълнителните работници в различните военноморски, снабдителни и медицински учреждения в Англия		2 000

5) За допълнително възнаграждение на работниците от артилерийските складове и различните други военноморски, снабдителни и медицински учреждения в Англия		47 000
6) За допълнително възнаграждение на работниците от артилерийските складове и другите военноморски учреждения в чужбина		1 000 »
7. За снабдяване на военноморската флота		697 331 »
а) За купуване на каменни въглища и друго гориво за параходите	160 000	
б) За купуване на запаси на мястото на запасите, отпуснати на флотата	40 000	
в) За закупуване и ремонт на парни машини, тъй като е решено резервната флота да бъде снабдена с парни двигатели	252 674	»
г) За закупуване на параходи, канонерки и пр.	244 657	»
8. За строеж на нови корабостроителници и за усъвършенствуване и ремонт на старите		7 000 »
9. За медикаменти и медицинско имущество		30 000 »
10. Разни		6 000 »
Всичко		1 457 031 ф. ст.

II

По параграфите, които засягат по-скоро армията, макар и да са включени в проектобюджета на военноморската флота, се искат	3 096 700 ф. ст.
От тях:	
1. За навло на корабите, на които се плаща на месец, включително параходите, за купуване на кораби, както и за наем на 18 нови парахода и 86 транспортни кораби с платна, включително 75 фрегати, превозващи кавалерия	2 610 200 ф. ст.
2. За навло на кораби, наети за транспортиране на войски, заедно с продоволствието, тъй като правителството е наело за цялата година 18 парахода и 86 транспортни кораби с платна	108 000 ф. ст.
Всичко	4 553 731 ф. ст.

Г-н Гладстон възнамерява да наложи нови данъци, като продължи събирането на удвоения подоходен данък до края на войната, като повиши акциза върху малца от 2 шилинга и 9 пенса на 4 шилинга и акциза върху спиртните напитки с 1 шилинг на галон в Шотландия и с 8 пенса на галон в Ирландия и като отсрочи намаляването на акциза върху захарта, което се проектираше от 5 юли тази година. Решенията за спиртните напитки, малца и захарта бяха приети незабавно.

Повишаването на акциза върху спиртните напитки няма да даде приход, тъй като ще предизвика твърде значително намаляване на потреблението на спиртни напитки. Новият акциз върху малца ще бъде наказание за кръчмарите и техните клиенти за това, че техният официален орган „Morning Advertiser" се

прояви като такъв върл привърженик на войната. Акцизът върху захарта неизбежно ще вгорчи туршиите и сладката през тази година. Що се отнася до подоходния данък, добре известно е, че на 6 март, само три дни след като г. Гладстон получи от полковник Роуз и консула Кънингам сведения за военните приготовления на Русия, той заяви, че след 7 години подоходният данък ще престане да съществува. Също тъй добре известна е и декларацията, направена от Гладстон на 18 април, че ще бъде достатъчно подоходният данък да се удвои само за половин година. Или г. Гладстон е най-непредвидливият и късоглед канцлер на съкровището, който някога е съществувал, или той умишлено ходи пипнешком, дезориентирайки, обърквайки и заблуждавайки публиката.

Британската публика трябва не само да плаща за войната с Русия и за фалшификациите и дребните хитрости на г. Гладстон, но дори да снабдява самия цар със средства за водене на войната против Англия; това личи от даденото в петък вечерта от лорд Джон Ръсел обяснение, че британското правителство ще продължава да прави вноски и да изплаща лихвите по дълга, който се нарича руско-холандски заем[132]; този заем е включен във Виенския договор, едно от главните постановления на който гласи, че Полша трябва да бъде независимо конституционно кралство, че на Краков се оказва покровителство като на свободен град и че корабоплаването по всички европейски реки, следователно и по Дунава, ще бъде свободно.

Недоверието към лоялността на ирландците изглежда е твърде голямо, щом лорд Палмерстон заявява, че тази година правителството на нейно величество не възнамерява да вербува ирландци в милицията. На времето същият Палмерстон събори кабинета на Ръсел под предлог, че лорд Джон е предизвикал в Ирландия негодувание, като не е разпрострял върху нея закона за милицията. Кабинетът претърпя фактическо поражение със своя законопроект за железниците, в който бяха включени само незначителна част от параграфите, препоръчани от парламентарната комисия, свикана по този повод. Тъй като собствениците на железопътни линии са добре организирани и влиятелни, доблестният г. Кардуел, говорейки от името на правителството, предпочете да оттегли първоначалния законопроект и да го замени с друг, изработен от самите директори на железопътните линии, който не ги задължава с нищо и не предвижда по-строги правила от сега действуващите. Когато този законопроект се обсъждаше в камарата, в нея нямаше никой освен онези директори на железопътни компании, които са и членове на парламента.

„Изглежда" — пише един седмичник, — „че министрите и парламентът не са достатъчно силни нито да защитят собствеността на акционерите и джобовете на пътниците, нито да осигурят живота и безопасността на публиката срещу железопътните компании, които твърдят, че имат право да се разпореждат с тези ценности както намерят за добре."

Написано от К. Маркс на 9 май 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4086 от 23 май 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

Ф. ЕНГЕЛС

ЗНАМЕНИТА ПОБЕДА

Английските вестници нашироко и с подигравка коментират факта, че царят е наградил генерал Остен-Сакен за неговото участие в последното сражение между съюзническата флота и бреговите укрепления, защищаващи одеското пристанище. Те считат, че това сражение е донесло пълна победа на съюзниците, а ликуването на своя противник преценяват като нов пример за руско самохвалство и императорски лъжи. Ние от своя страна, без да храним особени симпатии към царя или към Остен-Сакен, макар че последният несъмнено е умен и решителен човек (той е брат на другия генерал Остен-Сакен[133], командуващ армейски корпус в дунавските княжества), все пак считаме, че си заслужава да проучим малко по-внимателно тази „победа" при Одеса и че би било полезно да се установи коя именно от страните се занимава със самохвалство и измислици, толкова повече че засега това е първият и единствен бой между съюзниците и русите, за който имаме някакви сведения.

От публикуваните от двете страни официални документи личи, че съюзническата флота се е появила пред Одеса, за да поиска от губернатора като обезщетение за стрелбата срещу британския парламентьорски флаг да предаде всички английски, френски и руски кораби, намиращи се в пристанището. На съюзниците трябва да им е било добре известно, че този ултиматум ще бъде оставен без отговор, и те очевидно са били подготвени да получат със сила това, което напразно са искали; щом те не са успели да по-

стигнат целта си, това означава, че са претърпели истинско поражение, каквито и щети да са нанесли на противника.

Какво е било впрочем съотношението на силите? Самият указ на руското правителство за назначаването на Остен-Сакен за началник на обширната област, разположена непосредствено в тила на Дунавската армия, и фактът, че той е избрал за своя резиденция Одеса, показват какво значение — и с пълно основание — русите придават на този пункт. Именно в Одеса един неприятелски десант би могъл да нанесе на русите най-големи загуби. Неприятелят би намерил там не само ресурсите на един голям град, но и житницата на цяла Европа; там той би се оказал най-близо до комуникациите и линията на евентуалното отстъпление на руската армия, намираща се в Турция. При тези обстоятелства съюзническите адмирали не са можели да не знаят, че градът се отбранява от многоброен гарнизон и че всеки опит за десант с ония моряци и войници от морската пехота, които те биха могли да отделят за тази операция, ще бъде незабавно отблъснат. Но без да направят десант и без да заемат, макар и за кратко време, ако не самия град, то поне пристанището, те не са можели да се надяват да освободят задържаните там британски и френски кораби. Единствената им възможност за осъществяването на тази цел е била да подложат града на най-ожесточена бомбардировка, като направят опасно по-нататъшното пребиваване на каквито и да било войски в него, и едва тогава да се опитат да освободят корабите. Но съмнително е дали тази цел е можела да бъде постигната, като се бомбардира един голям град с много широки улици и големи площади, в който лесно запалимите сгради са сравнително малко. И така, на адмиралите трябва да е било известно, че ако Остен-Сакен отхвърли техния ултиматум, те няма да могат да го наложат със сила. Но те са смятали, че след стрелбата срещу парламентьорския флаг е трябвало да се предприеме нещо против Одеса и затова са пристъпили към действие.

Подстъпите към Одеса откъм морето са били защитени от шест батареи, които вероятно са били въоръжени с четиридесет или петдесет 24- и 48-фунтови оръдия. От тези батареи в боя са участвували само две или три, тъй като нападащите са се държали извън обсега на огъня на останалите. Срещу тези батареи са били изпратени осем парни фрегата, въоръжени с около 100 оръдия; но тъй като поради естеството на операцията е било възможно да се използват оръдията само на единия борд, то превесът, който съюзниците са имали по броя на оръдията, е бил значително намален. Що се отнася до калибъра на оръдията, силите на противниците вероятно са били приблизително равни, защото 24-

фунтовото оръдие наистина отстъпва на дългоцевното 32-фунтово оръдие, но затова пък тежкото 48-фунтово оръдие е безусловно равностойно на 56- и 68-фунтовите оръдия, които не издържат пълен барутен заряд. Най-после, по-голямата уязвимост на корабите в сравнение с брустверите и неточността на прицела, дължаща се на движението на кораба, поставят оръдията на бреговите батареи в по-изгодно положение по отношение на корабната артилерия, дори при още по-значително числено превъзходство на последната. За доказателство може да служи боят при Екернфьорде[134] в Шлезвиг (1849 г.), където две батареи, наброяващи общо 20 оръдия, потопиха един кораб, въоръжен с 84 оръдия, изкараха от строя един въоръжен с 44 оръдия фрегат, който бе пленен, и отблъснаха нападението на два тежко въоръжени парахода.

И така, може да се смята, че боят, доколкото в него са участвували само бреговата артилерия и осем парахода, е бил приблизително равен, дори ако се вземе под внимание по-голямата далекобойност и точност на стрелбата, която, както е проличало в хода на сражението, притежават англо-френските оръдия. Вследствие на това унищожителната работа е напредвала много бавно. Единственият резултат от дългите часове стрелба е бил изваждането от строя на две руски оръдия. Най-после, съюзниците се приближили и изменили своята тактика. Те престанали да обстрелват каменните стени на батареите и започнали да обсипват със снаряди и запалителни ракети руските кораби и военните здания в пристанището и около него. Това дало резултат. Целта била сега достатъчно голяма, за да може всеки снаряд да попада в уязвимо място, и скоро всичко било обхванато от пламъци. Барутният погреб зад батареята в предната част на вълнолома, която оказвала най-упорита съпротива и върху която от самото начало бил насочен главният удар, експлодирал; тази експлозия и разпространението на пожара наоколо най-сетне принудили прислугата на батареята да отстъпи. Както обикновено, руските артилеристи и тук показали твърде малко умение, но извънредно голяма смелост. Техните оръдия и картеч са били, изглежда, от твърде лошо качество, а барутът — извънредно слаб.

Това всъщност е единственият резултат от целия бой. Били накарани да замлъкнат четирите оръдия на руската батарея в предната част на вълнолома; всички останали батареи не понесли почти никакви загуби. Експлозията на барутния погреб очевидно не се е отличавала с особена сила; щом погребът се е намирал непосредствено зад батареята, той по всяка вероятност е обслужвал само тази батарея и в него са се пазили бойни припаси само

за един ден, да речем от 60 до 100 снаряда за всяко от четирите оръдия; а ако се приспадне от тях вероятното количество на вече изстреляните през деня снаряди, може да се смята, че там е имало не повече от 300 барутни заряда. Ние не разполагаме с каквито и да било данни, за да определим размера на щетите, причинени на другите съоръжения; съюзниците, естествено, не са можели да ги установят, а руситe ги сочат като съвсем незначителни. Впрочем, от съобщението на русите личи, че изгорените кораби *не са били* военни кораби, както се твърди в англо-френските съобщения; навярно това са били — освен няколко търговски кораби — транспортни кораби и държавни пътнически параходи. Трябва да се отбележи, че и по-рано не сме имали сведения руски военни кораби да се намират в Одеса.

През време на боя два френски и един или два английски търговски кораби успели да се измъкнат от пристанището; *седем британски търговски кораби* се намират там и до днес. По такъв начин „доблестните“ адмирали не успели да наложат своите искания, а щом като е трябвало да отстъпят, без да постигнат определени резултати, изваждайки от строя само една от шестте батареи, те трябва да смятат своето нападение за отблъснато. Те са загубили много малко хора; но корпусите на няколко кораби са получили повреди, а френският параход „Вобан“ се запалил от нажежен снаряд и бил принуден временно да излезе от боя.

Ето до какво се свежда това, което британският печат нарича „славни новини от Одеса“ и което в очите на англичаните изкупи всички предишни грешки на адмирал Дъндъс. Нещо повече, този бой толкова много е повдигнал духовете в Англия, че на нас сериозно ни съобщиха, че адмиралите, вече убедени в огромното превъзходство на обсега на своята артилерия над артилерията на русите, твърдо решили да се опитат да бомбардират Севастопол; те дори били там и дали няколко залпа. Но това е чиста измислица; всеки, който поне веднъж е виждал плана на Севастопол, знае, че всяко нападение със или без бомбардировка срещу този град и пристанище — освен някакъв мним бой извън залива — трябва да се води в тясно водно пространство и в обсега на огъня дори на полските оръдия.

В допълнение към това сухо изложение ще си позволим да кажем, че самохвалството на нашите английски колеги по повод на този бой — в който те претърпяха пълен провал и далеч не постигнаха своите цели — не се отличава много от общия тон на техните предишни разсъждения и твърдения относно хода на войната. Какъвто и да бъде изходът на войната, безпристрастният

историк според нас ще трябва да отбележи, че в нейните ранни фази Англия е прибягвала не по-рядко от Русия до измислици, извъртания, измама, дипломатически трикове, военно самохвалство и лъжи.

Написано от Ф. Енгелс на 15 май 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4098 от 6 юни 1854 като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

*НАПАДЕНИЕТО СРЕЩУ СЕВАСТОПОЛ. — ОЧИСТВАНЕТО НА ИМЕНИЯТА В ШОТЛАНДИЯ

Лондон, петък, 19 май 1854 г.

„Първото нападение срещу Севастопол“, телеграфно съобщение за което е поместено в днешните вестници, изглежда, е също такъв славен подвиг, както и бомбардировката на Одеса, след която и двете страни тръбяха за своя победа. Ако се съди по съобщението, бомбардировката е била извършена с „далекобойни“ оръдия, огънят на които е бил насочен срещу външните укрепления. Достатъчно е да хвърлим един поглед върху картата, за да се убедим, че едно нападение срещу севастополското пристанище и срещу самия град е невъзможно с каквито и да било оръдия, ако не се влезе в залива и не се наближат защищаващите града батареи, и че изобщо градът не може да бъде завзет без помощта на значителна десантна армия. Впрочем това се потвърждава и от всички военни авторитети. Затова на въпросната операция, ако тя действително е била извършена, трябва да се гледа като на мним подвиг, предназначен за същите gobe-mouches*, чийто патриотизъм бе разпален от одеските лаври.

Френското правителство е изпратило г. Буре в Гърция с извънредна мисия. Той се придружава от бригада под командуването на генерал Форе и има инструкции да поиска от крал Отон незабавното заплащане на всички лихви по заема от сто милиона франка, който Франция отпусна на гръцкото правителство в 1828 г. В случай на отказ французите щели да окупират Атина и редица други пунктове в кралството.

* — наивници. *Ред.*

Читателите навярно помнят моето описание на процеса на очистването на имената в Ирландия и Шотландия, в резултат на който през първата половина на настоящия век много хиляди хора бяха изгонени от земите на своите бащи[135]. Този процес продължава още и се провежда с енергия, напълно достойна за добродетелната, префинена, религиозна и милосърдна аристокрация в Англия — тази образцова страна. Къщите или се изгарят, или се разрушават до основи над главите на техните беззащитни обитатели. В имението Нигат в Нойдарт по заповед на лендлорда миналата есен била нападната къщата на Доналд Макдоналд, почтен, честен и трудолюбив човек. Жена му била болна на легло и не бивало да я местят; но управителят и неговата шайка обесници изгонили на улицата шестте деца на Макдоналд, всички под петнадесет години, и разрушили цялата къща, като оставили само малка част от покрива над леглото на болната.

Макдоналд бил така потресен от това, че се побъркал. Лекарите го обявили за душевноболен и сега той обикаля наоколо, търсейки децата си сред развалините на опожарените и разрушени къщи. Гладните му деца вървят с плач подир него, но той не ги познава и него го оставят на свобода без помощ и без подкрепа, защото лудостта му е тиха.

Пред очите на две омъжени жени в напреднала бременност разрушили къщите, в които живеели. Те били принудени да прекарат много нощи под открито небе, в резултат на което и двете родили преждевременно, много мъчително, и разсъдъкът им се помрачил; сега те обикалят наоколо заедно с многобройните си деца, без всякаква защита и без надежда да оздравеят, като страшни свидетели срещу класата, която се нарича британска аристокрация.

Дори децата се побъркват от ужаси в резултат на гоненията. В Дун, Нойдарт, бедняците арендатори били изгонени от своите жилища и намерили убежище в един стар склад. Посред нощ агентите на лендлорда заобиколили този склад и го запалили над главите на нещастните бедняци, приютили се под неговия покрив. Обезумелите от ужас нещастници изскочили от пламъците, а някои от тях полудели. Вестник „Northern Ensign“ пише:

„Едно момче така се побърка, че трябва да бъде изолирано; то скача нощем, викайки „Пожар! Пожар“!, и уверява околните, че в горящия склад са останали мъже и деца. Когато се мръкне, само видът на огън го ужасява. Потресаващата картина[3] в Дун, когато складът е горял, осветлявайки всичко наоколо, а около него са тичали обезумелите от ужас мъже, жени и деца — ето кое е помрачило разсъдъка му.“

Така се отнася аристокрацията с работоспособните бедняци, които творят нейните богатства. Чуйте сега за нейната енорий-

ска благотворителност. Ще приведа следните факти по материали на г. Доналд Рос от Глазгоу и вестник „Northern Ensign“.

1. Вдовицата Матерсон, 96-годишна, получава само два шилинга и 6 пенса месечно от Стратската енория, о-в Скай;

2. Мърдо Макинтош, 36-годишен, загубил напълно работоспособността си преди 14 месеца, когато го смазала каруца. Той има жена и седем деца на възраст от 1 до 11 години; получава от Стратската енория само 5 шилинга на месец;

3. Вдовицата Самуел Кямпбел, 77-годишна, живее в Брадфорд, о-в Скай, в полуразрушена къща и получава от Стратската енория 1 шилинг и 6 пенса месечно. Тя се оплакала, че това не ѝ стига, и енорийските власти след дълго мърморене увеличили помощта на 2 шилинга месечно;

4. Вдовицата Мак-Кинън, 72-годишна, Стратска енория, о-в Скай, получава 2 шилинга и 6 пенса на месец;

5. Доклад Мак-Дугалд, 102-годишен, живее в Крейдат; жена му е на 77 години; и двамата са много слаби. Получават само по 3 шилинга и 4 пенса на месец от Гленелгската енория;

6. Мери Макдоналд, вдовица, 93-годишна, прикована на легло. Нейният мъж загубил ръката си в армията. Той умрял преди 20 години. Тя получава от Гленелгската енория 4 шилинга и 4 пенса на месец;

7. Александър Мак-Айзак, 53-годишен, напълно неработоспособен, има 40-годишна жена, сляп син на 18 години и четири деца под 14 години. Гленелгската енория дава на това нещастно семейство само 6 шилинга и 6 пенса на месец — по-малко от 1 шилинг на глава;

8. Ангъс Мак-Кинън, 72-годишен, и сакатата му жена, 66-годишна, получават по 2 шилинга и 1 пени на месец;

9. Мери Мак-Айзак, 80-годишна, с разклатено здраве и съвсем сляпа, получава от Гленелгската енория 3 шилинга и 3 пенса; На молбата ѝ да ѝ увеличат помощта, инспекторът заявил: „Как не ви е срам да искате повече, когато други получават по-малко и от вас“, и отказал да я изслуша.

10. Жанет Макдоналд, или Мак-Гилиори, 77-годишна, напълно неработоспособна, получава само 3 шилинга и 3 пенса на месец;

11. Катрин Гилис, 78-годишна, напълно неработоспособна, получава от Гленелгската енория само 3 шилинга и 3 пенса на месец;

12. Мери Гилис, или Грант, 82-годишна, от осем години прикована на легло, получава от Арднамерханската енория 28 фунта брашно и 8 пенса месечно. Инспекторът от службата за бедните не я е посещавал вече 2 години; тя не получава нито медицинска помощ, нито дрехи, нито храна;

13. Джон Мак-Икан, 86-годишен, прикован на легло, живее в Охнакрейг, Ардиамерханска енория, която му дава един фунт брашно на ден и 8 пенса на месец. Няма нито дрехи, нито каквото и да било друго имущество;

14. Юън Мак-Келъм, 93-годишен, с болни очи. Видях го да проси милостиня по бреговете на Кринанския канал, в Нападейлска енория, Аргайлшир. Той получава само 4 шилинга и 8 пенса на месец, няма нито дрехи, нито топливо, нито жилище, нито получава медицинска помощ. Той представлява подвижен куп парцали, жалък просяк;

15. Кейт Макартър, 74-годишна, прикована на легло, живее сама в Давърди, Напдейлска енория. Освен четирите шилинга и 8 пенси на месец, които получава от енорията, няма нищо. Никакъв доктор не я посещава;

16. Жанет Кер, или Мак-Келъм; вдовица на 78 години, с разклатено здраве; получава 6 шилинга на месец от Гласарийската енория; освен паричната помощ, не получава нищо друго; няма и жилище;

17. Арчибалд Мак-Лорин, 73-годишен, Апинска енория, напълно неработоспособен; жена му е в същото състояние; получават от енорията по 3 шилинга и 4 пенса месечно, нямат нито топливо, нито дрехи, нито жилище. Живеят в ужасен бордей, негоден за хора;

18. Вдовицата Маргарет Мак-Лауд, 81-годишна, живее в Ласгак, Лохбрумска енория; получава 3 шилинга на месец;

19. Вдовицата на Джон Макензи, 81-годишна, живее в Ълапул, Лохбрумска енория. Съвършено сляпа и с много разклатено здраве; получава само 2 шилинга на месец;

20. Вдовицата Катрин Макдоналд, 87-годишна, живее на о-в Луинг, Килбрандонска енория; съвършено сляпа и прикована на легло. Получава 7 шилинга на месец за храна и от тях трябва да плаща на болногледачката. Къщата й се е разрушила, но енорията отказала да й даде жилище и тя лежи на земята под един навес. Инспекторът отказва да й окаже каквато и да било помощ.

Но с това жестокостите не се изчерпват. В Страткарон неотдавна станала истинска касапница. Голяма група жени, доведени до безумие от жестокостта на вече извършените изселвания и от очакването на нови, се събрали на улицата, когато чули, че в техния край идва отряд полицаи да изгони арендаторите. Но пристигнали не полицаи, а бирници; като разбрали, че ги вземат за други, те, вместо да изяснят недоразумението, решили да се позабавляват: представили се за полицаи и заявили, че са дошли да изселват хората. Когато жените започнали да се вълнуват, чиновниците ги заплашили със зареден пистолет. Какво е станало по-нататък, се описва в писмото на г. Доналд Рос, който заминал от Глазгоу за Страткарон и прекарал в този край два дни, събирайки сведения и преглеждайки ранените. В писмото му, написано в хотел „Роял" в град Оен на 15 април 1854 г., четем:

„Сведенията, които събрах, говорят за позорното поведение на шерифа. Той не предупредил хората, че има намерение да изпрати срещу тях полицаи. Не им прочел закона за метеж. Дори не им дал време да се разотидат; напротив, веднага щом се приближил със своя отряд, стискайки палката в ръка, той извикал: „Махнете се от пътя!", и веднага след това: „Смажете ги!", след което незабавно започнала неподдаваща се на описание сцена. Полицаите почнали да бият нещастните жени по главите със своите тежки палки, повалили ги на земята и с дива жестокост ги тъпчели и ритали, където им попадне. Скоро полето се обагрило с кръв. Виковете на жените и децата, потънали в кръв, били сърцераздирателни. Една част от жените, за да се спасят от преследванията на полицаите, се хвърлили в дълбоката и бърза Карон, разчитайки на нейното милосърдие повече, отколкото на снизхождението на полицаите и шерифа. На някои жени полицейските палки отскубнали кичури коси; на една девойка със свиреп удар на палка било откъснато от рамото парче месо, дълго седем дюйма, широко повече от един дюйм и дебело повече от четвърт дюйм. Една млада девойка, която само наблюдавала сцената, била подгонена от трима полицаи. Те я ударили по челото, спукали черепа й, а след като паднала, започнали да я ритат. Докторът извадил парче от шапчицата й, което влязло в раната от удара на озверелия полицай. Сини-

ните по гърба ѝ още носят следите на подкован ботуш. Понастоящем тринадесет жени в Страткарон още се намират в много тежко състояние поради зверския побой, който им е бил нанесен от полицаите. Три от тях са толкова зле, че лекарите не се надяват на тяхното оздравяване. Ако съдя по външния вид на тези жени и по сериозността на техиите рани, както и по сведенията, които получих от лекарите, мога със сигурност да кажа, че от тях не ще оцелеят и половината; и дори ония, които ще издържат още известно време, ще запазят по тялото си печалните доказателства на зверската грубост, жертва на която са станали. Между особено тежко ранените има една бременна жена. Тя не е била сред тълпата, която посрещнала шерифа, а стояла доста настрана и била само зрителка; но полицаите жестоко я били и ритали и положението ѝ е много сериозно."

От себе си можем да прибавим, че жените, които са били нападнати, са били осемнадесет. Името на шерифа е Тейлър.

Ето ви една картина на британската аристокрация в 1854 г.

Местните власти и правителството са се споразумели съдебното преследване против Кауел, Гримшо и другите ръководители на Престънската стачка[136] да бъде прекратено при условие, че се прекрати и разследването на дейността на полицейските съдии и на памучните лордове в Престън. Така и стана.

Твърди се, че именно в резултат на това споразумение Дънкъмб е отсрочил с две седмици внасянето в камарата на своето предложение за създаване на комисия за разследване действията на полицейските съдии в Престън.

Написано от К. Маркс на 19 май 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4095 от 2 юни 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

Ф. ЕНГЕЛС

ВОЙНАТА[137]

Най-после имаме възможност да съобщим за един подвиг на британските моряци. След осемчасова бомбардировка флотата на адмирал Нейпир е разрушила крепостта Густаверн (преведено от шведски: крепостта на Густав) и е пленила нейния гарнизон, наброяващ 1 500 души. Това е първото сериозно нападение срещу императорските руски владения, което в сравнение с вялите и заспали одески операции поне показва, че Чарлз Нейпир, стига само да може, няма да пожертвува своята слава и славата на своите бащи. Фортът Густаверн се намира на самия край на един полуостров, който образува югозападния ъгъл на Финландия, близо до фара Хангуд, известен на всички капитани на кораби, които плават по Финския залив. Военното значение на форта не е голямо; той защищава съвсем малък воден и сухопътен район и настъпващата флота би могла без всякакъв риск да го остави в тила си. Сам по себе си фортът, изглежда, не е голям, ако се съди по числеността на неговия гарнизон. Но при блаженното непознаване дори от страна на британското адмиралтейство и на военното министерство на действителната мощ и значение на балтийската брегова отбрана на Русия, ще ни простите, ако отложим всякакви коментарии относно тактическото значение на въпроса, докато получим повече подробности.

Засега можем само да кажем, че осемчасовата канонада свидетелствува за храбра, макар и не свръхизкусна защита от страна на руситe и предвещава значително по-упорита съпротива, отколкото би могло да се очаква, при защитата на първокласните крепости в същия морски залив От друга страна, хиляда и пет-

стотин военнопленници съвсем не са значителна загуба за Русия (за два дни тя губи средно почти толкова хора само от болести край Дунава). А на Нейпир те неизбежно ще създадат много трудности. И наистина, какво ще прави той с тях? Той не може да ги освободи нито под честна дума, нито без честна дума, а най-близкото място, където може да ги изпрати, е Англия. За да осигури безпрепятствения превоз на тези 1 500 души, на него ще му са нужни поне три линейни кораба или два пъти повече парни фрегати. Самият резултат от неговата победа ще го парализира за две-три седмици. И после как ще може да задържи той завоюваната територия, като не разполага с десантни войски? Не виждам как би могъл да направи това, освен ако отново не отслаби и без това малките ефективи на своята флота и не намали още повече контингента от моряци и морска пехота на всеки кораб. Това ме навежда на един въпрос, който предизвика сега много оживена и, разбира се, както винаги закъсняла дискусия в британския печат.

Британският печат внезапно откри, че от една флота, колкото и мощна да е тя, има сравнително малко полза, ако тя няма на борда си достатъчно войски, които да бъдат дебаркирани на сушата и да затвърдят победата, и че обстрелването на бреговите укрепления от корабите може в най-добрия случай да извоюва само една далеч непълна победа. Изглежда, че до края на миналия месец тази идея не бе хрумвала нито на английските официални кръгове, които водят войната, нито на официалните кръгове, които ръководят английското обществено мнение. Междувпрочем всички налични войски и транспортни средства са вече изпратени в Черно море; а сухопътните войски, предназначени за Балтийско море, се свеждат само до една бригада от 2 500 души, от които нито един още не е изпратен, тъй като и самият ѝ щаб още не е организиран!

Що се отнася до французите, те жалко кретат отдире. Тяхната балтийска флота — спомнете си високопарния доклад на министъра Дюко: „Ваше величество заповяда да се екипира трета флота; заповедта на Ваше величество е изпълнена!" — тази великолепна бойна сила, която трябваше да бъде готова да отплува в средата на март и да се състои от десет линейни кораби, в действителност никога не е наброявала повече от пет линейни кораби, които заедно с фрегатите и малките кораби бавно пълзят сега по Големия Белт. За да достигнат този пункт от Брест, им бяха необходими цели три седмици, тъй като през цялото време духаха западни ветрове. Големият лагер при Сент-Омер, в който трябваше да се намират 150 000, а в случай на необходимост и

200 000 души, уж предназначени за балтийската експедиция, съществува на книга вече три-четири седмици, но фактически там още не е съсредоточена дори и една бригада. Всъщност французите биха могли лесно да намерят за пехотните войски и за леката полска артилерия 10 000—15 000 души от своите брегови гарнизони, без суматохата и театралната помпозност на полските лагери. Но откъде да се вземат транспортни средства? Ще трябва да се наемат британски търговски кораби; като се има предвид средната скорост на френската флота, на тях ще им бъдат нужни от четири до шест седмици, за да достигнат един след друг театъра на военните действия. Но къде ще бъдат дебаркирани войските, къде ще бъдат концентрирани бригадата и дивизията, къде ще бъдат организирани щабовете и интендантствата? Такъв е омагьосаният кръг, в който се движат съюзниците: за да имат сухопътна армия в района на Балтийско море, те трябва отначало да завоюват някакъв остров или полуостров, на който да могат да концентрират и организират войските си за нападение; а за да могат да завоюват такъв желан обект, те трябва най-напред да имат сухопътни сили на самото място. Да се излезе от тези затруднения няма да бъде трудно при наличността на добър адмирал, който достатъчно да разбира от война по суша, за да може да командува сухопътните сили; Чарлз Нейпир напълно може да се справи с такава задача, защото той вече доста е воювал по суша. Но трудно е да се очаква каквото и да било единодействие там, където върховната власт е в ръцете на Абърдин*, където четири различни министерства се месят в работите на военните, където между армията и флотата съществува постоянен антагонизъм и където съюзническите английски и френски войски изпитват взаимна завист към своите успехи и слава.

Следователно преди края на юни в Балтийско море не може да бъде докарана що-годе значителна сухопътна армия; а ако за четири месеци войната не завърши и не бъде сключен мир, съюзниците ще трябва да се откажат от всички завоевания — да откарат обратно или да изоставят на самото място войските, оръдията, корабите, провизиите — и през седемте зимни месеци руските пак ще останат господари на цялата си прибалтийска територия. Всичко това показва, че през текущата година не може и дума да става за каквито и да било сериозни и решителни настъпления срещу прибалтийските области на Русия — много е късно! Само ако Швеция се присъедини към западните държави,

* В текста на настоящата статия, публикуван в „New-York Daily Tribune", тук са прибавени думите „и Палмерстон". *Ред.*

последните ще имат в района на Балтика операционна база, която ще им позволи да водят зимна кампания във Финландия. Но тук пак има омагьосан кръг — наистина, както и първият, омагьосан само за малодушните. Как може да очаквате от шведите да се присъединят към вас, докато не ги убедите на дело в сериозността на своите намерения, като изпратите сухопътни сили и окупирате част от Финландия? Но, от друга страна, може ли да изпратите там тези сили, без да сте си осигурили Швеция като операционна база?

Наистина Наполеон Велики, този „убиец“ на толкова милиона хора, със своя смел, решителен и съкрушителен начин на водене на война бе образец на хуманност в сравнение с нерешителните „държавни мъже“, които ръководят тази руска война и които, ако продължават да действуват както досега, в крайна сметка ще принесат в жертва още повече хора и пари.

Ако се обърнем сега към Черно море, ще видим, че съюзническите флоти се забавляват пред Севастопол с безобидна стрелба от големи разстояния по няколкото жалки външни укрепления на тази крепост. Както ни съобщават, тази невинна игра се водила от повечето кораби в продължение на четири дни, и тъй като русите имали само дванадесет линейни кораби на бойна нога, те през цялото това време не са си показали носа вън от пристанището за голямо учудване на адмирал Хамлен (виж неговите доклади от 1 и 5 май)[138]. Но този героичен моряк е доста стар, за да помни времето, когато френските ескадри не само бяха блокирани, но дори бяха нападани в пристанищата от значително по-слаби английски ескадри. И наистина прекалено би било да се очаква по-слабата руска ескадра да напусне Севастопол, за да бъде разбита и потопена от два пъти повече кораби и по такъв начин да изкупи „отвратителното престъпление“ при Синоп!

Междувременно два линейни кораба (витлови параходи) и седем парни фрегати са на път за Черкезия. На тях е било възложено да разузнаят кримското крайбрежие, а след това да разрушат фортовете на черкезкото крайбрежие. Но в това нападение е трябвало да участвуват само три парни фрегати, а на останалите четири е било заповядано да се върнат, щом завършат надлежната рекогнисцировка на Крим. Доколкото ни е известно, трите форта, заемани още от русите на черкезкото крайбрежие — Анапа, Сухум-Кале и Редут-Кале, са доста силно укрепени и са построени върху височини, които господствуват над крайбрежните води (с изключение на Редут-Кале); затова е съмнително дали изпратените сили са достатъчни за изпълнението на тези задачи,

толкова повече, че с тях няма десантни войски. Ескадрата, командувана от контраадмирал Лайънс, трябва също да влезе във връзка с черкезите, по-специално с техния вожд Шамил. Какво трябва да съобщи контраадмирал Лайънс на Шамил, не е известно; едно е несъмнено, че той не може да му достави това, от което Шамил най-много се нуждае, т. е. оръжие и бойни припаси, защото на военните кораби през време на боева служба няма свободно място за превозване на товари. Два жалки търговски кораба или шхуни, натоварени с тези ценни стоки, биха свършили много по-добра работа, отколкото цялата морална, но съвсем безполезна подкрепа на петте военни кораба. Същевременно узнаваме, че пак затам плава турска флота, която носи на черкезите всички необходими оръжия. Така две съюзнически флоти изпълняват една и съща задача, без нищо да знаят една за друга. Това се казва единство на план и действия! Може би едната ще вземе другата за руси, и на черкезите предстои славно зрелище — две ескадри, които се обстрелват взаимно!

Междувременно съюзническите сухопътни войски се побратимяват в Скутари и Галиполи по свой начин, като унищожават огромни количества от местното силно и сладко вино. Ония от тях, които случайно са останали трезви, се използват за изграждането на полски отбранителни съоръжения, разположени и построени по такъв начин, като че ли срещу тях не се очаква никакво нападение, или ако бъдат нападнати, няма да бъдат защищавани. Ако би било нужно да се доказва, че нито английското, нито френското правителство никога не са имали намерение да причинят каквито и да било сериозни щети на приятеля Николай, то само начинът, по който прекарват времето си техните войски, би бил достатъчен, за да разбере това и един слепец. За да има претекст да държи войските далеч от театъра на военните действия, съюзническото командуване ги кара да копаят непрекъсната линия от полски укрепления през целия провлак Херсон Тракийски. Всеки, а особено всеки френски сапьор знае, че в полската фортификация непрекъснатите отбранителни линии са негодни почти при всички обстоятелства. И все пак англо-френската армия в Галиполи бе заставена да използува този вид укрепления в един район, две трети от който могат да се обстрелват от височини от оная страна, откъдето се очаква неприятелят. Но тъй като при цялото си старание да се придвижват колкото може по-бавно, дори със скоростта на охлюв, съюзниците все пак не могат да избягнат известно движение напред, според някои съобщения 15 000 французи се изпращат във Варна. Защо? Като гарнизон на крепостта? Какво ще правят там? *Да измират от треска и малария.*

Ако в тази война се влага поне някакъв разум, командуването трябва да знае, че на турците липсва тъкмо онова изкуство да маневрират в открито поле, което англо-френските войски притежават до съвършенство; от друга страна, те така великолепно владеят изкуството да отбраняват крепостни стени, валове и дори пробиви в тях срещу щурм, че нито англичаните, нито французите могат да съперничат с тях в това отношение. Затова, а също и защото Варна със своя турски гарнизон се оказа в състояние да направи това, което досега не е направила нито една крепост — а именно да се задържи двадесет и девет дни, след като в нейната крепостна стена бяха направени три пробива, удобни за щурмуване, — именно затова изтеглят от Варна полудисциплинираните турци и ги пращат против русите в открито поле, а същевременно за защита на крепостните валове на Варна изпращат добре обучените французи, блестящи в атаките, но неиздръжливи при продължителна отбрана.

Други сведения гласят, че всички тези придвижвания са чиста измама и че се подготвят големи събития. Съюзническите войски съвсем нямали предвид каквито и да било операции на Балканите; те трябвало със съдействието на флотите да извършат огромни подвизи в тила на русите. Те щели да направят десант в Одеса, да отрежат пътищата за отстъпление на противника и в тила му да се съединят с австрийците в Трансилвания; освен това те щели да пратят отряди в Черкезия. Най-после, те щели да отделят 15 000 до 20 000 души за щурмуване на Севастопол откъм сушата, докато флотите завземат пристанището. Достатъчно е да хвърлите поглед върху цялата досегашна история на войната и върху предшествуващите я дипломатически преговори, за да разберете колко струват тези слухове: те дойдоха от Цариград скоро след пристигането на маршал Льороа, наричан обикновено Сент-Арно. Който е запознат с биографията на тази достойна личност*, веднага ще познае в тези самохвални тиради човека, издигнал се със самохвалство до сегашния си висок чин, въпреки че като армейски офицер три пъти е бил уволняван от служба.

Накъсо казано, работата със сегашната война стои така: Англия и по-специално Франция са принудени „неизбежно, макар и против своята воля", да държат по-голямата част от своите войски на Изток и в Балтийско море, т. е. в двата крайни фланга на една военна позиция, най-близкият център на която е Франция. Русия жертвува своето крайбрежие, флотата и част от своите

---

* В текста на „New-York Daily Tribune" тук е вмъкната фразата: „аз някога ще ви я опиша". *Ред.*

войски, за да въвлече окончателно западните държави в този напълно погрешен от стратегическа гледна точка ход. Щом това стане, щом необходимият брой френски войски бъде отправен от родината в отдалечените краища, Австрия и Прусия ще се обявят за привърженици на Русия и веднага с превъзхождащи сили ще се насочат към Париж. Ако този план успее, Луи-Наполеон няма да има на разположение никакви войски за съпротива срещу този удар. Но има една сила, която може „да се мобилизира“ при всички спешни случаи и която може също „да мобилизира“ и Луи-Бонапарт и неговите продажни слуги, както тя е мобилизирала много управници в миналото. Тази сила може да окаже съпротива на всички тези нашествия и тя веднъж вече показа това на съюзилата се срещу нея Европа. Бъдете уверени, че тази сила — Революцията — ще бъде налице тогава, когато се наложи да действува.

Написано от Ф. Енгелс на 22 май 1854 г.

Напечатано в „The People's Paper“, бр. 108 от 27 май с подпис: К. М. и във вестник „New-York Daily Tribune“, бр. 4101 от 9 юни 1854 г. като уводна статия

Печата се по текста на „The People's Paper“.

Превод от английски

Ф. ЕНГЕЛС

СЪВРЕМЕННОТО СЪСТОЯНИЕ НА АНГЛИЙСКАТА АРМИЯ, НЕЙНАТА ТАКТИКА, ЕКИПИРОВКА, ИНТЕНДАНТСТВО и Т. Н.

Лондон, петък, 26 май 1854 г.

Дори Източната война да не доведе до никакви други резултати, тя поне отчасти ще разсее военната слава на покойния херцог Уелингтън. Който е познавал Англия по времето на този твърде надценяван пълководец, помни, че по онова време се считаше за оскърбление на английската нация да се смята който и да било, дори Наполеон за воин, равен в някакво отношение на непобедимия „железен херцог". Този славен херцог сега спокойно почива в гроба, след като в продължение на последните четиридесет години фактически командуваше британската армия. Не е имало още военачалник, който да е бил по-независим и безотговорен от него. Херцогът беше авторитет, който стоеше над всички авторитети, и нито кралят, нито кралицата смееха да му противоречат, когато се касаеше за въпроси из неговата област на действие. След като се радва в продължение на дълги години на всички почести и слава, така присъщи на посредствените умове и така рязко контрастиращи с трагичните сътресения, които обикновено са неизбежна участ на гениите, например на Наполеон, „железният херцог" умря и командуването на британската армия премина в други ръце. Около осемнадесет месеца след неговата смърт британската армия бе призована да се сражава с русите и още преди първият полк да се е подготвил за натоварване на корабите, стана ясно, че „железният херцог" е оставил армията в състояние, в което тя е съвсем негодна за боева служба.

Въпреки своя общо взето здрав английски разум, херцогът в много отношения бе тесногръд човек с ограничен ум. Добре известно е колко несправедливо се изказваше той за приноса на

своите германски съюзници за изхода от сражението при Ватерло, приписвайки си цялата заслуга за една победа, която щеше да се превърне в поражение, ако не беше навременното пристигане на Блюхер. Упоритостта, с която той се държеше за всички злоупотреби и нелепости в английската армия — отговаряйки на всички критики, че „тези злоупотреби и нелепости ни направиха победители в Испания и Португалия", — бе в пълна хармония с консервативното му убеждение, че за правилното функциониране на „безспорно най-добрата" от всички конституции са необходими известна традиционна глупост и продажност. Но докато в областта на политиката той умееше да отстъпва по сериозните въпроси в критични моменти, в областта на военното изкуство той толкова по-упорито се придържаше към остарелите идеи и традиционните нелепости. През целия период на неговата дейност в британската армия не бе извършено нито едно що-годе сериозно подобрение, ако не се смятат чисто техническите усъвършенствувания в артилерията. Но тук чисто и просто беше невъзможно да се игнорират напълно бързите успехи на фабричната промишленост и на техническите науки. В резултат макар британската артилерия да притежава най-добрата материална част в света, нейната организация е не по-малко тромава от организацията на другите родове оръжие, а по облекло, снаряжение и обща организация няма нито един пункт, по който английската армия да не стои зад армията на която и да било цивилизована европейска страна.

Трябва отново да обърна вниманието на вашите читатели върху обстоятелството, че в Англия ръководството на военните работи не е съсредоточено, както в другите страни, в едно единствено ведомство. Има четири ведомства, които са независими едно от друго и са в конфликт едно с друго. Има министър на войната, който не е нищо друго освен ковчежник и счетоводител. Има главнокомандуващ в главния щаб на английската армия, на когото са подчинени пехотата и кавалерията. Има главен началник на артилерията, който командува офицерите от артилерийско-техническата служба и се предполага, че завежда материалната част на армията. Освен това има още министър на колониите, който изпраща войски в различните задморски владения и ръководи снабдяването им с военно снаряжение. Наред с тях съществува и интендантство и най-после за войските в Индия — главнокомандуващ армията на тази територия. За абсурдността на тази организация започна да се говори публично едва след смъртта на Уелингтън, тъй като в 1837 г. докладът на парламентарната комисия по този въпрос бе отложен по негова заповед за неопределено време. Сега, когато войната започна, неефикасността на

тази система се чувствува от всички, но против евентуални промени се възразява от страх да не се нарушат съвсем редът и редовността във воденето на работите.

За пример на неразборията, породена от тази система, аз вече споменах при друг случай, че не могат да се намерят два предмета, за снабдяването с които един полк да не се обръща към различни, независими едно от друго ведомства: облеклото се дава от отделен полковник, а шинелите от артилерийското управление; ремъците и раниците се дават от щаба на главнокомандуващия, а огнестрелното оръжие — пак от артилерийското управление. Във всяка военноморска база в чужбина военните чинове, началниците на артилерията, завеждащите складовете и интендантите са повече или по-малко независими един от друг и отговарят пред различни, също независими една от друга служби в метрополията. Освен това запазило се е и такова безобразие като „полковниците по облеклото“. Във всеки полк има офицер с чин полковник, който има задължението да получи от държавното съкровище за облеклото на своя полк известна сума, от която той обаче изразходва за целта само една част. Разликата той присвоява като възнаграждение за безпокойството.

Търгува се с офицерските чинове, благодарение на което всички висши постове в армията са почти изключително на разположение на аристокрацията. След няколко години служба като лейтенант, капитан и майор офицерът има правото при първата ваканция да купи овакантения по-висок пост, ако не го изпревари друг офицер със същия чин, но старши по служба. По такъв начин човек, който има готови пари, може бързо да получи повишение, тъй като мнозина от неговите другари с по-голям стаж не разполагат със средства да купят следващия пост, веднага щом се оваканти. Ясно е, че такава система извънредно много ограничава кръга от способни хора, от които се попълва офицерският корпус. И тъй като повишаването на офицерите зависи почти изключително от старшинството или от връзките им с аристокрацията, от ограничения кръг лица, които попълват висшите командни длъжности, неизбежно се изключват много талантливи и способни хора. Несъмнено именно на тази система се дължи в най-голяма степен фактът, че повечето британски офицери притежават печално оскъдни познания в общите и по теоретичните области на военната наука.

Броят на офицерите е непропорционално голям по отношение на броя на войниците. Никъде не се виждат толкова много златни галони и еполети, както в британския полк. Затова офицерите нямат какво да правят, а тъй като всякакви сериозни занимания

с науката биха противоречали на техния esprit de corps*, те прекарват времето си във всевъзможни екстравагантни забавления, смятайки, че когато работата стигне до бой, тяхната природна храброст и „уставът на нейно величество“ ще бъдат напълно достатъчни, за да ги преведат през всички трудности. Но когато се формираше лагерът в Чобъм[139], безпомощността на много офицери стана очевидна за всички, които могат да съдят за маневрите малко по-сериозно, отколкото жалките възторжени наемни писачи, които подобно на истински кокни** се възхищаваха от всички подробности на непривичното зрелище, което виждаха за пръв път в живота си.

Системата на обучение и строевият устав са много остарели. Маневреността на войските е извънредно тежка, като всички движения са сложни, бавни и педантични. Старата система на придвижване във вериги, която се запази в британската армия подълго, отколкото в австрийската, като главна форма на всички тактически маневри, дава добре известни предимства при благоприятни условия на терена; но тези предимства се свеждат до нула от много обстоятелства и, което е най-важното, самата система е приложима само в изключителни условия. Системата на разгръщане в колони и по-специално в роти, приета в най-добрите армии на континента, осигурява много по-голяма подвижност и не по-малко бързо построяване на разгърнат строй, когато това се наложи.

Въоръжението на английския войник е направено от добър материал и има отлична изработка, но в много случаи е осакатено от старомодните правилници. Старите, едрокалибрени, гладкоцевни пушки са добре направени, но са доста по-тежки, отколкото е нужно. Старата брауншвайгска винтовка бе хубаво за своя тип оръжие, но тя е надмината от по-добро оръжие. Неотдавна въведената винтовка на Притчет, която се смята за подобрение на френската винтовка на Миние, изглежда ще се окаже прекрасно оръжие, но тя бе натрапена на ръководните кръгове едва след ожесточена борба. И сега тя се въвежда толкова безсистемно и без всякакъв ред, че понякога половината от войниците в полка имат стари пушки, а другата половина — винтовки, нещо, което внася пълен безпорядък във въоръжението. Кавалерийските саби са добри, по-пригодни да колят и секат от сабите, с които са въоръжени войските на континенталните страни. Конете също са първокласни, но конниците и екипировката им са прекалено тежки.

* — кастов дух. *Ред.*
** — лондонски жители. *Ред.*

Полската артилерия притежава най-добрата в света и в някои отношения удивително опростена материална част, но с прекалено голямо разнообразие на калибрите и теглото на оръдията, поради което е необходимо голямо разнообразие на зарядния материал.

Облеклото и личното снаряжение на британския войник, напротив, са най-неудобното нещо на света. Висока, тясна, твърда яка около шията; мизерна на вид, тясна куртка с раздвоени поли, лошо скроени, неудобни, тесни бричове, безобразен на вид шинел, грозна шапка или кивер*; система от ремъци и пояси за носене на бойните припаси и раницата, нещо подобно на която не може да се види дори у прусаците. За всичко това толкова много се писа напоследък във вестниците, че е достатъчно само да го спомена. При това не трябва да се забравя, че при такова сякаш умишлено неудобно облекло британският войник трябва да носи много по-голям товар от всеки друг. И сякаш за да се издигне „подвижността“ във висш принцип на армията, тя е обременена още с такъв огромен *обоз,* какъвто не съществува в никоя друга армия. До голяма степен за това допринася тромавостта на интендантските учреждения; но подобни полкови обози и по-специално такова изобилие на офицерски багаж може да се срещнат само в Турция или в Индия.

Да видим сега как се държа тази армия, когато войските пристигнаха в Турция. Френските войници, в организацията на чиято армия постоянно бяха въвеждани всички усъвършенствувания, ползата от които бе доказана на практика в алжирските кампании, още със слизането си на брега се настаниха удобно. Те носеха със себе си всичко, което им беше необходимо, макар и в недостатъчно количество, а липсващото бързо си доставиха с вродената изобретателност на френския войник. Дори при мошеническото управление на кликата на Луи Бонапарт и Сент-Арно организацията действуваше доста безупречно. А англичаните! Те пристигнаха в Галиполи преди своите интендантски складове; те бяха четири пъти повече, отколкото можеше да побере лагерът; нищо не беше подготвено за тяхното дебаркиране, нямаше походни фурни, нямаше действително отговорна администрация. Редяха се заповеди и контразаповеди, които си противоречаха по най-ужасен или по-точно по най-смешен начин. Не един стар сержант или ефрейтор, успявал да се разположи удобно в кафърските храсталаци или в палещите равнини на Инд, тук се почувствува безпомощен. Усъвършенствуванията, които командирът на някоя армия въвеждаше през време на дадена кампания, важеха само за

* — стара военна висока кожена или платнена шапка. *Бълг. ред.*

тази кампания; щом отделните полкове се пръснеха на различни страни, старомодният устав на нейно величество отново влизаше в действие и целият придобит в кампанията опит отиваше напразно.

Такава е славната система, към която с желязна упоритост се придържаше „железният херцог“ и която се провъзгласяваше за най-добрата в света, защото с нея именно той разби Наполеоновите генерали на Пиринейския полуостров. Британският войник, стегнат в своята кожена кираса, мъкнещ на гърба си по българските степи 60 или 70 фунта товар, често едва влачейки крака поради пристъп на малария, лошо снабдяван от нехайни и неумели интендантски офицери, може наистина да се гордее със своя славен „железен херцог“, който го обрече на всички тези удобства.

Пакостните последици, които естествено произтичат от закостенялата система на херцога, още повече се отежняват от олигархичния характер на английската форма на управление, при която най-важните постове се поверяват на хора, чиято подкрепа в парламента може да е необходима на кликата на кариеристите, които се намират в даден момент на власт, но които не притежават дори елементарните професионални знания и способности. Да вземем за пример г. Бернал Осборн, секретаря на артилерийското управление при коалиционното правителство. Назначаването на г. Бернал Осборн бе отстъпка на мейферските радикали[140], представени в правителството от сър У. Молсуърт, „скромния“ издател на съчиненията на Хобс. Г-н Бернал Осборн

„Събира вицове, тъй както птичето кълве зърна,
И ги разказва дето седне, дето стане;
Като търговец амбулантен разнася стоката си той
По празненства, гуляи, пазарища и панаири.“*

Но макар г. Бернал Осборн да търгува на дребно със стари вицове, той едва ли е в състояние да отличи обикновената пушка от винтовката на Миние. При все това той е парламентарен секретар на артилерийското управление на нейно величество.

Читателят навярно си спомня, че преди известно време Осборн ходатайствува пред парламента да се отпуснат на артилерийското управление средства за производството на нужното за армията и флотата стрелково оръжие. Той твърдеше, че в Съединените американски щати държавните заводи доставяли оръжието по-евтино, отколкото частните и че в Англия в някои случаи вече възникнали сериозни затруднения поради това, че доставчиците не предавали оръжието в уговорения срок.

* Шекспир. „Безплодните усилия на любовта“, действие V, сцена 2 *Ред*

Гласуването в камарата на общините обаче бе отложено по предложение на г. Мунц, който поиска да се назначи специална комисия за разрешаване на въпроса „за намиране на най-евтин, бърз и задоволителен начин за снабдяване на армията на нейно величество с огнестрелно оръжие“. Докладът на тази комисия сега е публикуван и до какви изводи е дошла тя? Че частните предприятия не можели да изпълняват поръчките в договорения срок „поради приетия в артилерийското управление досаден *ред на преглеждане* на изработеното оръжие и поради обичая многобройните съставни части на пушката да се поръчват на различни доставчици“. В доклада по-нататък се казва, че „артилерийското управление едва ли има понятие за цената, по която се произвеждат в Америка пушките, и за степента на използване на машини в тяхното производство“ и че „в управлението никога не са виждали пушки, изготвени в която и да било от държавните фабрики на въпросната страна“.

Най-после от този доклад ние узнаваме, че „фабриките, които правителството възнамерява да построи, няма да могат да произведат нито една пушка, преди да мине година и половина“.

Приведените извадки от парламентарния доклад са достатъчни за характеризиране на професионалните способности на г. Осборн, секретаря на артилерийското управление в коалиционното правителство. Ex ungue leonem*.

Написано от Ф. Енгелс на 24 май 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune“, бр. 4102 от 10 юни 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

* — Лъвът се познава по ноктите. *Ред.*

К. МАРКС

*ДОГОВОРЪТ МЕЖДУ АВСТРИЯ И ПРУСИЯ. — ПАРЛАМЕНТАРНИТЕ ДЕБАТИ НА 29 МАЙ

Лондон, вторник, 30 май 1854 г.

Вестник „Times" е много възмутен от една заповед на британския генерал, която забранява на „собствените кореспонденти" на вестника да придружават британската армия. Ако тази война беше война bona fide*, глупаво би било да се възразява против тази мярка. Още херцог Уелингтън неведнъж се оплакваше в своите телеграми, че Наполеон можел да праща на своите генерали в Испания сведения за проектираните придвижвания и дислокации на неговите, на Уелингтън, войски, които той черпел от колоните на английските вестници. Но при сегашното положение на нещата тази заповед може да има само една цел: да се държи английското общество в неведение относно предателските замисли на експедиционните войски. Като достойно допълнение към нея може да служи заповедта, издадена от султана под натиска на героите от 2 декември и прочетена във всички джамии, с която на турците се забранява да водят каквито и да било политически разговори. И наистина, защо турците трябва да бъдат в това отношение в по-добро положение, отколкото самите англичани?

На вчерашното заседание на камарата на общините г. Блякет попита лорд Дж. Ръсел, дали с последния виенски протокол[141] Великобритания е признала или санкционирала първия член на австро-пруския договор от 20 април 1854 г. Съгласно този член договарящите страни

„гарантират взаимно владението на техните немски и ненемски територии, така че всяко нападение срещу територията на една от тези държави, откъдето

* — водена сериозно. *Ред.*

и да изхожда то, ще се разглежда като враждебно нападение срещу територията на другата".

Лорд Джон Ръсел отговори, че „протоколът не съдържа какъвто и да било *специално* признаване или санкция на този първи член на договора между Австрия и Прусия". Специално или неспециално, но във вчерашния брой на френския вестник „Moniteur" ние четем, че

„последният виенски протокол свързва англо-френското съглашение за настоящата война с австро-пруския договор за случай на война",

т. е. свързва настоящата англо-френска война против Русия с евентуална австро-пруска война в подкрепа на Русия и във всеки случай представлява гаранция, дадена от западните държави на Прусия и Австрия за безпрепятствено владение на Познан, Галиция, Унгария и Италия. Лорд Джон Ръсел признава по-нататък, че този протокол

„има тенденция да укрепи и запази принципите, които са залегнали във виенските протоколи, а именно целостта на Турската империя и евакуирането на дунавските княжества от руските войски."

Фактически това означава ново задължение за запазване на status quo ante bellum. Западните държави не могат да се похвалят, че с този протокол са постигнали каквото и да било предимство пред Русия. Защото в австро-пруския договор изрично се казва:

„Настъпателни или отбранителни действия от страна на двете договарящи държави могат да бъдат предизвикани, първо, от присъединяването на дунавските княжества към Русия, второ, от нападение на руснаците срещу Балканите или от преминаването им през Балкана".

Тези две условия са били явно продиктувани от самата Русия. Тя от самото начало заяви, че съвсем не възнамерява да присъединява дунавските княжества, а само да ги запази като „материална гаранция" за задоволяване на нейните искания. Да прекоси Балкана, имайки пред себе си френска армия от 80 000 души — такова намерение никога не е влизало в руския военен план; единствената му цел е да осигури някои крепости на десния бряг на Дунава като têtes-de-pont* за руската армия, за да се създаде по такъв начин постоянна възможност за нахлуване в България. Ще отбележим en passant**, че „Times", споменавайки за този нов протокол, се задоволява в най-добрия случай с на-

* — предмостови укрепления. *Ред.*
** — между другото. *Ред.*

деждата, че западните държави може би са успели да спечелят Австрия на своя страна, тъй като Прусия „явно“ се управлява сега от „руски агенти“, а „Morning Chronicle“ дори не иска да вярва, че Австрия искрено се е присъединила към Запада. Великият Наполеон би принудил Австрия и Прусия да влязат в открит съюз с Русия; малкият Наполеон позволява на Русия да му натрапи един съюз с германските държави, който отдалечава неговата армия колкото е възможно повече от нейната операционна база.

Отговаряйки на едно запитване на г. Милнс, лорд Джон Ръсел заяви:

„Франция изпрати една армия от около 6 000 души със заповед да окупира Пирея; един английски пехотен полк, който напусна Англия миналата седмица, има също така за задача да окупира Пирея“.

Тази мярка е предизвикана от заговора на гръцкото правителство с Русия. Войските трябва да окупират Атина само при определени обстоятелства. В днешните френски вестници четем:

„Крал Отон е приел ултиматума и е обещал да върне на власт правителството на Маврокордато, ако окупацията бъде вдигната. В противен случай той е решил да пренесе седалището на своето правителство във вътрешността на страната и да съсредоточи там своите войски.“

Че тази алтернатива няма да остане празна дума, личи от една следваща декларация на лорд Дж. Ръсел:

„Ако гръцкият крал не одобрява опитите на своя народ да наруши задължението си на неутрална страна, в лицето на изпратените при него войски той ще намери защита, както и средствата, които му са необходими, за да принуди народа си да изпълни това задължение. Но ако тържествените уверения, които ние получихме от гръцкото правителство, се окажат неискрени, тези войски могат да се окажат полезни по друг начин.“

Следователно, каквото и да прави гръцкото правителство, Гърция ще бъде окупирана.

„Times“ с известно раздразнение съобщава, че

„в настоящия момент френските войски съставляват по-голямата част от гарнизоните в Рим, Атина и Цариград, тези три велики столици на античния свят“.

Старият Наполеон имаше навика да окупира столиците на съвремения свят. Малкият Наполеон се задоволява с театралния показ на величие, разпръсва своите армии в незначителни страни и вкарва по-голямата част от своите войски в culs de sac*.

* — задънени улици. *Ред.*

Оттеглянето на законопроекта за предотвратяване подкупването на избирателите на снощното заседание на камарата даде повод за твърде забавна престрелка между малкия Джони, Дизраели и Брайт. Г-н Дизраели отбеляза, че

„през време на сесията правителството внесе седем важни законопроекта. При обсъждането на трите законопроекта то претърпя поражение; другите три законопроекта бяха оттеглени от него, а при обсъждането на седмия законопроект правителството претърпя значително, макар и не пълно поражение. То претърпя поражение по законопроекта за цялостното изменение на закона за въдворяване на бедните на местожителство, по законопроекта за народното образование в Шотландия и по законопроекта за пълното изменение на парламентарната клетва. Правителството оттегли сегашния законопроект за предотвратяване подкупването на избирателите; то оттегли много важния законопроект за пълната реорганизация на чиновническия апарат; то оттегли проекта за парламентарна реформа. Законопроектът за реформиране на Оксфордския университет ще излезе от камарата в съвсем обезобразен вид.“

Ако правителството не е имало сериозна надежда да прокара тези законопроекти, то не трябваше и да ги внася... Говореше се, че сегашното правителство няма принципи, но има „всички таланти“, и трябваше да се очаква, че след като всеки министър се отказа от своите лични убеждения, подобен героизъм поне ще донесе някаква полза на страната.

Негодуванието на лорд Джон не прави неговия отговор по-убедителен. Той превъзнася достойнствата на законопроектите, както на отхвърлените, така и на оттеглените. Във всеки случай, прибавя той, камарата не застана на страната на г. Дизраели и неговите приятели. Г-н Дизраели обвини правителството, че е доверчиво или си затваря очите, провеждайки своята външна политика, но той нито веднъж не се осмели да поиска мнението на камарата по този въпрос. Той твърдеше, че не желае да пречи на правителството в неговите приготовления за война; при все това той внесе предложение, което целеше да лиши правителството от средства за водене на войната. Това предложение бе отхвърлено с мнозинство от повече от 100 гласа. Що се отнася до законопроекта за правата на евреите, за защитник на които г. Дизраели се представя, неговата позиция се променяше в зависимост от обстоятелствата.

Този отговор навлече на бедния лидер на камарата на общините нова атака от страна на неговия противник, по-яростна от първата.

„Благородният лорд“ — каза г. Дизраели — „изглежда мисли, че аз съм учуден от това, че той не е напуснал своя пост. Напротив, аз щях да бъда безкрайно учуден, ако той го беше напуснал. (Гръмогласен смях.) Ще бъдат нужни много нови поражения, още по-унизителни и още по-пълни, ако това

е възможно, преди благородният лорд да почувствува необходимостта да направи подобна стъпка. (Аплодисменти.) Аз много добре познавам благородния лорд. Много дълго стоях в редовете на опозицията, когато той беше на власт. Много често съм го виждал в същото положение. Много пъти съм го виждал да претърпява крайно показателни поражения и въпреки това да се държи за властта с присъщия му патриотизъм и настойчивост, достойни за безгранично възхищение. (Аплодисменти и смях.) Относно войната правителството заяви на парламента, че ще извади на масата всички документи по този въпрос, докато фактически то скри най-важните от тях и страната щеше да остане в пълно неведение за това, което става, ако не бяха разкритията на „Journal de St.-Pétersbourg". След тези разкрития той, Дизраели, бил принуден да промени своето мнение дотам, че да изостави всякакви хипотези и открито да заяви, че правителството е виновно в доверчивост или затваряне на очите. Той е убеден, че скоро това ще бъде всеобщото мнение на страната."

След това г. Дизраели се залови да защищава правителството на лорд Дерби и да доказва, че по онова време опозицията на лорд Джон е била „бунтовна". Лорд Джон е направил големи жертви:

„Той се раздели с дългогодишните си другари, които му бяха верни, за да прегърне старите си врагове, които винаги са отричали неговите способности и открито са осъждали неговата дейност. Той излъга доверието — нещо повече — той почти разруши онази историческа партия, чието доверие такъв човек като благородния лорд трябва да цени не по-малко, отколкото благосклонността на своята владетелка. (Ръкопляскания.) И защо направи той това? Защото беше предан на велики принципи и бе твърдо решен да проведе големи мероприятия. Но сега, когато всичките му мероприятия едно след друго претърпяха крах, той все още е на власт. Що се отнася до поведението му по еврейския въпрос, Дизраели недвусмислено и категорично възразява против твърдението на благородния лорд."

След речта на Дизраели на лорд Джон Ръсел по същество не оставаше нищо друго, освен да се позове на своите „несполуки" и да представи продължаването на коалицията като неизбежно зло.

Г-н Брайт изказа мнението, че на

„благородния лорд бяха нанесени през време на дискусията значителни удари. Поради самия състав на правителството от първия ден на неговото образуване бе ясно, че то не може да действува за благото на страната. Той спомена за един остроумен джентълмен в камарата на общините, голям приятел на благородния лорд и на цялото правителство, който казал, че кабинетът би постигнал забележителни резултати, стига само да можел да не се занимава с политика. Към приблизително такъв курс се е придържало правителството. По всеки въпрос с изключение на свободната търговия правителството се е оказало неспособно нито да дава съвети на камарата, нито да я ръководи, нито да я контролира. Съвсем очевидно е, че благородният лорд, когото от вежливост наричат лидер на камарата на общините, в действителност не ръководи камарата, че камарата не върви след благородния лорд и че предлаганите от правителството законопроекти биват отхвърляни най-безцеремонно. Вие ни въвлякохте във войната и вие трябва да ни измъкнете от нея. Ние не

искаме да поемаме отговорност. Ето положението, в което ни постави правителството. Подкопавайки и разрушавайки турския държавен строй, правителството в известна степен подкопава и руши парламентарната система на нашата страна."

Може да се попита: за какво съществува тази система? Въпроси на вътрешната политика не трябва да се повдигат, тъй като страната се намира в състояние на война. Но тъй като страната е в състояние на война, не бива да се разисква по военните въпроси. За какво е нужен тогава парламентът? Старият Кобет разкри тайната: като предпазен клапан за кипящите в страната страсти.

Написано от К. Маркс на 30 май 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр 4103 от 12 юни 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

*ОБРАЗУВАНЕТО НА СПЕЦИАЛНО ВОЕННО МИНИСТЕРСТВО В АНГЛИЯ. — ВОЕННИТЕ ДЕЙСТВИЯ НА ДУНАВА. — ИКОНОМИЧЕСКОТО ПОЛОЖЕНИЕ

Лондон, петък, 2 юни 1854 г.

Решението за образуване на специално военно министерство вече е взето и големият въпрос сега е кой ще бъде избран за министър. Херцог Нюкясъл, който обединяваше досега функциите на министър на колониите и министър на войната, отдавна проявява голямо нежелание да се откаже от който да било от тези два поста и ако се съди по тона на „Morning Chronicle", иска във всеки случай да остане начело на военното министерство. „Times" в днешния си брой за трети път препоръчва да бъде назначен лорд Палмерстон.

„Лорд Палмерстон би бил, разбира се, по-намясто като военен министър, ръководещ въоръжените сили на страната *против Русия, която можем да наречем негов стар враг,* отколкото да се занимава с безкрайни спорове с енорийските настоятелства и комисиите по канализацията."

Вестник „Daily News" също препоръчва лорд Палмерстон. Във вчерашния брой на „Morning Herald"[142] се появи разобличение на цялата тази интрига, написано от г. Уркарт. Във всеки случай тези събития на Даунинг стрийт имат по-голямо значение за „войната", отколкото всички военни демонстрации на Галиполи или Скутари.

Вие може би си спомняте, че на обществеността бе неееднократно обещавано да бъдат взети спешни и енергични мерки веднага след пристигането на главнокомандуващите експедиционните войски в Цариград. На 18 май маршал Сент-Арно, лорд Раглан и турският сераскир заминаха за Варна, където на 20 май трябваше да се състои военен съвет с Омер паша и адмиралите. Вчера в Лондон се получи телеграма, според която „на военния

съвет във Варна е било решено съюзническите войски да бъдат прехвърлени от Галиполи в Одрин".

Същевременно във вестник „Times" се появи уводна статия, в която е изложен целият план на кампанията и се дават сведения за съвещанието във Варна.

„Това съвещание" — пише „Times" — „трябва да се е състояло в същия момент, в който русите под командуването на Паскевич водеха яростно нападение срещу крепостта Силистра, и затова висшите офицери на съюзническата армия са имали прекрасна възможност да разрешат въпроса за мерките, необходими за подпомагане на тази крепост".

Затова именно те са дали заповед на своите войски да се прехвърлят от Галиполи в Одрин, за да... помогнат на Силистра; *затова именно* те са стигнали до следното героично решение:

„Би било нецелесъобразно да се излага турската армия на риска на общо сражение само за да бъде отблъсната атаката на русите срещу крепостите, които защищават десния бряг на Дунава... както и да се хвърли значителна част от съюзническите армии по крайбрежието, за да се сблъскат незабавно с предните руски постове."

С други думи, съюзническите генерали са решили да не оказват каквато и да било съпротива на енергичните опити на русите да завземат крепостите по десния бряг на Дунава. „Times" признава, че подобен план за военни действия „може да разочарова публиката, която изпитва естествено нетърпение"; но, от друга страна, вестникът прави откритието, че „тези укрепени пунктове са в действителност само външни укрепления на Турция и съвсем не съставляват нейната главна сила". По-рано ни казваха, че Молдавия и Влашко са само *външни укрепления* на Турция и че последната едва ли ще претърпи голяма загуба, ако ги отстъпи на русите. Сега узнаваме, че Турция може също тъй спокойно да отстъпи на русите и България.

„Балканът е истинската крепост на Отоманската империя и русите няма нищо да спечелят от окупирането с тежки жертви на външната линия на укрепленията, ако нови препятствия, неизмеримо по-страшни, се изпречат на пътя на тяхното по-нататъшно настъпление. Колкото повече напредват те в тази област северно от Балкана, толкова повече ще се влошава тяхното положение... Нашественическата армия изчерпва своите сили в борба срещу укрепените пунктове, разположени по Дунава, и срещу разпръснатите отряди на неприятеля: а междувременно силите, които защищават главната позиция на последния, остават сравнително свежи и непокътнати."

Няма никакво съмнение, че ако хранените с говеждо месо* съюзници успеят да избягнат среща с неприятеля, техните сили

* В оригинала: „beaf-eating" — иронично прозвище на английските лейбгвардейци. *Ред.*

ще останат съвсем свежи. Но какво ще стане, ако русите не напредват повече в района северно от Балкана, задоволявайки се с владението на крепостите, тези ключове към България, и на дунавските княжества? Как ще бъдат те изгонени оттам?

„Отвън линията на Балкана европейската армия се готви да *премине в настъпление* в надлежния момент с неудържима сила и заключителните месеци на кампанията *трябва* да донесат унищожението на неприятеля."

Това неудържимо настъпление ще бъде, разбира се, извънредно улеснено от преминаването на дунавските крепости в ръцете на русите, а това, което съюзническите армии няма да могат да постигнат, ще бъде довършено без всякакъв труд от *лошия годишен сезон.*

Наистина „Moniteur" съобщава, че Омер паша се готви да отиде на помощ на Силистра, а „Morning Chronicle", критикувайки току-що цитираната статия на „Times", отбелязва:

„Авторът на този план вероятно се надява, че през това време австрийската дипломация ще убеди царя да оттегли своите войски, задоволявайки се с непрекъснатите, постигнати без каквато и да било съпротива успехи; от друга страна, може би се разчита, че в случай на по-нататъшно напредване на русите към Балкана, незабавно ще се приложи далечната възможност, предвидена от австро-пруския договор."

Впрочем, както е известно, „Moniteur" поднася своите новини така, че да държи парижаните в добро настроение; а начинът, по който „Chronicle" коментира плана на вестник „Times", само подкрепя предположението, че такъв именно е планът на коалицията. Това предположение се потвърждава и от други източници. Цариградският кореспондент на „Chronicle" отбелязва в дописката си от 18 май:

„Едва ли някаква кампания ще бъде предприета на Дунава в разгара на лятото, защото при нея от треска и болести биха загинали повече хора, отколкото от други причини."

Освен това правителственият вестник „Globe"[143] е напечатал в снощния си брой статия, проникната от абсолютно същия дух, както и статията в „Times". „Globe" съобщава, първо, че в настоящия момент в Турция има „*само*" 45 000 съюзнически войски — 29 000 французи и 16 000 англичани; второ, в друга колона на същия вестник се казва, че при Силистра русите имат само 90 000 души, а числеността на действуващата редовна турска армия достига 104 000 души. Обаче „Globe" смята, че тази маса турски, френски и английски войски, достигаща близо 150 000 души, е недостатъчна, за да попречи на 90 000 руси да завземат българските крепости, да не говорим за съдействието, което трите мощни фло-

ти биха могли да окажат на съюзниците. „Globe“ смята за абсолютно излишни каквито и да било военни действия на турците или съюзниците против русите, защото „против тях воюва времето“. Разкривайки плана на кампанията, изготвен от съюзническите главнокомандуващи, „Globe“ отива дори по-далеч от „Times“, като пише:

„Каквато и да бъде съдбата на дунавските крепости, необходимо е да се концентрират необходимите сили, за да се направи невъзможно *по-нататъшното* напредване на нашественика и да бъде той наказан за дръзкото си настъпление.“

Тук ние имаме ясно доказателство, че с последния виенски протокол Англия и Франция са се присъединили към австро-пруския договор. Решено е дунавските крепости и България да бъдат отстъпени на Русия и повод за война може да бъде само нейното *по-нататъшно* напредване.

Когато първите 15 000 руси прекосиха Прут и нахлуха в Молдавия, Турция бе посъветвана да стои мирно, тъй като тя без друго нямало да може да попречи на тази чудовищна сила от 15 000 души да окупира и Влашко. И русите действително окупираха Влашко. Когато Портата обяви война, бе невъзможно да се започнат каквито и да било операции против русите, защото беше зима. С настъпването на пролетта Омер паша получи заповед да се въздържа от каквито и да било настъпателни действия, тъй като войските на съюзниците още не били пристигнали. След тяхното пристигане не можеше да се направи нищо, защото бе вече настъпило лятото, а лятото е нездрав годишен сезон. Ще дойде есента и ще се окаже, че „е вече много късно да се предприема кампания“. Този метод „Times“ нарича комбинация от стратегия и тактика: очевидно, вестникът вижда същността на тактиката в това, да се жертвува армията заради запазването на „свежи“ резерви. Забележете при това, че през цялото време, докато под носа и пред очите на опозиционните вестници и на широката английска публика се извършва тази измама, „Morning Advertiser“ и „Times“ си съперничат, нахвърляйки се върху Прусия, Дания и Швеция, загдето не „се присъединяват“ към западните държави! Че мотивите, които карат всички малки държави да вземат страната на Русия, не са лишени от твърде сериозни основания, личи например от тона на датските правителствени вестници. Така копенхагенският кореспондент на „Morning Chronicle“ пише:

„Правителствената партия държи в юзда националната партия с помощта на заплахата, че Англия винаги е била вероломна спрямо Дания и че ако

последната се присъедини сега към западните държави, 100 000 прусаци, може би заедно с един австрийски корпус, ще опустошат Ютландия до самия Айдер и ще окупират цяла Дания".

Би трябвало да се очаква и коалиционното правителство сигурно е очаквало, че за деликатните услуги — дипломатически, военни и други, — които то оказа на „правото дело" на Русия, то ще получи поне някаква деликатна благодарност от страна на самодържеца. Но съвсем не; за своя голяма изненада то получава от него повече обиди, отколкото това се налага от обстоятелствата. За да илюстрирам как се изразява това високомерно презрение на руския двор към неговите мними противници, ще ви приведа баснята на анонимния руски Тиртей*, публикувана неотдавна в „Nordische Biene". Детската простота на нейния език и композиция трябва да бъдат обяснени с полуварварското равнище на развитие на ония, към които се обръща поетът — точно така, както ироничната вежливост, с която „Journal de St.-Pétersbourg" разкритикува последния доклад на адмирал Хамлен за Одеса, трябва да се отдаде на обстоятелството, че в този случай вестникът се обръщаше към европейските дипломати. Баснята е озаглавена: „Орел, булдог, петел и заек". Ето нейното съдържание:

Един царствен орел, голям и силен, седял на върха на една скала и от това високо място оглеждал целия свят, далеч отвъд пределите на Балтика (Weit hinter in Belt die ganze Welt); седял той спокойно и тихо, задоволявайки се със своята скромна трапеза и без да се грижи да се сдобие с храна от лежащата долу долина, защото можел всеки момент да си достави всичко. Един булдог го погледнал със завист и се обърнал към петела със следните думи: „Бъди мой съюзник, ние ще се обединим, ти от мъст, а аз от завист, и ще повалим този орел." Речено, сторено. Тръгнали, но когато по пътя заговорили за това, как по-добре да сразят орела, петелът казал: „Стой! Погледни ноктите му, крилата му — тежкò на този, който поиска да изпита тяхната сила; неведнъж съм слушал проклятието на моите деди, когато те си спомняха за ударите, които той им е нанасял със своите крила." „Това е вярно, казал булдогът, но ние ще победим орела с хитрост. Ще изпратим край него един заек. Той ще сграбчи заека, а ти в това време отклони вниманието му с крясъци и скокове, на които си такъв майстор, давайки вид, че искаш да почнеш бой с него. Когато отклоним по такъв начин неговото внимание и неговите нокти, аз ще го нападна отзад, така че той няма да може да се защищава и за няколко минути ще бъде разкъсан от моите остри зъби." — Този план се харесал на петела и той заел наблюдателен пост наблизо. Булдогът влязъл в гората и със силен лай подгонил заека към орела, който спокойно чакал. Заекът в панически страх бързо попаднал в ноктите на орела. Петелът, верен на сключеното споразумение, надал вик и се понесъл подир заека, но — о, ужас! орелът, без да се помръдне, само размахал крила и не удостоявайки заека със своето внимание, го отблъснал настрана, а след това сграбчил петела, който веднага престанал да шава и крещи. На всички е известна склонността на заека да бяга — безчувствен и безпаметен, той побягнал направо в морето и

* — гръцки поет от неизвестен произход, възпявал спартанството. *Бълг. ред.*

се удавил. Орелът видял отдалеко как тлъстият булдог интригувал — може ли нещо да се изплъзне от погледа на орела? Той открил героя, който се бил скрил зад един храст. Орелът размахнал своите мощни крила и величествено се издигнал в небето. Булдогът взел да лае и се опитал да офейка. Уви, било вече късно. Орелът връхлетял върху него и забил нокти в гърба на предателя и ето той вече лежи, разкъсан на части."

Във връзка с благоприятните изгледи за реколтата и благодарение на липсата на купувачи с цел за спекула цените на зърнените храни малко се понижиха през последната седмица. Но обратното движение е неизбежно, защото, „ако се съди по всички данни, които имат отношение към въпроса, трябва да се смята, че запасите у селяните са много по-малки, отколкото обикновено през съответния сезон на годината" („Mark Lane Express"). Съобщения от Данциг, Щетин, Рощок и т. н. потвърждават, че наличните запаси са много малки, че селяните от тези краища нямат или вече почти нямат какво да продават и че доставки на зърнени храни от тези райони могат да се очакват само на много висока цена. Доставките на зърнени храни от производителите във Франция изглежда също не са се увеличили, а предлагането на пшеница на вътрешните пазари се счита за почти недостатъчно да задоволи търсенето.

Узнах също от частен източник, че информациите в „Times" за състоянието на промишлеността във фабричните райони около Манчестер общо взето не отговарят на действителността и че се наблюдава застой в търговията навсякъде освен в Бирмингам. „Manchester Guardian"[144] потвърждава това, добавяйки, че връщането на работа на такъв брой стачкуващи работници сигурно ще доведе до падане на цените.

Що се отнася до декларацията на сър Дж. Грейъм на заседанието на камарата на общините миналия понеделник — а именно, че Архангелското пристанище няма да бъде блокирано — „Morning Herald" коментира тази декларация със следната лаконична фраза: „В Архангелск има една къща, която принадлежи на канцлера на съкровището".

Написано от К. Маркс на 2 юни 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4105 от 14 юни 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

*РЕОРГАНИЗАЦИЯТА НА АНГЛИЙСКОТО ВОЕННО ВЕДОМСТВО. — АВСТРИЙСКИТЕ ИСКАНИЯ. — ИКОНОМИЧЕСКОТО ПОЛОЖЕНИЕ НА АНГЛИЯ. — СЕНТ-АРНО

Лондон, петък, 9 юни 1854 г.

Речта, която Кошут произнесе в Шефилд, е най-съдържателната от всички, които той произнесе през време на пребиваването си в Англия; при все това не може да не се отбележат нейните недостатъци. Съдържащите се в нея исторически коментарии са отчасти неточни. Например няма абсолютно никакви основания да се смята, че упадъкът на Турция е започнал от момента, когато Собески оказа помощ на австрийската столица[145]. Изследванията на Хамер[146] неопровержимо доказват, че Турската империя тогава се е намирала вече в състояние на разложение и че от известно време преди това епохата на отоманското величие и могъщество бързо е вървяла към своя край. Също тъй погрешна е тезата, че Наполеон се отказал от идеята да нападне Русия по море не защото нямал флота и защото англичаните го лишили от господство над океана, а по някакви други причини. Заплахата, че ако Англия влезе в съюз с Австрия, Унгария може да сключи съюз с Русия, беше голямо неблагоразумие. Първо, тя даде оръжие на правителствените вестници и „Times“ не пропусна да се възползува широко от него, за да „заклейми“ всички революционери като руски агенти. Второ, тя звучеше странно в устата на един човек, правителството на когото още в 1849 г. предложи унгарската корона на руския престолонаследник. И най-после той не би могъл да отрече, че ако неговата заплаха — било по негова инициатива, било по инициативата на други лица — бъде някога изпълнена, на съществуването на маджарите като нация ще бъде произнесена смъртна присъда, тъй като по-голямата част от населението на Унгария се състои от славяни.

Грешка бе също войната против Русия да се окачестви като война между свободата и деспотизма. Като се абстрахираме от това, че в такъв случай един Бонапарт би се оказал представител на свободата, на твърдението на Кошут противоречи фактът, че за цел на войната открито се провъзгласява запазването на равновесието на великите сили и на Виенските договори, т. е. тъкмо ония договори, които унищожават свободата и независимостта на нациите.

По-силна от обикновено беше и произнесената от г. Уркарт в Бирмингам реч, в която той отново обвини коалиционното правителство в измяна. Но тъй като г. Уркарт е в открита опозиция срещу единствената партия, способна да премахне съвършено прогнилата парламентарна основа, върху която се крепи това олигархично коалиционно правителство, всичките му речи постигат целта си толкова, колкото ако бяха адресирани към облаците.

Лорд Джон Ръсел съобщи снощи в камарата на общините за образуването на специално военно министерство, което обаче нямало да обедини различните служби, които съставляват понастоящем военното ведомство, а само щяло да упражнява номинален надзор върху всички тях. Единственото предимство на тази промяна е създаването на нов министерски пост. Що се отнася до това, кой ще възглави новото министерство, „Morning Post" съобщи вчера, че в кабинета е удържала връх фракцията на пилитите[147] и че новият министър на войната ще бъде херцог Нюкясъл, а колониите ще бъдат предложени на лорд Джон Ръсел. В снощния си брой „Globe" потвърди това съобщение и добави, че тъй като лорд Джон по всяка вероятност ще откаже, за министър на колониите ще бъде назначен сър Джордж Грей. Макар вестниците на пилитите да продължават да се преструват, че не знаят окончателното решение, вестникът на Палмерстон днес твърди с положителност, че херцог Нюкясъл и сър Джордж Грей са вече назначени. „Morning Post" пише следното по повод на австрийските „категорични искания":

> „Имаме основание да смятаме, че Русия няма да отмине с мълчание обръщението на Австрия и няма да ѝ отговори с отказ, и няма да се учудим, ако узнаем скоро, че Русия е готова да приеме австрийското предложение за пълно евакуиране на турската територия, при условие че Австрия предприеме стъпки за сключване на примирие с цел за започване на преговори."

Днешният брой на „Morning Chronicle" също допуска, че „това обръщение може да има много голямо значение". Вестникът все пак добавя, че на това обръщение не трябва да се гледа като на ултиматум, че то е написано в обичайния вежлив тон и че разрив може да се очаква само в случай, че Русия напълно игнорира обръ-

щението. Ако Русия даде уклончив отговор или направи частични отстъпки, могат да последват нови предложения и преговори.

Да допуснем за миг, че предположението на „Morning Post" е правилно и осъществяването му — предстоящо; очевидно е, че посредничеството на Австрия само би осигурило още едно примирие в полза на Русия. Твърде вероятно е нещо подобно да се е имало предвид, като се е разчитало, че през това време Силистра ще падне и „достойнството и честта на царя ще бъдат запазени". Но целият план ще рухне, ако Силистра издържи и храбростта на турците принуди най-после съюзническите войски да се включат във военните действия, колкото и това да е против желанието на техните командири и техните правителства.

Ако нещо може да разнообрази досадната поредица от безкрайни пропуски и опущения в тази голяма война, това е забавната неувереност на английския печат и общественост в реалността и ползата от съюза между западните и германските държави. Едва-що Австрия отправи за всеобщо задоволство своите „категорични искания", и всички изпаднаха в тревога от новината за срещата между австрийския и пруския монарси среща, която по думите на вестник „Times" „не предвещава нищо добро за западните държави".

Публикувани са статистическите данни на министерството на търговията за последния месец. Тези данни са по-малко благоприятни от данните за предишните месеци. Обявената стойност на износа показва намаление със 747 527 ф. ст. в сравнение със съответния месец на 1853 г. Най-много са намалели онези пера на износа, които са свързани с манчестерския пазар; но памучната, вълнената и копринената промишленост също показват намаление.

В новия месечен бюлетин на фирмата Стърдж от Бирмингам четем, че посевите на пшеница не са в добро състояние, и това се обяснява по следния начин:

„Високите цени на семето бяха причина на акър площ да бъдат засети по-малко семена, отколкото в нормални години, а по-лошото качество на пшеницата от последната реколта, използувана за посев, може би е причина за това, че изгледите за реколтата не са толкова благоприятни, както ако бе използувана пшеница от по-добра реколта."

По повод на това твърдение „Mark Lane Express" отбелязва:

„Този извод ни изглежда твърде правдоподобен и заслужава внимание, тъй като от лошокачествени семена едва ли може да се очакват също така здрави кълнове, както при по-благоприятни условия. Растежът на зърнените храни ще се следи с особен интерес, тъй като е известно, че житните запаси не само в Англия, но и в почти всички части на света са твърде ограничени поради извънредно големия неурожай в 1853 г. В бъдеще равнището на цени-

те ще зависи главно от времето; сега цените на пшеницата са много високи, за да стимулират спекулата, и макар да е повече от вероятно, че доставките от чужбина през следващите три месеца ще бъдат много по-малки, отколкото досега, все пак, ако не се случи нещо, което да засили неблагоприятните перспективи за предстоящата реколта, собствениците на свободни запаси, естествено, ще се постараят по-скоро да се отърват от тях, докато мелничарите и другите ще се снабдяват от ден за ден... При това трябва да се има предвид, че страната изобщо страда от недостиг на пшеница."

Сега човек не може да мине по улиците на Лондон от тълпите, изправени пред патриотичните картини, на които е изобразена интересната група на „тримата спасители на цивилизацията": султана, Бонапарт и Виктория. За да ви дам възможност да оцените напълно какво представляват дейците, на които сега се поверява спасението на цивилизацията, след като те вече „спасиха обществото", ще продължа своя очерк за техния генералисимус, маршал Сент-Арно[148].

Знаменитите юлски дни[149] спасиха Жак Льороа (по старому) или Жак Ахил Льороа дьо Сент-Арно (по новому) от лапите на неговите кредитори. Тогава пред него възникна трудният въпрос, как да използва състоянието на френското общество, напълно разстроено вследствие на внезапното сгромолясване на стария режим. Ахил не участвува в тридневните боеве; той не можеше и да твърди, че е участвувал в тях, тъй като бе много добре известно, че в тези паметни дни той бе грижливо заключен в една килия в Сент-Пелажи. Затова той не можеше, подобно на много други авантюристи от онова време, да претендира за каквото и да било възнаграждение под фалшивия предлог, че е един от юлските *борци*. От друга страна, успехът на *буржоазния режим* изглеждаше съвсем не бе благоприятен за тази известна отрепка на парижката бохема, който винаги бе изповядвал сляпа вяра в легитимизма и никога не бе принадлежал към дружеството „Помогни си сам" (тази липса на прозорливост той компенсира с това, че стана един от първите членове на Обществото от 10 декември)[150] и не бе играл никаква роля във великата „комедия на петнадесетте години". Все пак от своя стар учител г. Е. дьо. П. Ахил бе усвоил нещичко от изкуството да импровизира. Той храбро се яви във военното министерство и се обяви тук за подофицер, подал оставка по политически причини през време на Реставрацията. Без особени трудности той успя да превърне своето изгонване от Gardes du corps*, своето изключване от корсиканския легион и своето отлъчване от 51 полк, който замина за колониите, в доказателство за своя неукротим патриотизъм и за преследванията, на

* — Кралската гвардия. *Ред.*

които е бил подложен от страна на Бурбоните. Наистина служебното му досие удостоверяваше фалшивостта на неговите твърдения, но военното министерство се престори, че е повярвало в тях. Подаването на оставка от множество офицери, които не желаеха да положат клетва на Луи-Филип, оваканти много места, които трябваше да се запълнят, и правителството на узурпатора охотно приемаше всеки открит отстъпник от легитимизма, каквито и да бяха неговите мотиви за това. Така Ахил получи назначение в 64 армейски полк, впрочем не без унижение: той бе приет обратно на служба като подофицер, вместо да получи повишение, каквото получиха колегите му, подали оставка през време на Реставрацията.

Годините и едно производство му донесоха най-после чин лейтенант. Същевременно му се представи случай да прояви своя рядък талант на раболепен отстъпник. В 1832 г. полкът му бе разквартируван в Партене — центъра на легитимисткото въстание във Вандея. Старите му връзки с някои от предишните Gardes du corps, събрани около херцогиня дьо Бери, му дадоха възможност да съчетае службата на военен с тази на полицейски шпионин, съчетание, което прекрасно подхождаше на неговия гений, узрял в комарджийниците в Лондон и cafés borgnes* на Париж. Херцогиня дьо Бери, продадена на г. Тиер от евреина Дойц, бе арестувана в Нант и на Ахил бе възложено да я придружи до Бле, където трябваше да изпълнява функциите на един от нейните тъмничари под командуването на генерал Бюжо. Горейки от желание да не пропусне случая да прояви открито забележителното си усърдие в защита на интересите на династията, той се престара и успя да шокира дори Бюжо с долните услуги, които оказваше на полицията, и с грубото си отнасяне с херцогинята. Обаче Бюжо не беше властен да уволни един адютант, назначен специално от полицията за охраняване на херцогинята, пряко подчинен на полицейския комисар г. Жоли и всъщност зависещ повече от министерството на вътрешните работи, отколкото от военното министерство. Бъдещият генералисимус на англо-френските войски изпълняваше и ролята на акушерка, тъй като му бе възложена специалната мисия да установи и да докаже със свидетелски показания бременността на херцогинята — факт, който нанесе смъртоносен удар на привържениците на стария режим. Във връзка именно с това му качество името на г. Сент-Арно бе споменато за пръв път във вестник „Moniteur". През май 1833 г. ние прочетохме в този вестник следното:

---

* — вертепите. *Ред.*

„Г-н Ахил дьо Сент-Арно, 34-годишен, с обикновено местожителство Париж, адютант на генерал Бюжо, е получил заповед да подпише в качеството си на официално лице акта за раждането на детето, което херцогинята е родила в затвора на 10 май 1833 г.“

Галантният Сент-Арно и по-нататък остана верен на своята роля на тъмничар и придружи херцогинята на борда на кораба, който я закара в Палермо.

След завръщането си във Франция Ахил стана посмешище и изкупителна жертва на целия полк. Ненавиждан от офицерите, изключен от техните réunions*, преследван от недвусмислени доказателства за тяхното дълбоко презрение, изолиран от целия полк, той бе принуден да потърси убежище в алжирския чуждестранен легион, който тогава се формираше в Париж под ръководството на полковник Бьодо. Този чуждестранен легион прекрасно би могъл да бъде наречен Общество от 10 декември на европейските армии. Отявлени главорези, затънали в дългове авантюристи, дезертьори от всички страни, изметът на европейските армии образуваха ядрото на този Corps d'élite**, който с пълно право се наричаше refugium peccatorum***. Нямаше по-благоприятна среда за разгръщане гения на Ахил от подобна войска, официалната мисия на която го предпазваше от лапите на полицията, докато моралният облик на нейните членове премахваше всички скрупули, които обикновено възпират офицерите от редовната армия. Въпреки присъщото си разточителство Ахил бе толкова беден на военно мъжество и способности, че цели четири години продължи да вегетира на незначителния пост лейтенант от първи батальон на чуждестранния легион, докато най-после на 15 август 1837 г. едно ново производство му даде чин капитан. Твърде прискърбно е, че ротните каси във френската армия се намират под контрола на капитана, който е отговорен за изплащането на заплатите на войниците и за снабдяването с продоволствие. Касите обаче са били винаги именно онова, към което нашият съвременен Ахил е имал особена слабост. Стана така, че няколко месеци след повишаването му по чин в поверената му каса бе открит страшен дефицит. Генерал-инспекторът г. дьо Рюлиер, който разкри тази злоупотреба, поиска наказанието на капитана. Докладът до министерството бе изготвен, не след дълго той щеше да бъде изпратен по пощата и г. дьо Сент-Арно би бил загубен, ако не се бе намесил неговият началник г. Бьодо, който, трогнат от отчаянието на своя подчинен, успя да смекчи гнева на генерал Рюлиер.

---

* — приятелски срещи. *Ред.*

** — елитен корпус. *Ред.*

*** — убежище на грешниците. *Ред.*

Сент-Арно има свой собствен маниер да проявява благодарността си към хората, на които е задължен. Назначен за военен министър в навечерието на държавния преврат[151], той заповядва да арестуват генерал Бьодо и да зачеркнат името на генерал Рюлиер от списъците на офицерския корпус. Рюлиер му изпрати следното писмо, което той показа на своите приятели в Париж и публикува в белгийските вестници:

„В 1837 г. генерал Рюлиер отказа да счупи сабята на капитан Льороа дьо Сент-Арно, тъй като не желаеше да го опозори. В 1851 г. военният министър Льороа дьо Сент-Арно, като не можеше да опозори генерал Рюлиер, счупи неговата сабя."

Написано от К. Маркс на 9 юни 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4114 от 24 юни 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

Ф. ЕНГЕЛС

ОБСАДАТА НА СИЛИСТРА

След известен интервал от време, изпълнен с военни операции, които не издържат критика, защото се диктуваха не от стратегически и тактически, а от дипломатически и парламентарни съображения, обсадата и щурмуването на Силистра най-после представляват интересно от военна гледна точка събитие.

Това щурмуване показва, че русите все още имат инициативата и че до настоящия момент действията на турците, съюзническите армии и съюзническите флоти се определят от действията на противника. Нещо инстинктивно, непреодолимо тегли съюзническите флоти към руската флота в нейното сигурно убежище в Севастопол; неспособни да атакуват тази крепост без помощта на сухопътни сили, те са скованн в своите действия и парализирани от една флота, която значително им отстъпва по качеството и броя на корабите. Дори евакуирането на фортовете по кавказкото крайбрежие, извършено своевременно и под носа на британските и френските параходи, показва, че русите са решени да задържат инициативата колкото може по-дълго. На война това е извънредно важно. То доказва превъзходство — или в количеството на войските, или в тяхното качество, или в пълководческото изкуство, и поддържа духа на войниците при всички неуспехи и отстъпления с изключение на загубата на решително сражение. Именно тази инициатива сплотяваше малката армия на Уелингтън, обкръжена от стотици хиляди френски войници в Испания, и я правеше центъра на всички събития през тази петгодишна война. Можете да бъдете принудени да отстъпвате, можете да бъдете отблъснати, но докато сте в състояние да опре-

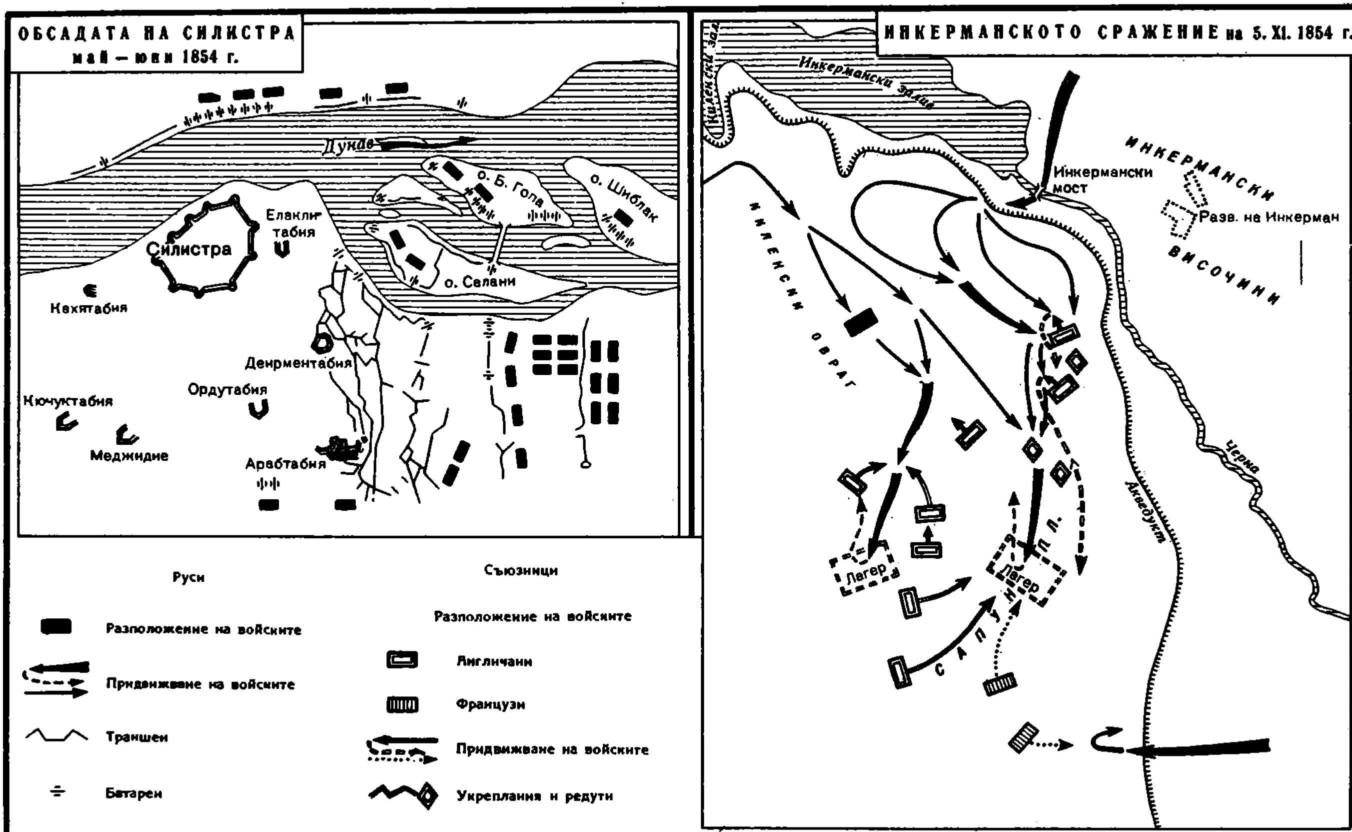
деляте действията на противника, вместо той да определя вашите, вие все още до известна степен го превъзхождате. И — което е още по-важно — вашите войници, всеки поотделно и всички заедно, ще се чувствуват по-горе от неговите войници. Освен това нападението срещу Силистра е първата истинска настъпателна операция на русите откакто завършиха окупирането на устието на Дунава. Навлизането в Добруджа преследваше явно отбранителни цели; то представляваше едновременно и съкращаване на линията на техния фронт, и стъпка към овладяване устието на Дунава. А нападението срещу Силистра е не само смела, но и извънредно добре пресметната операция.

През 1828—1829 г. русите, които тогава господствуваха в Черно море, съвършено правилно пренебрегнаха Силистра, за да овладеят най-напред Варна, тъй като Варна откриваше нова линия на морски съобщения със собствената им страна. Все пак Силистра бе достатъчно важен пункт, за да ги накара да я завземат, преди да прекосят Балкана. Но сега, когато съюзническите флоти господствуват в Черно море, Варна до голяма степен губи своето значение за русите, а Силистра и Шумен се превръщат в главни обекти на тяхното настъпление. За русите Варна може да има сега стойност само косвено: ако я завземат, те няма да получат по-добра операционна база, а само ще лишат противника от едно, така да се каже, брегово предмостово укрепление, под прикритието на което той би могъл с помощта на своите кораби внезапно да съсредоточи известно количество войски за определена операция. Така в 1849 г. датчаните, след като примамиха пруската армия в Ютландия, внезапно прехвърлиха по море силен отряд войски в своето брегово предмостово укрепление при Фредерисия, направиха вилазка и унищожиха прекрасния, но далеч по-слаб шлезвигхолщайнски отряд, оставен пред крепостта за водене на обсадата. Следователно, ако русите, изгонени от Черно море, не могат при каквито и да било обстоятелства да преминат Балкана, преди да са завзели Варна, те не могат да действуват против Варна, преди да овладеят поне Силистра.

Но засега това са съображения от второстепенно значение. Без помощта на Австрия Русия не може и да мисли за преминаване на Балкана пред очите на сегашните си противници. В настоящия момент Силистра има за русите първостепенно отбранително значение; и това значение е толкова голямо, че ако те не я завземат, могат да считат своята кампания през тази година за загубена. Силистра е разположена точно срещу центъра на руските позиции, които се простират от Гюргево през Кала-

раш и Черна вода до Кюстенджа. При наличността на силна система от крепости пред тази позиция, при обстоятелството, че в Шумен се намира Омер паша, който като паяк дебне от своята паяжина всяко движение на евентуалната плячка, и че съюзнически войски се очакват на Камчия и Девня, твърде малки са шансовете армията, която Русия може да отдели за военни действия на Дунава, да се окаже способна без странична помощ да си пробие път до тракийските долини, чиято зеленина мамеше уморените войници на Дибич от върховете на Балкана. Русия може да разчита, поне за тази година, само на отбрана на сегашните си завоевания, докато или Австрия се присъедини към нея, или някое обстоятелство обезсили или застави да се оттегли нейният най-сериозен противник, англо-френската армия. Отбранителната война предполага система от полски или ако е възможно, дълговременни укрепления. Но докато Силистра е в ръцете на противника, русите не разполагат с дълговременни укрепления с изключение на малките фортове в Добруджа, които, в случай че загубят Влашко, ще се окажат съвсем безполезни. Русите биха могли да възстановят някои укрепления на Браила и Русе и да създадат укрепен лагер при Букурещ, но докато не овладеят Силистра, тяхната първа сериозна отбранителна линия минава далеко в тила, по линията Серет—Фокшани—Галац—Исмаил.

Но да приемем, че Силистра се намира в ръцете на русите — и военното положение веднага се променя. Силистра е прекрасен пункт за руско предмостово укрепление на Дунава. Тя е разположена от вътрешната страна на ъгъла, образуван от един завой на Дунава — положение, извънредно подходящо за целта. На северозапад има голям остров, който се пресича от дига по направление на Калараш и господствува над равнините западно от крепостта на разстояние от 1 000 ярда, достатъчно близко за обстрелване на окопите с продолен огън и за бомбардиране на войсковите колони. На изток има два малки острова, от които се простреляват източните подстъпи, а временните батареи, които биха могли да бъдат установени там при ниски води, твърде сериозно биха тревожили една обсаждаща армия. По такъв начин една част от територията, която турците, атакувани от север, не могат да използуват при отбраната и трябва следователно да отстъпят на противника, би дала на руските батареи отлични позиции за фланкиращ огън срещу един противник, настъпващ от юг. По този начин откритият за атака участък на фронта би бил ограничен от основата на триъгълника, на върха на който е разположена Силистра, или, с други думи, от неговата южна,

п. о. „Картпроект" при УГК — София 1960 г.

Картно-геоприборна фабрика при УГК — София 1960 г.

обърната към сушата страна: и една турска или съюзническа армия не биха могли и да мислят за сериозно нападение срещу Силистра, поне докато Влашко се намира в ръцете на русите.

Главните предимства обаче биха били не толкова от тактическо, колкото от стратегическо естество. Ако владее Добруджа и Силистра, Русия ще господствува на Дунава и съобразно с обстоятелствата ще може да предприема кратковременни настъпателни действия било от Трояновия вал, било от Силистра. Противник, който не превъзхожда русите поне два пъти по численост, не би могъл да премине през реката в нито един пункт нагоре по течението, без същевременно да изложи на опасност Шумен. А що се отнася до преминаване на реката под Силистра, за това не може да става и дума: най-близкият пункт за преминаване на реката е Хършова, а за да стигне дотам, противникът би трябвало най-напред да овладее позицията при Карасу, а след това и самата Хършова, която е толкова силно защитена от нападение откъм сушата, колкото е лесно уязвима откъм реката.

По такъв начин, ако русите овладеят Силистра, фортовете в Добруджа придобиват за тях голямо значение. Тяхната армия получава двойна ос, около която може свободно да маневрира, без да излага на опасност своите комуникации, и дори два пъти превъзхождащи я сили да позволят на противника да премине Дунава при Олтеница или Гюргево, да завземе Букурещ и да отхвърли русите зад Яломица, една обсада на Силистра би била абсолютно необходима, за да се осигури каквото и да било решително настъпление в Бесарабия. Следователно, докато Силистра действително падне, русите биха могли да смятат, че владеят Влашко, дори да нямат нито един войник в тази провинция. С една дума, ако русите овладеят Силистра, това би означавало да задържат и Влашко за шест месеца, а след шест месеца идва зимата, т. е. нови четири месеца, през които в тази страна изобщо не са възможни каквито и да било обсадни операции. Завземането на Силистра би било равнозначно на победа, а един неуспех при Силистра — почти на поражение в кампанията.

И така, по изключение, въпреки дипломацията, подкупите, подлостта и нерешителността, ние сме стигнали, по силата на вътрешните закономерности на войната, до решаваща повратна точка. Или Силистра ще бъде предоставена на съдбата си — и тогава нейното падане е математически неизбежно, или съюзниците ще ѝ се притекат на помощ — и тогава ще стане решително

сражение, защото русите не могат да отстъпят без бой от района около Силистра, без да деморализират своята армия и да загубят своя престиж — впрочем, те изглежда и не възнамеряват да правят това.

Силистра е преминала през по-големи превратности на съдбата от която и да било друга крепост. В 1810 г. русите я завзеха след деветдневна обсада и петдневен решителен щурм. В 1828 г., макар крепостта да бе в точно същото състояние, както и преди, те я обсадиха на 21 юни със своите сухопътни сили, а на 10 август — допълнително — с тридесет и шест канонерски лодки. Но обсадната им артилерия пристигна едва през септември, и то без каквито и да било бойни припаси, така че бе невъзможно да се предприеме истински щурм. На 10 ноември русите бяха принудени да вдигнат обсадата поради настъпването на зимата и появяването на плаващи ледове по Дунава. Отстъпващите дезорганизирани и деморализирани руси бяха енергично преследвани от гарнизона; част от руската обсадна артилерия бе изоставена на позициите, а останалата част бе пленена от турците, при отстъплението на руските войски към Ръшова. На 7 май следващата година Дибич възобнови обсадата на крепостта, изтласка турците от окопите и редутите, издигнати предишната година от русите, и откри огън с тридесет и едно тежки оръдия, след като ги разположи — изглежда без всякаква предварителна подготовка — на едно възвишение на около 900 ярда от града. На 26 май на около 600 ярда от стената бяха установени демонтирани батареи. Същевременно бе открит втори паралел; трети бе открит на 4 юни, а на 12 юни започна настъпление срещу покритието на гласиса. На 17-и гласисът бе покрит в един пункт, но тази операция бе завършена на 26-и, едва след като пет батареи бяха установени на самия край на рова, на тридесет ярда от главната стена. Същевременно генерал Шилдер, същият, който ръководи сега инженерната част на обсадата, извърши своите любими минни операции в широк мащаб. Големите мини, поставени под контраескарпа и главната стена, бяха възпламенени на 21 юни (в резултат на което веднага бе направен пробив), на 25, 27, 28 и 29 юни, когато най-после крепостта се предаде. Но и тогава изглежда не е съществувала неотложна необходимост от капитулация, ако не е бил паническият страх, предизвикан от подземните взривове у суеверните нередовни войници. Зад целия атакуван фронт и зад втория вал е бил прокопан cupure, или нов окоп, за овладяването на който несъмнено са щели да бъдат необходими нови минни или артилерийски операции. По такъв начин тази удивителна крепост, без

каквито и да било усъвършенствувания в сравнение с 1810 г., все пак се задържа тридесет и пет дни след пробиването на външните отбранителни линии и девет дни след извършването на пробив в главната стена; тя принуди русите да изразходват 30 000 снаряди и гранати в артилерийската атака и 336 английски центнера барут за миниране.

Поради финансови затруднения и войните в Египет турците до такава степен са занемарили този важен пункт след Одринския мир, че в 1836 г. не само не бяха напълно закърпени пробивите от 1829 г. и очистени рововете, но дори още се виждаха следите от щурма в 1810 г. Султанът имаше тогава намерение да построи отделни фортове, но известно време това намерение не бе осъществено. В настоящия момент Силистра се намира в съвсем друго състояние главно благодарение на усилията на един пруски офицер на турска служба, полковник Грах. Първоначалната дефектна конструкция на крепостта едва ли позволява значителни подобрения, но отделните фортове, издигнати по възвишенията, вече доказаха, че могат да бъдат полезни. Крепостта образува полукръг, чийто диаметър, дълъг около 1 800 ярда, минава по брега на Дунава. Тя има десет бастионни фронта със средна дължина 500 ярда. В конструкцията, както във всички турски крепости от XVI и XVII век, изобилствуват всички недостатъци, присъщи на старите италиански укрепления: дълги куртини*, малки и тесни бастиони, къси флангове, които почти не прикриват рова, плитък ров (дълбок не повече от осем фута) и вместо покрити пътища — само обикновен гласис, гребенът, или най-високата част, на който се издава едва четири фута над върха на контраескарпа. Самият вал, висок осем фута и широк двадесет фута, е построен от пръст; ескарпът и контраескарпът са укрепени до дълбочината на рова, т. е. — осем фута. Самият ров поради височината на неговото равнище по необходимост си остава сух. Пред куртините няма дори люнети. Такава бе Силистра до 1836 г. А тези недостатъци на нейните укрепления се засилваха от обстоятелството, че на 600 ярда южно от стената над крепостта господствува верига от възвишения. Тези възвишения са разклоненията на Българското плато, което се простира съвсем гладко до 1 500 ярда от града и след това се снижава полегато по направление на реката, предоставяйки на батареите прекрасни стъпаловидни позиции за фронтален или продолен огън с тесния ръкав на реката, от една страна, и с възвишенията — от друга. Майор Молтке, който огледа тази крепост в 1836 г. и на чийто

* Куртина — част от крепостната стена между два бастиона. *Бълг. ред.*

труд върху кампанията през 1828—1829 г. дължим горните подробности, изказва мнението,

„че Силистра не е годна за сериозна отбрана, докато не бъде снабдена с четири отделни форта по възвишенията и с предмостово укрепление на разположения срещу нея голям остров“[152].

Да се създаде предмостово укрепление на един остров, принадлежащ на Влашко, от който турците бяха отстранени по силата на договор, бе невъзможно; но фортовете вече са построени и ако сме правилно осведомени, почти на същите места, които бяха посочени от майор Молтке.

Не знаем какво точно е успял да направи полковник Грах, за да отстрани недостатъците на главната крепостна стена. Но едва ли може да има съмнение, че той най-малкото е построил покрит път и е пробил бойници в центъра на куртината за водене на огън по дължината на рова във всички най-застрашени и най-малко защитени фронтове. Що се отнася до четирите отделни форта, засега не знаем нищо за вида на тяхната конструкция, но като се има предвид, че полковник Грах е прусин и че Портата държи да не прави големи разходи, бихме казали, че по всяка вероятност те са построени по системата, която сега е приета почти навсякъде на континента и по-специално в Прусия, а именно: обикновени квадратни или осмоъгълни редути с бойници на всеки втори ъгъл. Фортовете са разположени на четирите възвишения, които образуват крайните издатъци на платото по посока на града и са отделени един от друг от три оврага. Разстоянието им от главната стена трябва да се равнява средно на 1 500 ярда, така че те едва ли могат да бъдат ефикасно защищавани с огън от крепостта. Но това не е абсолютно необходимо; освен това на склона по-близо до града изглежда няма нито една гънка на местността, където един форт да може добре да се прикрие от господствуващия над него ръб на платото.

Освен тези дълговременни съоръжения полковник Грах е построил на самото плато недълговременно землено укрепление, наречено Араб-Табиа (форт Арабия) и разположено пред двата централни форта на разстояние около 1 000 ярда. Някои съобщения дават възможност да се направи изводът, че са били построени и други полски редути, които образуват, така да се каже, външна отбранителна линия от фортове; по такъв начин се получават три последователни отбранителни линии. Араб-Табиа обаче си остава ключовата точка на тази позиция, тъй като е необходимо да бъде завзет, за да може да се достигне вътрешната линия на фортовете. Това разположение на укрепле-

нията придава на Силистра голяма отбранителна и настъпателна сила. Тъй като само един истински щурм откъм южната страна на крепостта може да доведе до решаващи резултати, един гарнизон от 15 000—18 000 души може да отделя големи сили за вилазки. Войските, които предприемат вилазка, имат великолепно прикритие по склона зад отделните фортове и по овразите могат незабелязано да напредват на близко разстояние до неприятеля. Поради това при един щурм на Араб-Табиа битката ще бъде решена не толкова от гарнизона на този форт, колкото от отрядите, извършващи вилазка от Силистра. Да преминем сега към самата обсада.

От края на април насам русите откривали от време на време огън срещу Силистра от насрещния бряг на Дунава. През май те започнали да строят правилен апрош на големия остров срещу града, близо до дигата, водеща за Калараш, и към 10 май завършили установяването на своите батареи по брега на реката. На 11 май била извършена ожесточена бомбардировка на града, както и пряко обстрелване на северния форт. Бомбардировката била повторена на 12 май и била наблюдавана от току-що пристигналия лейтенант от бенгалската артилерия Насмит, който помести дописка за нея в лондонския „Times“. Главният обект на обстрелването е бил североизточният, или Чшенгелският, бастион, от който турците отвърнали на огъня особено ожесточено и с голяма точност на стрелбата. Напротив, стрелбата на русите се описва като твърде посредствена. На много гранати, намерени в града, преди изстрела не са били снети капачките на запалките, така че те не можали нито да се възпламенят, нито да избухнат. Такова недоглеждане, макар и обичайно при бърза стрелба в полски условия в началото на една кампания, е нечувано при обсаден обстрел, където огънят се води сравнително бавно; то показва до каква степен русите са бързали да изстрелят своите бойни припаси. Освен това русите установили през нощта батарея на остров Шиблак, източно от Силистра (в 1829 г. те имаха на същото място две батареи). Четирите оръдия на тази батарея изглежда са били предназначени за прострелване с продолен огън на целия северен фронт.

От 13 до 16 май, както изглежда, не е било направено нищо съществено — поне в докладите не се съобщава нищо. Много вероятно е руските генерали, след като са разбрали — а това трябваше да им бъде известно, — че от обстрелването на една турска крепост няма никаква полза, да са предприели подготовка за атака на десния бряг на реката. За тази цел на 16 май под Силистра е бил прехвърлен мост; по него преминали 20 000 вой-

ници, към които, както се говори, в скоро време се присъединили още 20 000 от Добруджа. Русите извършили общо придвижване за съсредоточване по посока на Силистра и Тутракан; защото, щом е била замислена атака на десния бряг на реката, нужни са били сили за прикритие срещу евентуално настъпление на Омер паша откъм Шумен и срещу англо-френските войски, които биха могли да бъдат дебаркирани във Варна.

На 19 май са били извършени първите разузнавателни действия срещу Араб-Табиа; големи маси войски били съсредоточени непосредствено отвъд обсега на артилерийските оръдия, а стрелкова верига започнала да се придвижва напред. След кратка канонада Муса паша изпратил на платото отряд башибозуци[153], който отблъснал стрелците. На 20 май русите предприели нови действия, които изглеждали прекалено внушителни за обикновено разузнаване и недостатъчно внушителни за истинска атака. На 21-и била извършена първата атака срещу Араб-Табиа; подробности липсват, но русите били отблъснати с големи загуби. Двама руски офицери, които избягали при турците, съобщили, че силите на противника достигат 90 000 души, състоят се от три армейски корпуса (което отговаря на действителността: 3-и, 4-и и 5-и) и се намират под командуването на великия княз Константин. Последното твърдение очевидно е погрешно, защото, както е известно, Константин командува флотата, армията и бреговата отбрана във Финландия. Съобщението за проектирано възобновяване на атаката на следващия ден в действителност не се потвърди. Русите били в бойна готовност, но не се приближавали до форта. Нямаме сведения за развоя на събитията чак до 26 май; на разсъмване на 27 май русите отново атакували Араб-Табиа с твърде значителни сили. Три пъти бил възобновяван пристъпът и три пъти атакуващите били отблъснати с огромни загуби. В турските съобщения се говори за 1 500 убити и 3 000 ранени руси, което, може би, е малко преувеличено, но все пак не е много неправдоподобно. Взел решение да превземе форта à la* Суворов, на другата сутрин Паскевич отново построил своите колони за атака. Клането изглежда е било ужасно; генерал Селван бил убит. Полковник граф Орлов млади умрял, ударен с куршум в окото. Друг полковник бил тежко ранен. Самите руси определят своите загуби на 186 убити и 379 ранени; но това по всяка вероятност не представлява и една трета от действителните им загуби; при количеството войски, което са хвърлили в атака, те са загубили най-малко 2 000 души.

---

* — по маниера на. *Ред.*

На следващата нощ турците извършили масова вилазка, нападнали неочаквано руските линии и отблъснали русите с големи загуби (според съобщенията 1 500—1 800). Тази успешна вилазка, както и обстоятелството, че при последния щурм войските не успели да влязат в ръкопашен бой, въпреки че била пусната в ход кавалерията, за да ги подтикне и да отреже пътя им за отстъпление, заставили княз Паскевич да се откаже от опита да завземе форта с атака на нож. Няма никакво съмнение, че отбраната на този редут е един от най-славните военни подвизи не само в тази, но изобщо във всички руско-турски войни. Местността позволява атака с много големи сили, а русите обикновено не пропускат случая да изпратят на щурм толкова хиляди души, колкото могат. Те трябва следователно да са имали твърде значително числено превъзходство и за да ги отблъснат, турците трябвало не само да проявят голяма храброст, но и да извършат добре планирани и съгласувани вилазки. Едва ли можем да се съмняваме, че ако пред тях бяха турците от 1829 г., русите щяха да овладеят крепостта. Сегашното им повторно поражение показва, че турците или поне част от тях са постигнали успехи в областта на тактиката и военната наука, без да са загубили своята храброст. В това отношение защитата на Араб-Табиа и сражението при Четате са най-забележителните събития от цялата кампания.

Що се отнася до атаката на русите, за нея не можем да кажем нищо хубаво. Паскевич изглежда толкова бърза да превземе Силистра, че не му остава време дори за най-необходимите за постигането на тази цел мероприятия. Ясно личи неговата нерешителност. Отначало той опита бомбардировка, макар че трябваше да знае колко безполезна е тя срещу един турски град. Бомбардировката не можеше да доведе до нищо друго освен до големи загуби на бойни припаси от страна на русите и в най-добрия случай до пробив в стената откъм реката, където близостта на Дунава, този природен ров, широк 1 000 ярда, изключва всякаква възможност за щурм. След това бе атакуван фронтът откъм сушата, но, както изглежда, артилерията на Араб-Табиа не е била заставена да замлъкне и не е бил направен нито един сериозен опит за разрушаване укрепленията на този форт. Но какво значение има всичко това за един приемник на Суворов! Както казваше този архируски генерал, „куршумът е глупак, а щикът — истински мъж“, и ако това е вярно по отношение на руския щик, който съгласно същия доблестен авторитет е способен да прониже Алпите, то несъмнено е още по-вярно по отношение на руските куршуми, които проявяват неизменното и

непреодолимо влечение да се отклоняват от целта. Следователно дава се заповед за щурм, щурмът се провежда, повтаря се отново и отново, но напразно. Излиза, че землените парапети на малкия, но здраво построен турски форт са по-твърди от алпийския гранит, против който се сражаваше Суворов, и че турските снаряди и куршуми не са тъй глупави, както снарядите и куршумите на русите. В крайна сметка Паскевич ще бъде принуден да се върне към старото правило: никога да не се щурмуват укрепления, преди да бъде заставена да замлъкне тяхната артилерия и преди да бъдат разрушени техните отбранителни съоръжения. По такъв начин към 30 или 31 май започва правилната обсада и Паскевич в края на краищата прибягва към „глупавите куршуми".

Но не! И това е само привидно. Явява се генерал Шилдер, добре известен от 1829 г.; той обещава да сломи крепостта със своите неизменни мини, и то за няколко дни. Използуването на мини против укрепление от полски тип е израз на крайно военно отчаяние, на невежествената ярост на човек, изпаднал в безизходно положение. Ако трябва да се прибегне до мини, първото условие за тяхното успешно използуване е покриването на *гласиса*. Но за да бъде покрит гласисът, неприятелската артилерия трябва да бъде заставена да замлъкне; а това означава построяването на един, два, три паралела със съответни батареи. Всъщност мините са заключителният етап на обсадата, а не нейното начало. Ако Шилдер не възнамерява да минира около двадесет квадратни мили или да прокара тунел под Дунава, той не може да избегне необходимостта от правилна обсада. Въпреки Суворов, куршумите са необходими.

Правилната обсада на Араб-Табиа несъмнено би могла да завърши за няколко дни, тъй като това укрепление вече почти изпълни своето предназначение и продължителната му отбрана би отслабила прекалено много гарнизона. Но това би означавало и правилна обсада на поне още два форта, а след това и на самия град. На русите са необходими *най-малко* пет седмици, като се има предвид тяхната небрежност в обсадните действия, за да осъществят това. Затова, ако турците имат достатъчно продоволствие и бойни припаси и ако не се явят никакви непредвидени обстоятелства, крепостта може да се счита в безопасност до началото на юли. Разбира се, ние предполагаме, че фортовете са със средна здравина и че стените не са прекалено занемарени. Но ако Силистра се задържа в 1829 г. 35 дни след откриването на траншеите, ясно е, че с новите усъвършенствувания, при храбър и умен командир, опитен началник на артилерията и първокла-

сен гарнизон тя ще може да издържи поне толкова в 1854 г. Ако би могло да се разчита на съюзниците, ние бихме могли със сигурност да кажем, че тази кампания ще донесе на русите пълен неуспех, а може би и нещо по-лошо.

Написано от Ф. Енгелс на 10 юни 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4115 от 26 юни 1854 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ПОЛОЖЕНИЕТО НА РУСКО-ТУРСКИЯ ТЕАТЪР НА ВОЕННИТЕ ДЕЙСТВИЯ[154]

Като оставим настрана странния факт, че евакуирането на Влашко от русите съвпадна с неговото окупиране от австрийците, самият начин, по който бе предприета, проведена и най-после вдигната обсадата на Силистра, показва, че тук са действували фактори, които нямат нищо общо с чисто военните съображения. От официалния руски отчет, който обхваща времето до вечерта на 28 май и се отличава от турските бюлетини само по данните за броя на убитите и ранените, се вижда, че операциите са били извършени със странна прибързаност, че енергични усилия за разрушаване на външните укрепления са били предприети едва след като на практика е станало ясно, че е невъзможно Силистра да бъде завзета с щурм, и че настъплението е било по-неорганизирано и повече в разрез с военната наука, отколкото всяко друго настъпление в историята на извършените от русите обсади. За операциите през периода от 28 май до 15 юни има само много откъслечни сведения, за да можем да дадем подробна картина на събитията; самият факт обаче, че при непрестанните отчаяни атаки почти всички висши офицери са били ранени и са излезли от строя — Паскевич, Шилдер, на когото след това е бил ампутиран кракът, Горчаков, Лидерс и Орлов, на когото куршум избил окото, — ясно показва, че русите са имали заповед не само да превземат крепостта на всяка цена, но и да направят това в точно определен срок. Цялото им поведение напомняше по-скоро варварските методи, с които Тимур-Тамерлан си служеше при завземането на градове в Кюрдистан, отколкото водене на съвременна редовна война. От друга страна, очевидно е, че героичната и из-

кусна защита на Силистра е изненадала еднакво и съюзническите държави, и отоманския Диван. Нашите читатели може би помнят, че преди около шест седмици главнокомандуващите съюзническите войски* се срещнаха във Варна и направиха откритието, че Балканът е естествената защитна линия на Турция; а сега много английски вестници не само признават, но и се хвалят с факта, че нито един френски или английски войник не е отишъл на помощ на Силистра. Най-после, не може да се отрича, че Силистра е много важна от военна гледна точка, че съдбата на тази крепост решава съдбата на кампанията и че като се отказаха от обсадата и внезапно отстъпиха на Серет, руските загубиха цялата територия, която бяха завоювали тази и миналата година.

Все пак трябва да се каже, че много от английските вестници много преувеличават размера на сегашните неуспехи на московците. Наистина човек трябва да бъде много доверчив, за да повярва, че вилазката, предприета от гарнизона на Силистра на 13 юни с подкрепата на 2 000 души, които били изпратени от Омер паша, е довела до пълното поражение на русите и че 15 000 души са обърнали в бягство 90 000—100 000 души. Според нас внезапното отстъпление на русите е също тъй загадъчно, както и внезапното им настъпление. То може да се обясни само с предварително споразумение с Австрия, в което е била предвидена окупацията на Влашко от австрийски войски. При тези обстоятелства особен интерес представлява следващият откъс от дописката на цариградския кореспондент на „Morning Chronicle“, в която този план се разкрива още на 10 юни, т. е. четири дни преди сключването на австро-турския договор:

„Турците смятат, че дипломатите си играят с тях и че те имат намерение да предадат Силистра в ръцете на Русия. Това подозрение се потвърждава от полученото тук съобщение, че във *Виена се подготвял нов протокол,* в който за падането на Силистра се говорело като за *вече свършен факт; сега, когато военното честолюбие на Русия е удовлетворено,* Австрия смята, че е дошъл часът за нейната военна намеса с цел въпросът да бъде уреден с нейното участие, като тя *окупира дунавските княжества, от които руските войски ще бъдат евакуирани.*“

Следователно, ако русите бяха взели своевременно Силистра, всичко щеше да бъде наред. Но макар и да не успяха да удовлетворят военното честолюбие на царя, те трябва по силата на споразумението с Австрия да отстъпят доста безславно. Докато русите отстъпват отвъд Серет, австрийците напредват към Серет и Дунав и по такъв начин се настаняват между московците и турците и техните съюзници. В това положение те са арбитър в

* — Сент-Арно и Раглан. Виж настоящия том. стр. 259—260. *Ред.*

спора и не позволяват нито на едните, нито на другите да напредват. Русите ще останат в Молдавия, докато виенското съвещание повече от когато и да било ще се занимава със съставянето на протоколи и по такъв начин зимата ще бъде спечелена. Ако съвещанието не доведе до нищо — а такъв резултат е несъмнен, след като руският император е получил от Хоп и Ко в Амстердам* новия си заем на 37 000 000 долара, — позицията на руската армия отвъд Дунав и Серет ще бъде два пъти по-здрава от нейната предишна позиция между Букурещ и Кюстенджа. Освен това, ако съпоставим силите, с които русите разполагаха пред Силистра, в България и които сега са оттеглени отвъд Серет, със силите на съюзническите армии — дотолкова, доколкото поради гениалното си разположение тези армии изобщо могат да бъдат хвърлени в бой, — ясно ще видим, че дори и при най-добри намерения последните не биха били в състояние да провалят австро-руския план.

Руските сили, които действуват на европейския бряг на Черно море срещу Турция и съюзниците, се състоят от тринадесет дивизии пехота, а именно: три от 3-и, три от 4-и, една от 5-и и три от 6-и армейски корпус и три запасни дивизии. Освен това тук се намират трета, четвърта, пета и шеста дивизии на леката кавалерия и трета, четвърта и пета артилерийски дивизии. Тези войски, които съставляват почти половината от главната действуваща армия, трябва да се състоят по официални данни от по 16 000 души във всяка пехотна дивизия, от 5 000 във всяка кавалерийска дивизия и от 160 оръдия във всяка артилерийска дивизия; всичко около 250 000—260 000 души, включително прислугата на обозите и лагерите. Ако обаче пресметнем числеността на руската армия според ефективите, които тя в действителност използува през време на унгарската война[155], ще трябва да определим числеността на една руска пехотна дивизия на не повече от 13 000—14 000 души и съответно да намалим цифрите за кавалерията и артилерията. Поради това действителната численост на войските, които русите изпратиха постепенно в дунавските княжества, трябва да се намали на около 210 000 души, а от тях следва да се приспаднат още поне 20 000—25 000 души поради загубите в сраженията и в резултат на болести. Ако си спомним опустошенията, които блатната треска причини в редовете на руската армия през 1828—1829 г., и вземем за сравнение писмата на един руски хирург до „Wiener medizinische Wochenschrift"[156], можем без преувеличение да приемем, че загубите на руската армия достигат 8—10 про-

---

* Виж настоящия том, стр. 305. *Ред.*

цента от общата ѝ численост. Следователно русите разполагат с една армия от около 180 000 души.

Интересно е да се изясни каква част от тази армия е могла да бъде използувана при операциите срещу Силистра. Голям брой войски бе необходим за охрана на комуникациите и складовете в тила на фронта. Букурещ и линията на Добруджа трябваше да бъдат заети. Необходими бяха известен брой отряди за прикриване на фланговете и отчасти на фронта на армията; ако приспаднем 60 000 души, необходими за тези различни задачи, то за обсадата на Силистра и за прикриване на тази операция ще останат 130 000 души. И това е по-скоро прекалено висока, отколкото прекалено ниска оценка. От друга страна, разположението на Силистра край голяма река неизбежно налагаше обсаждащата армия да се раздели, за да обкръжи крепостта от всички страни. Освен това необходимо бе на северния бряг да бъдат разположени силни резерви, които да могат да подкрепят войските, които биха били изтласкани от южния бряг в случай на поражение. Най-после, войските, които заемаха южния, или десния, бряг, на свой ред трябваше да бъдат разделени на две армии, едната от които да води обсадата и да отблъсква вилазките на обсадените, а другата — да прикрива обсаждащите и да разбие войските, които биха могли да бъдат пратени на помощ на крепостта. Около 35 000—40 000 души бяха нужни, за да заемат левия бряг и да водят обсадата на десния бряг. Следователно за активни полски операции против една армия, която би могла да бъде изпратена в помощ на крепостта, русите са разполагали с армия от 80 000 души и това е максимумът, с който те са разполагали за военни действия на българска територия в радиус от 10 до 20 мили около Силистра.

Да видим сега какви сили съюзниците могат да противопоставят на русите, които понастоящем наброяват 180 000 души. За турската армия в Шумен неотдавна се съобщаваше, че наброява около 80 000 души, но на нея ѝ липсва всичко, което е необходимо за операции в открито поле: според последните доклади на лорд Раглан и на френските щабни офицери тя няма достатъчно офицери и изобщо е в такова състояние, което решително пречи за провеждането на настъпателни операции. Ние нямаме намерение, а и сега не сме в състояние да проверим точността на тези съобщения. Достатъчно е да кажем, че такова е официалното мнение на съюзниците за състоянието на главната турска армия. Оттогава войските от Калафат са изпратени в Русе, където, както се говори, е устроен лагер за 40 000 души. Трудно е да се разбере политиката, в резултат на която се обрича на бездействие един

такъв силен корпус, който, ако беше хвърлен срещу Букурещ вместо срещу Русе, можеше да принуди русите да вдигнат незабавно обсадата на Силистра. Но ръководството на войната се намира всецяло в ръцете на дипломацията. Ако се изключат от сметката сегашният гарнизон на Русе и гарнизонът и резервът в Шумен, твърде съмнително е дали турците ще могат да изкарат на открито поле дори 50 000 души, екипирани достатъчно добре, за да могат да се справят със задачата си. Дори да приемем оценката на западните военни авторитети, според които един англо-френски войник се равнява поне на двама руски, то съюзниците все пак би трябвало да разполагат с армия от 65 000 души, за да се изравнят по сила с руската окупационна армия. Затова, докато съюзниците не са в състояние да съсредоточат във Варна такава военна сила, те едва ли без крайна необходимост ще преминат към активни операции.

Но те бяха достатъчно предпазливи да не действуват веднага с такива сили, защото това би ги лишило от по-нататъшни претексти да се въздържат от активни операции. Намиращите се сега в Турция англо-френски войски наброяват всичко на всичко не повече от 80 000 души — без 15 000—20 000-те души, които сега се намират на път за там, — включително почти цялата артилерия и кавалерия. Броят на транспортните кораби в Босфора — преднамерено или не — е много ограничен, така че биха били необходими много рейсове до Варна и обратно, ако войските трябва да бъдат закарани там само по море. Но „съгласно последните и най-точни съобщения“, казва цитираният вече от нас кореспондент, досега само 12 000 английски и френски войници са транспортирани до Варна по море, докато главната маса на френската армия бавно се придвижва от Галиполи към Цариград и Одрин. Тъй като пътищата са много лоши, а снабдяването на армията с продоволствие извънредно затруднено, това позволява на техния прословут генерал Сент-Арно да бъде през цялото време „под пара“ между Варна и Цариград. И ние сме сигурни, че той не пропуска случай да използува всяка интрига в Дивана, за да извлече солидна облага за своята бездънна кесия. Що се отнася до двете британски дивизии, които се намират още в Скутари, от същия кореспондент узнаваме, че „те, както изглежда, още не са готови да отплуват, макар цяла флотилия от транспортни кораби и параходи да стои на котва в очакване на тяхното натоварване“.

От всички тези факти става напълно ясно, че съюзническите държави са положили доста грижи да не попречат пряко на сегашното споразумение между Русия и Австрия. Защото, ако те си бяха поставили такава цел, пред тях се откриваше много проста

алтернатива: или англо-шведски съюз в Балтийско море, който би създал операционна база за спомагателните войски, облекчавайки нахлуването им във Финландия и заобикалянето на крепостите Свеаборг и Кронщад откъм сушата, или комбинирано нападение по суша и по море срещу Крим и Севастопол. Що се отнася до първата възможност, куриозно е да се види как лондонският „Times", който преди по-малко от три седмици настойчиво изтъкваше необходимостта да се изпрати черноморската ескадра в Балтийско море, сега препоръчва обикновена блокада на балтийските пристанища и незабавното изпращане на по-голямата част от балтийската флота в Черно море, превръщайки се внезапно в пламенен привърженик на окупирането на Крим. Това е същият вестник, който престорено съжаляваше, че Нейпир не може да предприеме нищо, преди френската флота да се съедини с него. Сега, когато това стана, се изказва мнението, че в края на краищата в Балтика *няма да бъде* направено нищо и че е по-добре английската и френската флота да направят още една екскурзия — през Категат, Ламанш и Гибралтарския пролив до Черно море. Ако се помисли колко време бе вече нужно за съединяването на тези флоти и, от друга страна, колко време още ще бъде нужно за обединяването им със силите под командуването на адмирал Дъндъс, ще стане съвсем ясно, че главната цел на тези предложения е да не бъде направено нищо нито в Балтийско, нито в Черно море.

Ако не се смята непредвиденото и неочаквано поражение на русите при Силистра, единственият пункт, където те понесоха съществени загуби и са застрашени от опасности, е Кавказ, макар за това да няма още напълно достоверни сведения. Те са изоставили почти всичките си крепости на източния бряг на Черно море не от страх от съюзническата флота, а за да засилят своята армия в Грузия. Съобщава се, че при отстъплението си през Дарялското дефиле техният авангард и ариергард били внезапно атакувани от значителни сили на планинските жители, при което авангардът им бил унищожен, а центърът и ариергардът били принудени да отстъпят с големи загуби. Същевременно армията на Селим паша напреднала от форта Свети Николай към Озургети и принудила русите да изоставят тази крепост, от която те на времето често безпокояха и застрашаваха турците; този успех е осигурил комуникациите на Селим паша с главната турска армия в Карс. Ако си спомним, че дори тази армия през зимата и пролетта се намираше в плачевно състояние, то маньовърът на русите най-малкото показва, че и те са чувствували своето положение в Грузия не по-малко несигурно и са имали голяма нужда от подкрепление откъм

крайбрежието. Ако съобщението за поражението в Дарялското дефиле се потвърди напълно или поне отчасти, от него следва, че армията на Воронцов е отрязана и трябва да се опита или да си създаде здрава база в Тифлис, за да може да се задържи там до следващата зима, а тази задача не е лесна, или на всяка цена да си пробие път през дефилето. Тази операция във всеки случай трябва да бъде предпочетена пред отстъпление към Каспийско море, тъй като дефилето, което води натам, е несравнено по-опасно от Дарялското. По този въпрос обаче ще можем да се изкажем по-определено едва след като получим по-пълни и по-достоверни известия от самото място. Засега можем само да установим, че благодарение на последните операции Русия безспорно е удържала две победи: едната — заема от Хоп и Ко, а другата — австрийския договор с Портата, и е претърпяла едно поражение — при Силистра. Само бъдещето ще покаже дали предимствата от тези победи ще бъдат достатъчно трайни, за да компенсират позора от поражението.

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс на 14—16 юни 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4125 от 8 юли 1854 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ОТСТЪПЛЕНИЕТО НА РУСКИТЕ ВОЙСКИ

Отстъплението на руските войски от Турция се оказа много по-пълно, отколкото очаквахме, и дори по-пълно, отколкото сега изглежда необходимо от военна гледна точка даже и в най-лошия случай. Както изглежда, задължението, което царят е поел пред австрийския император, и неговите заповеди до руските генерали предвиждат пълното евакуиране не само на Влашко, но и на Молдавия, като на турска земя не остават никакви руски войници, докато силна австрийска армия трябва незабавно да ги замести и да отдели един от друг неотдавнашните противници. Но грешка би било да се предполага, че отстъплението на русите е предизвикано от тяхното поражение при Силистра, или да се вземат за чиста монета самохвалните твърдения на английските вестници, които представят това поражение като разгром и биха искали да накарат света да повярва, че 15 000 или най-много 17 000 души чрез вилазка от крепостта са могли да обърнат в бягство 100 000 или най-малко 90 000 войници. Несъмнено е, че русите на няколко пъти са били отблъсквани решително и с големи загуби, но друго не е можело и да се очаква от техните погрешни, необмислени и противоречащи на военната наука безредни атаки, с каквато и храброст да са били извършвани; турците са се били с ненадминат героизъм и мъжество и са демонстрирали такова равнище на военно изкуство, че тази обсада ще остане паметна в историята; но все пак ние нямаме основание да вярваме, че именно те са принудили противника да вдигне обсадата. И наистина, ако съдим по най-достоверни сведения, русите са продължили да държат своите батареи на левия бряг и да ги използуват срещу

крепостта и след онази последна кървава вилазка, през време на която, както много прибързано се съобщи в някои телеграми, тези батареи били уж завзети от гарнизона. Истината очевидно е, че русите в края на краищата са отстъпили от Силистра просто защото царят се е бил споразумял с Австрия да изтегли своите войски от дунавските княжества в определен срок. Той им бе заповядал предварително да превземат Силистра, за да може да напусне Турция с престижа на поне една победа; войските му не успяха да изпълнят тази заповед и бяха принудени да отстъпят, отнасяйки със себе си позора на неуспеха. Но това отстъпление не беше бягство пред противник, който те преследва по петите. Русите не завзеха Силистра, а може би и нямаше да могат да я завземат дори с правилна обсада; те вероятно нямаше да могат да спечелят нищо от тази кампания и може би пак щяха да бъдат принудени да отстъпят към Серет; но все пак те бяха по-силни от съюзниците — турците и другите, и то по-силни поне що се отнася до отбранителните действия. Освен това те още не са се срещали със съюзниците и не е имало нито едно решително сражение. Затова безспорно е, че това отстъпление към Прут е продиктувано от дипломатически съображения, а не от военна необходимост, произтичаща от някакъв числен превес или по-умела стратегия на Омер паша и неговите съюзници в Турция.

Но ако е грешка да се предполага, че русите са били накарани да отстъпят от Силистра със сила, не по-малка грешка би било да не се вижда, че целият развой на войната не е в тяхна полза и че намесата на Австрия им изглежда най-добрият начин да подобрят своето положение. Ние нямаме тук предвид последователните им неуспехи при Олтеница, Четате, Каракал или Силистра — сравнително малки сражения, при които турците ги биха и на които те нито веднъж не можаха да противопоставят подобен успех. Всички тези сблъсквания, взети заедно, не дадоха решителни резултати; затова пък в Азия русите през цялото време търпят поражения и сега там ги застрашава окончателно поражение. От многобройните крепости на Черно море са им останали само две; а във вътрешността на страната Шамил и неговите планинци не само очистиха околните планини и долини от омразните московци, но и отрязаха граф Воронцов от Русия; понастоящем, действувайки на юг заедно с турците, те се насочват към Тифлис с такава армия, която може да накара графа да се предаде и да отстъпи всички завоювани с такава мъка и така трудно задържани от Русия задкавказки владения. Загубата на тези провинции, които струваха толкова кръв и пари, би представлявала за царя може би още по-тежко унижение, отколкото едно пора-

жение в решително сражение в Турция; затова няма съмнение, че щом неговата армия премине обратно през Прут, той незабавно ще изпрати всички неангажирани в защитата на Крим и Севастопол войски да отвоюват кавказките проходи и да помогнат на Воронцов. Успехите на Шамил по всяка вероятност много са допринесли Русия да приеме австрийските искания за евакуиране на дунавските княжества.

В тази важна сделка, която така променя и усложнява аспектите на войната, Австрия заема много важна и изгодна позиция. Това е голяма победа на нейната дипломация и доказателство за уважението, което нейните военни ресурси вдъхват на воюващите страни. Тя се намесва като приятел на двете страни; руските спокойно се оттеглят и ѝ правят място; а Портата, подписвайки договора, по силата на който на Австрия се разрешава да окупира дунавските княжества, само следва съвета на Франция и Англия. И така това е въоръжен арбитър, който се меси с общото съгласие на воюващите страни, защото всяка от тях смята, че тази намеса ще бъде от полза за нея. Западните държави открито заявяват, че Австрия действува в тяхна полза; а ако се съди по споразумението, което очевидно е съществувало между С.-Петербург и Виена още преди на света да бе станала известна намесата на Австрия и преди армията на Паскевич да бе срещнала отпор при Силистра, Русия несъмнено също счита, че Австрия действува в нейна полза. Но кой от тях е изиграният? Коя от страните възнамерява Австрия да предаде?

Разбира се, Австрия като всяка друга държава се грижи изключително за своите интереси. От една страна, тези интереси налагат Русия да не владее дунавските княжества и да не държи в своите ръце устието на Дунава и Черно море, тъй като в тази посока се извършва голяма и непрекъснато растяща част от австрийската търговия. Освен това анексирането на Турция или на която и да било нейна част от Русия може да предизвика вълнения сред славянското население на Австрийската империя, сред което панславизмът, или съюзът с Русия, вече има многобройни привърженици. Затова е ясно, че Австрия би се съгласила Русия да погълне Турция само ако самата тя би могла в същото време да разшири територията и влиянието си в някаква друга посока, нещо, което е невъзможно. Но, от друга страна, симпатиите на Австрия са изцяло с царя, тя е против Англия и Франция; истинската ориентация на Австрия ще бъде винаги враждебна на западните държави. Във Виена няма да обявят траур за това, че Русия е унизена за наказание заради започнатата от нея ненужна война; но Австрия никога няма да допусне нейното сериозно от-

слабване, защото тогава Хабсбургите биха се лишили от единствения приятел, който може да им помогне да се измъкнат от следващия революционен водовъртеж. С това според нас се изчерпват мотивите, които неизбежно ще ръководят действията на виенския кабинет във всички по-нататъшни етапи на войната. Австрия ще предава всяка от воюващите страни или и двете изведнъж дотолкова, доколкото това ще се диктува от нейните интереси и от интересите на императорската династия — и не повече.

Фактът, че Русия отстъпва и се отказва от завоевания и че евакуираните провинции се предават на Австрия, задължава последната да охранява занапред Русия от всякакви неприятности. Австрия може да запази номинално приятелство със съюзниците, но в неин интерес е всичките им по-нататъшни действия против царя да се провалят; и ние можем да бъдем уверени, че тя ще направи всичко, за да ги провали — всичко освен действително обявяване на война, към което тя и без това не смее да прибегне. Следователно нейната политика неизбежно ще бъде предателска по отношение на западните държави; те са измамената страна в договора, който разрешава на австрийската армия да окупира турските провинции; и те ще се убедят в това в процеса на по-нататъшното развитие на войната.

Продължаването на войната изглежда не е влизало в плановете на английския министър-председател лорд Абърдин, който се стремеше към разрешение на конфликта съобразно с желанието на Австрия на базата на status quo с евентуално прехвърляне на протектората над дунавските княжества от Русия на Хабсбургската династия. Но сега може да се смята, че тези планове са се провалили в резултат на саморазобличенията на лорд Абърдин в неговата прословута реч и на последвалите дебати в парламента, за които даваме пълен отчет в настоящия брой на вестника.* Британският народ, възбуден от тези разобличения, няма да се съгласи, поне понастоящем, да сключи мир, без да получи като компенсация за огромните разходи, които понесе поради войната, нещо по-съществено от простото възстановяване на предишното положение. Той смята за необходимо да бъде сломена Русия, за да не може в близко бъдеще отново да наруши спокойствието в целия свят; и той с нетърпение очаква някакъв блестящ военен успех, например завземането на Кронщад или Севастопол. Без подобна осезателна награда за участието във войната той няма да се съгласи да бъде сключен мир. Тези настроения на английския народ навярно ще доведат до незабавна смяна на

* Виж настоящия том, стр. 296—304. *Ред.*

правителството и до продължаване на войната. Но от това съвсем не следва, че ако войната продължи, върху Русия ще се посипят по-тежки удари от тия, които тя вече изпита — освен ако турците и черкезите не завоюват нейните задкавказки провинции без всякаква помощ от Запада. Но ако за хората, които навярно ще дойдат на власт в Лондон, след като лорд Абърдин се оттегли от политическия живот, се съди по техните постъпки от началото на войната досега, няма да се изненадаме, ако един прекрасен ден те сключат мирен договор на същата основа, заради привързаността си към която лорд Абърдин губи сега своя пост. Досега победител излезе австрийската дипломация; много вероятно е и окончателната победа да принадлежи на нея.

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс на 19—23 юни 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4126 от 10 юли 1854 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

ВОЙНАТА. — ПАРЛАМЕНТАРНИ ДЕБАТИ

Лондон, вторник, 27 юни 1854 г.

Руският moniteur* в Букурещ съобщава официално, че в изпълнение на заповед от С.-Петербург обсадата на Силистра е вдигната, Гюргево е евакуирано и цялата руска армия се готви да се прехвърли обратно през Прут. Вестник „Times" публикува вчера, в трето издание, аналогична телеграма от своя виенски кореспондент:

„Руският император задоволява австрийското искане от дълбоко уважение към своя стар съюзник и заповяда на своите войски да се оттеглят зад линията на Прут."

На снощното заседание на камарата на общините лорд Джон Ръсел потвърди съобщението за вдигането на обсадата на Силистра, но заяви, че не е получил още официално уведомление за отговора на Русия на австрийските искания.

В резултат на австрийската намеса между турците и русите ще бъде издигната бариера, която ще осигури безпрепятственото отстъпление на последните и ще им даде възможност да засилят гарнизона на Севастопол и Крим и, може би, да възстановят връзката с армията на Воронцов. Освен това възстановяването на Свещения съюз между Русия, Австрия и Прусия може да се смята за свършен факт от момента, в който съюзническите държави откажат да се примирят с простото възстановяване на status quo ante bellum** с изключение може би на малки отстъпки на царя в полза на Австрия.

* — официален вестник. *Ред.*
** — положението преди войната. *Ред.*

Цялата постройка на това великолепно „решение“, което се приписва на Метерних, сега обаче е разрушена благодарение на бъбривостта на стария Абърдин и на интригите на Палмерстон.

Тук трябва да припомним, че при последната реорганизация на правителството се провалиха всички опити за назначаването на лорд Палмерстон във военното министерство, за създаването на което настояваше най-вече Палмерстоновият печат, и пилитът херцог Нюкясъл зае този пост под носа на благородния лорд. Този неуспех изглежда подсети лорд Палмерстон, че е отдавна време да бъде свален целият кабинет, и той съответно вдигна истинска буря срещу шефа на кабинета, като за предлог използува необмислената реч на лорд Абърдин в отговор на речта на лорд Линдхърст[157]. Целият английски печат незабавно се залови за тази реч, но важно е да се отбележи, че още преди тази реч да бе произнесена, вестник „Morning Herald“ открито посочи, че съществува заговор против лорд Абърдин. Г-н Лейард заяви миналия петък в камарата на общините, че в четвъртък ще предложи на камарата да приеме следната резолюция:

„Изразите, употребени от първия министър на кралицата, целят да предизвикат в общественото мнение сериозни съмнения относно задачите и целите на войната и да отслабят шансовете за сключване на почетен и траен мир.“

В тази резолюция има две слаби места: първо, тя противоречи на конституцията и затова може лесно да бъде отхвърлена, тъй като нарушава парламентарното правило, което забранява на член на камарата на общините да критикува реч, произнесена в камарата на лордовете; второ, тя един вид прави разлика между думите, произнесени от министър-председателя по един конкретен повод, и цялата дейност на коалиционния кабинет. При все това тя така разтревожи лорд Абърдин, че два часа след като бе оповестена, той взе думата и заяви с необикновено развълнуван глас, че

„следващия понеделник“ (следователно три дни преди г. Лейард) „той ще поиска на камарата да бъде представен препис от неговата телеграма, отправена до руското правителство след сключването на Одринския договор, и ще се възползува от случая, за да каже няколко думи за изопаченото тълкуване на неотдавнашната му реч по въпроса за войната, произнесена в камарата на лордовете“.

Убеждението, че предложението на г. Лейард ще предизвика отстраняването на лорд Абърдин от кабинета, бе толкова силно, че вестник „Morning Advertiser“ например вече публикува състава на правителството, което щяло да го смени и в което министър-председател е лорд Ръсел, а военен министър — лорд Палмерстон.

При това положение е лесно да разберем защо снощното заседание на камарата на лордовете привлече необичайно голям брой жадни за сензация и възбудени аристократи *интриганти*, които искаха да видят как лорд Абърдин ще се измъкне от своето доста трудно и деликатно положение.

Преди да резюмирам речта на лорд Абърдин и нападките на маркиз Кланрикард срещу него, трябва да се върна към времето и обстоятелствата, на които двамата оратори по-специално се спряха. През 1829 г., когато лорд Абърдин възглавяваше английското министерство на външните работи, една руска флота под командуването на адмирал Гейден блокира Дарданелите, Сароския и Еноския заливи, както и заливите на Адрамити и Смирна, въпреки споразумението, сключено в 1815 г. между с.-петербургския и лондонския кабинети, по силата на което Русия нямаше право да предприема каквито и да било военни действия в Средиземно море. Тази блокада, която застрашаваше британската търговия в Изтока, развълнува обикновено безразличното обществено мнение в Англия по онова време и предизвика бурни протести против Русия и против правителството. Това доведе до срещи между руския посланик княз Ливен и граф Матушевич, от една страна, и Уелингтън и Абърдин — от друга. В телеграма, изпратена от Лондон на 1 (13) юни 1829 г., княз Ливен докладва следното за характера на водените преговори:

„Разговорът с лорд Абърдин, който се състоя около един час по-късно" (след разговора с херцог Уелингтън, който не бил напълно задоволителен за руския дипломат), „бе не по-малко забележителен. Тъй като не беше напълно в течение на нашия разговор с министър-председателя, той се постара, след като узна неговите подробности, да *смекчи* неприятното впечатление, което е можел да създаде тонът му в началото на разговора. Той даде неколкократни уверения, *че Англия никога не е имала намерение да търси спорове с Русия;* че ако английското правителство се е опитало да ни убеди да вдигнем блокадата на Енос, то е направило това, ръководейки се единствено от желанието да предотврати досадните искания и да укрепи добрите отношения между двете правителства; *че ние имаме повече основания, отколкото може би сами смятаме, да се поздравим с изгодите, които получаваме от това щастливо и постоянно сътрудничество* на Англия. Той се ласкае от мисълта, че отдава по-голямо значение на поддържането на това сътрудничество, отколкото на временните изгоди, които би могла да ни донесе блокадата на Еноския залив; но той се опасява, че в С.-Петербург недостатъчно добре разбират позицията на английското правителство. Възраженията, които Абърдин е повдигал понякога, като например през време на неотдавнашния инцидент, се приписват на негови недоброжелателни намерения и враждебни възгледи, докато в действителност подобни намерения и arrière-pensées* са много далеч от ума му и от политиката му. Но, от друга страна, неговото положение е извънредно деликатно. Английското обществено мнение винаги е готово да избухне сре-

* — задни мисли. *Ред.*

щу Русия. *Британското правителство не може да си позволи постоянно да го игнорира* и би било опасно да го предизвиква по въпроси" (става дума за въпроси на морското право), „които засягат така отблизо *националните предразсъдъци.* Независимо от това Русия може да разчита на благоразположението и приятелските чувства на английското правителство, *което се бори против тях"* (против националните предразсъдъци).

„Аз знам значението на общественото мнение в Англия" — отвърнах аз — „и съм наблюдавал как то се изменя само за няколко дни. Общественото мнение е против нас в тази война, защото ни счита за агресори, докато всъщност ние бяхме нападнати; то ни приписва намерението да съборим Отоманската империя, докато ние *заявяваме,* че това не влиза в нашите планове; най-после, то смята, че следваме амбициозна политика, против която обаче *ние сами протестираме.* Най-сигурният начин да се промени настроението на общественото мнение е *то да бъде правилно информирано по този въпрос."*

Лорд Абърдин ми отговори, че въпросът не стои точно така, както го представям; общественото мнение е настроено против Русия, защото в Англия то изобщо горещо поддържа вигите, но *au reste,** *британският кабинет съвсем не ни желае неуспех;* напротив, *той ни желае бърз и решителен успех,* защото знае, че това е единственото средство да се сложи край на една война, на която не може да се гледа другояче освен като на голямо нещастие, тъй като е невъзможно да бъдат предвидени нейните последици! В заключение английският министър се впусна в дълги разсъждения, за да докаже, че ние му приписваме намерения, които той не може да има, и завърши с декларацията, че лондонският кабинет желае войната да завърши *с чест и изгода за Русия."*[158]

Странно е, че никой от противниците на лорд Абърдин не счете за уместно да прибегне до тази телеграма, която така убедително говори против неговото поведение в периода преди сключването на Одринския договор, че би било невъзможно да се придаде каквото и да било значение на съдържанието на тайна телеграма на негова светлост, написана *след* сключването на този договор. Представянето на цитираната по-горе телеграма би унищожило с един удар единствения аргумент, който лорд Абърдин съумя да приведе в своя защита във вчерашната си реч. Тогава неговата действителна защита би могла да бъде само открито обвинение срещу лорд Палмерстон, тъй като цялата тази „кавга" се разигра изключително между тези двама съперничещи си стари слуги на Русия.

Лорд Абърдин започна с декларацията, че няма какво да оттегля или да опровергава от своите изявления и че възнамерява само да „обясни" някои неща. Неправилно го обвиняват, че си приписва честта за съставянето на Одринския договор. Той не само не го е съставял, но дори е протестирал против него, както камарата на лордовете може да се убеди от телеграмата, която той предлага да бъде сега прочетена. Тревогата, която този договор е предизвикал у него и неговите колеги, е била толкова го-

* — впрочем. *Ред.*

ляма, че самото му съществуване предизвикало промяна на цялата политика на правителството по един извънредно важен пункт. В какво се е състояла тази промяна на политиката? До подписването на Одринския договор нито той, лорд Абърдин, нито херцог Уелингтън, придържайки се по този въпрос към политиката на Кънинг, не предвиждали създаване на независимо кралство Гърция, а само искали да създадат васална държава под сюзеренитета на Портата, нещо подобно на Влашко и Молдавия. След подписването на Одринския договор положението на Турската империя им се сторило до такава степен застрашено и нейното съществуване толкова несигурно, че те предложили Гърция да бъде превърната от васална държава в независимо кралство. С други думи, решено било — след като Одринският договор толкова много отслабил Турция — да се противодействува на неговите опасни последици чрез *откъсването* на цели провинции от Турция. Ето в какво се състояла „промяната".

Макар техните опасения от евентуалните последици на този договор да се оказали преувеличени, все пак лорд Абърдин бил много далеч от мисълта да не го счита за крайно вреден и пагубен. Той казал тогава, че „Русия не придоби с този договор значителна територия", а и сега е убеден, че през последните петдесет години Руската империя не е увеличила значително своята територия в Европа, както твърди лорд Линдхърст. (По мнението на благородния лорд Бесарабия, Финландия и Полското царство не са значителни придобивки.) Но, както той вече заявил в своята телеграма от декември 1829 г., макар и териториалните придобивки на Русия да не са големи, те все пак имат голямо значение: едната от тях е дала на Русия „изключителното господство над корабоплаването по Дунава, а другата — пристанища в Азия, които наистина не са големи, но са много важни от политическа гледна точка". (Лорд Абърдин отново забравя за обширната територия, придобита от русите в Кавказ). От тази гледна точка според него Одринският договор бил началото на промяна в политиката на Русия, която след този договор се стремяла по-скоро към разширяване на своето политическо влияние, отколкото към нови териториални придобивки. Промяната в политиката не означавала промяна в намеренията. „Сатаната е станал само по-умен, отколкото преди." Фактът, че Русия уговори с Карл X план за завладяване на Турция не чрез предизвикващи тревога завоевания, а чрез редица договори, се отминава с мълчание. Лорд Абърдин не счете също за уместно да спомене, че дори преди Одринския договор и договора в Хункяр-Скелеси, който той цитира като доказателство за промяната в руската политика, още в 1827 г. Ру-

сия бе поела пред Франция и Англия задължението да не се опитва да използува войната с Турция за нови териториални придобивки и че без позволението на Англия Русия не би могла да насочи в 1833 г. армията си против Цариград.

Лорд Абърдин заяви по-нататък, че неговата фраза: „ако бихме могли да постигнем мир поне за двадесет и пет години, както след Одринския договор, това не би било зле“, била неправилно изтълкувана в смисъл, че той е готов да се върне към договор, подобен на Одринския. Той искал само да каже, че

„като се вземе под внимание преходността на човешките работи, не би било лошо, ако чрез някакъв договор, за сключването на който би им помогнало военното щастие, те биха могли да осигурят мир за двадесет и пет години. *Той никога не е препоръчвал връщане към status quo,* но и не е възразявал против него. Преди обявяването на войната те не се надявали на нищо друго и не желаели нищо друго освен запазване на status quo; това било всичко, което те се опитвали да постигнат; турското правителство също било съгласно с това, а то било много повече, отколкото русите имали право да очакват. Но от момента на обявяването на войната цялата обстановка съвършено се била изменила и всичко вече зависело от войната... Никой не можел да каже колко в крайна сметка ще се отклонят от status quo, тъй като това зависело от събития, върху които те нямали абсолютен контрол. Той можел да каже само едно: независимостта и целостта на Отоманската империя трябва да бъдат осигурени, и то ефикасно“.

Как трябва да стане това, той, лорд Абърдин, не можел да каже, тъй като това пак зависело от хода на войната. Неговите изявления били изтълкувани в смисъл, че той не вярвал или се съмнявал в заплахата от руска агресия; в действителност той извънредно много се опасявал от руска агресия срещу Турция, макар и да не изпитвал големи опасения относно възможността за руска агресия срещу Европа и „всеки ден тези опасения да ставали все по-малки“. Той считал Франция за по-силна от Русия и Австрия, взети заедно. След това благородният лорд се оплака от „изключителната нелепост и злонамереност на личните нападки, на които бил подложен“. Наистина, в страната нямало по-голям миротворец от него, но именно любовта му към мира го правела особено пригоден за водене на война с максимална енергия.

„Неговите колеги нямало да откажат да потвърдят, че лично той, може би по-настойчиво от който и да било друг, е настоявал за бързо напредване и концентриране на съюзническите сили отвъд Балкана, за да подкрепи доблестната армия на Омер паша и да протегне ръка на Австрия, като ѝ даде възможност да вземе по-дейно участие във военните операции“.

Такава била линията на поведение, върху която Абърдин неизменно настоявал. На запитването на лорд Бомонт той заяви, че „макар по-рано да е бил близък приятел на княз Метерних,

откакто е в правителството — през последните осемнадесет месеца, — той не поддържал връзки с него нито пряко, нито косвено; едва преди няколко дни една негова приятелка му съобщила, че се канела да пише на Метерних, и го попитала, дали той няма да съобщи нещо на княза; Абърдин отговорил: „Моля да му предадете моя сърдечен поздрав““.

Речта на Абърдин бе приета от камарата общо взето благоприятно, но странно е, че на язвителния отговор, даден му от маркиз Кланрикард — разочарован претендент за министерски пост и бивш посланик на лорд Палмерстон в С.-Петербург, — никой от членовете на кабинета не възрази нищо и никой от тях не стана да удостовери, че Абърдин пръв е настоял войната да се води енергично.

Маркиз Кланрикард се спря главно на участието на Абърдин в съставянето на Одринския договор, като направи обща оценка на неговото политическо минало и на грешките, които той е допуснал при сегашното си управление. Той каза, че лорд Абърдин в свой личен интерес и воден от мотиви от чисто личен характер дава сега публичност на една телеграма, чието съдържание преди няколко месеца той отказал да съобщи на другите членове на двете камари. Но тази телеграма има съвсем друго съдържание от това, което благородният лорд е писал в С.-Петербург през декември 1829 г., след като през септември е бил подписан Одринският договор. Същността на въпроса е в това, какви инструкции е дал той по онова време на английския посланик и какви стъпки е предприел, за да *попречи* на подписването на този договор. Генералът, който е командувал руските войски в Одрин, е имал на свое разположение не повече от 15 000 войници, а и от тях трябва да се приспаднат 5 000—6 000, които поради болест или рани са били буквално hors de combat*. От друга страна, наблизо се е намирал турският генерал с 25 000 албанци. Руският генерал е дал на Турция много кратък срок да реши — да подпише или да не подпише предложените условия, — тъй като е знаел, че ако даде на турците дълъг срок, неговото истинско положение може да стане известно. Затова той им е дал не повече от пет-осем дни. В Цариград турският министър е повикал австрийския и английския посланици и пруския пълномощен министър, за да се посъветва с тях. Английският посланик по инструкции на лорд Абърдин посъветвал турците да подпишат колкото може по-скоро този договор, който благородният лорд сега представя за толкова гибелен.

* — вън от строя. *Ред.*

Благородният маркиз не пожела да спомене за обстоятелството, че именно резките нападки, които неговият приятел лорд Палмерстон — тогава в опозиция — отправи срещу лорд Абърдин, обвинявайки го в прекалено русофобство, накараха Абърдин да се разпореди за подписването на договора.

След това маркизът упрекна министър-председателя, че винаги е бил най-ревностният, най-постоянният и най-могъщ привърженик на самодържавието в Европа, за доказателство на което той се позова на историята на Португалия, Белгия и Испания и намекна за противопоставянето на Абърдин на прословутия четворен съюз в 1834 г.[159] Действително трябва да притежаваш цялото хладнокръвно безсрамие на един стар лорд виг, за да превъзнасяш в такъв момент „славата" на Белгия, „конституционализма" на Португалия и Испания и всеобщото благоденствие, което Европа дължи на четворния съюз, за който Палмерстон в своята защитна реч — противно на истината — каза, че бил измислен от Талейран, а не от него, Палмерстон.

Що се отнася до операциите на сегашната война, Кланрикард каза, че планът за кампанията бил разработен от висшите военни власти на Русия през декември миналата година и че британското правителство било уведомено за този план, който предвиждал не само окупирането на дунавските княжества, но и форсиране на Дунава, завземане на Силистра, заобикаляне на Шумен и поход към Балкана. Благородният лорд, въпреки че разполагал с такива сведения, се явил в камарата с речи за мир и не счел за необходимо да съобщи за заповедите, които по онова време и до края на февруари или до началото на март кабинетът е давал на военното министерство.

Ако лорд Кланрикард бе напомнил как лорд Палмерстон отговаряше на Дизраели в камарата на общините, а лорд Кларендон на самия него в камарата на лордовете, той не би се поставил в смешното положение да обвинява само лорд Абърдин, че е пренебрегнал своите задължения, и да не отправи същия упрек към своите приятели виги, както и към целия кабинет.

„Ако" — провикна се маркизът, — „ако преди петнадесет месеца правителството бе тръгнало по надлежния, дори бих казал по честния път, изобщо нямаше да има война."

Това са точно същите думи, които г. Дизраели отправи към лорд Джон Ръсел.

Най-после маркизът стигна до такъв абсурд, че приписа лично и изключително на лорд Абърдин всички грешки на коалицията и непрестанните ѝ поражения в парламента по всички важни въ-

проси. Той съвсем е забравил, че още при образуването на това правителство всички здравомислещи хора бяха на мнение, че то няма да може да се задържи и шест седмици, освен ако оставя открити всички въпроси на законодателството и се въздържа от всякаква политика.

След една глупава реч на лорд Бруъм, който зави, че е напълно доволен от първата и още повече от втората реч на лорд Абърдин, разискванията по въпроса бяха приключени.

Същността на целия този инцидент се състои в това, че значението на тайния протокол, съставен във Виена, е сведено до нула, а това означава продължаване на военните действия и на войната, в бързото завършване на която бяха толкова сигурни, че държавните облигации се покачиха с 3% въпреки значителните заеми на пазара, а във военните клубове се хващаха на бас, че войната няма да трае повече от четири седмици.

Написано от К. Маркс на 27 юли 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4126 от 10 юли 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

*ВЪСТАНИЕТО В МАДРИД. — АВСТРО-ТУРСКИЯТ ДОГОВОР. — МОЛДАВИЯ И ВЛАШКО

Лондон, вторник, 4 юли 1854 г.

Отдавна очакваното военно въстание в Мадрид най-после е избухнало под ръководството на генералите О'Донел и Дулсе[160]. Френските правителствени вестници бързат да ни съобщят, че според получени от тях сведения испанското правителство вече се е справило с опасността и че въстанието е потушено. Но мадридският кореспондент на „Morning Chronicle“, който дава подробно описание на въстанието и публикува прокламацията на въстаниците, пише, че те са напуснали столицата само за да се съединят с гарнизона на Алкала, и че ако Мадрид остане пасивен, те лесно ще могат да достигнат Сарагоса. Ако движението бъде по-успешно от последното въстание в този град[161], това ще измени направлението на военните операции на Франция, ще даде повод за разногласия между Франция и Англия и вероятно ще се отрази на съществуващите усложнения между Испания и правителството на Съединените щати.

Изяснява се, че новият руски заем не е бил окончателно оформен от господа Хоп от Амстердам, както ме накараха по-рано* да вярвам съобщенията, дадени на лондонската и манчестерската борса, и че тези банкери не са авансирали на руското държавно съкровище никаква част от заема. Те само се съгласили да предложат този заем на различните борси в Европа, без да поемат върху себе си каквито и да било задължения. Съобщава се, че успехът на този заем е твърде съмнителен, и ние имаме сведения, че в Берлин и Франкфурт към него се отнасят много въздържано. Хамбургският сенат е забранил официалното му коти-

---

* Виж настоящия том, стр. 286 *Ред.*

ране, а според „Morning Chronicle" английските дипломатически агенти и консули са предупредили британските поданици да не подписват суми за заема, „чиято цел е да финансира войната срещу кралицата".

Сведенията за движенията на руските войски след вдигането на обсадата на Силистра са противоречиви. Докато „Moniteur" съобщава за отстъпление на русите зад Прут, виенският „Presse" твърди, че няма никакви основания да се вярва на това. Напротив, изглежда, че русите не възнамеряват да евакуират дори Влашко, тъй като генерал Липранди е заел позиция при Плоещ и Къмпина, разполагайки своите аванпостове при входа на Ротертурмския проход, докато главната армия, отстъпвайки през Слободзия и по левия бряг на Дунава, била спряла при Браила. От друга страна, корпусът на Лидерс, който окупира Добруджа, още не е напуснал линията на Траяновия вал и е малко вероятно, дори в случай на по-нататъшно отстъпление, той да опразни Мечин и Исакча. Говори се, че големи подкрепления се насочвали към Молдавия, където русите, изглежда, възнамеряват да съсредоточат големи сили: тук бил пристигнал корпусът на генерал Панютин от Подолия и се съсредоточавали допълнителни части от Бесарабия. Всички сили на русите в Горна Молдавия, между Яш, Роман и Ботошани, достигали 60 000 души, а една дивизия от 20 000 души се намирала при Каменц. „Паскевич" — съобщава „Ost-Deutsche Post" — „е заявил, че той в никакъв случай няма да изостави устието на Дунава". Русите обясняват своето отстъпление само с епидемия на чума, която избухнала по горното течение на Дунава.

Действията на австрийците засега са още съвършено неясни. Твърди се, че корпусът на Коронини получил заповед да се натовари на параходи в Оршова, да се спусне по реката до Гюргево и отам да се насочи към Букурещ. „Corriere Italiano", австрийски правителствен орган, съобщава, че единствената цел на тази операция била заемането на неутрална позиция във Влашко; в същото време научаваме, че Русия е отхвърлила австрийския „ултиматум". В една дописка в „Morning Chronicle" се казва:

„В своя отговор на австрийските искания руският император изразява готовност да води преговори с четирите държави по всички въпроси освен по въпроса за привилегиите на християнските поданици на султана. По този въпрос той възнамерява да води преговори само непосредствено с Портата и отказва да приеме интервенцията на четирите държави. Той също така отказва да даде каквито и да било гаранции за евакуиране на дунавските княжества."

Напълно възможно е в резултат на този отказ между Австрия и Русия да започне мнима война, която да се сведе до един също

тъй забележителен rencontre*, както прословутата битка при Бронцел, която в 1850 г. сложи край на мнимата война между Прусия и Австрия[162], докато вестниците още се губеха в догадки за ужасните последици на тази голяма „средноевропейска криза". Вместо да се занимаваме с подобни хипотези за евентуалните цели на сегашната политика на Австрия, по-добре да се обърнем към реално съществуващия австро-турски договор от 14 юни, който вече е публикуван изцяло и официално.

Тук трябва да обърнем внимание на два момента: взаимоотношенията между Австрия и Турция и отношението на молдавско-влашкия народ към Турция, Австрия или другите чужди държави; колкото и да е странно, на последното европейското обществено мнение, което се намира изцяло под влиянието на дипломатите, не е обърнало досега никакво внимание.

Съгласно първия член на договора

„австрийският император се задължава да използува всички средства, както дипломатически, така и други, за да постигне евакуирането на дунавските княжества от окупиращата ги чужда армия и дори в случай на необходимост да използува нужното за целта количество войски."

С този член австрийският император се упълномощава да изпрати във Влашко колкото си иска войски, без предварително да обявява война на Русия. Така една турска васална държава се подлага на операция, която я превръща в неутрално владение под властта на Австрия и против Турция. Съгласно втория член

„ръководството на операциите на армията е изключително в ръцете на императорския главнокомандуващ. Последният обаче ще се погрижи своевременно да осведомява главнокомандуващия отоманските армии за предприеманите от него операции".

Благодарение на тази формулировка австрийците не само се освобождават от какъвто и да било контрол на Турция върху всяка операция, която те считат за целесъобразна, но и придобиват абсолютен контрол върху всички операции, които турското командуване може да възнамерява да предприеме на територията на Влашко, тъй като за тях ще бъде достатъчно да уведомят турското командуване, че имат намерение да окупират даден пункт, за да попречат на турците да се насочат към него. Като се има предвид, че освен тясната територия на Добруджа дунавските княжества са единственото възможно бойно поле между турците и русите, става ясно, че австрийската интервенция просто забранява на Турция да продължи своите успешни действия и да накаже нашественика.

* — двубой. *Ред.*

Съгласно третия член

„австрийският император се задължава по взаимно споразумение с отоманското правителство *и във възможния най-кратък срок* да възстанови в дунавските княжества законния ред, произтичащ от привилегиите, дадени от Високата Порта относно вътрешното управление на тези области. *Възстановените по този начин местни власти* няма да могат обаче да разпростират своята компетентност до такава степен, че да упражняват какъвто и да било контрол върху императорската армия."

По такъв начин австрийският император си запазва пълната свобода да възстанови съществуващия ред едва когато сметне това за *възможно;* и дори тогава той ще възстанови местните власти само за да ги подчини на австрийския военен закон, точно по образеца на руския генерал Будберг.

Съгласно член четвърти

„австрийският императорски двор се задължава да не сключва с руския императорски двор каквото и да било съглашение, което да не изхожда от признаването на суверенните права на султана и на целостта на неговата империя".

Член пети добавя:

„Щом целта на настоящата конвенция бъде постигната чрез сключването на мирен договор между Високата Порта и руския двор, австрийският император ще вземе незабавно мерки за изтегляне на своите военни сили *колкото е възможно по-скоро.* Подробните условия, свързани с изтеглянето на австрийските войски, ще бъдат предмет на специално споразумение с Високата Порта."

С първия от тези два члена Австрия си запазва правото да сключи с Русия съглашение, основано само на status quo, както то е установено във Виенската нота[163]. Във втория Австрия обещава да изтегли своите войски не след съглашение между нея и Русия, а едва след като бъде сключен договор между Русия и Турция. „Материалната гаранция", която вече не се намира в безопасност в ръцете на Русия, се предава на Австрия и Австрия се упълномощава да я пази — със съгласието на Портата, — докато Турция се присъедини към „съглашението между двата императорски двора".

Член шести дава на австрийците правото без никакво споменаване за заплащане да си присвоят всички хранителни припаси, които ще останат в дунавските княжества след оттеглянето на руските. Изгодите от това споразумение могат да бъдат разбрани само в Германия, където населението е свикнало да му изпращат австрийски гарнизони за наказание за неговите революционни прегрешения и където през 1849—1850 г. австрийците опустошиха цели области.

По същество договорът означава предаване на дунавските княжества на Австрия и прекратяване на турския сюзеренитет над тях. По този начин турците извършиха също такова грубо нарушение на правата на молдавско-влашкия народ, каквито по-рано вършеха русите. Турците имат толкова малко право да предадат дунавските княжества на австрийска окупация, колкото и да ги обявят за руски провинции.

Претенциите на Портата за сюзеренитет над Молдавия и Влашко се основават на договорите от 1393, 1460 и 1511 г. Договорът, сключен между Влашко и Турция в 1393 г., съдържа следните членове:

„*Член I.* Ние, Баязид, и пр., от крайно снизхождение към Влашко, което заедно с управляващия го княз се подчини на нашата непобедима империя, постановяваме, че тази страна ще продължава да се управлява по своите собствени закони и че влашкият княз ще има пълна свобода да обявява война и да сключва мир със своите съседи както и когато поиска.

Член III. Князете (християни) се избират от митрополитите и болярите.

Член IV. Князът на Влашко е длъжен да плаща на императорската хазна годишен данък от 500 пиастри."

Договорът, сключен в 1460 г. между Влад V, княз на Влашко, и Мехмед II, постановява:

„*Член I.* Султанът се съгласява и поема задължение за себе си и своите приемници да покровителствува Влашко и да го защищава против всеки враг, без да иска от него каквото и да било, освен да признава неговия сюзеренитет над суверенното княжество Влашко, за което войводите трябва да плащат на Високата Порта данък от 10 000 пиастри.

Член II. Високата Порта по никакъв начин няма да се меси в местното управление на споменатото княжество и нито един турчин няма право да влиза във Влашко без сериозно основание.

Член III. Воеводите, както и преди, ще се избират от митрополитите, епископите и болярите и тези избори ще се признават от Портата.

Член IV. Влашкият народ си запазва свободата на управление съобразно със собствените си закони и неговите воеводи имат право на живот и смърт над своите поданици, както и правото да обявяват война и да сключват мир, без да носят каквато и да било отговорност за своите действия пред Високата Порта."

Третият договор е договорът от 1511 година, с който Молдавия е признала сюзеренитета на Портата и в замяна на това е получила още по-благоприятни условия, отколкото Влашко.

Договорите, сключени между Русия и Турция, не могат, разбира се, да обезсилят договорите, които молдаво-власите сами са сключили с Портата, тъй като тези народи никога не са водили преговори с русите и не са давали на Портата правото да договаря от тяхно име. Освен това заслужава да се отбележи, че Русия

сама призна в Одринския договор споменатите по-горе капитулации. В член V на този договор се казва:

„Тъй като княжествата Влашко и Молдавия са се подчинили по силата на капитулации на сюзеренитета на Високата Порта и тъй като Русия е гарантирала тяхното преуспяване (!), от само себе си се разбира, че те ще продължат да се ползуват от всички онези привилегии и свободи, които са им били дарени по силата на техните капитулации."

От цитираните по-горе капитулации, които още остават в сила, тъй като не са отменени от никакъв по-късен договор, следва, че дунавските княжества са две суверенни държави под сюзеренитета на Портата, на която те плащат данък, при условие че Портата ги защищава от всички външни врагове, които и да са те, без изобщо да се меси в тяхното вътрешно управление. Турците не само нямат правото да предават Влашко под чужда окупация, но и на тях самите им е забранено да преминават на територията на Влашко без сериозно основание. Нещо повече: тъй като по този начин турците нарушиха капитулациите, сключени с власите, и загубиха правото на сюзеренитет, руснаците дори биха могли, ако власите се обърнат към тях, да обосноват своето право да изгонят австрийците от княжествата, като се позоват на нарушените от Турция договори. И това в никакъв случай не би било изненадващо, тъй като в своята политика Русия винаги не само е поощрявала, но дори е подстрекавала турците в техните посегателства върху правата на власите, за да посеят вражда между тях и да си създадат по такъв начин повод за намеса. Какво стана например в 1848 г.? През пролетта на тази година няколко боляри подадоха до молдавския княз петиция, в която искаха известни реформи; под влияние на руския консул не само тези искания не бяха задоволени, но авторите на петицията бяха хвърлени в затвора. Вълненията, предизвикани от тази мярка, дадоха на руснаците повод да преминат на 25 юни границата и да се насочат към Яш. Същевременно хосподарят* на Влашко по примера на другите европейски правителства обеща редица реформи, за които настояваше либералната партия на влашките боляри. Това стана на 23 юни. Не ще и дума, че тези реформи ни най-малко не засягаха сюзеренитета на Портата. Но те унищожиха цялото влияние, което Русия бе спечелила благодарение на основния закон, издаден от нея през време на окупацията в 1829 г.[164] и отменен от посочените реформи. Установената вместо този основен закон конституция отмени крепостното право и предаде в собственост на селяните една част от земята, която те заемаха, а боля-

* — титла на князете на Влашко и Молдавия. *Бълг. ред.*

рите трябваше да получат от държавата обезщетение за отстъпената от тях земя и за загубеното право върху труда на своите селяни. След това русите убедиха управляващия княз да се откаже от престола и бе образувано временно правителство за ръководене на държавните работи. Портата, която, както видяхме, нямаше право да се меси във вътрешните работи на княжествата и която бе пропуснала момента да протестира против нахлуването на русите в Молдавия, изпрати Сюлейман паша с турска армия във Влашко и публикува заплашително обръщение на султана до населението; разбира се, тези мерки бяха взети от Дивана под натиска на Русия. Власите излязоха да посрещнат пашата и турците и се побратимиха с тях. Сключено бе споразумение, по силата на което временното правителство бе заменено от Lieutnance Princière*, състоящо се отначало от шест, а след това от трима души. Това правителство бе признато от пашата, а по негово настояване и от чуждите консули. Новата конституция претърпя още някои изменения, след което бе утвърдена от султана.

Междувременно руското правителство в манифести, отправени до цяла Европа, хвърляше гръм и мълнии против влашкия народ и го обвиняваше, че учредил република и провъзгласил комунизъм. На 1 август 1848 г. голяма руска армия премина Прут и се отправи към Букурещ. Сюлейман паша внезапно бе отзован от Портата; султанът отказа да приеме влашките депутати, които бяха пристигнали в Цариград по негова покана, а на 25 септември Фуад Ефенди се появи пред Букурещ начело на турска армия и заяви, че е дошъл само за да лиши Русия от всякакъв претекст за нашествие в дунавските княжества. Повярвали на думите на турците, повече от 100 000 жители на град Букурещ и неговите околности, невъоръжени, облечени в празнични дрехи и начело с духовенството излязоха да ги приветствуват. Фуад Ефенди ги покани да изпратят в лагера му делегация, за да получи инструкции. В своя доклад г. Братияну разказва следното за тези събития:

„Едва бе успяла делегацията да се представи на Фуад Ефенди, и бе вече арестувана; същевременно със стремителен марш турските войски се насочиха срещу Букурещ, смазаха под копитата на своята кавалерия мирните жители, излезли да посрещат турците като приятели, смъкнаха знамената им, счупиха кръстовете, бомбардираха намиращата се на пътя им военна казарма, както и цял квартал в самия град, откриха картечен огън срещу намиращите се в казармата влашки войници, заставяйки ги да се предадат и да сложат оръжие, и избиха ранените; след като влезе в града, войската се отдаде на грабежи, убийства и други ужасни насилия."

---

* — княжеско наместничество. *Ред.*

Тук именно към турската армия се присъединил руският пълномощник генерал Дюгамел и фактически поел нейното командуване. Той бил последван от руската армия; резултатът бе Балта-Лиманският договор[165], който между другото възстанови руския основен закон, така наречения Статут, който не е нищо друго освен същото онова status quo, към което сега Австрия се задължава да върне Влашко.

Ясно е, че ако Омер паша навлезе сега с победоносната си армия във Влашко, турците, поучени от неотдавнашния си опит и намирайки се във война с Русия, ще възстановят конституцията от 1848 г. с нейните „република и комунизъм" и с всички останали завоевания на 1848 година. Никой няма да повярва, че на Австрия такава перспектива се харесва повече, отколкото на Русия. От друга страна, не по-малко ясно е, че Портата трябва да е била подложена на извънредно силен натиск, за да се остави да бъде склонена отново да наруши своите договори с власите, след като знае от опит какви могат да бъдат последиците от такава стъпка. Такъв натиск е можел да бъде упражнен само от английския посланик. Поради това интересно е да си припомним как през 1848—1849 г. същият този лорд Редклиф и неговите началници на Даунинг стрийт се отнесоха към нарушаването на правата на Молдавия и Влашко от русите и турците.

Когато руската армия премина за пръв път молдавската граница през юни 1848 г., лорд Палмерстон заяви в камарата на общините, отговаряйки на един въпрос на неизменния Дъдли Стюърт, че

„руската армия е навлязла в Молдавия без заповед от с.-петербургския кабинет; тя има за цел само да поддържа или установи реда, след което незабавно ще бъде изтеглена: тя е навлязла със съгласието на молдавския княз и Русия няма намерение да завоюва тази територия."

През август 1848 г., когато руската армия в поход към Букурещ отново премина Прут и молдаво-власите изпратиха делегация в Цариград, Диванът се обърна за съвет към посланиците на Англия и Франция и получи от лорд Редклиф препоръка да се придържа към политическия курс, предписван от Русия.

През октомври, когато турците и русите съвместно окупираха Влашко, русите преследваха един влашки офицер и в самата квартира на командуващия турските войски в Букурещ Омер паша, който заедно с Фуад Ефенди отправи протест по този повод. Като узна за това оскърбление, Портата заяви, че не желае повече да има работа с русите, и заповяда на своите войски да се оттеглят зад Дунава, за да престанат да бъдат съучастници в по-

литиката на русите в дунавските княжества. При това Портата заплаши, че ще отправи до великите държави тържествен протест, подкрепен от подробен меморандум за всичко, което е станало в дунавските княжества. Същият посланик отново се намеси и провали тези намерения на Портата.

Най-после, когато съвместната руско-турска окупация в 1849 г. се превърна в терористичен режим и когато съпротива оказваше само Магиеру, вождът на нередовните влашки войски, той бе принуден да отстъпи отвъд Карпатите „под натиска на британския генерален консул, който му изтъкнал, че присъствието на неговата армия парализирало дейността на дипломацията и че правата на неговата страна скоро щели да бъдат възстановени“

Написано от К. Маркс на 4 юли 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune“, бр. 4134 от 19 юли 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

Ф. ЕНГЕЛС

ВОЙНАТА НА ДУНАВА[166]

Преди около 80 години, когато победоносните армии на Екатерина II откъсваха от Турция една провинция след друга, още преди тези провинции да бъдат превърнати в това, което днес се нарича Южна Русия, поетът Державин в един от своите изблици на лирично вдъхновение, в които обичаше да превъзнася славата, ако не и добродетелите на тази императрица и неизбежното бъдещо величие на нейната империя, написа едно паметно двустишие, което изразява и сега в сбита форма високомерието и самоувереността на царската политика:

Защо ти е съюзник, о, Русия?
Прекрачи — и твоя е цялата вселена.*

Това може би щеше да бъде вярно дори и сега, стига само Русия да можеше да крачи напред; това движение обаче среща доста сериозни препятствия. Ето защо тя е принудена, поне засега, малко да отсрочи завземането на вселената. Но особено е засегната нейната гордост от това, че отстъпвайки, тя не само не може да си осигури световно господство, но е принудена дори да изостави ключовете на обикновената крепост Силистра на Дунава, които тя се бе заклела да завладее. И което е още по-печално, тя оставя и около петдесет хиляди свои синове, загинали на бойното поле и от болести само в тази кампания.

От военна гледна точка обсадата на Силистра несъмнено е най-важното събитие от началото на войната. Именно поради то-

* Державин. „По случай завземането на Варшава“. *Ред.*

ва, че русите не успяха да завземат тази крепост, тяхната кампания се провали, а към тяхното сегашно отстъпление отвъд Серет се прибавя позорът и немилостта на царя. Ние вече дадохме на нашите читатели грижлив и, надяваме се, ясен анализ на ранните етапи на обсадата на Силистра; сега, след като получихме с парахода „Пасифик“ официалните руски отчети, ние можем найсетне да проследим цялата операция до нейното завършване, отдавайки дължимото на всяка страна. Освен руските отчети, написани ясно, точно и делово, но съдържащи много пропуски, ние разполагаме сега с отчета на лейтенант Насмит (от бенгалската артилерия), написан за лондонския „Times“[167]. Това е пълен дневник на обсадата, съдържащ много интересни подробности, но написан доста небрежно и в някои случаи даващ неточни данни. Уместно е да се отбележи, че изказаните от нас по-рано възгледи и заключения за обсадата напълно се потвърждават от тези по-късни и по-подробни отчети с изключение на обстоятелството, че турците не са изоставили форта Араб-Табиа, докато ние предполагахме, че в последния етап на обсадата те ще бъдат принудени да направят това. Изглежда също така, че русите са действували още по-необмислено, отколкото предполагахме ние. Отначало те са предприели правилна атака срещу крепостта откъм изток, в низините на Дунава, надявайки се, че ще могат въобще да заобиколят отделените от крепостта фортове и веднага да извършат пробив в главната стена на Силистра. Ако този опит е имал някакви достойнства, това са само достойнствата на оригиналността. Това е може би първият случай, при който срещу една крепост се копаят траншеи и апроши в местност, която не само е застрашена откъм фланговете от укрепени от неприятеля височини, но над която тези височини господствуват и откъм тила. След това е била предприета втора, неправилна атака срещу тези височини, и то така изкусно, че след като са били изгубени две седмици за рекогносцировка и щурмове, при които са били убити и извадени от строя хиляди руси, и против тези височини русите са били принудени да започнат правилна обсада. Толкова за умението, проявено от русите. Да преминем сега към подробностите на обсадата.

На 1 юни русите получили от левия бряг на Дунава нова партида обсадни оръдия, от които била съставена батареята, издигната срещу Араб-Табиа. Турците изкопали окопи и поставили мини под контраескарпите и гласисите на този форт. На 2 юни бил убит от шрапнел Муса паша, комендант на Силистра. Надвечер русите възпламенили мина под един от бастионите на Араб-Табиа. Тъй като по това време те още не са можели да достигнат

гребена на гласиса, мината несъмнено е била поставена не много точно. Разстоянията и линията на най-малката съпротива изглежда са били неправилно пресметнати и поради това мината не само не нанесла повреди на турските отбранителни съоръжения, но експлодирала назад и засипала руските траншеи с град от камъни и пръст. Но тук били съсредоточени щурмови отряди, готови за атака, и лесно е да си представим как им е подействувал този град от камъни. Как са успели русите в действителност да блокират крепостта, личи от факта, че на този ден 5 000 души нередовни турски войски от Разград, западно от Силистра, си пробили път в обсадения град.

От 4 до 8 юни копането на траншеи против Араб-Табиа продължило. Русите достигнали гласиса, смело прокопали подземен ход до неговия гребен, но били твърде слабо прикривани от техния артилерийски огън. Те почнали да поставят мина под рова и я докарали до ескарпа на бастиона. Тези работи още продължавали, когато на 9 юни маршал Паскевич предприел една от своите непонятни демонстрации на сила под формата на рекогнисцировка срещу крепостта, в която участвували 31 батальона, 40 ескадрона и 144 полски оръдия. Какво е разчитал да постигне той с това, никой не може да каже. Изглежда това е било една от ония демонстрации, които се правят изключително с надеждата, че ще се яви някакъв случай за сериозни действия, или най-малкото, за да бъде заставен врагът да повярва в безполезността на съпротивата. На турците обаче тя не направила подобно впечатление. Напротив, те изпратили срещу русите 4 000 кавалеристи, които според руското комюнике били жестоко разбити. Но Насмит уверява, че те се върнали с шестдесет руски коня, пленени в тази схватка. А в същото време Паскевич, вместо сам да извърши рекогнисцировка, бил рекогнисциран от един турски снаряд, който до такава степен го извадил hors de combat, че той трябвало да бъде откаран в Яш.

На 10 юни обсадата достигнала кулминационната си точка. Голямата мина, последната надежда на Шилдер, била възпламенена. Тя действително направила проходим пробив в предния бастион на Араб-Табиа. Руските отряди предприели щурм; но както трябвало да се очаква, турците отдавна били вече построили сирге, или втори ред укрепления с ров малко зад главната стена, и когато русите се доближили към него, те били принудени да спрат и били подложени на унищожителен огън. А щом един щурмуващ отряд е спрян, той е разбит, тъй като огънят на неприятеля, прикрит зад валовете и поддържан от артилерия, и то от разстояние, от което всеки изстрел попада в целта, го заставя

да отстъпи само след няколко минути. Поради това руските били принудени бързо да отстъпят през направения от тях пробив, а след тях се понесли турците, които ги преследвали до техните траншеи и разрушили част от обсадните съоръжения. Тази атака била последната сериозна операция на русите против Силистра. Ако обсадата привидно и формално още продължавала до идването на заповедта за нейното прекратяване, това се правело само за спазване на външно приличие. На 12 юни блокадата е била поддържана толкова слабо, че офицери-европейци от Шумен преминали в крепостта без всякакви затруднения.

Русите открили своите траншеи в низините край Дунава на 19 май, а на 22 май техните батареи, на брой седем, започнали да обстрелват Араб-Табиа. На следващия ден срещу този фронт били изкарани още петнадесет оръдия. И все пак според руския отчет правилната обсада на Араб-Табиа започнала едва на 31 май. Това очевидно показва, че батареите, установени на 21 и 22 май, са изпълнявали само ролята на първи паралел и са се състояли само от тежки оръдия за обстрелване на форта с продолен огън. От 31 май до 10 юни руските батареи се приближили на сто ярда от крепостта, т. е. напреднали от първия до третия паралел в основата на гласиса. Гласисът не бил покрит, нито били установени траншейни батареи, но, както вече споменахме, бил прокопан подземен проход до гребена на гласиса с цел да бъде поставена мина.

Тъй като от всички отчети се вижда, че фортът Араб-Табиа е представлявал чисто и просто полско укрепление — с обширни размери, но неспособно за продължителна съпротива, — действията на неговите защитници, състоящи се от 4 батальона и 500 души нередовни войски под командуването на Хюсеин паша, разбира се, заслужават висока похвала. Девет дни обстрелване с далгобойни оръдия, единадесет дни в открити траншеи, две минни подкопавания и четири или пет щурма, и въпреки това поражение на противника — наистина във военната история едва ли ще се намери друг случай, когато един прост външен форт като Араб-Табиа е издържал толкова дълго. С него могат да се сравнят най-вече отбраната на Колберг от прусите в 1807 и на Данциг от французите в 1813 г.

Изглеждаше твърде странно, че през време на цялата обсада Омер паша не предприе нищо, за да подкрепи един такъв важен пункт и да го освободи от обсадата. От неговото писмо до Сами паша, губернатор на Видин, обаче се вижда, че той действително се е готвел да отиде на помощ на Силистра, когато русите отстъпили на левия бряг на Дунава.

„Вие знаете“ — пише той в това писмо, — „че аз съсредоточих всички наши войски в района на Шумен и се готвех да отида на помощ на крепостта. Шест полка кавалерия и три батареи вече бяха тръгнали от Шумен в това направление. Като узнаха за това придвижване, русите бързо отстъпиха на левия бряг с цялата си артилерия. За четиридесетте дни обсада на крепостта те загубиха 25 000 убити.“

Какво възнамеряват да правят сега русите, не може да се каже. Ако се вярва на някои виенски вестници, те имат намерение да заемат позиции отвъд река Бузеу, но същите вестници уверяват, че русите се оттеглят от страх от австрийците и че позицията при Бузеу вече е заобиколена от австрийците. Ако русите се опитат да задържат Молдавия, австрийците биха ги заобиколили откъм Галиция и Буковина. Но навременното съединяване на руските войски в Полша с бившата Дунавска армия в Подолия и Волиния би довело на свой ред до заобикаляне на Австрия и би поставило под заплаха североизточната част на Галиция до Сан и Днестър.

Ако се абстрахираме за миг от политическите съображения и предположим, че Австрия е готова да се присъедини към силите на съюзниците и да нападне Русия, положението на нещата ще изглежда така: Австрия би могла да даде 200 000—250 000 души за съвместни действия със съюзниците, които на свой ред разполагат с около 100 000—120 000 турци и 60 000 души англо-френски войски. На тези сили Русия би могла да противопостави четирите корпуса на Дунавската армия с техните резерви, което, като се приспаднат съответните загуби, прави приблизително 200 000 души. Вторият корпус под командуването на Панютин, трите запасни кавалерийски корпуса и още някои пехотни резерви и подкрепления от новите набори биха могли да възлязат общо на около 180 000 души, така че общата численост на руските войски би достигнала 350 000 души, от които ще трябва да се приспаднат гарнизоните за охрана на Крим и на някои райони на Южна Русия. В тази цифра не са включени гвардията, гренадирите и първият армейски корпус, оставени за защита на Полша и Прибалтийските провинции, както и финландският корпус, наброяващ около 15 000 души. Вземайки всичко това под внимание, разликата в числеността на войските на двете воюващи страни не би била толкова голяма, че да лиши Русия от шансове за някакъв успех, ако тя се ограничи с отбрана в тесния смисъл на тази дума.

Ако пък Австрия, както можем да заключим от последните дипломатически съобщения и от нейната пълна пасивност на молдавската граница, няма други намерения, освен да посредничи

между воюващите страни, можем със сигурност да кажем, че през тази година няма да стане нищо сериозно нито в Молдавия, нито в Бесарабия.

Написано от Ф. Енгелс на 6 юли 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4139 от 25 юли 1854 г. като уводна

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

*ПОДРОБНОСТИ ЗА МАДРИДСКОТО ВЪСТАНИЕ. — АВСТРО-ПРУСКИТЕ ИСКАНИЯ. — НОВ ЗАЕМ В АВСТРИЯ. — ВЛАШКО

Лондон, петък, 7 юли 1854 г.

Новините, които получаваме за военното въстание в Мадрид, продължават да са твърде противоречиви и откъслечни. Всички телеграми от Мадрид са, разбира се, правителствени съобщения и тяхната достоверност е също тъй съмнителна, както и достоверността на бюлетините, публикувани в „Gaceta"[168]. Следователно един преглед на оскъдния материал, с който разполагам, е всичко, което мога да ви предложа.

Читателите навярно помнят, че О'Донел бе един от генералите, изгонени от кралицата през февруари тази година; отказвайки да се подчини, той се укривал в Мадрид и от своето убежище поддържал тайна кореспонденция с мадридския гарнизон и по-специално с генерал Дулсе, генералния инспектор на кавалерията. Правителството знаело, че той се намира в Мадрид, и на 27 юни през нощта военният министър генерал Бласер и военният губернатор на Нова Кастилия генерал Лара били уведомени за подготвяно под ръководството на генерал Дулсе въстание. Не било направено обаче нищо, за да се предотврати или смаже въстанието в зародиш. Затова на 28 юни генерал Дулсе под предлог за военна инспекция успял без мъка да събере около 2 000 кавалеристи и да излезе с тях от града, придружен от О'Донел, възнамерявайки да отвлече кралицата, която се намирала в Ескуриал. Планът обаче не успял и на 29 юни кралицата, придружена от председателя на Съвета граф Сан-Луис, пристигнала в Мадрид и направила преглед на войските, докато въстаниците се разположили в околностите на столицата. Към въстаниците се присъединил полковник Ечагуе с 400 войници от полка принц, които

донесли със себе си полковата каса, в която имало 1 000 000 франка. На 29-и вечерта от Мадрид под командуването на генерал Лара била изпратена една колона, състояща се от седем батальона пехота, един кавалерийски полк, един отряд конна жандармерия и две артилерийски батареи, за да посрещне метежниците, разположени във Вентас-дел-Еспириту-Санто и в селцето Викалваро. На 30 юни между двете армии станало сражение, за което има сведения от три различни източника: официалния доклад, отправен от генерал Лара до военния министър и публикуван в „Gaceta", една информация, публикувана в „Messager de Bayonne", и дописката на мадридския кореспондент на „Indépendance belge", който е бил очевидец на сражението. За първия от тези отчети, който може да се намери във всички лондонски вестници, няма какво особено да се каже; в него генерал Лара отначало заявява, че е нападнал въстаниците, а след това, че въстаниците го нападнали, че взел пленници, а след това, че и той дал пленници, че удържал победа и че се е върнал в Мадрид и enfin*, че оставил въстаниците господари на положението, като осеял полесражението с труповете на „враговете", докато неговите собствени загуби възлизали само на тридесет ранени.

Ето и версията на „Messager de Bayonne":

„На 30 юни в 4 часа сутринта генерал Кесада напусна Мадрид, отправяйки се начело на две бригади да атакува бунтовническите войски. Сражението трая кратко време и генерал Кесада получи енергичен отпор. В 7 часа вечерта военният министър генерал Бласер, след като събра на свой ред целия гарнизон на Мадрид (между другото този гарнизон се състои от около 7 000—8 000 души), направи вилазка. Незабавно започна битка, която продължи почти без прекъсване до късно вечерта. Пехотата, застрашена от многобройната кавалерия на въстаниците, се построи в карета. Полковник Гариго начело на няколко ескадрона така стремително атакува едно от тези карета, че го разпръсна, но бе на свой ред посрещнат от огъня на една замаскирана батарея от пет оръдия, чийто картеч разпръсна неговите ескадрони. Полковник Гариго попадна в ръцете на кралските войски, но генерал О'Донел, без да губи нито миг, събра своите ескадрони и толкова енергично атакува пехотата, че разстрои нейните редове, освободи Гариго и плени петте артилерийски оръдия. След този неуспех войските на кралицата отстъпиха към Мадрид, където пристигнаха в 8 часа вечерта. Един от техните генерали, Менсина, бе леко ранен. В резултат на ожесточената схватка двете страни дадоха голям брой убити и ранени."

Преминаваме сега към дописката на вестник „Indépendance", носеща дата: Мадрид, 1 юли. Тя ни се струва най-достоверна:

„Вентас-дел-Еспириту-Санто и Викалваро бяха театър на ожесточена схватка, в която войските на кралицата бяха отхвърлени към Фонда де ла Алегриа. Трите карета, построени последователно в различни пунктове, спон-

* — най-после. *Ред.*

танно се разпръснаха по заповед на военния министър. Четвъртото бе образувано зад Ретиро. Десет ескадрона въстаници под личното командуване на генералите О'Донел и Дулсе го атакуваха в центъра (?), докато герилерос го нападнаха откъм фланга (?)." (Трудно е да се разбере какво разбира кореспондентът под център (!) и фланг (!), когато атаката се извършва срещу каре.) „Въстаниците на два пъти нападаха артилерията, но бяха отблъснати с картеч. Те очевидно възнамеряваха да пленят артилерийските оръдия, които се намираха на ъглите на карето. Междувременно настъпи нощ и правителствените войски отстъпиха на ешелони към Алкарската врата, където един ескадрон кавалерия, останал верен на кралицата, неочаквано бе застигнат от отряд въстаници улани, скрити зад Плаца дел Торо. Възползвайки се от объркването, предизвикано от тази неочаквана атака, въстаниците плениха четири артилерийски оръдия, които бяха изостанали. Загубите на двете страни са приблизително еднакви. Кавалерията на въстаниците пострада много от картеча, но техните улани почти унищожиха един полк на кралицата и конната жандармерия. Последните сведения гласят, че въстаниците са получили подкрепления от Толедо и Валядолид. Носят се дори слухове, че генерал Нарваес се очаква днес във Валекас, където щял да бъде приет от генералите Дулсе, О'Донел, Рос де Олано и Армеро. Пред Аточката врата са прокопани траншеи. Тълпи любопитни изпълват железопътната гара, откъдето могат да се видят предните постове на генерал О'Донел. Но всички входове към Мадрид строго се охраняват...

3 часа след обед същия ден. Значителни сили на въстаниците заемат селцето Валекас, което се намира на разстояние три английски мили от Мадрид. Правителството очаква днес да пристигнат войски от провинциите, по-специално кралският батальон. Но ако се вярва на последните сведения, тази войскова част вече се е присъединила към въстаниците.

4 часа след обед. В настоящия момент почти целият гарнизон напуща Мадрид и се отправя към Валекас срещу въстаниците, които проявяват извънредно голяма самоувереност. Магазините са затворени. Охраната на Ретиро и изобщо на всички правителствени здания бе въоръжена по спешност. Току-що узнах, че вчера към въстаниците са се присъединили няколко роти от гарнизона. Мадридският гарнизон се командува от генерал Кампусано, за когото погрешно бе съобщено, че преминал на страната на въстаниците, от генерал Виста Ермоса и от военния министър Бласер. Подкрепленията, които правителството очаква, още не са дошли; но твърди се, че 4-и пехотен и 1-и кавалерийски полкове вече са напуснали Валядолид и с бърз марш вървят към Мадрид. Същото се говори за гарнизона на Бургос, който се командува от генерал Турон. Най-после генерал Риверо бил напуснал Сарагоса начело на значителни сили. Поради това трябва да се очакват още по-кървави сблъсквания."

До 6 юли от Мадрид не бяха получени нито вестници, нито писма. Само вестник „Moniteur" помести следната лаконична телеграма, носеща дата: Мадрид, 4 юли.

„Спокойствие продължава да цари в Мадрид и провинциите."

Съгласно едно частно съобщение въстаниците се намирали в Аранхуес. Ако сражението, което кореспондентът на „Indépendance" предсказваше за 1 юли, е завършило с победа на правителството, не биха липсвали нито писма, нито вестници, нито бюлетини. Въпреки обсадното положение, обявено в Мадрид, вестни-

ците „Clamor Pùblico“, „Nación“, „Diario“, „España“ и „Época“ отново са излезли, без предварително да уведомят за това правителството, което узнало този печален факт от своите чиновници. Измежду арестуваните в Мадрид се споменават банкерите Антонио Гилермо Морено и Хосе Мануел Колядо. Издадена била също заповед за арестуването на Сихора Севиляно, маркиз де Фуентес де Дуеро, близък приятел на маршал Нарваес. Господа Мон и Пидал се намирали под надзор.

Преждевременно би било да се съди за общия характер на това въстание. Но може да се каже, че то, изглежда, не е дело на прогресистката партия [169], тъй като генерал Сан-Мигел, представител на тази партия във военните кръгове, си седи спокойно в Мадрид. Ако се съди по съобщенията, душа на заговора е по-скоро Нарваес, а кралица Кристина, чието влияние напоследък много е отслабнало поради фаворита на кралицата (Изабела II) граф Сан-Луис, също не е чужда на това движение.

Едва ли има друга страна, с изключение на Турция, за която Европа да знае толкова малко и да съди толкова неправилно, както за Испания. Безбройните местни пронунциаменто и военни метежи научиха Европа да гледа на Испания като на императорския Рим от епохата на преторианците. Това е също така погрешно, както са погрешни повърхностните преценки за Турция на онези, които си въобразяват, че жизнеността на тази нация е изчерпана, защото нейната официална история през последния век се свежда само до дворцови преврати и émeutes* на еничарите. Причината за това заблуждение се крие в обстоятелството, че вместо да търсят източника на жизнените сили на тези народи в техните провинциални и местни организации, историците го намират в дворцовите алманаси. Промените в това, което ние обикновено наричаме държава, толкова малко засягаха испанския народ, че той се задоволяваше да предостави тази ограничена област на променливите страсти и дребните интриги на придворни фаворити, военни, авантюристи и на неколцина така наречени държавни дейци — и досега той е имал малко причини да се разкайва за това си безразличие. По своя характер най-новата испанска история заслужава съвсем различна оценка от тази, която ѝ е била давана досега, и аз ще се възползвам от случая, за да се спра подробно на това в една от своите следващи статии. Сега мога да отбележа само следното: не трябва да се изненадваме, ако един чисто военен метеж на Пиренейския полуостров прерасне във всеобщо въстание, тъй като последните финансови декрети на

* — бунтове. *Ред.*

правителството[170] превърнаха бирника в прекрасен пропагандатор на революцията.

В настоящия момент съдбата на войната се решава от Австрия. Ако нейните войски досега не са навлезли във Влашко, то е само защото тя чака отговора на руския император. Горчаков, както съобщава телеграфът, бил вече пристигнал във Виена, носейки със себе си неблагоприятен отговор. Австро-пруските искания, изпратени на 3 юни, са публикувани за пръв път в „Kölnische Zeitung"[171]. Най-важните пасажи в австрийските искания са следните:

„Императорът на Русия, след като прецени мъдро всички изложени му съображения, ще вземе под внимание значението, което австрийският император придава на необходимостта руската армия да спре настъплението си отвъд Дунава и той да получи от руския император определени сведения относно срока, надяваме се, не много далечен, когато ще бъде прекратена окупацията на дунавските княжества. Император Николай, ние не се съмняваме в това, желае мир; следователно той ще потърси начин да сложи край на едно положение, което всеки ден все повече става източник на вътрешни вълнения за Австрия и Германия. Ние сме уверени, че той няма да поиска — продължавайки окупацията за неопределен срок или поставяйки непрнемливи за нас условия за евакуирането на дунавските княжества — да принуди император Франц Йосиф лично да вземе мерки за охраняване на своите интересн, които са сериозно застрашени от сегашното положение на нещата."

Пруската нота, чиято цел е да подкрепи австрийските „искания"[172], завършва, както следва:

„Кралят се надява, че императорът ще се съгласи спорният въпрос да бъде поставен върху почва, която би предложила практически изходни точки, за да се улесни неговото задоволително разрешаване чрез ограничаване и установяване на точните рамки на действията на двете страни. Нашият августейши господар следователно се надява, че настоящата стъпка ще бъде посрещната от императора на Русия по начин, отговарящ на стремежите, които са я вдъхновили, и че отговорът, който ние, както и виенският кабинет, очакваме с интерес, съответствуващ на неговата важност, ще бъде от естество да освободи краля от тежката необходимост, която му налагат неговият кралски дълг и поетите от него задължения."

Хес, главнокомандуващият Източната армия, възнамерява да установи главната си квартира в Черновиц. Виенският вестник „Soldatenfreund" привежда следната биография на генерал Хес:

„Фелдмаршал фон Хес е роден във Виена в 1788 г.; в 1805 г. постъпва като подпоручик в полка Дюлаи, в края на 1815 г. става щабен офицер, а в 1822 г. подполковник и военен интендант в Торино. От 1829 г. полковник, в 1831 г. бива назначен за интендант на подвижния корпус в Горна Италия. В 1842 г. той получава чин генерал-лейтенант, в 1848 г. е началник-щаба на армията на Радецки. Той разработил плановете за похода срещу Мантуа, Куртатоне и Виченца в 1848 г., както и за кратката кампания през 1849 г., която завърши с битката при Новара."

Относно открито признатите намерения на Австрия да окупира Влашко ще приведа думите на самите австрийски вестници.

„Frankfurter Postzeitung“, орган на австрийското посолство при бундестага, отбелязва:

„Австрия по силата на своето географско положение е длъжна да съдействува най-решително за възстановяването на мира, като фактически раздели чрез окупиране на дунавските княжества воюващите страни и заеме най-важните пунктове между тях. Ако руснте се оттеглят отвъд Прут, турците и техните съюзници няма да могат да преминат Дунава. Ако вземем освен това под внимание, че всяка от страните е придобила известен опит и се е отказала от определени илюзии“ (руснте — от илюзията за своето военно превъзходство, морските държави — от илюзията за всемогъществото на своите флоти), „ясно е, че сегашната ситуация прави почти неизбежно възобновяването на мирните преговори.“

Вестник „Lloyd“ от своя страна отбелязва:

„Оспорваната територия, а именно дунавските княжества, ще се намира под покровителството на неутрална държава. Тогава турска армия няма да може да заеме позиции на бреговете на Прут. Един въоръжен посредник ще стои между войските на западните държави и войските на Русия и ще предотврати сблъскване между тях в дунавските княжества. По такъв начин фактически ще настъпи примирие на най-важния театър на военните действия. Ако действително още съществува възможност за мир, тази мярка може да допринесе за това. Нито в С.-Петербург, нито някъде другаде може да има някакви съмнения, че Австрия е взела решението да окупира дунавските княжества само за да осигури мира, и че това е същевременно последната възможна стъпка за предотвратяване на всеобща война.“

И най-после, твърде интересна статия по този въпрос намираме в „Spenersche Zeitung“[173], който излиза в Берлин:

„Потвърждава се, че посланиците на четирите велики сили ще имат във Виена още едно съвещание, първо, за да се запознаят с конвенцията, сключена между Австрия и Портата, и да потвърдят, че тя се намира в съответствие с предишните протоколи на съвещанията, и, второ, да се споразумеят за такова изменение на принципите, установени с виенския протокол от 9 април, което да послужи като конструктивна основа за евентуални предварителни преговори за мир.“

Междувременно Австрия се е възползвала от тези обстоятелства, за да състави проект за нов заем, официално публикуваните условия на който са следните:

„1. Размерът на заема се установява засега на 350 до 500 милиона флорина. Ако подписката достигне тази сума, плащанията ще се извършват в течение на три, четири или пет години, в зависимост от сумата на подписката.

2. Емисионната цена се установява на 95 в банкноти.

3. Лихвата възлиза на 5% и се плаща с метални монети.

4. Подписката няма принудителен характер; чрез съответните власти във всички провинции императорското правителство ще апелира към *патриотизма* на поданиците на държавата.

5. Заемът е предназначен за изплащане на държавния дълг към банката в размер на около 80 милиона с цел да се възстанови стойността на банкнотите. Остатъкът" (много остроумно е да се наричат остатък четири пети от цялата сума) „ще бъде използуван за попълване на бюджета през следващите години."

Вестник „Lloyd", разбира се, уверява, че тази грандиозна финансова операция, както се проектира сега (и едва ли не за пръв път!), веднъж завинаги ще тури край на обезценяването на австрийската валута. Читателите помнят, че именно този предлог е бил изтъкван при сключването на почти всеки австрийски заем през този век. Но в тази грандиозна операция все пак има някои пунктове, които те може би не са забелязали, тъй като те грижливо са изпуснати в цитираното по-горе съобщение. По този повод вестник „Globe" писа снощи следното:

„Този заем ще бъде национален, т. е. всеки данъкоплатец ще трябва да подпише известна сума пропорционално на плащаните от него данъци. Отначало ще се приложи морална, а след това и пряка принуда. Следователно това мероприятие фактически се свежда до установяване на допълнителен данък с обещанието, че съответната сума ще бъде върната."

Странно е до каква степен цялата тази операция и по мотивировката си, и по начина на изпълнението си прилича на последните испански укази, които бяха прелюдия към революцията.

В предишната си статия* аз обърнах вашето внимание върху правата и положението на влашкия народ в противовес на твърдението, че дипломатическите търкания били възникнали по повод нарушаването на тези права. В парижкия вестник „Siècle"[174] току-що се появи докладът на г. Барбу Бибеску, префект на Мегединц, Малко Влашко, до министъра на вътрешните работи на Портата. Тук най-после чуваме глас в защита на народа на дунавските княжества, към чиято съдба „защитниците на цивилизацията" се отнасят с такова позорно равнодушие. Докладът започва със съобщението, че

„русите, за да си отмъстят за пасивната съпротива на съвършено невъоръжения народ, си позволиха най-отвратителни жестокости и разрушения при отстъплението си от Малко Влашко. Те отнесоха със себе си цялата хазна, печатите и архивите на местното управление и църковните принадлежности. Преди да заминат, те избиха добитъка, оцелял от предишните безбройни реквизиции, като при това не го взеха със себе си, а го оставиха да изгние, само за да може народът да почувствува тяхната жестокост и омраза."

По повод на разпространените тогава слухове за предстоящо навлизане на австрийците във Влашко г. Бибеску отбелязва, че „дори една доброжелателна чуждестранна армия винаги е бреме

* Виж настоящия том, стр. 308—312. *Ред.*

за страната, която тя окупира." Той казва, че Влашко не се нуждае от австрийците; то само́ е в състояние да извади 50 000 обучени и дисциплинирани бойци. Във всеки един от седемнадесетте департамента на Влашко има в момента по 3 000 души жандармерия, лесничеи, пъдари и бивши войници, които се нуждаят само от оръжие, за да се хвърлят при първия сигнал срещу русите. Той завършва със следните думи:

„На нас ни липсва само оръжие; ако нямате достатъчно във вашите арсенали, множество фабрики във Франция, Англия и Белгия имат в излишък и ние сме готови да платим за него. Оръжие, и още веднъж оръжие, ваше превъзходителство, и след по-малко от три месеца в дунавските княжества няма да остане нито един руснак, а Високата Порта ще намери една сила от 100 000 румъни, стремящи се също тъй страстно, както и турците, да изгонят и накажат своя общ и непримирим враг."

Бедният префект на Мегединц не разбира, че Австрия подчинява властите на своята окупация именно за да попречи на тяхното въоръжаване и да не допусне те заедно с турците да изгонят и накажат русите.

Според лондонските вестници сър Чарлз Нейпир се опитвал да примами царските адмирали да излязат от Кронщад и да напуснат убежището, зад чиито гранитни стени те „треперят" пред англо-френската флота. Но защо английските моряци не напуснат своите дървени убежища и не влязат в борба с русите там, където те са в стихията си — на сушата? Трябва да се отбележи, че противно на самохвалството на англичаните русите все пак излязоха от Севастопол и „повредиха" парахода „Фюриъс".

Бараге д'Илие е назначен за командуващ на изпращаната в Балтийско море дивизия, която трябва да бъде натоварена на кораби на 14 юли. Англия щяла да предостави транспортни средства за 6 000 души. Същото количество войски и една полска батарея щели да бъдат натоварени на френски кораби. Ако прибавим към това морската пехота, която се намира под командуването на полковник Фиерон, то цялата балтийска дивизия ще наброява 13 000—14 000 души. В същото време в Марсилия още не е преустановено натоварването на войски за изпращане в Черно море; очевидно, процесът на разоръжаване на Франция още не е достигнал желаната степен на „безопасност".

Написано от К. Маркс на 7 юли 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4136 от 21 юли 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

*ВЪЗБУЖДЕНИЕТО В ИТАЛИЯ. — СЪБИТИЯТА В ИСПАНИЯ. — ПОЗИЦИЯТА НА ГЕРМАНСКИТЕ ДЪРЖАВИ. — АНГЛИЙСКИТЕ СЪДИИ

Лондон, петък, 14 юли 1854 г.

Сър Чарли* се върна от Кронщад без шум и без загуби в убити и ранени освен няколко храбри моряка, отнесени от холерата. За да се поддържа доброто настроение на публиката, същият фарс сега ще бъде повторен при Севастопол: при Одеса вече са били видени петдесет кораба на съюзническата флота, които „държали курс“ към този пункт.

Насроченото за днес натоварване на френски войски на кораби в Кале е отложено за 20 юли, за да се изчака, както се говори, развитието на събитията в Испания.

Генерал Будберг е принудил населението на дунавските княжества да приеме обръщение, в което на император Николай се изразява благодарност за окупацията на страната и за защитата ѝ срещу „жестоките варвари турци“. „Ефрат“, който напусна Цариград на 5 юли и на 13 юли пристигна в Марсилия, носи важното съобщение, че Добруджа изобщо не е евакуирана от русите и че „знаменитият“ злополучен** Решид паша отново е заел поста министър на външните работи.

На 8 юли съобщиха от Краков, че княз Паскевич пристигнал в гомелския дворец, разположен в неговите литовски владения, и повече нямало да участвува в сегашната кампания. При това се добавя, че се отказали не само от него, но и от неговия план за кампанията; и това звучи толкова по-правдоподобно, защото руските войски, които вече отстъпваха към Молдавия, отново са се

* — адмирал Чарлз Нейпир. *Ред.*

** Игра на думи: „wretched“ — „злополучен“ — звучи близко до името Решид. *Ред.*

насочили напред под командуването на княз Горчаков, който концентрирал значителни сили пред Букурещ. Разположението на руските войски понастоящем е следното: дясното им крило по горното течение на Яломица се простира до Трансилванските Алпи, където с помощта на двадесет и четири тежки артилерийски оръдия държи Темешкия проход; центърът им заема пространството от Фокшани до Букурещ; лявото им крило под командуването на Лидерс се намира при Браила, а крайното ляво крило под командуването на Ушаков е в Добруджа.

Според последните сведения от театъра на военните действия значителни турски сили (40 000 души, включително 12 000 съюзници) преминали Дунава и завзели Гюргево. Френските вестници съобщават, че руското селище в устието на Сулина било бомбардирано от кораби на съюзническата флота и разрушено; но към това съобщение трябва по-скоро да се отнесем така, както към измислиците за второто бомбардиране и разрушаване на Бомарсунд в Балтийско море. Операциите на маршал Сен-Арно на Изток изглежда са предизвикали в двореца Тюйлери известни опасения да не би да вземат прекалено голям мащаб. Във всеки случай съобщава се, че френското правителство е изпратило специален инспектор — разбира се, *финансов специалист,* — за да пообуздае неговото прекомерно усърдие (son excès de zèle).

В Италия и правителството, и народът са обзети от странно възбуждение. Генерал Ла Мармора, военният министър на Пиемонт, е издал заповед за образуването на военни лагери в Савоя, Сен-Морис, Александрия и дори на остров Сардиния. Под знамената са призовани голям брой войници, намиращи се в безсрочен отпуск. Същевременно се попълват запасите в крепостите на Александрия и Казале. От друга страна, маршал Радецки също е издал заповед за образуване на военен лагер между Верона и Волта, където всеки ден над 20 000 войници се обучават за водене на малка война (petite guerre). В Кодоньо, Казале, Пустерларцо и някои други градове на Ломбардия са станали безредици, предизвикани от високите цени на хранителните продукти. Около двеста души са били арестувани и изпратени в Мантуа. Според писма, получени от Неапол, там са били извършени многобройни арести; същото е станало и в Сицилия, където в затвора бил хвърлен синът на граф Карафа. Кралят-бомба* взема извънредни мерки за въоръжаване по суша и море. Той заповядал крепостта Гаета да бъде приведена в бойна готовност за всяка евентуалност. Той заявил, че в цяла Европа вилнее чума, и затова за всички присти-

* — Фердинанд II. *Ред.*

гащи кораби е установена строга карантина. Всички кораби, които идват от Португалия, Глазгоу и Сардинското кралство, се подлагат на карантина за десет дни, корабите от Тоскана и Римската държава — за седем дни. Тъй като подобни ограничения са въведени вече по отношение на почти всички страни, свободното пристигане на кораб е рядко изключение. Чуждата кореспонденция, която пристига по суша, се подлага на всички предохранителни мерки, които се спазват по отношение на страните, в които вилнее чума. Връзките с Папската област продължават да се поддържат през Монтекасино и Сора, както и през Абруците, но вероятно скоро по цялата граница ще бъде установен санитарен кордон.

Последната поща, която се очаква от Мадрид през Бордо, до вчера още не бе получена в Париж. Съобщава се, че кралските войски продължавали да преследват метежниците, че ги били настигнали и пристъпили към тяхното унищожение. Отначало се съобщаваше, че метежниците бягали към Естрамадура, възнамерявайки да стигнат до португалската граница. А сега узнаваме, че те се намирали на път за Андалузия, обстоятелство, което едва ли показва, че метежниците се стремят да напуснат толкова скоро своето отечество. Според частни писма генерал Серано се бил присъединил към въстаниците заедно с 300 кавалеристи, но „Gaceta" твърди, че той се бил присъединил сам. В Мадрид се разпространили слухове, че полкът на краля (del Rey) бил преминал на страната на въстаниците. Кореспондентът на „Morning Chronicle" прибавя, че към тях се присъединили и 200 офицери от всички родове оръжие, няколко роти от полковете, разквартирувани в Толедо, и два батальона доброволци от Мадрид. „Gaceta" съобщава, че дивизията, на която е възложено преследването на метежниците, била тръгнала от Мадрид на 5 юли вечерта. Тя била съставена от три бригади пехота, една бригада кавалерия, две артилерийски батареи, една сапьорна рота и група служители от военното ведомство. Дивизията потеглила под командуването на генерал Виста Ермоса, който обаче на другия ден бил сменен от военния министър генерал Бласер. С кралски декрет от 7 юли генерал Сан-Роман бил временно назначен за изпълняващ длъжността военен министър в отсъствието на генерал Бласер. „Gaceta" съобщава, че гореспоменатата дивизия била достигнала Темблеке и се движела по долината на Гвадиана по посока на Сюдад-Реал. Същия ден Бласер се обърнал с възвание към войниците и подофицерите на бунтовническата армия, предлагайки им да се върнат под своите знамена и обещавайки им от името на кралицата пълна прошка. В „Messager de Bayonne" четем следното:

„Съгласно последните известия, които получихме, генерал О'Донел е напреднал по посока на Валдепеняс. Авангардът на кралската армия бил съсредоточен в района на Темблеке. Генерал О'Донел използвал свободното време за обучаване на своята малка армия, състояща се от 2 000 конници, шест оръдия и 800 пехотинци."

Възванията на О'Донел и Дулсе се различават едно от друго: първото се позовава на конституцията от 1837 г.[175], а второто — на древното кастилско право да се въстава против монарсите, нарушили дадената при коронацията клетва. Ново явление е формирането на отряди от републикански герилерос във Валенсия. В едно съобщение от 6 юли се казва, че против правителството въстанали няколко града и села, между които се споменават Алура, Хатива и Карлет. Запасният полковник Ороско бил влязъл в Карлет начело на въоръжен отряд, конфискувал всичкото огнестрелно оръжие и издал прокламация, която призовавала населението да се присъедини към движението. Правителството изпратило отряди кавалерия, пехота и гражданска гвардия за потушаване на въстанието във Валенсия.

„Indépendance belge" дава съвсем нова версия на руската нота до Австрия и Прусия[176]. По думите на този вестник — а той може да се смята за частен moniteur на бившите руски дипломати в Брюксел — руската нота не била адресирана направо до австрийското правителство, а до княз Горчаков, който предал препис от нея на г. де Буол и изразил при това надеждата, че Австрия, искайки от русите да евакуират дунавските княжества, само е имала намерение да предложи примирие, тъй като тя не можела да желае отстъпващите руски войски да бъдат изложени на нападение от страна на съюзническите войски. Следователно Австрия имала предвид само примирие. Поради това турците, англичаните и французите би трябвало да се въздържат от всякакво настъпление и от всякакви нови враждебни действия против Русия. Що се отнася до евакуирането на дунавските княжества от руските войски, в нотата се подчертавало, че Русия безусловно трябвало да задържи в тези провинции някои стратегически пунктове в очакване на сключването на мир, тъй като иначе положението ѝ спрямо съюзническите армии щяло да бъде много неблагоприятно. От друга страна, нотата отричала каквото и да било намерение на Русия да създаде заплаха за Австрия чрез споменатата стратегическа окупация. Изхождайки от тези предпоставки, нотата изразявала готовността на Русия да започне нови мирни преговори на следната база: запазване целостта на Отоманската империя, върху която руското правителство никога не е имало намерение да посяга; равенство на християнските и мюсюлман-

ските поданици на Портата, както е отбелязано в протокола от 9 април; най-после, ревизиране на договорите, които се отнасят до Проливите. Нотата допускала общ протекторат на великите сили над християните в Турция; но що се отнася до руския протекторат над православните християни, „Indépendance" признава, че в нотата били добавени няколко неопределени фрази, които създавали достатъчно почва за различни тълкувания. Княз Горчаков, съобщава вестникът, бил възприел още по-отстъпчив тон, отколкото самата нота. Неговата телеграма не била *последната дума* на Русия; той може би щял да бъде упълномощен да отиде по-далеч, ако това щяло да позволи на Австрия да започне нови преговори. На 9 юли обаче виенският кабинет още не бил стигнал до никакво решение.

„Понастоящем" — казва „Indépendance" или по-точно барон Брунов — „ние не трябва да си затваряме очите пред факта, че каквито и да са намеренията на С.-Петербург, достатъчен ще бъде един единствен инцидент, един единствен военен ход, например едно нападение срещу Кронщад или, което е по-вероятно, срещу Севастопол, или дори окупация на Аландските острови от англо-френските войски, за да се променят тези намерения и да се даде превес на партията, която е против каквито и да било отстъпки."

Във всеки случай Прусия е удовлетворена от тази руска нота и гледа на нея като на средство за възобновяване на преговорите и за осуетяване на навлизането на австрийците във Влашко. Дори „Moniteur" признава, че възраженията на Прусия против това навлизане на австрийците са били причина за новите колебания на виенския двор. От друга страна, лицемерният „Morning Chronicle" съобщава, че

„в Берлин се твърди, че пруският двор е поел задължението да защищава австрийската територия от неприятелско нашествие и това му давало правото да протестира против всяка нова провокация на Русия".

Освен това, известно е, че договорът между Австрия и Прусия[177] е съставен така, че позволява на всяка от двете държави да преустанови своите военни операции, докато се убеди в необходимостта от военните мероприятия, предприемани от другата държава. Затова дори Австрия да прояви готовност да действува заедно със западните държави, тя може да се окаже принудена да се откаже от това поради протеста на Прусия. Аз от своя страна съм убеден, че всички тези евентуалности са били предварително уговорени съвместно от трите северни държави и че дори новите затруднения, които възникват пред Австрия, имат за цел само да придадат на нейната окупация на Влашко привидността на героична борба против Русия. В това съглашение може би се

предвижда дори една малка мнима война, подобна на австропруската война от 1850 г., тъй като тя само би спомогнала Австрия да получи по-решаващ глас при сключването на мира. Трябва да се отбележи, че „Oesterreichische Correspondenz“[178] категорично заявява, че Австрия е съгласна по всички точки с политиката на западните държави *освен* по точката за евентуално нарушаване на сегашните граници на Русия.

Когато преценяваме позицията на Австрия, внимание заслужава протестът на сръбското правителство от 22 юни против австрийската окупация[179], представен сега на камарата на общините. Този протест е отправен от сръбското правителство до Високата Порта. Той започва с констатацията, че „в зависимост от това, дали Австрия е считала, че сръбското правителство е повече или по-малко благосклонно настроено към Русия или към Турция, се е променяло и нейното отношение към Сърбия, на която Австрия постоянно е обещавала своята помощ за защита на границите на княжеството против всякакви враждебни нападения“. След това на границите на Сърбия били концентрирани значителни сили. Сръбското правителство попитало „непосредствено виенския кабинет и косвено Високата Порта какви са целите и значението на тези военни придвижвания на Австрия“. Австрия дала уклончив отговор, докато Портата и представителите на западните държави в Цариград заявили, че не знаели нищо за целта на австрийската демонстрация, и дори като ли споделят безпокойствието и съмненията на сръбското правителство. „Белградският паша не получи никаква инструкция или по-точно имаше все още старите инструкции, съгласно които той трябваше да гледа на всяка военна интервенция на Австрия в Сърбия като на враждебен акт против самата Отоманска империя, заслужаващ най-решителен отпор“. Тъй като Австрия, изглежда, все повече и повече клоняла на страната на западните държави, нейните представители в Белград започнали да правят успокоителни декларации относно нейните намерения. Същевременно виенският кабинет уверил сръбското правителство, че въпросните военни мерки не криели нищо враждебно по отношение на Сърбия; че Австрия желаела само да защити собствените си граници; че тя щяла да се намеси само ако руски войски навлезели на сръбска територия или ако там избухнел бунт против законната власт; че следователно дори в последния случай нейната намеса би имала приятелски характер и би имала за цел да се окаже помощ на правителството и законната власт. Уверенията на Австрия не успокоили сръбското правителство. То виждало, че Австрия, от една страна, имала претенцията да играе ролята на арбитър, а, от друга, дей-

ствувала самостоятелно под предлог, че желае заедно със западните държави да отиде на помощ на Отоманската империя. Най-после, сръбското правителство подозирало Австрия в намерение да предизвика същите онези безредици, които тя уж така жадувала да предотврати. Тъй като военните приготовления на Австрия всеки ден вземали все по-застрашителен характер, сръбското правителство предприело съвместно с Изет паша енергични стъпки във Виена и Цариград, за да предотврати каквито и да било комбинации, които биха превърнали Австрия в арбитър на днешната съдба на Сърбия. Ето защо Азис паша отначало бил изпратен във Виена, а сега се намирал в Цариград. Същевременно с турския представител били взети съгласувано всички мерки за отбрана на страната. Австрия се позовавала на два евентуални повода за своя интервенция в Сърбия: 1) навлизане на русите и 2) въстание в Сърбия. Първият повод е абсурден, тъй като театърът на военните действия се намира много далеко от Сърбия и ако русите се опитат да проникнат в Сърбия, сръбските и турските войски биха били абсолютно достатъчни, за да им дадат отпор. Ако стане нужда от спомагателни войски, Сърбия би предпочела други войски пред австрийските.

„Сръбският народ храни към Австрия такова недоверие, да не кажем омраза, че всеки сърбин би погледнал на едно навлизане на австрийците в Сърбия като на страшна опасност, като на голямо нещастие и всички усилия на сърбите незабавно биха били насочени към борба с австрийските войски; цялата енергия на нацията би се насочила против този неприятел, който винаги е олицетворявал алчната и користна политика, която Австрия следва в Сърбия под предлог, че ѝ оказва покровителство.“

Що се отнася до въстания вътре в страната, от такива би имало опасност само в резултат на австрийска интервенция. Сърбия винаги щяла да бъде лоялна по отношение на Портата.

„Всичко, което сръбското правителство иска, е Високата Порта и занапред да го удостоява с онова високо доверие, което тя му е оказвала досега, и да попречи Сърбия да попадне под австрийска окупация — нещо, което би било начало на неизброими бедствия. При това условие сръбското правителство напълно отговаря за запазването на общественото спокойствие и реда в Сърбия.“

Този протест на Сърбия същевременно достатъчно ясно показва с какъв ентусиазъм влашкият народ очаква навлизането на австрийците във Влашко.

Неутралното или, по-точно, враждебното отношение на малките държави към Англия не може да учуди ония, които са следили нейните сегашни военни действия против Русия, мародерските експедиции на английската флота в Балтийско море и мерките, взети, за да се направи войската при Варна неспособна за

каквито и да било бойни действия: дори подвижните санитарни отряди на британските войски в Турция едва сега отплуваха от Саутхемптън на кораба „Хималая". Затова Швеция заяви, че е взела окончателно решение да остане неутрална и да се въздържа от каквито и да било съвместни стъпки със западните държави; Дания и Холандия като членове на Германския съюз[180] се присъединиха към австрийското комюнике от 24 май само с изричната уговорка, че то има за единствена цел запазването на най-пълен неутралитет и възстановяването на мира.

Полицейският съдия на Боу стрийт г. Джердайн разгледа едно дело[181], което предизвика в Лондон безкрайно по-голямо възбуждение, отколкото речта на Бонапарт в Булон или славното отстъпление на Чарли от Кронщад. Един германец, д-р Пайтман, след като бе държан под арест в продължение на четири дни, въз основа на заповед за арестуване бе изправен пред съда и обвинен, че е невменяем, а следователно и неспособен да се намира на свобода. Г-н Рейнолдс, секретар на съда, поиска отстраняването на публиката и представителите на печата и съответно делото бе разгледано строго секретно в личния кабинет на съдията. Г-н Отуей, член на камарата на общините, приятел на обвиняемия, с негодувание протестира против опита да бъде лишен от възможност да участвува в гледането на делото, след което му бе разрешено да присъствува; адвокатът г. Люис също помоли да бъде допуснат като защитник на подсъдимия и молбата му бе удовлетворена. Г-н Люис попита, защо д-р Пайтман е бил държан затворен в килия за престъпници в продължение на цели четири дни, без да бъде разпитан от съдията. На това г. Джердайн отговорил, че му били представени документи, подписани от двама лекари, че подсъдимият е умопобъркан, поради което той е принуден да го изпрати в лудница. Г-н Люис предложи на съда да представи документи от противоположен характер, но г. Джердайн отхвърли разглеждането на каквито и да било предложения, целящи отлагането на делото, тъй като той трябвало да действува въз основа на представените му документи. Тогава г. Люис заяви, че ще обжалва в по-горна съдебна инстанция, където делото ще се разглежда без предубеждение и където ще бъдат изслушани и двете страни. А засега той би посъветвал своя доверител да не отговаря на въпросите, дори и съдията да иска това от него. Г-н Отуей протестира против ex parte* характер на целия начин на процедиране и заяви, че ще отнесе въпроса до камарата на общините и ще поиска да се оповестят подробности относно пред-

* — едностранчивия. *Ред.*

варителния затвор на д-р Пайтман и изпращането му в лудница. Обвиняемият бил отново изпратен в Колни-Хеч*.

Сега ще приведа напечатаната днес в „Morning Advertiser" декларация на г. Пърсивал, лекар, който неотдавна освободи д-р Пайтман от Бедлам*:

„Д-р Пайтман, германски професор, получил образованието си в университетите в Бон, Берлин и Хале, е син на хановерски офицер, който се е сражавал за Георг III и загинал на поста си, и доведен син на барон Риперта, пруски ландрат. Той пристигнал в Англия преди около тридесет години и след като скоро се запознал с позорно лошата система на обучение, практикувана в нашите учебни заведения и колежи, отишъл в Оксфорд и Кембридж, за да чете там лекции на тази тема. В 1835 г. получил препоръка до маркиз Норманби, под покровителството на когото заминал за Ирландия. Тъй като леди Норманби вече била намерила възпитател за лорд Мългрейв, тя препоръчала д-р Пайтман на един ирландски аристократ, който го поканил за възпитател на двамата си синове. След седем месеца се установило, че по-големият от двамата сина имал интимни връзки с работещата в къщата слугиня, родом от Саксония, която била *бременна* от него. Майката на младия човек се обърнала към д-р Пайтман с молба да ѝ помогне да изпрати девойката обратно в Германия, но докторът отказал да се меси в тази работа. Той напуснал семейството и започнал да чете публични лекции в Дъблин, когато изведнъж през март 1836 г. там дошла тази девойка — която вече била родила детето в имението на аристократа и се намирала в голяма мизерия — и съобщила на д-р Пайтман, че възнамерявала да наеме адвокат и да заведе дело против сина на аристократа за това, че той я съблазнил, и че Пайтман щял да бъде призован като свидетел. Тогава д-р Пайтман решил да се обърне към полковник Фипс, управител на имението на маркиз Норманби и много близък с неговото семейство. Д-р Пайтман на няколко пъти ходил при този Фипс, брат на Норманби и понастоящем секретар на принц Алберт, но не получил от него никакъв отговор и не бил приет от него. Най-после той бил извикан от полицейския съдия в Дъблин, г. Стъдърт, който на основание на показанията на същия този Фипс и не разполагайки с никакви други документи за нарушаване на обществения ред от д-р Пайтман, през май 1836 г. изпратил последния в лудница. По времето, когато лорд Норманби бил вицекрал на Ирландия, д-р Пайтман бил преместен в болницата Дин Суифт въз основа на удостоверение от някакъв си д-р Литон, съгласно мнението на когото нямало основания д-р Пайтман да се счита за умопобъркан. След девет месеца той бил изписан от болницата благодарение на намесата на настоятеля на катедралата Сент-Патрик д-р Даусън, по чиято препоръка той след това чел няколко лекции в дъблинското кралско дружество** и бил нает в семейството на лорд Фортескю. Когато принц Алберт пристигнал в Англия, д-р Пайтман се обърнал към него с молба да го назначи за библиотекар и да му разреши да проведе своята училищна реформа. След продължителния разговор, който д-р Пайтман имал с херцог Съсекс, последният дал нареждане на своя библиотекар да предостави на д-р Пайтман свободен достъп в неговата библиотека. След това д-р Пайтман се обърнал с молба към принц Алберт, като приложил своите дипломи и единадесет тома съчинения. Принцът не отговорил на молбата и д-р Пайтман най-после помолил или да му бъде дадена аудиенция, или да му бъдат върнати документите. Приблизително по това време младият Оксфорд стрелял срещу

* — име на психиатрическа болница. *Ред.*

** — Академията на науките в Дъблин. *Бълг. ред.*

кралицата, *а от Германия пристигнала една жена, с която принцът бил в близки отношения през време на пребиваването си в Бон*, където той се учил при същия професор, както и Пайтман. В двора взели да нервничат, а настойчивостта на д-р Пайтман предизвикала подозрение. За всичко това било докладвано на министъра на вътрешните работи маркиз Норманби, от когото д-р Пайтман се оплакал за неоснователното му изпращане в лудница в Дъблин; един прекрасен ден през юни 1840 г. за д-р Пайтман бил изпратен в квартирата му в Хуайтхол един полицай в цивилни дрехи. Лорд Норманби извикал своя брат полковник Фипс, въз основа на чиито показания дежурният съдия заповядал д-р Пайтман да бъде поставен в Бедлам, където той прекарал четиринадесет години. Неговото поведение там винаги било примерно; нито веднъж не се случило да бъде изолиран и никога не му давали никакви лекарства. Той се посветил на подобряване грижите за болните и организирал занятия за ония болни, които били в състояние да възприемат преподаването му. След своето освобождение по съвета на приятелите си той се обърнал с прошение до кралицата и миналата събота, предполагайки, че сега може да ходи където си иска, без да се опасява, че ще бъде задържан, отишъл в църквата на кралицата в Бъкингамския дворец, където присъствувал на богослужението, за да обърне вниманието на кралицата. Именно там той бил отново арестуван."

Вашите читатели могат да видят от този пример колко опасно е в свободна Англия да дразниш двора и да бъдеш посветен в семейните скандали на добродетелната английска аристокрация.

Написано от К. Маркс на 14 юли 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4142 от 28 юли 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

*ВИЕНСКОТО СЪВЕЩАНИЕ. — АВСТРИЙСКИЯТ ЗАЕМ. — ВЪЗВАНИЯТА НА ДУЛСЕ И О'ДОНЕЛ. — ПРАВИТЕЛСТВЕНАТА КРИЗА В АНГЛИЯ

Лондон, вторник, 18 юли 1854 г.

На 13 юли във Виена се е състояло съвещание в малко по-друг състав, отколкото последните прословути съвещания. Граф Буол, австрийският министър-председател, е дал този ден обед в чест на княз Горчаков, руския пратеник, задачата на когото е да прикрива положението на княз Горчаков, главнокомандуващ в дунавските княжества. Освен персонала на руската мисия на обеда присъствували граф Флеминг, представител на Прусия в отсъствието на граф Арним; генерал Мансбах, пълномощен министър на Швеция; граф Биле-Брахе, пълномощен министър на Дания; г. де Хекерен, пълномощен министър на Холандия; г. де Вендланд, изгоненият секретар на гръцкия крал; най-после, граф О'Сюливан дьо Грас, белгийският пълномощен министър и доайен на corps diplomatique*. И така пред вас е пълният списък на лицата, които открито плуват под руски флаг. Впрочем достойно е бил представен и Бамберг[182], но имената на неговите велики мъже не се съобщават.

Официалният английски печат не може да скрие лошото си настроение по повод австрийската заповед за прекратяване напредването на граф Коронини във Влашко и по повод получените в Париж и Лондон телеграми, според които Русия била съгласна да приеме протокола от 9 април като основа за мирни преговори, но при известни условия. Полуофициалният „Oesterreichische Correspondenz" смята, че макар руските предложения да не са съвсем задоволителни, в тях действително има нещо, което за-

* — дипломатическия корпус. *Ред.*

служава да бъде взето под внимание от западните държави. Вестниците „Times", „Morning Chronicle" и „Observer"[183] ни утешават с твърдението, че за всичко това била виновна Прусия. Ако е необходимо още нещо, за да се затвърди впечатлението, произведено от обеда, то прегрупирането на руските войски достатъчно добре доказва до каква степен Русия разчита на намеренията на Австрия. В „Neue Preussische Zeitung", руския moniteur в Берлин, четем следното за последните движения на руските войски в дунавските княжества:

„По нареждане на княз Горчаков всички заповеди, издадени преди няколко дни, са били отменени. Издадена е заповед да се изтегли гарнизонът (от Букурещ) и да се евакуира Букурещ; генерал Даненберг щял да напусне този град в най-близки дни заедно с жандармерията и да установи главната си квартира заедно с ариергарда във Фокшани. Сега съобразно с новите нареждания трябва да се заеме линията Олтеница—Букурещ—Бузеу—Фокшани."

От други източници узнаваме, че руската кавалерия отново била хвърлена напред срещу Статира на левия бряг на Алута. Колко сериозно е било намерението да се евакуира Букурещ, личи от строгите мерки, взети за извозване на архивите на този град, които съдържали някои документи, извънредно много компрометиращи петерхофския двор.

Всички тези наглед странни и противоречиви действия на русите се обясняват с ненавременната намеса на турската армия в дипломатическите преговори. Както решенията, вземани едно след друго от дипломатите във Виена, бяха разбити на пух и прах от подвизите на турците при Олтеница, Четате и Силистра, така и неотдавнашните дипломатически интриги бяха провалени от общото напредване на армията на Омер паша.

„А всички хитрости на тези отявлени мошеници — на старото, гнило, проядено от мишки сирене Нестор и на този мелез от куче и лисица Одисей — не струват и грош! ... Оказа се, че гърците са загубили цялата си държавна мъдрост и са станали диваци."*

Ако бяхте минали в събота по улиците на Лондон, щяхте да чуете как всички вестникари крещяха за

„голяма англо-турско-френска победа над русите при Гюргево и за завземане на Букурещ от съюзническите войски."

Причината за тези помпозни съобщения ще ви стане постепенно ясна, когато премина към въпроса за новата правителствена криза. Що се отнася до съдействието, оказано на турците от англо-френските сили в сражението при Гюргево, на нас ни е

---

* Шекспир, „Троил и Кресида", действие V, сцена 4. *Ред.*

известно от съобщения, получени с редовната поща от Варна от 4 юли, че в лагерите не е имало „никакво раздвижване“. Съгласно последните сведения от Виена от 13 юли спомагателните войски бързо напредвали към Русе през Шумен; на 8 юли в Русе пристигнала една френска дивизия, една английска дивизия пристигнала там едва на 9 юли. Междувременно сражението при Гюргево, което завършило на 8 юли в 4 часа сутринта, започнало на 7 юли на разсъмване и след прекъсване от няколко часа по обед продължило до сутринта. Следователно ясно е, че нито френските, нито английските войски са можели да вземат участие в сражението. Турците открили осем руски оръдия занитени и веднага се окопали около Гюргево. Самият град не пострадал, въпреки че турците го обстрелвали от Русе и от островите. След отстъплението на русите Омер паша публикувал обръщение, с което призовал жителите да запазят спокойствие, тъй като вече никаква опасност не застрашавала техните градове. Гюргево било заето само от слаб отряд редовни войски, тъй като главните сили на турците се разположили на лагер около града и на три острова на Дунава. Омер паша си остава в Гюргево, а Саид паша — в Русе. Турците господствуват над пътя, който свързва Гюргево с Олтеница по левия бряг на Дунава.

Що се отнася до второто сражение, след което уж бил завзет Букурещ, самият френски „Moniteur“ казва, че работата се свежда до малко поражение, нанесено от турците на руския ариергард при Фрътещи по пътя от Гюргево за Букурещ. „Moniteur“ добавя, че към турците се присъединил един англо-френски корпус от 25 000 души, че силите на съюзниците се равняват приблизително на 60 000 души, че княз Горчаков разполага с приблизително еднакви сили и че може да се очаква голямо сражение, което ще реши съдбата на Букурещ. Фрътещи е слабо укрепен пункт на около дванадесет мили от Гюргево и на тридесет — от Букурещ. Съгласно „Moniteur“ сражението при този пункт станало на 11 юли, а съгласно „Journal des Débats“[184] — на 14 юли. Говори се, че русите загубили в това сражение 700 души ранени, включително двама генерали.

Последният параход, който е пристигнал в Марсилия от Цариград, съобщава за завземането на Сулинския ръкав на Дунава от английския кораб „Терибъл“. Той се бил появил на рейда, разрушил укрепленията на русите, разпръснал техния гарнизон и взел в плен командира му. На мен ми се струва, че това известие се нуждае от по-авторитетно потвърждение.

Английските вестници предават слуха — който обаче не се потвърждава от нито един френски вестник, — че адмирал Лайънс

кръстосвал пред Анапа, за да подкрепи експедицията на адмирал Брюа, който имал на борда си 7 000 души за десант.

В дописки от Цариград се съобщава, че след постъпките, предприети от английския и френския посланици, Портата проявила готовност да възобнови незабавно търговските си отношения с Гърция при следните условия: 1) Гърция се задължава да плати в определен срок военните разходи, както и обезщетение за грабежа, извършен напоследък от въстаниците, и 2) тя ще подпише в срок от два месеца търговския договор, който досега е отхвърляла. В този договор се признават съществуващите сега граници между Турция и Гърция.

От Балтика няма новини. Вестник „Hamburger Correspondent" описва резултата от английската мародерска експедиция по финландските брегове и впечатлението, което тя е произвела на финландците:

„Потвърждава се, че руското правителство, което след изгарянето на Брахестад и Улеаборг се е убедило в настроенията на финландците, живеещи по бреговете на двата залива, е заповядало да се раздаде оръжие на боеспособното население, за да му даде възможност да окаже съпротива срещу евентуални нови опити на английските отряди да извършат десант. Разрешено било да се създадат незабавно два батальона фински стрелци от по 1 000 души всеки и тяхното рекрутиране в окръзите Або, Ваза и Улеаборг е предстоящо. Подобни батальони щели да бъдат постепенно формирани и в други провинции."

Както предсказах*, австрийският заем се превръща в принудителна контрибуция. Сега той щял да бъде разпределен между различните владения на империята. Например населението на Горна Австрия трябва да подпише 115 000 000 флорини, на Долна Австрия — 15 000 000, на Виена — 2 500 000, на Унгария — 70 000 000 и т. н. Ако руският император не постигна нищо за себе си, той поне допринесе всички други правителства да влязат в сериозен конфликт със своите поданици по въпроса за финансите. Прусаците ще трябва да плащат увеличен подоходен данък от 1 август. Говори се, че Бонапарт също проектирал още един заем от 500 000 000 франка, последиците от който във Франция ще бъдат особено лоши поради сегашните перспективи за реколтата на гроздето и пшеницата и настъпилия — особено в Лион вследствие въстанието в Испания — застой в търговията. Коалиционното правителство също възнамерява да апелира към джобовете на англичаните, и то още през следващата седмица.

Както личи от възванията на Дулсе и О'Донел, испанското въстание изглежда навлиза в нова фаза; първият от тях е при-

* Виж настоящия том, стр. 324—325. *Ред.*

върженик на Еспартеро, вторият бе решителен привърженик на Нарваес, а може би тайно и на кралица Кристина. След като се убеди, че този път испанските градове не могат да бъдат раздвижени с една чисто дворцова революция, О'Донел внезапно изважда на бял свят либерални принципи. Неговото възвание е издадено в Мансанарес, селце в Ламанча, недалеч от Сюдад-Реал. То гласи, че целта на движението е запазването на трона, но същевременно отстраняването на камарилата, строгото спазване на основните закони, подобряването на избирателния закон и на закона за печата, намаляването на данъците, авансирането в гражданската служба съобразно със заслугите, децентрализация и създаване на национална милиция на широка база. Възванието предлага да се възложи на провинциалните хунти и на общото събрание на кортесите в Мадрид да ревизират законите. Възванието на генерал Дулсе е написано в още по-енергичен тон. То гласи:

„Няма вече прогресисти и модерадос. Всички ние сме испанци, вдъхновени от примера на хората от 7 юли 1822 г. Връщане към конституцията от 1837 г., поддържане на Изабела II, изгнание до живот на кралицата-майка, оставка на сегашното правителство, възстановяване на мира в нашата страна — такива са целите, към които ние се стремим на всяка цена, и на полето на честта ние ще покажем това на изменниците, които ще накажем за тяхното престъпно безумие."

Ако се съди по „Journal des Débats", в Мадрид са били заловени документи и писма, които неоспоримо доказвали, че тайната цел на въстаниците била обявяването на трона за вакантен, обединяването на Иберийския полуостров в една държава и предлагането на короната на дон Педро V, принц Сакс-Кобург Готски. Трогателното внимание на вестник „Times" към испанското въстание и същевременно присъствието на гореспоменатия дон Педро в Англия сякаш показват, че наистина се готви някаква нова кобургска измама. Испанският двор явно е твърде разтревожен, тъй като вече са опитани всевъзможни правителствени комбинации; напразно са апелирали към Истурис и Мартинес де ла Роса. „Messager de Bayonne" твърди, че граф де Монтемолен е напуснал Неапол веднага след като получил новината за въстанието.

О'Донел бил навлязъл в Андалузия, след като неговите войски пресекли Сера-Морена, движейки се в три колони: през Ла-Каролина, през Пособланко и през Деспеняперос. „Gaceta" потвърждава, че полковник Бусета е успял да завземе внезапно Куенка, благодарение на което въстанниците са осигурили комуникациите си с Валенсия. В тази провинция въстанието било обхва-

нало понастоящем четири или пет града освен Алура, където правителствените войски претърпели жесток неуспех.

Твърди се също, че въстание избухнало в Реус, в Каталония, а „Messager de Bayonne" добавя, че безредици имало и в Арагона.

Aimes-tu le front sevère,
Du sa(i)ge Napoléon?
Aimes-tu que l'Angleterre,
T'oppose lord Palmerston?*

Тази песничка са пели френските войници при натоварването им на кораби в Кале.

Големите вълнения, които разтърсиха Лондон от събота до понеделник, целеха Палмерстон да замести херцог Нюкясъл, за да може действително лорд Палмерстон да бъде противопоставен на царя. Голямо възбуждение цареше както в правителствения лагер, така и в лагера на опозицията. Известно бе, че бюджетът на новото военно министерство ще бъде представен на камарата в понеделник вечерта, и това обстоятелство се проектираше да бъде използувано за съкрушителна атака срещу коалиционния кабинет и за поставянето на непобедимия Палмерстон във военното министерство.

„В събота около два часа следобед бе свикано съвещание на кабинета. Министрите се събраха едва в три. Те се явиха до един с изключение на министъра на външните работи, задържан от аудиенция при кралицата. Лорд Кларендон се присъедини към своите колеги в четири часа. Заседанието трая до шест и половина, след което лорд Абърдин незабавно отиде в двореца при нейно величество."

От този възбуден разказ на „Morning Herald" се вижда какви големи надежди са породили у торите тези „важни" събития. Лорд Джон Ръсел покани своите привърженици в Хуайтхол[185] в понеделник, а г. Дизраели на свой ред събра членовете на опозицията. Сто седемдесет и девет джентълмени се явиха в Хуайтхол, почти истерично предвкусвайки огромните разкрития, които те очакваха от Ръсел. Те бяха най-жалко измамени в очакванията си от парламентарния Скуирс[186], който сухо им заяви, че тъй като предстои гласуването на проекта на военния бюджет, той очаква от тях да се държат спокойно:

„На кабинета скоро ще са нужни още пари за продължаване на войната и следователно въпросът за доверие или недоверие в коалиционното правителство ще бъде разрешен идната седмица, когато камарата ще бъде поканена да гласува тези кредити."

---

* — Харесва ли ти се суровият лик на мъдрия Наполеон? Иска ли ти се Англия да ти противопостави лорд Палмерстон? *Ред.*

Тъй като не е посветен в тайните на лорд Кларендон, той не можа да им даде никакви сведения за външната политика. В резултат Ръсел спаси цялото коалиционно правителство през настоящата сесия; защото ако вот на доверие беше поставен по проектобюджета на военното министерство, едно поражение би означавало победа на Палмерстон над Нюкясъл; а бламирането на правителството по проекта на военния бюджет изобщо би означавало победа на торите над обединените виги и пилити — възможност, която, разбира се, не влиза в сметката.

Следователно гласуването по въпроса за военното министерство се проведе снощи при пълно спокойствие на камарата и без каквито и да било произшествия освен това, че Ръсел и Пакингтън пуснаха в ход целия си арсенал от изтъркани общи фрази за сегашното състояние на военното ведомство.

Трябва да се съжалява, че упоритата съпротива на кралицата не позволява на Палмерстон да влезе във военното министерство, тъй като с неговото влизане там би отпаднал и последният фалшив претекст, под който радикалите още защищават външната политика на Англия.

Когато на заседанието на камарата на общините миналия петък г. Отуей заяви, че възнамерява да доведе до знанието на камарата случая с доктор. Пайтман, лорд Палмерстон стана от мястото си и каза, че той бил готов да даде всички необходими обяснения и че камарата ще ги намери за „напълно задоволителни". Междувременно д-р Пайтман публикува във вестник „Morning Advertiser" писмо, което доказва, че дори в друго отношение никога да не е бил луд, той все още продължава да вярва във великодушието на кралица Виктория и принц Алберт, които той моли да го пуснат да се върне в Германия, т. е. да направят именно това, което те искат.

Жалката сервилност на така наречения радикален печат намира израз в абсолютното мълчание, което той пази по отношение на този безпримерен случай, когато въз основа на lettre de cachet* един човек е бил жив погребан в продължение на осемнадесет години само защото е имал нещастието да знае нещичко за кралските и аристократическите връзки с германските камериерки.

Написано от К. Маркс на 18 юли 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4147 от 3 август 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

* — заповед за арестуване без съд и следствие. *Ред.*

К. МАРКС

ИСПАНСКАТА РЕВОЛЮЦИЯ. — ТУРЦИЯ И ГЪРЦИЯ

Лондон, петък, 21 юли 1854 г.

„Ne touchez pas à la Reine" (не закачайте кралицата) — гласи една стара кастилска максима; но авантюристката г-жа Муньос и дъщеря ѝ Изабела вече много отдавна са прехвърлили границите дори на това, което е позволено на кастилските кралици, за да не може испанският народ да изживее верноподаническите си предразсъдъци.

Пронунциаментото от 1843 г.[187] продължи три месеца, пронунциаментото от 1854 г. едва ли повече от три седмици. Правителството е разтурено, граф Сан-Луис избяга, кралица Кристина се опитва да се добере до френската граница, а в Мадрид както войските, така и гражданското население се обявиха против правителството.

От началото на века всички испански революции — с изключение на движенията в защита на провинциалните и местните привилегии, които периодически избухват в северните провинции — са се отличавали с удивително еднообразие: всеки дворцов заговор се придружава от военни метежи, които неизбежно влекат след себе си общински пронунциаменто. За това явление има две причини. Първо, тъй като животът на народа не излиза извън рамките на отделните провинции, в сферата, която ние наричаме държава в съвременния смисъл на думата, армията е единствената сила, която може да се противопостави в национален мащаб на двора. Второ, особеното положение на Испания и войната на Пиринейския полуостров[188] създадоха условия, при които всичко жизнеспособно в испанската нация мо-

жеше да се съсредоточи само в армията. Ето защо единствените прояви на национално чувство (в 1812 и 1822 г.[189]) изхождаха от армията; ето защо и най-активната част на нацията е свикнала да вижда в армията естествено оръдие на всяко национално въстание. Но в тревожния период от 1830 до 1854 г. градското население на Испания постепенно се убеди, че армията вече не служи на каузата на нацията, а се е превърнала в оръдие на съперничеството на честолюбиви генерали, които се стремят да установят своето попечителство над двора. Затова и движението от 1854 г. много се отличава дори от движението от 1843 г. Народът видя в émeute* на генерал О'Донел всичко друго, но не и заговор против господствуващото влияние в двора, толкова повече че този бунт се ползуваше с подкрепата на бившия фаворит Серано. Затова градовете и селата не се отзоваха с готовност на призива, отправен им от кавалерията в Мадрид; ето защо генерал О'Донел бе принуден да измени напълно характера на своите действия, за да не остане изолиран и да не се обрече на неуспех. Той бе принуден да включи в своето възвание три точки, и трите насочени против господствуващото положение на армията: свикване на кортесите, икономично правителство и образуване на национална милиция; последното искане е предизвикано от стремежа на градовете да станат отново независими от армията. И така факт е, че военното въстание бе подкрепено от народно въстание само защото се подчини на неговите условия. Ще видим дали то ще бъде принудено да спази тези условия и да изпълни дадените обещания.

С изключение на карлистите[190] всички партии издигнаха свои лозунги — прогресистите, привържениците на конституцията от 1837 г., привържениците на конституцията от 1812 г.[191], унионистите (които искат анексирането на Португалия) и републиканците. Съобщенията, отнасящи се до последната партия, трябва да се посрещат предпазливо, тъй като те минават през цензурата на парижката полиция. Наред с борбата между партиите се разгаря съперничество между военните водачи. Еспартеро, след като чул за успехите на О'Донел, веднага напуснал своето убежище в Леганес и се обявил за ръководител на движението. Но веднага щом Цезар-Нарваес видял, че неговият стар Помпей се появява на арената, той предложил услугите си на кралицата; предложението било прието и Нарваес бил натоварен да състави ново правителство. Подробностите, които съобщавам по-долу, показват, че военните са взели инициативата

* — бунта. *Ред.*

далеч не навсякъде; напротив, на някои места те са били принудени да отстъпят пред непреодолимия натиск на населението.

Освен пронунциаментото във Валенсия, за което писах в предишната си статия*, пронунциаменто е било обявено и в Аликанте. В Андалузия пронунциаментос са станали в Гранада, Севиля и Хаен. В Стара Кастилия е станало пронунциаменто в Бургос; в Леон — във Валядолид; в Биская — в Сан-Себастиан и Витория; в Навара — в Толоса, Памплона и Гипускоа; в Арагона — в Сарагоса; в Каталония — в Барцелона, Тарагона, Лерида и Херона; говори се също, че пронунциаменто е станало и на Балеарските острови. В едно писмо от Картахена от 12 юли, според което се очаквало пронунциаменто в Мурсия, четем:

„По силата на една bando**, публикувана от местния военен губернатор, всички жители на Картахена, които притежават пушки и друго оръжие, се задължават в течение на 24 часа да го предадат на гражданските власти. По молба на френския консул на живущите тук французи е разрешено да предадат оръжието си в консулството, както в 1848 г."

От всички тези пронунциаментос само четири заслужават да се спрем на тях — това са пронунциаментос в Сан-Себастиан, Биская, в Барцелона, столицата на Каталония, в Сарагоса, столицата на Арагона, и в Мадрид.

В Биская инициатори на пронунциаментото са били градските общини, в Арагона — военните. Общинският съвет на Сан-Себастиан бил вече готов да се изкаже в полза на въстанието, когато било издигнато искането за въоръжаване на народа. Градът бил незабавно въоръжен. Едва на 17 юли двата батальона, които образуват гарнизона на града, можали да бъдат склонени да се присъединят към народа. Но след като градското население и военните се обединили, 1 000 въоръжени граждани, придружени от няколко войскови части, се насочили към Памплона и организирали въстание в Навара. Именно появяването на въоръжените граждани на Сан-Себастиан улеснило въстанието на столицата на Навара. Генерал Сабала се присъединил към движението по-късно, отишъл в Байона и призовал войниците и офицерите от Кордовския полк, които били избягали там след неотдавнашното им поражение при Сарагоса, веднага да се върнат в своя край и да се присъединят към него в Сан-Себастиан. Според някои съобщения след това той отишъл в Мадрид, за да се постави на разположение на Еспартеро; според други източници обаче той тръгнал за Сарагоса, възнаме-

* Виж настоящия том, стр. 341. *Ред.*
** — заповед. *Ред.*

рявайки да се съедини с арагонските въстаници. Генерал Масаредо, главнокомандуващ в баскските провинции, отказал да участвува в пронунциаментото във Витория и бил принуден да се оттегли във Франция. Войските на генерал Сабала се състоят от два батальона на Бурбонския полк, един батальон карабинери и един отряд кавалерия. Преди да свърша с баскските провинции, бих искал да посоча интересната подробност, че бригадният генерал Барастеки, назначен за губернатор на провинцията Гипускоа, е един от бившите адютанти на Еспартеро.

В Барцелона инициативата изглежда е била взета от военните, но ако се съди по получените от нас допълнителни сведения, твърде съмнително е тази инициатива да е била напълно спонтанна. На 13 юли в 7 часа вечерта войниците, разквартирувани в казармите Сан-Пуебло и Буен-Сусесо, се присъединили към демонстрациите на народа и обявили пронунциаменто с възгласи: Vive la Reine! Vive la Constitution!* Смърт на министрите! Кристина да си върви! Войниците се побратимили с тълпата, тръгнали заедно с нея по бул. „Рамбла" и спрели на площада на конституцията. Кавалерията, на която през последните шест дни било забранено да напуска Барцелонета поради недоверието, което нейното военно командуване изпитвало към нея, на свой ред обявила пронунциаменто. От този момент целият гарнизон преминал на страната на народа и всяка съпротива от страна на властите станала невъзможна. В 10 часа военният губернатор генерал Марчеси отстъпил пред всеобщия натиск, а в полунощ командуващият военния окръг на Каталония обявил, че се присъединява към движението. Той се явил на площад Аюнтаментос и произнесъл реч пред събралия се там народ. На 18 юли била сформирана хунта, в която влезли командуващият военния окръг и други видни лица под лозунга: „Конституция, кралица и нравственост". От Барцелона се съобщава също, че по заповед на новите власти няколко работници били разстреляни, загдето рушели машините и грабели, както и че бил арестуван един републикански комитет, който се бил събрал в съседния град; не трябва обаче да се забравя, че тези съобщения са минали през ръцете на „правителството от 2 декември"[192], чието специално призвание е да клевети работниците и републиканците.

Говори се, че в Сарагоса инициативата изхождала от военните; но това твърдение се опровергава от съобщението, че там веднага било решено да се сформира корпус милиция. Във всеки случай сигурно е, и самият мадридски вестник „Gaceta" по-

* — Да живее кралицата! Да живее конституцията! *Ред.*

твърждава това, че още преди пронунциаментото в Сарагоса 150 войници от Монтеския кавалерийски полк, които отивали в Мадрид и били разквартирувани за нощуване в Торехон (на пет лиги* от Мадрид), вдигнали въстание и изоставили своите командири, които пристигнали в Мадрид на 13 юли вечерта с полковата каса. Войниците под командуването на капитан Барайбан се качили на конете и тръгнали към Уете, възнамерявайки навярно да се съединят с отряда на полковник Бусета в Куенка. Що се отнася до Мадрид, против който се насочвали Еспартеро с „армията на центъра“ и генерал Сабала със северната армия, съвсем ясно е, че един град, който живее за сметка на двора, ще се присъедини последен към въстанието. На 15 юли „Gaceta“ публикува един бюлетин на военния министър, в който се твърди, че бунтовниците били обърнати в бягство, а предаността и ентусиазмът на войските растели. Граф Сан-Луис, който, изглежда, много правилно е преценил положението в Мадрид, заявил на работниците, че генерал О'Донел и анархистите ще ги лишат от всякаква работа, докато в случай на победа правителството ще ангажира всички работници в обществени работи със заплата 6 реала (75 цента) на ден. С тази маневра Сан-Луис се е надявал да завербува под своето знаме най-лесно запалващите се жители на Мадрид. Но неговите действия били толкова успешни, колкото и действията на партията „National“ в Париж в 1848 г.[193] Спечелените по такъв начин от него съюзници скоро се превърнали в най-опасните му врагове, защото средствата, предназначени за тяхното заплащане, се изчерпали на шестия ден. До каква степен правителството се е опасявало от пронунциаменто в столицата, показва възванието на генерал Лара (губернатора), с което се забранява да се разпространяват каквито и да било сведения за успехи на въстанието. По-нататък, тактиката на генерал Бласер, изглежда, се е ограничавала със стремежа да предотврати всякакъв контакт между въстаниците и войските, за да не проникне заразата в редовете на последните. Говори се, че първоначалният план на генерал О'Донел предвиждал среща с правителствените войски на равнините на Ламанча, много удобни за действия на кавалерията. Но пристигането на бившия фаворит Серано, който поддържал връзки с някои от главните градове на Андалузия, го накарало да се откаже от този план. Тогава армията на конституционалистите решила, вместо да стои в Ламанча, да се насочи към Хаен и Севиля.

* — Лига — 4,83 кв. *Ред.*

Ще отбележим en passant*, че boletinos** на генерал Бласер страшно много напомнят на заповедите по служба на испанските генерали от XVI век, които така са развеселявали Франциск I, и на заповедите от XVIII век, които Фридрих Велики е осмивал.

Ясно е, че това испанско въстание неизбежно ще стане източник на разногласия между правителствата на Франция и Англия; а съобщението на един френски вестник, че преди избухването на въстанието генерал О'Донел се криел в двореца на британския посланик, едва ли ще отслаби недоверието, което Бонапарт изпитва към Англия. В отношенията между Бонапарт и Виктория вече се чувствува известно раздразнение. Бонапарт очакваше да се срещне с кралицата при натоварването на своите войски в Кале, но нейно величество вместо това същия ден посети бившата кралица Амелия. Освен това, когато английските министри бяха запитани в парламента защо не се провежда блокада на Бяло, Черно и Азовско морета, те за оправдание се позоваха на съюза с Франция. На това Бонапарт отговори в „Moniteur", като обяви блокада на споменатите морета, без да чака формалното съгласие на Англия. Най-после, тъй като натоварването на френски войски изключително на британски кораби направи лошо впечатление във Франция, Бонапарт публикува списък на френски кораби, предназначени за същата цел, и ги използва.

Портата е връчила на представителите на четирите съюзни държави нота относно разрешението, дадено на гръцките търговски кораби, отново да влизат в турските пристанища. Това разрешение ще бъде в сила в продължение на два месеца при условие, че гръцкото правителство не допусне никакви действия, които биха могли да предизвикат неговото отменяване. Ако при изтичането на този срок гръцкото правителство не е дало задоволително обезщетение на Портата, последната си запазва правото да възстанови сегашното status quo. В турските пристанища гръцките кораби ще се подчиняват на местните власти и не могат да искат покровителство от други държави. В продължение на тези два месеца ще бъдат уточнени условията за сключване на споразумение и търговски договор. Обезщетението, което Портата иска за огромните загуби, причинени от гръцкото въстание, ще бъде определено от арбитражен съд по доклад на анкетна комисия, която ще бъде изпратена на съответните места и ще се състои от французи, англичани, турци и гърци.

* — между другото. *Ред.*
** — бюлетините. *Ред.*

Шамил е получил официално от Портата званието генералисимус на черкезката и грузинската армия.

Трима драгомани, служещи във френската армия, били разстреляни във Варна, тъй като били изобличени в поддържане на връзки с руситe. Двама от тях са гърци, третият — арменец. Преди екзекутирането един от тях погълнал един документ с компрометиращ характер.

На 16 юли ни съобщиха от Херманщад, че в района на Фрътещи още нямало никакви сблъсквания.

Съобщението за пристигане на съюзнически войски в Русе се оказа, разбира се, невярно; единствената им задача при сегашните условия ще се състои в това, да възпират — както се изразява „Times" — варварското ожесточение на победоносните турци.

Написано от К. Маркс на 21 юли 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4148 от 4 август 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

ДЕБАТИТЕ ЗА ВОЙНАТА В ПАРЛАМЕНТА

Лондон, вторник, 25 юли 1854 г.

На вечерното заседание на камарата на общините миналия петък в отговор на едно запитване на г. Дизраели лорд Дж. Ръсел заяви, че нейно величество е благоволила да изпрати послание до камарата, във връзка с което той възнамерява да внесе в понеделник предложение за гласуване на кредити на сума 3 000 000 фунта стерлинги; да се свика комисия за издирване на средствата не било необходимо. Лорд Джон не отговори на въпроса на г. Дизраели дали тази година ще има есенна сесия на парламента. Исканите кредити бяха съответно гласувани единодушно на заседанията на двете камари, които се състояха вчера.

В камарата на лордовете в защита на искането за кредити лорд Абърдин произнесе най-кратката, суха и банална от всички речи, с които той ни е удостоявал, откакто заема поста министър-председател. Той бил принуден, каза той, да иска три милиона и бил уверен, че лордовете няма да възразят. Те може да имат различия във възгледите си, но всички те навярно са единодушни по това, че е „необходимо да бъдат одобрени всички мерки, които най-добре могат да доведат до бързото и успешно приключване на войната“. Тази цел щяла да бъде постигната преди всичко с „активните и енергични усилия на Англия и Франция в сътрудничество с другите държави“. Лорд Абърдин не каза дали има предвид военни или дипломатически усилия; той дори не изключи Русия от „другите държави“, с които Англия и Франция щели да сътрудничат. Поради това, че предстояло отлагане на заседанията на парламента, толкова по-важно било да се

осигурят средства на правителството. Може би някои от благородните лордове биха предпочели да поверят парите не на него, а на някой друг, но такива капризни желания не трябва да пречат на работата. Работата, и то неотложна, се състои в това, да се гласуват три милиона фунта стерлинги.

Граф Еленбъро, който се отличава с особения дар никога да не говори по въпроса, заяви, че „смята, че сега е най-удобният случай да се препоръча на правителството да спазва найстроги икономии във всички граждански ведомства, които нямат отношение към войната."

Според граф Хардуик в Балтийско море се намира много мощна ескадра, готова за всяка евентуалност. В Черно море се намира също такава ескадра, както и най-многобройната от всички експедиционни армии, които някога са заминавали от бреговете на Англия. Той не знаел как правителството възнамерява да използва тези сили и затова призовавал всички благородни лордове да гласуват исканите кредити.

Граф Фицуйлям, виг, който не заема никакъв пост, протестира против „твърдението, че измежду всички европейски страни нашата страна била най-обременена с данъци; напротив, трябвало да се каже, че у нас върху народа тежи много по-малко бреме, отколкото в която и да било друга част на европейската общност". Ако благородният лорд имаше предвид лордовете, а не народа, той щеше да има право. „Що се отнася до речта на моя благороден колега, възглавяващ правителството", никога още в подобни случаи не е била произнасяна реч, „за която с по-голямо основание да може да се каже, че не даде каквато и да било представа на камарата"; благородният лорд би трябвало по-добре да знае какви са изискванията на камарата в това отношение. Граф Фицуйлям би искал например да узнае от лорд Абърдин кои са тези „други държави", за сътрудничество с които той така настоява? Може би Австрия? Той се опасявал да не би тази държава да убеди английското правителство, че уреждането на някои второстепенни въпроси като евакуацията на дунавските княжества или свободата на корабоплаването по Дунава е достатъчно за сключването на мира. (Смешно опасение, защото никой, разбира се, няма да може да убеди лорд Абърдин да поиска толкова много.) Графът би искал също да знае какво трябва да се разбира под „териториална цялост" на Турция, дали това, което се разбира под този термин в Одринския договор, или нещо друго? В заключение той отбеляза, че камарата се намирала в извънредно странно положение, тъй като парламентът не бил получил никакви сведения

за намеренията на правителството. Поради всички тези съображения той щял да гласува за кредитите.

Маркиз Кланрикард, чието настроение с всеки ден, който го отдалечава от министерския пост, става по-мрачно, поиска като награда за безпримерната търпимост, която е проявявал досега към правителството, поне известни разяснения за успехите, които са постигнати, и за линията, която се следва, откакто бяха поискани предишните кредити; той би искал да узнае нещо за условията и перспективите на войната и за взаимоотношенията на страната с нейните съюзници. Известни успехи били постигнати от турците, но не от британското правителство, нито от британското оръжие — което впрочем не му попречи да произнесе хвалебствено слово за смелостта на английските моряци в Балтийско и Черно морета. Що се отнася до отношенията със съюзниците, той възнамерявал да внесе предложение за публикуване на последния договор, сключен между Турция и Австрия, както и на други документи, които могат да хвърлят светлина върху сегашното положение.

„От широко разпространените слухове личи, че благодарение на натиска и настояванията на британското правителство Диванът, който по-рано беше против, и турският пълномощен министър неотдавна са сключили с Австрия споразумение, по силата на което австрийските войски трябва да навлязат в дунавските княжества и да окупират част от Турската империя."

Но защо в часа на опасност Австрия, вместо да се намеси бързо със своите сили, се въздържала и започнала нови преговори? Той искал също да знае дали виенските съвещания продължават и какви въпроси се обсъждат на тях. Общо взето той намира, че Англия е прекалено зависима от германските държави.

За да докаже, че Австрия „би трябвало" да бъде най-добрият съюзник на Англия, лорд Кларендон изтъкна, че Русия обкръжавала различните ѝ територии и я заплашвала. Австротурският договор не можел да бъде представен на камарата, тъй като досега още не бил получен ратифициран екземпляр от него. Лорд Кларендон смята за възможно да увери камарата, че не е далеч времето, когато Австрия ще действува съвместно с Англия, но „впрочем той не гарантира нищо". При все това, като изхождат от общата линия на Австрия и от факта, че той, Кларендон, управлява министерството на външните работи, благородните лордове могат да направят най-радостни заключения. Лорд Кларендон, два пъти уличен в най-безсрамна лъжа, естествено очаква сега абсолютно доверие към своята декларация, че

„правителството не възнамерява да се върне към status quo, нито да се задоволи с набързо скалъпен мир, който би бил само нетрайно примирие и би направил неизбежно възобновяването на военните действия".

След като дадоха такъв блестящ пример за високата си просветеност, лордовете естествено преминаха към въпросите на народното образование — и тук ние ще се разделим с тях.

През време на дебатите в камарата на лордовете камарата на общините се занимаваше с някои незначителни въпроси, докато ѝ беше съобщено за речта на лорд Абърдин, която направи „неприятно впечатление". Лорд Джон Ръсел веднага почувствува, че е необходимо да произведе обратно впечатление.

Когато правителството се готвеше да поиска първите извънредни кредити, то пусна в ход „великолепната" балтийска флота; повод за вторите кредити трябваше да бъде знаменитата бомбардировка на Одеса; сега за лозунг е избран Севастопол.

В началото лорд Джон отдаде дължимото на „патриотичния" дух на камарата, която така щедро се отзовала на първите искания на правителството за кредити, и благодари на камарата, че досега разумно се е въздържала да поставя на правителството въпроси, които биха могли да го поставят в трудно положение. Това дало възможност да се постигне много, твърде много — осигурено било голямо количество кораби и хора. Англия имала сега 17 парахода от първи, втори и трети ранг вместо един, както на 1 януари 1853 г., 17 линейни кораба, вместо 11 и морски военни сили с обща численост 57 200 души вместо 33 910. Освен това на турското крайбрежие бил стоварен един корпус, който наброявал 30 000 войници, „много от които бяха неотдавна във Варна". Така стои въпросът с военните ресурси. Що се отнася до военните операции, те

„тепърва са започнали и засега може само да се каже, че турската армия е извършила чудеса от храброст. Сега никой няма да каже, че е достатъчно руският император да махне с ръка, за да събори цялата отоманска държава. Наред с блестящите подвизи на турците славата на тази война се състои в пълното единство и хармония между френската и английската армии."

Преминавайки след това на въпроса за исканите кредити, лорд Джон заяви, че не може точно да обясни на депутатите за какво именно се искат парите. Около два милиона могат да погълнат интендантството, артилерията и транспортът; освен това в британската армия можело да бъде включено голямо поделение турски войски, заплатите на което ще се плащат от британското правителство. Общо взето обаче парите се искат от камарата не въз основа на някакви подробни изчисления, а за използуване от правителството „както то сметне за необходимо".

Австрия, заяви благородният лорд, е още по-заинтересувана от защитата на Турция, отколкото дори Франция или Англия. Щом утвърди своето господство над дунавските княжества и придобие господствуващо влияние в Турция, царят би получил пълен контрол върху австрийското правителство. Но за да може правилно да се съди за Австрия, трябва да се има предвид в какви трудни условия се намира тя. Руските войски могат да се приближат от няколко страни на неголямо разстояние до австрийската столица, а, от друга страна, в някои подчинени на Австрия области положението е толкова тревожно, че за нея би било опасно да предприема военни действия. Затова именно тя се стараела, докато било възможно, да постигне разрешение на тези въпроси чрез преговори. Но неотдавна тя отправила послание до императора на Русия, отговорът на което не можел да не се нарече уклончив.

„Първо, Русия не изявява готовност да определи какъвто и да било срок за евакуирането на дунавските княжества. Тя смята, че щом войната е обявена, щом Англия и Франция участвуват в нея и превъзхождат Русия по своите сили в Черно и Балтийско морета, докато руската военна флота не може да напусне своите пристанища, има само един театър на военни действия — дунавските княжества и корабоплаването по Дунава, — където Русия може да се надява да възстанови равновесието и да извоюва победа чрез успехи на своето оръжие. Затова тя отказва да евакуира дунавските княжества при подобни условия."

Русия била готова да приеме принципите, съдържащи се в протокола от 9 април, с изключение на пункта, по силата на който Турция се допуска в общността на европейските държави. Що се отнася до по-нататъшното поведение на Австрия, лорд Джон смята, от една страна, че сегашната ѝ политика била погрешна, но, от друга страна, той не можел да повярва, че тя ще измени на поетите от нея задължения. Съгласно тези задължения, поети пред западните държави и Турция, Австрия се била задължила да участвува в опита да се отблъсне Русия. Възможно било обаче тя да се опита отново да получи по-благоприятен отговор от С.-Петербург. Съюзниците, разбира се, не можели да контролират правителството на Австрия, така както и Австрия не можела да контролира пруския крал. Ясно било следователно, че за всички държави съществували най-благоприятни условия за съвместни действия против Русия.

След това лорд Джон премина към подробно и възторжено изложение на намеренията на Англия и Франция. Целостта на Турция била несъвместима с връщане към status quo в дунавските княжества. Лорд Джон заяви:

„Но, уважаеми господине, позицията на Русия застрашава независимостта и целостта на Турция и по друг начин. Имам предвид създаването на силна крепост, построена по всички правила на изкуството, непристъпна, доколкото това е възможно за военното изкуство, и криеща в своето пристанище много голяма флота от линейни кораби, готови по всяко време да отплуват при попътен вятър към Босфора. Аз считам, че това положение е толкова застрашително за Турция, че никакъв мирен договор не би могъл да бъде признат за задоволителен, ако той остави на руския император тази застрашителна позиция (Гръмки ръкопляскания). Ние ще бъдем готови и занапред, както сме били готови досега, да се консултираме по този въпрос с правителството на Франция и аз имам всички основания да смятам, че правителството на френския император е напълно солидарно с нас в това отношение“ (Ръкопляскания).

Относно предложението на г. Дизраели за есенна сесия лорд Джон каза, че „отказва да приема от членове на тази камара каквито и да било условия, които ограничават свободата на министрите“.

Би било уморително и излишно да предавам всички съображения, изказани по този повод от юмовци, банксовци, найтовци, алкоксовци и tutti quanti*.

Г-н Кобден, който повярва на думите на лорд Джон и беше на мнение, че той е превърнал камарата във военен съвет, твърде усърдно се постара да покаже защо Севастопол и Крим не трябва да бъдат завземани в никой случай. Той засегна по-интересна тема, като постави въпроса, не се ли намира Англия в съюз с правителствата против народите; дълбоко се заблуждават онези, които си въобразяват, че войната била предприета в защита на потиснатите националности; в действителност тя се води, за да затегне още повече веригите, които държат Унгария и Италия под властта на Австрия. В камарата има почтени, но заблудени депутати, които

„заявяват, че правителството води войната не така, както би трябвало, че то би трябвало да постави друг човек начело на военното ведомство, дори начело на правителството. За такъв човек те считат лорд Палмерстон. И всичко това се правело в интерес на Унгария и италианците. А в действителност ораторът е чувал от устата на двамата най-големи водачи на унгарския и италианския народ, че те не само не възлагат надежди и не разчитат на този благороден лорд, но че на тях, напротив, е известно, че дори да има възможност да им окаже морална подкрепа, той не би пожелал да си мръдне пръста в тяхна защита. Ако в сегашното английско правителство има човек, на когото тези водачи са склонни да имат по-малко доверие, отколкото на когото и да било, това е именно благородният лорд. Кобден не смята, че благородният лорд съзнава великата измама, която е била вършена от негово име, но сега илюзията за щастие се разпръснала.“

Г-н Лейърд и лорд Дъдли Стюърт се ограничиха с повтаряне на предишните си речи; лорд Дъдли прибави само, че него-

* — тем подобни. *Ред.*

вата вяра в магическата сила на името „Палмерстон“ сега е „по-силна откогато и да било“.

На г. Дизраели се падна с едно духване да пукне целия сапунен мехур на речта на лорд Джон. След като обоснова накратко своето предложение за есенна сесия, намеквайки за Синоп и за другите подвизи, които бяха извършени през време на последната есенна ваканция, той заяви, че съобщението за предстоящото разрушаване на Севастопол и завоюване на Крим го изумило, смаяло и разтревожило до крайност. Лорд Джон възрази нещо, без да става от мястото си; но г. Дизраели, след като седна на свой ред, го принуди да даде обяснение. Тогава лорд Джон заяви с плах и смутен глас:

„Мога само да заявя, че това, което исках да кажа, е, че според мен на Русия не бива да се позволи да запази и в бъдеще застрашителната позиция, която тя създаде в Севастопол с поддържането на такава голяма флота.“

След като изтръгна от лорд Джон това признание, г. Дизраели произнесе една от своите най-резки и саркастични речи, която заслужава да бъде прочетена in extenso* и която той завърши със следните думи:

„И наистина, след това, което чухме, би било твърде несправедливо да правим, както се опитват понякога, тънка разлика между политиката на лорд Абърдин и политиката на някои от неговите колеги. Аз не съм поклонник, нито привърженик на лорд Абърдин, но аз не съм поклонник и на парламентарната политика, която смята за необходимо да оправдава едни членове на кабинета за сметка на други. След обяснението на благородния лорд за това, какво именно е искал да каже, става ясно, че неговата политика по руския въпрос по същество не се отличава по нищо от политиката на лорд Абърдин, и това в края на краищата представлява известно удовлетворение за английския народ. Значи в нашия кабинет няма разцепление; настоящата сесия завършва поне при пълно единодушие на министрите по този въпрос. Коалиционното правителство се оказва единодушно по това, че войната трябва да се води за малки цели и че големите политически цели неизбежно водят до жалки и нищожни резултати.“

Шегите на лорд Палмерстон не направиха никакво впечатление. След речта на г. Дизраели и след като известен брой други членове на камарата станаха да протестират, че са били напълно заблудени от първата реч на лорд Джон, исканите кредити бяха гласувани, но само при условие, че разискванията ще продължат довечера. В същото време лорд Дъдли Стюърт съобщи, че възнамерява да предложи да се изпрати обръщение до кралицата „с молба да благоволи да не отлага заседанията на парламента,

* — изцяло. *Ред.*

преди да бъде в състояние да даде на камарата по-пълна информация за отношенията с чуждите държави и за своите възгледи и планове относно борбата, в която нейно величество е въвлечена".

Написано от К. Маркс на 25 юли 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4150 от 7 август 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

*ПОЛИТИКАТА НА АВСТРИЯ. — ДЕБАТИТЕ ЗА ВОЙНАТА В КАМАРАТА НА ОБЩИНИТЕ

Лондон, петък, 28 юли 1854 г.

В една от предишните си статии* аз направих анализ на австро-турския договор от 14 юни и изтъкнах, че целта на тази куриозна дипломатическа сделка е, първо, да даде предлог на армията на съюзниците да не преминава Дунава и да не влиза в допир с русите; второ, да попречи на турците да окупират отново цяло Влашко и да ги изтика от вече завоюваната част от него; трето, да възстанови в дунавските княжества предишния реакционен режим, натрапен на румъните от Русия в 1848 г. Сега ние действително узнаваме от Цариград, че Австрия е протестирала против намеренията на Омер паша да премине Дунава; че тя претендира за изключителното право на окупация на дунавските княжества и за правото да не допусне в тях не само англо-френските войски, но дори и турците. В отговор на този протест Портата заповядала на Омер паша засега да не преминава Дунава, но по принцип отказала да признае на Австрия изключителното право да окупира дунавските княжества; злополучният Решид паша, който е научил нещичко от своя учител и покровител лорд Палмерстон, разбира се, няма сериозни възражения против това, да позволи на практика онова, което отхвърля по принцип. Може да си помислите, че Австрия вече е нарушила и фактически е анулирала договора от 14 юни, като не навлезе във Влашко в момента, когато руската армия отстъпваше безредно в три различни направления и — ако не бе успяла да се оттегли веднага отвъд Серет — бе изложена от фланг и от

* Виж настоящия том, стр. 306–307. *Ред.*

тил на австрийско нападение. Но трябва да си спомните, че съгласно клаузите на този прословут договор Австрия не е задължена нито да навлезе незабавно в дунавските княжества, нито да ги евакуира в определен срок, нито дори да накара русите да ги евакуират в някакъв установен срок. Сега се съобщава, че австрийците действително навлизат в Малко Влашко, а русите оттеглят своите войски от Карпатските проходи и ги концентрират във Фокшани. Това обаче означава само, че австрийците, вместо да изтикат русите от Голямо Влашко, са решили да прогонят турците от Малко Влашко и да попречат по такъв начин на техните действия по бреговете на Алута. Не е можело да се измисли по-добър план да се предизвика въстание в турската армия от този, да бъде тя отстранена от завоюваната от нея територия, а България да бъде окупирана от англо-френски войски, които, упорито избягвайки сблъскване с русите, държат Турция едва ли не в обсадно положение. Това е ясно от съвместното възвание на английското и френското командуване до населението на България — възвание, почти дословно преписано от Будберг, Горчаков и tutti quanti. Аз отдавна вече ви предсказах, че западните държави ще окажат услуга на делото на прогреса — те ще революционизират Турция, този крайъгълен камък на остарялата европейска система.

Австрия не само протестира срещу намерението на турците да окупират турски области, но и настоява да бъдат възстановени двамата князе, които сега живеят във Виена и заедно с австрийските войски трябва да се върнат в Молдавия и Влашко, за което г. фон Брук бил уведомил Портата. Решид паша отговаря, че Портата ще обсъди доколко е уместно тяхното възстановяване, но г. фон Брук от своя страна настоява да се изпълни член 3-и от договора, който предвижда възстановяването на старото правителство. Читателите може би помнят, че на времето аз им обърнах внимание върху двусмислената редакция на този член*. На това Решид паша възразява, че князете не можело да бъдат възстановени, докато Портата не се убеди, че те не са нарушили своя верноподанически дълг. Против молдавския княз Гика Портата нямала сериозни възражения, но поведението на влашкия княз Щирбей било много предизвикателно: той така скандално се проявил като привърженик на Русия, че Портата нямала друг избор, освен да го изгони. Тогава г. Брук се обърнал към султана. Последният свикал извънреден съвет, който изработил един компромис, съгласно който двамата князе се връ-

* Виж настоящия том, стр. 307. *Ред.*

щали *временно* на своите постове, а Портата назначавала върховен комисар за разследване на тяхното поведение, след което щяло да бъде взето окончателно решение. От само себе си се разбира, че княз Гика, против когото Решид уж няма сериозни възражения, се връща на власт само номинално, тъй като Молдавия си остава в ръцете на русите. Напротив, връщането на княз Щирбей, когото Портата сама изгони и заклейми като руски агент, е реален факт, тъй като част от Влашко е вече евакуирана от русите, а останалата част вероятно ще бъде евакуирана в скоро време.

Но дейността на австрийската дипломация не се ограничава с това. Във вчерашния брой на „Morning Post" четем следната телеграма от Белград от 19 юли:

„Вчера от Цариград се получи заповед за незабавното прекратяване на по-нататъшното въоръжаване и на всички военни учения. Поверително се съобщава, че ще последва друга заповед — за разоръжаване. Тези сведения бяха незабавно предадени на княз Александър."

Това следователно е отговорът на Портата на сръбския протест против австрийската окупация. Така жалкото турско правителство се лишава от възможността да даде отпор на своя заклет враг, като едновременно бива въвлечено във враждебни и узурпаторски действия срещу своите собствени лоялни васали. С договора от 14 юни турското правителство наруши своите споразумения с дунавските княжества, а със заповедта за разоръжаване нарушава основните закони на Сърбия. Така един и същи политически ход създава опасност от въстание в турската армия и тласка Сърбия и дунавските княжества в обятията на Русия. Австрийските искания за евакуиране на дунавските княжества се превръщат в забрана за турците да навлязат в тези княжества, а прословутите военни приготовления на Австрия — в разоръжаване на Сърбия.

Глупавата Австрия, която не е нищо друго освен оръдие в ръцете на царя и неговите английски съучастници, само подготвя условията за всеобща революция, първата жертва на която ще бъде тя самата и за избухването на която могат да съжаляват само утопичните реакционери от рода на Дейвид Уркарт.

Читателите вече знаят за започналото движение в Италия. Вестниците съобщават за вълнения в Генуа, Модена, Парма и др., но според мен събитията във Ферара напомнят най-много за всеобщото въстание от 1848 г.

Колко правилно съм характеризирал от самото начало „патриотичния доброволен" заем на надменното и банкрутирало ав-

стрийско правителство, читателите ще разберат от неотдавнашното възвание на барон Бургер до верноподаниците в Ломбардия. В него се съобщава, че квотата от доброволния заем, която трябва да плати Ломбардия, се определя на 40 000 000 флорини, което се равнява на 104 400 000 франка, т. е. по 40 франка на глава от населението.

„Този доброволен заем" — пише „Unione" — „се превръща в гигантска конфискация: всяка провинция, всяка община, всяко отделно лице е *задължено* да плати *доброволно* определена сума".

За да не остави никакво съмнение относно истинския характер на този „доброволен" заем, възванието на барон Бургер завършва със следните думи:

„На всекиго трябва да бъде ясно, че в случай на неуспех на доброволния заем ще бъде наложена извънредна и принудителна контрибуция, която ще бъде събрана пропорционално на различните видове доходи от земята, капитала, търговията и промишлеността."

На заседанието на камарата на общините в понеделник председателят на Тайния съвет и лидер на камарата* взе думата, уж с цел да направи подробно изложение относно намеренията на кабинета, което той шест часа по-късно — безпрецедентен факт в летописите на парламента — от същото място напълно оттегли. В 7 часа вечерта той заяви, че Севастопол бил бомбардиран, разрушен и откъснат от Русия; в 1 часа и 15 минути след полунощ — че руската флота в Севастопол загубила един или два линейни кораба, а „Русия в никакъв случай не била лишена от сегашния си престиж и положение". Шест часа малкият Джони** руга, важничи, хвали се, заплашва, вдига шум, ликува, поздравява и лъга пред членовете на камарата на общините. Шест часа той ги кара да витаят в надземните висини, но достатъчно бе едно ухапване от страна на г. Дизраели, за да се пукне сапуненият мехур и мнимият лъв да бъде принуден отново да наметне обичайната си телешка кожа. Това беше „ден на унижение" за правителството, но то успя да прокара своето искане за три милиона фунта.

На заседанието във вторник се водиха дебати по внесеното от лорд Стюърт предложение за отлагане на разпускането на парламента. Камарата бе вече гласувала кредитите; не ѝ оставаше нищо друго, освен да гласува доверие на правителството. Тъй като това бе ясно на уважаемите членове на камарата, на заседанието присъствуваха малко хора, дебатите бяха вяли, пра-

* — Джон Ръсел. *Ред.*

вителството се държеше по-предизвикателно от всякога и предложението на Дъдли Стюърт бе отхвърлено единодушно. Правителството успя да превърне собствения си позор в победа над членовете на камарата на общините. Това бе „ден на унижение“ за парламента. И все пак заседанието беше интересно благодарение на защитата на военното ведомство от страна на г. Хърбърт, британския министър на войната и шурей на Воронцов, благодарение на нетактичността на лорда на адмиралтейството Бъркли и на високомерните тиради на малкия Джони за положението в английското правителство.

Г-н Хърбърт, човек с малка глава, бивш „млад тори“, отговори на оплакванията относно незадоволителната организация на интендантството, като надълго и нашироко възхвали главния интендант Филдър, който безспорно бил най-подходящият човек за тази длъжност, защото преди петдесет години се ползвал с доверието на „железния херцог“* и заемал високи постове при него. На критичните дописки на вестникарските кореспонденти той противопостави разкрасените отчети на „най-добрите ковчежници в армията“ и направените от любезност комплименти на няколко френски офицери. Той не каза нито дума за пълната липса на транспортни средства в армията, която няма нито катъри, нито коне за превозване на багажа, запасите от вода и другите неща, които са необходими за една армия, извършваща поход от Варна и Девня към Дунава. Той не каза нито дума за недостига на средства за продоволствие на армията. Той не оспори факта, че интендантството е било създадено едва след изпращането на много дивизии и след пристигането на флотата в Цариград. Той не се осмели да оспори твърдението, че по собствените думи на лорд Раглан неговите войски близо два месеца тъпчели на едно място, без да могат да напреднат поради недостатъците в работата на интендантството, макар да се намирали на разстояние едва ли не един оръдеен изстрел от почти изнемогващия от глад противник.

По същия начин изобретателният шурей на княз Воронцов отговори на оплакванията относно материалната част на артилерията. Той надълго и нашироко се спря на упрека, направен от самия него, а именно, че армията в Турция имала само шестфунтови оръдия, но затова пък отмина с упорито мълчание факта, че армията не разполага с обсадни оръдия, че за поддържане на пехотата почти липсва кавалерия, най-необходимият род войска за операции в равнините на Влашко, и че армията от 40 000 вой-

* — Уелингтън. *Ред.*

ници във Варна не е могла да противопостави на русите и 40 оръдия, докато при русите всеки корпус от 40 000 души разполага с по 120 оръдия.

Шуреят на Воронцов отхвърли обвиненията срещу правителството за проявена от него небрежност в снабдяването на армиите с необходимото бойно снаряжение и с възмутен тон защити военното командуване, което изобщо нямало никаква вина в случая.

Що се отнася до нещастните случаи и монопола на англичаните върху такива случаи, каквито никога не стават във френската експедиционна армия, многоуважаемият г. Хърбърт заяви, първо, че действително един кораб, на борда на който се намирала една част от 6-и драгунски полк, станал жертва на пожар, но че капитанът, „благороден стар моряк, изправен пред най-ужасната смърт, която е възможна, отказал — въпреки молбите на екипажа — да напусне кораба, докато уви! станало много късно и той загинал на своя пост“. Слабоумните членове на камарата на общините посрещнаха този безсмислен отговор с възгласи на одобрение. Що се отнася до загубата на „Тигър“[194], тя можела да се отдаде на случайност. „А печалното произшествие в Балтийско море — е, то доказвало безразсъдната храброст на нашите моряци.“

Господинът с малката глава премина след това към поставения му въпрос: „дали нашата флота и нашата армия са постигнали някакви практически резултати“, и се похвали с „пълната, успешна и непреодолима блокада на руските пристанища“. Тази блокада е толкова успешна, че например осем руски военни парахода пристигнаха от Севастопол в Одеса въпреки бомбардировката, боевете и всевъзможните прегради. Тя е толкова успешна, че руската търговия в Балтийско море продължава в широк мащаб и руски стоки се продават в Лондон по цени, които са само малко по-високи от довоенните; че в Одеса търговията се води точно така, както и миналата година, и че дори номиналната блокада на Черно море и Бяло море бе натрапена на англичаните от Бонапарт едва преди няколко дни.

Но английското правителство направи нещо повече! — се провикна благородният млад човек на име Хърбърт. Нима то не лиши Русия от възможността да превозва подкрепления по Черно море и не пресече всякаква връзка с Русия по море? При това той съвсем забравя, че английското правителство позволи на русите да господствуват четири месеца по Дунава; че то им позволи само с 15 000 души да окупират европейските житници — Молдавия и Влашко, и да завземат под носа му богатите стада на Добруджа и че то попречи на турската флота да унищожи рус-

ката ескадра при Синоп. Англичаните допринесли не малко за военните успехи на турците, тъй като, действувайки като резерв на турската армия, те ѝ дали възможност да използува всеки войник и всяко оръдие против нахлуващата армия.

Нужно ли е да напомняме на читателите, че докато русите не успяха да съсредоточат в княжествата превъзхождащи сили, английското правителство забрани на Омер паша да се възползва от численията превес на своята армия и от плодовете на своите първи победи? Какво още са направили английските войски?

„Колко фунта стерлинги бяха изразходвани от Русия за построяване на линия от фортове по черкезкото крайбрежие? И само за една кратка кампания всички тези силни крепости, които държаха Черкезия като във верига, паднаха с изключение на един форт в ръцете на англичаните или на техните съюзници."

Воронцов! Воронцов! Не си ли спомняш, че когато в началото на сесията те съветваха да завземеш тези фортове, ти отказа да направиш това, като даде по този начин възможност на русите да оттеглят техните гарнизони в Севастопол? Ти завзе само ония фортове, които русите напуснаха по своя воля, и единственото „изключение", което не бе нито разрушено, нито завзето, нито дори нападнато, това е именно единственият форт, който заслужаваше да бъде завзет и който русите смятаха, че заслужава да бъде задържан, това е единственият форт, който би ти позволил да поддържаш връзка с черкезите — Анапа.

Глупавият брътвеж на г. Хърбърт достигна кулминационната си точка, когато той заяви, че Англия участвувала в славната отбрана на Силистра, която тя не само не подкрепи, но и не позволи на Омер паша да подкрепи, тъй като измежду убитите имало един млад капитан на име Бътлър. За оцелелия лейтенант Насмит, разбира се, не бе казана нито дума. Трябва да кажа, че капитан Бътлър замина за Силистра едва след като правителството отказа да го изпрати там, но маршал Хърбърт вижда в това толкова по-голямо основание да си припише заслугата за неговото поведение. Що се отнася до лейтенант Насмит, той спада към онази категория хора, които трябваше скоро да бъдат изгонени от английския лагер, и той замина за Силистра като военен кореспондент.

Тъй като лорд Дъдли Стюърт разкритикува правителството загдето не доставило параходи, които потъват във водата само три фута и са снабдени с едно или две тежки оръдия, адмирал Бъркли, който говори след генерал Хърбърт, помоли благородния лорд „да научи инспекторите по корабостроенето как се строят такива параходи". Такъв беше отговорът на смелия адмирал —

виг, на въпроса, ще може ли адмиралтейството да съоръжи флота за операции в Балтийско море, без да осигури построяването на голям брой канонерски лодки. Храбрият Бъркли и неговият учен инспектор по корабостроене щяха да направят по-добре да се обърнат за инструкции към шведското и руското адмиралтейства, вместо да търсят съвет от бедния и заблуден лорд Дъдли Стюърт.

Няма да се спираме повече на защитата на британското командуване от елегантния Хърбърт и храбрия Бъркли и ще преминем към нетактичните разкрития на същия Бъркли. Докато снощи малкият Джони пусна севастополски сапунен мехур, то днес в резултат на речта на Бъркли се пукна и кронщадският сапунен мехур. Тъй като цялата борба в дунавските княжества щяла да се води изключително от австрийците, за „най-силните армия и флота, които някога са били екипирани и изпращани от една страна", с техните витлови параходи, оръдия на Пексан и други гигантски разрушителни сили, не оставало поле за дейност. От едно писмо на доблестния командуващ балтийската флота* доблестният Бъркли привежда следната фраза:

„Не успях да предприема нищо с тази мощна флота, тъй като всяко нападение срещу Кронщад или Свеаборг би означавало сигурна гибел."

Но това не е всичко. Доблестният Бъркли, опиянявайки се от мисълта за това, което тази извънредно мощна флота не е могла да направи, продължи да бръщолеви:

„Адмирал Чадс, който притежава по-обширни научни знания от който и да било друг, също писа по този въпрос следното: след двудневно наблюдение от фара и подробен преглед на фортовете и корабите аз се убедих, че фортовете са много масивни за нашата корабна артилерия. Това са огромни гранитни маси. За нападение срещу неприятелските кораби там, където те се намират сега, не може да става и дума."

За Нейпир храбрият Бъркли завършва с думите:

„Никога досега на нито един британски офицер не е била предоставяна такава carte blanche** да предприема, каквото намери за добре. Правителството не само не му върза ръцете, но, напротив, по всякакъв начин го поощряваше да върви напред" — от Бомарсунд до Кронщад и от Кронщад до Бомарсунд.

След забележката на г. Хилдярд, тори, че „никога в целия си живот той не е чувал да се дрънка така нетактично", че Бъркли е говорил като явен агент на Русия и че всички самохвалства за Кронщад въпреки всичко са имали неговото мълчаливо одобрение, храбрият Бъркли оттегли отчасти своите злополучни твърде-

* — адмирал Чарлз Нейпир. *Ред.*
** — свобода на действие. *Ред.*

ния, като заяви, че Нейпир е имал предвид само сегашното си положение, когато той разполага само с кораби и няма поддръжката на сухопътни сили. Откакто Нейпир напусна английските брегове, аз непрекъснато ви заявявам, че без сухопътни войски и без съюз с Швеция в Балтийско море не може да се постигне нищо, и това мое мнение се споделя от всички военни специалисти.

Сега ще премина към последния пункт на тези незабравими дебати, към високомерните декларации на лорд Джон Ръсел. След като получи своя чек за три милиона, той стана също така безсрамен, както бе смутен двадесет часа преди това, когато се свиваше под сарказмите на Дизраели.

„Той съвсем не считал за необходимо да дава по-нататъшни разяснения относно направените от него снощи изявления". Що се отнася до „досадните разногласия", които някои твърдели, че съществуват между Абърдин и неговите колеги, той можел да заяви, че:

„Общите военни мероприятия се обсъждаха всеки ден от ония съветници на нейно величество, които образуват така наречения кабинет, и отговорност за взетите решения носят пред парламента и страната в еднаква степен както лорд Абърдин, така и всички негови колеги от кабинета."

Той дори се реши, без впрочем да се излага на какъвто и да било риск, да каже на камарата:

„Ако ни считат за достойни да бъдем министри на кралицата, ние трябва да имаме правото по свое усмотрение да свикваме или да не свикваме парламента; а ако ни считат за недостойни да се ползуваме с това право, това значи, че повече не сме достойни да бъдем министри на кралицата."

След като присъствувах на заседанията на английския парламент в понеделник и във вторник, аз разбрах колко съм се заблуждавал в 1848 г., когато в „Neue Rheinische Zeitung" заклеймявах берлинското и франкфуртското Национални събрания като най-жалки проявления на парламентарния живот[195].

За вашите читатели ще бъде интересно едно съпоставяне на декларациите на британския шурей на Воронцов, на плоското самохвалство на Ръсел и високопарните уводни статии на „Times" със следните извадки от последната дописка на кореспондента на „Times" от британския лагер край Варна от 13 юли:

„Снощи всички бяха убедени, че скоро ще бъде сключен мир, тъй като бе съобщено, че един австрийски пратеник обядвал с генерал Браун и че този пратеник идвал от Шумен, където бил имал дълги преговори с Омер паша, и отивал във Варна, където щял да се съвещава с лорд Раглан и маршал Сент-Арно. Съобщено бе, че Кембриджският херцог е заявил, че кавалерията щяла

да се върне в Англия към ноември, а пехотата — през май. Не може да се каже с положителност дали се намираме в състояние на война и дали съюзническите армии са действително воюваща страна или само са извършвали привидни военни действия, откакто дебаркираха в Турция. Нашите паради, прегледи, учения и инспекции имат също такъв безобиден характер, както ако ставаха в Сатори или Чобъм, а всичките ни операции по суша се сведоха до: първо — една разузнавателна екскурзия на лорд Кардиган, второ — изпращането на няколко инженери и сапьори в Силистра и Русе, трето — изпращането пак за там на няколко френски понтониери, и, четвърто — изпращането на още една рота сапьори и 150 моряци в Русе за построяване на мост между единия бряг и островите, а оттам до другия бряг."

В Англия няма Бастилия, но има лудници, в които просто въз основа на lettre de cachet може да бъде поставен всеки човек, който е неприятен на кралския двор или пречи за уреждането на известни семейни работи. През време на дебатите, които се състояха в сряда по делото на д-р Пайтман*, това бе напълно доказано от г. Отуей, подкрепен от г. Хенли. Достатъчни бяха няколко думи на лорд Палмерстон, този civis romanus[196] и известен защитник на „правата и привилегиите на британските поданици", за да отпадне въпросът. Палмерстон дори не се опита да твърди, че Пайтман е действително луд, а само, че „той, изглежда, си е въобразил, че има правото да предяви някакво искане към правителството", и възнамерявал твърде нахално да предяви това искане на кралицата или по-точно на онази анонимна личност, наречена принц Алберт. Кобургите са проникнали навсякъде; тъкмо в настоящия момент те възнамеряват да сложат ръка на Испания.

„Това" — казва правителственият вестник „Globe" — „е въпрос за правата на доктора и правата на кралицата и ние сме уверени, че нито един човек в парламента или вън от него не може да се колебае в преценката си за тези права."

Не трябва да се учудваме, че „Правата на човека" на Томас Пейн бяха публично изгорени в тази свободна и благословена страна.

В сряда вечерта се разигра и една друга малка парламентарна комедия. На заседанието миналия петък г. Бът бе внесъл предложение да се забрани на британските поданици под страх на наказание да търгуват с ценни книжа на руското правителство; този законопроект се отнасяше само до заемите, сключени от руското правителство през време на настоящата война. Британското правителство не бе внесло този законопроект, но едва ли можеше да се реши да се обяви против него, тъй като Бонапарт бе вече публикувал в „Moniteur" лъжливо съобщение, че английското

---

* Виж настоящия том, стр. 334—336. *Ред.*

правителство споделяло неговото гледище, считайки подписката за руския заем за незаконна. Поради това Палмерстон подкрепи предложението на Бът, но срещна доста нелюбезни възражения от страна на г. Уилсън, мъдрия издател на списание „Economist" и секретар на държавното съкровище. И ето че същият този Палмерстон, който в понеделник бе защитил коалиционното правителство, а във вторник се въздържа от изказване и с това фактически осигури успеха на коалицията, все пак в сряда не можа да пропусне случая да се яви отново в ролята на „преследваната невинност" в кабинета. Той говори с тона и важността на Сибила от мъжки пол, сякаш всецяло обладан от спонтанния изблик на своите патриотични чувства, които той, нещастният, обвързан от желязната дисциплина на своето официално положение, бе принуден да заглушава предишните две вечери. Той предизвика неизбежните аплодисменти на многоуважаемите, но заблудени джентълмени, като заяви:

„Този законопроект само потвърждава принципа, че британските поданици не трябва да предоставят на русите средства за водене на войната. Да приемем доводите, изтъкнати от секретаря на държавното съкровище, би било равносилно да отменим закона за държавна измяна. Тези аргументи са чиста безсмислица."

Трябва да отбележим, че това е същият човек, който в продължение на двадесет и четири години натрапваше на Англия руско-холандския заем, а в настоящия момент е най-влиятелният член на един кабинет, който все още плаща и главницата, и лихвите по този заем и по такъв начин предоставя на Русия „средства за водене на войната".

Написано от К. Маркс на 28 юли 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4152 от 9 август 1854 г

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

СКУЧНА ВОЙНА

Скоро ще стане една година, откакто един малък отряд турци, съставен от два батальона, успя да премине Дунава при Тутракан срещу Олтеница, да се окопае там и когато русите го нападнаха, да ги отхвърли след непродължителна, но енергична схватка, която — като първо сблъскване в тази война — получи гръмкото название сражението при Олтеница. Тук турците противостояха на русите сами, зад тях не се намираха в резерв английски или френски войски и те не можеха дори да разчитат на каквато и да било подкрепа от страна на съюзническата флота. И все пак те задържаха своите позиции на влашкия бряг на Дунава при Олтеница в продължение на две седмици, а при Калафат — през цялата зима.

През периода, който изтече оттогава, Англия и Франция обявиха война на Русия и бяха извършени разни геройства, наистина със съмнителен ефект. Черноморската ескадра, балтийската ескадра и една англо-френска армия, която вече наброява близо сто хиляди души, са изпратени да помогнат на турците или да извършат диверсионни операции в тяхна полза. И резултатът от всичко това е само повторение на историята при Олтеница в по-голям мащаб, но може би с още по-малък успех, отколкото миналата година.

Русите обсадиха Силистра. При това те действуваха неразумно, но смело. Ден след ден, нощ след нощ те търпяха поражения, но не поради по-голямото изкуство на противника, не поради присъствието на капитан Бътлър и лейтенант Насмит, двамата английски офицери, които според „Times“ спасили Силистра. Не, те пре-

търпяха поражение поради невежеството на самите турци, което стигаше дотам, че те дори не знаеха кога един форт или вал не трябва повече да се отбранява, а се вкопчваха здраво във всяка педя земя, във всяка могилка, която противникът се опитваше да завземе. Освен това русите претърпяха поражение поради тъпотата на своите собствени генерали, поради холерата и треската, най-после, поради моралното въздействие, което упражняваше върху тях една армия на съюзниците, която застрашаваше левия им фланг, и една австрийска армия, която застрашаваше десния им фланг. Когато войната започна, ние отбелязахме, че руската армия никога не е умеела да води правилни обсади, а лошото ръководство на военните действия при Силистра само потвърждава, че оттогава тя нищо ново не е научила. И така русите претърпяха поражение; те трябваше да се оттеглят най-позорно; те бяха принудени да вдигнат обсадата на една твърде несъвършена крепост в най-благоприятния сезон на годината, без каквито и да било подкрепления да са дошли в помощ на обсадения гарнизон. Такова нещо се случва веднъж на сто години. И каквото и да се опитат русите да предприемат през есента, тази кампания е загубена от тях, и то позорно.

Да погледнем сега обратната страна на медала. Силистра е освободена. Русите отстъпват на левия бряг на Дунава. Те се готвят дори да евакуират Добруджа и вече постепенно я евакуират. Хършова и Мечин са разрушени. Река Серет изглежда е линията, която русите са избрали за отбраняване не на своите завоевания, а на собствената си територия. Хитрият стар хърватин Омер паша, който умее не по-лошо от всеки друг да си държи езика или да излъже „в изпълнение на своя дълг", едновременно изпрати един корпус в Добруджа, а друг към Русе, обхващайки по такъв начин отведнъж и двата фланга на русите. Тогава бяха възможни други, много по-добри операции, но старият Омер, изглежда, познава турците и съюзниците по-добре, отколкото ние. От военна гледна точка по-правилно би било войските да се насочат през Добруджа или Калараш към съобщителните линии на противника, но след всичко, което видяхме, ние не можем дори да обвиним Омер, че е пропуснал един удобен случай. Известно е, че неговата армия е много зле снабдена, че ѝ липсва почти всичко и затова не може да извършва бързи преходи, които биха я отдалечили от нейната база или биха ѝ дали възможност да действува в нови направления. Резултатите от такива преходи са решаващи, когато се предприемат с достатъчни сили; но те не са по силите на една армия, която живее от ден за ден и напредва в пуста страна. Известно е, че Омер паша ходи във Варна да моли за по-

мощ съюзническите генерали, които се намираха тогава със 75 000 превъзходни войници на четири дни път от Дунава; но нито Сент-Арно, нито Раглан сметнаха за нужно да заминат затам, където можеха да срещнат неприятеля. Затова Омер и не можеше да направи повече от онова, което направи. Той изпрати 25 000 души в Добруджа, а с останалите войски се насочи към Русе. Тук неговите войски преминаваха от остров на остров, докато се прехвърлиха през Дунава, а след това с внезапен марш наляво завзеха откъм тил Гюргево и принудиха русите да го изоставят. На другия ден русите се разположиха на височините, северно от Гюргево, където бяха атакувани от турците. Стана кръвопролитно сражение, забележително по броя на английските офицери, които с рядък успех се състезаваха за честта да бъдат убити първи. Всеки от тях получи куршум, но без всякаква полза за когото и да било: глупаво би било да се предполага, че само видът на убит британски офицер може да направи турския войник непобедим. Както и да е, русите, които имаха тук само един авангард — една бригада, Коливанския и Томския полкове, — бяха разбити и турците заздравиха своето положение на влашкия бряг на Дунава. Те незабавно се заеха да укрепят местността и несъмнено са я превърнали в страшна позиция, тъй като с тях имаше английски сапьори, а и те самите показаха в Калафат, че прекрасно се справят с тази работа. Но на тях им бе позволено да стигнат само дотук и нито крачка повече. Същият австрийски император, който в продължение на осем месеца полагаше такива усилия да играе ролята на незаинтересован, внезапно се намеси. Дунавските княжества му бяха обещани за изхранване на неговите армии и той възнамерява да ги получи. Какво правят турците там? Нека се върнат обратно в България. Ето защо от Цариград идва заповед турските войски да бъдат оттеглени от левия бряг на Дунава и „целия този малък участък“ да бъде оставен на произвола на австрийските войници. Дипломацията стои по-горе от стратегията. Каквото и да излезе от това, Австрия възнамерява да защищава своите граници, като окупира няколко ярда земя отвъд тези граници; и пред тази важна цел трябва да отстъпят на втори план дори най-необходимите от военна гледна точка мероприятия. Освен това не е ли Омер паша австрийски дезертьор? А Австрия никога нищо не забравя. В Черна Гора тя прекъсна неговата победоносна кариера, сега тя отново прави това, за да може отстъпникът да почувствува, че още не е престанал да бъде поданик на своя законен владетел.

Съвсем безполезно е да се анализират подробно военните операции в настоящия стадий. Бойните действия не представляват го-

лям интерес от гледна точка на тактиката; това са прости, директни фронтални атаки; при придвижванията на войските двете страни се ръководят повече от дипломатически, отколкото от стратегически съображения. Много е възможно кампанията да завърши без каквито и да било големи военни операции, тъй като на Дунава нищо не е подготвено за голямо настъпление, а що се отнася до завземането на Севастопол, за което слушаме толкова много, работата вероятно ще се протака, докато приближаването на зимата наложи отлагането ѝ за следващата година.

Човек би помислил, че всички привърженици на консерватизма в Европа би трябвало да променят своите възгледи, като виждат колко неразрешим е източният въпрос. Ето вече шестнадесет години цяла Европа се оказва явно неспособна да уреди този нищожен спор. Франция, Англия и Русия най-после влизат във война. Те водят война вече шест месеца, но досега още не са се сражавали освен по погрешка или в много малки мащаби. Край Варна се намират осемдесет-деветдесет хиляди английски и френски войници, командувани от бившия военен секретар на стария Уелингтън* и от един френски маршал** (най-забележителните подвизи на когото бяха извършени, впрочем, в лондонските заложени къщи); французите не правят нищо, а англичаните според силите си им помагат; и тъй като този вид занимания им се струва може би не съвсем почтен, ескадрите идват на рейд в Балчик, за да ги погледат и да разберат коя от двете армии се наслаждава с по-голямо достойнство на това dolce far niente***. И макар че съюзническите армии досега само ядяха запасите, на които разчиташе турската армия, и в продължение на два месеца ден след ден безделничеха край Варна, те все още не са готови за изпълнение на своите задължения. Ако е необходимо, те биха освободили Силистра към средата на май идната година. Същите войски, които завоюваха Алжир и изучиха теорията и практиката на войната на един от най-сложните театри на военните действия[197], същите войници, които се сражаваха против сикхите по пясъчните брегове на Инд и против кафрите в бодливия храсталак на Южна Африка[198], страни значително по-диви от България — същите тези войници сега са безпомощни, безполезни, неспособни за нищо, и то в една страна, която дори изнася зърнени храни!

Но ако съюзниците не могат да се похвалят със своите подвизи, не по-добро е положението и при русите. Русите имаха пре-

* — Раглан. *Ред.*

** — Сент-Арно. *Ред.*

*** — блажено безделие. *Ред.*

достатъчно време, за да се подготвят. Те направиха всичко, което можаха, тъй като от самото начало знаеха каква съпротива ще срещнат. И все пак какво успяха да извършат те? Нищо. Те не можаха да отнемат от турците нито педя спорна територия; те не успяха да завземат Калафат; те не можаха да разбият турците в нито едно сражение. А това са същите руси, които под командуването на Миних и Суворов завоюваха черноморското крайбрежие от Дон до Днестър. Но Шилдер не е Миних, а Паскевич не е Суворов и макар руският войник повече от който и да било друг да е в състояние да издържа боя с пръчки, и той като всеки друг губи своята твърдост, ако трябва постоянно да отстъпва.

Истината е, че консервативна Европа — Европа на „реда, собствеността, семейството и религията“, — Европа на монарсите, феодалите и капиталистите, колкото и различни да са техните взаимоотношения в различните страни, отново проявява своето пълно безсилие. Европа може да е гнила, но една война трябваше да раздвижи здравите елементи; една война трябваше да пробуди някои скрити сили. И, разбира се, между двеста и петдесет милиона души все трябваше да се намери някой, който е готов да води истинска борба, в която и двете страни биха могли да пожънат славата, която силата и духът печелят на полесражението. Но не, не само буржоазна Англия и бонапартистка Франция са неспособни да водят истинска, енергична, упорита война, но и Русия, тази европейска страна, която най-малко е заразена от „безбожната и омаломощаваща цивилизация“, е неспособна за това. Турците са добри за внезапни настъпателни действия и пригодни за упорита съпротива при отбрана; но те изглежда не са създадени за широки комбинирани операции с големи армии. Ето защо всичко се свежда до такава степен на безсилие, до такова взаимно признание на собствената слабост, които, изглежда вече взаимно се очакват и от двете страни. При такива правителства като сегашните тази източна война може да се води още тридесет години и пак да не доведе до нищо.

Но докато официалните кръгове в цяла Европа демонстрират своята некомпетентност, в югозападната част на този континент се пробужда движение, което веднага ни показва, че все пак съществуват други, по-активни сили. Каквито и да са действителният характер и резултатите от въстанието в Испания, с положителност може да се каже, че то ще се намира към бъдещата революция в същото отношение, в което швейцарското и италианското движение от 1847 г. към революцията от 1848 г.[199] В това въстание се очертават два важни момента. Първо, армията, която от 1849 г. фактически управлява на континента, се е

разцепила и се е отказала от своето призвание да поддържа реда, за да може да изрази собственото си мнение срещу правителството. Дисциплината е научила армията да съзнава своята власт, но същата тази власт е довела до отслабване на дисциплината. Второ, ние бяхме свидетели на една успешна барикадна борба. От юни 1848 г.[200] където и да са били издигани барикади, те досега са се оказвали безполезни. Барикадите като форма на съпротива срещу войските от страна на населението на голям град, изглеждаха съвсем не ефикасни. Това предубеждение сега отпада. Ние отново видяхме победоносни, непристъпни барикади. Заклинанието вече не действува. Една нова революционна ера става възможна; и характерно е, че в същото време, когато войските на официална Европа проявяват своята негодност в една истинска война, те търпят поражение от въстаналото население на един град.

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс на 29 юли — 1 август 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4159 от 17 август 1854 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

ЕСПАРТЕРО

Отличителна черта на всички революции е, че именно тогава, когато народът на глед стои на прага на велики начинания, когато му предстои да започне нова ера, той се оставя да бъде овладян от илюзиите на миналото и доброволно отстъпва цялата си власт и цялото си влияние, завоювани с такава мъка, на представители — действителни или мними — на народното движение от някоя минала епоха. Еспартеро е един от тези хора на миналото, които народът в моменти на социални кризи е свикнал да слага на гърба си и от които след това му е така трудно да се избави, както на Синдбад-моряка от злия старец, който отчаяно се вкопчил за врата му с краката си. Попитайте някой испанец, принадлежащ към така наречената прогресистка школа, какво е политическото значение на Еспартеро, и той, без да се замисля, ще ви отговори, че

„Еспартеро въплъщава единството на великата либерална партия; Еспартеро е популярен, защото е излязъл от народа; неговата популярност служи изключително на делото на прогресистите."

Вярно е, че той, син на занаятчия, се издигна до поста регент на Испания и че — влязъл в армията като прост войник — той излезе от нея като фелдмаршал. Но ако той е символът на единството на великата либерална партия, това може да бъде само онази безразлична степен на единство, в която всички крайности се неутрализират. А що се отнася до популярността на прогресистите, без преувеличение можем да кажем, че нейният край дой-

де в момента, в който тя бе пренесена от партията като цяло върху тази отделна личност.

Фактът, че досега никой не е успял да разкрие тайната на успеха на Еспартеро, е най-доброто доказателство за двусмисления и изключителен характер на този успех. Докато неговите приятели прибягват до неопределени алегории, враговете му, намеквайки за една странна черта на частния му живот, го обявяват чисто и просто за щастлив комарджия. Но и едните, и другите не могат да установят някаква логична връзка между човека, от една страна, и неговата слава и име — от друга.

Военните заслуги на Еспартеро са толкова спорни, колкото са безспорни неговите политически грешки. В една обширна биография на Еспартеро, написана от г. де Флорес[201], се превъзнасят военната доблест и пълководческото изкуство, които той проявил в провинциите Чаркас, Ла-Пас, Арекипа, Потоси и Кочабамба, където се сражавал под командуването на генерал Морильо, на когото било възложено да върне южноамериканските държави под властта на испанската корона. Но за общото впечатление, което американските му подвизи са направили на неговите леснозапалващи се сънародници, достатъчно ясно говорят прозвището „вожд на аякучизма", дадено на него самия, и прякорът „аякучос", даден на неговите привърженици — намек за злополучната битка при Аякучо, в която Перу и Южна Америка бяха окончателно загубени за Испания[202]. Във всеки случай твърде странен е този герой, който е получил своето историческо кръщение не при победа, а при поражение. През седемгодишната война против карлистите той нито веднъж не се отличи с някакъв смел удар от рода на ония, които бързо донесоха на неговия съперник Нарваес репутацията на воин с железни нерви. Той несъмнено притежаваше дарбата да се възползува максимално и от най-дребните успехи, но ако Марото му предаде последните въоръжени сили на претендента, това беше чиста случайност, а въстанието на Кабрера в 1840 г. представляваше само закъснял опит да се съживи трупът на карлизма[203]. Сам сеньор де Марлиани, историкът на съвременна Испания и еднн от почитателите на Еспартеро, е принуден да признае, че тази седемгодишна война може да се сравни само с феодалните войни между дребните владетели на Галия през X век, когато успехът не беше резултат от победа[204]. Освен това за нещастие от всички подвизи на Еспартеро на Испанския полуостров най-ярко впечатление е оставило едно дело, което макар да не е поражение в пълния смисъл на думата, е поне твърде странно за един герой на свободата: той се прослави с бомбардирането на градове, а именно на Бар-

целона и Севиля. Ако испанците — казва един писател[205] — някога решат да го нарисуват като Марс, те би трябвало да изобразят този бог като „разбивач на стени".

Когато в 1840 г. Кристина бе принудена да се откаже от регентството и да избяга от Испания, Еспартеро, против желанието на твърде значителна част от прогресистите, пое върховната власт в рамките на парламентарния режим. Той се обкръжи с нещо като камарила и започна да играе ролята на военен диктатор, без всъщност да се издигне над посредствеността на един конституционен монарх. С неговото благоволение се ползуваха поскоро модерадос[206], отколкото старите прогресисти, които с редки изключения бяха отстранени от длъжност. Без да умиротвори своите врагове, той постепенно отблъсна приятелите си. Не намирайки в себе си смелост да разбие оковите на парламентарния режим, той не можа нито да го приложи, нито да го използува, нито да го превърне в действен инструмент. През тригодишната му диктатура революционният дух постепенно бе сломен в резултат на безкрайни компромиси, а раздорите в прогресистката партия така се изостриха, че модерадос успяха чрез coup de main* да си върнат цялата власт. По такъв начин Еспартеро до такава степен загуби своя авторитет, че назначеният от самия него посланик в Париж влезе в заговор с Кристина и Нарваес против него; той беше толкова безпомощен, че не можа да парира нито жалките интриги, нито дребнавите машинации на Луи-Филип. Той до такава степен не разбираше собственото си положение, че съвсем необмислено се опълчи срещу общественото мнение, когато то само чакаше повод, за да го унищожи.

През май 1843 г., когато бе вече загубил всякаква популярност, той държеше Линахе, Сурбано и други членове на своята военна камарила на техните постове, макар настойчиво да се искаше тяхната оставка; той разтури правителството на Лопес, което имаше значително мнозинство в камарата на депутатите, и упорито отказваше да даде на намиращите се в изгнание модерадос амнистия, за която по онова време настояваха всички — парламентът, народът и самата армия. Искането за амнистия чисто и просто означаваше, че неговото управление е опротивяло на всички. Тогава изведнъж цял ураган от пронунциаментос против „тирана Еспартеро" разтърси полуострова от единия край до другия; по бързината, с която се разпространи, това движение може да се сравни само със сегашното. Модерадос и прогресистите се обединиха за общата цел — да се избавят от регента. Кризата

* — внезапен удар. *Ред.*

дойде за него съвсем неочаквано, фаталният час го свари неподготвен.

Придружен от О'Донел, Конча и Песуела, Нарваес дебаркира във Валенсия с шепа хора. Те проявиха бързина на действието, пресметлива смелост, енергия и решителност. А Еспартеро — безпомощно колебание, гибелно протакане, апатична нерешителност, отпуснатост и слабост. По същото време, когато Нарваес вдигна обсадата на Теруел и навлезе в Арагония, Еспартеро напусна Мадрид и загуби няколко седмици в Албасете в необяснимо бездействие. Когато Нарваес спечели на своя страна корпусите на Сеоане и Сурбано при Торехон и се насочи срещу Мадрид, Еспартеро се съедини най-после с Ван-Хален и подложи Севиля на безполезна и възмутителна бомбардировка. След това той започна стремително да отстъпва от една позиция на друга, изоставяйки във всеки етап на своето отстъпление от все нови отряди, докато най-после достигна морския бряг. Когато се качи на един кораб в Кадикс, този град — последният, където той още имаше привърженици — се сбогува със своя герой, като също се обяви против него. Един англичанин, който се намирал през време на тази катастрофа в Испания, дава ярко описание на падението на Еспартеро:

„Това не беше мигновено и ужасно сгромолясване след ожесточена борба, това беше бавно, постепенно слизане без всякаква борба от Мадрид към Сюдад-Реал, от Сюдад-Реал към Албасете, от Албасете към Кордова, от Кордова към Севиля, от Севиля към Пуерто де Санта Мария, а оттук в широкия океан. Той падна от обожанието към възторжената преданост, от предаността към привързаността, от привързаността към уважението, от уважението към безразличието, от безразличието към презрението, от презрението към омразата, от омразата — в морето.“

Как Еспартеро можа отново да стане спасител на страната и „меч на революцията“, както го наричат? Това събитие би било съвсем непонятно, ако не бяха десетте години реакция, през които Испания пъшкаше под безпощадната диктатура на Нарваес и под игото на фаворитите на кралицата, които го смениха. Дългите периоди на жестока реакция имат чудното свойство да възстановяват престижа на падналите водачи на неуспели революции. С колкото по-голямо въображение е надарен един народ — а къде е то по-голямо, отколкото в Южна Европа, — толкова по-неудържим е неговият стремеж да противопостави на човек, който е символ на деспотизма, човек, който е символ на революцията. Тъй като народът не може изведнъж да намери такъв човек, той изравя от гроба мъртвите герои на своите минали движения. Нима самият Нарваес за малко не стана популярен за сметка на

Сарториус? Онзи Еспартеро, който на 29 юли влезе триумфално в Мадрид, не бе реално човешко същество; той бе призрак, име, спомен.

Справедливостта налага да припомним, че Еспартеро никога не се е представял за нещо друго освен за конституциоиен монархист; и ако някога в това отношение е съществувало съмнение, то трябва да се е разсеяло след възторжения прием, който в годините на изгнание му бе оказан във Виндзорския замък и от управляващите класи на Англия. Когато пристигна в Лондон, цялата аристокрация начело с Уелингтън и Палмерстон се стичаше в дома му. Абърдин в качеството си на министър на външните работи му изпрати покана за прием при кралицата; лордмерът и общинските съветници устроиха в негова чест гастрономическо чествуване в Меншън-хаус[207]; а когато стана известно, че испанският Цинцинат прекарва свободното си време, занимавайки се с градинарство, нямаше ботаническо, градинарско или земеделско дружество, което да не побърза да му предложи почетно членство. Той бе истински лъв на столицата. В края на 1847 г. амнистията върна в родината испанските изгнаници, а Еспартеро с декрет на кралица Изабела бе назначен за сенатор. Обаче той не напусна Англия, преди кралица Виктория да го покани заедно с неговата херцогиня на своята трапеза и да му окаже при това небивалата чест да му предложи да прекара нощта под покрива на Виндзорския замък. Наистина вярно е, че този ореол, с който бе обкръжена неговата особа, се дължеше отчасти на мнението, че Еспартеро е бил и продължава да бъде представител на британските интереси в Испания. Вярно е също, че демонстрациите в чест на Еспартеро бяха до известна степен демонстрации против Луи-Филип.

След завръщането си в Испания той приемаше депутация след депутация, поздравления след поздравления, а град Барцелона изпрати при него специален пратеник, за да се извини за лошото си поведение в 1843 г. Но чувал ли е някой да се споменава неговото име във фаталния период между януари 1848 г. и последните събития? Вдигна ли той поне веднъж глас през този период, когато унижена Испания бе осъдена на мъртво мълчание? Отбелязан ли е поне един акт на патриотична съпротива от негова страна? Той спокойно се оттегли в своето имение в Логроньо, отглеждайки зеле и цветя и чакайки да удари неговият час. Той дори не отиде при революцията, докато тя самата не го призова. Той направи дори повече от Мохамед. Той чакаше планината да дойде при него, и тя действително дойде. Впрочем, трябва да споменем за едно изключение. Когато избухна февруарска-

та революция*, последвана от всеобщо разтърсване на Европа, той накара г. де Принсипе и неколцина други приятели да публикуват брошурата, озаглавена „Еспартеро, неговото минало, настояще и бъдеще“[208], за да напомни на Испания, че тя все още приютява човека на миналото, настоящето и бъдещето. Когато революционното движение във Франция скоро започна да стихва, човекът на миналото, настоящето и бъдещето отново потъна в забвение.

Еспартеро е роден в Гранатула, в Ламанча, и подобно на своя знаменит земляк** той също има своя натрапчива идея — конституцията, и своя Дулцинея Тобозска — кралица Изабела. На 8 януари 1848 г., когато се върна в Мадрид от своето изгнание в Англия, той бе приет от кралицата и на прощаване ѝ каза:

„Моля ваше величество да ме призовете, когато ще Ви потрябва ръка да Ви защищава или сърце да Ви обича.“

Сега нейно величество го призовава и нейният странствуващ рицар се появява, смирява вълните на революцията, парализира енергията на масите с измамно спокойствие, дава на Кристина, Сан-Луис и останалите убежище в двореца и гръмко изразява своята непоклатима вяра в думите на невинната Изабела.

Както е известно, тази твърде достойна за доверие кралица, чертите на която, както се говори, всяка година показват все по-поразителна прилика с чертите на ползуващия се с лоша слава Фердинанд VII, бе обявена за пълнолетна на 15 ноември 1843 г. На 21 ноември същата година тя навършила едва 13 години. Олосага, когото Лопес назначил за неин опекун за три месеца, образувал правителство, неудобно за камарилата и кортесите, избрани малко преди това под впечатлението на първия успех на Нарваес. Той искал да разтури кортесите и успял да получи подписан от кралицата декрет, на който не била поставена датата на обнародването и който му давал пълномощие за това. На 28 ноември вечерта кралицата собственоръчно предала този документ на Олосага. На 29 вечерта той отново разговарял с нея; но едва я напуснал, и един от помощник-министрите се явил в дома му, съобщил му, че е уволнен, и поискал обратно декрета, който той бил принудил кралицата да подпише. Олосага, адвокат по професия, бил много хитър, за да се хване толкова лесно в капана. Той върнал документа едва на следния ден, след като го показал поне на сто депутати, за да докаже, че подписът на кралицата е бил сложен с нейния обикновен, нормален почерк. На 13 декември Гонсалес Браво, назначен за министър-председател, извикал

* — от 1848 г. *Ред.*

** — Дон Кихот Ламаншки. *Ред.*

при кралицата председателите на камарите, главните мадридски нотабили, Нарваес, маркиз де ла Санта-Крус и други, за да може нейно величество да направи декларация за това, което е станало между нея и Олосага на 28 ноември вечерта. Невинната малка кралица ги завела в стаята, в която била приела Олосага, и много живо, но малко пресилено им разиграла драматична сценка. Така Олосага залостил вратата, така я хванал за роклята, така я накарал да седне, така и държал ръката, така изтръгнал от нея подписа под декрета — с една дума, така извършил насилие над нейното кралско достойнство. През време на тази сцена Гонсалес Браво записвал нейните думи, а присъствуващите разглеждали въпросния декрет, подписът под който изглеждал разкривен и сложен с трепереща ръка. По такъв начин въз основа на тържествената декларация на кралицата Олосага трябвало да бъде съден за laesa majestas* — да бъде разкъсан на части от четири коня или в най-добрия случай да бъде заточен до живот на Филипините. Но, както видяхме, Олосага бил взел предохранителни мерки. Последвали седемнадесетдневни дебати в кортесите, които предизвикали дори по-голяма сензация, отколкото на времето знаменитият процес на кралица Каролина в Англия[209]. Защитната реч на Олосага в кортесите съдържа между другото следните думи:

„Ако ни се казва, че на думите на кралицата трябва да се вярва без всякакво съмнение, аз отговарям: не! Или има обвинение, или няма. Ако има, то думите на кралицата представляват свидетелски показания като всички други и аз им противопоставям своите."

При обсъждането на този въпрос в кортесите на думите на Олосага била придадена по-голяма тежест, отколкото на думите на кралицата. По-късно той избягал в Португалия, спасявайки се от изпратените след него убийци. Такава бе първата entrechat** на Изабела на политическата сцена на Испания и първото доказателство за нейната честност. И това е същата малка кралица, в думите на която сега Еспартеро призовава народа да вярва и на която той, „мечът на революцията", след единадесетгодишно „училище за злословие"*** предлага „ръка за защита" и „любящо сърце"[210].

Написано от К. Маркс на 4 август 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4161 от 19 август 1854 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

* — оскърбление на величеството. *Ред.*

** — антраша, балетна стъпка. *Ред.*

*** — име на известна комедия на Шеридан. *Ред.*

Ф. ЕНГЕЛС

НАПАДЕНИЕТО СРЕЩУ РУСКИТЕ КРЕПОСТИ[211]

Изглежда, че съюзниците — французи и англичани — най-после ще предприемат действително нападение срещу Русия. Щели да бъдат нападнати един след друг, ако не едновременно, най-издадените напред укрепени пунктове на империята — на Аландските острови и в Севастопол на Черно море. В Западна Европа дори се носят слухове, че първият от тези пунктове бил вече завзет след кратка бомбардировка, но тази новина се нуждае от потвърждение и вероятно е преждевременна. За проектирано нападение срещу Севастопол няма официално съобщение, но лондонският „Times" с положителност твърди, че то щяло да бъде предприето, и в столицата всички вярват в това. Досега във Варна са били натоварени на кораби само две-три дивизии френски и английски войски и макар да се предполага, че те са част от експедиционните сили за Крим, възможно е, от друга страна, те да са предназначени за обсада на руската крепост Анапа в Азия. Всички съмнения в това отношение навярно ще се разпръснат с пристигането на следващия параход.

Нападението срещу Бомарсунд ще представлява голям интерес от военна гледна точка. То ще бъде първото изпитание за бетонираните градски укрепления по системата на Монталамбер. Ако се съди по външния вид и плановете, тези фортове, макар и в значително по-малка степен, отколкото фортовете на Хелзингфорс, Кронщад или Севастопол, са защитени от нападение откъм сушата не по-зле, отколкото от обстрелване от кораби и са построени в строго съответствие с принципите на Монталамбер. Главното отбранително съоръжение против кораби е един дъ-

лъг, непробиваем от бомби форт, който има около сто оръдия и е прикрит от огън откъм фланговете с временни землени съоръжения; над него господствуват и го прикриват откъм тила две големи кули, на едната от които са установени тридесет, а на другата десет оръдия. Корабите обикновено действуват предимно срещу главния форт, докато сухопътните войски настъпват срещу кулите. Ако се съди по последните данни, гарнизонът на Бомарсунд е много по-слаб, отколкото предполагахме по-рано: той наброява малко повече от три хиляди души. От сведенията, с които разполагаме, не е съвсем ясно, до каква степен действията откъм морето и сушата могат действително да се извършат съгласувано и с взаимна поддръжка, а не просто да съвпадат по време, защото едно настъпление откъм морето по необходимост се извършва de vive force*, съдбата на който трябва да бъде решена в много кратък срок, докато всяко нападение откъм сушата срещу зидани укрепления предполага извършване на подготвителни работи, установяване на поне един паралел и инсталиране на батареи и следователно изисква време. Обаче подобни въпроси могат да бъдат разрешени само на самото място. Така или иначе, завземането на Бомарсунд ще представлява много по-голям интерес от военна гледна точка, отколкото дори завземането на Севастопол, тъй като то би помогнало за разрешаването на една неведнъж обсъждана проблема, докато овладяването на Севастопол би било просто успешно осъществяване на практика на отдавна установени военни правила.

Проектираното нападение срещу Севастопол щяло да бъде извършено главно от сухопътни войски, а действията на флотата щели да се сведат почти изключително до пълна блокада на пристанището. По такъв начин цялата операция ще се сведе до блокада — по суша и по море — на едно недостатъчно укрепено откъм сушата морско пристанище. Ние, разбира се, не можем да знаем какви укрепления са успели да построят русите южно от града и залива; но че те са построили редути и отбранителни линии, които ще наложат правилна обсада, ако съюзниците не искат да дадат особено големи жертви, в това едва ли можем да се съмняваме. Във всеки случай ние знаем, че едно дълговременно и — както изглежда по всичко — добре построено укрепление — голям квадрат с широки и дълбоки ровове покрай всяка от неговите страни и с батареи от мортири на всички издадени ъгли — е издигнато на хълма северно от Големия залив, точно срещу града. Този хълм е единствената точка близо до града, над

* — с пристъп. *Ред.*

която не господствува артилерията от другите височини и която сама господствува над залива и насрещните склонове. Именно тук следователно ще бъде оказана главната съпротива; но дори да бъдат завзети всички брегови укрепления на Южната страна, градът и пристанището едва ли ще могат да бъдат задържани, ако това укрепление не бъде завзето. Поне тук ще се наложат правилни обсадни работи. Големият залив от нос Константин до източния му край е дълъг около осем мили; ако се приеме, че градът и укрепленията заемат известно пространство, то за да осигурят блокадата откъм сушата, съюзническите войски ще трябва да ги обкръжат в полуобръч с обща дължина двадесет и две — двадесет и четири мили. При това във всички пунктове съюзниците трябва да разполагат с достатъчно сили, за да устоят на зилазките на гарнизона и на атаките на ония войски, които биха могли да бъдат съсредоточени в техния тил. Макар и да нямаме възможност да узнаем какви сили Русия ще може да използва непосредствено или косвено за отбрана на своята черноморска крепост, все пак тези подробности показват, че за нейното завземане ще са нужни доста войски. Освен това съюзниците ще се сблъскат с един друг опасен противник — смъртоносния климат на кримската степ. Обстоятелството, че в предстоящите операции бреговите батареи едва ли ще могат да принесат на русите голяма полза, прави цялата операция в значителна степен безинтересна от военна гледна точка, защото тя ще се сведе до обсада в много голям, но далеч не небивал мащаб. Досега най-голямата цифра, която се споменава при определяне броя на експедиционните войски, е 100 000 души, включително и един отряд турци. Ако се вземат под внимание всички гореизложени обстоятелства, тази армия ни се струва недостатъчна за постигането на набелязаната цел.

Написано от Ф. Енгелс на 7 август 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4162 от 21 август 1854 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

*ЕВАКУИРАНЕТО НА ДУНАВСКИТЕ КНЯЖЕСТВА. — СЪБИТИЯТА В ИСПАНИЯ. — НОВАТА ДАТСКА КОНСТИТУЦИЯ. — ЧАРТИСТИТЕ

Лондон, вторник, 8 август 1854 г.

На 28 юли княз Горчаков с главните сили на своята армия минал през Шлава, село, разположено на около шест мили от Калугерени, за да продължи на 29-и по посока на Фокшани. Авангардът под командуването на генерал Соймонов се състои от осем батальона на 10-а пехотна дивизия, от Томския и Коливанския стрелкови полкове и от хусарския полк на великия княз-престолонаследник. Този авангард на 1 август бил преминал Яломица при Урещи и Урзичени, където били построени мостове. Очаква се той да пристигне във Фокшани към средата на месеца.

Турската армия напредвала в три колони. На 29 юни нейният център се намирал в Калугерени; на 30-и разузнавачи от нейния авангард били забелязани при Глина, на две мили от Букурещ, където към 1 август се очаквало Омер паша да разположи главната си квартира. Дясното крило напредвало покрай Арджеш, по посока от Олтеница към Букурещ. Лявото крило, което на 28-и се намирало при Мочина, щяло да се насочи по пътя от Слатина към Букурещ.

„Отстъплението на руската армия“ — пише „Moniteur de l'Armée“ — има, както изглежда, по-скоро стратегически, отколкото политически характер. То е изгодно за руския генерал, защото той получава възможност да съсредоточи своите войски на по-добра позиция, на която те ще могат да си отдъхнат след изпитанията, претърпени в Добруджа и наложени им от турците на левия бряг на Дунава. Той ще бъде по-близо до своята продоволствена база, като същевременно ще продължи да окупира значителна част от територията, заета миналата година. Най-после той заема позиция, страшна дори за превъзхождащи го сили“.

На 26 юли барон Будберг се обърнал към жителите на Влашко със следното възвание:

„Негово величество всерусийският император, цар полски, покровител на княжествата Молдавия и Влашко и покровител на всички, които изповядват православна вяра, заповяда да бъдат оттеглени за твърде кратко време императорските войски от нездравословните крайдунавски области, за да бъдат разквартирувани в по-здравословна планинска местност. Поради своето късогледство неприятелят си въобрази, че ние сме отстъпили от страх от него, и поради това се опита да атакува нашите отстъпващи войски. Но едва върховният главнокомандуващ княз Горчаков бе дал заповед за отблъсване на нападателите, и те позорно избягаха, като оставиха оръжието и бойните си припаси, които бяха пленени от нашите доблестни войници. С настъпването на по-благоприятно годишно време ние ще се върнем при вас с оръжие в ръце, за да ви освободим завинаги от варварите-турци. Нашето отстъпление ще бъде извършено с предохранителни мерки, без да бързаме, за да не си въобрази противникът, че бягаме от него."

Интересно е, че в 1853 г., през същия месец юли, руснте съвсем не намериха това годишно време за неблагоприятно за окупирането на Влашко.

„Българските семейства" — се казва в дописка от Галац, публикувана в един германски вестник — „непрекъснато продължават да емигрират от Добруджа. Около 1 000 семейства със 150 000 глави добитък преминаха Дунава при Рени."

Тази „доброволна емиграция", към която русите призовават жителите под предлог, че имало опасност от отмъщение от страна на турците, твърде много прилича на „доброволния" австрийски заем. Виенският кореспондент на „Morning Chronicle" съобщава, че същите семейства,

„след като узнаха, че русите възнамеряват да ги използват за фортификационни работи в Молдавия, пожелаха да се върнат по домовете си; но казаците насила ги принудиха да заминат за Фокшани, където те понастоящем копаят траншеи."

Барикадите в Мадрид едва са били вдигнати по искане на Еспартеро и контрареволюцията се е заловила ревностно за работа. Първата стъпка на контрареволюцията била да остави ненаказани кралица Кристина, Сарториус и техните съучастници. След това било съставено правителство с участието на члена на партията модерадос О'Донел на поста военен министър, като цялата армия била поставена в разпореждане на този стар приятел на Нарваес. В списъка личат имената на Пачеко, Лухан и дон Франсиско Санта-Крус; всички те са известни като привърженици на Нарваес, а Пачеко освен това е бил и член на позорното правителство от 1847 г.[212] Друг член на това правителство, Салазар, е бил назначен само защото бил приятел от детинство на Еспарте-

ро. Като награда за кървавото избиване на народа по барикадите и площадите генералите, привърженици на Еспартеро, и приятелите на О'Донел от партията на модерадос били обсипани с безброй ордени. За да се подготви почвата за окончателно усмиряване на печата, бил възстановен законът за печата от 1837 г. Говори се, че вместо да свика учредителните кортеси, Еспартеро възнамерявал да свика само камарата въз основа на конституцията от 1837 г., и то — по думите на някои — в изменен от Нарваес вид. За да се осигури колкото може по-успешното провеждане на всички тези мероприятия и на другите, които ще последват, големи маси войски се концентрират в околностите на Мадрид. Ако нещо прави особено впечатление в цялата тази работа, това е бързината, с която е установена реакцията.

В първия момент командуващите барикадите се явили при Еспартеро, за да му изложат някои съображения във връзка със състава на неговото правителство. Еспартеро се впуснал в дълги обяснения относно затрудненията, които го дебнели от всички страни, и се опитал да защити извършените от него назначения. Но представителите на народа изглежда не останали много доволни от неговите обяснения. Същевременно били получени „много тревожни" новини за републикански вълнения във Валенсия, Каталония и Андалузия. Затрудненията, в които е изпаднал Еспартеро, личат от неговия декрет, който санкционира по-нататъшното функциониране на провинциалните хунти. Той още не се е осмелил да разтури и мадридската хунта, макар правителството да е вече образувано и да е пристъпило към изпълнението на своите функции.

По искане на Наполеон Малки полковник Шарас е бил изгонен от Белгия. Парижкият кореспондент на „Indépendance belge" съобщава за един памфлет, написан и публикуван от принц Мюра, в който той претендира за престола на краля-бомба* като законно наследство на мюратовци. Памфлетът бил преведен на италиански език.

Датското правителство все още упорито отказва да предостави на западните държави пристанища и места за дебаркиране, които биха дали възможност на техните въоръжени сили да зимуват в Балтийско море. Това обаче не е единственият начин, по който датското правителство проявява своето пренебрежение към държавите, вдигнали се против неговия покровител, руския император. То не се поколеба да извърши под самия нос на флотите и армиите на западните държави своя отдавна подготвян дър-

* — Фердинанд II. *Ред.*

жавен преврат, който е изключително в интерес на Русия. На 26 юли в Копенхаген е бил обнародван държавен документ, озаглавен: „Конституция на датската монархия за нейните публични работи.“ Странно е, че английският печат не обърна почти никакво внимание на това мероприятие. Ето защо ще ви приведа найважните точки на тази нова датска конституция:

Раздел 1. Редът за наследяване на Датската монархия се установява със закона от 31 юли 1853 г.

Раздел 5. Публични работи на монархията са всички работи, за които не е изрично посочено, че се отнасят до някоя отделна част от нея.

Раздел 6. Общите разходи на монархията, които надвишават нейните приходи, се посрещат в следното съотношение: 60% — от Дания, 17% — от Шлезвиг, 23% — от Холщайн.

Раздел 7. Публичните работи на монархията са от компетентност на ригсрада.

Раздел 8. Настоящият ригсрад ще се състои изключително от членове, назначени от краля. В бъдеще *част* от членовете на ригсрадите ще бъдат избирани.

Раздел 10. Тогава ригсрадът ще се състои от петдесет члена: двадесет, назначени от краля, и тридесет, избрани в следната пропорция: 18 — от датския парламент, 5 — от провинциалните щати на Шлезвиг, 6 — от щатите на Холщайн, и 1 — от дворянството на Лауенбург.

Раздел 11. Основният закон на кралство Дания от 5 юни 1849 г. ще се занимава само с вътрешните работи на това кралство.

Раздел 15. Членовете на ригсрада получават възнаграждение в размер на 500 талера годишно.

Раздел 16. Ригсрадът се свиква не по-малко от един път на две години за срок, установяван с декрет от краля.

Раздел 17. Ригсрадът ще заседава в Копенхаген, но кралят може да го премести на всяко друго място.

Раздел 18. Разискванията в ригсрада се ръководят от президент, назначаван от краля. Дебатите могат да се водят на немски или датски език; резолюциите обаче трябва да бъдат съставяни на датски език.

Раздел 19. Заседанията на ригсрада са закрити.

Раздел 21. Никакъв данък, общ за цялата монархия, не може да бъде въвеждан, изменян или отменян, нито пък общодържавен заем може да бъде сключван без съгласието на ригсрада.

Раздел 22. По всички въпроси освен по финансите на обединената монархия ригсрадът има само съвещателен глас.

С декрет от същата дата ригсрадът се свиква на 1 септември 1854 г., а в друг декрет са посочени имената на назначените от краля членове на ригсрада, които са до един придворни, висши чиновници и кавалери на ордена Данеброг.

Главното, което се постигна с помощта на този нов държавен преврат, е отменяването на основния закон и на представителните учреждения на Дания и създаването на удобен механизъм, който да отпуска на двора и правителството всички средства, които им са необходими.

Ърнест Джонс отново е заминал на обиколка из промишлените окръзи, за да агитира в полза на чартизма. В Халифакс, Бейкъп и други селища, които той вече е посетил, е била приета следната петиция до парламента:

„До уважаемите депутати от камарата на общините на Великобритания и Ирландия, заседаващи в парламента. — Смирената петиция на жителите на Бейкъп, събрани на публичен митинг в неделя, 30 юли 1854 г., изтъква, че:

„Вашите просители дълго време следяха внимателно действията на сегашните кралски министри в областта на вътрешната и външната политика и въз основа на безпристрастно наблюдение стигнаха до убеждението, че както в едната, така и в другата област министрите в ни най-малка степен не заслужават доверието на страната.

Вашите просители са убедени, че е невъзможно нито да се подобри вътрешното управление, нито да се прояви енергия навън, докато подобни хора държат кормилото на държавния кораб.

Затова вашите просители молят вашата уважаема камара да представи на кралицата адрес, за да благоволи нейно величество да освободи сегашните си съветници и да повика да ѝ сътрудничат хора, които са повече в тон с прогресивния дух на епохата и повече отговарят на изискванията на нашето време.

И вашите просители ще настояват на своите искания."

В неделя в Дрипли-Мур, в Бейкъп, се състоя голям митинг, на който агитаторът* държа една от най-силните речи, които някога е произнасял; някои извадки от нея заслужават да бъдат поместени във вашия вестник:

„Най-после дойде време да се действува и ние навлизаме сега в период на възраждане на чартизма в Англия, небивало от периода на неговия упадък. Най-после наближава часът, когато ще извоюваме харта...

Вие се борихте против намаляването на работната заплата, но напразно; гладът ви доведе до въстание. Но ако гладът ви научи да се борите, то бедността ви просвети и след всяко ново поражение вашите познания и опит нарастваха. Първото средство, към което прибягнахте, бяха съюзите и стачките. Вие мислехте, че те ще ви донесат спасение, и забравяхте, че тъй като оръдията на труда не принадлежат на вас, вие нямате възможност да работите за вас, нито да оказвате отпор на капиталистите, чието богатство им позволяваше да наблюдават вашите гладуващи стомаси, чакайки да стане ясно, кой по-дълго ще издържи. След това вие се надявахте на непълния работен ден и на вас ви казваха, че ако всеки работник работи два часа по-малко, ще се намери два часа работа за тези, които изобщо не са работили. Но вие забравяхте, че докато намалявахте работното време с един процент, монополистите удвояваха броя на машините.

След това вие се обърнахте за помощ към кооперацията. Вие бяхте разбрали великата истина, че освобождението на труда зависи от кооперацията, но не виждахте средствата за осигуряване на това освобождение. Който произвежда, има нужда от пазар; ако имате нещо да продавате, трябва някой да иска да го купи, а вие забравяхте, че на вас ви липсва този „някой". Започва кооперативното производство, но къде е пазарът? Къде можете да намерите пазар? Как ще направите бедните богати, защото само така те могат да ста-

---

* — Ърнест Джонс. *Ред.*

нат купувачи на продуктите на кооперативното производство? С помощта на английските калифорнийски златни мини, чието злато е на повърхността на земята, във вълните на изкласилата нива. Погледнете в краката си! Тук, на тези тревисти склонове, на които седите; тук, на това широко поле, където стоите — тук се крие свободата, тук е кооперацията, тук е високата работна заплата, тук са благоденствието и мирът! В петдесетте милиона наши обществени земи, в двадесет и седемте милиона необработени ливади тук, в Англия. Съгласно гръцкото предание, когато Херкулес се борил с гиганта Антей, чиято майка била земята, и няколко пъти го повалял на земята, Антей всеки път, когато падал на майчината гръд, черпел от нея нови сили и се вдигал по-силен отпреди. Като открил това, Херкулес го вдигнал и го държал във въздуха, докато го победил.

По същия начин монополът-Херкулес откъсва гиганта-труд от земята, която го е родила, и с ноктите на конкуренцията го държи слаб и безпомощен между рая и ада, подобно на гробницата на Мохамед — само че по-близо до ада!

Но как да получим земя? Някои хора ви казват, че за тази цел съвсем не била нужна политическа власт. Но кои са тези хора? Нима това са водачите на движението за увеличаване на заплатите с 10%, или на движението за 10-часов работен ден, или на движението за непълен работен ден, или на движението за ограничаване на работното време на машините, или на движението за създаване на погребални и благотворителни дружества, или на движението за отделяне на църквата от държавата, или на движенията за народно образование, или на движенията за общинско самоуправление, или на всички други движения? Колко много „движения“, а ние все още *тъпчим на едно място*. Не била нужна политическа власт! А това са същите хора, които се умилкват около един политически Тид Прат, или пращат хленчещи депутации при един политически Палмерстон и петиции до един политически парламент, или сервилничат пред един политически трон? Ако е така, следвайки техния пример, ние трябва да се стремим в края на краищата именно към политическата власт! Само че тези хора ви съветват да се стремите към политическа власт за вашите *врагове*. А аз ви казвам: извоювайте своята *собствена* политическа власт. Аз прогласявам следната върховна истина:

Хартата е средство срещу всички ваши беди.

Кой стои срещу нас? Първо, коалиционното правителство. Какво представлява то? Лидери на отделни групировки, нито една от които не може да се задържи на власт сама. Десетина души, прекалено слаби, за да стоят на собствените си крака — затова те се опират един на друг и всички, взети заедно, не струват колкото един истински човек. Ето какво представлява коалицията. Кой още е против нас? Опозицията на ториите, която би изгонила правителството, но не смее, защото знае, че сама на свой ред ще бъде изгонена, а след това ще настъпи потопът, в който самият Ной не би могъл да спаси господствуващите класи. Кой още? Земевладелската аристокрация, три четвърти от именията на която са заложени за около две трети от тяхната стойност — славна сила за смазване на народа! 38 000 фалирали лендлордове и 300 000 фермери, които пъшкат под бремето на високата аренда, законите за лова и тиранията на лендлордовете. Кой още? Фабрикантите, които се намират на прага на фалита поради собствената си подла конкуренция и които скоро няма да бъдат в състояние да задържат собствените си фабрики. Достойна сила, призвана да избие пиедестала на свободата изпод вашите крака. Кой остава още? Работникът и бакалинът. Неведнъж са били правени опити да бъдат те обединени чрез някакъв компромис. Лично аз винаги съм бил против такъв съюз, тъй като един компромис по въпроса за избирателните права само би засилил представителите на паричните интереси и би усъвършенствувал

класовото законодателство. Но сега, най-после, е дошло времето за такъв съюз — и то, без да е нужен нито компромис, нито предателство. Дребните бакали много бързо стават демократи. Говори се, че пътят към мозъка на работника минава през неговия стомах. Така да е! Затова пък пътят към сърцето на бакалина минава през неговия джоб. Срещу всеки един по-малко спечелен шилинг той получава нова идея. Фалитът разкрива пред бакалина истината... Така се унищожава моралната сила на нашите врагове и към нас се присъединяват нови съюзници. Физическата им сила също е изчезнала. За това се е погрижил царят! В Ирландия са останали не повече от 1 000 английски войници! В самата Англия няма вече части от редовната армия, но затова пък има милиция. О тази милиция, в която според лондонския „Times" дезертьорството е достигнало такива страхотни размери, че „алармата и крясъците" вече не помагат, и специални окръжни се пращат във всяка енория, във всяко селце, където някой дезертьор е прекарал някога макар и една седмица, за да може с насилие и заплахи да бъде върнат в редовете на армията. Можем да поздравим правителството с тази негова нова войска. И така, полето е чисто — за народа е настъпил благоприятният момент. Не правете от това извода, че аз имам предвид употреба на насилие. Не! Съвсем не! *Ние имаме предвид широко мирно морално движение.* Но от това, че ние имаме предвид морална сила, съвсем не следва, че и нашите *врагове* имат предвид тази сила.

Англия започна да мисли и да слуша. Досега тя слушаше барабанния бой на полските барабани и тропота на унгарската конница. Досега тя слушаше крясъците на Милано и ликуванията на Париж! Но в настъпилото временно затишие тя започва да чува пулса на собственото си гордо сърце — и се провиква: „И аз трябва да свърша една работа — и аз имам враг, когото трябва да разбия, и битка, която трябва да спечеля.""[213]

Председателят на митинга предупреди, че присъствуват инспектор и други полицаи, и изрази надеждата, че в своите донесения тези служители на правителството няма да допуснат никакви изопачения на онова, което е било казано. По повод на това предупреждение Ърнест Джонс заяви:

„Що се отнася до мене, не ме интересува какво те ще кажат — нека говорят каквото си искат. Аз отивам да агитирам, така както войникът отива на бой — рискувайки живота си сред летящите куршуми, за да падна и да загина или пък да остана жив и да победя, защото аз съм войник на демокрацията."

Написано от К. Маркс на 8 август 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4162 от 21 август 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

*ЕВАКУИРАНЕТО НА МОЛДАВИЯ И ВЛАШКО. — ПОЛША. — ИСКАНИЯТА НА ИСПАНСКИЯ НАРОД

Лондон, петък, 11 август 1854 г.

Съгласно едно съобщение, което се появи във вчерашния брой на вестник „Moniteur",

„руският посланик във Виена е уведомил австрийското правителство, че император Николай е дал заповед за пълното евакуиране на Влашко и Молдавия. Въпреки тази декларация на 8 август граф Буол е отправил до барон де Буркене и лорд Уестморланд ноти, от които следва, че Австрия споделя мнението на Франция и Англия за необходимостта да се поискат от Русия *гаранции*, за да се предотврати възобновяване на конфликтите, които нарушават спокойствието на Европа, и се задължава до възстановяването на всеобщия мир да не влиза в каквито и да било преговори с петербургския кабинет, докато тези *гаранции* не бъдат получени."

От какво естество ще бъдат тези гаранции, можем да узнаем от днешния брой на „Times". Първо, евакуиране на княжествата; второ, заменяване на руския протекторат с общоевропейски протекторат; трето,

„ревизиране на договора за проливите и вземане на мерки надмощието на Русия по море да бъде сведено до рамки, по-малко опасни за съществуването на Турция и за свободата на корабоплаването по Черно море и в устието на Дунава."

Съобщението на „Moniteur" бе потвърдено в общи линии в декларацията на лорд Кларендон на вчерашното заседание на камарата на лордовете. От други източници узнаваме също, че главната квартира на руската армия била преместена в Бузеу, че четири руски полка преминали Прут и че австрийското правителство от своя страна отменило заповедта до различни войскови

части да засилят ония армии, които са разположени на ешелони по границата на Галиция и Трансилвания.

Историята на войните едва ли познава по-странна операция от тази евакуация на дунавските княжества от руската армия. Работата е там, че тя може да се обясни само от дипломатическа, но не и от стратегическа гледна точка. Както вече бе обяснено в „Tribune", Австрия и Русия са съставили план, съгласно който австрийците трябваше да окупират дунавските княжества, веднага щом честолюбието на царя бъде удовлетворено със завземането на Силистра; възможността за поражение на Русия бе предвидена в отделна клауза, съгласно която Австрия и в този случай трябва да предприеме окупацията. Съобразно с това, един ден преди русите да вдигнат обсадата на Силистра, между Турция и Австрия бе сключен договор, който предостави на Австрия правото да навлезе във Влашко.[214] Договорът преследваше трояка цел: първо, да не допусне Турция в дунавските княжества; второ, „да създаде кордон против революционната зараза по цялата австрийска граница" и, най-после, да осигури на руската армия безопасно отстъпление. Този договор, както можем със сигурност да заключим от признанията на лорд Кларендон, е бил натрапен на Портата от лорд Стратфорд де Редклиф, английския посланик в Цариград; същевременно Диванът е издал заповед русите да бъдат оставени безпрепятствено да оттеглят своите части, без да бъдат преследвани. Следователно бързото отстъпление на русите от Дунава си остава необяснимо, освен ако то не е било предвидено в споразуменията между Русия и Австрия. Първоначално австрийците бяха насрочили навлизането на своите войски във Влашко за 3 юли. Защо това протакане от тяхна страна? Те искаха да изтръгват от Портата една отстъпка след друга, първо, относно формата на управление, която да бъде установена във Влашко; второ, относно изтласкването на турците от собствените им владения. След това те заявиха, че окупирането на Влашко от тях не означава обявяване на война. Лорд Кларендон казва:

„В края на юни, когато русите се готвеха да евакуират Влашко, австрийското правителство изпрати един офицер от щаба на генерал Хес да уведоми съюзническите главнокомандуващи, че Австрия възнамерява да окупира една част от Влашко от името на султана и с цел да възстанови там неговата власт, но че австрийците няма да навлязат във Влашко в качеството на воюваща страна, *защото* Австрия не се намира в положение на война с Русия и не е получила още отговор на исканията, които ѝ е предявила."

Тази глупава откровеност на Австрия предизвика затруднения и се наложи ново отсрочване. След това дойде протестът на Прусия, която се отнасяше ревниво към разширяването на сферата

на австрийското влияние на Дунава. Макар и двете държави да са оръдия на Русия, това не им пречи да бъдат винаги ревниви една към друга, както ясно пролича през време на „картофената война“ от 1850 г.[215] Ако г. Уркарт бе прочел внимателно варшавския протокол от същата година, на него никога не би му хрумнала налудничавата мисъл изведнъж да превърне Прусия в опора на Европа против Русия.

Виждайки, че Австрия пропуска благоприятния момент, русите, които вече бяха започнали да отстъпват, завиха обратно и отново се насочиха към Дунава, тъй като, ако евакуирането на Влашко завършеше преди Австрия да е предприела действия, тя не би имала никакъв предлог да навлезе по-късно в това княжество. Междувременно турският генерал в Русе*, „въобразявайки си“, както казва „Times“, че русите са в пълно отстъпление, се насочил към Гюргево и им нанесъл толкова сериозен удар, че направил невъзможен всеки опит от тяхна страна да овладеят отново линията на Дунава. В резултат на това поражение русите били принудени сериозно да помислят за отстъпление; това решение било продиктувано от откритието, че така наречените съюзници на Турция няма да останат повече пасивни и че английското правителство, принудено да държи сметка за своята армия и за общественото мнение, ще трябва да предприеме някакви действия против Русия. Отстъпвайки от дунавските княжества, русите са увеличили отбранителните си сили в Бесарабия и Крим. Така, от едно телеграфно съобщение узнахме, че предстои колкото е възможно по-бързото прехвърляне на руските полкове от Бесарабия и Херсон в Крим, като тяхното място ще бъде заето от полковете, намиращи се в Молдавия.

Можеше да се предвиди, че турците няма да закъснеят да се възползват от благоприятния случай. На 6 август техният авангард под командуването на Искандер-бег навлезе в Букурещ и турският генерал прие депутация от столицата на Влашко в същия ден, в който през 1853 г. враговете на Турция бяха влезли в този град.

Следователно австрийците отново са пропуснали благоприятния момент и са се лишили от предлог за навлизане във Влашко. Една окупация сега неизбежно ще ги доведе до сблъскване с турците. И докато австрийските вестници обвиняват турците за навлизането им в Букурещ, преценявайки го като нарушение на договора, правителственият печат в Англия обвинява самите австрийци за тяхната мудност и глупост, благодарение на

* — Омер паша. *Ред.*

които е бил осуетен така изкусно скрепеният план. Ето например какво пише „Times“ в броя си от четвъртък:

„Поради своята мудност австрийците изгубиха цялата изгода от положението, което можеха да заемат в дунавските княжества. Омер паша се възползува от това обстоятелство и върви по петите на отстъпващия противник. Сега Влашко в по-голямата си част е окупирано от войските на султана. Дунав от Оршова до Галац се намира в техни ръце и няма никакви основания да се предполага, че някоя чужда държава ще се реши да поиска турският командуващ да напусне една провинция, която той владее с правото на победител и поради храбростта на своята армия.“

Всичко, което остава сега на австрийците, е да окупират Молдавия.

Телеграмите от Цариград от 30 юли говорят почти изключително за проектираната експедиция срещу Крим. На 27 юли се върнала ескадрата от двадесет кораба, която под командуването на адмирал Брюа и придружена от генералите Браун и Канробер била отплувала на 21 юли от Балчик, за да разузнае брега от Анапа до Севастопол. Веднага след завръщането си Канробер и Браун заминали за Варна, за да доложат на Сент-Арно и лорд Раглан за резултатите от своята мисия. Англо-френските войски били разпределени в различните пристанища между Варна и Кюстенджа, за да се улесни натоварването им на корабите. Това натоварване изглежда е станало на 29 или 30 юли. Турската флота вече била влязла в Черно море, а към 1 август всички англо-френски морски сили изглежда са били събрани в района на Варна, тъй като по това време там са били съсредоточени множество транспортни кораби. За предназначението на тези сили „Gazette du Midi“ съобщава следното:

„Едни говорят за Анапа и за намиращата се наблизо крепост, в която се намират около 20 000 души и завземането на която веднага би осигурило комуникациите между Абхазия, Черкезия и Крим, така че черкезите биха могли лесно да вземат участие във всяко нападение срещу Крим. По думите на други нападението щяло да бъде насочено срещу Одеса, чийто гарнизон наброява понастоящем около 40 000 души; съюзническите войски щели да се укрепят там, за да останат да зимуват и да държат под заплаха, от една страна, Бесарабия, а от друга — Крим. Трета версия посочва като пункт за нападение Николаев, където се намират арсеналите на руската армия; този град заема триъгълника, образуван на изток от Днепър, а на запад от Буг.“

Добруджа е опразнена напълно от русите и сега се окупира от 36 000 турци и французи. Турците се намират в Бабадаг и както се съобщава, били получили заповед да атакуват Тулча, а на французите било заповядано да настъпват срещу Галац.

На 16 юли един малък град, построен от русите на Сулинския ръкав и вече отчасти разрушен по-рано, бил напълно унищожен

от английските параходи „Спитфайър“ и „Везувий“, които с изключение на фара и църквата не били пощадили нито една постройка.

В Бяло море англичаните дебаркирали в един пункт на брега на Онега и разрушили едно село.

Случаят с „Владимир“ в Черно море[216] предизвика резки нападки на „Times“ срещу адмирал Дъндъс, на които вестник „Herald“ отговори по следния начин:

„В Балтийско море сър Чарлз Нейпир позволи на флотата от Свеаборг да стигне безпрепятствено до своята база, позволи Хаигуд да бъде укрепен добре, а едва след това го подложи на съвсем безполезна бомбардировка, допусна шамандурите да бъдат отстранени и поради това корабите да търпят аварии, но по повод на всичко това вестник „Times“ не го упрекна нито веднъж. Обаче с адмирал Дъндъс въпросът стои съвсем другояче.“

От писма от Париж от 9 август узнаваме, че източната армия щяла да бъде увеличена с 50 000 души. Дори войната да не донесе нищо друго, тя поне ще избави Франция от армията на декемврийския преврат.

Може би сте забелязали, че след своите неуспехи в Турция руският император отново започна да си служи с титлата полски цар, от която се бе отказал като ненужна след победата си в Унгария, тъй като се смяташе, че присъединяването на Полша е свършен факт. В една дописка от Варшава от 1 август, публикувана във виенския „Presse“, четем:

„Говори се, че предстоящото пристигане на царя във Варшава щяло да бъде ознаменувано с известни отстъпки на поляците по отношение на националните права. Очаква се свикване на събранието на нотабилите, за което се споменаваше още в органическия устав на Полското царство от 1832 г. Говори се, че отново щели да бъдат открити учебните заведения и щели да бъдат издадени заповеди за употребяване на полски език в официалните документи, за ежегодно публикуване на разходите и приходите и за предоставяне на поляците правото да утвърждават преките данъци. Носят се също слухове, че полската армия щяла да бъде възстановена, но под командуването на руски офицери. Четвъртият набор на новобранци е приключен. Никога още населението не е носило такова бреме.“

В „Düsseldorfer Zeitung“ от 7 август също четем:

„Според съобщения от Варшава генерал Ридигер, наместник на Полското царство, бил свикал предводителите на полското дворянство и им предложил да се обърнат към короната с петиция за възстановяване на независимото полско кралство.“

Много разрешения на полския въпрос са били предлагани от различните партии, но разрешение, като това, предложено и предписано от руския генерал, никога на никого не е идвало в ума.

От Копенхаген ни съобщават, че малоумният датски крал, придружен от министъра на вътрешните работи г. де Тилиш, е отплувал за Карлскруна, за да се срещне с шведския крал. Тилиш е един от най-фанатичните привърженици на Русия и всички предполагат, че срещата на двамата крале има за цел да възстанови приятелския съюз с Русия, известен под името Северен въоръжен неутралитет[217]. Ако Дания и Швеция възнамеряват да спазват неутралитет по отношение на Русия, от това не следва, че те имат същите намерения по отношение на Англия и Франция. Това личи от следния факт: преди няколко дни генерал Меса, главнокомандуващ датската артилерия, инспектирал артилерията на националната гвардия и произнесъл необикновено пламенна реч, в която намекнал, че може би наближава денят, когато артилерията на националната гвардия, наред с артилерията на армията, ще бъде призована от краля за съвместна защита на скандинавското отечество.

Утре приключва сесията на парламента.

„Сегашната сесия е забележителна със своите отложени решения не по-малко, отколкото кримската кампания със своите отложени военни операции."

Преди няколко дни вестник „Charivari"[218] помести една карикатура, която изобразява испанския народ в разгара на сражение и двама кавалеристи — Еспартеро и О'Донел, прегърнати над главите на хората. „Charivari" погрешно е взело за край на революцията това, което е само нейно начало. Борбата между О'Донел и Еспартеро вече е започнала, и то не само между тях, но и между военачалниците и народа. На правителството не помогна много назначаването на тореадора Пучета за управител на кланиците, учредяването на комитет за награждаване на участниците в барикадните боеве и най-после назначаването на двама французи, Пюжол и Делма, за историографи на революцията. О'Донел иска кортесите да се избират въз основа на закона от 1845 г., Еспартеро — въз основа на конституцията от 1837 г.[219], а народът — въз основа на всеобщо избирателно право. Народът отказва да сложи оръжие, преди да бъде публикувана програмата на правителството, защото програмата, прокламирана в Мансанарес*, не задоволява вече неговите искания. Народът иска анулиране на конкордата от 1851 г.[220], конфискуване на именията на контрареволюционерите, представяне на отчет за финансите, отменяване на всички контракти за строеж на железопътни линии и на другите мошенически контракти за обществени работи и, най-

---

* Виж настоящия том, стр. 342. *Ред.*

после, назначаване на специален трибунал, който да съди Кристина. Нейните два опита за бягство претърпяха неуспех благодарение на въоръженото противодействие на народа. „El Tribuno" публикува една сметка, според която Кристина трябва да върне на държавното съкровище: двадесет и четири милиона, които тя незаконно е получила в качеството си на регентка от 1834 до 1840 г., дванадесет милиона, получени при завръщането ѝ от Франция след тригодишно отсъствие, и тридесет и пет милиона, получени от хазната на Куба. Тази сметка е твърде умерена. Защото когато Кристина напусна Испания в 1847 г., тя отнесе със себе си големи суми и почти всички скъпоценности на испанската корона.

Написано от К. Маркс на 11 август 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4166 от 25 август 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

*ИЗТОЧНИЯТ ВЪПРОС. — РЕВОЛЮЦИЯТА В ИСПАНИЯ. — МАДРИДСКИЯТ ПЕЧАТ

Лондон, вторник, 15 август 1854 г.

В „Kölnische Zeitung" се съобщава, че

„след дългогодишни преговори американското правителство е заявило, че няма да възобнови съществуващия договор с Дания, ако член V не бъде заменен с член, който предоставя на всички американски кораби правото да преминават свободно през Зундския пролив. Същевременно правителството на Съединените щати отказало да предложи каквато и да било компенсация. Дания, изплашена от поведението на американците, се обърнала към другите държави и пруското правителство било изразило готовност да изпрати 20 000 войници за защита на Зундския пролив."

Тъй като митата, които се събират при преминаването на Зундския пролив, не представляват за никого такова тежко бреме, както за самата Прусия, приписваното ѝ мероприятие е напълно в духа на пруската политика. Изобщо, si non è vero, è ben trovato*.

Франкфуртският парламент след продължително обсъждане е публикувал новите закони за печата и за сдруженията. Законът за сдруженията чисто и просто забранява каквито и да било политически събрания или заседания, а законът за печата установява големи залози, поставя издаването на всякакви печатни произведения в зависимост от разрешението на правителството и изземва делата за нарушаване на закона за печата от компетентността на съдилищата със съдебни заседатели.

Пруското правителство е прекратило проточилото се дело по заговора на революционерите в Берлин[221], тъй като прокурорът е обявил главния свидетел на обвинението — г. Хенце — за

* — ако не е истина, е добре измислено. *Ред.*

„подозрителен“. Този Хенце е същият, по чиито показания на Кьолнския процес редица мои приятели бяха осъдени в 1852 г. на затвор[222]. Но сега не е 1852 година и пруското правителство може би не е искало да се излага на риска всички негови полицейски агенти да бъдат повторно заклеймени и да се съживи споменът за Кьолн в самата столица в един момент, когато контрареволюционният терор вече не прави впечатление на народа.

На 1 август сръбското правителство е изпратило куриер в Брестовац, където княз Александър се лекува в минералните бани, с проектоотговор на исканията на Високата Порта. Отговорът е бил подписан от княза и незабавно изпратен в Цариград. В него се изтъква, че Сърбия не може да се разоръжи поради многобройните опасности, които я застрашават, но че от уважение към желанията на Австрия и заповедта на Портата военните учения са преустановени. Изет паша, губернаторът на Белград, е отзован по собствената му молба. Неговият приемник още не е известен.

Съобщава се, че Букурещ бил окупиран от десет хиляди турци; но в същото време в днешния брой на „Moniteur“ четем, че Австрия само чакала отговора на Омер паша на последното съобщение на полковник Калик, за да даде заповед за навлизането на австрийски корпус в дунавските княжества. Когато граф Буол получил от княз Горчаков съобщението за изтеглянето на русите от дунавските княжества, той отговорил, че „дунавските княжества ще бъдат окупирани от австрийски войски, но че в това окупиране няма нищо враждебно спрямо Русия.“

Прекъсването на сесията на парламента в 1854 г. отново върна източния въпрос в оня стадий, в който той се намираше през време на парламентарната ваканция в 1853 г. Виенското съвещание отново ще се залови за работа, за да парализира активните действия. да обърка общественото мнение и да даде на сър Джеймс Грейъм нова възможност да заяви при възобновяване на работата на парламента, че благородните умове не са склонни към подозрителност. Трябва да се отбележи, че този път измамата произхожда не от Австрия, а от самата Англия, както ще видите от съобщението на виенския кореспондент на вестник „Times“:

> „Английските и френските министри съобщиха на граф Буол, че са получили от своите правителства инструкция да *предложат* да се свика виенското съвещание. Отговорът гласял, че за императорския двор не би могло да има нищо по-приятно.“

В основата на новите преговори на съвещанието ще бъде поставен някакъв нов вариант на Виенската нота[223], а именно — отговорът на г. Друен де Люис на последното съобщение на г. Не-

селроде; главните точки на това съобщение много малко се отличават от онова, което аз очаквах и което изложих в анализа на публикуваните в „Times“ условия, направен в една от моите последни статии. То не съдържа нито дума за обезщетение на турците, нито дори на съюзниците. Узурпираният от Русия протекторат над Молдавия, Влашко и Сърбия ще се превърне в европейска узурпация; същото ще стане с „протектората“ над християните в Турция; плодовете на турските победи ще се ограничат със свободно корабоплаване по Дунава за Австрия и с изменение на договора от 1841 г.[224], но не в полза на Портата, а в полза на великите сили.

Речта на лорд Кларендон в четвъртък, главните точки на която вече ви съобщих, съдържаше едно твърде важно признание относно политиката, която английското правителство води по източния въпрос. Кларендон открито заяви:

„Искам да ви припомня, че войната бе обявена на 29 март, преди малко повече от четири месеца, и всички считаха — когато казвам всички, подразбирам не правителството на нейно величество, а най-способните и опитни офицери както на Англия, така и на Франция, — че Русия тогава възнамеряваше да води агресивна война. Никой не мислеше, че след като е съсредоточила такива големи сили северно от Дунава, след като е положила толкова усилия и е струпала там всичко необходимо в такова количество, тя не възнамерява да предприеме поход на юг; напротив, всички смятаха, че тя възнамерява да направи именно това. Макар и да не се съмнявахме в добре известната храброст на турците, ние не можехме да вярваме, че те ще бъдат в състояние да дадат отпор на добре дисциплинираните и числено превъзхождащи ги руски войски, действуващи под командуването на най-опитни генерали, докато единственият турски генерал, който ние познавахме поне по име — Омер паша, тогава още не бе имал случай — от който той по-късно тъй доблестно се възползва — да си спечели трайна слава и известност. Френското правителство и ние бяхме толкова твърдо убедени в това, че сър Дж. Бъргойн и един опитен френски офицер от инженерните войски бяха изпратени в Цариград, за да организират отбраната на този град и на Дарданелите; на тяхната мисия се придаваше толкова голямо значение и целият план на кампанията се считаше за така неразривно свързан с резултатите от тази мисия, че заминаването на лорд Раглан и маршал Сент-Арно бе отложено, за да могат лично да говорят с офицерите, изпратени с тази задача. Тогава обединените армии на съюзниците се насочиха към Галиполи, където бяха построени големи укрепления. Те се насочиха към Цариград, имайки през цялото време предвид необходимостта да се защищават Дарданелите.“

И така целият план на съюзните държави по онова време е предвиждал, че Русия ще напредне и ще окупира турските владения в Европа, а съюзническите войски — столицата на Отоманската империя и Дарданелите. Ето причината за отлаганията и за всички неправилно изтълкувани движения на англо-френските войски. Смелостта на турските войски, която разстрои този хитроумен руско-англо-френски план бе, разбира се, „неочаквана“.

Няколко месеца преди избухването на сегашната испанска революция аз съобщих на читателите на „Tribune“, че руски влияния са били пуснати в ход, за да се предизвикат вълнения на полуострова. За тази цел Русия не се нуждаеше от непосредствени агенти. На нейните услуги бе вестник „Times“, защитник и приятел на краля-бомба, на „младата надежда“ на Австрия*, на Николай, на Георг IV, който внезапно възнегодува по повод ужасната безнравственост на кралица Изабела и на испанския двор. На нейните услуги бяха и дипломатическите агенти на английското правителство, които русофилът Палмерстон лесно можеше да води за носа, рисувайки им картината на едно кобургско кралство на полуострова[225]. Сега е установено, че не някой друг, а британският посланик скрил О'Донел в своя дворец и убедил банкера Колядо, сегашния министър на финансите, да авансира сумите, нужни на О'Донел и на Дулсе за тяхното пронунциаменто. На онези, които не вярват, че Русия действително има пръст в испанските работи, ще си позволя да припомня събитията на остров Леон. В 1820 г. значителни военни сили бяха концентрирани в Кадикс, за да бъдат изпратени в южноамериканските колонии. Внезапно армията, разположена на острова, се обяви за конституцията от 1812 г. и нейният пример бе последван от войските на други места. От Шатобриан, френския представител на конгреса във Верона, сега вече знаем[226], че Русия е подтиквала Испания да предприеме експедицията в Южна Америка, а Франция — похода в Испания. От друга страна, от посланието на президента на Съединените щати** узнаваме, че Русия му обещала да осуети експедицията срещу Южна Америка[227]. Следователно, не е нужна голяма съобразителност, за да се открие подбудителят на въстанието на остров Леон. Но аз ще приведа и друг пример за големия интерес на Русия към вълненията на испанския полуостров. В своята „Политическа история на съвременна Испания“ (Барцелона, 1840 г.), г. де Марлиани дава следното обяснение, за да докаже, че Русия нямала основания да се противопоставя на конституционното движение в Испания:

„Край Нева испански войници се заклеха в конституцията (1812 г.) и получиха своите знамена от ръцете на самия император. В своя необикновен поход срещу Русия Наполеон сформира от испанските военнопленници, интернирани във Франция, специален легион, който след поражението на френската армия премина на страната на русите. Александър прие испанците извънредно благосклонно и ги разквартирува в Петерхоф, където императрицата

* — Франц-Йосиф. *Ред.*

** — Мънро. Ред.

често ги посещаваше. Един ден Александър им заповяда да се съберат на замръзналата Нева, накара ги да се закълнат във вярност на испанската конституция и им подари същевременно знамена, избродирани собственоръчно от императрицата. Този корпус, който тогава бе наречен корпус „на император Александър", бе натоварен на кораби в Кронщад и стоварен в Кадикс. В 1821 г. в Оканя той доказа своята вярност на клетвата, положена на Нева, като вдигна въстание за възстановяване на конституцията."[228]

Интригувайки на Пиринейския полуостров посредством Англия, Русия същевременно клевети Англия пред Франция. Така в „Neue Preussische Zeitung" четем, че Англия устроила испанската революция зад гърба на Франция.

Но какъв интерес има Русия да предизвиква вълнения в Испания? Нейната цел е да извърши диверсия на запад, да предизвика разногласия между Англия и Франция и в края на краищата да накара Франция да се намеси. Русофилският печат в Англия вече съобщава, че барикадите в Мадрид са били издигнати от френските юнски въстаници. Нещо подобно бе казано на времето на Карл X на конгреса във Верона:

„Примерът на испанската армия бе последван в Португалия, разпростряни се върху Неапол и Пиемонт и навсякъде показа колко опасно е, когато армиите се месят в мерки за реформи и диктуват закони на своята страна със силата на оръжието. Веднага след въстанието в Пиемонт и във Франция — в Лион и други градове — възникнаха движения, които имаха същата цел. В заговора на Бертон в Ла-Рошел взеха участие 25 войници от 45-и полк. Революционна Испания върна на Франция уродливите елементи на раздора, а демократичните фракции в двете страни се обединиха против монархическата система."

Ние съвсем не искаме да кажем, че испанската революция е дело на англичаните и русите. Русия съдейства за избухването на безредици само в моменти на предстояща революционна криза. Но възникващото след това истинско народно движение винаги се оказва не по-малко враждебно към интригите на Русия, отколкото към деспотичните действия на своето правителство. Така беше във Влашко в 1848 г., така е и в Испания в 1854 г.

Коварството на Англия напълно проличава от поведението на нейния посланик в Мадрид лорд Хауден. Преди да отпътува от Англия, за да заеме отново своя пост, той събрал държателите на испански ценни книжа и ги призовал да поискат от правителството да заплати техните претенции и да заявят, че в противен случай те ще отказват на испанските търговци всякакъв кредит. По такъв начин той създал затруднения на новото правителство, но щом пристигнал в Мадрид, записал сума в полза на загиналите на барикадите, с което предизвикал одобрението на испанския народ.

„Times“ обвинява г. Суле, че именно той предизвикал въстанието в Мадрид в интерес на сегашното американско правителство. Във всеки случай не г. Суле написа статиите на „Times“ против Изабела II, нито пък партията, настояваща за анексирането на Куба, спечели нещо от революцията. В това отношение е характерно назначаването за военен губернатор на остров Куба на генерал де ла Конча, който беше един от секундантите на херцог Алба на дуела му със сина на г. Суле. Грешка би било да се предполага, че испанските либерали споделят в каквато и да било степен възгледите на английския либерал г. Кобден по въпроса за отказването от колонии[229]. Една от главните задачи на конституцията от 1812 г. бе да запази господството над колониите чрез включването в новия кодекс на единна система на представителство[230]. В 1811 г. испанците дори събраха голяма армия от няколко полка в Галисия — единствената испанска провинция, която по онова време не бе окупирана от французите, — за да съчетаят своята южноамериканска политика със заплахата от насилие. Едва ли не най-важният принцип на тази конституция беше запазването на всички принадлежащи на Испания колонии и сегашните революционери споделят този възглед.

В нито една революция поведението на обществените дейци не е представлявало толкова скандално гледище, както в тази започната в интерес на „нравствеността“ испанска революция. Коалицията на старите партии, от които е съставено сегашното испанско правителство (привържениците на Еспартеро и привържениците на Нарваес), насочи главното си внимание към подялбата на плячката — службите, постовете, заплатите, титлите и ордените. Дулсе и Ечагуе вече са пристигнали в Мадрид, за да си осигурят пай от плячката, а и Серано е поискал разрешение да пристигне за същата цел. Между модерадос и прогресистите е избухнал голям спор; първите биват обвинявани в това, че са назначили всички генерали, а вторите — че са назначили всички политически водачи. За да усмири страстите на „тълпата“, тореадорът Пучета е повишен от длъжността управител на кланиците на длъжността началник на полицията. Дори много умереният вестник „Clamor Público“ не скрива своето разочарование:

„Поведението на генералите и лидерите би било по-достойно, ако се откажат от повишенията, като дадат благороден пример за безкористност и преданост към принципите на нравствеността, провъзгласени от революцията.“

Безсрамието при подялбата на плячката пролича и при разпределението на посланическите постове. Аз не говоря за назна-

чаването в Париж на сеньор Олосага, който като посланик на Еспартеро при същия двор в 1843 г. конспирираше с Луи-Филип, Кристина и Нарваес; не говоря за назначаването във Виена на Алехандро Мон, който беше министър на финансите на Нарваес в 1844 г., нито за назначението на Риос и Росас в Лисабон и на Пастор Диас в Торино, двама членове на партията на модерадос с твърде посредствени способности. Имам предвид назначаването на Гонсалес Браво, това въплъщение на испанската корупция, за посланик в Цариград. В 1840 г. Браво издаваше списанието „El Cuirigay" („Брътвеж"), своего рода мадридски „Punch"[231], в който яростно нападаше Кристина. Три години по-късно службогонството го превърна в шумен привърженик на модерадос. Нарваес, който се нуждаеше от подходящо оръдие, използва Браво като министър-председател на Испания, а след това го изхвърли, щом му стана непотребен. Междувременно като министър-председател Браво назначи за свой министър на финансите някой си Караско, който открито грабеше испанската хазна. За заместник-секретар на държавното съкровище той назначи баща си, един човек, който за злоупотреба бе изхвърлен от министерството на финансите, където заемаше незначителна длъжност; зет си, постоянен посетител на театър Принсипе, Браво направи камердинер на кралицата. Когато го упрекваха в измяна и корупция, той отговаряше: „Не е ли смешно да бъдеш постоянно все същият?" И ето че този човек е избран за посланик на „революцията на нравствеността".

Като контраст на тези мерзости на официалните кръгове, които позорят испанското движение, приятно е да чуем, че народът е заставил най-после тези приятели да предадат Кристина на съда на кортесите и да се съгласят да бъде свикано национално учредително събрание без сенат, следователно нито въз основа на избирателния закон от 1837, нито на закона от 1845 г. Правителството още не се е осмелило да издаде свой собствен избирателен закон, а народът единодушно се изказва в полза на всеобщото избирателно право. В изборите за национална гвардия в Мадрид са били избрани изключително прогресисти.

В провинциите цари пълна анархия; навсякъде са учредени и действуват хунти и всяка от тях публикува декрети в интерес на своята област: една отменя тютюневия монопол, друга — митото върху солта. Контрабандистите действуват в огромен мащаб и все по-успешно, защото в Испания те са единствената сила, която никога не е била дезорганизирана. В Барцелона войниците се сблъскват ту помежду си, ту с работниците. Това състояние на анархия в провинциите е твърде благоприятно за делото на ре-

волюцията, тъй като не позволява на столицата да сложи ръка върху него.

Мадридският печат е представен понастоящем от следните вестници: „España“, „Novedades“, „Nación“, „Época“, „Clamor Público“, „Diario Español“, „Tribuno“, „Esperanza“, „Iberia“, „Catolico“, „Miliciano“, „Independencia“, „Guardia Nacional“, „Esparterista“, „Union“, „Europa“, „Espectador“, „Liberal“ и „Eco de la revolución“. Вестниците: „Heraldo“, „Boletin del pueblo“ и „Mensajero“, са престанали да излизат.

Написано от К. Маркс на 15 август 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune“, бр. 4172 от 1 септември 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

*РЕВОЛЮЦИЯТА В ИСПАНИЯ. — БОМАРСУНД

Лондон, петък, 18 август 1854 г.

От уводните статии на „Assemblée nationale", „Times" и „Journal des Débats" се вижда, че нито руската, нито руско-кобургската, нито конституционната партия са доволни от хода на испанската революция. Оттук може да се направи изводът, че Испания има някакви шансове, макар привидно да изглежда другояче.

На 8 август делегация на Съюзния клуб[232] е посетила Еспартеро, за да му предаде обръщение с искане за всеобщо избирателно право. Той бил отрупан с петиции със същото съдържание. Във връзка с това в министерския съвет станали дълги и оживени дебати. Но привържениците на всеобщото избирателно право, както и привържениците на избирателния закон от 1845 г. претърпели поражение. Мадридският „Gaceta" публикува декрет за свикване на кортесите на 8 ноември; декретът се предхожда от едно exposé*, адресирано до кралицата. Изборите ще се проведат въз основа на закона от 1837 г. с известни изменения. Кортесите ще бъдат единно учредително събрание, тъй като законодателните функции на сената се отменят. Остават в сила два члена на закона от 1845 г., а именно членовете, които се отнасят до начина на формиране на избирателните mesas (органи, които провеждат гласуването и публикуват резултатите от изборите) и до броя на депутатите: един депутат се избира на всеки 35 000 души. Следователно събранието ще наброява от 420 до 430 члена. Съгласно едно окръжно на министъра на вътрешните ра-

* — изложение. *Ред.*

боти Санта-Крус, регистрирането на избирателите трябва да завърши до 6 септември. След проверката на списъците от провинциалните муниципалитети регистрацията ще бъде прекратена на 12 септември. Изборите ще се състоят на 3 октомври в главните пунктове на избирателните окръзи. Преброяването на гласовете ще започне на 16 октомври в главния град на всяка провинция. В ония случаи, когато резултатите от изборите се окажат спорни и се наложи ново гласуване, то трябва да се състои до 30 октомври. В изложението недвусмислено се казва, че

„кортесите от 1854 г., подобно на кортесите от 1837 г., ще спасят монархията; те ще образуват ново звено между трона и нацията — цели, които не могат да се поставят под въпрос, нито да стават предмет на обсъждане."

С други думи, правителството забранява обсъждането на въпроса за династията; оттук „Times" прави обратното заключение, предполагайки, че въпросът се поставя така: или сегашната династия, или изобщо никоя; едва ли е необходимо да се подчертава, че тази последна евентуалност безкрайно огорчава вестник „Times" и обърква всичките му сметки.

Избирателният закон от 1837 г. дава право на глас само на ония граждани, които имат собствено домакинство, плащат mayores cuotas (корабен данък, събиран от държавата) и са навършили двадесет и пет години. Освен това с право на глас се ползуват членовете на испанските академии на историята и свободните изкуства, докторите, лисансиетата на богословския, юридическия и медицинския факултет, членовете на църковните капитули, енорийските викарии с подчиненото им духовенство, съдиите и адвокатите с двегодишен стаж, офицерите от армията с определен срок служба, независимо от това, дали са на действителна служба или в запаса, лекарите, хирурзите, аптекарите с двегодишен стаж, архитектите, художниците и скулпторите, които са членове на някоя академия, професорите и преподавателите в държавните учебни заведения. Същият закон лишава от право на глас лицата, които не са си платили държавните или местните данъци, обявените в несъстоятелност, лицата, лишени от права по причина на нравствена или гражданска несъстоятелност, най-после всички, които се намират под съд и следствие.

И така, декретът не дава всеобщо избирателно право и иззема въпроса за династията от компетентността на кортесите. Все пак малко вероятно е дори това събрание да може да помогне Ако в 1812 г. испанските кортеси не се занимаваха с въпроса за монархията, то е, защото тя съществуваше само номинално,

тъй като кралят от дълги години се намираше извън границите на Испания. Ако в 1837 г. те не се занимаваха с този въпрос, то е, защото трябваше най-напред да се ликвидира абсолютната монархия, преди да се мисли за отношението към конституционната монархия. Що се отнася до общото положение в страната, „Times“ напълно основателно се оплаква, че в Испания липсва френската централизация и че поради това дори една победа над революцията в столицата нищо не решава по отношение на провинциите дотогава, докато там продължава състоянието на „анархия“, без което никоя революция не може да има успех.

Разбира се, в испанските революции има някои моменти, които са присъщи само на тях. Така например съчетаването на разбойничеството с бунтарската дейност — особеност, която се прояви за пръв път в партизанската война против френските нашествия, а след това бе подета от „роялистите“ в 1823 г. и от карлистите в 1835 г. Затова няма нищо чудно в съобщението за големи безредици, които станали в Тортоса, Долна Каталония. В своето възвание от 31 юли Junta popular* на този град заявява:

> „Банда от презрени убийци, прикривайки се с искането за отменяване на косвените данъци, завзе града и потъпка всички обществени закони. С грабежи, убийства и палежи бе отбелязан нейният път.“

Впрочем, хунтата бързо възстанови реда: гражданите се въоръжиха и се притекоха на помощ на слабия гарнизон на града. Заседава военна комисия, натоварена да преследва и накаже виновниците за събитията от 30 юли. Разбира се, това даде повод на реакционните вестници за добродетелни тиради. Колко малко са оправдани те, личи от съобщението в „Messager de Bayonne“, че карлистите са вдигнали своето знаме в провинциите Каталония, Арагона и Валенция и по-точно в същите съседни планини, където през време на предишните карлистки войни бяха главните им свърталища. Именно от карлистите за пръв път произлезе тъй наречeният ladro faccioso, т. е. разбойник, който се представя за привърженик на преследвана от правителствената власт партия. От времето на Вириат испанските герилерос винаги са имали в себе си нещо разбойническо; но един обикновен разбойник да си присвоява името герилеро — това вече е ново карлистко изобретение. Участниците в събитията в Тортоса несъмнено принадлежат към тази категория.

В Лерида, Сарагоса и Барцелона положението е сериозно. Първите два града отказали да се обединят с Барцелона, защото там командуват военните. Но, както изглежда, там дори Конча не

* — народната хунта. *Ред.*

е в състояние да се справи с бурята и неговото място щял да заеме генерал Дулсе, тъй като се смята, че неотдавна спечелената от този генерал популярност представлява по-голяма гаранция за отстраняване на трудностите.

Тайните дружества са възобновили своята дейност в Мадрид; те ръководят демократическата партия както в 1823 г.[233] Първото искане, което народът е предявил по тяхно настояване, е всички министри от 1843 г. насам да представят отчети.

Правителството изкупува обратно оръжието, което народът завзе в дните на барикадните боеве. По този начин то е получило 2 500 пушки, които досега са били в ръцете на въстаниците. Дон Мануел Сагаста, аякучисткият jefe politico* на Мадрид в 1843 г., е възстановен на своя пост. Той е издал две възвания — до населението и до националната милиция, — в които е обявил намерението си да смазва решително всички безредици. Отстраняването на хората на Сарториус от различните постове се извършва много бързо. Това е може би единствената работа, която се извършва бързо в Испания. В това отношение всички партии проявяват еднаква пъргавина.

Противно на съобщенията Саламанка не се намира в затвора; той бил арестуван в Аранхуес, но скоро бил освободен и сега се намирал в Малага.

Доказателство за това, че народът контролира правителството чрез своя натиск, са извършените от военния министър, министъра на вътрешните работи и министъра на благоустройството многобройни промени и съкращения в съответните им ведомства — нещо нечувано в досегашната история на Испания.

Унионистката партия, или партията на Кобург-Браганса[234], е много слаба. Иначе би ли вдигала такъв шум по повод едно единствено обръщение, изпратено от Португалия до мадридската национална гвардия? Ако го разгледаме по-отблизо, ще видим, че обръщението (изхождащо от лисабонския вестник „Journal de Progrès") няма нищо общо с въпроса за династията, а представлява чисто и просто братско приветствие, което ни е тъй познато от движенията от 1848 г.

Главната причина за испанската революция беше състоянието на финансите и по-специално декретът на Сарториус за плащане на данъците шест месеца предварително. Когато революцията избухна, всички държавни каси бяха празни, въпреки че в нито едно ведомство не бяха правени плащания; нещо повече, в течение на редица месеци сумите, предназначени за определени

* — губернатор. *Ред.*

цели, не бяха използвани по тяхното предназначение. Така например пътните такси, събирани при бариерите, никога не се използваха за поддържане на пътищата. Същата участ имаха сумите, отделени за благоустройствени работи. При ревизията на касите на благоустройствените служби вместо сметки за извършени работи в тях бяха намерени разписки на придворни фаворити. Известно е, че управлението на финансите отдавна е най-изгодното занятие в Мадрид. Испанският бюджет за 1853 г. беше следният:

Цивилна листа и апанажи	47 350 000	реала
Законодателство	1 331 685	„
Лихви на държавния дълг	213 271 423	„
Председател на министерския съвет	1 687 860	„
Министерство на външните работи	3 919 083	„
Министерство на правосъдието	39 001 233	„
Армия	278 646 284	„
Флота	85 165 000	
Министерство на вътрешните работи	43 957 940	„
Полиция	72 000 000	„
Министерство на финансите	142 279 000	„
Пенсии	143 400 586	„
За църкви	119 050 508	„
Извънредни разходи	18 387 788	„
Всичко	1 209 448 390	реала

Въпреки този бюджет измежду всички европейски страни в Испания се събират най-малко данъци и никъде икономическият въпрос не е толкова прост както тук. Тъй като общините в Испания по традиция сами управляват собствените си работи, съкращаването и опростяването на бюрократичния апарат представлява тук най-малки трудности, така както и реформата на митата и справедливото използуване на още неотчуждените bienes nacionales*. Социалният въпрос в съвременния смисъл на думата няма почва в Испания — страна с още слабо развити ресурси и толкова малобройно население — само 15 000 000 жители.

От английските вестници ще узнаете за първите подвизи на английската армия при Бомарсунд. Тези бедни вестници, които досега нито веднъж нямаха случай да съобщят нещо действително забележително, са изпълнени с възторг от успехите, които 10 000 французи са постигнали против 2 000 руси. Аз няма да се

* — държавни земи. *Ред.*

спирам на тези подвизи, а ще разгледам последиците от завземането на един остров, който е faubourg* на Стокхолм, а не на С.-Петербург. Френският вестник „Siécle“ съобщи и много вестници писаха след него, че Швеция ще се присъедини незабавно към активните мерки на западните държави против Русия. За правдоподобността на това съобщение може да се съди от факта, че Швеция сключи договор за въоръжен неутралитет тъкмо тогава, когато можеше да извършва успешни операции в блатата и горите на Финландия. Ще измени ли тя своята политика сега, когато благоприятното за тези операции време мина? Англия и Франция отказаха да дадат на крал Оскар паричните и териториални гаранции, които той искаше срещу своето съгласие да се присъедини към тях. Нещо повече, как би могла да се обясни заповедта на шведското правителство за демобилизиране на цяла ескадра, ако Швеция действително възнамерява да тръгне на поход? Тази демобилизация засяга линейните кораби „Карл XII“ и „Принц Оскар“, фрегатата „Дезире“ и корветите „Гефле“ и „Тор“.

Завземането на Бомарсунд сега, когато морето на тези географски ширини скоро ще се покрие с лед, не може да има никакво значение. В Хамбург преобладава мнението, че то ще бъде последвано от завземането на Рига. Това мнение се основава на едно писмо, което капитан Хиткот, командир на „Арчър“, е изпратил на английския консул в Мемел г. Хертолет и в което се иска всички чужди кораби да напуснат пристанището на Рига до 10 август.

Говори се, че Прусия енергично поддържала военната контрабанда по своите граници с Русия и същевременно подготвяла скъсването си със западните държави. Началниците на пристанищата в Кьонигсберг, Данциг, Колберг и Свинемюнде са получили заповед да укрепят тези крепости.

Най-влиятелните вестници на Норвегия и Швеция заявяват, че

> „би било повече от безумие да се присъединим към съюзниците и да дадем огромни жертви освен при изричното и недвусмислено условие, че Русия ще бъде напълно разбита и че Полша ще бъде възстановена. В противен случай дори предаването на Финландия на Швеция би било само измама и капан.“

Необходимо е при това да се припомни, че всички тези северни правителства се намират в конфликт със собствените си народи. В Копенхаген например работите стоят така: шлезвиг-

* — предградие. *Ред.*

холщайнци са решили напълно да се въздържат от изборите за ригсрад, а същевременно копенхагенските избиратели са отправили до д-р Мадвиг, член на ландстинга, обръщение, с което го призовават да не приема мандат за ригсрада, тъй като указът на краля бил нарушение на датската конституция и на правата на датския народ.

Написано от К. Маркс на 18 август 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4174 от 4 септември 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

Ф. ЕНГЕЛС

ВЗЕМАНЕТО НА БОМАРСУНД[235]

(ПЪРВА СТАТИЯ)

Армиите на съюзниците най-после предприеха решителни действия. Те взеха Бомарсунд. На 3 и 4 август френски войски и английска морска пехота са дебаркирали на Аландските острови; на 10-и крепостта била обсадена; през следващите три дни били инсталирани и укрепени батареите; на 14-и бил открит огън; на 15-и били завзети с щурм двете кръгли кули, едната — от французите, другата — от англичаните; на 16-и след кратък бой, в който съюзниците почти не понесли загуби, се предал големият циментиран форт. Несъмнено тази бързина на действията говори за висок дух. Ако се съди по всички сведения, с които разполагаме, трябваше да се очаква, че за завземането на крепостта ще бъдат необходими правилна обсада, построяването поне на един паралел и около две седмици апрошни работи. Дори лондонският „Times", който дълго време пишеше така, като че ли според него бе достатъчно съюзническата пехота да предприеме атака на нож срещу каменните стени и те да рухнат — дори той бе принуден да признае, че в края на краищата без обсада няма да мине и че тази уморителна операция вероятно ще отнеме две седмици.

Затова, ако атаката се е увенчала с успех около една седмица след обсаждането на крепостта и на шестия ден след започване на копането на траншеи, естествено е да се направи изводът, че трудностите, с които обсаждащите са се сблъскали, са били много по-малки, отколкото те са очаквали. До получаването на подробни съобщения за обсадата ние можем, разбира се, само да правим догадки за това, какво именно е улеснило тяхната зада-

ча; обаче има редица обстоятелства, които може да са действували в тяхна полза. Гарнизонът се е състоял в значителна степен от финландци, а отчасти дори от жители на Аландските острови. Те сигурно не са били много въодушевени от руски патриотизъм и по думите на дезертьорите дори били взели решение изобщо да не се бият, ако това се окаже възможно. Както изглежда, населението на островите, след като се е убедило, че съюзниците са решили сериозно да атакуват Бомарсунд, ги е посрещнало като освободители от руското иго и, разбира се, ги е снабдявало с всякакви информации и им е оказвало всестранна помощ. Но главната причина в последна сметка трябва да е била някакъв сериозен недостатък в конструкцията на самата крепост. Тъй като не може да се намери планът на крепостта и всички наши сведения за нея се основават на изгледи и скици, както и на описания, направени от непрофесионалисти (във всеки случай не от инженери) и поради това твърде неясни, и тъй като в изгледите и описанията има редица противоречащи си подробности, ние не се наемаме да кажем в какво именно се състои този недостатък.

Но ако се съди по скиците, двете кръгли кули до известна степен се фланкират взаимно със своя огън; но тъй като във всяко кръгло укрепление оръдията трябва да са разположени радиално и огънят им трябва да е извънредно разсеян, то колкото по-малки са размерите на укреплението, а следователно и броят на оръдията, толкова по-разсеян и толкова по-малко ефикасен става огънят. Затова Монталамбер настойчиво предупреждаваше да не се използуват такива кули освен в ония случаи, когато разсеяността на огъня се компенсира със силната подкрепа, която всяка кула получава от своите съседи от дясно и от ляво и от разположената в тила ѝ главна крепост. Ако пет или шест такива кули могат да съсредоточат своя огън върху една точка, този огън става толкова концентричен и ефикасен, колкото разсеян и слаб е бил преди това. Освен това Монталамбер много добре знаеше, че в последния стадий на една обсада, когато работата стига до щурм, най-ефикасният огън срещу атакуващите е огънят на пехотата. Затова той не само предвиждаше в своите кули приспособления за отбраняващата се пехота, но и обикновено съединяваше отделните кули с нещо като покрит ход или траншея, служеща не само за безопасно съобщение, но и за водене на огъня на пехотата. В ползата от такава траншея ние току-що имахме случай да се убедим от примера на Араб-Табиа, където цялата отбрана на фланга се водеше от такава траншея, която даде възможност на шепа арнаути да отблъскват една след друга атаките на русите.

И, най-после, Монталамбер се стремеше напълно да осигури своите кули срещу coup de main*. Той ги обкръжаваше с ров и с покрит ход, а понякога ги разглеждаше само като réduit, т. е. като последна, запасна позиция на един голям и силен редут. Това бе най-зрялата му и очевидно най-правилна конструкция. С по-големи или по-малки изменения тя е възприета в почти всички укрепления от последно време, включващи малките кули на Монталамбер. В допълнение към затруднения достъп до кулата той много остроумно е приспособил целия й долен етаж или мазето за отбраняващата се пехота.

Русите, както изглежда, не са държали сметка за важни във всяко отношение моменти. Продължителността на щурмовия огън, т. е. двадесет-тридесет часа, очевидно е недостатъчна, за да могат дори тридесет и два фунтови оръдия да направят достатъчно голям пробив, освен ако каменната зидария на крепостта не е била от типа, приет обикновено за укрепления. Затова може да се предположи, че кулите са били завзети с помощта на щурмови стълби от войниците, които са влезли през амбразурите и са разбили вратите с експлозив. Това предполага твърде слаб фланкиращ огън, а тъй като главният форт, изглежда, не е имал в тила си батареи за поддръжка на кулите, всяка от кулите е била прикривана откъм фланга само от огъня на другата кула. Тази грешка е толкова по-сериозна, като се има предвид, че теренът в района на форта, както личи от скиците, е твърде пресечен и следователно позволява на щурмуващите отряди да се приближат доста много, криейки се в неговите гънки. Освен това, ако се съди по скиците и по фактите, никакви мерки, изглежда, не са били взети срещу един coup de main. Около кулите няма и следа от редути, а редутите, които русите са построили пред кулите, са били изоставени почти без съпротива. Говори се, че всяка кула е била заобиколена с ров; но той очевидно е бил много плитък и неприспособен за отбраняващата се пехота. Достатъчно е било съюзниците да завземат кулите и главният форт, над който тези кули господствуват, неизбежно се е оказал в тяхна власт. Следователно той е паднал, като вероятно е оказал само привидна съпротива.

Ако се съди за тези укрепления по краткотрайността на тяхната обсада, може да се помисли, че техните строители изобщо не са имали предвид сериозно нападение откъм сушата. Тези кули навярно са били построени само с оглед да бъдат в състояние да отблъснат евентуално нападение на морска пехота, наброя-

* — внезапен удар. *Ред.*

ваща не повече от две хиляди души и недостатъчно многобройна за щурмуване или за що-годе успешна правилна обсада. Следователно най-силен е бил фронтът, гледащ към морето, а силата на сухопътния фронт, образуван от кулите, е била повече привидна, отколкото реална. А опитът показва, че дори 1 000 войници морска пехота вероятно са можели още преди няколко месеца да завземат кулите с щурм и по този начин да принудят главния форт да се предаде!

Що се отнася до самия щурм, изглежда, че и французите, и англичаните са го извършили много добре. Англичаните са известни специалисти в щурмуването; то е тяхна любима операция, която почти винаги им се удава. Французите предпочитат атаката в открито поле; а при обсади поради математическата склонност на своя ум те предпочитат да следват методичната и специфично френска наука, разработена от Вобан. Но и те очевидно са били увлечени от енергията на английския ветеран. В армията при Бомарсунд се намираше един стар полковник на име Джонс — човекът, който надмина Бобан, когато, воювайки против храбрите и упорити гарнизони на Бадахос, Сюдад-Родриго и Сан-Себастиан, успя с явно недостатъчни средства да съкрати една обсада с почти една трета от предвидения срок. Полковник Джонс е необикновен инженер. В противоположност на своите събратя той не счита обсадата за учебен празник, на който главният инженер полага изпит и трябва да докаже пред цялата армия до каква степен е запомнил и усвоил всички правила и предписания на редовната обсада и всички положения на Вобановия труд „Обсадата на крепости"[236]. Той не смята, че цялата армия се е събрала там само заради инженерите, за да ги охранява, докато те демонстрират своите фокуси. Полковник Джонс е преди всичко воин, а след това инженер. Той познава добре английския войник и знае на какво е способен той. И бързият, решителен и безпретенциозен начин, по който Бомарсунд бе взет за два пъти по-кратък от предвидения срок, така напомня на пробиването и щурмуването на испанските крепости, че на дъното на цялата работа не може да е бил никой друг освен стария Джонс. Французите никога не биха могли да се сетят за такъв начин на завземане на една крепост. Той противоречи на тяхната природа, той е прекалено прям, прекалено лишен от вежливост и добри маниери. Но те не са можели да оспорват авторитета на един човек, който преди петдесет години изпита върху тях самите своя неотговарящ на правилата начин на завземане на крепости, който неизменно постига целта. А когато работата е стигнала до щурм, те по решителност, изглежда, не са отстъпвали на англичаните.

Странно е, че русите, които така се гордееха със своите способности за щурмуване — от Перекоп и Очаков до Варшава и Бистрица, — бяха отблъснати при всичките си опити да завземат полски укрепления с щурм, а в боевете за Снлистра не можаха да завземат дори едно полско укрепление с правилна обсада и бяха принудени да се оттеглят, без турският гарнизон на крепостта да е получил каквото и да било подкрепление; от друга страна, в самото начало на сегашната война турците взеха с щурм едно дълговременно укрепление на русите — форта Св. Николай, а знаменитата крепост Бомарсунд бе завзета почти без да бъде удостоена с честта срещу нея да бъдат открити траншеи. Трябва също да се отбележи, че ако се съди по всичко, флотата не е допринесла ефикасно за тази победа. Изглежда, че корабите, както винаги, са се стремели да се държат по-далеч от бетонираните батареи.

Този успех на съюзниците е обаче от такова естество, че те по всяка вероятност няма да предприемат нищо повече през предстоящата есен. Във всеки случай частите, предназначени за голямата експедиция срещу Севастопол, още не са отплували, а вече се говори и за отсрочка с още няколко седмици. А тогава ще бъде вече много късно и по този начин зимният отдих и почивка, тъй необходими след всички лишения, претърпени в лагера край Варна, ще бъдат осигурени на доблестните войници на съюзническата армия.

Написано от Ф. Енгелс на 21 август 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4174 от 4 септември 1854 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

Ф. ЕНГЕЛС

ВЗЕМАНЕТО НА БОМАРСУНД

(ВТОРА СТАТИЯ)

Появилите се в печата подробности за вземането на Бомарсунд все още имат неопределен и несериозен характер. Ние фактически още не знаем на какво разстояние от фортовете са били установени брешбатареите и къде са стояли на котва корабите през време на атаката откъм морето. Противно на очакванията, ние не узнахме нищо ново за конструкцията на фортовете дори след тяхното овладяване от войските на съюзниците. Почти всички важни въпроси се отминават с мълчание, а публиката се развлича по-скоро с живописни, отколкото с технически подробности. Дори официалните съобщения са съставени толкова небрежно, че не е възможно да се разбере наложило ли се е или не да се щурмува взетият от французите форт Изее (както те го пишат), в който, както изглежда, никой освен командира не е оказал съпротива.

Малкото, което можем да разберем, е, че както бяхме заключили по скиците — двете кули са били построени на толкова пресечена местност, че доловете, склоновете и скалите са образували естествени апроши, които са водели почти до самите им ровове. Съюзниците са можели да се разположат удобно в тези долове, без да се опасяват от руския картеч, който е минавал над главите им; след като са получили по този начин възможност да установят своите батареи близо до целта, те от първия ден на обсадата са използвали онзи тип батареи, които в такива случаи се използуват обикновено на последно място, а именно — брешбатареите. Ако се съди по обстоятелството, че руснте са построили своите укрепления в такава местност, без незабавно да я из-

равнят поне на разстояние 600—800 ярда пред тези укрепления, те очевидно никога не са предвиждали възможността за сериозно нападение откъм сушата. Както изглежда, брешбатареите са били установени на не повече от 500—600 ярда от фортовете, защото французите ги обстрелвали с 16-фунтови оръдия, които изобщо се смятат за недостатъчно тежки да направят пробив в стена дори от разстояние 100—150 ярда. Обаче в резултат на тридесет и шестчасовия обстрел на кулата са били нанесени такива повреди, че след още дванадесет часа вероятно е щял да бъде разрушен целият фронт. Англичаните са обстрелвали форта Нотич с шестдесет 32-фунтови оръдия, всяко от които тежи 45 английски центнера.

Тези оръдия съгласно „Морската артилерия" на сър Хауард Дъглас[237] се използват с уставен заряд от седем фунта барут и изхвърленият от тях снаряд от разстояние 400—500 ярда прониква в масивен дъб на дълбочина два—два и половина фута. Снарядите на френските 16-фунтови оръдия при петфунтов заряд от разстояние 400—500 ярда проникват в дъбово дърво на дълбочина един и половина—два фута. Ако англичаните, както може да се предположи, са увеличили заряда поне на осем фунта, не е чудно, че разполагайки с два пъти повече оръдия, и то с двойно по-голям калибър, те са открили едната страна на укреплението за по-малко от дванадесет часа.

Що се отнася до нападението откъм морето, то е било просто диверсия. Само капитан Пелъм се е възползвал от случая, за да извърши научен експеримент. Той стрелял със своите дълги осемдюймови оръдия, които са основното въоръжение на флотата, с цялата упоритост и равномерност, присъщи на брешовия огън, стремейки се по възможност да бие през цялото време в една и съща точка. Тези дълги осемдюймови оръдия са най-добрите в английската военна флота. Голямото им тегло (95 английски центнера) допуска 16-фунтов барутен заряд при масивно ядро с тегло 68 фунта. Действието на такъв изстрел, дори от разстояние 500—600 ярда, е несравнено по-разрушително от действието на 18-фунтовите или 24-фунтовите снаряди, които досега обикновено се използуваха за брешбатареите; при умело насочване подобен огън не може да не произведе огромен ефект. И упоритият огън на капитан Пелъм много скоро разкрил тайната на руските гранитни крепости. Няколко изстрела били достатъчни, за да се отдели от стената това, което дотогава изглеждало монолитен гранитен блок, но в действителност се оказало само облицовка, дебелината на която съвсем не отговаряла на нейната височина и широчина. След още няколко изстрела рухнали и съседните плочи и тогава от

стените с грохот се посипала лавина от смет, която оголила самото сърце на крепостта. Станало ясно, че „гранитът“ е бил само илюзия; че когато сравнително тънките плочи, с които бил облицован ескарпът, били свалени от снарядите, зад тях не се оказала здрава каменна зидария, която да може да прегради пътя на снарядите. Фактически стените представлявали чисто и просто облицовка, междините под която били запълнени с чакъл, пясък и други материали, непритежаващи нито твърдост, нито сила на сцеплението. Ако така е била построена главната крепост, то без съмнение зидарията на кулите не е била от по-добро качество и бързината, с която са били направени пробиви в тях, става напълно понятна. И тези стени с такава малка съпротивителна сила с внушителния си вид почти четири месеца държаха в страх цялата англо-френска флота! Впрочем разочарованието на сър Чарлз Нейпир, когато разбрал от какво всъщност са били построени тези укрепления, едва ли може да се сравни с разочарованието, което е изпитал царят, когато е узнал от какво се състои „гранитът“, за който той е платил толкова много пари. В атаката откъм сушата заслужава внимание още едно обстоятелство. Ние вече говорихме за пресечената местност, която заобикаля укрепленията на разстояние не само на артилерийски, но дори и на пушечен изстрел. От това се възползували стрелците от Венсенския полк. които, криейки се зад пънове, камъни, скали и т. н., допълзели много близо и открили силен огън срещу амбразурите на укрепленията. На разстояние 400—500 ярда техните винтовки бият безпогрешно; при това, веднъж попаднал в амбразурата като в тунел, всеки куршум се плъзга по полегатите стени и достига до самия край на отвърстието; затова лесно можем да си представим колко много е безпокоило това прислугата, докато е зареждала крепостните оръдия.

Русите, изглежда, не са взели и най-обикновените предохранителни мерки против този пушечен огън. Те също са имали стрелци. Защо не са ги разположили зад бруствера на покрива на кулите, откъдето те биха държали под огън неприятелските стрелци? Но, изглежда, финландските стрелци в Бомарсунд не са били склонни да се бият за славата на святая Рус. И най-после, освен обсадни оръдия французите са използвали и няколко мортири и три гаубици. Мортирите са обстрелвали с навесен огън непробиваемия с бомби покрив на кулата, опитвайки се да го разрушат, като към силата на взрива прибавят тежестта на падащите снаряди. Но тази стрелба очевидно не е била много ефикасна. Френските гаубици пък са водили хоризонтален огън, насочен срещу амбразурите. От такова близко разстояние като

400—500 ярда всеки трети изстрел на дългата 24-фунтова бронзова гаубица, чиито снаряди имат шест дюйма диаметър, може лесно да попадне в една такава цел като амбразурата; а всеки снаряд, попаднал в целта, е означавал излизане от строя на един оръдеен разчет и на самото оръдие. Така че този огън трябва да е бил много ефикасен.

И така ние виждаме, че гранитните стени на Бомарсунд не са били нищо друго освен руска измама — купчина смет под тънка каменна облицовка, негодна да устои дълго на точен и упорит огън. Ако Николай е бил измамен от хората, които са ги строили, в замяна на това с помощта на тези фиктивни укрепления той успя да измами съюзниците и да ги принуди да отложат цялата кампания. Руситe общо взето са се защищавали слабо; това може да се е дължало на твърде открито проявилите се настроения на финландските части. Атаката на съюзниците се е характеризирала с небивала досега в техните действия решителност, която те по всяка вероятност дължат на генерал Джонс. Трудностите, които е трябвало да бъдат преодолени при придвижването и установяването на оръдията, макар и преувеличени от сър Чарлз Нейпир, без съмнение са били големи. Французите са използвали при атаката обсадни оръдия с много малък калибър и мортири, които в дадените условия не са можели да принесат голяма полза, но техният хоризонтален огън с оръдия и винтовки по амбразурите заслужава най-голяма похвала. Англичаните, както винаги, са пуснали в ход най-тежките оръдия, които са можали да докарат на полесражението, водили са открит, пряк и ефикасен огън, преодолявали са трудностите, държали са се под огъня с присъщата им упоритост и са преследвали своята цел без излишен шум, но и без да се отличат особено.

Бомарсунд е взет, но сега възниква въпросът, какво да се прави с него? Ако се съди по последните съобщения от Хамбург, адмиралите, командуващите експедиционните сили и старшите командири решили на военен съвет да разрушат всички укрепления и да напуснат острова, ако Швеция не поиска да го окупира, като заплати за него с обявяване на война на Русия. Ако тези съобщения отговарят на истината, експедицията срещу Аландските острови съвсем няма да се окаже стратегически ход, както твърдеше „Moniteur“, а чисто дипломатически ход, предприет с цел да бъде въвлечена Швеция в опасен съюз със същите държави, чието приятелство по думите на г. Брайт „за една година донесе на Турция такива бедствия, които Русия не си е въобразявала дори в най-необузданите си честолюбиви мечти“. Шведският двор се колебае, шведският печат призовава народа да се пази от „Danaos

et dona ferentes"*, но шведските селяни вече са приели петиция, която призовава камарата да помоли краля да направи постъпки Аландските острови никога вече да не бъдат върнати на Русия. Петицията на селяните едва ли ще бъде взета под внимание и ние вероятно скоро ще чуем, че крепостта е била вдигната във въздуха.

Написано от Ф. Енгелс на 28 август 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4182 от 13 септември 1854 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

---

* — „Данайците, дори когато дават дарове" (Вергилий, „Енеидата"). *Ред.*

К. МАРКС

РЕВОЛЮЦИОННА ИСПАНИЯ[238]

Написано от К. Маркс през август — ноември 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune“ от 9 и 25 септември; 20, 27 и 30 октомври, 24 ноември, 1 и 2 декември 1854 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

I

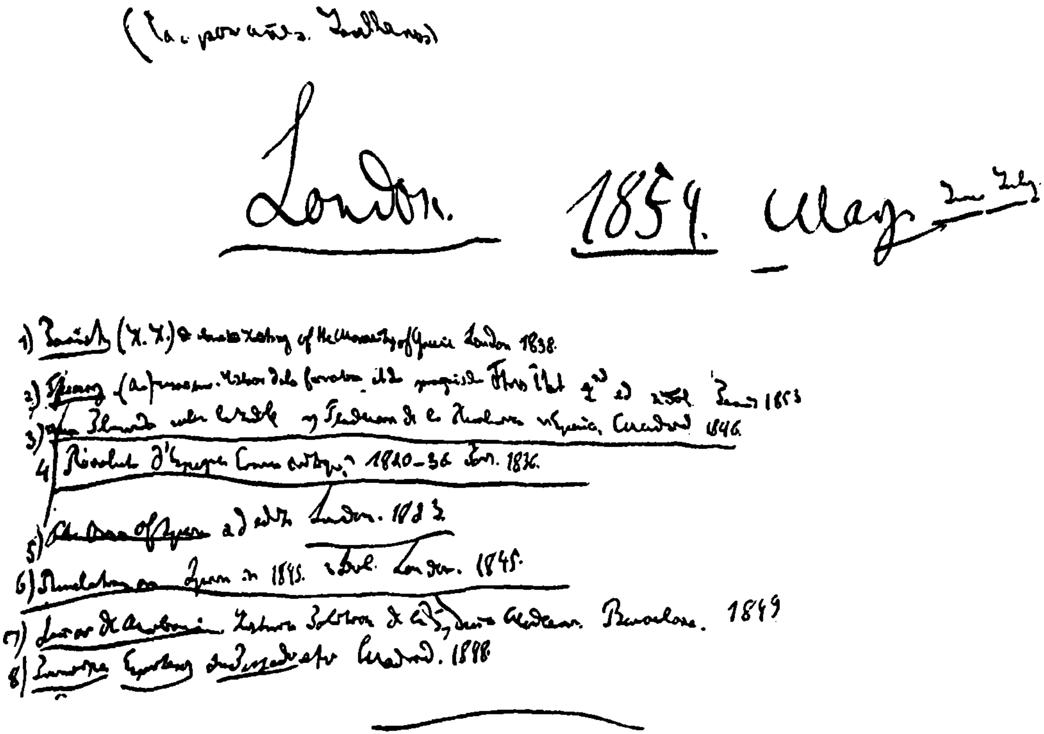
Революцията в Испания е станала вече такова постоянно явление, че както съобщава нашият лондонски кореспондент, представителите на имотните и консервативните класи започват да напускат страната и да търсят сигурност във Франция. Това не е чудно: Испания никога не е приемала най-новата френска мода — тъй широко разпространена от 1848 г. — да започне и завърши една революция в срок от три дни. Нейните усилия в това отношение са по-сложни и по-продължителни. Три години изглежда са най-краткият срок, с който тя се ограничава, а понякога нейният революционен цикъл се удължава до девет години. Така първата испанска революция през този век продължи от 1808 до 1814, втората — от 1820 до 1823, а третата — от 1834 до 1843 г. Колко време ще трае сегашната революция и какви ще бъдат нейните резултати — това не може да предскаже и най-проницателният политик; но може без преувеличение да се каже, че няма друга страна в Европа, включително и Турция и Русия с нейната война, която да представлява за задълбочения наблюдател такъв голям интерес, както съвременна Испания.

Въстанията в Испания са също такова старо явление, както и господството на придворните фаворити, против които те обикновено биват насочени. Така в средата на XV век аристокрацията се разбунтува срещу крал Хуан II и неговия фаворит дон Алваро де Луна. Още по-сериозни вълнения станаха през XV век против крал Хенрих IV и шефа на неговата камарила дон Хуан де Пачеко маркиз де Вилена. През XVII век народът в Лисабон разкъса на парчета Васконсельос, този Сарториус при испанския вицекрал

в Португалия, а същата участ постигна в Сарагоса и Санта-Колома, фаворита на Филип IV. В края на същия век, през времето на Карл II, народът в Мадрид въстана срещу камарилата на кралицата, която се състоеше от графиня де Берлепш и графовете Оропеса и Мелгар, които бяха наложили върху всички внасяни в столицата продукти тежък данък, прихода от който деляха помежду си. Народът се стълпи пред кралския дворец, принуди краля да излезе на балкона и публично да се откаже от камарилата на кралицата. След това тълпата се насочи към дворците на графовете Оропеса и Мелгар, разграби ги и ги изгори и се опита да залови и техните собственици, но те успяха да се спасят с цената на доживотно изгнание. Причина за въстанието в XV век бе предателският договор, сключен от фаворита на Хенрих IV маркиз де Вилена с френския крал Людовик XI, по силата на който Каталония трябваше да бъде отстъпена на Франция. Три века по-късно договорът, който фаворитът на Карл IV и любовник на неговата жена дон Мануел Голдой, „князът на мира", сключи на 27 октомври 1807 г. във Фонтенбло с Бонапарт за подялбата на Португалия и навлизането на френските армии в Испания, предизвика в Мадрид народно въстание против Годой, което бе последвано от абдикацията на Карл IV, качването на престола на неговия син Фердинанд VII, нахлуването на френска армия в Испания и най-после от войната за независимост. Така испанската война за независимост започна с народно въстание против камарилата в лицето на дон Мануел Годой, така както в XV век гражданската война започна с въстание против камарилата в лицето на маркиз де Вилена. Така също революцията в 1854 г. започна с въстанието против камарилата в лицето на граф Сан-Луис.

Въпреки тези постоянно повтарящи се въстания, до нашия век в Испания не е имало сериозни революции, ако не се смята войната на Свещената лига[239] по времето на Карл I, или Карл V, както го наричат германците. Както обикновено, непосредственият повод за последните събития бе поведението на придворната клика, която с покровителството на вицекраля на Испания, фламандеца кардинал Адриан, бе довела кастилците до отчаяние със своята нагла алчност, продавайки държавните длъжности на ония, които даваха най-много, и открито търгувайки със съдебните присъди. Съпротивата срещу фламандската камарила бе само външната страна на движението. В основата му лежеше защитата на свободите на средновековна Испания против попълзновенията на съвременния абсолютизъм.

След като обединението на Арагона, Кастилия и Гренада под властта на Фердинанд Католика и Изабела I създаде материал-

London. 1854. May

Първата страница на една от тетрадките на Маркс с извадки по историята на Испания[240]

ната основа на испанската монархия, Карл I се опита да превърне тази все още феодална монархия в абсолютна монархия. Той предприе едновременно настъпление срещу двата стълба на испанската свобода — кортесите и аюнтаментос[241]; кортесите представляваха нещо подобно на древните готски concilia*, аюнтаментос идваха почти непосредствено от римската епоха и притежаваха една свойствена на римските муниципии черта — съчетаване на наследственото и избирателното начало. Що се отнася до муниципалното самоуправление, градовете на Италия, Прованс, Северна Галия, Великобритания и отчасти Германия са доста сходни с испанските градове в тогавашния им вид; но нито Генералните щати във Франция, нито британският парламент в средните векове могат да се сравнят с испанските кортеси. При формирането на испанското кралство са съществували условия, които са били особено благоприятни за ограничаване на кралската власт. От една страна, в течение на дългата борба с арабите малки части от полуострова са били отново завоювани в различно време и превърнати в отделни кралства. В процеса на тази борба са възниквали нови народни обичаи и закони. Постепенните завоевания, които са били извършвани главно от дворянството, са засилили извънредно много неговото могъщество, като същевременно са отслабили властта на краля. От друга страна, населените пунктове и градовете във вътрешността на страната придобивали все по-голямо значение, защото жителите били принудени да се заселват заедно в укрепените места и да търсят там защита от непрекъснатите нашествия на маврите; същевременно положението на Испания като полуостров и постоянният обмен с Прованс и Италия довели до израстването на първокласни търговски градове по крайбрежието. Още в XIV век представителите на градовете били най-могъщата част от кортесите, в състава на които влизали и представители на духовенството и дворянството. Трябва също да се отбележи, че бавното освобождение от арабското владичество, което изисквало близо осемстотингодишна упорита борба, придало на полуострова по времето, когато неговата територия била напълно освободена, черти, съвършено различни от характера на тогавашна Европа; в епохата на европейското Възраждане в Северна Испания господствували нравите и битът на готите и вандалите, а в Южна Испания — на арабите.

Когато Карл I се завърнал от Германия, където бил издигнат в императорски сан, кортесите се събрали във Валядолид, за да приемат неговата клетва за вярност към древните закони и да го

*— съвети. *Ред.*

коронясат[242]. Карл отказал да отиде и изпратил свои пълномощници, за да приемат от кортесите клетвата за вярност на краля. Кортесите отказали да допуснат тези пълномощници в своето събрание и уведомили монарха, че ако не се яви и не даде клетва за вярност в законите на страната, той никога няма да бъде признат за крал на Испания. Карл отстъпил пред това искане; той се явил пред кортесите и се заклел — по думите на историците — с голямо нежелание. По този повод кортесите му заявили: „Сеньор, вие трябва да знаете, че кралят е само платен слуга на нацията". Това било началото на враждата между Карл I и градовете. В резултат на неговите интриги в Кастилия избухнали многобройни въстания, била образувана Свещената лига на Авила и обединените градове свикали събрание на кортесите в Тортесиляс. На 20 октомври 1520 г. оттам бил изпратен на краля „протест против злоупотребите", в отговор на който Карл лишил от лични права всички депутати, събрани в Тортесиляс. Гражданската война станала неизбежна; гражданите въстанали с оръжие в ръка; техните войници под командуването на Падиля завзели крепостта Торелобатон, но в края на краищата били разбити от превъзхождащи ги сили в сражението при Вилялар на 23 април 1521 г. Главните „заговорници" били обезглавени, а старинните свободи на Испания престанали да съществуват.

Различни обстоятелства благоприятствували за укрепването на зараждащия се абсолютизъм. Липсата на единство между провинциите парализирала техните разпокъсани усилия; но Карл се възползувал главно от острия класов антагонизъм между дворяните и гражданите, за да отслаби и едните, и другите. Ние вече споменахме, че от XIV век влиянието на градовете в кортесите било твърде значително, а от времето на Фердинанд Католика Светото братство (Santa Hermandad)[243] е било в ръцете на градовете мощно оръдие против кастилското дворянство, което ги обвинявало в нарушаване на древните му дворянски привилегии и юрисдикция. Ето защо дворянството така усърдно поддържало Карл I в неговото намерение да унищожи Свещената лига. След като сломил въоръжената съпротива на Лигата, Карл се заел да ограничи муниципалните привилегии на градовете; градовете, чието население, богатство и значение бързо намалявали, скоро загубили своето влияние в кортесите. Тогава Карл се насочил срещу дворянството, което му било помогнало в задушаването на градските свободи, но само имало още голямо политическо влияние. Един бунт в армията поради неплащане на заплатите принудил Карл в 1539 г. да свика кортесите, за да поиска от тях пари. Възмутени от това, че предишните кредити са били неправилно

изразходвани за чужди на интересите на Испания цели, кортесите отказали да гласуват кредитите. Ядосан, Карл ги разтурил; а тъй като дворяните настоявали да бъдат освободени от данъци по силата на една привилегия, той заявил, че ония, които претендират за подобно право, нямат основание да участвуват в кортесите, и действително ги изключил от това събрание. За кортесите това било смъртоносен удар; техните заседания били сведени занапред до изпълнението на чисто придворна церемония. Третата съставна част на древните кортеси — духовенството — още от времето на Фердинанд Католика застанало под знамето на инквизицията и отдавна вече не отъждествявало своите интереси с интересите на феодална Испания. Напротив, благодарение на инквизицията църквата се превърнала в най-страшното оръдие на абсолютизма.

Ако след управлението на Карл I политическият и социалният упадък на Испания показвал всички симптоми на позорно и продължително разложение, които напомняли най-лошите времена на Турската империя, то при този император прахът на древните свободи поне почивал в разкошна гробница. Това било времето, когато Васко Нунес Балбоа забил знамето на Кастилия на бреговете на Дариен, Кортес — в Мексико, Писаро — в Перу; това било времето, когато влиянието на Испания абсолютно доминирало в Европа, когато пламенното въображение на иберийците им рисувало видения на Елдорадос, на рицарски приключения и всемирна монархия. Тогава испанските свободи изчезнали сред звъна на мечовете, в потоците от злато и в зловещото зарево на кладите на инквизицията.

Но как да си обясним странното явление, че след почти тривековното господство на династията на Хабсбургите, а след нея на династията на Бурбоните — всяка от тези династии поотделно би била достатъчна, за да смаже народа, — муниципалните свободи на Испания са се запазили до известна степен? Как да си обясним, че в една страна, където абсолютната монархия в най-чистия ѝ вид възникна по-рано от която и да било друга феодална държава, централизацията изобщо не можа да пусне корени? Да се отговори на този въпрос не е трудно. Именно XVI век беше епохата на образуване на големите монархии, които навсякъде възникнаха в резултат на отслабването на враждуващите помежду си феодални класи: аристокрацията и гражданите. Но в другите големи европейски държави абсолютната монархия се явява като цивилизаторски център, като обединяващо начало на обществото. Там тя бе лабораторията, в която различните елементи на обществото бяха подложени на такова смешение и обработка, което

позволи на градовете да заменят своето средновековно местно самоуправление срещу всеобщото господство на буржоазията и публичната власт на гражданското общество. Напротив, в Испания аристокрацията западнала, запазвайки своите най-лоши привилегии, а градовете загубили своята средновековна власт, без да придобият значението на съвременни градове.

От установяването на абсолютната монархия насам тези градове се намират в непрекъснат упадък. Тук не е мястото да посочваме политическите или икономическите условия, които разрушиха испанската търговия, промишленост, мореплаване и земеделие. За настоящата ни задача е достатъчно да посочим самия факт. Със западането на търговския и промишления живот на градовете размяната във вътрешността на страната намалявала, взаимното общуване на жителите на различните провинции отслабвало, средствата за съобщения били занемарявани, главните пътища постепенно обезлюдявали. По такъв начин местният живот на Испания, независимостта на нейните провинции и общини, липсата на еднообразие в развитието на обществото — обусловена първоначално от географския облик на страната, а по-късно развила се исторически в резултат на това, че различните провинции се освобождавали самостоятелно от господството на маврите, образувайки при това малки независими държави, — всички тези явления сега окончателно са се затвърдили и укрепили по силата на икономическия преврат, който пресуши изворите на национална дейност. Абсолютната монархия не само намери в Испания материал, който по своята природа не се поддава на централизация, но и направи всичко, което зависеше от нея, за да не допусне възникването на общи интереси, обусловени от разделението на труда в национален мащаб и от многообразието на вътрешния обмен, които именно са единствената възможна основа за създаване на единна система на управление и общо законодателство. По този начин абсолютната монархия в Испания, която има само чисто външно сходство с абсолютните монархии в Европа изобщо, трябва по-скоро да бъде поставена в една категория с азиатските форми на управление. Испания, подобно на Турция, си остана конгломерат от лошо управлявани провинции начело с номинален суверен. Деспотизмът имаше различен характер в различните провинции, където общото законодателство се тълкуваше произволно от вицекрале и губернатори; но при целия си деспотизъм правителството не пречеше на провинциите да имат различни закони и обичаи, различни монетни системи, военни знамена с различни цветове и своя отделна система на данъчно облагане. Ориенталският деспотизъм напада муниципалното самоуправление само

тогава, когато то влиза в конфликт с неговите непосредствени интереси, но той твърде охотно позволява на тези учреждения да съществуват дотогава, докато те го освобождават от задължението сам да прави нещо и от грижите на едно действително управление.

Така можа да се случи, че Наполеон, който като всички свои съвременници направи фаталната грешка да счита Испания за безжизнен труп, бе много неприятно поразен, когато откри, че макар и испанската държава да е мъртва, испанското общество блика от живот и във всяка негова част кипят съпротивителни сили. Чрез договора във Фонтенбло той успя да настани свои войски в Мадрид; след като примами кралската фамилия за преговори в Байона, той принуди Карл IV да оттегли абдикацията си и след това да му отстъпи своите владения; със заплахи той принуди Фердинанд VII да направи подобна декларация. Карл IV с кралицата и „княза на мира" бяха изпратени в Компиен, Фердинанд VII и братята му бяха затворени в замъка Валансе, а трона на Испания Наполеон предаде на своя брат Жозеф, след което събра една испанска хунта в Байона и ѝ даде една от своите готови конституции.[244] Не виждайки нищо жизнено в испанската монархия освен жалката династия, която той здраво бе поставил под ключ, Бонапарт бе съвсем уверен, че е успял да тури ръка на Испания. Но само няколко дни след своя coup de main* той получи съобщение за въстание в Мадрид. Наистина Мюра потуши този взрив на възмущение, като изби около 1 000 души, но когато страната узна за това клане, въстание избухна в Астурия и скоро след това обхвана цялата монархия. Заслужава да се отбележи, че това първо спонтанно движение се зароди сред народа, докато „по-добрите" класи спокойно се подчиниха на чуждото иго.

Така Испания бе подготвена за своето най-ново революционно поприще и се хвърли в борбата, която характеризира нейното развитие през настоящия век. Фактите и влиянията, които ние изброихме накратко по-горе, все още определят нейната съдба и насочват поривите на нейния народ. Ние изтъкнахме, че те са необходими за оценката не само на сегашната криза, но и на всичко, което Испания е извършила и претърпяла от момента на окупирането ѝ от Наполеон. Този близо петдесетгодишен период на трагични епизоди и героични усилия е действително една от най-вълнуващите и поучителни глави на съвременната история.[245]

---

* — внезапен удар. *Ред.*

II

Ние вече запознахме накратко нашите читатели с по-ранната революционна история на Испания, за да им помогнем по-добре да разберат и оценят събитията, които привличат днес към тази страна погледите на целия свят. Още по-интересно и може би от не по-малко значение за разбиране на съвременността е голямото национално движение, което осигури изгонването на Бонапартите и върна на испанския трон онази династия, която го заема и до днес. Но за да можем да съдим правилно за това движение с неговите героични епизоди и незабравими прояви на жизнеността на един народ, който се считаше едва ли не за умиращ, трябва да се върнем към първите дни на Наполеоновото нападение срещу испанската нация. Действителната причина за всичко, което стана, може би бе формулирана за пръв път в Тилзитския договор, който бе сключен на 7 юли 1807 г. и който, както се твърди, бил допълнен с една тайна конвенция, подписана от княз Куракин и Талейран. Договорът бе публикуван в мадридския „Gaceta" на 25 август 1812 г. и между другото съдържаше следните клаузи:

„*Член I.* Русия ще получи във владение Европейска Турция и ще разшири своите владения в Азия дотолкова, доколкото тя намери за необходимо.

Член II. Династията на Бурбоните в Испания и фамилията Браганса в Португалия ще престанат да царуват. Двете корони ще преминат към принцове от фамилията на Бонапартите."

Този договор, стига само да е автентичен — а неговата автентичност почти не се оспорва от никого, нито дори от крал Жозеф Бонапарт в неговите неотдавна публикувани мемоари[246], — е ис-

тинската причина за френското нашествие в Испания в 1808 г., а бурните събития от онова време в Испания в такъв случай са свързани с тайни нишки със съдбините на Турция.

Когато след клането в Мадрид и преговорите в Байона едновременно избухнаха въстания в Астурия, Галисия, Андалузия и Валенция, а френската армия окупира Мадрид, Бонапарт под фалшиви предлози зае четирите северни крепости — Памплона, Сан-Себастиан, Фигерас и Барцелона; част от испанската армия бе преди това изпратена на остров Фюнен, за да участвува в операциите против Швеция; най-после, всички съществуващи власти — военни, духовни, съдебни и административни, — както и аристокрацията призоваха народа да се подчини на чуждия окупатор. Имаше обаче едно обстоятелство, което компенсираше всички трудности на положението. Благодарение на Наполеон страната се избави от краля, кралската фамилия и кралското правителство. По този начин бяха разбити оковите, които в противен случай щяха да попречат на испанския народ да прояви своята вродена енергия. До каква степен той бе неспособен да оказва съпротива на французите под управлението на своите крале и при обикновени условия, доказаха безславните кампании от 1794 и 1795 г.[247]

Наполеон извика при себе си в Байона най-знатните личности на Испания, за да им връчи собственоръчно нов крал и нова конституция. С твърде малко изключения се явиха всички. На 7 юни 1808 г. крал Жозеф прие в Байона депутация на грандовете на Испания, от името на които херцог Инфантадо, най-близкият приятел на Фердинанд VII, се обърна към него със следните думи:

„Владетелю, грандовете на Испания винаги са се славили с вярност към своя крал; и ваше величество ще намери в тях същата преданост и привързаност."

Кралският съвет на Кастилия увери бедния Жозеф, че „той е най-изтъкнатият потомък на една фамилия, която самото небе е предопределило да царува." Не по-малко жалки бяха приветствията на херцог дел Парке, който възглавяваше депутацията на армията. На другия ден същите лица публикуваха възвание, с което всички се призоваваха да се покоряват на династията на Бонапартите. На 7 юли 1808 г. под новата конституция поставиха подписите си 91 испанци от най-знатните родове; между тях имаше херцози, графове и маркизи, както и глави на различни духовни ордени. При обсъждането на тази конституция възражения от тяхна страна предизвика само отменяването на техните стари привилегии и на правото им да не плащат данъци. В състава на пър-

вото правителство и на първия кралски двор на Жозеф влязоха всички лица, които по-рано влизаха в правителството и кралския двор на Фердинанд VII. Някои представители на висшите класи виждаха в Наполеон човек, изпратен от провидението да възроди Испания, други гледаха на него като на единствената опора срещу революцията; никой не вярваше във възможността за успех на националната съпротива.

По този начин от самото начало на испанската война за независимост висшето дворянство и членовете на бившата администрация загубиха всякакво влияние върху буржоазията и народа, тъй като ги напуснаха в началото на борбата. На едната страна бяха Affrancesados (пофранцузените), на другата — нацията. Във Валядолид, Картахена, Гренада, Хаен, Санлукар, Каролина, Сюдад Родриго, Кадикс и Валенция най-известните представители на бившата администрация — губернатори, генерали и други видни лица, които се смятаха за френски агенти и за пречка на националното движение — станаха жертва на разярения народ. Властите навсякъде бяха свалени. Още няколко месеца преди въстанието на 19 март 1808 г., в Мадрид станаха вълнения, при които бе издигнато искането El Chorizero (колбасарят — прякор на Годой) и неговите омразни съучастници да бъдат отстранени от техните постове. Тази цел бе сега постигната в общонационален мащаб; по този начин вътрешната революция бе извършена, доколкото се желаеше от народните маси, и не бе свързана с борбата против чуждия нашественик. Общо взето движението на пръв поглед бе насочено по-скоро *против* революцията, отколкото в *полза* на революцията. Национално, тъй като провъзгласи независимостта на Испания от Франция, то бе същевременно династично, тъй като противопоставяше „любимия“ Фердинанд VII на Жозеф Бонапарт — реакционно, тъй като противопоставяше древните институции, обичаи и закони на рационалните нововъведения на Наполеон — суеверно и фанатично, тъй като противопоставяше „светата религия“ на така наречения френски атеизъм, т. е. на унищожението на специалните привилегии на римската църква. Свещениците, ужасени от участта, постигнала техните френски събратя, възбуждаха народните страсти от чувство на самосъхранение.

„Патриотичният огън“ — казва Саути — „пламна още по-силно с този свещен елей на суеверието“.[218]

Всички войни за независимост, водени против Франция, имат нещо общо — те съчетават духа на възраждането с духа на реакцията, но никъде тази двойственост не се е проявявала така ярко,

както в Испания. Във въображението на народа кралят бе обкръжен с поетичния ореол на приказен принц, измъчван и пленен от великан разбойник. Най-пленителните и любими епохи на националното минало бяха свързани със свещени и чудни предания за войните на кръста против полумесеца и много хора от низините бяха свикнали да носят расото на просещи монаси и да живеят за сметка на църквата. Един испански писател, дон Хосе Клементе Карнисеро, напечата в 1814 и 1816 г. следните произведения: „Наполеон, истинският Дон Кихот на Европа", „Главните събития на славната испанска революция", „Законното възстановяване на инквизицията".[249] Самите заглавия на тези книги са достатъчни, за да схванем оная специфична черта на испанската революция, която се проявява и в манифестите на провинциалните хунти; всички те славят краля, светата религия и родината, а някои дори казват на народа, че

„техните надежди за отвъдния свят се поставят на карта и се намират под непосредствена заплаха."

Но ако селячеството, жителите на малките градове, разположени във вътрешността на страната, и многобройната армия от просяци в раса и без раса, дълбоко проникнати от религиозни и политически предразсъдъци, съставляваха огромното мнозинство на националната партия, в нея влизаше, от друга страна, едно дейно и влиятелно малцинство, което виждаше в борбата на народа против френското нашествие сигнал за политическото и социалното възраждане на Испания. Това малцинство се състоеше от жителите на пристанищните и търговските градове и на някои провинциални центрове, където при Карл V се бяха развили до известна степен материалните условия на съвременното общество. Редиците му бяха засилени от най-просветените елементи на дворянството и буржоазията — писатели, лекари, адвокати и дори свещеници, които Пиренеите не бяха спасили от нахлуването на философските идеи на XVIII век. За истинска програма на тази група може да се смята публикуваният в 1795 г. и съставен по заповед на кралския съвет на Кастилия[250] знаменит меморандум на Ховелянос за подобряване на селското стопанство и за аграрен закон. Най-после съществуваше и буржоазната младеж, например студентите от университета, които горещо бяха възприели стремежите и принципите на френската революция и известно време дори хранеха надеждата да видят родината си възродена с помощта на Франция.

Докато се касаеше само за съвместната защита на родината, двете големи съставни части на националната партия се намираха

в пълно съгласие. Антагонизмът между тях не се прояви, докато те не се срещнаха в кортесите, на арената на борбата за новата конституция, която предстоеше да бъде изработена. В стремежа си да поддържа в народа патриотичния дух революционното малцинство не се поколеба да апелира към националните предразсъдъци на старите народни вярвания. Ако за непосредствените цели на националната съпротива тази тактика можеше да изглежда уместна, все пак тя неизбежно трябваше да се окаже фатална за малцинството в момента, когато консервативната част на старото общество щеше да започне да използува същите предразсъдъци и народни страсти, за да защити собствените си интереси против истинските и крайни планове на революционерите.

Напущайки Мадрид по искане на Бонапарт, Фердинанд учреди върховна правителствена хунта под председателството на инфанта дон Антонио. Но още през май тази хунта престана да съществува. Централно правителство тогава нямаше и въстаналите градове си създаваха собствени хунти под ръководството на хунтите, създадени в столиците на провинциите. Тези провинциални хунти бяха всъщност независими правителства, всяко от които организираше своя собствена армия. Хунтата на представителите в Овиедо заяви, че е напълно суверенна, обяви война на Бонапарт и изпрати делегати в Англия за сключване на примирие. По-късно същото направи и хунтата на Севиля. Странно е, че под натиска на обстоятелствата тези фанатични католици се ориентираха към съюз с Англия, държавата, в която испанците бяха свикнали да виждат въплъщение на най-проклетата ерес, малко по-добра от самия турски султан. За да се спасят от френския атеизъм, те се хвърлиха в обятията на британския протестантизъм. Затова не е чудно, че след завръщането си в Испания Фердинанд VII обяви в декрета, с който възстановяваше светата инквизиция, че една от причините,

„които накърниха чистотата на религията в Испания, бе пребиваването на чужди войски, принадлежащи към различни секти, еднакво заразени от омраза към светата римска църква."

Провинциалните хунти, които се появиха толкова внезапно, съвсем независимо една от друга, признаваха известен — наистина твърде незначителен и неопределен — авторитет на върховната хунта в Севиля, тъй като този град се считаше за столица на Испания, откакто Мадрид се намираше в ръцете на чужденците. Така бе установено твърде анархическо подобие на федерално правителство, което поради сблъскването на противоположни интереси, на дребнава местна завист и съперничещи си влияния.

представляваше слабо пригодно оръдие за централизация на военното командуване и за съвместни бойни операции.

Възванията на тези отделни хунти до народа отразяват целия героичен дух на един народ, внезапно събуден от дълга летаргия и втурнал се в трескава дейност сякаш под действието на електрически шок; същевременно в тях не е избягната онази прекомерна натруфеност на стила, онази високопарност и бомбастичност, онова многословно самохвалство, които дадоха на Сисмонди повод да характеризира испанската литература с епитета „ориенталска"[251]. Тези възвания са проникнати в значителна степен от детинско тщеславие, присъщо на испанския характер, и не случайно членовете на хунтите се украсяваха например с титлата „височество" и се пременяха в блестящи униформи.

Във връзка с тези хунти трябва да се отбележат две обстоятелства: първо, ниското равнище на съзнанието на народа в началото на въстанието, второ, обусловеното от това вредно въздействие върху развитието на революцията. Хунтите се избираха с всеобщо гласуване; но „истинското усърдие на низшите класи се прояви в тяхното покорство". Обикновено те избираха своите естествени повелители — висшата и низшата провинциална аристокрация, зад които стояха духовенството и много малко знатни представители на буржоазията. Народът бе до такава степен проникнат от съзнанието за своята безпомощност, че прояви инициатива само колкото да принуди висшите класи да започнат съпротива срещу французите, без да претендира сам да участвува в ръководството на тази съпротива. Например в Севиля „първата мисъл на народа бе да поиска енорийското духовенство и игумените на манастирите да се съберат, за да изберат членовете на хунтата". По такъв начин хунтите бяха пълни с хора, избрани въз основа на тяхното предишно социално положение и най-малко подходящи за революционни водачи. От друга страна, народът, назначавайки тези представители, не мислеше нито за ограничаване на тяхната власт, нито за определяне на някакъв срок на тази власт. А хунтите, разбира се, мислеха само за разширяване на своята власт и за нейното увековечаване. Ето защо тези първи рожби на народния порив в началото на революцията се запазиха в течение на цялото ѝ развитие и се издигаха като бентове срещу революционния поток всеки път, когато той заплашваше да излезе от бреговете.

На 20 юли 1808 г., в същия ден, когато Жозеф Бонапарт влезе в Мадрид, Кастаньос принуди 14 000 французи под командването на генералите Дюпон и Ведел да сложат оръжие при Байлен, а след още няколко дни Жозеф трябваше да се оттегли от Мадрид

в Бургос. Освен това станаха още две събития, които много повдигнаха духа на испанците: генерал Палафокс изгони Льофевр от Сарагоса, а в Ла Коруня пристигна армията на маркиз де ла Романа, наброяваща 7 000 войници, която въпреки опитите на французите да ѝ попречат, бе отплувала от остров Фюнен, за да се притече на помощ на своята родина.

След битката при Байлен революцията достигна кулминационната си точка и онази част от висшата аристокрация, която или бе признала династията на Бонапарт, или мъдро се бе въздържала да проявява своите настроения, се присъедини сега към народното дело — нещо, което за последното бе изгода от твърде съмнително естество.

III

Разделението на властта между провинциалните хунти спаси Испания от първата вълна на Наполеоновото нашествие не само с това, че многократно засилваше способността на страната за съпротива, но и с това, че не даваше възможност на нападащите да се ориентират къде да насочат своя удар; и наистина французите бяха много изненадани, като откриха, че центърът на съпротивата на испанците се намира навсякъде и никъде. При все това скоро след капитулацията на Байлен и евакуирането на Мадрид от Жозеф всички започнаха да чувствуват необходимостта от създаване на нещо като централно правителство. След първите успехи разногласията между провинциалните хунти се засилиха до такава степен, че например генерал Кастаньос успя с мъка да възпре Севиля да не предприеме поход срещу Гранада. В резултат френската армия, която с изключение на корпуса на маршал Бесиер бе отстъпила в най-пълен безпорядък на линията на Ебро и ако бе енергично преследвана, лесно можеше да бъде разпръсната или във всеки случай изтикана обратно зад границата, получи възможност да се съвземе и да заеме силна позиция. Но общонационалният протест против дребнавото съперничество между хунтите и безгрижното laissez faire* на командирите бе предизвикан главно от зверското смазване на въстанието в Билбао от генерал Мерлен[252]. Наложителната необходимост от координиране на военните операции; увереността, че Наполеон няма да закъснее да се появи начело на

* — нехайство. *Ред.*

една победоносна армия, набрана по бреговете на Неман и Одер и в Прибалтика; потребността от централна власт за сключване на съюзни договори с Великобритания и други държави, както и за поддържане на връзките с испанска Америка и за събиране на данъците от нея; наличността в Бургос на френска централна власт и необходимостта да се противопостави своя религия на чуждата — такива бяха обстоятелствата, под натиска на които севилската хунта, макар и неохотно, се отказа от своето неопределено и всъщност номинално върховенство и предложи на различните провинициални хунти да изберат от своята среда по двама депутати, събранието на които да образува *Централна хунта,* при което провинциалните хунти щели да запазят вътрешното управление на съответните области,

„но при условие на надлежно подчинение на централното правителство".

И така Централната хунта, съставена от 35 депутати от провинциалните хунти (34 испански и един от Канарските острови), се събра в Аранхуес на 25 септември 1808 г., тъкмо в навечерието на деня, в който владетелите на Русия и Германия се преклониха пред Наполеон в Ерфурт[253].

В условията на революция съдбините на армията отразяват истинската природа на гражданското правителство още по-ярко, отколкото при нормална обстановка. Централната хунта, призвана да изгони неприятеля от Испания, сама бе изгонена със силата на френското оръжие от Мадрид в Севиля, а от Севиля в Кадикс, където я чакаше безславен край. Нейното управление бе ознаменувано с редица позорни поражения, с унищожението на испанските армии и, най-после, с превръщането на редовните военни действия в отделни операции на партизанска война. Един испански благородник, Уркихо, заяви на командуващия военния окръг на Кастилия Куеста на 3 април 1808 г.:

„Нашата Испания представлява готическо здание, съставено от разнородни елементи; в нея има толкова различни сили, привилегии, законодателства и обичаи, колкото и провинции. В нея решително липсва онова, което в Европа се нарича обществен дух. Тези причини винаги ще пречат у нас да се установи каквато и да било централна власт, достатъчно здрава, за да обедини националните ни сили."

И така, ако фактическото положение в Испания по времето на френското нашествие поставяше огромни препятствия по пътя на образуването на революционен център, то самият състав на Централната хунта я правеше неспособна да преодолее ужасната криза, която бе обхванала страната. Прекалено многобройна и прекалено случайна по своя състав, за да стане изпълните-

лен орган, хунтата същевременно бе прекалено малобройна, за да претендира за авторитета на национален конвент[254]. Само обстоятелството, че тя бе получила своята власт от провинциалните хунти, я правеше неспособна да превъзмогне честолюбието, злата воля и капризния егоизъм на тези събрания. Провинциалните хунти, членовете на които, както изтъкнахме в предишната статия, бяха избирани съобразно с положението им в старото общество, а не според способността им да създадат ново общество, изпратиха на свой ред в Централната хунта испански грандове, прелати, сановници на Кастилия, бивши министри, висши граждански и военни чиновници вместо хора, създадени от революцията. Още от самото си начало испанската революция бе обречена на неуспех поради стремежа си да спазва законността и добрия тон.

Двамата най-изтъкнати членове на Централната хунта, под знамената на които се бяха групирали съществуващите в нея две големи партии, бяха Флоридабланка и Ховелянос; и двамата бяха пострадали на времето от преследванията на Годой, и двамата бяха в миналото министри, а сега бяха станали инвалиди, остарели в равномерната и педантична рутина на инертния испански режим, тържествената и отегчителна бавност на който стана пословична още по времето на Бейкън, който веднаж се провикнал: „Нека смъртта дойде да ме потърси от Испания, в такъв случай тя ще закъснее“[255].

Флоридабланка и Ховелянос представляваха противоположност, но противоположност, която водеше началото си от онзи период от XVIII век, който предшествуваше епохата на френската революция; първият бе плебей чиновник, вторият — аристократ филантроп. Флоридабланка бе привърженик и деец на просветения абсолютизъм, представители на който бяха Помбал, Фридрих II и Йозеф II; Ховелянос бе „приятел на народа“, който се надяваше да го доведе до свободата чрез грижливо обмислена поредица от икономически закони и чрез литературна пропаганда на възвишени доктрини; и двамата бяха противници на феодалните традиции, като единият се стремеше да освободи от техните окови монархията, а другият — гражданското общество. Ролята на всеки един от тях в историята на страната отговаряше на различните им възгледи. Флоридабланка упражняваше върховната власт в качеството си на министър-председател при Карл III и неговото управление ставаше толкова по-деспотично, колкото повече се натъкваше на съпротива. Ховелянос, чиято министерска кариера при Карл IV бе краткотрайна, бе спечелил влияние сред испанския народ не в качеството си

на министър, а в качеството си на учен, не с декрети, а с есета. Когато политическата буря го постави начело на революционното правителство, Флоридабланка бе осемдесетгодишен старец, запазил непокътнати само своята вяра в деспотизма и неверието в творческите сили на народа. Заминавайки за Мадрид, той остави в муниципалитета на Мурсия таен протест, в който заявяваше, че отстъпва само пред страха от покушение от страна на народа и че подписва този протокол с единствената цел да се оправдае пред крал Жозеф за това, че е приел мандат от ръцете на народа. Той не се задоволи да се върне към традициите на своите предишни години, а дори поправяше ония мерки на своето предишно управление, които сега му се струваха прекалено прибързани. Така на времето той изгони йезуитите от Испания[256]; а сега, едва станал член на Централната хунта, той им издействува разрешение да се върнат „като частни лица“. Макар и да признаваше, че от времето на неговото управление е станала някаква промяна, тази промяна според него се състоеше само в това, че Годой, който изгони и лиши великия граф Флоридабланка от неговото всемогъщество, сам бе заменен сега на своя пост от същия граф Флоридабланка и на свой ред бе изпратен на заточение. Такъв беше човекът, когото Централната хунта избра за свой президент и когото нейното мнозинство признаваше за свой непогрешим вожд.

Ховелянос, който стоеше начело на влиятелното малцинство на Централната хунта, също бе вече стар и бе загубил значителна част от своята енергия в дългите и тежки години на затвор, на който го бе обрекъл на времето Годой. Но дори в найдобрите си години той не бе човек на революционното действие, а по-скоро добронамерен реформатор, прекалено внимателен в избора на средства и затова неспособен да постигне крайната си цел. Във Франция той би отишъл дотам, докъдето стигнаха Муние или Лали-Толандал, но нито крачка по-далеч. В Англия той би бил популярен член на камарата на лордовете. В бунтовна Испания той бе способен да внушава идеи на пламенната младеж, но в сферата на практическите действия той далеч не можеше да се мери дори със смиреното упорство на един Флоридабланка. Не напълно лишен от аристократически предразсъдъци и затова твърде склонен към англомания, подобно на Монтескьо, този благороден човек изглеждаше въплътено доказателство за това, че ако в Испания по изключение е можал да се появи ум, способен да обобщава, то това е станало само в ущърб на личната енергия, която испанците проявяват само в местните работи.

Впрочем, в Централната хунта имаше няколко души начело с делегата на Сарагоса дон Лоренсо Калво де Росас, които, споделяйки реформаторските възгледи на Ховелянос, същевременно тласкаха към революционни действия. Но те бяха твърде малобройни и имената им бяха твърде неизвестни, за да могат да измъкнат тежката държавна колесница на Хунтата от утъпкания път на испанския церемониал.

И този орган на властта, съставен толкова неумело и така лишен от нерв, възглавяван от живи въплъщения на миналото, бе призван да извърши революция и да победи Наполеон. Ако езикът на неговите манифести бе толкова силен, колкото немощни бяха неговите действия, заслугата за това принадлежеше на испанския поет дон Мануел Кинтана, когото Хунтата, проявявайки литературен вкус, назначи за секретар и на когото възложи съставянето на своите манифести.

Както блестящите герои на Калдерон, вземайки конвенционалните отличия за истинско величие, се представят, отекчително изброявайки своите титли, така и Хунтата преди всичко се зае с това, да си декретира почести и отличия, съответстващи на нейното видно положение. Нейният президент получи титлата „височество", останалите членове — „превъзходителства", а на цялата Хунта in corpore* бе дадена титлата „величество". Нейните членове се премениха в елегантни униформи, прилични на генералски, украсиха гърдите си със значки, изобразяващи Стария и Новия свят, и си определиха годишна заплата 120 000 реала. Напълно в духа на старата испанска традиция водачите на въстанала Испания смятаха, че за да могат величествено и достойно да излязат на историческата сцена на Европа, трябва да са облечени в театрални костюми.

Изложението на вътрешната история на Хунтата и на подробностите на нейното управление не влиза в задачата на настоящите очерци. Тук ще се ограничим с това, да отговорим на два въпроса. Какво бе влиянието на Хунтата върху развитието на революционното движение на Испания и върху отбраната на страната? Отговорът на тези два въпроса ще разясни много от онова, което досега е изглеждало тайнствено и непонятно в испанските революции от XIX век.

В началото мнозинството от членовете на Централната хунта виждаше своя дълг преди всичко в задушаването на първите революционни пориви. Съобразно с това Хунтата засили предишните строги мерки против печата и назначи нов велик инквизи-

---

* — в пълен състав. *Ред.*

тор, на когото за щастие французите не позволиха да пристъпи към изпълнението на своите функции. Макар и по-голямата част от недвижимата собственост в Испания да бе тогава изключена от обръщение по силата на правото на „мъртвата ръка" — под формата на дворянски имения и неотчуждаеми църковни земи, Хунтата се разпореди да бъде преустановена вече започналата продажба на именията на „мъртвата ръка", заплашвайки дори да анулира частните договори за вече станали продажби на църковни земи. Тя призна националния дълг, но не взе никакви финансови мерки да освободи бюджета от множеството задължения, натрупани в продължение на столетия от една поредица от продажни правителства, нито да реорганизира своята фискална система, несправедливостта, абсурдността и непоносимостта на която бяха станали пословични, нито най-после да открие на нацията нови източници на производителна дейност, като разруши оковите на феодализма.

IV

Още през времето на Филип V Франсиско Бенито Соледад казваше: „Всички беди на Испания идват от нейните togados (юристи)"[257]. Начело на гибелната съдебна йерархия на Испания стоеше Кралският съвет [Consejo Real] на Кастилия. Възникнал в бурната епоха на донхуановци и енрикевци, засилен от Филип II, който откри в него достойно допълнение на Santo officio*, този Съвет се възползува от бедствията на ония времена и от слабостта на последните крале, за да узурпира и съсредоточи в ръцете си най-разнообразни права и да прибави към своите функции на върховно съдилище функциите на законодател и висш административен орган на всички кралства на тогавашна Испания. Така по своята власт той надмина дори френския парламент, на който приличаше много — с изключение на това, че никога не заставаше на страната на народа. Тъй като Кралският съвет бе на времето най-могъщият орган на властта в стара Испания, той бе, разбира се, и най-непримиримият враг на нова Испания и на всички неотдавна възникнали народни органи на властта, които заплашваха да отслабят неговото върховно влияние. Възглавявайки съсловието на юристите и осигурявайки ги срещу наказание за всичките им злоупотреби и привилегии, Съветът естествено разполагаше с всички многобройни и значителни изгоди, свързани с испанското правосъдие. По такъв начин той представляваше сила, с която революцията

* — инквизиционния трибунал. *Ред.*

не можеше да влезе в компромис; революцията трябваше да унищожи тази сила, ако не искаше самата тя да бъде унищожена от нея. Както видяхме в една от предишните статии, Съветът се продаде на Наполеон и благодарение на тази измяна загуби целия си авторитет в очите на народа. Но в деня, в който влезе в изпълнение на своите функции, Централната хунта извърши глупостта да съобщи на Съвета за своето учредяване и да поиска от него клетва за вярност; при това Хунтата обяви, че след като Съветът даде клетва, тя ще разпрати текста на клетвата на всички други власти в кралството. Тази необмислена стъпка, която бе осъдена открито от цялата революционна партия, показа на Съвета, че Централната хунта се нуждае от неговата подкрепа; по този начин той се съвзе бързо от своето униние и след няколко дни на престорени колебания с прикрито недоброжелателство изрази своето подчинение на Хунтата, като придружи клетвата си с изказване на своите собствени реакционни съмнения, които се изразиха в препоръка до Хунтата да се саморазтури, като намали своя състав на три до пет члена съгласно закон 3, раздел 2, титул 15[258], и да даде заповед за разтуряне на провинциалните хунти. След като французите се върнаха в Мадрид и разгониха Кралския съвет, Централната хунта, незадоволявайки се с първата си глупост, има неблагоразумието да възкреси Съвета, като създаде Consejo Reunido, т. е. обединение на Кралския съвет с другите останки от древните кралски съвети. По такъв начин самата Хунта създаде за контрареволюцията централен орган, който, конкурирайки със собственото ѝ влияние, непрекъснато ѝ създаваше затруднения и пречки с интриги и заговори, предизвиквайки я към най-антинародни действия, за да може след това с вид на благородно негодувание да я позори пред възбудения народ. Нужно ли е да изтъкваме, че след като отначало призна, а след това и възстанови Кралския съвет, Централната хунта се оказа неспособна да проведе каквато и да било реформа нито в устройството на испанските съдилища, нито в съвсем порочното гражданско и наказателно законодателство.

Въпреки че в испанското въстание преобладаваха националните и религиозните елементи, през първите две години в него се наблюдаваше определена тенденция към социално-политически реформи; това личи от всички манифести на провинциалните хунти от онова време, които, макар и съставени в мнозинството си от представители на привилегированите класи, не изпускаха случая да осъдят стария режим и да обещаят радикални реформи. Това личи и от манифеста на Централната хунта. В пър-

вото си обръщение до нацията от 26 октомври 1808 г. Хунтата казва:

„Тиранията, упражнявана в продължение на двадесет години от най-големи бездарници, доведе страната на прага на гибелта; омразата и раздорите откъснаха нацията от нейното правителство. До неотдавна потиснат и унижен, несъзнавайки собствената си мощ, ненамирайки защита против злоупотребите на правителството нито в учрежденията, нито в законите, народът считаше чуждото господство за по-малко омразно, отколкото тази гибелна тирания. Господството на волята на един единствен човек, винаги капризен и почти винаги несправедлив, трая прекалено дълго; прекалено дълго злоупотребяваха с търпението на народа, с неговата любов към реда и великодушна лоялност; дойде времето, когато трябва да влязат в сила закони, основани на общото благо. И така реформа е необходима във всички области на живота. Хунтата ще образува различни комитети по всяко ведомство, към които трябва да се отправят всички писмени предложения в областта на управлението и администрацията."

В своето обръщение от 28 октомври 1809 г., издадено в Севиля, Хунтата казва:

„Един глупав и немощен деспотизъм разчисти пътя на тиранията на французите. Да допуснем в държавата повтарянето на предишните злоупотребления би било също тъй чудовищно престъпление, както и да ви предадем в ръцете на Бонапарт."

В Централната хунта, изглежда, е съществувало най-оригинално разделение на труда: на партията на Ховелянос се разрешаваше да провъзгласява и протоколира революционните стремежи на нацията, а партията на Флоридабланка си запазваше правото непосредствено да ги опровергава и да противопоставя на революционните химери контрареволюционни действия. Както и да е, за нас е важно да докажем въз основа на признанията на провинциалните хунти, направени пред Централната хунта, често отричания факт на съществуването на революционни стремежи в епохата на първото испанско въстание.

За начина, по който Централната хунта използува благоприятната атмосфера за реформи, създадена благодарение на добрата воля на нацията, на напора на обстоятелствата и на наличността на непосредствена опасност, можем да съдим по влиянието, което нейните комисари упражняваха в различните провинции, в които бяха изпращани. Един испански автор[259] откровено ни съобщава, че Централната хунта, не страдайки от излишък на способни хора, старателно държала видните си членове в центъра, а неспособните изпращала по места. Тези комисари бяха упълномощени да председателствуват провинциалните хунти и да представляват Централната хунта в цялата пълнота на нейните функции. Ще приведем само няколко примера

за тяхната дейност: генерал Романа, когото испанските войници нарекоха маркиз де Лас Ромериас*, защото той вечно предприемаше маршове и контрамаршове, а сражения ставаха само тогава, когато се случваше да отсъствува — този Романа, разбит от Султ и изгонен от Галисия, се яви в Астурия в качеството на комисар на Централната хунта. Първата му стъпка бе да се скара с провинциалната хунта на Овиедо, енергичните революционни мерки на която бяха предизвикали омразата на привилегированите класи. Той не се поколеба дори да я разтури и да я замени със свои хора. Когато маршал Ней узна за тези раздори в една провинция, в която дотогава съпротивата срещу французите бе всеобща и единодушна, незабавно навлезе с войската си в Астурия, изгони маркиз де лас Ромериас, влезе в Овиедо и подложи този град на тридневно ограбване. А когато в края на 1809 г. французите опразниха Галисия, нашият маркиз и комисар на Централната хунта влезе в Ла Коруня, присвои си цялата държавна власт, премахна окръжните хунти, които се бяха умножили през време на въстанието, и назначи на тяхно място военни губернатори; той заплаши членовете на тези хунти с преследване и действително преследваше патриотите, като нарочно проявяваше най-голяма благосклонност към ония, които бяха застанали на страната на нашественика, с една дума, във всяко отношение се проявяваше като зловреден, безсилен и капризен глупак. Но в какво се състояха простъпките на провинциалната и окръжните хунти на Галисия? Те бяха издали заповед за общ набор на новобранци без разлика на класи и личности; бяха събирали данъци от капиталистите и поземлените собственици; бяха намалили заплатите на държавните чиновници; бяха заповядали на духовните корпорации да предоставят в разпореждане на хунтите наличността на своите каси. С една дума, те бяха взели революционни мерки. С появяването на знаменития маркиз де лас Ромериас Астурия и Галисия, двете провинции, които се бяха отличили най-много със своята обща съпротива срещу французите, започнаха да се оттеглят от участие във войната за независимост, щом престана да ги заплашва непосредствена опасност от нашествие.

Във Валенция, където изглеждаше, че се откриват нови перспективи, докато народът бе предоставен на самия себе си и на водачите, които сам си бе избрал, революционният дух бе сломен под влияние на централното правителство. Като не се задоволи с това, да постави тази провинция под командуването

* — от думата „romerias“ — „странник“. *Ред.*

на някой си генерал дон Хосе Каро, Централната хунта изпрати там „собствен“ комисар, барон Лабасора. Този барон обвини провинциалната хунта, че не се подчинила на някои заповеди отгоре, и отмени нейния декрет, с който назначенията на вакантни места в църковните настоятелства, църковните имения и именията на духовните ордени бяха основателно преустановени, а доходите от тях — предназначени за военните болници. Оттук ожесточените спорове между Централната хунта и хунтата на Валенция; оттук бездействието на Валенция по-късно, когато се намираше под либералното управление на маршал Сюше, а след завръщането на Фердинанд VII — нейното старание да го провъзгласи за крал в противовес на тогавашното революционно правителство.

В Кадикс, най-революционния град на Испания от онова време, присъствието на комисаря на Централната хунта, глупавия и суетен маркиз де Вилел, предизвика въстанието от 22 и 23 февруари 1809 г., което щеше да има най-фатални последици, ако не бе навреме вкарано в руслото на войната за независимост.

Най-яркият пример за благоразумието на Централната хунта при назначаването на нейните комисари е изпращането като делегат при Уелингтън на сеньор Лосано де Торес, който, унижавайки се до сервилно ласкателство пред английския генерал, същевременно тайно уведоми Хунтата, че оплакванията на генерала от липса на продоволствие са съвсем неоснователни. След като откри двуличието на този подлец, Уелингтън позорно го изгони от своя лагер.

Централната хунта се намираше в най-благоприятни условия да изпълни онова, което бе провъзгласила в едно от своите обръщения до испанския народ:

„На провидението е било угодно сред тази ужасна криза вие да не можете да направите нито крачка към независимостта, без същевременно да се приближавате към свободата.“[260]

Когато Хунтата пое кормилото на управлението, французите още не бяха окупирали и една трета от територията на Испания. Предишните власти или липсваха, или се бяха подчинили на нашественика, или бяха разтурени по негова заповед. Нямаше социална реформа, поставяща си за цел преминаването на имуществото и властта от ръцете на църквата и аристокрацията в ръцете на буржоазията и селячеството, която Хунтата да не можеше да прокара в името на спасението на общото отечество. На Хунтата, както на времето на Comité du salut public във

Франция[261], помогна една и съща щастлива случайност: вътрешните сътресения съвпаднаха с необходимостта от защита срещу нападение отвън; нещо повече, Централната хунта имаше пред очите си примера на смелата инициатива, проявена от някои провинциални хунти под натиска на обстоятелствата. Но Централната хунта не само увисна като мъртъв товар върху испанската революция, тя фактически действуваше в интерес на контрареволюцията, като възстановяваше предишните власти, изковаваше отново разбитите вече вериги и гасеше огъня на революцията навсякъде, където той успяваше да избликне, оставайки сама пасивна и пречейки на другите да действуват. Докато Хунтата заседаваше в Севиля, дори английското правителство на торите счете за нужно да се обърне на 20 юли 1809 г. към нея с нота, съдържаща решителен протест против взетия от нея контрареволюционен курс „от опасение да не би Хунтата да заглуши всеобщия ентусиазъм". Някой е отбелязал някъде, че Испания е претърпяла всички бедствия на революцията, без да придобие революционна сила. Ако в тази забележка има дори частица истина, тя звучи като унищожителна присъда срещу Централната хунта.

Ние счетохме за толкова по-необходимо да се спрем на този въпрос, защото нито един европейски историк още не е разбрал неговото решаващо значение. Само под властта на Централната хунта можеше да се съчетае разрешаването на насъщните въпроси и задачи на националната отбрана с преобразуването на испанското общество и с разкрепостяването на националния дух, без което всяка политическа конституция неизбежно изчезва като привидение при най-малкото сблъскване с реалния живот. Кортесите се намираха в съвършено противоположни условия: изтикани на крайната точка на Пиринейския полуостров, откъснати в продължение на две години от основната част на страната от окупационната френска армия, те представляваха въображаема Испания, докато действителна Испания бе завоювана или се сражаваше. През време на управлението на кортесите страната бе разделена на две части: на остров Леон — идеи без дела, в останала Испания — дела без идеи. Напротив, по времето на Централната хунта върховното правителство трябваше да прояви изключителна слабост, неспособност и зла воля, за да тегли разграничителна линия между испанската война и испанската революция. Противно на твърденията на френските и английските автори, кортесите претърпяха неуспех не защото действуваха революционно, а защото техните предводители бяха реакционери и пропуснаха подходящия момент

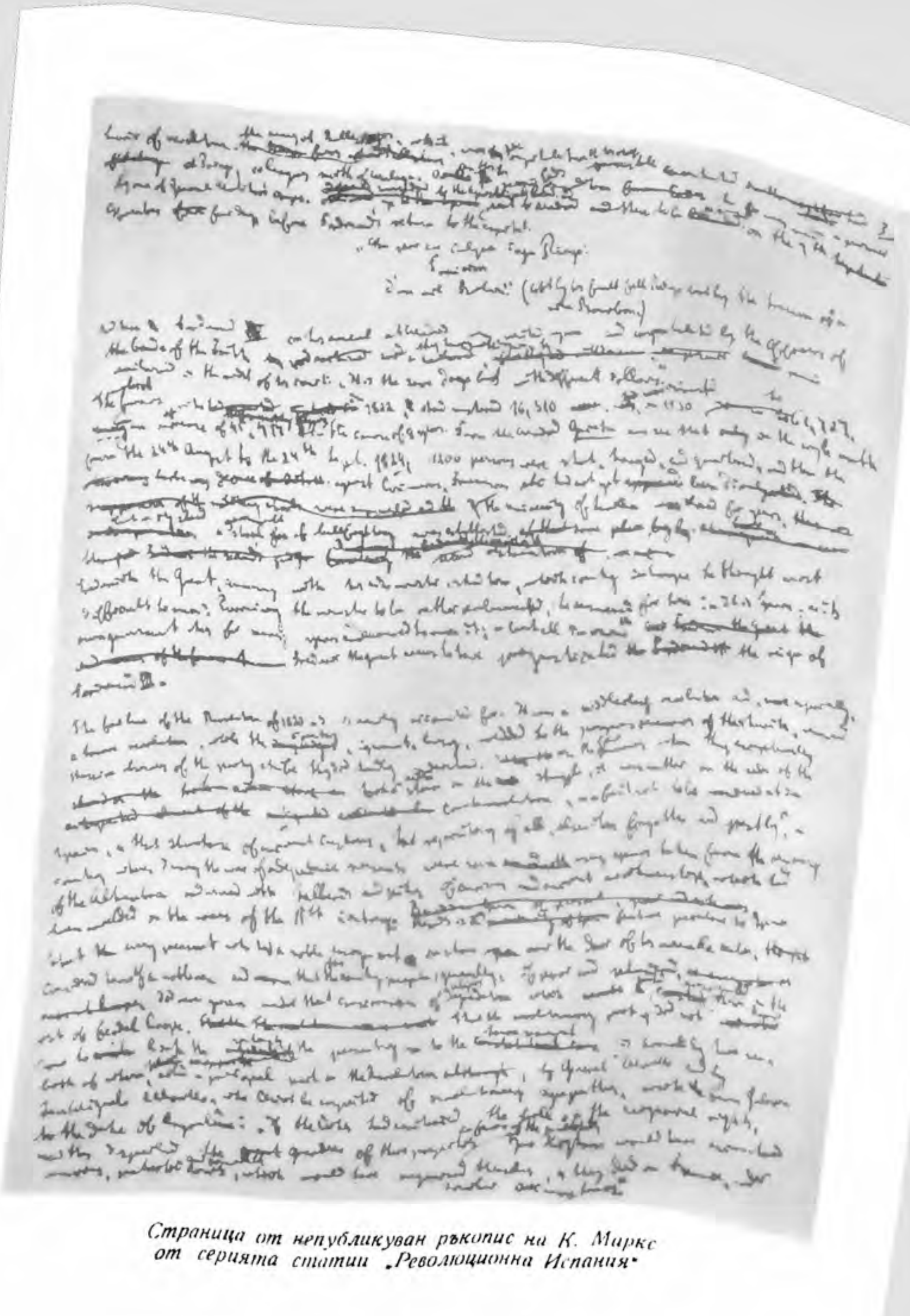
за революционни действия. Съвременните испански автори, макар и да се чувствуват обидени от английските и френските критици, се оказаха все пак неспособни да ги опровергаят; те все още се мръщят на bon mot* на абат дьо Прад: „Испанският народ прилича на жената на Сганарел, която обича да я бият."[262]

V

Централната хунта се оказа неспособна да защити отечеството, защото не можа да изпълни своята революционна мисия. Съзнавайки собствената си слабост, нестабилността на своята власт и своята извънредна непопулярност, как можеше тя да прибягва към други средства освен към недостойни хитрини и дребнави интриги, когато се опитваше да сложи край на съперничеството, детинската завист и прекомерните претенции на генералите, присъщи на всички революционни епохи? Тъй като Хунтата изпитваше чувство на постоянен страх и недоверие към своите военни командири, ние нямаме основания да не вярваме на Уелингтън, който писа на брат си, маркиз Уелсли, на 1 септември 1809 г.:

„Наблюдавайки действията на Централната хунта, започвам да се опасявам, че при разпределението на своите сили тя се ръководи не толкова от задачите на военната отбрана и на бойните операции, колкото от политически интриги и дребни политически цели."

В революционни периоди, когато всички връзки на чинопочитание отслабват, военната дисциплина може да бъде възстановена само чрез строгото подчиняване на генералите на гражданската дисциплина. Както Централната хунта поради нейния абсурден състав никога не успя да подчини генералите, така и генералите не успяха да накарат войниците да им се подчиняват и до самия край на войната испанската армия не можа да достигне дори едно средно равнище на дисциплина и подчинение. Разпуснатостта в армията се поддържаше от вечната

Страница от непубликуван ръкопис на К. Маркс от серията статии „Революционна Испания“

нужда от храна, облекло и всички предмети, необходими за армията, защото духът на една армия, да си послужим с израза на Наполеон, зависи в последна сметка от нейните материални условия. Централната хунта бе неспособна да снабдява редовно армията, защото манифестите на злополучния поет Кинтана не вършеха никаква работа в това отношение, а използуването на принуда, за да се проведат декретите, би означавало да се прибегне до същите революционни мерки, които Централната хунта осъди в провинциите. Дори въвеждането на задължителна военна повинност без оглед на привилегиите и без изключения и възможността, предоставена на всички испанци, да достигнат всеки чин в армията, бяха дело на провинциалните хунти, а не на Централната хунта. Но ако пораженията на испанските армии се дължаха на бездарността и контрареволюционността на Централната хунта, тези катастрофи на свой ред упражняваха потискащо въздействие върху правителството и навличайки му презрението и подозренията на народа, засилваха неговата зависимост от претенциозните, но бездарни военачалници.

Испанската редовна армия, макар и навсякъде да търпеше поражения, все пак се появяваше навсякъде. Разпръскана повече от двадесет пъти, тя бе винаги готова отново да срещне неприятеля и често след поражение се появяваше с нараснали сили. Да ѝ се нанасят удари беше безполезно, защото, обръщайки се бързо в бягство, тя търпеше нищожни загуби в хора, а загубата на терен не я тревожеше. Отстъпвайки в безпорядък в планините, отрядите неизбежно се събираха отново и се появяваха в най-неочакван момент, получили нови подкрепления и способни ако не да окажат съпротива на френските армии, то поне да ги държат в постоянно напрежение и да ги карат да раздробяват своите сили. По-щастливи от русите, испанците дори не трябваше да умират, за да възкръснат от мъртвите.

Фаталното сражение при Оканя на 19 ноември 1809 г. бе последното голямо редовно сражение, което водиха испанците; от този момент те се ограничиха изключително с воденето на партизанска война. Вече самият факт, че те се отказаха от редовната война, доказва, че общонационалният правителствен център бе изместен от местните центрове. Когато пораженията на редовната армия станаха постоянно явление, навсякъде се появиха отряди герилерос и масата на народа, без да се замисля върху пораженията в национален мащаб, се възхищаваше от местните успехи на своите герои. В това отношение поне Централната хунта споделяше всеобщите илюзии: „Gaceta“ „даде

по-подробно описание на едно сблъскване на герилерос, отколкото на сражението при Оканя".

Както Дон Кихот изразяваше със своето копие протест против употребата на барута, така и герилерос протестираха против Наполеон, само че с различен успех.

„Тези герилерос" — пише „Oesterreichische militärische Zeitschrift" (т. I. 1821) — „носеха своята операционна база, така да се каже, в самите себе си и всяка военна операция против тях завършваше с това, че самият ѝ обект изчезваше."

В историята на герилата трябва да различаваме три периода. През първия период населението на цели провинции се вдигаше на оръжие и водеше партизанска война, като например в Галисия и Астурия. През втория период отрядите герилерос, съставени от остатъците от разбитите испански армии, от дезертирали от френските армии испанци, контрабандисти и т. н., продължаваха войната на своя глава, независимо от каквито и да било външни влияния и съобразно със собствените си непосредствени интереси. Щастливият случай и стечението на обстоятелствата често събираха под техните знамена цели окръзи. Докато организацията на герилерос си оставаше такава, те общо взето не вдъхваха страх на никого, но при все това бяха извънредно опасни за французите. Те създаваха основата за фактическото въоръжаване на народа. Всеки път, когато се представяше случай да бъдат завзети трофеи или бе замисляна сложна операция, от масата на народа излизаха най-активните и смели елементи и се присъединяваха към герилерос. Отрядите герилерос стремително се нахвърляха върху своята плячка или се нареждаха в боен ред в зависимост от стоящите пред тях задачи. Често се случваше да стоят по цял ден наблизо до бдителния враг с цел да заловят куриер или да пленят обоз. Именно по такъв начин по-младият Мина плени вицекраля на Навара, назначен от Жозеф Бонапарт, а Хулиан взе в плен коменданта на Сюдад Родриго. Щом работата биваше свършена, всеки тръгваше по своя път и въоръжените хора се разпръсваха по всички посоки; а селяните, които бяха вземали участие, спокойно се връщаха към своите обикновени занятия, така „че дори тяхното отсъствие оставаше незабелязано". В резултат движението по всички пътища бе прекъснато. Враговете бяха хиляди, макар и да беше невъзможно да бъдат открити. Не можеше нито да се изпрати куриер, без да попадне в ръцете на врага, нито да се прати продоволствие, без да бъде заловено; с една дума, всяко движение на французите се следеше от стотици очи. Съще-

временно бе невъзможно да се ликвидира из основи такава форма на организация. Французите трябваше всеки миг да бъдат нащрек против един враг, който, бягайки непрестанно, се появяваше отново и оставайки невидим, се намираше навсякъде, защото всяка планина му служеше за прикритие.

„Силите на французите" — казва абат дьо Прад — „се изчерпиха не в сражения и сблъсквания, а в непрестанните безпокойства, предизвиквани от един невидим неприятел, който, когато биваше преследван, веднага изчезваше в масата на народа и незабавно се появяваше пак с подновени сили. Лъвът от баснята, измъчен до смърт от комара, дава вярна картина на френската армия."

През третия период герилерос започнаха да подражават на методите на редовната армия, техните отряди нараснаха на 3 000—6 000 души, престанаха да се опират на цели окръзи и попаднаха в ръцете на неколцина водачи, които ги използваха за своите собствени цели. Тази промяна във воденето на герилата даде на французите значителни предимства в борбата. Нараналите численo отряди вече не можеха, както преди, да се крият и изчезват внезапно, без да са принудени да влизат в сражение; герилерос сега често биваха настигани, разбивани, разпръсвани и лишавани за дълго време от способността си да създават нови безпокойства на французите.

Ако сравним трите периода на герилата с политическата история на Испания, ще видим, че те отговарят на различните етапи, през които мина народният ентусиазъм под изстудяващото въздействие на контрареволюционно настроеното правителство. Партизанската война започна с въстанието на цялата маса на населението, след това продължи със силите на опиращите се върху цели окръзи отряди герилерос и свърши с формирането на нередовни войскови части, готови всеки момент да се превърнат или в разбойнически банди, или в редовни полкове.

Прекъсването на връзката с върховното правителство, отслабването на дисциплината, постоянните поражения, непрекъснатите формирания, разформирания и преформирания на кадрите в течение на шест години неизбежно придадоха на испанската армия общо взето преториански характер и я направиха еднакво способна да се превърне в ръцете на ръководителите в оръдие за освобождение или в камшик. Самите генерали по силата на обстоятелствата или влизаха в състава на централното правителство, или се бореха и конспирираха против него и при това винаги хвърляха своя меч на блюдото на политическите везни. Така Куеста, доверието на Централната хунта към когото, изглежда, нарастваше, колкото повече решителни за стра-

ната сражения той губеше, започна с това, че влезе в заговор с Kралския съвет и арестува представителите на Леон в Централната хунта. Генерал Морла, сам член на Централната хунта, премина в лагера на бонапартистите, след като предаде Мадрид на французите. Надутият и суетен маркиз де лас Ромериас, също член на Централната хунта, заговорничеше срещу нея със самохвалкото Франсиско Палафокс, с негодяя Монтихо и с неспокойната хунта на Севиля. Генералите Кастаньос, Блаке, Лабисбал (един от о'Донеловци) последователно играеха видна роля в качеството си на регенти и интригуваха през времето на кортесите, а командуващият военния окръг на Валенция дон Хавиер Елио в края на краищата предаде Испания на милостта на Фердинанд VII. Преторианският елемент несъмнено бе много по-ярко изразен сред генералите, отколкото в техните войски.

От друга страна, докато през време на войната герилерос получиха част от своите командири — като например Порлиер, Ласи, Еролес и Вилакампа — из средата на отличили се офицери от пехотните войски, то редовната армия на свой ред получи като командири бивши ръководители на герилерос като например Мина, Емпесинадо и други; така армията и герилерос бяха най-революционната част на испанското общество, защото се рекрутираха от всички слоеве, включително и от пламенната, амбициозна патриотична младеж, неизложена на разложителното влияние на централното правителство и отхвърлила оковите на стария режим; някои от тези младежи, подобно на Риего, бяха прекарали няколко години в плен във Франция. Затова не трябва да ни учудва влиянието, което испанската армия упражняваше при следващите вълнения — както в случаите, когато вземаше революционната инициатива, така и тогава, когато със своя преториански характер тя вредеше на делото на революцията.

Що се отнася до герилерос, прекарали няколко години на полето на кървава борба, придобили навика към скитничество, отдавали се свободно на своите страсти — омраза, отмъстителност и грабеж, в мирно време те неизбежно трябваше да се превърнат в най-опасна тълпа, винаги готова при първия знак, в името на която и да било партия или на който и да било принцип, да подкрепи оня, който е в състояние да им плати щедро или да им създаде случай за грабителски походи.

VI

На 24 септември 1810 г. на остров Леон се събраха извънредните кортеси; на 20 февруари 1811 г. те пренесоха заседанията си в Кадикс; на 19 март 1812 г. обнародваха нова конституция и на 20 септември 1813 г. приключиха своите заседания, три години след тяхното откриване.

Обстоятелствата, при които се откри това събрание, са без прецедент в историята. Никое законодателно събрание не е имало още в своите редове представители на толкова различни части на света, никое не е претендирало, че контролира толкова обширни територии в Европа, Америка и Азия и толкова разнообразно население с такива преплетени сложни интереси — по това време почти цяла Испания бе окупирана от французите и самото събрание, фактически откъснато от страната от неприятелската армия и изтикано върху една педя земя, трябваше да приема закони пред лицето на една обкръжаваща и обсаждаща го армия. От далечния остров Леон кортесите се заеха да положат основите на нова Испания, подобно на техните прадеди на времето от планинските върхове на Кавадонга и Собрарбе[263]. Как да си обясним странния факт, че конституцията от 1812 г., заклеймена по-късно на конгреса във Верона от коронованите особи на цяла Европа като най-бунтовното изобретение на якобинството, бе създадена от древната монашеска и абсолютистка Испания в един момент, когато тя изглеждаше всецяло погълната от свещена война против революцията? И как да си обясним внезапното изчезване на тази конституция, която се изпари като сянка — „sueño de sombra“, по израза на испанските исто-

рици — при първото сблъскване с един жив представител на Бурбоните? Ако раждането на тази конституция е загадка, смъртта ѝ е не по-малка загадка. За да я разрешим, ще почнем с кратък преглед на самата конституция от 1812 г., която испанците още два пъти се опитаха да осъществят — най-напред в периода от 1820 до 1823 г. и по-късно в 1836 г.

Конституцията от 1812 г. се състои от 384 члена и съдържа следните десет раздела: 1) за испанската нация и испанците; 2) за територията на Испания, нейната религия, правителство и испанските граждани; 3) за кортесите; 4) за краля; 5) за съдилищата и съдебното ведомство — гражданско и наказателно; 6) за вътрешното управление на провинциите и общините; 7) за данъците; 8) за националните въоръжени сили; 9) за народната просвета; 10) за спазването на конституцията и реда на нейното изменение.

Изхождайки от принципа, че

„носител на върховната власт всъщност е нацията, на която следователно единствено принадлежи изключителното право да установява основните закони",

конституцията при все това провъзгласява принципа на разделение на властите, по силата на който „законодателната власт принадлежи на кортесите съвместно с краля", „изпълнението на законите се възлага на краля", а

„прилагането на законите по гражданските и наказателните дела принадлежи изключително на съдилищата, като нито кортесите, нито кралят в никой случай нямат правото да упражняват съдебни функции, да се месят в подлежащите на решаване дела или да нареждат ревизиране на вече издадени присъди".

Основа на националното представителство е числеността на населението при следната норма: 1 депутат на всеки 70 000 жители. Кортесите се състоят от една камара, а именно камара на депутатите, изборите за която се провеждат при всеобщо гласуване. С избирателно право се ползуват всички испанци с изключение на домашните прислужници, несъстоятелните длъжници и престъпниците. След 1830 г. не се ползуват с избирателно право ония граждани, които не умеят да четат и да пишат. Но избирателната система е косвена, тъй като изборите са тристепенни: енорийски, окръжни и провинциални. Определен имуществен ценз за депутата не се иска. Наистина съгласно член 92, „за да бъде избран в кортесите, депутатът трябва да има съответен годишен доход от лична недвижима собственост", но член 93 отлага влизането в сила на предишния член до мо-

мента, в който кортесите в своите бъдещи събрания обявят, че е настъпило времето за неговото приложение. Кралят няма правото нито да разтуря кортесите, нито да отлага техните заседания; кортесите се събират всяка година на 1 март в столицата без предварително свикване и заседават не по-малко от три месеца поред.

Нови кортеси се избират всеки две години и никой депутат не може да заседава в кортесите два мандата наред, т. е. един депутат може да бъде преизбран само след двегодишно прекъсване. Депутатът няма право нито да иска, нито да приема от краля награди, пенсии или почетни отличия. Държавните секретари, държавните съветници и всички длъжностни лица при кралския двор не могат да бъдат депутати в кортесите. Държавен чиновник не може да бъде избран за депутат в кортесите от провинцията, в която е на служба. За покриване на разходите на депутатите съответната провинция ще им плаща дневни в размер, който корте сите през втората година на своя мандат ще определят за депутатите от следващите кортеси. Дебатите в кортесите не могат да се водят в присъствието на краля. Ако министрите искат да направят на кортесите някакво съобщение от името на краля, те могат да присъствуват на дебатите, когато и както кортесите намерят за удобно, и могат да участвуват в тях, но не могат да присъствуват при гласуванията. Кралят, астурийският принц и регентите полагат клетва пред конституцията в присъствието на кортесите, които решават всички фактически и юридически въпроси, които могат да възникнат във връзка с реда на наследяването на престола, а в случай на нужда назначават регентство. Кортесите одобряват — преди тяхното ратифициране — всички договори, които се отнасят до настъпателни съюзи, субсидии и търговия, разрешават или забраняват допущането на чужди войски на територията на кралството, предписват създаването или премахването на длъжности в съдилищата, установени от конституцията, както и създаването или премахването на държавни длъжности; по предложение на краля те определят за всяка година състава на сухопътните и морските сили във време на мир и във време на война, издават заповеди по армията, флотата и националната милиция във всичките им ведомства; определят разходите на държавното управление, установяват всяка година данъците, в случай на нужда сключват държавни заеми, вземат решения за всичко, което се отнася до монетите, мерките и теглилките; установяват общ план за народното образование, охраняват политическата свобода на печата, вземат мерки отговорността на ми-

нистрите действително да се прилага и т. н. Кралят има само правото на суспенсивно вето, което той може да упражни две сесии поред, но ако същият законопроект бъде предложен трети път и бъде одобрен от кортесите през следващата година, съгласието на краля се смята за получено и той е длъжен да го даде. Преди приключването на всяка сесия кортесите назначават постоянна комисия от седем члена, която заседава в столицата до следващата сесия на кортесите и има пълномощия да следи за строгото спазване на конституцията и за изпълнението на законите; тази комисия докладва на следващата сесия на кортесите за всяко забелязано нарушение, а в критични моменти има правото да свиква извънредна сесия на кортесите. Кралят не може да напуска страната без съгласието на кортесите. За встъпване в брак той също трябва да получи тяхното разрешение. Кортесите определят годишния бюджет на кралския двор.

Единственият личен съвет при краля е Държавният съвет, в който министрите не участвуват и който наброява четиридесет члена, от които четирима представители на духовенството, четирима испански грандове, а останалите — видни администратори, като всички се избират от краля от един списък от сто и двадесет души, посочени от кортесите; но никой депутат не може да бъде съветник и никой съветник не може да приема от краля длъжности, почетни отличия или назначения. Държавните съветници не могат да бъдат отстранявани без основателни причини, доказани пред Върховния съд. Кортесите определят заплатата на тези съветници, мнението на които по всички важни въпроси кралят е длъжен да изслушва и които набелязват кандидатите за църковни и съдебни постове. В съдебното ведомство се премахват всички стари consejos* и се въвежда нова организация на съдилищата, създава се Върховен съд за съдене на министрите, в случай че бъдат подведени под отговорност, за разглеждане на всички случаи на уволняване или отстраняване от длъжност на държавни съветници и членове на съдилищата и т. н. Процес не може да бъде заведен без предварително потвърждение, че е бил направен опит за помирение. Изтезанията, принудителното изземване и конфискацията на имуществото се отменят. Всички извънредни съдилища се премахват с изключение на военните и църковните, обаче техните решения могат да бъдат обжалвани пред Върховния съд.

За вътрешното управление на градовете и общините (там, където няма общини, те се образуват от районите, наброяващи

* — съвети. *Ред.*

не по-малко от 1 000 души население) се създават аюнтаментос от един или повече магистрати, муниципални длъжностни лица и съветници под председателството на началника на полицията (corregidor), като всички се избират с всеобщо гласуване. Държавен чиновник, намиращ се на кралска служба, не може да бъде избиран за магистрат, муниципално длъжностно лице или съветник. Муниципалните длъжности се считат за обществена служба, от която никой не може да бъде освободен без уважителни причини. Муниципалните учреждения изпълняват своите функции под контрола на провинциалните депутации.

Политическото управление на провинциите се възлага на губернатора (jefe politico), назначаван от краля. Губернаторът е председател на една депутация, която се избира от окръзите през време на всеобщите избори за кортесите. Тези провинциални депутации се състоят от седем члена и имат секретар, платен от кортесите. Депутациите се събират всяка година на сесии, които траят не повече от деветдесет дни. Характерът на техните права и задължения позволява те да бъдат разглеждани като постоянни комисии на кортесите. Всички членове на аюнтаментос и на провинциалните депутации при встъпването си в длъжност полагат клетва за вярност на конституцията. Що се отнася до данъците, всички испанци без изключение са длъжни да участвуват пропорционално на своите средства в покриването на държавните разходи. Всички митници се премахват с изключение на пристанищните и пограничните. Всички испанци без изключение подлежат на военна повинност и наред с редовната армия във всяка провинция се образуват отряди национална милиция измежду жителите на провинцията съобразно с броя на населението и обстоятелствата. Най-после конституцията от 1812 г. не може да бъде изменяна, разширявана или поправяна дори в отделните си подробности преди изтичането на осем години от деня на влизането ѝ в сила.

Когато съставяха този нов план на испанската държава, кортесите, разбира се, съзнаваха, че една толкова съвременна политическа конституция ще се окаже съвсем несъвместима със старата социална система, и съобразно с това приеха цяла поредица от декрети за органично преустройство на гражданското общество. Така те премахнаха инквизицията. Унищожиха сеньориалното правосъдие с неговите изключителни, запретителни и грабителски феодални привилегии като правото на лов, риболов, на използуване на горите, мелниците и т. н. с изключение на ония права, които са били придобити на времето чрез покупка и които подлежат на откупване. Премахнаха десятъците в цялото кралство, пре-

кратиха назначенията на всички църковни длъжности, несвързани с изпълнението на църковните служби, и предприеха стъпки за премахване на манастирите и за конфискуване на техните земи.

Те възнамеряваха да превърнат в частна собственост обширни пустеещи земи, кралските домени и общинските земи в Испания, като продадат половината от тях за погасяване на държавния дълг, раздадат по жребий друга част като патриотично възнаграждение на демобилизираните участници във войната за независимост и предоставят също по жребий и безплатно една трета част на бедните селяни, които искат да имат земя, но не са в състояние да си купят. Разрешиха ограждането на пасищата и на другата поземлена собственост, което по-рано бе забранено. Отмениха глупавия закон, който забраняваше пасищата да се превръщат в орна земя, а орната земя в пасища, и изобщо освободиха земеделието от предишните произволни и глупави наредби. Отмениха всички феодални закони за арендните договори, както и закона, съгласно който наследникът на един майорат можеше да не потвърди арендните договори, сключени от неговия предшественик, тъй като договорите се смятаха за загубили сила след смъртта на онзи, който ги е сключил. Премахнаха така нареченото voto de Santiago, древен данък под формата на определено количество зърнени храни и вино от най-добро качество, събиран от земеделците в някои провинции главно за издръжката на архиепископа и църковния клир на Сантяго. Издадоха декрет за въвеждането на голям прогресивен данък и т. н.

Тъй като една от главните цели на кортесите беше запазването на господството над американските колонии, в които вече бяха започнали въстания, те признаха на американските испанци пълно политическо равенство с европейските, дадоха обща амнистия без каквито и да било изключения, издадоха декрети против потискането на туземното население в Америка и Азия, премахнаха така наречените mitas, repartimientos[264] и т. н., ликвидираха живачния монопол и първи в Европа отмениха търговията с роби.

Конституцията от 1812 г. бе обект на нападки от разни страни. Едни — например сам Фердинанд VII (виж неговия декрет от 4 май 1814 г.) — я обвиняваха, че не била нищо друго освен подражание на френската конституция от 1791 г.[265], присадено на испанска почва от мечтатели, които не са държали сметка за историческите традиции на Испания. Други — например абат дьо Прад в книгата си „За съвременната революция в Испания"[266] — твърдяха, че кортесите без всякаква нужда се придържали към остарели формули, заимствувани от старите фуерос[267] и принад-

лежащи към феодалната епоха, когато кралската власт бе ограничена от извънредните привилегии на грандовете.

Истината е, че конституцията от 1812 г. възпроизвежда старите фуерос, обаче схванати в духа на френската революция и приспособени към нуждите на съвременното общество. Например, правото на въстание обикновено се разглежда като едно от найсмелите нововъведения на якобинската конституция от 1793 г.[268], а всъщност то се среща в старите фуерос на Собрарбе, където се нарича Privilegio de la Union*. То се среща и в старата конституция на Кастилия. Съгласно фуерос на Собрарбе кралят няма право нито да обявява война, нито да сключва мир или съюзен договор без предварителното съгласие на кортесите. Постоянната комисия от седем члена на кортесите, която трябва да следи за строгото спазване на конституцията в интервалите между сесиите на законодателното събрание, отдавна съществуваше в Арагона и бе въведена в Кастилия, когато главните кортеси на кралството бяха обединени в едно събрание. По времето на френското нашествие подобна комисия още съществуваше в кралство Навара. Що се отнася до образуването на Държавния съвет, членовете на който се избират от краля от един списък от 120 души, представен от кортесите, и получават заплата също от кортесите, идеята за това забележително творение на конституцията от 1812 г. бе внушена на неговите автори от спомените за фаталното влияние на придворните камарили във всички епохи на испанската монархия. Държавният съвет бе замислен като заместник на камарилата. Освен това и в миналото се срещат аналогични институции. По времето на Фердинанд IV например при краля винаги се намираха дванадесет депутати, назначени от градовете на Кастилия в качеството на негови тайни съветници, а в 1419 г. делегатите на градовете се оплакваха, че техните пълномощници не били допускани повече в Кралския съвет. Изключването на висшите чиновници и на придворните от кортесите, както и забраната за депутатите да приемат от краля почетни отличия или длъжности на пръв поглед изглеждат заимствувани от конституцията от 1791 г. и естествено произтичащи от съвременния принцип на разделение на властите, санкциониран от конституцията от 1812 г. В действителност ние не само срещаме съответни прецеденти в старата конституция на Кастилия, но знаем, че въсталият народ неведнъж е убивал депутатите, които са приемали отличия или длъжности от короната. Що се отнася до правото на кортесите да назначават регентство в случай на непълнолетие

* — право на съюз. *Ред.*

на краля, старите кортеси на Кастилия винаги са се ползували от това право в течение на дълъг период през XIV век, когато тронът е бил заеман от непълнолетни монарси.

Наистина Кадикските кортеси лишиха краля от правото да свиква и разпуща кортесите и да отлага техните заседания, което му бе принадлежало винаги; но тъй като кортесите фактически бяха загубили своето влияние в резултат именно на методите, с които си служеха кралете, стараейки се да разширят своите привилегии, необходимостта от отменяването на това кралско право бе станала очевидна. Приведените факти са достатъчни, за да покажат, че тенденцията към грижливо ограничаване на кралската власт, най-ярката черта на конституцията от 1812 г., напълно обяснима при пресните и отвратителни спомени за презрения деспотизъм на Годой, води началото си от старите фуерос на Испания. Кадикските кортеси само предадоха този контрол от ръцете на привилегированите съсловия в ръцете на националното представителство. Какъв страх са внушавали на испанските крале старите фуерос, личи от това, че когато в 1805 г. стана необходимо да се състави нов сборник на испанските закони, бе издадена кралска заповед от него да бъдат отстранени всички следи на феодалните права, включени в предшествуващото издание и отнасящи се до един период, когато слабостта на монархията принуждаваше кралете да сключват със своите васали компромиси, които подкопаваха тяхната суверенна власт.

Ако избирането на депутатите с всеобщо гласуване бе нововъведение, не трябва да се забравя, че кортесите от 1812 г., както и всички хунти сами бяха избрани с всеобщо гласуване; че следователно неговото ограничаване щеше да бъде нарушение на едно вече завоювано от народа право; най-после не трябва да се забравя, че въвеждането на имуществен ценз в една епоха, когато почти цялата недвижима собственост в Испания се намираше под режима на „мъртвата ръка“, фактически щеше да лиши от избирателни права по-голямата част от населението.

Събирането на народните представители в една единствена камара съвсем не е копирано от френската конституция от 1791 г., както искат да докажат вечно недоволните английски тори. Нашите читатели вече знаят, че още по времето на Карл I (германския император Карл V) аристокрацията и духовенството загубиха своите места в кортесите на Кастилия. Но дори в ония времена, когато кортесите се деляха на brazas (клонове), които представляваха различните съсловия, те се събираха в обща зала, само че на различни банки и гласуваха заедно. От малкото провинции, в които по времето на френското нашествие кортесите

имаха още действителна власт, само Навара бе запазила древния обичай да свиква кортесите по *съсловия*, но в баскските провинции събранията бяха напълно демократични и в тях нямаше дори представители на духовенството. Освен това дори там, където духовенството и аристокрацията бяха запазили своите омразни привилегии, те вече отдавна не представляваха независими политически корпорации, чието съществуване образуваше основата на структурата на старите кортеси.

Отделянето на съдебната власт от изпълнителната, декретирано от Кадикските кортеси, още в XVIII век бе предмет на искания от страна на най-просветените държавни дейци на Испания; и общата омраза, която Кралският съвет си бе навлякъл от началото на революцията, навсякъде водеше до искането дейността на съдилищата да се ограничи в рамките на специфичната им сфера.

Разделът на конституцията, който се отнася до муниципалното самоуправление, представлява, както показахме в една от предишните статии, чисто испански продукт. Кортесите само възстановиха старата муниципална система, като същевременно я освободиха от нейните средновековни черти. Що се отнася до провинциалните депутации, облечени със същите пълномощия във вътрешното управление на провинциите, както аюнтаментос — в управлението на муниципалитетите, кортесите ги създадоха по образец на подобни учреждения, каквито по времето на френското нашествие съществуваха още в Навара, Биская и Астурия. Като отмениха освобождаването от военна повинност, кортесите само санкционираха това, което бе станало обща практика през време на войната за независимост. Премахването на инквизицията също представляваше само санкциониране на един свършен факт, тъй като инквизиционният съд, макар и да бе възстановен от Централната хунта, не се осмеляваше да възобнови своите функции и неговите свети членове се задоволяваха да получават своите заплати, благоразумно чакайки по-добри времена. Що се отнася до отменянето на феодалните злоупотребления, кортесите не го проведоха дори в рамките на оная реформа, предложена в прословутата докладна записка, която Ховеляное представи в 1795 г. на Кралския съвет от името на мадридското икономическо дружество.

Още министрите на просветения деспотизъм от края на XVIII век Флоридабланка и Кампоманес бяха започнали да предприемат известни стъпки в това направление. Освен това не трябва да се забравя, че едновременно с кортесите в Мадрид действуваше едно френско правителство, което заличи от лицето на земята всички манастирски и феодални институции и въведе съвременна система на управление във всички провинции, окупирани от ар-

миите на Наполеон. Бонапартистките вестници представяха въстанието изключително като резултат от интригите и подкупите на Англия, подкрепяна от монасите и инквизицията. До каква степен съперничеството с правителството на нашественика е упражнило благотворно влияние върху решенията на кортесите, личи от обстоятелството, че дори Централната хунта в своя декрет от септември 1809 г., в който се оповестяваше свикването на кортесите, се обърна към испанците със следните думи:

„Нашите клеветници твърдят, че защищаваме старите злоупотребления и закостенелите пороци на поквареното правителство. Докажете им, че вие се борите за щастието и независимостта на отечеството, че отсега нататък не искате да се подчинявате на произвола и случайните капризи на един човек" и т. н.

От друга страна, в конституцията от 1812 г. ние откриваме несъмнените признаци на един компромис между либералните идеи на XVIII век и мрачните традиции от епохата на клерикалното господство. Достатъчно е да приведем член 12, съгласно който

„религията на испанската нация е и във всички времена ще бъде римокатолическата, апостолическата, единствената истинска вяра. Нацията я пази с мъдри и справедливи закони и забранява изповядването на каквато и да било друга религия."

Член 173 от своя страна задължава краля при възкачването си на престола да даде пред кортесите следната клетва:

„Аз, по божия милост и по конституцията на испанската монархия крал на Испания, се заклевам във всемогъщото и свето евангелие, че ще защищавам и пазя римо-католическата, апостолическата вяра и няма да търпя никаква друга вяра в испанското кралство."

И така, един по-внимателен анализ на конституцията от 1812 г. ни довежда до извода, че тя съвсем не е робско подражание на френската конституция от 1791 г., а самобитен и оригинален продукт на духовния живот на Испания, който възражда старите национални институции, въвежда преобразувания, за които високо настояваха най-видните писатели и държавни дейци от XVIII век, и прави неизбежните отстъпки на народните предразсъдъци.

VII

Благодарение на редица благоприятни обстоятелства в Кадикс се събраха най-прогресивните хора на Испания. Когато се състояха изборите, движението още не беше улегнало и самата непопулярност на Централната хунта накара избирателите да обърнат поглед към нейните противници, които в значителната си част принадлежаха към революционното малцинство на нацията. На първото събрание на кортесите бяха представени почти изключително най-демократичните провинции — Каталония и Галисия, тъй като депутатите от Леон, Валенция, Мурсия и Балеарските острови пристигнаха едва три месеца по-късно. В най-реакционните провинции, намиращи се във вътрешността на страната, с малки изключения не бе разрешено провеждането на избори за кортесите. За различните кралства, градове и селища на стара Испания, които поради присъствието на френските армии не можаха да изберат депутати, както и за задморските провинции на Нова Испания, депутатите на които не можаха да пристигнат навреме, бяха избрани заместник-представители измежду многобройните лица, избягали в Кадикс от бедствията на войната, както и измежду множеството южноамериканци — търговци, коренни жители и други, пристигнали в този град от любопитство или по работа. По такъв начин представители на тези провинции се оказаха хора, повече склонни към нововъведения и повече проникнати от идеите на XVIII век, отколкото ако бяха избрани от самите провинции. Най-после обстоятелството, че кортесите се събраха в Кадикс, имаше решаващо значение, тъй като този град бе познат като най-радикалния в кралството и по-скоро приличаше на аме-

риканскн, отколкото на испански град. Местното население изпълваше галериите на залата, в която заседаваха кортесите, обуздавайки реакционерите, когато тяхната опозиция ставаше прекалено противна, със заплахи и с натиск отвън.

Все пак голяма грешка би било да се предполага, че мнозинството в кортесите се състоеше от привърженици на реформите. Кортесите бяха разделени на три партии: сервилес, либерали (тези партийни названия се разпространиха от Испания из цяла Европа) и „американци"[269]; последните гласуваха ту с едната, ту с другата партия в зависимост от собствените си интереси. Сервилес, които бяха най-многобройни, бяха увлечени от активността, усърдието и ентусиазма на либералното малцинство. Депутатите на духовенството, които бяха мнозинство в партията на сервилес, бяха винаги готови да пожертвуват прерогативите на краля, отчасти защото помнеха антагонизма между църквата и държавата и отчасти, за да си спечелят популярност и по този начин да спасят привилегиите и правата на своята каста. В дебатите по въпросите за всеобщото избирателно право, за еднокамерна система, за отменяване на имуществения ценз и за суспенсивното вето църковната партия винаги се присъединяваше към най-демократичната част от либералите против привържениците на английската конституция. Един от членовете на църковната партия, каноникът Канедо, по-късно архиепископ на Бургос и безпощаден гонител на либералите, се обърна към сеньор Муньос Тореро, също каноник, но принадлежащ към либералната партия, със следните думи:

„Вие позволявате кралят да запази огромна власт, но като духовно лице вие трябва да защищавате интересите на църквата, а не на краля".

Либералите бяха принудени да сключват компромиси с църковната партия, както вече видяхме от някои членове на конституцията от 1812 г. Когато се обсъждаше свободата на печата, свещениците я осъдиха като намираща се „в разрез с религията". След твърде бурни дебати, при които бе заявено, че всеки има правото без специално разрешение да изказва публично своите убеждения, кортесите приеха единодушно една поправка, която чрез прибавяне на думата *„политически"* ограничи тази свобода наполовина и обяви всички съчинения на религиозна тема за подлежащи на църковна цензура съгласно постановленията на Тридентския събор.[270] На 18 август 1813 г., след като бе приет декрет против всички, които биха заговорничили против конституцията, бе прокаран друг декрет, според който всяка заговорническа дейност с цел да се накара испанската нация да се откаже

от римо-католическата вяра се смята за измяна и се наказва със смърт. Когато voto de Santiago бе отменено, като компенсация бе приета резолюция, обясняваща св. Тереза де Хезу за покровителка на Испания. Освен това либералите се погрижиха да предложат и прокарат декрети за премахване на инквизицията, десятъците, манастирите и т. н. едва след провъзгласяването на конституцията. Но именно от този момент опозицията на сервилес вътре в кортесите и на духовенството вън от тях стана непреклонна.

След като обяснихме обстоятелствата, които обусловиха произхода и характерните черти на конституцията от 1812 г., остава да отговорим на въпроса, защо тя изчезна така внезапно и без каквато и да било съпротива при завръщането на Фердинанд VII. Рядко светът е бил свидетел на толкова унизително зрелище. Когато на 16 април 1814 г. Фердинанд влезе във Валенция,

„ликуващите хора се впрягаха в неговата каляска, изразявайки с думи и жестове готовността си да носят старото иго. Раздаваха се викове: „Да живее неограничената власт на краля! Долу конституцията!““

През време на революцията във всички големи градове така наречената Пласа майор, централният площад, бе преименувана на Пласа де ла Конститусион, като това наименование бе изсечено на каменна плоча. Във Валенция тази плоча бе заменена с „временна“ дървена плоча с надпис: Пласа реал де Фернандо VII. В Севиля тълпата свали всички съществуващи власти, избра вместо тях нови хора на постовете, които съществуваха при стария режим, и поиска от новите власти да възстановят инквизицията. От Аранхуес до Мадрид каляската на Фердинанд бе теглена от народа. Когато кралят слезе от нея, тълпата го взе на ръце, показа го тържествено на огромното множество хора, събрани пред двореца, и го занесе в кралските апартаменти. Над входа на сградата на кортесите в Мадрид бе поставен голям бронзов надпис: „Свобода“; тълпата се насочи към сградата, за да смъкне този надпис; докараха стълби и почнаха да откъртват буквите от стената, хвърляйки ги една след друга на улицата сред възторжените викове на присъствуващите. След това тълпата събра цял куп протоколи на кортесите, либерални вестници и памфлети и образува процесия начело с религиозните братства и черното и бялото духовенство, струпа всички тези документи на един от градските площади и устрои с тях един вид политическо аутодафе, след което бе отслужен тържествен молебен и бе изпълнен „Te Deum“* в знак на благодарност за победата на църквата.

* — Тебе, боже, хвалим. *Ред.*

Но от тези нагли демонстрации на градската тълпа, която отчасти бе подкупена, а отчасти, подобно на неаполитанските ладзарони[271], предпочиташе разгулното господство на краля и монасите пред трезвото управление на буржоазията, по-голямо значение имаше може би решителната победа на сервилес във вторите общи избори; още на 20 септември 1813 г. учредителните кортеси бяха заменени с обикновени, които на 15 януари 1814 г. пренесоха своите заседания от Кадикс в Мадрид.

В предишните статии ние показахме как революционната партия сама съдействуваше за събуждането и засилването на старите народни предразсъдъци, разчитайки да ги използва като оръжие против Наполеон. Видяхме също как Централната хунта в единствения период, когато можеше да съчетае социалните преобразувания с мерки за национална отбрана, правеше всичко, което зависеше от нея, за да попречи на това и да задуши революционните стремежи на провинциите. Кадикските кортеси, напротив, откъснати през по-голямата част от своето съществуване от всякаква връзка с Испания, нямаха дори възможност да доведат своята конституция и своите органически декрети до знанието на народа преди оттеглянето на френските армии. Кортесите се явиха така да се каже post factum.* Те намериха обществото уморено, изтощено и страдащо — естествен резултат от една продължителна война, водена изключително на испанска територия — война, в която армиите бяха непрекъснато в движение, а едно правителство се сменяше с друго, и в която кръв не престана да се лее всеки ден в продължение на близо шест години из цяла Испания, от Кадикс до Памплона и от Гранада до Саламанка. Не можеше да се очаква в такова състояние обществото да бъде особено чувствително към абстрактните достойнства на каквато и да било политическа конституция. И все пак, когато конституцията от 1812 г. бе обнародвана за пръв път в Мадрид и другите провинции, опразнени от французите, тя бе приета с „възторг и ликуване", тъй като народните маси винаги се надяват, че една обикновена смяна на правителството мигновено ще премахне техните социални бедствия. Но когато стана ясно, че конституцията не притежава такава чудодейна сила, напрегнатото очакване се превърна в разочарование, а у тези страстни южняци от разочарованието до омразата има само една крачка.

Имаше също някои по-специални обстоятелства, които до голяма степен допринесоха за изстиването на народните симпатии към конституционния режим. Кортесите бяха издали най-строги

* — със закъснение. *Ред.*

декрети против affrancesados или josephites* . До известна степен те бяха принудени да гласуват тези мерки под натиска на жадуващите за мъст народни маси и на реакционерите, които по-късно, щом изтръгнатите от тях декрети започнаха да се прилагат, моментално се обърнаха против кортесите. В резултат на тези мерки над 10 000 семейства бяха изпратени в изгнание. Множество малки тирани наводниха провинциите, опразнени от французите, обявиха се за проконсули и започнаха следствия, преследвания, арести и инквизиторски мерки против всички, които се бяха компрометирали чрез връзките си с французите, приемайки от тях длъжности, купувайки от тях национално имущество и т. н. Вместо да се опита да осъществи мирно и разумно прехода от френския режим към национален, регентството направи всичко, което зависеше от него, за да увеличи трудностите и да разпали страстите, неизбежни при такива промени на властта. Но защо регентството действуваше така? За да има повод да поиска от кортесите суспендиране на конституцията от 1812 г., която според неговите твърдения упражнявала такова вредно въздействие. Ще отбележим en passant, че всички регентства, тези върховни изпълнителни органи, назначавани от кортесите, неизменно се състояха от най-отявлените врагове на кортесите и на тяхната конституция. Този странен факт се обяснява твърде просто: депутатите от испанските колонии в Америка винаги подкрепяха сервилес при назначаването на изпълнителната власт, тъй като считаха отслабването на тази власт за необходимо условие за завоюване независимостта на американските колонии от метрополията. Те смятаха, че за постигането на тази цел са недостатъчни обикновените разногласия между изпълнителната власт и суверенните кортеси. Въвеждането на един единствен пряк данък върху поземлената рента, както и върху дохода от промишлеността и търговията, също предизвика сред народа голямо недоволство срещу кортесите. Още по-голямо недоволство предизвика абсурдният декрет, който забраняваше обръщението на всички испански монети, сечени при Жозеф Бонапарт, и предписваше на техните притежатели да ги обменят срещу национални пари; същевременно се забраняваше обръщението на френските пари и се обявяваше курсът, по който те подлежаха на обменяне срещу национални монети. Тъй като този курс се отличаваше много от курса, установен от французите в 1808 г. за сравнителната оценка на френските и испанските монети, множество частни лица претърпяха

* — привърженици на френското влияние или жозефити (привърженици на Жозеф Бонапар). *Ред.*

големи загуби. Тази глупава мярка допринесе освен това за покачване на цените на предметите от първа необходимост, които вече без друго бяха значително поскъпнали.

Съсловията, най-заинтересовани от отменяването на конституцията от 1812 г. и възстановяването на стария режим — грандовете, духовенството, монасите и юристите, — не пропускаха случай да доведат до връхна точка недоволството на народа, породено от нещастните обстоятелства, които придружаваха въвеждането на конституционния режим в Испания. Това именно обяснява победата на сервилес в общите избори в 1813 г.

Кралят можеше да очаква що-годе сериозна съпротива само от страна на армията, но генерал Елио и неговите офицери, нарушавайки клетвата, която бяха дали на конституцията, провъзгласиха във Валенция Фердинанд VII за крал, без изобщо да споменават за конституцията. Примерът на Елио скоро бе последван от другите военни командири.

В декрета от 4 май 1814 г., с който Фердинанд VII разтури мадридските кортеси и отмени конституцията от 1812 г., той същевременно изрази своето отвращение от деспотизма, обеща да свика кортесите съгласно старите закони, да установи разумна свобода на печата и т. н. Той изпълни своето обещание по единствения начин, който можеше да се очаква след оказания му от испанския народ прием: той отмени всички актове на кортесите, възстанови напълно стария ред на нещата, възкреси светата инквизиция, повика обратно йезуитите, изгонени от неговия дядо, осъди най-видните членове на хунтите, кортесите и техните привърженици на каторга, заточение в африканските затвори или изгонване от Испания и заповяда да бъдат разстреляни най-известните водачи на герилерос Порлиер и де Ласи.

VIII

През 1819 г. в околностите на Кадикс се съсредоточваше експедиционна армия, която трябваше да върне на Испания нейните въстанали американски колонии. Командуването бе поверено на Енрике О'Донел — граф Лабисбал, чичо на сегашния министър на Испания Леополдо О'Донел. Предишните експедиции против испанска Америка, които от 1814 г. бяха погълнали 14 000 души и се провеждаха с най-гнусни и безогледни методи, внушаваха на армията огромно отвращение и обикновено се смятаха за коварен начин за отърване от недоволните полкове. Неколцина офицери, между които Кирога, Лопес Баньос, Сан Мигел (сегашният испански Лафайет), О'Дали и Арко Агуеро, решиха да се възползват от недоволството на войниците, за да отхвърлят игото на деспотизма и да провъзгласят конституцията от 1812 г. Лабисбал, посветен в тайната на заговора, обеща да застане начело на движението. Заедно с него вождовете на заговора определиха 9 юли 1819 г., когато трябваше да се състои общ преглед на експедиционната армия, за деня, в който да бъде нанесен решителният удар. Лабисбал наистина се яви на прегледа, но вместо да удържи думата си, заповяда да бъдат разоръжени участвуващите в заговора полкове, арестува Кирога и другите вождове и изпрати куриер в Мадрид със самохвалното донесение, че е предотвратил най-ужасна катастрофа. Той бе повишен в чин и награден с орден, но по-късно, когато дворът получи по-точни сведения за събитията, той му отне командуването и му заповяда да се върне в столицата. Това е същият Лабисбал, който в 1814 г. при завръщането на краля в Испания изпрати един свой щабен офицер при Фердинанд с две

писма. Тъй като се намираше много далеко, за да може да следи действията на краля и да съобразява с тях своето поведение, в едното писмо Лабисбал високопарно възхваляваше конституцията от 1812 г. за случай, че кралят даде клетва за вярност на тази конституция. В другото писмо, напротив, той представяше конституционната система като режим на анархия и хаос, поздравяваше Фердинанд, че я премахнал, и предлагаше себе си и своята армия за борба против бунтовниците, демагозите и враговете на трона и олтара. Офицерът предаде второто писмо, което бе сърдечно прието от Бурбона.

Въпреки симптомите на метеж, които се проявяваха в експедиционната армия, мадридското правителство, начело на което стоеше херцог Сан Фернандо, тогава министър на външните работи и председател на кабинета, упорито проявяваше необяснима апатия и пасивност и не предприемаше нищо, за да ускори експедицията или да разхвърли армията в различни пристанищни градове. Междувременно дон Рафаел дел Риего, командир на втория батальон астурийци, който тогава бе разквартируван в Лас Кабесас де Сан Хуан и Кирога, Сан Мигел и други военачалници на остров Леон, които бяха успели да избягат от затвора. се споразумяха помежду си да нанесат едновременен удар. Положението на Риего бе най-трудно. Селото Лас Кабесас бе в центъра между трите най-важни щабове на експедиционната армия — на кавалерията в Утрера, на втора пехотна дивизия в Лебриха и на един батальон разузнавачи в Аркос, където се намираше главнокомандуващият с щаба. Все пак на 1 януари 1820 г. Риего успя да изненада и арестува главнокомандуващия и неговия щаб, въпреки че батальонът, който се намираше в Аркос, наброяваше два пъти повече хора от батальона на астурийците. Още същия ден в същото село Риего провъзгласи конституцията от 1812 г. и избра временна общинска управа. Но той не се задоволи с това, че изпълни възложената му задача, а привлече на своя страна разузнавачите, изненада арагонския батальон в Борнос, отиде от Борнос в Херес, а оттам в Пуерто де Санта Мария, провъзгласявайки навсякъде конституцията, докато на 7 януари достигна остров Леон, където предаде арестуваните от него военни във форта св. Петър. Кирога и неговите привърженици не завзеха със също такъв внезапен удар моста на Суасо и остров Леон, както бе уговорено, а спокойно чакаха до 2 януари, докато пратеникът на Риего, Олтра, им донесе официалното съобщение за завземането на Аркос и за арестуването на щаба.

Силите на революционната армия, върховното командуване на която бе възложено на Кирога, не надвишаваха 5 000

души и след като нейните атаки срещу вратите на Кадикс бяха отблъснати, тя сама бе блокирана на остров Леон.

„Нашето положение" — казва Сан Мигел — „бе необикновено; революцията, която двадесет и пет дни тъпка на едно място, без да изгуби, нито да завзема и педя земя, представляваше едно от най-странните явления в политиката"[272].

Провинциите изглеждаха потънали в летаргичен сън. Така премина януари. В края на януари Риего, опасявайки се да не би огънят на революцията да изгасне на остров Леон, образува, противно на съветите на Кирога и другите вождове, подвижна колона от 1 500 души и прекоси част от Андалузия, преследван през цялото време от десет пъти по-силна армия; той провъзгласи конституцията в Алхесирас, Ронда, Малага, Кордова и други градове; жителите навсякъде го посрещаха дружелюбно, но той никъде не успя да предизвика сериозно въстание. Междувременно неговите преследвачи, загубили цял месец в безплодни походи напред и назад, изглежда искаха само едно — по възможност да избягват стълкновенията с малката му армия. Поведението на правителствените войски бе съвсем необяснимо. Експедицията на Риего, която бе започнала на 27 януари 1820 г., завърши на 11 март, когато той бе принуден да разпусне малкото хора, които още го следваха. Малкият му отряд не бе разпръснат с решителна битка, но се стопи от изтощение, постоянни дребни сблъсквания с неприятеля, болести и дезертьорство. Междувременно положението на въстаналите на острова бе станало съвсем безнадеждно. Те продължаваха да бъдат блокирани откъм морето и сушата, а всяко движение в тяхна полза в самия град Кадикс бе смазвано от гарнизона. При това положение как можа да се случи, че Риего разпусна в Сиера Морена своя борещ се за конституцията отряд на 11 март, а на 9 март в Мадрид Фердинанд VII бе принуден да даде клетва за вярност на конституцията, така че Риего в действителност постигна своята цел точно два дни, преди да се отчае окончателно в своя успех?

Походът на колоната на Риего отново прикова всеобщото внимание; провинциите бяха изпълнени с очакване и жадно следяха всяко негово движение. Умовете на хората, поразени от смелостта на Риего, от бързината на неговите действия и от енергичния отпор, който той даваше на врага, му приписваха въображаеми триумфи и въображаемо засилване на неговия отряд чрез присъединяването на народни маси. Достигайки най-далечните провинции, слуховете за похода на Риего вземаха преувеличени размери и тези най-отдалечени провинции първи се обявиха за консти-

туцията от 1812 г. Испания до такава степен бе узряла за революция, че дори лъжливи новини бяха достатъчни, за да я предизвикат. Също такива лъжливи новини предизвикаха и урагана от 1848 г.

В Галисия, Валенция, Сарагоса, Барцелона и Памплона едно след друго избухнаха въстания; Енрике О'Донел, известен още като граф Лабисбал, призован от краля да се бори против експедицията на Риего, предложи не само да действува с оръжие против него, но и да унищожи неговата малка армия, а него лично да залови. Той само поиска да бъде назначен за командир на частите, които се намираха в Ламанча, и да бъдат отпуснати пари за неговите лични нужди. Кралят лично му даде кесия със злато и съответните заповеди до частите в Ламанча. Но след като пристигна в Оканя, Лабисбал застана начело на войските и провъзгласи конституцията от 1812 г. Новината за неговото преминаване на страната на въстаниците развълнува общественото мнение в Мадрид, където веднага след получаването ѝ избухна революция. Тогава правителството влезе в преговори с революцията. С декрет от 6 март кралят предложи да бъдат свикани *старите* кортеси, събирани in Estamentos (по съсловия), но декретът не задоволи нито партията на старата монархия, нито партията на революцията. Работата беше там, че след завръщането си от Франция той бе дал същото обещание, но не го бе изпълнил. След като през нощта на 7 март в Мадрид станаха революционни демонстрации, в броя си от 8 март „Gaceta" публикува декрет, с който Фердинанд VII обещаваше да даде клетва за вярност на конституцията от 1812 г. Той гласеше:

„Нека всички ние, и аз пръв, тръгнем с честни намерения по пътя на конституцията."

На 9 март народът завладя двореца и кралят се спаси само като възстанови мадридския аюнтаменто от 1814 г. и в негово присъствие даде клетва за вярност на конституцията. Той поне даваше лъжлива клетва, без да го е грижа, защото винаги имаше под ръка изповедник, готов да му даде пълно опрощение на всички възможни грехове. Същевременно бе свикана консултативна хунта, първият декрет на която освободи политическите затворници и повика обратно в родината политическите емигранти. Затворите, които сега отвориха своите врати, изпратиха в кралския дворец първото конституционно правителство. Кастро, Ерерос и А. Аргуелес, които образуваха първото правителство, бяха мъченици от 1814 г. и депутати от 1812 г.[273] Истинската причина за ентусиазма при възкачването на Фердинанд на престола бе радост-

та, предизвикана от абдикацията на неговия баща Карл IV. Точно така причината за общото ликуване при провъзгласяването на конституцията от 1812 г. бе радостта от отстраняването на Фердинанд VII. Що се отнася до самата конституция, ние знаем, че след като бе съставена, нямаше територия, на която тя да може да бъде провъзгласена. За мнозинството на испанския народ тя приличаше на незнайния бог, на когото са се кланяли древните атиняни.

В наши дни английски автори, намеквайки явно за сегашната испанска революция, твърдят, от една страна, че движението от 1820 г. било само военен заговор, а от друга — че то било само резултат на руска интрига. И двете твърдения са еднакво смешни. Що се отнася до военното въстание, ние видяхме, че макар то да претърпя неуспех, революцията удържа победа; освен това загадката, която трябва да бъде разрешена, се състои не в заговора на 5000 войници, а в това, че този заговор бе одобрен от една армия от 35 000 души и от една твърде верноподаническа нация от дванадесет милиона. Че революцията започна в редовете на армията, се обяснява твърде просто: от всички институции на испанската монархия само армията бе подложена през време на войната за независимост на коренно преобразование и революционизиране. Що се отнася до руската интрига, не може да се отрича, че Русия има пръст в испанската революция: от всички европейски държави Русия първа призна конституцията от 1812 г. с договора, сключен на 20 юли 1812 г. във Великие Луки[274], първа подкрепи революцията от 1820 г., първа я предаде на Фердинанд VII, първа запали факела на контрареволюцията на различни места на полуострова, първа тържествено протестира против революцията пред Европа и, най-после, принуди Франция да започне въоръжена интервенция против нея. Руският посланик г. Татишчев бе несъмнено най-видната личност при мадридския двор, негласният шеф на камарилата. Той успя да включи между придворните долнопробния мошеник Антонио Угарте и да го направи шеф на монасите и лакеите, които в своите тайни съвещания се разпореждаха със скиптъра от името на Фердинанд VII. Татишчев направи Угарте началник на експедицията против Южна Америка, а Угарте назначи херцог Сан Фернандо за министър на външните работи и председател на кабинета. Угарте успя да уреди да бъдат закупени от Русия изгнили кораби за южноамериканската експедиция, за което получи ордена св. Ана. Угарте попречи на Фердинанд и на неговия брат дон Карлос да се представят пред армията в самото начало на кризата. Той бе тайнственият виновник за необяснимата апатия на хер-

цог Сан Фернандо и за ония мероприятия, които накараха един испански либерал да заяви в 1836 г. в Париж[275]:

„Трудно е да не получи човек впечатление, че правителството само се превърна в оръдие за събарянето на съществуващия режим".

Ако към това се прибави странният факт, че в едно свое послание[276] президентът на Съединените щати възхвали Русия, загдето му обещала да не допусне намесата на Испания в работите на южноамериканските колонии, не остава и сянка от съмнение относно ролята на Русия в испанската революция. Но какво доказват всички тези факти? Доказват ли те, че Русия е предизвикала революцията от 1820 г.? Съвсем не; те доказват само, че тя е попречила на испанското правителство да ѝ окаже съпротива. Че рано или късно революцията трябваше да събори абсолютната и клерикална монархия на Фердинанд VII, се доказва: 1) от заговори, които от 1814 г. насам следват един подир друг; 2) от признанията на г. де Мартиняк, френския комисар при ангулемския херцог през време на легитимисткия поход в Испания; 3) от признания, които не могат да бъдат пренебрегнати — признанията на самия Фердинанд VII.

В 1814 г. Мина възнамеряваше да предизвика въстание в Навара, даде първия сигнал за съпротива, като призова на оръжие, влезе в крепостта Памплона, но нямайки доверие в собствените си привърженици, избяга във Франция. В 1815 г. генерал Порлиер, един от най-прославените герилерос от периода на войната за независимост, провъзгласи конституцията в Ла-Коруня. Той бе обезглавен. В 1816 г. Ричард възнамеряваше да плени със сила краля в Мадрид. Той бе обесен. В 1817 г. адвокатът Наваро с четирима съучастници загина на ешафота във Валенция, загдето бе провъзгласил конституцията от 1812 г. За същото престъпление същата година на остров Майорка бе разстрелян безстрашният генерал Ласи. В 1818 г. полковник Видал, капитан Сола и други, които бяха провъзгласили конституцията във Валенция, бяха разбити и екзекутирани. Заговорът на остров Леон бе само последният епизод от непрекъснатата борба, в която от 1808 до 1814 г. сложиха главите си толкова смели мъже.

Г-н де Мартиняк, който в 1832 г., малко преди смъртта си, публикува книгата „Испания и нейните революции", пише следното:

„Две години бяха изминали, откакто Фердинанд VII си бе върнал абсолютната власт, а все още продължаваха проскрипциите, вършени от една камарила, съставена от измета на човечеството. Цялата държавна машина бе преобърната с краката нагоре: цареше пълен безпорядък, застой и хаос — данъци, разпределяни най-несправедливо, финанси в ужасно състояние, заеми без кре-

дит, невъзможност да бъдат задоволени най-належащите нужди на държавата, армия без заплати, съдии, които се възнаграждават с подкупи, продажна и нищо невършеща администрация, неспособна да подобри каквото и да било или дори да предпази каквото и да било от гибел. Оттук всеобщото недоволство сред народа. Новата конституционна система бе посрещната с ентусиазъм от големите градове, от търговската и промишлената класа, от хората със свободни професии, армията и пролетариата. Срещу нея се обявиха само монасите, а селяните тя хвърли в недоумение."[277]

Такива са предсмъртните признания на един човек, който бе едно от главните оръдия за разрушаването на тази нова система. В своите декрети от 1 март, 11 април и 1 юни 1817 г., от 24 ноември 1919 г. и други Фердинанд VII буквално потвърждава думите на г. Мартиняк и обобщава своите оплаквания със следните думи:

„Воплите на оплакващия се народ, които стигат до ушите на наше величество, нямат край".

Това показва, че не са били нужни никакви татищевци, за да предизвикат революцията в Испания.

К. МАРКС

РЕАКЦИЯТА В ИСПАНИЯ[278]

Лондон, петък, 1 септември 1854 г.

Влизането на полковете на Викалваро в Мадрид въодушеви правителството за по-активна контрареволюционна дейност. Възстановяването на закона за печата от 1837 г., украсен с всички строгости на допълнителния закон от 1842 г., ликвидира онази част от „бунтовния" печат, издателите на който не можаха да представят необходимия cautionnement*. На 24 август излезе последният брой на „Clamor de las Barricades" под заглавие „Ultimas Barricades", тъй като двамата му издатели бяха арестувани. На негово място същия ден се появи нов реакционен вестник под заглавие „Las Cortes".

„Негово превъзходителство военният губернатор дон Сан Мигел" — се казва в програмата на този вестник, — „който ни удостоява със своето приятелство, благоволи да предложи своето сътрудничество на нашия вестник. Неговите статии ще бъдат подписвани с инициалите му. Лицата, които стоят начело на вестника, ще защищават енергично революцията, която ликвидира злоупотребите и ексцесите на една покварена власт, но те ще издигнат своето знаме в лоното на учредителното събрание. Именно там ще трябва да стане голямото сражение."

Има се предвид голямото сражение за интересите на Изабела II и Еспартеро. Ще припомним, че на банкета на представителите на печата същият този Сан Мигел заяви, че печатът няма друг съдник освен самия себе си, здравия разум и всеобщата култура, че той е институция, която не могат да унищожат нито меч, нито каторга, нито заточение, нито която и да било друга сила в света. И същия ден, в който предлага своето сътрудничество на печата,

* — залог. *Ред.*

той не намира нито една дума, за да възрази против декрета, който унищожава тъй скъпата му свобода на печата.

Премахването на свободата на печата бе скоро последвано от премахване на свободата на събранията, също по силата на кралски декрет. В Мадрид бяха разтурени клубовете, а в провинциите хунтите и комитетите за обществена безопасност с изключение на ония, които правителството призна за „депутации". Съюзният клуб бе закрит с декрет на правителството, въпреки че Еспартеро само няколко дни преди това бе приел да стане негов почетен председател — факт, който лондонският „Times" напразно се опитва да отрича. Този клуб изпрати депутация до министъра на вътрешните работи с искане сеньор Сагасти, губернаторът на Мадрид, да бъде уволнен, загдето нарушава свободата на печата и правото на събрания. Г-н Санта Крус отговори, че не може да порицае един държавен чиновник за това, че е взел мерки, одобрени от министерския съвет. В резултат започнаха сериозни вълнения; но Пласа де ла Конститусион бе заета от националната гвардия и работата свърши с това. Едва-що бяха спрени малките вестници, и по-големите, които дотогава оказваха покровителство на Сагасти, започнаха да спорят с него. За да се запуши устата на вестник „Clamor Público", неговият главен редактор г. Коради бе назначен за министър. Но тази мярка ще бъде недостатъчна, тъй като всички редактори не могат да бъдат включени в състава на правителството.

Най-смелата стъпка на контрареволюцията обаче е разрешението, дадено на кралица Кристина, да замине за Лисабон, след като министерският съвет се бе задължил да я държи на разположение на учредителните кортеси; това е измяна, която се опитват да прикрият, като обявяват още сега и без това очакваната конфискация на именията на Кристина в Испания, които, както е известно, съставляват незначителна част от нейното състояние. Така Кристина евтино се отърва, а сега ние узнаваме, че и Сан Луис благополучно е пристигнал в Байона. Най-странното в цялата работа е начинът, по който бе получено въпросното разрешение. На 26 август неколцина патриоти и национални гвардейци се събраха да обсъдят мерките за опазване на обществената безопасност, осъдиха правителството за неговите колебания и полумерки и решиха да изпратят депутация в министерския съвет с искане за отстраняването на Кристина от двореца, където тя интригуваше против народната свобода. Твърде подозрително е, че към това предложение се присъединиха двамата адютанти на Еспартеро и самият Сагасти. В резултат министерският съвет се събра на заседание, последвано от тайното бягство на Кристина.

На 25 август кралицата за пръв път се показа публично на разходка по Прадо*, придружена от своя така наречен съпруг и от Астурийския принц. Но тя изглежда е била приета много студено от народа.

Комитетът, назначен да докладва за състоянието на финансите в момента на падането на правителството на Сарториус, публикува доклада си в „Gaceta“, където той се предхожда от едно експозе на министъра на финансите сеньор Колядо. Съгласно този доклад текущият дълг на Испания възлиза на 33 000 000 долара, а общият дефицит — на 50.000 000. Както изглежда, дори извънредните средства на правителството са били събрани предварително за редица години и изразходвани. Приходите от Хавана и Филипините бяха събрани предварително за две години и половина. Сумите, получени от принудителния заем, са изчезнали безследно. Живачните мини в Алмейда са заложени за години напред. Налични остатъци, подлежащи на внасяне в Депозитната каса, не съществуват. Не съществува и фондът за военно заместителство. 7 485 692 реала подлежат на плащане за покупка на вече получен, но неплатен тютюн. Подлежат на плащане и 5 505 000 реала по сметки за благоустройствени работи. Съгласно декларацията на г. Колядо, сумата на най-неотложните задължения възлиза на 252 980 253 реала. Мерките, които той предлага за покриването на този дефицит, са характерни за един истински банкер: възстановяване на спокойствието и реда, събиране и занапред на всички стари данъци и сключване на нови заеми. Съобразно с този съвет Еспартеро е получил от главните мадридски банкери 2 500 000 долара срещу обещанието да се придържа строго към политиката на партията на модерадос. Доколко той възнамерява да изпълни своето обещание, личи от последните му мероприятия.

Не трябва да се мисли, че тези реакционни мерки не срещнаха никаква съпротива от страна на народа. Когато на 28 август стана известна новината за заминаването на Кристина, отново бяха издигнати барикади; но ако се вярва на едно телеграфно съобщение от Байона, напечатано във френския „Moniteur“,

„войските заедно с националната гвардия щурмуваха барикадите и смазаха движението“.

Такъв е cercle vicieux**, в който са обречени да се въртят революционните правителства-недоносчета. Те признават дълговете, направени от техните контрареволюционни предшественици за на-

* — булевард в Мадрид. *Ред.*
** — омагьосаният кръг. *Ред.*

ционални задължения. За да бъдат в състояние да ги изплатят, те трябва да продължават да събират старите данъци и да сключват нови заеми. За да бъдат в състояние да сключват нови заеми, те трябва да гарантират „реда“, т. е. сами да провеждат контрареволюционни мерки. По такъв начин новото народно правителство веднага се превръща в слуга на едрите капиталисти и в потисник на народа. Точно по същия начин временното правителство във Франция бе принудено в 1848 г. да въведе прословутия 45-сантимов данък* и да конфискува фондовете на спестовните каси, за да плати на капиталистите припадащите им се лихви.

„Революционното испанско правителство“ — казва английският автор на книгата „Истината за Испания“ — „поне не изпадна до такава степен, че да приеме позорната доктрина за отказване от плащанията, практикувана в Съединените щати.“[279]

Работата е там, че ако някое предишно испанско революционно правителство поне веднъж си бе позволило да откаже да плаща, позорното правителство на Сан Луис нямаше да намери нито един банкер, който да му отпусне заем. Но може би нашият автор се придържа към възгледа, че правенето на дългове е привилегия на контрареволюцията, а изплащането им — привилегия на революцията.

Както изглежда, Сарагоса, Валенция и Алхесирас не са съгласни с това гледище, тъй като те отмениха всички обременителни за тях данъци.

Като не се задоволи с назначаването на Браво Мурило за посланик в Цариград, правителството изпрати Гонсалес Браво на същия пост във Виена.

В събота, 27 август, се състояха предизборни събрания на мадридския окръг, свикани, за да се изберат с всеобщо гласуване пълномощници за наблюдаване на изборите в столицата. В Мадрид съществуват две избирателни комисии — Либералният съюз и Търговският съюз.

На лицата, които са запознати с историята на испанските революции, приведените по-горе симптоми на реакция ще се сторят по-малко обезпокоителни, отколкото на повърхностния наблюдател, тъй като испанските революции обикновено започват едва след свикването на кортесите, което обикновено служи за сигнал за разпадане на правителството. Освен това в Мадрид има малко войски и най-много 20 000 национални гвардейци, но от тях не по-

* — допълнителен данък от 45 сантима на всеки франк преки данъци, въведен на 16 март 1848 г. от временното правителство във Франция. Засегнал преди всичко селяните. *Бълг. ред.*

вече от половината са въоръжени както трябва, а известно е, че народът не се подчини на призива да предаде оръжието си.

Въпреки сълзите на кралицата О'Донел разтури нейната лейбгвардия, тъй като редовната армия изпитваше завист към привилегиите на тази войскова част, от редовете на която Годой, който се прояви само с хубавото си свирене на китара и с изпълнението на seguidillas graciosas y picantes*, се издигна до положението на съпруг на кралската племенница, а Муньос, известен само със скритите си качества, стана съпруг на кралицата-майка.

В Мадрид група републиканци разпространява следната *Конституция на Иберийската федерална република.*

ГЛАВА I. ОРГАНИЗАЦИЯ НА ИБЕРИЙСКАТА ФЕДЕРАЛНА РЕПУБЛИКА

Член 1. Испания с нейните острови и Португалия се обединяват и образуват Иберийска федерална република. Знаме на републиката става съчетанието на сегашните флагове на Испания и Португалия. Девизът на федерацията ще бъде Свобода, Равенство, Братство.

Член 2. Върховната власт принадлежи на всички граждани. Тя е неотчуждаема и неотемна. Никое отделно лице, никоя част на народа не може да си присвои правото да я упражнява.

Член 3. Законът е израз на националната воля. Съдиите се назначават от народа с всеобщо гласуване.

Член 4. Всички граждани, навършили 21 години, се ползуват с избирателно право.

Член 5. Смъртното наказание се отменя както за политически, така и за углавни престъпления. Всички дела се разглеждат от съдилища със съдебни заседатели.

Член 6. Собствеността е неприкосновена. Именията, конфискувани от политическите емигранти, им се връщат.

Член 7. Данъците се плащат пропорционално на доходите. Съществува само един данък — пряк и всеобщ. Всички косвени данъци, градски мита и данъци върху потреблението се отменят. Отменят се и правителствените монополи върху солта и тютюна, гербовият налог, акцизите и задължителната военна служба.

Член 8. Свободата на печата, събранията и съюзите, неприкосновеността на жилището, свободата на образованието, търговията и съвестта се гарантират. *Вярващите от всяко вероизповедание сами плащат на своите свещеници.*

Член 13. Управлението на републиката се разделя на федерално, провинциално и муниципално.

ГЛАВА II. ФЕДЕРАЛНО УПРАВЛЕНИЕ

Член 14. Федералното управление се поверява на Изпълнителен съвет, назначаван и разпущан от Централния федерален конгрес.

---

* — грациозни и пикантни сегедили. *Ред.*

Член 15. Международните и търговските сношения, еднообразието на мерките, теглилките и монетната система, пощата и въоръжените сили са от компетентност на Федералното управление.

Член 16. Централният федерален конгрес се състои от девет депутати от всяка провинция, избрани с всеобщо гласуване и обвързани от получените от избирателите поръчения.

Член 17. Централният федерален конгрес е постоянен орган.

Член 20. Всеки път, когато предстои да бъде издаден закон, администрацията, която го предлага, внася проекта за разглеждане от конфедерацията — и то шест месеца предварително за конгреса и три месеца — за провинциалното законодателно тяло.

Член 21. Всеки народен депутат, който не се придържа към получените от него поръчения, се предава на съд.

Глава III се отнася до провинциалното и муниципалното управление; в нея се потвърждават същите принципи. Последният член на тази глава гласи:

„*Колонии занапред няма да има;* те ще бъдат преобразувани в провинции и ще се управляват съгласно принципите за управляване провинциите на страната. *Робството се премахва.*"

ГЛАВА IV. АРМИЯ

Член 34. Целият народ ще бъде въоръжен и организиран в национална гвардия, една част от която ще бъде мобилна гвардия, другата — местна милиция.

Член 35. Мобилната гвардия се състои от неженени мъже на възраст от 21 до 35 години; нейните офицери се назначават чрез избори измежду учениците от военните училища.

Член 36. Местната милиция се състои от всички граждани на възраст между 35 и 56 години; офицерите се назначават чрез избори. Тяхната служба се състои в отбрана на общините.

Член 38. Артилерийските и инженерните войски се набират от доброволци; те са постоянни и стоят на гарнизони в крепостите по крайбрежието и по границите. Съществуването на крепости вътре в страната не се допуща.

Член 39 се отнася до флотата и съдържа аналогични постановления.

Член 40. Щабовете в провинциите и военните окръзи се премахват.

Член 42. Иберийската република се отказва от всякакви завоевателни войни и ще предава споровете си на арбитража на правителства, незаинтересовани по въпроса.

Член 43. Съществуването на постоянна армия не се допуща.

Написано от К. Маркс на 1 септември 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4185 от 16 септември 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

*СЛУХОВЕТЕ ЗА АРЕСТУВАНЕТО НА МАДЗИНИ. — АВСТРИЙСКИЯТ ПРИНУДИТЕЛЕН ЗАЕМ. — ИСПАНИЯ. — ПОЛОЖЕНИЕТО ВЪВ ВЛАШКО

Лондон, вторник, 12 септември 1854 г.

Вестниците предават различни слухове относно арестуването на Мадзини в Базел. Аз получих от един приятел следната информация: Мадзини действително бил арестуван в Цюрих от двама жандарми, но само за няколко часа, след което избягал. За това бягство му помогнал друг италианец, който в същото време инсценирал арестуването си на друго място, представяйки се за Мадзини. Тази маневра заблудила властите и сам г. Дрюе телеграфирал от Берн в Женева да бъде прекратено по-нататъшното дирене, тъй като Мадзини бил в затвора. Предполага се, че арестуваното вместо Мадзини лице е Сафи, но някои твърдят, че това бил един унгарски офицер на име Тюр.

„Gazzetta di Milano" от 31 август със задоволство отбелязва, че муниципалният съвет на Павия на заседанието си от 28 август е решил да вземе участие в подписката за националния заем, като подпише 200 000 флорини. В противоположност на това съобщение един неофициален вестник предава като автентичен следния текст на решението на този съвет:

„Муниципалитетът на Павия записа сумата, *определена задължително* за град Павия, но не направи това нито в качеството си на представител на общината, нито като участник в подписката, а само като орган на правителството, зависим от изпълнителната власт, на която той съгласно окръжното от 1830 г. е длъжен безусловно да се подчинява, а така също и в изпълнение на заповедта, предадена му на 7 август от генерал-губернатора."

И в Тревизо подписването на сума за доброволния заем е станало само под въздействието на непосредствена заплаха. От декларацията на Триесткия съвет личи, че дори в този изпълнен с

верноподанически чувства към Австрия град подписването за заема не е било нито доброволно, нито тъй всеобщо, както го представят австрийските вестници:

„Нашият муниципалитет записа още един милион за националния заем. С настоящото магистратът заявява, че тая сума ще бъде разпределена между членовете на общината, които досега или съвсем не са участвували в подписката, или са записали суми, които не отговарят на тяхното състояние. Същевременно 6 септември се определя като последния срок за доброволната подписка. Съветът се надява, че всички ще побързат да се възползуват от изгодите, предоставяни от заема, толкова повече че след гореспоменатия срок съветът ще бъде изправен пред неприятната необходимост да прибегне до принуда.

Реакционният печат е все още недоволен от последните мероприятия на испанското правителство; той роптае по повод на това, че отново се влизало в компромис с революцията. Така в „Journal des Débats" четем:

„Само на 7 август Еспартеро заяви, че „съгласно пожеланията на мадридския народ херцогиня Риансарес няма да се отлъчва от столицата нито денем, нито нощем, нито тайно." А вече на 28 август кралица Кристина след двадесет и един дена арест получи разрешение да замине посред бял ден и дори с известна тържественост. Но правителството бе толкова слабо, че същевременно даде заповед за конфискуване на нейните имения."

„Journal des Débats" сега се надява, че тази заповед ще бъде отменена. Но на надеждите на вестника този път може би е съдено да се сбъднат още по-малко, отколкото тогава, когато той изрази слабата надежда, че конфискацията на именията на Орлеаните[280] няма да бъде приведена в изпълнение от Бонапарт. Губернаторът на Овиедо вече е пристъпил към секвестирането на каменовъглените мини, които Кристина притежава в провинцията Астурия. Директорите на мините в Сиеро, Лангрео и Пиеро Корил са получили вече заповед да представят опис на имуществото и да се подчиняват на правителството.

Що се отнася до „белия ден", посред който според „Débats" станало заминаването на Кристина, вестникът е много зле осведомен. След като напуснала своите апартаменти, кралица Кристина минала по коридорите сред гробна тишина, защото били взети всички мерки да не срещне никого. Националната гвардия, настанена в казармите в двора на кралския дворец, дори не подозирала за нейното заминаване. Целият план бе съставен в такава тайна, че дори Гариго, на когото било възложено да ескортира кралицата, получил заповедта едва в момента на заминаването. А на ескорта било съобщено за характера на възложената му задача едва на дванадесет мили от Мадрид и тук Гариго с голяма мъка

успял да попречи на своите хора да обиждат кралицата и да се върнат веднага в Мадрид. Командирите на националната гвардия узнали за станалото едва два часа след заминаването на госпожа Муньос. Както твърди вестник „España“, Кристина стигнала до португалската граница на 3 септември сутринта. Нейното настроение по пътя, казва вестникът, било много добро, но нейният херцог бил малко triste*. Отношенията между Кристина и въпросния Муньос могат да бъдат разбрани, ако си спомним отговора на Дон Кихот на въпроса на Санчо Панса защо той, Дон Кихот, обича Дулцинея, най-обикновена селска дебелана, когато би могъл да има в краката си принцеси.

Една дама, отговорил достойният рицар, заобиколена от тълпа знатни, богати и остроумни обожатели, била запитана, защо си избрала за любовник прост селянин. Знайте, отговорила дамата, че за онова, за което го използувам, той притежава повече философия, отколкото самият Аристотел**.

Относно гледището на реакционния печат изобщо за положението в Испания можем да съдим по някои извадки от „Kölnische Zeitung“ и „Indèpendance belge“. Първият вестник пише:

„По думите на един добре осведомен и заслужаващ доверие кореспондент, при това привърженик на О'Доиел и на партията на модерадос, положението на работите вдъхва тревога, тъй като дълбокият конфликт между партиите не престава. Под влиянието на агитаторите работническите класи се намират в състояние на непрекъснато възбуждение.“

„Indépendance“ пише:

„Бъдещето на испанската монархия е сериозно застрашено. Всички истински испански патриоти са единодушни, че на революционните оргии трябва да се сложи край. Яростта на авторите на пасквили и на барикадните борци против Еспартеро и неговото правителство е не по-малка, отколкото против Сан Луис и банкера Саламанка. Но, откровено казано, тази рицарска нация не може да бъде държана отговорна за тези ексцеси. Народът на Мадрид не бива да се отъждествява с тълпата, която крещеше: „смърт на Кристина!“, той не може да бъде държан отговорен за гнусните пасквили, разпространявани сред населението под заглавие „Кражбите на Сан Луис, Кристина и техните съучастници“. 1 800-те мадридски барикади и ултракомунистическите манифестации в Барцелона разкриват намесата на чуждата демокрация в испанските сатурналии. Така, не подлежи на съмнение, че много френски, германски и италиански емигранти са участвували в достойните за съжаление събития, които разтърсват сега полуострова. Не подлежи на съмнение също, че в Испания всеки момент може да избухне социален бунт; неговият непосредствен резултат ще бъде загубата на бисера на Антилите, богатия остров Куба, защото Испания няма да бъде в състояние да се бори против американските домогвания или патриотизма на един Сулеили Сандерс. Време е Испания да прогледне, а всички порядъчни хора на цивилизована Европа с общи усилия да бият тревога.“

* — печални. *Ред.*
** Сервантес, „Дон Кихот“, т. I, глава 25. *Ред.*

Няма съмнение, че съвсем не е нужна интервенцията на чуждестранната демокрация, за да се предизвика възмущението на мадридското население, когато неговото правителство нарушава на 28 август думата, която е дало на 7 август, и когато отменя свободата на събранията и възобновява закона за печата от 1937 г., който изисква от всеки издател да внесе залог от 40 000 реала и 300 реала преки данъци. Ако в провинциите продължават вълненията с неопределен и нерешителен характер, то с какво друго се обяснява това обстоятелство, ако не с липсата на център за революционно действие? Откакто така нареченото революционно правителство попадна в ръцете на Еспартеро, не е издаден нито един декрет в интерес на провинциите. В провинциите виждат, че това правителство е обкръжено от същата атмосфера на ласкателство, интриги и кариеризъм, каквато съществуваше при Сан Луис. Около него се върти все същата глутница от лакеи — бедствие, което сполетя Испания от времето на филиповци[281].

Да хвърлим поглед върху последния брой на мадридския „Gaceta" от 6 септември. В него е поместен един доклад на О'Донел, в който се съобщава, че поради огромния брой военни звания и титли от всеки три генерала само един може да бъде използуван на действителна служба. Това истинско бедствие — свръхпроизводството на генерали — е проклятие за Испания от 1823 г. насам. Човек би очаквал, че ще бъде издаден декрет, който ще премахне това зло. Нищо подобно. След този доклад бе издаден декрет за свикването на консултативна военна хунта, състояща се от известен брой определяни от правителството генерали, които не заемат понастоящем никаква длъжност в армията. Освен редовната си заплата тези господа ще получават: генерал-лейтенантите 5 000, а генерал-майорите — 6 000 реала. Генерал Мануел де ла Конча бе назначен за президент на тази синекурна военна хунта. Същият брой на „Gaceta" публикува нов списък на отличия, назначения и т. н., като че ли първото щедро раздаване на облаги не е изпълнило своето предназначение. Сан Мигел и Дулсе са получили големия кръст на ордена Карл III; всички награди и временни отличия, гласувани от сарагоската хунта, се потвърждават и допълват. Но най-забележителното в този брой на „Gaceta" е съобщението, че плащанията на държавните кредитори ще бъдат възобновени на 11 септември. Каква невероятна глупост от страна на испанския народ — да не е доволен от тези постижения на своето революционно правителство!

Пътници, завърнали се неотдавна от Влашко, съобщават за твърде тежкото положение в това княжество. Както е известно,

Русия обремени дунавските княжества с един дълг от 14 000 000 франка за обезщетение на разходите по окупацията през 1848—1849 г. През време на последната окупация тази сума бе събрана от руските генерали. Русите се оттеглиха едва след като опразниха всички каси: енорийските, манастирските и общинските. Те използуваха съдържанието на тези каси, за да изплатят продуктите, които получиха по силата на договор от влашките земевладелци и селяни. Но за транспортните средства, значението на които в една аграрна страна е много голямо, за дървата, въглищата, сламата и пр. изобщо не се плащаше; те просто се реквизираха. В резултат държавното съкровище на дунавските княжества е изчерпано до такава степен, че се очаква банкрутирането на енориите. При това трябва да се има предвид и използуването на помещенията, превърнати в болници, и голямото количество найразнообразно имущество, което чокоите предадоха за съхранение на русите от страх да не бъде ограбено от турците.

В едно писмо от Атина от 29 август четем:

„Кралят все още отказва да плати на Турция каквото и да било обезщетение. Омразата против западните войски расте и няколко френски войници бяха вече малтретирани от народа.“

Бихме могли да разкажем на вашите читатели странната история как благодарение на английското влияние са били разтурени гръцките общини, как им е бил натрапен Каподистрия и как целият този народ е бил деморализиран от машинациите на лорд Палмерстон. Честността на намеренията на британското правителство дори в настоящия момент, когато то предприема интервенция в Гърция, достатъчно проличава от подкрепата, която Англия оказва на генерал Калергис, който, подобно на Каподистрия, е роден, израсъл и живее в Русия.

Лорд Стратфорд де Редклиф и британското правителство успяха най-после да постигнат това, което отдавна се опитват да предизвикат — въстание в Турция, ако не в европейската ѝ част, то поне в Анадола. Ние вече узнахме от съобщения от Родос, че на крайбрежието срещу този остров е избухнало въстание на войнственото турско планинско племе цейбеки. „Journal de Constantinople“ от 20 август съобщава, че анархията в тази област расте всеки ден. Тъй като няма редовни войски, бунтовниците непрекъснато извършват набези от планините, нахлуват в селата, събират десятък, ограбват жителите и керваните, изнасилват жените и убиват всеки, който им оказва съпротива. Най-много безчинствуват те в провинцията Мастешак. Губернаторът е бил принуден да избяга от Айдън в Тир. Денизли е в техни ръце, а мюф-

тията Сахиб ефенди, който заминал да докладва на генерал-губернатора, бил заловен и обезглавен заедно със своите спътници. Силите на въстаниците се изчисляват на хиляди. Възникването на тези безредици се приписва на връщането от Карс и Баязет на башибозуците, които обвиняват Портата, че потискала турците и се подчинявала на Русия.

Хвърляйки поглед върху Европа, ние виждаме симптоми на революция в Испания, Италия, Дания, дунавските княжества, Гърция и Азиатска Турция; и дори в редовете на френската армия във Варна отново е прозвучал призивът: „A bas les singes!"*

Написано от К. Маркс на 12 септември 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4197 от 30 септември 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

* — „Долу маймуните!" *Ред.*

К. МАРКС

*ДЕЙСТВИЯТА НА СЪЮЗНИЧЕСКАТА ФЛОТА. — ПОЛОЖЕНИЕТО В ДУНАВСКИТЕ КНЯЖЕСТВА. — ИСПАНИЯ. — ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ НА АНГЛИЯ

Лондон, петък, 15 септември 1854 г.

Във вчерашния брой на „Moniteur" е поместена следната телеграма:

„*Терапия*, 7 септември. Французите и турците напуснаха Варна на 5 септември. Английската флота трябва да се присъедини към тях при Змийския остров. Времето е прекрасно."

Заминаването на тази първа група от експедиционната армия се забави поради силните бури, които бушуваха в Босфора до 27 август. На 27 август, когато утихна вятърът от североизток, транспортите можаха да излязат от Цариград и да влязат в Черно море. Змийският остров (Иладе Адеси) е малко скалисто островче, разположено на известно разстояние от бесарабския бряг, почти срещу устието на Дунава. В окръжност той е не повече от три английски мили. Тъй като войските потеглиха едва на 5 септември, те едва ли са успели да дебаркират там преди 9 септември.

В една статия в „Moniteur", в която се разглеждат перспективите на тази експедиция, срещаме следния интересен пасаж:

„Ако — пише „Moniteur", — ако броят на руските войски в Крим се окаже *по-значителен*, отколкото можем да очакваме въз основа на получените досега съобщения; ако намиращите се в Севастопол въоръжени сили окажат *продължителна съпротива;* ако срещнем затруднения поради времето; ако, най-после, русите успеят да прехвърлят значителни подкрепления в Крим, този път просто ще трябва отново да се натоварим на корабите, а настъплението срещу Севастопол ще бъде възобновено през пролетта."

С една дума, ако тази „могъща армада, разполагаща с хиляди средства за разрушение", срещне що-годе сериозни препят-

ствия, тя бързо ще се върне в Босфора. Във всеки случай, ако такива препятствия не възникнат, съюзниците няма да бъдат виновни за това, тъй като още преди много месеци те доведоха до знанието на царя за готвещата се експедиция и тъй като я отложиха за най-последните дни на благоприятния годишен сезон. За доверието, което френските моряци хранят към своя командир, може да се съди по следния откъс от една дописка от Цариград, напечатана в „Augsburger Zeitung“:

„Във флотата обикновено наричат Сен-Арно Флоривал — името, под което той дебютира в театър *Амбигю комик* в Париж.“

Според последните съобщения от Хамбург и Копенхаген част от френските бойни кораби и транспортните кораби с войници са минали през Белт на път обратно за Франция. Бонапартисткият вестник „Constitutionnel“ прави следните разкрития относно боя при Бомарсунд:

„Негово величество император Наполеон III *не пожела* да лиши флотата от *наградата*, която тя заслужи със своята преданост след толкова продължителното и тежко плаване по Балтийско море.“

Следователно Бомарсунд е бил бомбардиран изключително за забавление на моряците и като отстъпка пред нетърпението и жаждата за развлечения на офицерите. Тези два кратки намека в „Moniteur“ и „Constitutionnel“ разкриват характера на войната по-добре, отколкото всички самохвални уводни статии на официалния английски печат.

По заповед на царя са били арестувани всички инженери, които са били натоварени със строежа на фортовете на Бомарсунд. Те щели да бъдат дадени под съд. Едно от обвиненията срещу тях е, че укрепленията е трябвало да бъдат построени изцяло от гранитни блокове, а след падането на фортовете се оказа, че стените са били чисто и просто подпълнени отвътре с пясък и чакъл. Командирите на всички крепости, разположени по крайбрежието на Финския залив, получили от С.-Петербург заповед да разследват най-подробно техния строеж и да доложат незабавно за резултатите от своето разследване. Сега е установено, че фортът Густавсверн на нос Хангуд бил вдигнат във въздуха от самите руснаци, когато Бараге д'Илие и генерал Джонс се появили пред него, за да направят рекогнисцировка. Русите се опасявали от нападение срещу Або и разрушили форта Густавсверн, за да използуват гарнизона за отбраната на този град.

Преди да преминем от Балтика на друга тема, искам да приведа тук следното съобщение, напечатано във вестник „Aftonbladet“:

„Един кореспондент от Копенхаген твърди, че на 16 август датското правителство разрешило на г. Т. П. Шафнер да установи линия на електрическия телеграф от Северна Америка до Копенхаген през Гренландия, Исландия, Фарерските острови и Норвегия. На 26 август е открита линия от Стокхолм до Малмьо, дълга 68 670 ярда.“

Някои лондонски вестници печатат днес телеграми за победата, която Шамил бил удържал някъде близо до Тифлис. Френските и германските вестници не споменават за този факт. На 4 септември турците преминали Дунава при Мечин и заели острова, разположен между тази крепост и Браила. Значителна част от турската флотилия на Дунава също хвърлила котва близо до Мечин. Окупирането на Браила от турците трябвало да стане на 5 септември. Заслужава внимание прокламацията на генерал Крузенщерн, разлепена из Одеса на 30 август, в която жителите се предупреждават, че под страх на строго наказание не трябва да пречат на опожаряването на града, ако армията счете за необходимо да предприеме тази мярка за отбраната на страната. Освен това във всички околии на Бесарабия русите издали заповед да се изгарят градовете и селата при приближаването на противника. Тази заповед е толкова по-смешна, защото русите много добре знаят, че бесарабските румънци ще съжаляват за тяхното оттегляне не повече, отколкото румъните от Влашко и Молдавия.

Аз вече описах обстоятелствата, при които влашкото и молдавското опълчение се зачислява на служба в руската армия. Днес английските вестници печатат подробно описание на сцената, която се разиграла на 28 август между г. Будберг и офицерите от румънското опълчение и която завършила с това, че капитан Филипеско заявил на руския генерал, че власите смятат султана за свой единствен суверен. Разбира се, той бил арестуван, а заедно с него и още двама офицери, които се осмелили да направят подобни изявления. По-долу даваме поместеното днес в парижкия „Presse“ съобщение за събитията на 29 август, деня, в който руската кампания в дунавските княжества завърши така славно:

„Арестуването на капитан Филипеско и на други двама офицери, които се осмелиха да не се подчинят на заповедите на генерал Будберг, предизвика голямо възмущение в редовете на молдавското опълчение и засили нежеланието му да служи в руската армия. На 29 август, малко преди определения за парада час, хетман Маврокордато отишъл в кавалерийските казарми, разположени срещу правителствения дворец. Какво било неговото удивление и ужас, когато не намерил в тях никого. Вместо да оседлаят конете за парада, войниците решили да избягат от конюшните, изоставяйки оръжието и вещите си. Злощастният хетман бързо се отправил за артилерийските казарми, но там го чакала нова изненада. Оръдията стояли по местата си на плаца, но хората били изчезнали. В отчаяние Маврокордато се виждал вече заточен в Сибир. Но той успял да събере тридесетина артилеристи, на които, треперейки от ярост

н страх, заповядал да впрегнат конете и да изкарат оръдията на площада, на който трябвало да се състои парадът. „Нека ни закарат там насила — крещели те, — ние не се подчиняваме на заповедите на русите". С тези думи те затворили вратите на казармата. В този момент на площада заехтели удари на барабан. Това било цялата дивизия на Остен-Сакен, съставена от дванадесет батальона, един драгунски полк и три дивизиона артилерия. След като поставила застави на всички улици, дивизията се строила на площада и блокирала напълно правителствения дворец и казармите на молдавската конница. Шестдесет кавалеристи молдовани, които били върнати, били строени пред казармата. Срещу тях — 12 000 руси — пехота, конница и артилерия. Появил се Остен-Сакен, придружен от генерал Будберг и многобройна свита. Войските на московците се разгърнали в колони и със затъкнати щикове и викове „ура" дефилирали пред своите генерали. След това те се построили в карета на 150 ярда от молдавските кавалеристи. Раздала се команда да напълнят пушките. Руските войници се прекръстили и изпълнили командата. След това им било заповядано да се целят в шестдесетте молдовани. Когато и тази заповед била изпълнена, Остен-Сакен се приближил със своята свита до шепата молдавски опълченци и почнал да ги призовава да последват неговата армия, заплашвайки ги в случай на отказ да ги разстреля до един. В отговор на неговия призив последвало дълго мълчание. Страшно вълнение обзело събраната на площада тълпа. Но ето че един молдованин излиза от строя и със спокоен глас се обръща към руския генерал. „Ние сме молдавски войници — казва той — и нашият дълг е да защищаваме нашата родина, а не да се сражаваме за чужденци. Правете с нас каквото щете. Ние няма да тръгнем с вас." „Можете да ни убиете, но няма да тръгнем с вас", в един глас повтарят шестдесетте войници. Като чул този смел отговор, Остен-Сакен им заповядал да се спешат и да сложат оръжие, сякаш възнамерявал да даде незабавно заповед за екзекутиране. Те се подчинили, готови да умрат. Моментално хиляди войници ги обкръжили, нахвърлили се върху тях и ги пленили. След като извършили този подвиг, те се насочили към казармите на молдавските артилеристи, където зад затворените врати все още се намирали тридесетте души. Войниците разбили вратата и нахлули в казармата; става схватка и артилеристите също биват пленени от превъзхождащите сили на противника. Те бързо биват отведени, обсипвани от ругатни и заплашвани със смърт. Но те остават невъзмутими. Само един от тях, млад 22-годишен офицерски кандидат, с пламтящи от гняв очи се приближава до генерал Врангел и разголвайки гърди, се провиква: „Ето гърдите ми. Пробийте ги със своите куршуми, ако смеете." Генералът не посмял. Офицерският кандидат и неговите другари били разоръжени и между два реда щикове закарани в лагера на Остен-Сакен извън вратите на Яш. Какво е станало с тях, никой не знае. Що се отнася до трима офицери, арестувани предишната вечер, мнозина се опасяват, че ги очаква разстрел. Същата вечер русите обкръжили мястото, на което се намирал на лагер полкът молдавска пехота, но заварили там само 150 души — останалите успели да избягат. Населението на Яш на всеуслишание проклина своите покровители. Шестдесет кавалеристи, тридесет артилеристи и сто и петдесет пехотинци са пленени и разоръжени от 12 000 руси с три батареи. — Това е единствената победа, чиито лаври русите отнасят от своята кампания в дунавските княжества."

В една от предишните си статии аз споменах за заповедта на Омер паша, с която се забранява публикуването на австрийския манифест на генерал Хес. Сега стана известна причината за тази забрана: в този манифест влашките власти се поканват да се об-

ръщат по всички въпроси изключително към австрийското командуване. Омер паша е дал на генерал Хес да разбере, че не трябва да се меси в гражданското управление на Влашко, което влизало в неговата (на Омер паша) компетентност. Тъй като генерал Хес бил издал своята прокламация само за да разузнае колко далеч може да отиде, той се извинил за пасажа, който предизвикал възражения, и за да убеди Омер паша, че това не е нищо друго освен грешка, му изпратил оригиналния немски текст, в който влашките власти се поканват да се обръщат към неговия адютант само по въпроси, свързани с австрийските войски. Омер паша смъмрил и австрийския генерал Попович, който на 3 септември влязъл в Букурещ с австрийския авангард и веднага почнал да се държи там по маниера на Хайнау. До каква степен населението на Влашко приветствува австрийската окупация, можем да съдим по следната извадка от днешния брой на „Daily News“:

„Много села, разположени по пътя, по който напредват австрийците, са изоставени от своите жители, които са отнесли със себе си цялото си имущество, опасявайки се, че ще трябва да доставят продоволствие или превозни средства срещу книжни пари, чиято реална стойност възлиза точно на половината от номиналната им стойност. В резултат хляб за австрийските войски трябва да се доставя от отстоящия на двадесет или дори тридесет мили Букурещ.“

Несъмнено именно по повод на мерзостите, извършени в дунавските княжества — *в резултат на английската дипломация,* трезвият „Economist“, намеквайки за някои сравнително незначителни грешки на американската дипломация в Европа, прави следната разлика между английската и американската дипломация:

„Ние не се съмняваме, че и в Америка, както и у нас, не липсват хора с благородни чувства, със строго чувство за приличие и ясно разбиране за своите задължения спрямо другите. Разликата между нас и нещастието на нашите братовчеди се състои в това, че и отвъд Атлантическия океан тези хора не избират правителството, не дават тон на цялата нация и *не определят езика на печата.* У нас властта се намира в ръцете на образованите и *висшите класи.* В Съединените щати управляват масите; там тълпата е узурпирала правото да говори от името на нацията; тя е, която диктува думите и постъпките, тя е, която избира правителството и на която правителството трябва да служи; тя е, която поддържа печата и на която печатът трябва да угажда; с една дума, тя е, за която трябва да се действува и да се пише.“

Така пише лакеят на английските борсови спекуланти, като че ли английската дипломация не е синоним на мерзост и като че ли „джентълмените“, назначени от редактора на „Economist“ г. Уилсън и от неговия шеф г. Гладстон, не бяха уличени пред парламента в мошеничество, спекулации и кражба.

Новините от Испания са оскъдни. На 8 септември мадридската консултативна хунта окончателно се е саморазтурила. Се-

вилската хунта се разтурила едва след като протестирала енергично против реакционната политика на централното правителство. Демократите в Каталония издали манифест против генерал Прим, който, за да не изпусне своя пай при подялбата на плячката, съобщил от Турция, че преминава на страната на сегашното правителство. Прим си навлече омразата на каталонците в 1843 г. с обсадата на замъка Фигерас, която се придружаваше с възмутителни зверства, извършени изключително от ярост поради храбрата отбрана на крепостта от един сравнително малък отряд под командуването на Аметлер. За Прим тогава се говореше като за „смешно суетен човек, на когото един случаен успех и получените от него графска титла и чин генерал-лейтенант са завъртели главата."

„Ероса" съобщава, че на 7 септември при Аранхуес станало въоръжено сблъскване между националната гвардия и един отряд, за който не е известно дали е бил съставен от карлисти или от републиканци. Колкото и бързи и решаващи да са на пръв поглед успехите на реакцията, контрареволюционните вестници не престават да изразяват своите опасения, че работите в Испания и досега все още не били уредени.

От току-що публикувания отчет за търговията и корабоплаването представляват интерес следните данни[282]:

Обща сума на декларираната стойност на експорта на английски и ирландски продукти и фабрични изделия през 1831, 1842 и 1853 г.
(във фунти стерлинги)

	1831	1842	1853
Експорт в чужди държави			
Русия, северни и черноморски пристанища	1 195 565	1 885 953	1 228 400
Швеция и Норвегия	115 707	334 017	556 183
Дания	92 294	194 304	569 733
Прусия	192 816	376 651	579 588
Хановер и ханзейските градове	3 642 952	6 202 700	7 565 493
Холандия	2 082 536	3 573 362	4 482 955
и			
Белгия		1 099 490	1 371 817
Франция	602 688	3 193 939	2 636 330
Португалия	975 991	947 855	1 210 411
Азорски острови и Мадейра	80 698	64 909	124 971
Испания и Балеарските острови	597 848	322 614	1 360 719
Канарски острови	33 282	54 554	107 638

(Продължение)

	1831	1842	1853
Италия:			
Сардиния			1 112 447
Херцогство Тоскана			639 794
Папска област	2 490 376	2 494 197	207 491
Неапол и Сицилия			639 544
Австрийски владения			637 353
Гърция			135 315
Турция	899 100	1 489 826	2 029 305
Влашко и Молдавия			179 510
Сирия и Палестина	—	375 551	306 580
Египет	122 832	221 003	787 111
Мароко	426	41 952	75 257
Френски владения в Сенегамбия	—	—	1 725
Западен бряг на Африка	234 768	459 685	617 764
Ява и Суматра	285 296	306 132	558 212
Филипини	39 513	47 019	386 552
Китай	519 443	969 381	1 373 688
Куба	663 531	711 938	1 124 864
Хаити	376 103	141 896	133 804
Съединените щати и Калифорния	9 053 583	3 585 381	23 658 427
Мексико	728 858	374 969	791 940
Нова Гранада	248 250	231 711	450 804
Венецуела			248 190
Бразилия	1 238 371	1 756 805	3 186 407
Уругвай	339 870	969 791	529 883
Буенос Айрес			551 035
Чили	654 617	950 468	1 264 942
Перу	409 003	684 013	1 246 730
Други страни	215	7 223	912 662
Общ експорт в чуждите държави	26 909 432	34 119 587	65 551 579
Експорт в британските владения			
Нормандски острови	324 634	364 350	470 107
Гибралтар	367 285	937 719	670 840
Малта	134 519	289 304	297 906
Йонийски острови	50 883	83 600	116 567
Южна Африка	257 245	369 076	1 212 630
Остров Мавриций	148 475	244 922	385 879
Източна Индия	3 857 969	5 169 888	8 185 695
Хонконг	—	—	357 908
Австралия	403 223	998 952	14 513 700
Северноамерикански колонии	2 089 327	2 333 525	4 898 544
Западна Индия	2 583 949	2 591 425	1 906 639
Други владения	39 431	18 675	347 787
Общ експорт в британските владения	10 254 940	13 261 436	33 382 202
Общ експорт в британските владения и чуждите държави	37 164 372	47 381 023	98 933 781

„Economist" е избрал 1842 година, за да подчертае предимствата на въведената от тази година свободна търговия[283], но с присъщата си наивност е забравил, че 1842 година бе година на търговска депресия, а 1853 — година на най-голям разцвет. Ако разрастването на английския експорт се дължеше на чудодейната сила на свободната търговия, то щеше да бъде доказано по-добре чрез едно сравнение на съответните цифри на експорта в страни, които се придържат към системата на строг протекционизъм, например Русия и Франция, толкова повече че първата от тези страни увеличи най-много своя експорт в Англия и бе най-силно подложена на влиянието на английската свободна търговия. Но оказва се, че експортът в тези две страни значително е намалял:

Експортът в Русия	през 1853 г. е бил	1 106 776 ф. ст.	
	през 1831 г.	„ 1 195 565	„
Във Франция	през 1853 г.	„ 2 636 330	„
	през 1842 г.	„ 3 193 933	„

Общата стойност на британския експорт за седемте месеца, свършващи на 5 август 1854 г., показва увеличение в сравнение със съответните месеци на 1853 г., защото са се повишили цените на металите; но експортът на другите най-важни изделия на британската промишленост значително е намалял, както личи от следната таблица:

	1853 (във ф. ст.)	1854 (във ф. ст.)
Ленени изделия	2 650 150	2 456 953
Ленена прежда	646 578	581 752
Копринени изделия	965 345	834 275
Копринена прежда	132 689	120 890
Вълнени изделия	3 741 261	2 731 453
Памучни изделия	15 515 224	14 762 981
Памучна прежда	3 897 080	3 838 393

Намалението при памучните изделия е толкова по-изненадващо, тъй като експортираните количества са се увеличили, докато получената срещу тях сума е намаляла. През 1854 г. са били изнесени 981 994 130 ярда памучни изделия, без да се смятат дантелите и тюлът, докато през 1853 г. са изнесени само 969 293 663 ярда.

Написано от К. Маркс на 15 септември 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4198 от 2 октомври 1854 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

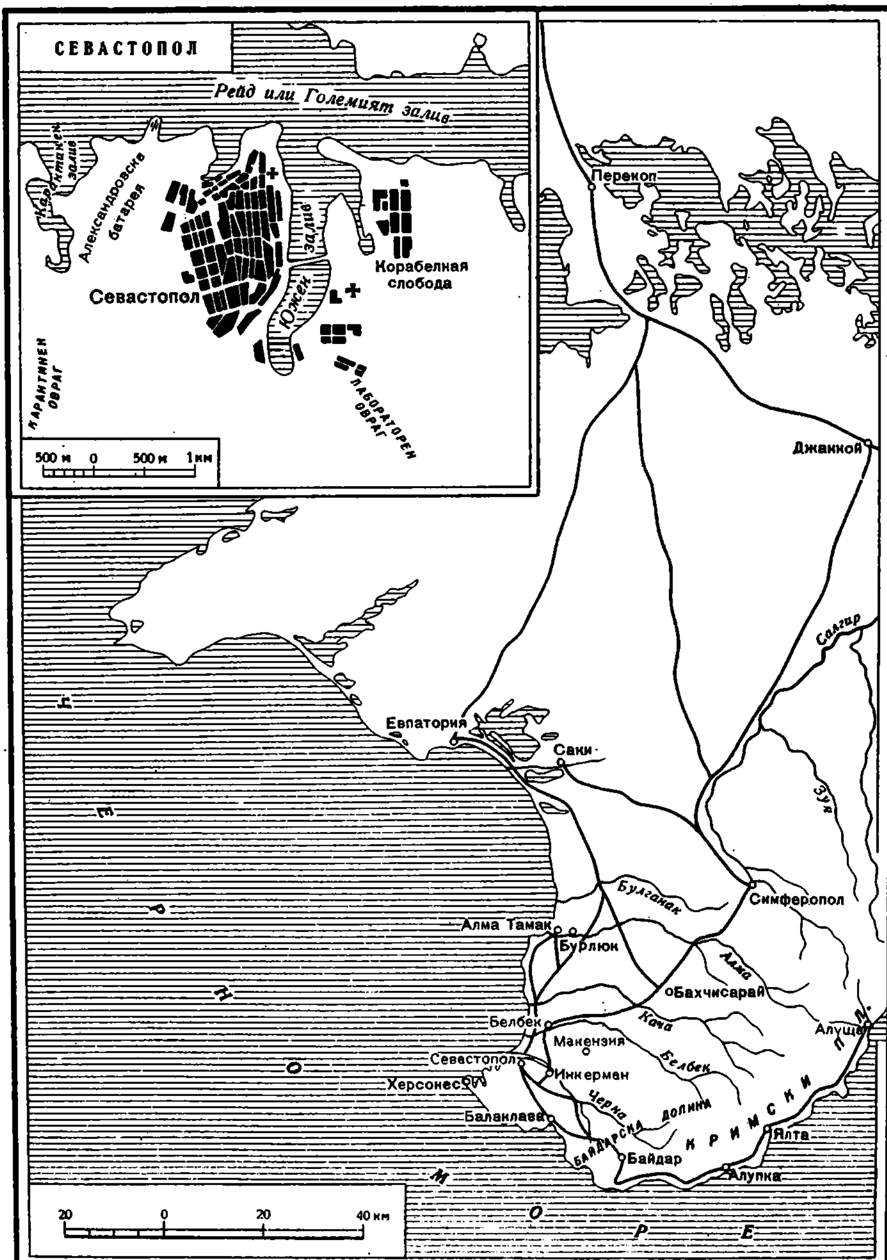
Ф. ЕНГЕЛС

НАСТЪПЛЕНИЕТО СРЕЩУ СЕВАСТОПОЛ

Изглежда, че на французите и англичаните се представя най-после възможност да нанесат сериозен удар на могъществото и авторитета на Русия и затова ние с нов интерес следим придвижването към Севастопол, последните съобщения за което са поместени в настоящия брой на вестника. Разбира се, френските и английските вестници вдигат голям шум около това начинание и ако им се вярва, историята на военното изкуство не познава досега нищо по-величествено; но това твърдение не може да заблуди ония, които са запознати с фактите, а именно — необяснимите протакания и безсмислените уговорки в началото на експедицията, както и всички предшествуващи я и съпровождащи я обстоятелства. Краят на това начинание може да бъде славен, но началото му беше по-скоро позорно.

Нека хвърлим поглед върху досегашните действия на съюзническите войски в Турция. Отначало тези твърде героични, но и прекалено предпазливи войни възнамеряваха да дебаркират при Енос, отсам Дарданелите, и да се приближат към полуострова едва когато стане ясно, че това е съвсем безопасно. Но преди да извършат този смел подвиг, храбростта им надхвърли всякакви очаквания и те поеха риска да дебаркират при Галиполи, на Херсон Тракийски. Но те направиха това само за да могат в най-кратък срок да издигнат напреки на полуострова отбранителни съоръжения и да си създадат по такъв начин онова, което им беше най-необходимо — операционна база. През цялото това време турците бяха изправени на Дунава срещу онзи страшен противник, чието присъствие във Влашко бе предлогът за научните

КРИМСКИЯТ ВОЕНЕН ТЕАТЪР в 1854 г.

п. о. „Картпроект“ при УГК — София 1960 г.

Картно-геоприборна фабрика при УГК — София 1960 г.

маневри на съюзниците, давайки му отпор, и то доста успешно. Но с пристигането на все нови и нови кораби и войски стана ясно, че Дарданелите и полуостровът не могат да ги поберат. По такъв начин в дълбокомъдрения проект, изработен в Лондон и Париж, се появи нова дупка. Част от войските трябваше сега да се изложат на опасностите и риска да дебаркират в един тъй застрашен пункт — Цариград! За да се поправи работата, незабавно започна укрепяването на този град. За щастие всичко това отне доста време и по такъв начин бе постигната главната цел: не да се спечели време, а да се загуби време. По-късно стана ясно, че може без голям риск да се изпрати една дивизия във Варна като гарнизон, тъй като турците, които тъй славно защищаваха Варна в 1828 г., оттогава насам положително бяха постигнали такива успехи в усвояването на европейската дисциплина, че на тях вече не можеше да се повери защитата на този пункт. И така дивизията бе изпратена във Варна, а подир нея последваха още една-две. Най-после, когато всички предлози да се държат войските в Босфора бяха изчерпани, великата съюзническа армия без никакво бързане бе концентрирана във Варна. Това стана тъкмо по времето, когато австрийската армия като буреносен облак се появи на фланга и в тила на русите и когато по този начин в резултат на политически комбинации базата на съюзническите операции внезапно бе пренесена поне за момента от Цариград в Трансилвания и Галиция. Ако не беше това, може с положителност да се каже, че в България никога не би влязла съюзническа армия. Доказателство за това е поведението на съюзниците през време на обсадата на Силистра. Известно е, че това бе повратната точка в цялата кампания и че в един момент, когато и двете страни са напрегнали до крайност всичките си сили, в девет случаи от десет и най-нищожният превес на едната страна може да реши въпроса в нейна полза. А през време на тази решаваща обсада 20 000 английски и 30 000 френски войници — „елитът на двете армии“ — се намираха на разстояние само няколко дневни прехода от тази крепост и пушейки спокойно своите лули, се готвеха за борба с холерата. И ако не бяха ужасните опустошения, които тази болест причини в редовете на русите, ако не беше необяснимата храброст на шепа арнаути, които се окопаха в един ров, изоран от всички страни от снарядите, Силистра щеше да падне в ръцете на неприятеля. Няма друг пример във военната история една армия толкова лесно да е можела да се притече на помощ на своите съюзници и толкова страхливо да ги е изоставила на произвола на съдбата. Никакъв поход срещу Крим, никакви победи няма да измият това петно върху честта на френските и английски-

те военачалници. Какво щеше да стане с британците при Ватерло, ако старият Блюхер след поражението, което му бе нанесено два дни преди това при Лини, съзнателно бе действувал по маниера на Раглан и Сент-Арно[284]?

Шепата арнаути, които се сражаваха в окопите на Араб-Табиа, се оказаха напълно равностойни на русите по ловкост, съобразителност и военна доблест. Русите бяха отхвърлени оттатък Дунава не от някаква армия, дошла на помощ на крепостта. Тяхната собствена глупост, смелостта на защитниците, блатната треска, пасивният натиск на австрийците срещу Днестър и на съюзниците срещу Девня (защото кой можеше да предвиди, че те ще действуват така?) — ето кое накара русите в края на краищата да вдигнат обсадата и да се откажат както от кампанията, така и от дунавските княжества и от Добруджа. След този голям успех съюзническите генерали, разбира се, пожелаха да го използуват за по-нататъшни операции, обаче съобразно с правилата на същата тази стратегическа система, която те до този момент тъй ефикасно бяха прилагали. И ето че лорд Кардиган поведе британската кавалерия към Дунава в разузнавателен поход, през време на който тя не срещна никакви руси, загуби много коне и не спечели нищо освен болести и подигравки. А генерал Еспинас, известен главно с това, че измени на Националното събрание на 2 декември 1851 г.[285], навлезе със своята дивизия в Добруджа, но единственото, което постигнал, бе, че един-два прекрасни полка бяха наполовина унищожени от холерата и пренесоха заразата в лагера на съюзниците. Последвалата голяма епидемия на холера в лагера на съюзниците във Варна по този начин бе заслужена разплата за техните тънки стратегически комбинации. Войниците загиваха с хиляди, още преди да са видели неприятеля; те умираха като мухи в един лагер, в който, необезпокоявани и несмущавани, имаха възможност да живеят почти в разкош. Последиците от това бяха падане на духа, недоверие към командирите и дезорганизация — не толкова у англичаните, които пострадаха по-малко и които са по-издръжливи, колкото у французите, националният характер на които ги прави по-възприемчиви по отношение на такива влияния, особено ако техните военачалници ги държат в бездействие. Но това, което пролича в бунтовете, които действително избухнаха сред френските войски, бе естествен резултат от ненормалните условия, в които армията съществува от 1849 г. Буржоазията научи френския войник, който я освободи от ужасите на революцията, да се счита за спасител на нацията и на обществото изобщо. Луи Бонапарт го глезеше, виждайки в него силата, която възстанови

империята. С него през цялото време се отнасяха така, че той се научи да заповядва и забрави, че трябва да се подчинява. Внушаваха му, че той стои по-горе от цивилните, и той скоро си въобрази, че поне по нищо не отстъпва на своите началници. Не жалеха никакви усилия, за да го превърнат в преторианец, а историята ни учи, че преторианците не са нищо друго освен изродени войници. Те започват с това, да командуват цивилните, след това се опитват да диктуват своята воля на собствените си генерали и свършват с това, че получават солиден пердах.

Но да видим какво стана във Варна. Когато цели батальони започнаха да падат по горещия пясък, гърчейки се в агонията на холерата, старите войници почнаха да сравняват авантюристите, които сега ги командуват, със старите военачалници, които така успешно ги водеха на времето в онези африкански походи, на които с такова презрение гледат героите на сегашната империя от периода на упадъка[286]. Африка е по-гореща страна от България и Сахара е много по-малко приятно място дори от Добруджа. Но никога през целия период на африканските завоевания смъртността не достигна такива размери, както през време на спокойното лагеруване край Девня, или на леките походи с разузнавателна цел около Кюстенджа. Кавеняк, Бедо, Шангарние, Ламорисиер ги бяха превели през по-големи опасности с много по-малки загуби по времето, когато Еспинас и Льороа Сент-Арно още тънеха в неизвестност, от която можеше да ги измъкне само политическа подлост. Зуавите, най-добрите представители на африканската армия, хората, които бяха воювали най-добре и най-много бяха мирисали барут, се вдигнаха като един и закрещяха: „A bas les singes! Il nous faut Lamoricière" — „Долу маймуните! Искаме Ламорисиер!" Като е узнал за това, негово императорско величество Наполеон III, творецът и душата на сегашното официално маймунско подражание на едно велико минало, сигурно е почувствувал във вика на зуавите „началото на края". Във Варна този вик имаше магическо въздействие. Може да се каже, че той бе главната причина за експедицията срещу Крим.

След опита от кампанията или, по-точно екскурзията, предприета това лято от Галиполи до Скутари, от Скутари до Варна, от Варна до Девня, Аладин и обратно, не може да се очаква, че ще се отнесем сериозно към извъртанията, с които съюзническите главнокомандуващи обясняват защо експедицията, отлагана толкова дълго, бе най-сетне предприета толкова прибързано. Един пример е достатъчен, за да покаже колко струват техните доводи. Твърди се, че отлагането се дължало на това, че не била пристигнала френската обсадна артилерия. Но когато започнаха хо-

лерните бунтове и Льороа Сент-Арно видя, че трябва да пусне в ход главния си коз, и то незабавно, той поиска от Цариград турска обсадна артилерия и снаряжение, които бяха приготвени и натоварени на кораби в много кратък срок; и ако през това време не бе пристигнал френският обсаден парк, те щяха да отплуват и без него. Турската обсадна артилерия обаче бе готова от няколко месеца, което доказва, че всички протакания са били ненужни.

По такъв начин става ясно, че тази бомбастична експедиция в Крим с шестстотин парахода и шестдесет хиляди войници, с три обсадни парка и бог знае какво количество полски оръдия далеч не е добре обмислен резултат от изкусни операции, предварително научно разработени, а само прибързан coup de tête*, предназначен да спаси Льороа Сент-Арно от разправа от страна на собствените му войници. От добрия и отстъпчив старец лорд Раглан съвсем не можеше да се очаква съпротива срещу този план, толкова повече, че всяко по-нататъшно протакане можеше да доведе и неговата армия в същото състояние на недисциплинираност и отчаяние, в което бяха изпаднали вече френските войски.

Иронията на историята, за която говори един германски писател**, се е проявявала не само в миналото, тя се проявява и в съвременните събития, и в настоящия момент нейна жертва е бедният лорд Раглан. Що се отнася до Льороа Сент-Арно, никой никога не го е считал за главнокомандуващ. Той много отдавна е известен като представител на светските мошеници, като стар приятел на крадли и авантюристки, достоен съучастник на човека, когото „дълговете, а не дългът“ тласнаха към Булонската експедиция[287]. Въпреки цензурата парижките клюкари са много добре осведомени за неговата личност и минало. Два пъти разжалваният лейтенант, капитанът, който в качеството си на ковчежник ограби полковата каса в Африка, е много добре известен и каквото и да направи в Крим, неговият най-славен подвиг все пак завинаги ще си остане успешната му експедиция до една лондонска заложна къща с одеялата на хазайката му и последвалото изкусно отстъпление в Париж. Но бедният Раглан, генерал-адютантът на херцог Уелингтън, човекът, побелял от работа върху теорията и тънкостите на щабното ръководство, несъмнено действително вярва в обясненията, които Сент-Арно дава за своите действия. И върху него пада цялата отговорност за странния факт, че цялата кампания бе разработена така научно и проведена тол-

* — необмислен ход. *Ред.*
** — Хегел. *Ред.*

кова изкусно, че десет хиляди души, т. е. почти един от всеки седем войни, умряха, преди да видят неприятеля, и че всички тези грижливо обмислени операции доведоха само до една съвсем прибързана експедиция в Крим в самия край на благоприятния сезон. Наистина няма нищо по-язвително от тази „ирония на историята“.

И все пак експедицията може да излезе успешна. Съюзниците почти заслужават това, тъй като нищо не би могло да предизвика по-голямо презрение към начина, по който те водят войната досега. Толкова шум, толкова предпазливи стъпки, такова изобилие от наука против един враг, който става обект на кампания, която има за цел не неговото унищожение, а запазването на самата нападаща армия! Това би било най-ужасната присъда, която съюзниците могат да произнесат срещу самите себе си. Но те не са още в Севастопол. Те са дебаркирали в Евпатория и Стария форт. Оттук до Севастопол им остават съответно петдесет и двадесет мили. Тяхната тежка артилерия трябва да бъде разтоварена близо до Севастопол, за да се избягнат трудностите на превоза по суша; следователно дебаркирането още далеч не е завършило. Точни данни за силите на русите не са известни, но няма съмнение, че тези сили са достатъчно големи, за да им дадат в много пунктове в непосредствена близост до Севастопол превес над силите на съюзниците. Хълмистата местност и врязващият се близо десет мили в сушата залив ще принудят съюзниците да разтеглят твърде много своите линии, веднага щом се опитат да обсадят крепостта. За един решителен военачалник няма да бъде трудно да пробие тези линии. Ние, разбира се, не знаем какво представляват отбранителните съоръжения на крепостта откъм сушата; но това, което знаем за стария Меншиков, ни кара да мислим, че той не е загубил времето си напразно.

Съобщения на британските вестници и избраното от съюзниците операционно направление ни карат да предполагаме, че първото нападение ще бъде извършено срещу форта, който се намира на един хълм северно от града и господствува над него. Русите го наричат Северная крепость, т. е. Северния форт.

Ако той е построен поне що-годе здраво, той ще може да се съпротивлява дълго. Това е голям четириъгълен редут, построен по полигоналната система на Монталамбер, или системата капониер; при тази система фланговете са защитени от ниски бетонирани укрепления, които са разположени на дъното на рова в средата на всяка страна на квадрата и прострелват рова надясно и наляво. Тези укрепления имат предимството, че не са изложени на прекия огън на неприятеля, докато той не доведе своите траншеи до

самия край на рова. Непосредствената близост на това укрепление до главната крепост позволява то да бъде използувано за настъпателни цели като опорен пункт и база за мощни вилазки и вече самият факт, че то съществува, ще принуди съюзниците да ограничат главните си операции по северния бряг на залива.

Опитът от Бомарсунд ни научи, че за руските крепости не може да се каже нищо определено, преди те да бъдат подложени практически на изпитание. Затова сега не може да се определят дори приблизително шансовете за успех на кримската експедиция. Едно обаче е твърде сигурно: ако операциите се проточат, ако настъпването на зимата предизвика ново избухване на епидемии, ако войските изразходват силите си за прибързани и неподготвени атаки като атаките на русите срещу Силистра, то френската и още по-вероятно турската армия ще изпаднат в онова състояние на разложение, което първата преживя във Варна, а втората е изпитвала неведнъж в Азия. Англичаните сигурно ще се държат по-дълго, но идва един момент, когато и най-дисциплинираните войски не издържат. В това се състои истинската опасност за съюзниците и ако благодарение на съпротивата на русите нещата се развият именно така, обратното натоварване на корабите пред един победоносен враг ще бъде много рисковано начинание. Много е възможно експедицията да се окаже успешна; но, от друга страна, тя може да се превърне във втори Валхерен[288].

Написано от Ф. Енгелс на 18 септември 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4209 от 14 октомври като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

Ф. ЕНГЕЛС

НОВИНИ ОТ КРИМ

Днешният ни брой е изпълнен с вълнуващи съобщения за кръвопролитни боеве в Крим, за завземането на Севастопол, за разрушаването на най-важните му фортове, за унищожаването на голяма част от руската флота, за пълната капитулация на княз Меншиков и за пленяването на остатъците от неговата разбита и почти унищожена армия. Ако тези съобщения отговарят на истината, то вече близо четиридесет години светът не е виждал нито толкова страшно кръвопролитие, нито военни събития с такива важни последици. Що се отнася до точността на тези съобщения, по този въпрос може би ще се хвърли известна светлина, ако отделим внимателно това, което знаем от официални и достоверни източници, от онова, което знаем само от неофициални и съмнителни източници.

Затова ние трябва да разделим съобщенията на две групи — съобщения, които се отнасят до сражението край Алма на 20 септември, и съобщения за завземането на самия Севастопол. Съгласно докладите на лорд Раглан и маршал Сент-Арно на 20 септември съюзническите войски атакували руския укрепен лагер по височините южно от река Алма и принудили русите да отстъпят. Англичаните пленили две оръдия. В своя доклад обаче французите не съобщават нищо за трофеи. Французите загубили около 1 400 души, англичаните — също толкова. Числеността на руските войски се определя на 45 000—50 000, а техните загуби на 4 000—6 000 души. Тези доклади явно са написани под непосредственото впечатление на току-що удържаната победа. Съобщението, че 50 000 руси са участвували в сражението край Алма, противоречи

много на по-раншните сведения, че в целия Крим те имат общо най-много 45 000 души. Две оръдия, пленени в един укрепен лагер, отбраняван от „многобройни тежки оръдия“, изглеждат твърде незначителни трофеи, като се има предвид, че при отстъпление от полски укрепления е почти невъзможно да се спасят оръдията. Обаче още по-знаменателен е фактът, че маршал Сент-Арно не споменава за пленяване на оръдия от французите.

Да допуснем, че Меншиков действително е съсредоточил в укрепения лагер край Алма 45 000—50 000 души. Какво доказва това? Или че той е разполагал с много по-голямо количество войски, отколкото се очакваше, и поради това е бил в състояние да изведе толкова много хора на открито поле; или че севастополските укрепления откъм сушата са толкова слаби, че той не е имал друга възможност да отбранява крепостта, освен като нанесе поражение на съюзниците в открито поле; или, че най-после, той е направил огромна грешка, като е приел сражение в открито поле и е изложил своите войски на деморализиращото влияние на едно решително поражение.

Ако можем да вярваме на предишните съобщения, руският лагер край Алма е наброявал не повече от 10 000 души. Тези войски може да са получили подкрепления, но за да бъдат доведени дори до 25 000—30 000 души, русите е трябвало да направят значителни усилия. Ако те са имали 50 000 души близо до Алма, т. е. на 15 мили от мястото на дебаркирането, то как да си обясним, че те не са нападнали съюзниците още в момента, в който те са дебаркирали?

Местността между Стария форт, където дебаркираха съюзниците, и Севастопол се пресича от три рекички, които със своите дефилета представляват естествени военни позиции. Най-близо до Севастопол минава Чорная, която се влива в източния край на Севастополския залив. Докато Северният форт защищава северния бряг на залива, тази рекичка, или по-точно нейното дълбоко корито, образува нещо като естествен ров източно от града. Това следователно е последната важна отбранителна позиция. Следващата рекичка — Кача — тече от изток на запад на няколко мили северно от Северния форт; и най-после на около 12 мили още по̀ на север тече река Алма. Трудно е да се предположи, че от тези три отбранителни линии, независимо от тактическите предимства, които те могат да представляват и за които не може да се съди от разстояние, русите са избрали първата и най-отдалечена линия за едно редовно сражение, което е можело да реши съдбата на Севастопол. Обаче отсъствието на главните кавалерийски части на съюзниците може да е насърчило русите да изпратят голям

отряд в укрепленията край Алма, тъй като поради своето временно превъзходство в този род войски те не са се опасявали от нападение на неприятелската конница срещу техните флангове. Възможно е за това да ги е подтикнало и съображението, че кавалерията вече няма да може да бъде използувана след обсаждането на Севастопол.

Руското поражение при Алма, ако го разгледаме по-отблизо, губи още повече своето тактическо значение. Русите не обичат откритите окопи. Там, където имат време и където възнамеряват да оказват ожесточена съпротива, те предпочитат закритите квадратни редути. Веднъж проведена атака, артилерията не може да бъде спасена от такива редути. Но дори ония укрепления, наричани на технически език люнети, които са открити от задната страна, почти не могат да спасят артилерията от щурмуващия я неприятел. Защото ако оръдията бъдат изтеглени в момента на атаката, отбраната се лишава от своето оръжие, а ако ровът е вече форсиран, кой ще смъкне оръдията от насипа или площадката, кой ще ги запрегне и ще ги изтегли под близкия огън на неприятеля?

„Оръдията, разположени в укрепления, трябва да се считат за загубени, щом самите укрепления не могат повече да бъдат защищавани. Единственото, което може да се направи, е те да бъдат продадени колкото може по-скъпо."

Така казва генерал Дюфур в своя учебник по полска фортификация. Фактът, че русите са загубили само две оръдия, показва, че лагерът не е бил защищаван до последния човек и че всъщност с атака на нож са били взети не повече от едно-две укрепления. Останалите едва ли са били отбранявани в ръкопашен бой и вероятно са били изоставени, преди щурмуващата колона да е стигнала до рова. Отстъплението на русите изглежда е било извършено в пълен ред под прикритието на тяхната кавалерия и те са имали предимството, че конните части на съюзниците не са можели да се прехвърлят бързо през Алма и дефилето. Защото фактът, че те са запазили цялата си артилерия, е достатъчно доказателство за това, че те са прекъснали сражението, преди някакъв силен удар да е разстроил техните редове.

Това е всичко, което знаем за победата, удържана на възвишенията южно от Алма — победа, която бе оповестена в Англия на 1 октомври сред салюти и камбанен звън; победа, за която лордмерът* под звуците на фанфари съобщи в борсата в събота, 30 септември, в 10 часа вечерта; победа, която бе приветствувана в театралните зали и която лондонският „Times" обяви за резул-

* — кметът на Лондон. *Бълг. ред.*

тат от молебена, отслужен от кентърберийския архиепископ! Кореспондентите съобщават, че Сент-Арно не е можал да се качи на коня си. Историците разказват същото за Наполеон през време на битката при Ватерло. Възможно е победата при Алма да се дължи на същите обстоятелства, както и поражението при Ватерло.

Да преминем сега към втората група още по-вълнуващи съобщения, които се отнасят до завземането на Севастопол. Първото съобщение за това събитие бе получено в Лондон от Букурещ с телеграма, носеща дата 28 септември. В него се казваше, че Севастопол е паднал в ръцете на съюзниците след комбинирана атака откъм морето и сушата. Това съобщение било получено от един френски параход, който бил изпратен с това известие от Севастопол за Цариград и който срещнал в морето друг френски параход, отиващ за Варна. Ако, както се твърди, крепостта е била завзета на 25 септември, новината за това е можела да стигне във Варна през нощта на 26-и срещу 27-и и да се получи в Букурещ на 28-и по обед, тъй като разстоянието между Варна и Букурещ възлиза на малко повече от 100 мили и обикновено се взема от куриерите за 24 часа. Върху това съобщение именно се основаваше обръщението на Бонапарт до Булонския лагер, което ние привеждаме на друго място във вестника. Но оказва се, че до 30 септември в Букурещ не е пристигнал никакъв куриер. Второто съобщение за падането на Севастопол, което се отличава поне с известна правдоподобност от топографска гледна точка, е било изпратено от Букурещ едва в същия ден, в който Бонапарт прочете своето обръщение. Тази телеграма, получена от австрийското правителство на 1 октомври в 6 часа вечерта и предадена на „Times“ от австрийския посланик в Лондон на 3 октомври, е публикувана в „Moniteur“ от същата дата със следния коментар:

„Това съобщение е предадено на френското правителство от г. де Буол, който възложил на г. Хюбнер да поздрави френския император от името на австрийския император със славната победа, удържана от френското оръжие в Крим.“

Трябва да се отбележи, че това важно съобщение се основава изцяло върху устното донесение на един куриер, който бил изпратен от Цариград при Омер паша и който, не заварвайки Омер паша в Букурещ, заминал за Силистра, където се намирал тогава щабът на Омер паша. По думите на този куриер Севастопол бил завзет, 18 000 руси били убити, 22 000 пленени, фортът Константин бил разрушен, останалите фортове и 800 оръдия — пленени, шест руски военни кораба — потопени, а княз Меншиков се бил

оттеглил навътре в залива с оцелелите кораби и заявил, че по-скоро щял да ги вдигне във въздуха, отколкото да се предаде. Съюзниците му били дали 6 часа да размисли. Цариград щял да бъде илюминиран в продължение на десет дни.

Ако се съди по руските фортификации на Аландските острови и след успеха на съюзниците при Алма, капитулацията на Севастопол за един срок от около две седмици не изглежда невероятна. Но можем ли да си представим, че една армия от 50 000 души, която, след като загуби едно сражение, благополучно успя да спаси почти цялата си артилерия и начело на която стои един от най-смелите руски командири, проявили се през време на тази кампания, можем ли да си представим, че такава армия ще сложи оръжие след първото нападение срещу града? Но в тази война станаха такива невероятни и необикновени събития, че ние трябва да бъдем готови „да вървим от изненада към изненада", подобно на Наполеон, когато в 1807 г. получаваше телеграмите на Себастияни от Цариград. През цялата тази война съюзниците направиха всичко, за да си подготвят небивало поражение. Защо тогава съдбата да не им донесе с нищо несравним триумф? Историята, която винаги крие в себе си зрънце ирония, може би е пожелала да поднесе на света такова странно зрелище като заточаването в скромна кула край Босфора на онзи стар московски Родомонт[289], който само преди една година напусна столицата на „умиращия човек" с гордата увереност, че ще може да погълне цялата му империя. Какво жестоко наказание за гордия и надменен Меншиков, подстрекателя и инициатора на тази война, да се върне в Цариград като пленник!

Ако турският куриер е казал истината, историята на кримската кампания може да бъде резюмирана с твърде малко думи: на 14 и 16 септември армията дебаркира при стария форт, без да срещне съпротива; на 19-и тръгва на поход; на 20-и спечелва сражението при Алма и на 25-и завзема Севастопол.

Следващият параход от Ливерпул „Африка" заминава направо за Ню Йорк, без да се отбива в Халифакс. Той едва ли ще пристигне преди петък и ние не можем да се надяваме да получим по-рано каквито и да било достоверни сведения по този крайно интересен въпрос. Засега вероятно ще бъде общоприето да се взема за истина цялата история на турския куриер и ние се надяваме, че ония, които я приемат така, няма да изпаднат в унизителното положение, в което изпадна по този повод в Булон нашият приятел Луи Бонапарт. Както нашите читатели ще могат да видят от други съобщения в нашия вестник[290], на състоялия се една сутрин военен парад императорът оповестил тази новина с

твърде мелодраматичен стил и с ясните и категорични думи: Sébastopol est prise*. Съобщавайки това, той навярно си е въобразявал, че е истинският Наполеон, оповестяващ голяма победа на своите войски. За голямо съжаление на племенника неговият чичо никога не изпитваше нужда да оповестява своите победи; той сам се сражаваше начело на своите войски и неговите войници, виждайки как врагът бяга, не се нуждаеха от никакви потвърждения. За още по-голямо съжаление съобщението, което Луи Бонапарт не се въздържа да направи, още същата вечер било поставено под съмнение от булонския супрефект; той разлепил по стените обявление, че се било получило някакво съобщение за завземането на Севастопол, но че за неговата достоверност не можело да се гарантира. По такъв начин императорът на французите е бил поправен от собствения си суперфект в Булон! Твърде забележително е също, че последният получен от нас брой на официалния вестник на френското правителство от 3 октомври не потвърждава съобщението за великото събитие. Все пак то може да се окаже истина и ние с напрегнат интерес чакаме точна информация.

Написано от Ф. Енгелс на 2 октомври 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4211 от 17 октомври 1854 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

* — Севастопол е взет. *Ред.*

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

СЕВАСТОПОЛСКАТА МИСТИФИКАЦИЯ

Англичаните имат един израз — „да хванеш татарин". Случи се така, че не само англичаните, но и французите и австрийците се оставиха да бъдат хванати от татарин*. Нека ни бъде простено, ако изразим сега известно задоволство, че „Tribune" и онези от неговите читатели, които внимателно следят хода на сегашната кампания в Крим, не се оставиха да бъдат хванати заедно с другите.

Когато до нас стигна за пръв път неправдоподобната история за завземането на Севастопол, ние се постарахме да докажем**, изследвайки каналите, по които бе получена тази информация, както и въз основа на данните на военната наука, че победата при Алма, колкото и решителна да е била тя, едва ли може толкова скоро да бъде последвана от капитулацията на укрепения град — който е главният обект на цялата кампания. Същевременно, както ни се струва, ние установихме факта, че съюзниците изобщо не са удържали никаква решителна победа, тъй като русите са отстъпили в пълен ред с всичките си оръдия. И, най-после, ние специално подчертахме обстоятелството, че всички подробности на това съобщение, които не се съдържат в официалния доклад за сражението при Алма, са основани изключително върху устния разказ на един куриер, изпратен при Омер паша със запечатана поща. Затова за нас изобщо не бе изненада да научим, че потресаващата новина за „падането на Севастопол" не е нищо

* Игра на думи: Catch a Tartar" — „да станеш жертва на този, когото сам преследваш"; „Tartar" — „татарин", така турците наричали военните или дипломатическите куриери. *Ред.*

** Виж настоящия том, стр. 513—518. *Ред.*

друго освен изопачено от въображението съобщение за победата при Алма, донесено в Букурещ от един склонен към шеги куриер, оповестено в Булон от склонния към театрални ефекти Луи-Наполеон и прието на вяра отначало докрай от английския бакалин, този забележителен екземпляр на човешкия род. Английският печат общо взето се показа достоен представител на тази класа и изглежда, че в Англия е достатъчно да произнесеш думата Севастопол, за да накараш всички да изпаднат в телешки възторг. Нашите читатели може би помнят, че в края на последната сесия на парламента лорд Джон Ръсел заяви, че разрушаването на Севастопол влиза в плановете на английското правителство; макар тази декларация да бе оттеглена още на същото заседание, все пак благодарение на нея в продължение на пет часа — да се изразим с думите на г. Дизраели по този повод — уважаемите депутати бяха в телешки възторг. Лондонският „Times“ е публикувал досега не по-малко от девет уводни статии, написани bona fide или mala fide* все в същия възторжен дух; и всичко това, изглежда, с единствената цел да бъде тласнат сър Чарлз Нейпир към прибързани действия против Кронщад или Свеаборг. Сякаш опиянен от слава и от постигнатите успехи, този вестник вече започна да обсипва със снаряди — разбира се, въображаеми — пруските брегове на Балтийско море, както и краля-бомба в Неапол и великия тоскански херцог в Ливорно. Този вестник всъщност е готов да воюва с целия свят, включително, разбира се, и с „останалото човечество“.

За действителното състояние на бреговите укрепления на Севастопол знаем много малко, за да можем що-годе положително да предвиждаме колко дълго би могла да се задържи тази крепост. Успехът при Алма дава почти сигурни основания да се смята, че Севастопол ще бъде завзет, тъй като той несъмнено е повдигнал бойния дух на съюзническите войски и ще послужи като добро профилактично средство срещу болестта — този най-опасен враг на съюзниците в Крим, с който, както се съобщава, те вече са се сблъскали. Но абсурдно би било да се предполага, че съюзниците ще могат да влязат в Севастопол тъй лесно, както биха влезли в едно кафене.

След грандиозната мистификация със съобщението за завземането на тази крепост, за 30 000 убити и ранени и 22 000 пленници — мистификация, която няма равна на себе си в историята, — можеше да се очаква, че автентичните официални документи поне ще съдържат ясна и пълна информация. Но докладът,

* — добросъвестно или недобросъвестно. *Ред.*

публикуван на 5 октомври в Лондон в извънредно издание на „Gazette" и напечатан днес на колоните на нашия вестник, в последна сметка не е лишен от двусмислени изрази. Всъщност много неща в него будят недоумение — нещо, което трябва да се обясни с обстоятелството, че този доклад изхожда от лорд Стратфорд де Редклиф, представител на Палмерстоновата дипломатическа школа. Първо, в доклада се казва, че той бил изпратен в Англия от Букурещ на 30 септември в 3½ часа след обед, докато лорд Редклиф му поставя дата Цариград, 30 септември, 9½ часа вечерта; излиза, че докладът е бил получен в Букурещ шест часа, преди да бъде изпратен от Цариград. По-нататък в съобщението не се казва нито дума за това, което е ставало в Крим между 20 и 28 септември, а само се съобщава, че

„на 28 септември сутринта армиите на съюзниците разположиха своята операционна база в Балаклава и се готвеха за незабавен поход срещу Севастопол. „Агамемнон" (на борда на който се намира адмирал Лайънс) и други военни кораби се намират в Балаклавския залив. Това място е много удобно за разтоварване на обсадния парк".

Смятайки това съобщение за достоверно, английският печат естествено направи извода, че съюзническите войски, преминавайки Белбек и Северния край, са преодолели височините в тила на Севастополския залив и са напреднали по права линия до Балаклавския залив. Тук трябва да се отбележи, че от военна гледна точка е недопустимо една армия, овладяла господствуващите над Севастопол височини, да се спусне спокойно по обратния им склон и да измине единадесет мили до друг залив с единствената цел „да си създаде там операционна база". От друга страна, напълно допустимо е адмирал Лайънс с част от ескадрата да заобиколи нос Херсонес, за да осигури на съюзниците пристанище за евентуална евакуация, намиращо се близо до Севастопол и същевременно приспособено за разтоварване на обсадната артилерия, която, както ние винаги сме твърдели, дотогава все още не е била разтоварена. Разбира се, оръдията не са можели да бъдат разтоварени без прикриващ отряд, който или е бил отделен от главните сили на армията след дебаркирането при Стария форт, или се е състоял от една част от резервите, пристигнали по море от Цариград и Варна.

По-нататък в доклада се съобщава, че

„княз Меншиков се е появил начело на 22 000-на войска и очаква подкрепления".

От това английските вестници заключават, че от 20 до 28 септември русите са загубили в боевете 25 000—30 000 души, пред-

полагайки, подобно на лорд Раглан, че в сражението при Алма те са имали 45 000—50 000 войници. Ние и по-рано вече сме заявявали*, че prima facie** не повярвахме на тези цифри, и през цялото време сме считали, че княз Меншиков разполага за военни операции с не повече от 25 000 войници; сега става ясно, че нашата оценка се схожда с данните, които руснте дават в своите съобщения.

В доклада се казва още, че „крепостта Анапа е изгорена от русите. Нейният гарнизон е на път за театъра на военните действия". Ние не можем да вярваме в истинността на това съобщение. Ако княз Меншиков иска изобщо навреме да получи каквито и да било подкрепления, много по-целесъобразно е да ги извика от Перекоп, а не от Анапа, която отстои на близо двеста мили от Крим; ако пък той не разчита да получи подкрепления от Перекоп, много глупаво би било от негова страна да вика от другия край на Черно море анапския гарнизон и по този начин да жертвува освен Севастопол и последната крепост на русите в Кавказ. И така ние виждаме, че въпреки цялата „информация", която се съдържа в този официален доклад, ние все пак трябва да разглеждаме сражението при Алма като единственото голямо събитие, чиято достоверност е установена. Подробно описание на това събитие обаче все още липсва и херцог Нюкясъл вече предупреди британската публика, че такова описание не трябва да се очаква преди понеделник, 9 октомври. Всичко, което узнахме в допълнение на официалния телеграфен доклад на лорд Раглан, се свежда до следното: героят на лондонската заложна къща маршал Сент-Арно в деня на сражението е бил „неразположен" (случвало ли се е нещо подобно с други герои?), главното командуване е било в ръцете на лорд Раглан, англичаните са загубили не 1 400, а 2 000 души, от които 96 офицери, и в Цариград вече са пристигнали шест парахода с ранени.

Движенията на армията на Омер паша, която се насочва от Букурещ и Влашко през Русе, Силистра и Олтеница към Черноморското крайбрежие, изглежда потвърждават слуховете, че командуването на съюзниците в Крим е поискало подкрепления. Но това отстъпление на турците от Влашко може да се обясни и с желанието на Австрия да ги държи по-далеч от всички пътища към Бесарабия, с изключение на непроходимия път през Добруджа.

Въпреки нечуваната доверчивост на английската публика, за която тя ни даде такива убедителни доказателства, трябва да се

* Виж настоящия том, стр. 513—514. *Ред.*
** — на пръв поглед, в случая: още от началото. *Ред.*

отбележи, че всеобщият ентусиазъм много малко засегна лондонската борса, където покачването на курса на акциите нито веднъж не надвиши 5/8 процента. Междувременно в Париж държавните облигации са се покачили веднага с $1^1/_2$ процента, но и това покачване е нищожно в сравнение с 10-процентното покачване след поражението при Ватерло. Следователно, ако тази мистификация е била измислена за спекулативни цели, което е напълно възможно, тя съвсем не даде големите резултати, на които вероятно са разчитали нейните инициатори.

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс на 5—6 октомври 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4215 от 21 октомври 1854 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

СЕВАСТОПОЛСКАТА МИСТИФИКАЦИЯ. — ОБЩ ПРЕГЛЕД

Лондон, петък, 6 октомври 1854 г.

Възбуждението и напрежението, които англичаните преживяха тази седмица, не се поддават на описание. В събота пред борсата, под звуците на фанфари, лордмерът оповести съобщението за победата при Алма, а из цялата страна се разпространи лъжливата новина за падането на Севастопол. Целият свят бе измамен. Наполеон уведоми за това щастливо събитие своята армия в Булон, английските и френските вестници публикуваха уводни статии за него, австрийският император поздрави френския император и английската кралица с победата, но предпазливо не спомена за Севастопол; бяха запалени празнични огньове и дадени оръдейни салюти. Ние скоро получихме съобщението, което бе дало повод за тази радост и ликуване; неговите източници в действителност се оказаха от твърде съмнително естество. В Букурещ пристигнал един „татарин", както турците наричат куриерите, с поща от Цариград за Омер паша, но тъй като генералът отсъствувал, пакетът му бил препратен неразпечатан — затова ние не знаем неговото съдържание. Но куриерът разказал, че в момента на неговото заминаване от Цариград в града били устроени илюминации и била дадена заповед те да траят десет дни. Оттук той заключил, че Севастопол е завзет, и съобщил веднага такива подробности, каквито всеки турски или лондонски пощаджия би разказал в кръчмата. Той споменал за 18 000 убити руси и за пленяването на 200 оръдия — макар във фортовете да има над 500; разбира се, 22 000 руси са били пленени — тъй като е известно, че гарнизонът наброява около 40 000 души. Най-напред флотата била пленена, след това пък част от нея била унищожена,

а княз Меншиков възнамерявал да се вдигне във въздуха с останалата част и т. н. и т. н.

Но изглеждаше доста странно, че лорд Редклиф не е съобщил за такова важно събитие на консула в Букурещ и че френското правителство не е получило никакво донесение. Все пак новината бе прекалено хубава, за да не ѝ повярват, и затова ѝ повярваха. Наистина на следващия ден от С.-Петербург дойде съобщение, в което се споменава за едно донесение на княз Меншиков от 26 септември, че след сражението при Алма той отстъпва по направление на Симферопол. Но вместо да се откажат веднага от приятното заблуждение относно падането на Севастопол, вестниците решиха, че има печатна грешка и че в действителност донесението е от 20 септември. Днес английското обществено мнение отрезня: неправдоподобното съобщение за завземането на една голяма крепост без обсада се оказа жестока мистификация, която ще накара вестниците в бъдеще да бъдат по-предпазливи.

В Испания са станали безредици не само в Малага, където, както отбелязах в една от последните си статии, републиканската партия е много силна, но дори и в Логроньо, където е живял дълги години Еспартеро; телеграфът съобщава, че в Хаен е бил разкрит републикански заговор и инфантът дон Енрике, брат на палоумния съпруг на кралицата, е заточен на Балеарските острови. Но възбуждението, предизвикано от новината за Севастопол, е толкова голямо, че никой не обръща внимание на събитията в Испания.

В Дания на 2 октомври е бил открит парламентът. Тронното слово на краля е прозвучало като предизвикателство към камарата. То е било посрещнато с освиркване и възгласи в чест на конституцията. „Frankfurter Journal" повторно съобщава, че съюзническите държави са решили да ревизират прословутия договор от 8 май 1852 г.[291], съгласно който наследяването на датския престол в края на крайщата преминава към руския император. Уркарт непрекъснато обръщаше вниманието на публиката върху този дискредитиращ европейската дипломация документ и неговите усилия най-после изглежда са се увенчали с успех. Този ход на западните държави, ако изобщо може да се вярва на подобен слух, има чисто и просто следната цел: чрез повторното повдигане на въпроса да се застави Прусия, която на времето не се присъедини към гореспоменатия договор, да сключи съюз със западните държави. Заслужава внимание фактът, че Палмерстон наричаше този договор, както и договора от 1840 г., мярка, насочена против Русия, докато неговото ревизиране в настоящия момент трябва да се схваща като враждебен акт по отношение на Русия.

Съобщава се, че Австрия е изпратила в С.-Петербург нота, с която предлага още веднъж четирите условия като основа за мира и изтъква, че отхвърлянето им от царя ще се счита от Франц-Йосиф за casus belli*. Това е един от резултатите от победите, удържани в Крим.

Следващите по-долу бележки, направени по повод една статия, публикувана неотдавна в „Economist“, привеждаме от търговския циркуляр на фирмата Смит и Чарлз:

„От всички декларации или намеци, направени откакто е започнала войната, най-важни от гледна точка на търговията с Русия са тези, изложени от „Economist“ миналата събота. *Трябва да се има предвид, че този седмичник е собственост на един от секретарите на държавното съкровище* (г. Уилсън) *и затова бележките, към които ние искаме да обърнем внимание, трябва да се смятат за полуофициални.* Като излага положението на петербургската борса и доказва, че в резултат на нашата търговия с Прусия последната неизбежно предоставя британско злато на Русия за нейните военни цели; като заявява, че нашето правителство е предвиждало всичко това, но е счело това положение на нещата за по-малката от двете злини, „Economist“ по-нататък заявява, че след падането на Севастопол „ние ще бъдем абсолютни господари на Черно море, на неговите брегове и на Дунава. Но през това време Русия може да заеме такава позиция, която ще бъде неуязвима за нашите оръжия и благодарение на която ще може да изпробва търпението на Англия. Тъй като тогава Русия ще бъде уязвима само в своята търговия, може да възникне въпросът, няма ли нашите национални интереси да наложат в най-близко време друга политика в сравнение с тази, към която сме се придържали досега. Ние ще открием, че напразно блокираме пристанищата, докато нашите стоки намират бърз пласмент чрез съседните страни и докато позволяваме на Прусия да трупа печалби от посредничество, в резултат на което нашата блокада на руските брегове може да бъде толкова лесно заобиколена, и т. н. и т. н.... Ако поради това по съображения на висша политика“ — заключава „Economist“ с твърде тревожно предупреждение, — „стане необходимо да бъде отново разгледан въпросът за засилването на блокадата и ограничаването на търговията, както сухопътната, така и морската, и т. н... не би било зле ония, които са склонни да се впущат в такива рисковани предприятия“ (като снабдяването на руските с капитал, за да купуват през зимата стоките, които подлежат на доставяне през следващата година), „да имат предвид, че може би през втората година на руската кампания ще се наложи да се води съвсем различна политика от тази, която се смяташе за най-разумна и подходяща през първата година“.

Едва ли е необходимо да подчертаваме извода от всичко това (ние сериозно препоръчваме на нашите приятели да разгледат внимателно съдържанието на цялата статия), а именно, че съюзническите държави са решили — като единственото средство да доведат войната докрай — да забранят през идната година сухопътната търговия; а за да попречи на капиталистите да се впуснат в търговия, която тогава ще бъде забранена, правителството много разумно е разрешило на един от секретарите на държавното съкровище да запознае нашите търговци с неговите намерения достатъчно навреме, за да предотврати сериозните последици, които иначе биха могли да възникнат. В събота цените на сланината се стабилизираха малко под цените от петък. Вероят-

* — повод за война. *Ред.*

но, ако не беше споменатата от нас статия в „Economist", цените щяха да паднат днес под влияние на новините за Севастопол, тъй като съществува мнение, че падането на тази важна крепост ще принуди императора да прояви отстъпчивост. Ние обаче сме на тъкмо противоположното мнение, а именно, че тази катастрофа може само да ожесточи царя и да го накара да търси реванш в друго направление. Съвсем сигурно е, че докато не бъде заставен да отстъпи от собствените си големи градове, той не може да се счита за окончателно победен, а той е заложил в играта твърде много, за да отстъпи, докато не бъде доведен до крайност. Затова ние смятаме, че тази война може да се проточи няколко години, освен ако действително се приеме курсът, който по мнението на „Economist" съюзниците възнамеряват да следват".

„Moniteur" от 5 октомври съобщава, че Барбес, който през последните три години беше заточен на Бел-Ил, е бил освободен без всякакви условия по заповед на Бонапарт въз основа на едно писмо, в което той изразява пламенните си надежди за победата на цивилизацията на декемврийския преврат над московската цивилизация[292]; впрочем, първата от тях се прояви неотдавна в Атина, възкресявайки спомена за юнските дни от 1848 г.: френските военни арестуваха там един „неблагонадежден" издател на вестник, изгориха неговите книги и документи, а него хвърлиха в затвора. Отсега нататък Барбес престава да бъде един от революционните водачи на Франция. Изразявайки своите симпатии към френските войски, независимо от това, за каква кауза и под чие командуване те се сражават, той безвъзвратно се е приравнил с московците, споделяйки тяхното безразлично отношение към целта на техните кампании. Барбес и Бланки дълго време си оспорваха първенството за истинското ръководство на революционна Франция. В съгласие с правителството Барбес непрестанно клеветеше Бланки и хвърляше подозрения върху него. Неговото писмо и заповедта на Бонапарт решават въпроса, кой от тези двама души е ръководителят на Революцията и кой не[293].

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс на 5—6 октомври 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4215 от 21 октомври 1854 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

Ф. ЕНГЕЛС

СРАЖЕНИЕТО ПРИ АЛМА

Официалните съобщения за сражението при Алма най-после се получиха и в днешния брой на нашия вестник ние печатаме докладите на командуващите, кореспонденциите на английските журналисти, които са били свидетели на сражението, и докладите на няколко морски офицери. Всички те потвърждават по всички важни точки изводите, които ние направихме въз основа на първите телеграфни съобщения за тази битка. Както изглежда, фактите са били следните:

На около три мили от морето река Алма прави завой във вид на полумесец, роговете на който са обърнати на север. Южният бряг на реката, образуван в по-голямата си част от скали, високи около 300 фута, представлява тук амфитеатър, който се спуска повече или по-малко полегато към реката. Този склон, защитен от дясно и отляво от отвесните скали, които образуват ръбовете на платото, русите избрали за своя позиция. В случай на поражение тяхната превъзхождаща конница винаги би могла да прикрие отстъплението по равната повърхност на платото, по което освен това почти навсякъде би могла да се изтегли и артилерията. На половината път от платото до реката склонът образува нещо като тераса, на която русите разположили главните сили на своята пехота, защитени отляво от стръмни скали, които се считат за непристъпни, а от дясно от също тъй стръмни скали, от един редут на терасата и от тежка анфиладна батарея на господствуващите височини. Адмирал Хамлен твърди, че тази батарея се състояла от дванадесет 32-фунтови оръдия; но как толкова тежки оръдия са могли да бъдат откарани при отстъплението —

а това несъмнено е станало, — си остава тайна, която този офицер не разкрива.

Пресечената от лозя и скали местност пред руските позиции благоприятствувала отбраната, задачите на която още повече се облекчавали от abattis* и други изкуствени прегради; впрочем, поради липсата на дървен материал в тази местност последните едва ли са били особено страшни. На високото плато, зад руските войски и на двата им фланга, били разположени техните резерви и кавалерията. Техните предни части били разположени отвъд реката Алма и заемали селата Алма и Бурлюк.

Съюзниците се насочили срещу тази силна позиция на 20 септември, като французите се намирали на дясното. а англичаните на лявото крило. Рано сутринта френската дивизия на генерал Боске (2-а дивизия) с осем турски батальона била изпратена по брега на морето със задача да се изкачи оттам на скалите под прикритието на корабните оръдия и по такъв начин да заобиколи левия фланг на руските войски. Англичаните трябвало да извършат аналогично движение срещу дясното крило на противника. Корабите обаче не можели да ги прикриват, а на платото срещу тях била съсредоточена главната маса на неприятелската кавалерия, така че тази част от плана за атака не била изпълнена. Междувременно французите под командуването на Боске успели да се изкачат на скалистия ръб на платото и докато руските войски на тази височина били обстрелвани от тежките оръдия на параходите, 3-а френска дивизия под командуването на принц Наполеон се насочила фронтално срещу лявото крило на русите. Малко по-нататък центърът и дясното крило на руската армия били атакувани от англичаните. Редом с дивизията на принц Наполеон се движела 2-а английска дивизия под командуването на сър де Лейси Еванс, който възглавяваше британския легион в Испания през време на карлистката война[294]. Той бил поддържан от генерал Ингланд (3-а дивизия), а на крайния ляв фланг на войските на съюзниците се намирала английската лека дивизия под командуването на сър Дж. Браун, която била поддържана от гвардейската дивизия под командуването на Кембриджкия херцог. Резервът (4-а дивизия и кавалерийската дивизия, командувани съответно от сър Дж. Каткарт и от граф Лукан) маневрирал в тила на лявото крило, за да попречи на всеки опит на неприятеля да обходи фланга.

Отличителна черта на това сражение, изглежда, е било това, че неговата първа фаза — престрелката по цялата линия, под

* — засеки. *Ред*

чието прикритие са били извършени маневрите, които действително са имали решаващо значение — е била много краткотрайна. И наистина позицията на русите е била така ясно очертана, а мощната им артилерия така разположена, че всяка по-продължителна престрелка е щяла да бъде не само безполезна, но и направо вредна за съюзниците. Изглежда, че французите са били принудени да се изложат за известно време на този унищожителен огън, тъй като англичаните се движели последни; но след като издържали това, колоните на французите и разтегнатата верига на англичаните почнали бавно, но сигурно да напредват по труднопроходимата местност, която лежала пред тях, изтикали русите от селата Алма и Бурлюк (последното било изгорено от отстъпващите войски, за да попречат на съюзниците да го използуват за прикритие), преминали реката и без много протакания се устремили към височините. Тук сражението, което се водило на много места, в лозя, между скали и засеки, напомняло боевете между Верона и Кастилионе в 1848 г.[295] Правилно движение напред било невъзможно; в гъста безредна маса стрелците, които в повечето случаи действували независимо един от друг, си пробили път до първата тераса, където ги чакали руските войски. Междувременно генерал Боске успял да установи една от своите бригади на платото, откъдето застрашил лявото крило на руската армия; на помощ му била изпратена една бригада от 4-а дивизия (командувана от Форе), докато 2-а бригада на Форе поддържала дивизията на Наполеон. Така французите заели една позиция, която сериозно застрашила лявото крило на руската армия. На десния фланг на русите сър Джордж Браун завзел руския редут, който бил ключът за тази част от руската позиция на терасата; и макар едно настъпление на руския резерв от височините да изтикало временно англичаните, една атака на шотландците (дивизията на Кембриджкия херцог) окончателно им осигурила това укрепление. По такъв начин лявото крило на руската армия било заобиколено, а дясното ѝ крило било разбито. Центърът, атакуван в целия му фронт, можел само да отстъпва нагоре по склона по посока на платото, където русите били осигурени срещу сериозно нападение от присъствието на тяхната кавалерия и конна артилерия в една местност, извънредно удобна за действията на тези два рода войски. При все това на левия фланг на руските войски, изглежда, станало известно объркване в момента, когато Боске го заобиколил; френските съобщения по този повод са единодушни и напълно се потвърждават от факта, че каляската на Меншиков е попаднала там в ръцете на французите. От друга страна, обстоятелството, че русите успели да изтеглят цялата си артилерия,

включително дори и тежките обсадни оръдия на батареята на дясното крило (французите не пленили нито едно оръдие, а англичаните само три, и то навярно свалени от лафетите), показва, че отстъплението общо взето е било извършено в пълен ред; то свидетелствува и за мъдрото решение на Меншиков да прекрати борбата, веднага щом везните се наклонили на страната на противника.

Както изглежда, съюзническите войски са се сражавали много храбро. Историята познава малко такива сражения, които се състоят от почти непрекъснато, бавно, но неотклонно движение напред, но при които липсват ония превратности и епизоди, които придават такъв драматичен интерес на повечето големи сражения. Този единствен факт е достатъчен, за да докаже поне, че съюзниците са имали значително числено превъзходство и че в своите доклади съюзническите генерали са оценявали прекомерно високо числеността на русите. Ние ще се върнем на този въпрос след малко.

Пълководческото изкуство на съюзниците е било добро, но те са се надявали не толкова на изобретателността на своите генерали, колкото на храбростта на своите войски и на поддръжката на флотата. Това е било, така да се каже, обикновено, домашно сражение с чисто тактически характер, лишено в необикновена степен от всякакви стратегически черти. Фланговата маневра на Боске е била твърде естествена идея и е била добре изпълнена от войниците от африканския легион, приучени да извършват подобни маневри в дефилетата на Атласките планини. Британците са направили пробива в дясното руско крило, сражавайки се непринудено и упорито, и тяхната задача навярно е била улеснена от доброто маневриране на полковете и бригадите; монотонността на британското настъпление в две последователни стрелкови вериги е била нарушена само от естествените препятствия, а не от сложни маневри, имащи за цел да измамят противника или да го изненадат.

Княз Меншиков е избрал добре своята позиция. Но той, изглежда, не е използувал напълно своята конница. Защо не е имало конница на левия фланг, за да изтика надолу по скалите изолираната бригада на Боске, още щом тя е започнала да се строява? Прекратяването на сражението, извеждането на войските от зоната на огъня, изтеглянето на артилерията и цялото отстъпление, изглежда, са били извършени твърде умело и те правят чест на неговото пълководческо майсторство повече, отколкото победата — на пълководческото майсторство на съюзническите генерали.

Що се отнася до участвувалите в сражението въоръжени сили, съюзниците са имали на полесражението три френски и че-

тири английски дивизии освен артилерията, при което една френска и една английска дивизия и цялата кавалерия са оставали в резерв, без да се смятат осемте турски батальона, изпратени в подкрепа на Боске, но пристигнали след боя. Тъй като французите оставиха във Варна по-силни поделения и понесоха там по-големи загуби, отколкото британците, може да се смята, че в деня на сражението дивизиите са били почти равни по численост — всяка френска дивизия е имала около 6 000, а всяка английска — около 5 500 души. При това положение в сражението фактически са участвували около 40 000 пехотинци с един резерв от около 16 000 души, включително и турците, което, изглежда, отговаря на съобщенията за силите на експедицията без болните и откомандированите отряди. Според маршал Сент-Арно руската армия се състояла от две пехотни дивизии — 16-а и 17-а — с две бригади резерв (войници в отпуск, извикани на служба) — 14-а и 15-а — и освен това от 6-и стрелкови батальон. Това би правило четиридесет и девет батальона, ако бригадите са имали пълен брой батальони. При 700 души във всеки батальон (в тази война те не са били повече, макар в унгарската кампания един батальон да наброяваше петдесет души повече) биха се получили общо 34 300 души. Но тази цифра представлява приблизително онова количество редовни сухопътни войски, което по нашите сведения се намира изобщо в Севастопол и неговите околности, а твърде вероятно е поне пет или шест батальона да са били оставени за гарнизон в тази крепост. И така, силите на русите се свеждат до 30 000 души пехота и тази цифра може да се смята за приблизително точна. Твърди се, че конницата им наброявала 6 000 саби, но, разбира се, много от тях са били просто казаци. Това явно превъзходство на силите на съюзниците лишава победата от прекомерната слава, която, както нашите читатели ще видят от публикуваните от нас извадки от английските вестници, се опитват да ѝ припишат. Храброст, както изглежда, е била проявена в еднаква степен и от двете страни и, разбира се, колкото и да се надуват съюзническите генерали със своята победа, на тях изобщо не им е дошло на ум след този свой успех да се насочат направо срещу Севастопол без никакво протакане и без да срещат съпротива, с развети знамена и военна музика.

Резултатът от сражението, макар и в морално отношение да има голямо значение за съюзниците, едва ли ще предизвика дълбоко униние в руската армия. Това отстъпление прилича на отстъпленията при Лютцен или Бауцен; ако Меншиков от своята фланкираща позиция в Бахчисарай успее да примами съюзниците след себе си също тъй ловко, както Блюхер преди сражението

при Кацбах[296], съюзниците все още ще имат възможност да се убедят, че такива безплодни победи не носят голяма полза на победителя. Меншиков все още застрашава техния тил с големи сили и докато те не му нанесат поражение още веднаж и не го изтикат окончателно, той ще си остане страшен противник. Сега почти всичко ще зависи от това, кога ще пристигнат подкрепления от резерва на съюзниците, от една страна, и от руските войски в Перекоп, Керч и Анапа, от друга. Който успее *пръв* да получи числен превес, той ще може да нанесе сериозен удар. Но Меншиков има предимството, че може по всяко време да избегне една атака чрез отстъпление, докато съюзниците са приковани към мястото, където се намират техните складове, лагери и обози.

В момента Севастопол, макар и обсаден от една страна, не изглежда застрашен, тъй като превъзходството на съюзническите сили не е толкова голямо, че да им позволи да се сражават на два фронта. Но ако — а това почти се потвърждава от телеграмата от „Ниагара", която получихме снощи от Халифакс*, — съюзниците получат подкрепление от 20 000 души, преди да пристигнат подкрепленията на Меншиков, няколко дни могат да се окажат решителни. Не може да се очаква такава крепост като Севастопол, ако бъде сериозно и енергично атакувана, да успее да се задържи две седмици срещу открити траншеи. Целият резерв на съюзниците е отплувал от Варна и е трябвало да пристигне на 4 или 5 октомври, но в телеграмата от Халифакс не се споменава за неговото пристигане; следователно във всеки случай едва ли може да се очаква Севастопол да падне преди 16 или 18 октомври. Възможно е активни бойни действия в открито поле да му позволят да се задържи малко по-дълго; но ако Меншиков със своята подвижна армия, която се намира в тила на съюзниците, не удържи над тях някаква решителна победа и ако съюзническите войски не станат жертва на епидемия, Севастопол сигурно ще падне. Ако съдим обаче по приготовленията на русите и по тяхното настроение, можем да бъдем сигурни, че Севастопол ще бъде завзет само след отчаяна съпротива и ужасно кръвопролитие; кървавите подробности на сражението при Алма сигурно ще бъдат надминати от ужасите на щурмуването и завземането на Севастопол.

Написано от Ф. Енгелс на 9 октомври 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4219 от 26 октомври 1854 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

* — в Канада; прибавено от редакцията на вестника. *Ред.*

Ф. ЕНГЕЛС

ВОЕННИТЕ СИЛИ НА РУСИЯ

Можем спокойно да оставим за известно време Джон Бул и Жак Боном[297] да ликуват за „славната победа“ при Алма и да предвкусват радостта от падането на Севастопол. Военните действия на Дунава и в Крим, колкото и голямо значение да имат за съюзниците и за лагера на европейския буржоазен либерализъм, нямат голямо значение за Русия. Центърът на тежестта на тази страна никак не е засегнат от изхода на тези военни действия, докато едно поражение на съюзниците в Крим и принудителното им отстъпление биха парализирали за дълго време техните сухопътни операции и биха им нанесли морален удар, от който те биха могли да се оправят само в резултат на крайно напрежение на силите.

Напоследък ние получихме достоверни съобщения за разпределението и последните движения на руските войски и може би заслужава да ги обобщим, за да покажем каква сравнително малка част от руските войски е участвувала досега във военните действия и какво може още да се очаква от останалата част.

Както е известно, руската армия се състои приблизително от следните части:

I. ГЛАВНА ДЕЙСТВУВАЩА АРМИЯ

2 корпуса елитни войски — гвардия и гренадири, състоящи се от 76 батальона, 92 ескадрона и 228 оръдия,

6 линейни корпуса, състоящи се от 300 батальона, 192 ескадрона и 672 оръдия,

3 кавалерийски корпуса, състоящи се от 176 ескадрона и 96 оръдия.

Всичко 376 батальона, 460 ескадрона и 996 оръдия.

II. СПЕЦИАЛНИ КОРПУСИ

Финландски корпус, състоящ се от 12 батальона.
Оренбургски корпус, състоящ се от 10 батальона.
Сибирски корпус, състоящ се от 15 батальона.
Кавказки корпус, състоящ се от 55 батальона, 10 ескадрона и 180 оръдия.
Резерв на Кавказкия корпус, състоящ се от 36 батальона и 2 ескадрона.
Кавказки линеен корпус, състоящ се от 47 батальона.
Всичко 175 батальона, 12 ескадрона и 180 оръдия.

III. КАЗАЦИ И ДРУГИ НЕРЕДОВНИ ВОЙСКИ

Около 700 ескадрона, 32 батальона и 224 оръдия.

IV. РЕЗЕРВИ

1. Около 50 батальона вътрешна стража освен инвалидите и наказателните роти — 77.

Резерви на главната армия, или 4-и, 5-и и 6-и батальони на гвардията и гренадирите, 5-и и 6-и линейни батальони, а именно: по три батальона при 24 полка и по два батальона при 72 полка, всичко 216 батальона.

Всички тези резерви са вече свикани под знамената и напълно сформирани, така че вече е започнало *формирането на 7-и и 8-и батальон* при всеки полк от последния набор от 300 000 души; следователно споменатите по-горе 216 батальона могат да бъдат включени в общата сума, което дава 726 батальона, 472 ескадрона редовна и 700 ескадрона нередовна кавалерия и много повече от хиляда оръдия. Тъй като за организацията на резервите за кавалерията и артилерията извън границите на Русия малко се знае, последните не са включени в тази сметка.

За щастие тези цифри изглеждат по-страшни, отколкото са в действителност. За да определим числеността на войските, с които Русия действително може да разполага за една европейска война, от общата сума трябва да приспаднем сибирските корпуси, вътрешната стража и поне половината казаци; тогава остават около 650 батальона, 472 ескадрона редовна кавалерия, 350 ескадрона нередовна кавалерия и около 1 200 оръдия. Тези войски възлизат най-малко на 520 000 души пехота, 62 000 души кавалерия и 30 000 казаци, т. е. на малко повече от 600 000 души, разсредоточени по цялата граница от Каспийско море по Черно и Балтийско до Бяло море.

От началото на войната против Турция на южната граница на империята последователно са били хвърлени против съюзниците следните войски:

1. 3-и, 4-и и 5-и линейни корпуси с част от своите резерви, повечето от които обаче още се намират на път.
2. Целите три кавказки корпуса.
3. Две дивизии (две трети) от 1-и линеен корпус, без резервите.
4. Една част от 3-и кавалерийски корпус (драгуни) в Крим.

Това прави всичко около 240 000 души *преди започването* на кампанията, но сега техният брой е намалял най-много на 184 000 души, от които 84 000 се падат на бесарабската армия, 54 000 са в Крим или са на път затам и 46 000 са в Кавказ.

В Балтийско море към края на август е имало:

Във Финландия, резерви на 6-и корпус	16 800 души
Финландски корпус	12 000 „
Гвардията и нейните резерви	66 800 „
Част от гренадирския корпус в Ревел	10 000 „
Всичко	105 600 души

В Полша са се намирали или са на път затам:

Останалата част от гренадирите и техните резерви	55 000 души
1-и и 2-и корпус и техните резерви	120 000 „
Казаци и кавалерия на различни корпуси	30 000 „
Различни резерви	25 000 „
Всичко	230 000 души

Ако направим общия сбор, получаваме приблизително 575 000 души, което заедно с Оренбургския корпус (в Астрахан), резервния кавалерийски корпус и отрядите, които се намират в Бяло море и на други места, дава общо цифрата, посочена по-горе. От войските, които са се намирали в Полша, около 30 000 са били в поход, около 20 000 са били гарнизон на Варшава, около 100 000 са заемали десния бряг на Висла в бившето Полско царство и около 80 000 са били оставени като резерв във Волиния и Подолия, край Буг и Днестър. Така че главните сили на руската армия, включително и първокласните гвардейски и гренадирски полкове, са били концентрирани на линията Петербург—Хотин, т. е. по западната граница на империята. Но и тези позиции не са били сметнати за достатъчно важни. Гренадирите, които са били сменени от една гвардейска дивизия, напуснали Ревел и се насочили към Полша заедно с останалите две гвардейски дивизии; последните са били съставени от по четири батальона в полк, като в Петербург оставили само 5-и и 6-и батальон. По такъв начин армията на запад е била увеличена на около 270 000 души, а към нея

отиват да се присъединят трите резервни кавалерийски корпуса, *които досега изобщо не са участвували във военните действия;* това ще доведе Западната армия до 300 000 души.

Сега разположението на войските се е изменило. 100-те хиляди души, които заемаха югоизточната част на Полското царство, са преминали Висла и са заели позиции край австрийската граница. 80-те хиляди души, които се намираха във Волиния, са били изпратени в Полша и образуват непрекъсната линия от войски по тази граница. Гвардията и гренадирите — а може би и кавалерийските корпуси след тяхното пристигане — заемат централна позиция в тила. През зимата може временно да се освободят допълнителни войски от района на замръзващото Балтийско море. Към май новият набор, от който се формират нови 7-и и 8-и батальони към различните полкове, или всичко 192 батальона (130 000—140 000 души), ще бъде вече достатъчно обучен, за да заеме тяхното място.

При това положение няма съмнение, че Николай твърде малко се вълнува от това, какво става в южната част на неговата империя, след като е успял да съсредоточи над 300 000 души на великолепна стратегическа позиция в Полша. И това действително е великолепна позиция. Тя се врязва като клин между Прусия и Австрия, заобикаля ги откъм фланговете, докато тя самата е прикрита от най-мощните средства за съпротива, които военното изкуство може да създаде заедно с природата. Наполеон много добре разбираше военното значение на територията, заградена от Висла и нейните притоци. В кампанията през 1807 г. той я направи своя операционна база, преди да бе взел Данциг. Но той никога не се погрижи да я укрепи и скъпо плати за това при отстъплението си през 1812 г. Русите, особено след 1831 г., направиха това, което техните предшественици бяха пропуснали да направят. Модлин (Ново-Георгиевск), Варшава, Ивангород и Брест-Литовск образуват цяла система от крепости, която по съчетанието на своите стратегически възможности е единствена в света. Тази система представлява позиция, на която една разбита армия може да оказва съпротива на два пъти по-силен противник дотогава, докато има осигурено продоволствие, а прекъсването на комуникациите на една цяла страна е задача, която още никой не се е опитвал да разреши. Цялата тази сложна система от крепости, казва един германски военен автор, който познава тази страна, свидетелствува по-скоро за настъпателни, отколкото за отбранителни намерения. Тя е създадена не толкова за отбрана на територията, на която се намира, колкото като база за настъпателни операции на запад.

И все пак има хора, които вярват, че Николай ще моли за мир, ако Севастопол бъде завзет! Но Русия още не е пуснала в ход и една трета от своите козове, а временната загуба на Севастопол и на флотата едва ли ще бъде осезателна за този колос, за който и Севастопол, и флотата са играчки. Русия много добре знае, че решаващият за нея театър на военните действия лежи не край морските брегове, в обсега на дебаркирани неприятелски войски, а, напротив, в сърцето на континента, където могат да се извършват концентрирани действия на големи армейски маси, без да се разпиляват силите в безплодна брегова отбрана против винаги готов да се скрие неприятел. Русия може да загуби Крим, Кавказ, Финландия, С.-Петербург и други територии в покрайнините, но докато нейното тяло, чието сърце е Москва, а дясната ръка — укрепена Полша, не е засегнато, тя може да не отстъпва нито на йота.

Големите военни действия през 1854 г. са, може да се каже, само малка прелюдия към битките на народите, които ще бъдат отбелязани в летописите на 1855 г. Едва когато на сцената излязат голямата руска Западна армия и австрийската армия, било една против друга, било една до друга, ние ще видим истинска война в голям мащаб, нещо, напомнящо на големите войни на Наполеон. И може би тези сражения ще бъдат само прелюдия към други, още по-ожесточени, още по-решителни сражения — битките на европейските народни маси против сега победоносните и чувстващи се сигурно европейски деспоти.

Написано от Ф. Енгелс на 16 октомври 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4223 от 31 октомври 1854 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

Страница от подготвителните материали на Ф. Енгелс към статията „Военните сили на Русия"

Ф. ЕНГЕЛС

ОБСАДАТА НА СЕВАСТОПОЛ

Главното постижение на съюзниците в Крим след сражението при Алма бе знаменитият флангов поход на лорд Раглан от Алма до Балаклава; с този поход очевидната задача на кампанията — завземането и окупирането на Севастопол — бе сведена до извършването на coup de main* против една част, и то най-слабата, на руските укрепления; наистина, операцията предполага разрушаването на руската флота, докове и арсенали, но предвижда и необходимостта от отстъпление на съюзническите войски, веднага щом задачата бъде изпълнена. Че това е наистина така, показва цялата операция. Това бе изоставяне на идеята да се атакува северният фронт на крепостта, който е командуващият и единственият, където атаката може да има решаващо значение; това бе следователно открито признание от страна на експедиционните войски, че са неспособни да изпълнят онова, което бе предначертано в техния план — окончателното завземане и окупиране на Севастопол. Въпреки това, както вече писахме, същият този поход се превъзнася в безкрайни колони, изпълнени с високопарни фрази и глупава риторика, като особено блестяща проява на пълководческото изкуство; дори големите лондонски вестници, които имат кореспонденти на самото място, откриха истината едва след един месец, след като правителството вероятно им е направило намек за това. Така лондонският „Times" едва на 28 октомври си отвори очите за истинското положение на нещата и предпазливо намекна, че досега е разрешена, може би, само по-малката част от

* — внезапен удар. *Ред.*

задачата на цялата кампания и че ако фортовете на северната страна на залива не се предадат доброволно, едва ли ще могат да бъдат завзети. „Times“ обаче се надява, че те ще се държат прилично и ще се предадат, тъй като всички зависими укрепления трябва да се предадат, щом бъде завзета главната част на крепостта. В действителност обаче не Северният форт зависи от Севастопол, а, обратното, Севастопол зависи от Северния форт и ние се опасяваме, че аргументите на нашия събрат едва ли ще бъдат достатъчни за завземането на такава силна крепост.

Във всеки случай след „славния поход“, за който става дума, съюзниците не са направили нищо, с което някой би могъл що-годе да се похвали, и поради това ние не можем да упрекваме нашите английски събратя, че така раздуват този поход. Що се отнася до самата обсада, засега тя спада към темите, за които те вероятно предпочитат да говорят колкото е възможно по-малко. Но тъй като в случая ние преди всичко сме длъжни да бъдем безпристрастни, ние няма да проявяваме такава деликатност. Факт е, че в тази и без това странна война тази обсада е един от най-странните моменти. Характерна черта на тази война, изглежда, е убеждението, че полските укрепления са непристъпни. Най-напред в Олтеница в течение на няколко часа бе използуван старомодният метод на обстрелване с оръдия и след това укрепленията бяха щурмувани, но безуспешно. В Калафат русите дори не се решиха да предприемат атака. В Силистра тежестта на сражението падна върху едно просто землено укрепление, което дори когато бе почти изравнено със земята, продължаваше да се държи срещу яростния натиск на неприятеля. Най-после сега в Севастопол една проста линия от полски укрепления бе удостоена с честта да бъде обстрелвана от повече брешбатареи и далеч по-тежки оръдия, отколкото са били изкарвани някога срещу най-съвършената крепост. Тази обсада е поразително доказателство за факта, че в областта на военното дело колкото — след продължителния период на мир и благодарение на промишления прогрес — се е подобрила *материалната част,* толкова е дегенерирало военното *изкуство.* Ако Наполеон би видял батареите пред Севастопол, гъмжащи от осем- и десетдюймови оръдия, той навярно би избухнал в неудържим смях. Но това далеч не е всичко.

Съюзниците заеха своите позиции около 1 октомври, но започнаха да копаят траншеи едва на 8 или 9 октомври и до 17 октомври не бе даден нито един изстрел. Причината за това протакане е, че оръдията не можели да бъдат докарани по-рано. Трябваше да се преодолеят само четири-пет мили по добър здрав терен с незначителни вълнообразни възвишения, отчасти по сно-

сен път. Но нямало впрегатни животни. Нямало впрегатни животни в Крим — област, в която има повече добитък, откъдето и да било в света! Та от височините край Чорная в Байдарската долина могат да се видят повече волове, отколкото биха били нужни, за да се пренесе през хълмовете цялата съюзническа флота. Но Байдарската долина била открита за казаците и съюзническата кавалерия, извършвайки набег, можела да се сблъска с тези страшни противници. Освен това съюзниците трябвало да поддържат добри отношения с местните жители и да не посягат на тяхната собственост. С такива извинения английските вестници се опитват да скрият истината, че Раглан и Канробер, след като блокираха Севастопол от юг, сами се оказаха блокирани от предните постове на Меншиков на Чорная. Че работата стои именно така, се потвърждава например от факта, че съюзническите войници — съгласно всички съобщения, включително и най-последните — са принудени да се хранят със солено месо, тъй като нямат възможност да си доставят прясно месо.

На 3 октомври пет руски батальона преминали Чорная при Инкерман и на тях им било позволено да влязат в крепостта от юг, тъй като „това можеше да бъде само изгодно за съюзниците". Какъв оригинален начин на водене на война! Врагът, за който ни съобщават, че е разбит, деморализиран и без дух, изпраща 3 000 души в Севастопол под носа на съюзниците. Той трябва да е имал някакви основания да направи това. Но ако врагът е имал основания да ги изпрати в крепостта, и Раглан е имал основания да ги пусне в нея с поклон. Той смята, че градът е претъпкан; на какво основание — не е ясно. Във всеки случай освен четирите квадратни мили между руските линии, съществуват още целият северен бряг и цялата лежаща зад него местност, където за десет минути може да бъде изпратена всяка излишна войска. Да се смята за претъпкан един град, който е блокиран само от една страна, безспорно е връх на глупостта.

Когато за пръв път бе съобщено за дебаркирането, ние предсказахме, че епидемиите ще бъдат най-лошият враг на съюзниците, ако кампанията се проточи. И ето че епидемия бушува в най-лошата си форма, а ръка за ръка с нея върви, поне що се отнася до британците, извънредно лошото снабдяване. Действително за болните толкова малко се грижат, че лорд Раглан е бил принуден да направи енергично мъмрене на медицинския персонал. Но и това не е всичко. Лекарите се намират в Цариград, запасите от медикаменти във Варна, а болните в Балаклава. Не е ли това великолепна илюстрация на новата военна доктрина, която Луи Бонапарт изложи неотдавна в Булон и съгласно която

всяка армия, за да заема добра позиция, трябва да бъде разположена в триъгълник? Колкото повече се разваля времето, толкова повече се увеличават заболяванията, полковете се топят — един британски полк, който е наброявал при заминаването си 1 000 души, може сега да изкара не повече от 600 боеспособни войници, — а операциите продължават с все същото бавно темпо. Рутината на върховното командуване — плод на четиридесетгодишна школа в мирни условия — не може да бъде разколебана от такива дреболии. Нека загине армията, стига само Севастопол да бъде завзет съгласно устава на нейно величество!

При обикновени обсади обсаждащите винаги се стремят да изкарат своите предни батареи колкото може по-близо до неприятелските укрепления и шестстотин или седемстотин ярда се смятат вече за голямо разстояние. Но при голяма обсада като тази, особено ако тя е насочена против обикновени полски укрепления, според Раглан трябва да се направи точно обратното. Врагът ни позволява да се приближим на седемстотин ярда, но ние никога не трябва да правим това, което желае врагът. Така казва Раглан и поставя своите батареи на разстояние 2 500—3 000 ярда, факт, който ние бихме счели за невероятен, ако бюлетините оставяха място поне за най-малко съмнение в това отношение. След това той се приближава на 1 500—1 200 ярда и на въпроса, защо не открива огън, най-после заявява, че за да водят ефикасен огън, брешбатареите трябва да се намират на разстояние 300 или 400 ярда от укрепленията, в които трябва да бъде направен пробив! Отдалечените батареи трябва да имат ланкастери[298] и далекобойни десетдюймови оръдия, тъй като британските артилеристи, както изглежда, се придържат към мнението, че тези оръдия, подобно на телескопите, могат да се употребяват само от голямо разстояние. Действително въпросът за стрелбата на големи разстояния, напълно уместен по отношение на морските оръдия, създаде повече бъркотия и пакост, отколкото реална полза за сухопътната артилерия; за пример могат да служат тези смешни батареи.

Насочените към сушата укрепления на Севастопол, които предизвикаха тези проблясъци на гениалност и остроумие, се състоят от следните съоръжения: на запад (където атакуват французите) гледат една или две стени на Карантинния форт. Отзад се намира стена с бойници, която се простира до края на Карантинния залив и завършва на един хълм с кръгла кула, която образува вътрешен опорен пункт на землените укрепления, издигнати около нея. Оттук до горния край на залива е издигната стена, дебела около три фута, която обгражда Севастопол от югозапад. Твърди се, че тази стена е съвсем негодна за отбрана, макар че лесно би

могла да бъде приспособена за тази цел; поради това тя е защитена с малки, разположени пред нея землени укрепления. От края на залива, източно до Корабелния залив (фронта на британското настъпление), изобщо няма каквито и да било редовни отбранителни съоръжения; ако не се смятат две кули, обкръжени и защитени с люнети, подобно на кулата, която описахме по-горе. Освен това тук има няколко землени укрепления с неправилна форма и всичко това образува един защитен лагер без особени претенции, ако се вярва на направените на самото място скици, публикувани от капитан Бидълф. Във всеки случай на скиците е нанесена само една отбранителна линия, която се състои от съоръжения, открити откъм тила; тук не се виждат закрити редути, каквито руските изобщо много обичат. Но трудно е да се повярва, че това наистина е така. Ако действително тази линия е единствената, която трябва да бъде завзета, англичаните отдавна биха я завзели с бой с нож. Трябва да се предполага, че зад нея има втора линия от редути.

Всички руски укрепления са въоръжени с тежки морски оръдия; това е най-доброто, за което руските са можели да ги използуват. С тях обаче те стрелят под всяка критика. По цели дни и нощи руските стрелят с тези оръдия срещу неприятеля и от сто снаряда в целта попада един. Може би именно тази лоша стрелба е накарала лорд Раглан да открие своите траншеи на безопасното разстояние от 3 000 ярда. След тридневна бомбардировка, проведена от флотата и армиите на съюзниците, се съобщава, че англичаните направили от своята страна един пробив; французите не са успели още да направят пробив от своята страна. Щом направят това, щял да започне щурмът. Че при 200 оръдия с такъв огромен калибър ще бъдат нужни три или четири дни, за да се направи пробив в подобни отбранителни съоръжения, би ни се сторило невероятно, ако не знаехме от достоверен източник на какво почетно разстояние са били поставени батареите на съюзниците.

Това е всичко, което можем да съобщим за постигнатото досега; но какъвто и да бъде окончателният резултат от тази операция, можем със сигурност да кажем, че обсадата на Севастопол ще остане единствена по рода си във военната история.

Написано от Ф. Енгелс на 30 октомври 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4236 от 15 ноември 1854 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

Ф. ЕНГЕЛС

КАМПАНИЯТА В КРИМ[299]

Нашите читатели несъмнено ще бъдат поразени от новото настроение, с което са проникнати съобщенията от кримския театър на военните действия, донесени вчера от парахода „Балтик" и публикувани днес в колоните на нашия вестник. Досега коментариите на британския печат и дописките на британските и френските кореспонденти за развоя и перспективите на войната се отличаваха с високомерие и надменна самоувереност. Сега в тях прозира чувство на безпокойство и дори на тревога. Сега всички признават, че съюзническите армии нямат онова превъзходство над своите противници, за което те говореха по-рано; че Севастопол се е оказал по-силен, Меншиков като генерал — по-способен, а неговата армия — много по-страшна, отколкото се предполагаше; че вместо сигурна и решителна победа на французите и англичаните сега може би предстои позорно поражение. Подобно е настроението и на нашия ливерпулски кореспондент, англичанин, склонен към всички патриотични увлечения и предразсъдъци на своите сънародници, същото настроение се проявява и в твърде енергичните действия на френското и английското правителство. Полагат се отчаяни усилия да се ускори прехвърлянето на подкрепления към Севастопол. От Обединеното кралство вече е изпратен и последният войник, много параходи се използуват за транспортиране на войските. 50 000 френски войници са изпратени с надеждата, че ще пристигнат на театъра на военните действия, преди да стане много късно, за да вземат участие в последната, решителната битка.

В събота ние поместихме множество документи, които се отнасят главно до по-ранните стадии на обсадата и до отчасти успешната, но все пак общо взето злополучна помощ на флотите; днес ние ги допълваме с официалните доклади за кръвопролитната атака на Липранди срещу съюзниците при Балаклава и с дописки за по-нататъшния развой на военните действия, които, трябва да признаем, са до една твърде неблагоприятни за съюзниците. Внимателното запознаване с тези документи показва, че макар и създалото се положение да е тежко за съюзниците и дори несигурно, както вече неведнъж сме изтъквали, то все пак едва ли е толкова лошо, колкото изглежда на нашия ливерпулски кореспондент. Ние не мислим, че ги застрашава нещо по-лошо от едно принудително отстъпление и натоварване на корабите. От друга страна, все още е възможно те да завземат града с отчаян и кръвопролитен щурм. Но както и да е, това според нас трябва да бъде решено дълго преди подкрепленията, изпратени от Франция и Англия, да могат да пристигнат в Крим. Кампанията явно се приближава към повратната си точка; вече са извършени маневрите, грешките и пропуските, които определиха нейния характер и нейните резултати. Разполагайки с достоверни и безспорни информации за най-важните събития, ние можем сега сбито и накратко да изложим целия развой на борбата.

Сега е установено, че по времето, когато съюзниците дебаркираха при Стария форт, под командуването на Меншиков са се намирали само четиридесет и два батальона и два полка кавалерия, без да се смята известен брой казаци, а гарнизонът на Севастопол е бил съставен от морска пехота и моряци. Тези четиридесет и два батальона са принадлежали към 12-а, 16-а и 17-а пехотна дивизия. Ако приемем, че всеки батальон е бил напълно комплектуван до 700 души, получаваме общо 29 400 души пехота; с 2 000 хусари, казаци, артилеристи, сапьори и миньори това прави общо армия от 32 000 души. С такива сили Меншиков не е можел да попречи на дебаркирането на съюзниците, тъй като е щял да изложи своите войски, нямащи достатъчен резерв, на огъня на съюзническите кораби. Една голяма армия, имаща възможност да пожертвува част от своите сили, може да отдели отряди за малка война, изразяваща се в набези и нощни атаки против дебаркиращите части на неприятеля; русите обаче в този случай са се нуждаели от всеки войник за предстоящото генерално сражение. Освен това руският пехотинец е най-малко пригоден за воденето на малка война; неговата сила е в действията в колони в сгъстен строй. Що се отнася до казаците, на тях са присъщи операции от съвсем малък мащаб, успехът на които обикновено зависи от

размера на очакваната плячка. Освен това кримската кампания като че ли доказва, че постепенното превръщане на казаците в редовни части през последните тридесет години ги е лишило от техния дух на индивидуална предприемчивост и ги е довело до такова състояние на подчиненост, че те вече са негодни за нередовна служба, а още не са свикнали с редовната служба. Те изглежда сега са еднакво неспособни и за служба в предните постове или в отделни отряди, и за атакуване на неприятеля в строй. Затова русите са постъпили правилно, че са запазили всяка сабя и всеки щик за сражението при Алма.

На бреговете на тази река 32-те хиляди руси са били атакувани от 55 000 съюзници. Съотношението на силите е било почти едно към две. Когато са били хвърлени в боя около 30 000 съюзници, Меншиков дал заповед за отстъпление. По това време в боя са били заети не повече от 20 000 руси. Всеки по-нататъшен опит да се задържат позициите е щял да наложи хвърлянето в боя на всички руски резерви и да превърне руското отстъпление в разгром. Когато станало ясно, че успехът на съюзниците при тяхното огромно числено превъзходство е предрешен, Меншиков прекратил сражението, прикрил своето отстъпление с резервите си и след като се справил с първоначалното объркване, предизвикано на левия му фланг от обходното движение на Боске, напуснал полесражението „в пълен ред", непреследван и необезпокояван от никого. Съюзниците казват, че нямали кавалерия, за да преследват русите; но като се има предвид, че русите са имали само два полка хусари — в най-добрия случай не повече от съюзниците, — това оправдание е неубедително. Както при Цорндорф, Ейлау и Бородино[300], руската пехота, макар и разбита, оправда характеристиката, дадена ѝ от генерал Каткарт, който командуваше една дивизия срещу нея и я обяви за „неспособна за паника".

Но ако руската пехота запазила присъствие на духа и спокойствие, самият Меншиков изпаднал в паника. Численото превъзходство на съюзниците, съчетано с неочакваната решителност и стремителност на тяхната атака, за известно време разстроили неговите планове. Той изоставил мисълта за отстъпление във вътрешността на Крим и се насочил на юг от Севастопол, за да задържи линията на река Черная. Това е било голяма и непростима грешка. Разглеждайки от височините край Алма всички позиции на съюзниците, той е имал пълната възможност да определи силите на своите противници с точност до 5 000 души. Той е трябвало да знае, че въпреки своето относително числено превъзходство съюзниците не са били достатъчно силни, за да оставят войски за наблюдение на Севастопол и едновременно да го преслед-

ват във вътрешността на Крим. Той е трябвало да знае, че ако съотношението между неговите сили и силите на съюзниците на морския бряг е било едно към две, то при Симферопол той би могъл да изкара срещу тях войски, превъзхождащи ги два пъти. И все пак съгласно собственото му признание той се насочил към южната страна на Севастопол. Но след като извършил това отстъпление, без да бъде ни най-малко обезпокоен от съюзниците, и след като неговите войски си отдъхнали един-два дни по хълмовете зад река Чорная, Меншиков решил да поправи своята грешка. Той направил това с рискован флангов марш от Чорная до Бахчисарай. Това противоречало на едно от елементарните правила на стратегията, но обещавало значителни резултати. Щом в стратегията е направена веднъж грешка, рядко може да бъдат преодолени нейните последици. Въпросът е само, кое е по-изгодно — да се търпят тези последици докрай или да бъдат те избягнати чрез второ, но вече съзнателно предприето погрешно движение. Ние мислим, че в този случай Меншиков е бил напълно прав, като се е решил да предприеме един флангов марш в обсега на огъня на противника, за да се измъкне от неестествено „съсредоточената" си позиция около Севастопол.

Но в тази борба между посредствени стратези и рутинирани генерали движенията на двете неприятелски армии взели форми, невиждани досега във военната практика. Подобно на холерата, пристрастието към флангови маршове станало епидемично и в двата лагера. В същото време, когато Меншиков решил да предприеме флангов марш от Севастопол за Бахчисарай, на Сент-Арно и Раглан им хрумнало да се насочат от Катхи към Балаклава. Руският ариергард и британският авангард се срещнали при Макензиевия чифлик (по името на един шотландец, който покъсно станал адмирал на руска служба) и — което е в реда на нещата — авангардът разбил ариергарда. Тъй като ние вече разкритикувахме в „Tribune" от стратегическа гледна точка фланговия марш на съюзниците, не е нужно сега да се връщаме на него.

На 2 или 3 октомври Севастопол бил обсаден и съюзниците заели същите позиции, от които Меншиков току-що се бил измъкнал. От този момент започва паметната обсада на Севастопол и същевременно нов етап в кампанията. До този момент съюзниците при тяхното безспорно превъзходство можеха да правят, каквото си искат. Техните флоти, които господствуваха по море, осигуриха тяхното дебаркиране. След дебаркирането тяхното числено превъзходство, а несъмнено и по-високите им боеви качества им осигуриха победата при Алма. Но сега започва да се ус-

тановява онова равновесие на силите, което рано или късно неизбежно се установява, когато една армия действува далеч от своята база и в неприятелска страна. Наистина армията на Меншиков все още не се е появила, но нейното съществуване е наложило разполагането на един резерв край река Чорная с фронт към изток. По такъв начин същинската обсаждаща армия е била значително отслабена и сега само незначително превъзхожда по численост севастополския гарнизон.

Липсата на енергия и липсата на система, особено в областта на взаимодействието между различните служби на британските сухопътни и морски сили, трудностите на терена и преди всичко непреодолимата закостенялост, присъща, както изглежда, на британското военно ведомство във всичките му звена — както стопанските, така и оперативните, — забавиха започването на действителните обсадни операции до 9 октомври. На този ден са били най-после открити траншеите на огромно разстояние — 1 500—2 500 ярда, от руските укрепления. Този факт, невиждан и нечуван в историята на обсадните операции, доказва, че русите все още са можели да защищават местността около крепостта на разстояние поне една миля: и те действително я задържали до 17 октомври. На сутринта на този ден обсадните работи били достатъчно напреднали, за да позволят на съюзниците да открият огън. Вероятно това е щяло да бъде отложено за още няколко дни, тъй като този ден съюзниците съвсем не били в състояние да открият успешен огън, ако не е била получена славната новина за всеобщото ликуване в Англия и Франция по повод завземането на Севастопол на 25 септември. Тази новина естествено докарала войската в отчаяние и за да бъде тя успокоена, се наложило да бъде открит огън. Но излиза, че съюзниците са имали само 126 оръдия срещу 200 или 250 оръдия на крепостта. Има една велика аксиома на Вобан, на която англичаните и французите непрекъснато се позовават, за да успокоят общественото мнение, и която гласи:

„Обсадата е операция, чийто успех може да бъде пресметнат с математическа точност; тя е само въпрос на време, ако не бъде прекъсната отвън.“

Тази велика аксиома се основава върху друга аксиома на същия инженер, а именно, че

„при обсада огънят на нападението може да бъде доведен до превъзходство над огъня на отбраната“.

А тук, при Севастопол, стана тъкмо обратното: огънят на нападението, когато бе открит, решително отстъпваше на огъня

на отбраната. Последиците не закъсняха: русите за няколко часа принудили френските батареи да замлъкнат и през целия ден водили почти равен бой с английските батареи. За да бъде отклонено вниманието на русите, била предприета морска атака. Но и тя не била водена по-добре, нито била по-успешна. След като атакували Карантинния форт и форта Александър, френските кораби подкрепили атаката срещу тези фортове откъм сушата; без тази подкрепа французите несъмнено са щели да срещнат много по-суров прием. Английски кораби атакували северната част на пристанището, включително форта Константин и Телеграфната батарея, както и една временна батарея, установена североизточно от форта Константин. Предпазливият адмирал Дъндъс дал заповед на своите кораби да хвърлят котва на разстояние 1 200 ярда от фортовете — той явно е привърженик на стрелбата на далечни разстояния. Но отдавна вече е установено, че в сражения между кораби и брегови батареи корабите търпят поражение, ако не могат да се приближат на разстояние 200 ярда и по-малко от батареите, така че техният огън сигурно и с поголям ефект да попада в целта. И така Дъндъс изложил своите кораби на съкрушителен огън и той е щял да претърпи славно поражение, ако не бил сър Едмунд Лайънс, който, без да се съобразява с дадените заповеди, се приближил, колкото било възможно, с три линейни кораба до форта Константин и му нанесъл някои повреди като компенсация за загубите, които той сам претърпял. Тъй като в докладите на британския и френския адмирал досега не се споменава нито дума за фактическите повреди, които те са нанесли на фортовете, трябва да се заключи, че и тук, както и в Бомарсунд, бреговите укрепления по системата на Монталамбер — фортове и бетонирани батареи — са устояли срещу числено двойно превъзхождащите ги оръдия на корабите. Това е толкова по-забележително, защото, както сега е положително установено и както отчасти бе вече доказано в Бомарсунд, откритата каменна зидария на тези фортове не може да издържи огъня на тежки корабни оръдия, установени на брега, повече от двадесет и четири часа.

След този епизод французите почти напълно замлъкнали за няколко дни. Тъй като англичаните били установили своите батареи на по-голямо разстояние от руските линии и техните оръдия са с по-голям калибър от оръдията на техните съюзници, те можали да поддържат огъня и да накарат да замлъкнат оръдията на горния етаж на един каменен редут. Морската атака не била възобновена — факт, който най-добре доказва какъв респект вдъхват бетонираните фортове. Отбраната на русите разби много

илюзии на победителите в сражението при Алма. На мястото на всяко изкарано от строя оръдие е било докарвано ново. Всяка амбразура, разрушена през деня от неприятелския огън, през нощта е била възстановявана. По отношение на землените работи положението и на двете страни било почти еднакво, докато съюзниците не взели мерки да получат превъзходство. Смешната заповед на лорд Раглан да „бъде щаден градът“ била отменена и започнала бомбардировка, която със своето съсредоточено действие върху натрупаните войскови маси и със своя изтощителен характер изглежда е нанесла големи загуби на гарнизона. Освен това пред батареите били изпратени стрелци, които да обстрелват руските артилеристи, използувайки всяко прикритие. Както и при Бомарсунд, винтовките на Миние работели добре; за няколко дни тежките оръдия и тези винтовки изкарали от строя по-голямата част от руските артилеристи. Същата съдба постигнала моряците от флотата, най-добре обучената да борави с тежки оръдия част от гарнизона. Наложило се да се прибегне до обичайното средство на обсадените гарнизони: пехотата получила заповед да обслужва оръдията под наблюдението на оцелелите артилеристи. Но техният огън, както можем да си представим, не е имал почти никакъв ефект и обсаждащите са получили по този начин възможност да местят своите траншеи все по-близо и по-близо до крепостта. Както се съобщава, те открили своя трети паралел на разстояние 300 ярда от външните укрепления. Засега още не знаем какви батареи са установени в този трети паралел; можем само да кажем, че при правилни обсади *третият* паралел винаги се прокарва в подножието на гласиса на атакуваните укрепления, т. е. на разстояние около 50 или 60 ярда от рова. Ако това разстояние е по-голямо при Севастопол, в това ние можем само да видим потвърждение на съобщението, публикувано в някои британски вестници, че неправилността на линиите на защитата, вместо да даде на британските инженери простор на техните изобретателни способности, само объркала тези джентълмени, които умеят по всички правила на изкуството да разрушат един фронт с редовни бастиони, но страшно се смущават всеки път, когато неприятелят отстъпва от правилата, предписани от признатите авторитети по въпроса.

Щом веднаж е било взето решението да се атакува откъм южната страна, трябвало е паралелът и неговите батареи да бъдат насочени срещу един или в краен случай срещу два точно определени фронта на отбраната. Трябвало е да бъдат атакувани със съсредоточени сили два — в краен случай три — разположени един до друг външни форта; сполучел ли е опитът да бъдат

те разрушени, всички останали външни укрепления са щели да станат безполезни. По такъв начин съюзниците, съсредоточавайки действието на цялата си артилерия върху един пункт, веднага и лесно са можели да постигнат голямо огнево превъзходство и да съкратят значително продължителността на обсадата. Доколкото може да се съди от плановете и картите, фронтът от Карантинния форт до горния край на вътрешния залив, т. е. фронтът, против който французите насочват сега своите усилия, е бил най-подходящ за настъпление, тъй като с неговото разрушаване достъпът до града е щял да бъде напълно открит. Сто и тридесетте оръдия, с които разполагат съюзниците, са можели веднага да им осигурят огнево превъзходство на този ограничен участък. Вместо това желанието да се даде възможност на всяка армия да действува независимо от другата е довело до този безпрецедентен начин на обсада, при който цялата укрепена линия, дълга над три мили, е била обстрелвана едновременно по цялото ѝ протежение. Такъв начин на атакуване е нещо невиждано и нечувано. Защото той дава възможност на отбраната да вкара едновременно в действие — от обикновените бастионни укрепления и люнетите — огромната маса от двеста и петдесет оръдия. Защото един бастионен фронт едва ли може да побере двадесет оръдия и при обикновена обсада в отбраната могат да участвуват не повече от три или четири фронта. Може би съюзническите инженери покъсно ще могат да изтъкнат твърде сериозни доводи в полза на своя странен начин на действие; но засега трябва да направим извода, че те не са били в състояние да открият най-слабите пунктове на отбраната, и за да не ги пропуснат, са открили огън по цялата линия.

Междувременно и двете страни получават подкрепления. Стремителните и отчасти успешни атаки на Липранди срещу предните постове на съюзниците показват, че при Севастопол русите разполагат с по-големи сили от ония, с които Меншиков се бе оттеглил към Бахчисарай. Досега обаче те изглежда още не са достатъчно силни, за да принудят съюзниците да вдигнат обсадата. Като се вземе под внимание напредъкът, постигнат от обсаждащите; като се вземе под внимание фактът, че загубите, които те нанасят на отбраната, нарастват в геометрична прогресия, колкото повече те се приближават до крепостния вал; като се вземе под внимание, че външните укрепления все още се държат, но вътрешният вал, изглежда, е слаб, може да се очаква, че нещо решително ще стане между 9 и 15 ноември: или южната страна на крепостта ще падне, или съюзниците ще претърпят решително поражение и ще бъдат принудени да вдигнат обсадата.

Но трябва да се има предвид, че подобни предсказания зависят от обстоятелства, които не могат да бъдат предварително точно преценени на такова разстояние от театъра на военните действия.

Написано от Ф. Енгелс на 9 ноември 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4246 от 27 ноември 1854 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

Ф. ЕНГЕЛС

СРАЖЕНИЕТО ПРИ БАЛАКЛАВА[301]

Параходът „Африка", който пристигна от Европа, ни донесе новини още за три дни, които обаче не съдържат допълнителни подробности от театъра на военните действия, ако не се смята ужасният случай с една болница, в която изгорели живи множество болни и ранени, и други описания за небивали страдания. За кръвопролитното, но не дало определени резултати сражение на 5 ноември, кратко съобщение за което се получи с парахода „Балтик", разполагаме сега с краткия доклад на лорд Раглан, но още липсват обичайните подробни и живи дописки на кореспондентите — участници в събитията или техни свидетели. В Англия, както и във Франция, се чувствува голяма тревога — много по-голяма, отколкото би могло да изглежда на пръв поглед, — във връзка с нарасналите и непрекъснато растящи трудности на войната; на упорития отказ на Севастопол да падне под натиска на съюзниците, тези съперници по храброст и самоотверженост, се гледа като на лошо предзнаменование. Приведените в настоящия брой извадки от лондонския „Times" говорят за промяна на настроението, за зародили се съмнения, които някои биха могли погрешно да сметнат за първи признаци на отчаяние. Тъй като още липсват достатъчно свързани данни за сражението на 5 ноември, въз основа на които да можем да изкажем нашата преценка за него, днес ще се спрем на някои непосредствено предшествуващи го епизоди от обсадата.

На 25 октомври бавното еднообразие на севастополската обсада е било прекъснато за пръв път от един драматичен инцидент. Този ден русите атакували позициите, прикриващи об-

садната армия на съюзниците, и тъй като този път предимствата били разпределени по-равномерно между двете страни, резултатът бил съвсем друг в сравнение със сражението при Алма: тук се сражавала почти изключително кавалерията, докато при Алма кавалерията изобщо не взе участие в сражението. Русите не били отбраняващата се, а нападащата страна, а съюзниците разполагали с предимството на добре укрепената позиция. Наистина и това сражение, почти както и сражението при Алма, завършило без резултат, но този път русите получили превес.

Полуостровът Херсонес Хераклийски, южно от Севастополския залив, е отделен от кримската степ с верига от хълмове, простираща се на югозапад от устието на Чорная, която се влива в горния край на Севастополския залив. Тази верига се спуска полегато на северозапад, към Севастопол, а югоизточният ѝ склон, към Балаклава, е в по-голямата си част стръмен и непристъпен. За съюзниците, окупирали полуостров Херсонес, тази верига представлява естествена отбранителна линия против всяка руска армия, която би се опитала да разкъса обсадата. За нещастие „операционната база“ на англичаните, главното пристанище за тяхната флота, централният склад за техните припаси беше Балаклава, а Балаклава се намира на около три мили югоизточно от тези хълмове. Затова Балаклава е трябвало да бъде включена в системата на отбраната. Местността около Балаклава представлява редица твърде неравномерни възвишения, които се простират от южния край на споменатата верига от хълмове почти право на изток и на запад покрай брега и подобно на почти всички хълмове в Крим се спускат полегато на северозапад, а на югоизток са стръмни и непристъпни. В ъгъла, образуван от тези две групи възвишения, се намира вълнообразна равнина, която постепенно се издига на изток и стръмно се спуска към долината на река Чорная.

Най-забележителното на тази равнина е една верига от хълмове и незначителни възвишения, които се простират на северозапад и югоизток, съединявайки веригата, която наричаме Хераклейска, с планините на южния бряг. На тази именно верига, на около три мили източно и североизточно от Балаклава, съюзниците издигнаха своята първа отбранителна линия, която се състоеше от четири редута и защищаваше пътищата от Бахчисарай и от горното течение на река Чорная. Тези редути се обслужваха от турци. Втората линия от полски укрепления, издигната точно срещу Балаклава, стигаше до върха на ъгъла, образуван от крайбрежните хълмове и Хераклейската верига, която се отбраняваше от разположената там френска дивизия под командуването на

генерал Боске. По този начин, докато втората линия, защищавана от английски войници, морска пехота и моряци, имаше продължение и флангово прикритие в линията на френските редути, първата, турската линия, изнесена почти на две мили напред, не само бе напълно незащитена, но, колкото и странно да е това, дори беше разположена не перпендикулярно на пътя, по който можеше да се появи неприятелят, а почти по неговото продължение, така че русите биха могли да вземат последователно и четирите редута и всеки път да печелят терен, без един редут да бъде в състояние да окаже голяма помощ на другия.

Позициите на съюзниците по посока на Балаклава бяха заети от турци, които се намираха в редутите или на първата линия; височините в непосредствена близост до Балаклава се заемаха от английска морска пехота; в долината северно от Балаклава бе разположен 93-и шотландски полк и няколко отряда от възстановяващи здравето си войници. Пò на север се намираше лагерът на британската кавалерия, а на Хераклейските възвишения — авангардът на дивизията на генерал Боске.

На 25 октомври в 6 часа сутринта генерал Липранди повел русите в атака срещу тези позиции. Той командувал една обединена дивизия, състояща се от шест пехотни полка (Днепровски, Азовски, Украински, Одески, Владимирски и Суздалски, 6-и стрелкови батальон и един батальон черноморски казаци — всичко 26 батальона), три кавалерийски полка (11-и и 12-и хусарски и сборен улански полк — или 24—26 ескадрона), около два казашки полка и 70 оръдия, от които 30 дванадесетфунтови.

Генерал Липранди изпратил генерал Грибе през намиращото се вляво дефиле, за да завземе с три батальона на Днепровския полк селото Комари, пред което се намира първият и най-силен редут. Генерал Грибе заел селото и трите му батальона изглежда са прекарали там деня много спокойно; във всеки случай за тях не се споменава нито веднаж в съобщенията за последвалото сражение.

Главната колона се насочила отначало по река Чòрная, а след това по един междуселски път излязла на шосето от Бахчисарай за Балаклава. Тук тя се натъкнала на редутите, заети от турците. Тъй като първият редут бил доста силно укрепен, генерал Липранди най-напред открил срещу него артилерийски огън, а след това изпратил напред щурмови части. Една стрелкова верига прикривала настъпващите в ротни колони първи, втори и трети батальон на Азовския полк, които на свой ред били поддържани на двата фланга от четвъртия батальон на Азовския полк и от един батальон на Днепровския полк, които настъпвали в гъсти щурмови

колони. След енергична съпротива редутът бил завзет; обстоятелството, че турците са *загубили* 170 души убити и ранени, доказва, противно на злостните твърдения на английските вестници, че този редут е бил храбро защищаван. Затова пък вторнят, третият и четвъртият редут, построени набързо, били завзети от русите почти без бой и към седем часа сутринта първата отбранителна линия на съюзниците била вече изцяло в техни ръце.

Изоставянето на тези редути от турците може да има тази добра страна, че ще разсее всеобщо разпространеното след Олтеница и Силистра неоправдано мнение за храбростта на турците; но все пак английските генерали и английският печат постъпват в този случай много некрасиво, като се нахвърлят изведнаж върху турците. Би трябвало да бъдат обвинявани не толкова турците, колкото инженерите, които построиха толкова погрешно тази отбранителна линия и не се погрижиха да я завършат навреме, както и командирите, които изложиха първата линия на съкрушителен удар, без да ѝ осигурят каквато и да било поддръжка.

Войниците от 93-и шотландски полк, прилежни, но мудни, както подобава на шотландци, се строили бавно и се насочили по възвишенията по посока на редутите, едва когато те били вече завзети. Преследваните и унищожавани от руската кавалерия турци успели най-после отново да се построят на фланговете на шотландците, които, за да се прикрият от руския огън, залегнали зад гребена на една малка гънка на местността пред позициите, заемани още от съюзниците; те били поддържани само от кавалерийската дивизия на левия им фланг. Междувременно русите се разгърнали в боен ред на височините, на които били разположени редутите; на левия им фланг се намирал Азовският полк, вдясно от него Украинският, още по-надясно Одеският пехотен полк. Тези три полка заели пространството между редутите и бившата първа линия на съюзниците. Още по-надясно от Одеския полк вълнообразната равнина благоприятствувала действията на кавалерията. Там били изпратени двата хусарски полка, които се озовали непосредствено срещу британската кавалерия, разположена на разстояние от около две мили. Суздалският и Владимирският полк, част от артилерията и току-що пристигналите улани останали в резерв.

Когато 93-и шотландски полк, засилен с един батальон възстановяващи здравето си войници и с турците, започнал да оказва съпротива на русите, в атака срещу него били хвърлени хусарите. Но преди да успеят те да се приближат, срещу тях била хвърлена тежката кавалерийска бригада на англичаните. Седемстотинте или осемстотин английски драгуни се хвърлили срещу русите и

ги разпръснали в една атака, която е една от най-блестящите и успешни атаки досега, като се има предвид численото превъзходство на русите. Руските хусари, чиято численост е била два пъти по-голяма, са били разпръснати за един миг. Няколкото руски ескадрона, изпратени срещу 93-и шотландски полк, били посрещнати със спокоен шотландски залп от петнадесет крачки и отстъпили, доколкото изобщо можали.

Ако турците избягали, то англичаните до този момент само спечелили слава. Смелостта на шотландците, които посрещнали кавалерията дори без да се построят в карета, както и стремителната атака на тежката кавалерия действително са били славни дела, толкова повече, че са били извършени преди пристигането на подкрепления. Но ето че пристигнали 1-а (на Кембриджкия херцог) и 4-а (на Каткарт) дивизия, както и френската дивизия на Боске и бригадата африкански стрелци (кавалерийска). Войската била построена в боен ред и едва сега можело да се говори за среща на две армии. Тъй като дивизията на Боске била построена на Хераклейските възвишения, Липранди изпратил Владимирския и Суздалския полк да образуват крайния десен фланг на хълмовете, зад позициите на кавалерията.

Двете армии се намирали една от друга на разстояние поголямо от един изстрел и затова огънят бил почти преустановен, когато изведнаж някакво още неизяснено недоразумение накарало английската лека кавалерия да се хвърли в безцелна атака, която завършила с поражение. Получена била заповед за настъпление и след няколко секунди граф Кардиган повел своята лека бригада нагоре по долината, намираща се срещу неговата позиция и защитена отстрани от хълмове, от които батареите били съсредоточили своя огън върху по-ниско лежащата местност. Цялата бригада се състояла от 700 души; като се приближили на разстояние един изстрел от склоновете на хълмовете, те били посрещнати оттам с артилерийски и пушечен огън. Тогава те атакували батареята, която се намирала на горния край на долината, издържали огъня от двадесет ярда, прегазили с конете си артилеристите, разпръснали руските хусари, които предприели повторна, макар и нерешителна атака, и вече се връщали обратно, когато изведнаж руските улани ги атакували от фланг. Те току-що били пристигнали и веднага нападнали запъхтените британски кавалеристи. Този път въпреки частични успехи англичаните трябвало да отстъпят и русите ги разбили напълно, наистина благодарение на своето числено превъзходство и на една грешка на англичаните, в резултат на която те попаднали без всякаква цел направо под кръстосания огън на една многобройна артилерия.

От 700-те английски кавалеристи не повече от 200 се върнали със запазена боеспособност. Ако не бъде подсилена със свежи подкрепления, леката кавалерийска бригада може да се смята за унищожена.

Поражението на англичаните е щяло да бъде още по-тежко и едва ли е щял да се върне и един човек, ако не са били предприети две тактически маневри, които подкрепили от двата фланга атаката на леката кавалерия. Отдясно лорд Лукан заповядал на бригадата драгуни да предприеме привидна атака против руските батареи, които били разположени срещу тях. Те маневрирали напред няколко минути, загубили от огъня на русите около десет души и препуснали обратно. Но когато от левия фланг два френски полка африкански стрелци, едни от най-добрите кавалерийски полкове в света, видели, че техните съюзници са разбити, се понесли да им помогнат. Те атакували батареята, разположена високо на хълма срещу Владимирския пехотен полк, която обстрелвала английската лека кавалерия от фланг, за момент достигнали линията на оръдията, съсекли със сабите си артилерийската прислуга и след като изпълнили своята задача, се оттеглили, което те са щели да направят дори ако пехотата на Владимирския полк не се била насочила веднага срещу тях.

Тук се проявява друга особеност на британския начин на водене на война в тази кампания, която ние вече неведнаж сме отбелязвали. Англичаните отначало допущат грешка, а след това не се решават да извършат едно движение, противно на тактическите правила, което единствено би могло да предотврати последиците от тази грешка. Но френските стрелци веднага почувствували какво е трябвало да се направи. Срещу *тях* през време на кавалерийската борба руската кавалерия не предприела флангова атака, защото те ѝ попречили със своя стремителен марш; а предпазливите кавалеристи от драгунската бригада на Скарлет предприели само привидна атака, което, разбира се, е било недостатъчно, за да попречи на руските улани да ударят хусарите във фланг. Ако те се бяха хвърлили в атака, подобно на французите, руските улани много скоро са щели да обърнат гръб. Но докато на леката английска кавалерия било заповядано да проявява храброст, на тежката кавалерия било заповядано да бъде предпазлива, в резултат на което леката бригада била разбита.

С това борбата била преустановена. Русите разрушили двата редута, намиращи се най-близо до разположението на съюзниците, и оставили значителни сили в останалите два. Те задържали завоюваната територия, а лорд Раглан, който не се решил да ги атакува, заповядал да бъде укрепена втората линия от редути

и се ограничил с тяхната отбрана. Първата линия била изоставена.

В това сражение поведението на 93-и шотландски полк е било над всякакви похвали. Да посрещнат кавалерия, разгърнати в линия, както направили те, като само оттеглили назад една рота en potence* на своя десен фланг, да не стрелят до решителния момент и след това да открият огън с такова безпощадно хладнокръвие — на това са способни само много малко войски, притежаващи най-високите качества, изисквани от пехотинеца. Австрийските и английските войски вероятно са единствените, с които с относителна сигурност може да бъде предприет подобен експеримент; може би към тях трябва да се прибавят и *някои* руски войски, които дългогодишната служба е подготвила за такава задача, макар ние да не си спомняме случай те да са били подложени на такова изпитание и да са излезли с чест от него.

Превъзходството на английската и френската кавалерия над руската е неопровержимо доказано от описаното сражение. Трите бригади на съюзниците са имали приблизително същата численост, както и трите руски полка; и ако те са били изпратени в атака не последователно, а едновременно, и са били подкрепени от изнасяна напред артилерия и от настъпление на цялата пехота, Липранди и неговите войски са щели да бъдат сериозно застрашени да бъдат изтласкани надолу по стръмния склон към река Чорная и да изпитат съдбата, която Блюхер приготви на французите при Кацбах.

• Числеността на двете армии е била приблизително следната. Русите са имали 25 батальона, повечето от които били участвували в сражението при Алма и които наброявали най-много 14 000 души. Кавалерията, състояща се от 24 ескадрона, повечето от които били изминали целия път от Москва и Калуга, наброявала сигурно не повече от 2 400 души. Освен това русите имали около 1 000 казаци и 70 оръдия.

Пехотата на съюзниците се състояла от основното ядро на 1-а и 4-а британска дивизия и френската дивизия на Боске; освен това в нея влизали известен брой турци, който може да се пресметне само приблизително въз основа на данните за дебаркиралите турски батальони. От самото начало в кримската експедиция участвуваха десет турски батальона и съгласно доклада на лорд Раглан от 18 октомври още шест батальона са дебаркирали при Балаклава. Тъй като тези сили не са влезли в състава на обсаждащата армия и не са се намирали далеко от Балаклава,

* — във вид на буква Г. *Ред.*

всички те трябва да са взели участие в гореописаното сражение, макар че след тяхното оттегляне от редутите за тях вече не се споменава в докладите и не се смята, че заслужава да се споменава. Така че ние ще бъдем много близо до истината, ако приемем, че англичаните са били 6500, французите — 3500, а турците — най-малко 6000 души. Тук трябва да се прибавят и около 1000 английски войници от морската пехота и моряци в редутите над Балаклава. Следователно цялата пехота е възлизала на 17000 или ако не се смятат турците, на 11000 души. Що се отнася до кавалерията, двете английски бригади са имали около 1400 души (в английските бюлетини се дава само броят на редниците), а африкански стрелци — не по-малко от 800, или всичко 2000 души. Количеството на артилерията е неизвестно, но във всеки случай тя е отстъпвала по численост на руската, макар далеч да я е превъзхождала по качество.

Общо взето ние смятаме, че в случая съюзниците съвсем не са били по-слаби от русите, че те са имали превъзходни позиции за отстъпление и са можели със смела комбинирана атака на кавалерията и пехотата да извоюват решителна победа — не такава като при Алма, която не даде резултат — а победа, която щеше да им спести неприятността да водят кръвопролитното сражение, което стана на 5 ноември. В случая обаче те дори не компенсираха всички понесени от тях загуби и благодарение на странната смесица от прекомерна смелост и прекомерна предпазливост, от неуместна стремителност и неуместна плахост, от военно остървение, което пренебрегва правилата на военното изкуство, и научни изследвания, които изпущат благоприятния момент за действие, благодарение на този удивителен маниер винаги да правят не това, което е нужно, и не тогава, когато е нужно, характерен за всичките им действия, съюзниците напълно загубиха сражението при Балаклава.

От данните за сражението на 5 ноември засега можем само да заключим, че то е било началото на онази криза, която ние смятахме, че ще настъпи между 5 и 10 ноември. Както писахме вече отдавна и както твърди сега и лондонският „Times“, всичко ще зависи сега от подвоза на продоволствие и подкрепления.

Написано от Ф. Енгелс на 16 ноември 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune“, бр. 4249 от 30 ноември 1854 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

Ф. ЕНГЕЛС

ИНКЕРМАНСКОТО СРАЖЕНИЕ[302]

Това кръвопролитно сражение е станало на 5 ноември, но докладите на съюзническите военачалници и дописките на кореспондентите на големите вестници се получиха в Лондон едва на 23 ноември. Съвсем кратки описания на битката се получиха в Америка с последните два парахода, но нито едно от тях не бе достатъчно подробно, за да можем да си съставим що-годе задоволителна преценка за характера на боя. Но получената днес с парахода „Пасифик" поща ни дава възможност да напечатаме най-подробни отчети за цялото сражение, включително докладите на Раглан, Канробер и Меншиков, както и прекрасните и живи дописки на специалните кореспонденти на лондонските вестници „Times" и „Morning Herald", всеки от които е изпратил на бойния театър много способни сътрудници. Разполагайки с всички тези, а също и с други документи, ние пристъпваме към анализа на развоя на сражението, за да дадем на нашите читатели възможност да си съставят безпристрастно и правдиво мнение за него.

Подобно на прусаците при Йена, английските войски, които се намират пред Инкерман, са били разположени на височини, до които отпред е можело да се стигне само по няколко дефилета. Подобно на прусаците, англичаните не се погрижили да заемат възвишението на най-крайния ляв фланг, срещу което Меншиков, точно както Наполеон при Йена, хвърлил една част от своята армия и заел там преди разсъмване позиция срещу фланга на неприятеля. Русите очевидно са възнамерявали да се възползуват от това обстоятелство, за да насочат главните сили на своята

армия срещу фланга на англичаните, да се разгърнат на заетите по този начин височини и да разбият — или по техническия израз „да пометат“ — английските дивизии при тяхното настъпление една след друга по време на фаталната, но неизбежна маневра за променянето на фронта. Наполеон дължи на тази маневра своята блестяща победа над една армия, която при цялата си неповратливост, мудност и лошо командуване все пак по онова време беше най-добрата от старите континентални армии. За този смел удар допринесе бързината на движенията, извършвани от войски, които бяха усвоили новия начин на водене на война от американската война за независимост, от френските революционни войни и от самия Наполеон. Тук при Инкерман Меншиков се опита с трудно подвижни и неповратливи войски да изненада по същия начин дейните и бързи британски и френски войски и резултатът съответно бе обратният на онзи, който бе постигнат при Йена.

Небрежността, която англичаните са допуснали при заемането на своите позиции, е извънредно позорна за тяхното командуване. С нищо не може да се оправдае нито това, че не е бил зает хълмът на южния бряг на река Черная, нито това, че не е имало полски укрепления на тази важна позиция, за настъпление срещу която — както на английското командуване е било добре известно — са били съсредоточени няколко хиляди руси. Както вече казахме, русите не закъснели да се възползуват от тази небрежност, като заели хълма на северния край на веригата от възвишения, и открили огън срещу английските позиции с тежка полска артилерия. Британските вестници твърдят, че русите са имали на полесражението 24-фунтови и 32-фунтови оръдия, но това само показва тяхното крайно невежество по артилерийските въпроси. Превозването на тяхната собствена артилерия от Балаклава до траншеите е трябвало да им покаже, че 24-фунтовите и 32-фунтовите оръдия не могат да се използуват при полски условия, а още помалко за внезапно нощно нападение. В действителност това, което ге наричат 24-фунтови и 32-фунтови оръдия, са били гаубици, чийто калибър е сходен с калибъра на 24-фунтовите и 32-фунтовите оръдия, но които в действителност представляват леки полски оръдия, не по-тежки от британските полски гаубици. Гаубиците, които стрелят с кухи снаряди с малък заряд и при които далекобойността се постига главно благодарение на увеличаването на ъгъла на прицела, могат да имат по-голям калибър от калибъра на оръдията, които стрелят с масивни снаряди. Една 24-фунтова гаубица отговаря по тегло и действие на 6-фунтово оръдие, а така наречените 32-фунтови (приблизително 6-дюймови) гаубици — на 12-фунтови оръдия; тези гаубици в руската армия са придадени към ба-

тареите с оръдия от този калибър. Това показва как невежеството и националното тщеславие се съчетават, за да фабрикуват герои и възвеличават военната слава на нацията.

Дотук всичко се развивало благоприятно за русите. Тяхното пълководческо изкуство се оказало много по-високо от това на лорд Раглан. Техният план е бил отличен и се изпълнявал добре. Те успели да заемат важна опорна точка и да заобиколят фланга на неприятеля. Огромното числено превъзходство на войските, готови да започнат настъпление срещу разтеглената и слаба линия на англичаните в най-слабото ѝ място, на пръв поглед осигурявало решаващ успех. Но русите още не са знаели напълно с какви войници им предстояло да имат работа. Макар и изненадани, англичаните хладнокръвно променили своя фронт от изток на север и посрещнали атакуващите колони с убийствен огън. И ето че започнало сражение, каквото Европа не познава от времето на битката при Албуера[303], когато твърдостта и храбростта на британските войски с цената на три четвърти на техния състав решиха успеха на едно сражение, вече загубено поради глупавата самоувереност на техния командир. Факт е, че при Инкерман е имало повече ръкопашни боеве, отколкото през цялата война на Пиринейския полуостров, където двете най-храбри армии на онова време се сражаваха една срещу друга в продължение на шест години. От шест и половина до девет и половина часа около 8 000 англичани издържали натиска на една руска армия, която по данни на самите руси е наброявала най-малко 30 000 души. Твърдостта, с която англичаните непрекъснато са отблъсквали атаките на русите, предприемани често със свежи войски, е над всякакви похвали и съмнително е дали същото биха могли да направят на тяхно място други войски в Европа освен най-добрите батальони от армията на Радецки. Трябва да се отбележи, че за тази храброст е допринесла и изгодната им позиция, защитена откъм фронта, т. е. от изток, с непристъпни височини. Хълмът на север, зает от русите, бил отделен от тези височини и с няколко дефилета, които водели към английската позиция. Затова всяка настъпваща колона на русите е трябвало да премине район, много силно обстрелван от английската артилерия, и да се движи в сгъстен строй до гребена на височините, където вече можела да се разгърне. Руските колони пристигали на гребена отслабени от артилерийския, а — с приближаването си — и от пушечния огън, и преди да могат да се разгърнат, с пушечен огън и с атака на нож бивали отново отхвърляни назад. В тази битка станало ясно, че от близко разстояние куршумът на Миние има огромно предимство пред обикновения пушечен куршум; пробивната сила на последния едва стига

да убие един човек, докато куршумът на Миние често убивал четири или пет души и имал съкрушителен ефект върху дълбоките руски колони.

Когато британските дивизии влезли в действие, сражението станало всеобщо и се водело на по-широк фронт. Русите, които не можели сериозно да напреднат, атакували с лявото си крило първоначалния фронт на английската позиция, докато дясното им крило се опитало да си пробие път към Севастопол. Те успели отчасти да завземат височините, държани от англичаните, но не били в състояние да се построят в правилни бойни редици. Те се опитали да обкръжат и последователно да унищожат изолираните малки отряди на английските войски. Борбата била ожесточена и макар англичаните да се сражавали великолепно, те са щели да бъдат унищожени в този неравен бой, ако не била пристигнала френската дивизия на Боске. Зуавите и чуждестранният легион атакували лявото крило на русите и съвсем го помели, а след това африканските стрелци получили възможност да се хвърлят в атака и руската пехота била принудена да отстъпи. И така четиринадесет хиляди съюзници, след като загубили една трета от своя състав, удържали победа над тридесет хиляди руси; и все пак трябва да се признае, че всеки отделен руски войник се е сражавал много добре, а, както видяхме, по пълководческо изкуство, доколкото се касае за плана за атаката, русите значително са превъзхождали съюзниците.

Защо тогава те са претърпели поражение? Трябва да се отбележи, че по-голямата част от войските, които участвували в сражението, се състояла от разбитите и паднали духом остатъци от войсковите части, които обсаждали Силистра, а добре известно е, че корпусът на Даненберг след бившия корпус на Остен-Сакен понастоящем е най-лошият в руската армия. Но не това е било решаващото. Сражението е било загубено не само благодарение на храбростта на англичаните, но главно благодарение на начина, по който е било водено от русите. Това е било победа на европейския начин на водене на война над руския. И това е характерната черта на това сражение.

Руският командуващ започва с това, че изработва много добър план за атака, заимствуван от опита на едно от най-славните сражения на Наполеон (защото нито един руски генерал не е имал оригинални мисли, дори и Суворов, чиято единствена оригиналност беше прякото настъпление). Той следва този план и почва да го изпълнява по възможния най-добър начин. Той заема позиция на неприятелския фланг. Стратегическият маньовър е завършен, започват тактическите действия. И тук изведнъж се от-

хвърля научният, опиращ се на опита от миналите войни начин на водене на война, изработен от западната цивилизация, и наяве излиза чистото варварство. Тази блестяща армия с нейните стари воини, много от които са служили по двадесет и пет години — този образец на парадна мущровка, — се оказва толкова неповратлива, толкова неспособна за схватки в разпръснат строй и за борба на малки отряди, че нейните офицери могат само да я хвърлят в компактна маса срещу неприятеля. Изоставя се всякаква мисъл за тактическо маневриране: напред, напред, напред — ето всичко, което може да се направи. Разбира се, поради самата си компактност тази плътна маса от живи тела представлява най-добрият мишен, който би могъл да пожелае един артилерист: и докато редките вериги на англичаните, залегнали зад гребена на хълма, са били защитени от огъня, техните снаряди вършели опустошения сред колоните, които имали значителна дълбочина, избивайки при всеки залп тридесет—четиридесет души, а куршумите на Миние валели като град върху противника и едва ли и един от тях е можел да пропусне мишен с такива размери. Дори само грубият натиск на тази тежка маса е трябвало да бъде достатъчен, за да пробие линиите на съюзниците. Но тук руситe се сблъскали с противник, свикнал с този начин на водене на война. През време на своите войни в Индия англичаните се научиха да издържат натиска на плътни маси, дори превъзхождащи ги числено. И макар руситe да стоят много по-високо от сикхите или белуджите, все пак за войски, свикнали да побеждават шест или осем пъти превъзхождащи ги по численост сикхи или белуджи, съвсем не е било трудно да издържат атаката на русите, които ги превъзхождали по численост три пъти, от момента, в който те са започнали да прилагат тактиката на сикхите. Когато руските колони стигали на върха на хълма, техните бойни редици били вече отслабени и разстроени от огъня и един нов залп на разстояние от петдесет ярда и една атака на нож били достатъчни, за да ги разбият окончателно. По-късно, когато русите започнали да се появяват в по-голям брой, англичаните, както на времето войниците на Наполеон, строени в карета сред мамелюците край пирамидите, стояли сред обкръжаващата ги маса от руси. Непоколебимостта на войските, проникнати от оная увереност в себе си, която могат да притежават само войниците на страна, достигнала високо равнище на цивилизация, както и превъзходството на въоръжението и огъня на англичаните, свършили останалото. Руските войници стрелят по-лошо от всички други и те го доказали тук, защото в противен случай те е трябвало да унищожат всички намиращи се тук англичани.

Ето в какво се състоят особеностите на инкерманското сражение и неговото значение. То показа, че славата на руската пехота залязва. То показа, че какъвто и напредък да е осъществила Русия, Западът напредва два пъти по-бързо и че Русия не може да разчита на успех във война против Запада не само при равенство на силите, но дори с такива предимства на своя страна, каквито е имала при Инкерман. Ако съюзническите транспортни кораби не бяха претърпели такива катастрофални загуби в Черно море, това сражение би било достатъчно, за да реши окончателно успеха на съюзниците в Крим, при условие че английските и френските генерали не направят прекалено груби грешки. Още нямаме подробности относно тази тежка катастрофа, за която научихме само от една телеграма от Лондон, получена чрез нашия агент в Ливерпул тъкмо преди заминаването на парахода „Пасифик". Още не знаем дали последните кораби са карали войски или само продоволствие и военно снаряжение, но от мълчанието на телеграфа можем да направим извода, че те не са имали на борда си войски. Но ако при тази буря са загинали големите войскови съединения, предназначени за Крим, то наистина стихията е нанесла на съюзниците много по-тежък удар, отколкото неприятелят, и съюзническите войски при Севастопол могат да загинат от болести и изтощителни атаки, преди да стане възможно да им бъдат изпратени нови подкрепления.

Друга — и не по-малко сериозна — заплаха за тях крие позицията, заета от германските държави. Както изглежда, Австрия сега за пръв път проявява действителна склонност да скъса със западните държави и да се присъедини към царя, а след нея ще тръгне цяла Германия. Във всеки случай не подлежи на съмнение, че е близък моментът, когато войната ще вземе по-колосални и по-ужасни размери и ще обхване цяла Европа в своите пламъци.

Написано от Ф. Енгелс на 27 ноември 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4261 от 14 декември 1854 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

Ф. ЕНГЕЛС

КРИМСКАТА КАМПАНИЯ

След ожесточеното и кръвопролитно инкерманско сражение на театъра на военните действия в Крим не е станало нито едно що-годе важно от военна гледна точка събитие; но фактът, че настъпи зимата, а Севастопол не е взет, измени целия характер на войната и сега ще бъде уместно да направим преглед на целия ход на войната от момента на дебаркирането на експедиционните войски, за да определим при какви обстоятелства и с какви перспективи тя навлиза в предстоящата ѝ нова фаза. Но преди всичко трябва да прибавим няколко думи към предишните ни забележки относно последната паметна битка. Официалните съобщения за това събитие, които до едно бяха напечатани в нашия вестник, се отличават с необикновена противоречивост и липса на прозорливост. Докладът на лорд Раглан явно е бил съставен твърде набързо. Като смесва фронта на своята армия, обърнат към Чорная, с фронта, обърнат към Севастопол, в този доклад той нарича един и същи фланг на своята позиция ту десен, ту ляв, така че по този документ човек съвсем не може да си състави ясна представа за това, което всъщност е станало. Докладът на Канробер е колкото кратък, толкова и разточен и мъгляв и затова съвсем безполезен; що се отнася до така наречения доклад на Меншиков, публикуван в „Русский инвалид"[304], всеки, който си даде труд да го сравни с предишните отчети на княз Меншиков, веднага ще разбере, че го е писал друг човек. Николай очевидно е решил, че е дал вече достатъчна свобода на печата, и тъй като се оказа, че съобщаването на истината, както подобава на един джентълмен, съвсем не предпазва неговата армия от по-

ражения, той е счел за уместно да се върне към старата система на лъжи. По волята на императора нормалният ход на събитията се изменя post factum и една провалила се атака на неговата армия срещу обсаждащите се превръща в победоносна вилазка на обсадените. Причината е ясна: всеки отряд, който извършва вилазка, след като изпълни своята задача, трябва неизбежно да се оттегли зад своите укрепления; при това положение отстъплението се обяснява от само себе си, докато при правдиво изложение на фактите би било невъзможно да се скрие позорът на поражението.

Трябва да кажем, че Николай има всички основания да крие обстоятелствата на това сражение от своя народ. Нито веднъж досега от Нарвската битка насам руското оръжие не е претърпявало такъв голям неуспех. А ако вземем под внимание огромната разлика между русите при Нарва и русите при Инкерман, между необучените пълчища от 1700 г. и добре обучената армия от 1854 г., трябва да признаем, че в сравнение с Инкерман Нарва би трябвало да се смята за блестяща страница от военната история на Русия. Нарва бе първото сериозно поражение на една възхождаща нация, решителният дух на която умееше да превръща дори пораженията в победи. Инкерман е почти сигурен симптом за упадък в това, така да се каже, парниково развитие, което Русия преживява от времето на Петър Велики. Изкуственият растеж и постоянните усилия, които се правеха, за да се поддържа външният блясък на цивилизацията при варварското равнище на нацията, изглежда, вече са я изтощили и тя страда от нещо като охтика. Във всички битки на нашия век, от Аустерлиц и Ейлау[305] до Силистра, русите се оказаха отлични войници. Техните поражения, когато и където и да са били претърпявани, са напълно обясними; тези поражения може да са опетнявали репутацията на пълководците, но съвсем не и честта на армията. Сега обаче положението напълно се е променило. Ако Балаклава доказа превъзходството на кавалерията на съюзниците, ако обсадата на Севастопол общо взето доказва огромното превъзходство на тяхната артилерия, руската пехота доскоро запазваше своята висока репутация. *Инкерман внесе яснота и по този въпрос.* Колкото и да е странно, руската пехота загуби своята слава в една битка, в която отделният руски пехотинец се е сражавал може би по-храбро откогато и да било. Безграничната посредственост, която е главната отличителна черта на всички операции на тази война както от страна на русите, така и от страна на съюзниците, никога още не се е проявявала по-открито. Всеки маньовър и всяка предприемана стъпка доведоха до резултат, диаметрално про-

тивоположен на резултата, който те преследваха. Предприема се coup de main*, но той се превръща в цяла кампания и дори в зимна кампания. Дава се сражение, но плодовете на победата са мимолетни и се изплъзват из ръцете на победителите за по-малко от една седмица. Напада се открит град, като се използва тежка обсадна артилерия, но преди да бъде докаран обсадният парк, откритият град се превръща в първокласен укрепен лагер. Започва обсада; и в момента, в който вече почти постига целта си, тя трябва да бъде прекъсната, защото се появява полска армия, армия, която, вместо да удържи победа, търпи поражение. Поради малките си размери укрепената позиция, заета за борба с тази полска армия, става за полската армия средство за превръщане на обсаждащите в обсадени! Така десет седмици минават в усилия, боеве, землени работи, планове и контрапланове; настъпва зимата и се оказва, че и двете армии, и особено армията на съюзниците, са абсолютно неподготвени за нея; и единственият резултат от всичко това са колосални загуби от двете страни, а изходът на кампанията, както и преди, е далечен и неясен.

Силите, които съюзниците прехвърлиха в Крим — от първото дебаркиране на войски до 5 ноември, — не надвишаваха 25 000 англичани, 35 000 французи и 10 000 — 15 000 турци, т. е. общо 70 000—75 000 души. Когато експедицията започна, не се чакаха нови подкрепления от Англия и Франция; няколко батальона и ескадрона се намираха на път, но те са включени в горепосочените данни. Всички допълнителни войски, които съюзниците са били в състояние да докарат за този кратък срок, са можели да бъдат само турци; а към турците, въпреки Четате и Силистра, нито командирите, нито войските на съюзниците никога не са хранели каквото и да било доверие. По такъв начин истински надеждна част на експедиционните сили са 60-те хиляди французи и англичани и само те всъщност трябва да бъдат взети в сметката. Но за цяла една кампания тази армия бе много малка, а за coup de main — много голяма. Тя не можеше да бъде бързо натоварена на кораби; няколкото месеца, използвани за приготовления, бяха достатъчни, за да алармират русите; и ако присъствието на австрийците осигуряваше дунавските княжества и България срещу нападение от страна на русите, то също така предпазваше Бесарабия и Одеса от *всякаква* сериозна опасност; защото позицията на австрийците се намира на фланга и в тила на тези две операционни направления и никоя от двете армии не би могла да напредне, без да се изложи на техния удар. Следователно русите

* — внезапен удар. *Ред.*

трябва да са били уверени, че всички тези приготовления са насочени против Севастопол; освен него сериозна опасност е можела да грози само Херсон и Николаев — доковете на руската флота. Затова приготовленията на русите в Крим не може да не са следвали стъпка по стъпка приготовленията на съюзниците. И това действително е било така, докато проектираният coup de main в края на краищата се превърна в истинска кампания, провеждана впрочем — както пролича от начина, по който бе започната — крайно неправилно.

Съюзниците за пръв път почнаха да схващат истинското положение на нещата, когато бяха принудени да позволят на русите при Алма да се оттеглят от полесражението в пълен ред, въпреки че бяха атакувани с далеч превъзхождащи ги сили; първоначалният им план бе разстроен, внезапният удар не успя, те трябваше да се готвят за редица нови евентуалности. Последваха колебания; изгубени бяха много дни; най-после бе решено да се предприеме поход срещу Балаклава и предимствата на една силна отбранителна позиция надделяха над възможността за бързо овладяване на северната страна на Севастопол, която господствува над града и поради това представлява решаващият пункт. В същото време Меншиков направи приблизително същите грешки, като предприе своя прибързан марш към Севастопол и не по-малко прибързания обратен марш към Бахчисарай. Последва обсадата. Минаха деветнадесет дни, преди батареите на първия паралел да могат да открият огън, и сега предимствата бяха разпределени по равно. Обсадата вървеше много бавно и при все това съвсем несигурно. Тежката работа в траншеите и уморителната служба в предните постове се отразяваха пагубно върху войниците, вече отслабени от непривичния за тях климат и от смъртоносната епидемия; редовете на съюзниците оредяваха с неимоверна бързина. Техните командири едва ли са имали предвид тези обичайни за военните кампании загуби, защото те бяха изненадани от такива огромни загуби. А санитарната и интендантската служби, особено у англичаните, бяха в пълен безпорядък. От своите позиции съюзниците виждаха богатата Байдарска долина, където се намираха в изобилие крайно нужните им припаси, но те не се осмеляваха да навлязат в нея. Те не се надяваха на бързо пристигане на подкрепленията, а русите идваха от всички страни. Тогава дойде сражението на 25 октомври. Русите удържаха връх и една трета от кавалерията на съюзниците бе унищожена. След това дойде сражението на 5 ноември, в което русите бяха отблъснати, но съюзниците понесоха такива загуби, каквито те повторно не биха могли да си позволят. Оттогава насам

както полската армия на русите, така и обсаждащата армия на съюзниците проявяват пасивност. Обсадата на Севастопол, ако изобщо се осъществява, се провежда само pro forma*. Едва ли някой би твърдял, че вялият и безразборен огън, който съюзниците поддържат от 5 ноември насам, може да нанесе някакви повреди на отбранителните съоръжения на града или дори да попречи на русите да възстановяват това, което е разрушено досега. Ако обсадата бъде възобновена, тя несъмнено ще трябва да бъде започната отново само с тази разлика, че батареите на съюзниците може би са вече изнесени на няколкостотин ярда по-близо до укрепленията, отколкото в началото на първата обсада, освен ако огънят от града и непрекъснатите атаки от Инкерман не се окажат по-силни от огъня на съюзниците и не унищожат техните предни батареи.

И ето че сега, в началото на декември, съюзниците се оказаха в една страна със студени зими, зле снабдени с дрехи и снаряжение, които да им позволят да прекарат как да е лошото годишно време; отслабени, въпреки всички пристигнали и намиращи се още на път подкрепления; понесли огромни загуби в хора; въвлечени в преследването на такива цели и с такива методи, които те изобщо не са възнамерявали да използуват и за които са съвсем неподготвени; не постигнали нищо, абсолютно нищо освен съзнанието за своето индивидуално и тактическо превъзходство над противника. Сега те изглежда са получили подкрепление от 20 000 войници, главно френски, и очакват нови подкрепления; но ако си спомним трудностите и протаканията, които придружаваха експедицията на съюзниците до Турция, ако си спомним също, че почти всички транспортни кораби, използувани за превозване на първата армия, бяха върнати и че за дивизиите, изпращани сега на Изток, трябва да се намерят нови кораби, трябва да заключим, че поне известно време след пристигането на гореспоменатите 20 000 войници кримската армия няма да получи съществени подкрепления. Следователно силите на съюзниците сега възлизат на около 55 000—60 000 души, от които една трета до неотдавна водеха комфортен гарнизонен живот и ще бъдат принудени да търпят сурови изпитания, преди да свикнат с трудностите на лагерния живот под зимното кримско небе. В действителност след катастрофата, която сполетя английските и френските транспортни кораби през време на ужасната буря на 14 ноември, същите тези подкрепления могат да се окажат не толкова подсилване, колкото бреме за армията. Не може обаче да

* — формално. *Ред.*

се твърди, че тази катастрофа спада към категорията на ония фатални и непреодолими бедствия, които дори при най-грижливо съставени планове да не могат да бъдат нито предвидени, нито предотвратени. Бурята на 14 ноември бе напълно естествена за това годишно време и същото може да се каже за бедствието, което сполетя съюзническата флота. Самата дата, на която отплува кримската експедиция след три месеца отегчителни и непонятни протакания, предвещаваше бури и корабокрушения със загуба на кораби, екипажи, хора и припаси. Нещо повече, организаторите на тази необикновена кампания бяха неведнъж предупреждавани за опасностите, които неизбежно придружават корабоплаването по Черно море през това време на годината. Следователно те именно носят отговорността за всичко, дори и за катастрофата на 14 ноември, която застрашава войските на съюзниците с участта, сполетяла армията на Наполеон през време на неговия московски поход. Лондонският „Times" смята, че на 14 ноември съюзниците са загубили в разни пунктове на Крим общо хиляда души, „без да се смятат ония, които са попаднали в ръцете на казаците". Съгласно същия вестник

„прекрасният нов витлов параход „Принс" с водоизместимост 2.700 тона е отплувал тия дни за Балаклава, носейки на борда си 46-и полк, цялото зимно облекло на войските, които водят обсадата, включително 40 000 шинели, вълнени горни дрехи, бельо, чорапи и ръкавици, говеждо и свинско месо и други припаси, лазаретно имущество за Скутари и голямо количество патрони и снаряди за продължаване на обсадата. Всичко това е загинало. Потънал е също „Резолют" с 900 тона барут. Както изглежда, за един миг е било унищожено всичко необходимо за продължаване на обсадата и за защита на войските от суровата зима; и дори да се задоволим просто да задържим позицията си на височините пред Севастопол, съвършено ясно е, че ние все пак не сме в състояние да се справим с нашия най-зъл враг — настъпващата зима."

Макар Крим да е почти обособена част от Руската империя и макар войските, изпратени против армията на съюзниците, да не можаха да ги изтикат, когато те бяха само 35 000, никой не би се осмелил да твърди, че тази 60 000-на съюзническа войска е достатъчно силна, за да устои против всички войски, които Русия може да хвърли срещу тях в бъдеще. Русите имат в Крим шест пехотни дивизии и една резервна, т. е. около 100 батальона (освен морската пехота и моряците, които ние не взехме предвид нито за едната, нито за другата страна). Тези 100 батальона, половината от които участвуваха в убийствената 18-месечна кампания на Дунава, едва ли наброяват повече от 50 000—60 000 войници, следователно цялата армия на русите, участвуваща в кампанията, включително и кавалерията, полската артилерия и казаците, надвишава силите на съюзниците само с някакви си 10 000—15 000 души.

Но ако е вярно, че към Перекоп се е насочил корпусът на Лидерс, или други 49 батальона, т. е. 20 000—25 000 войници (защото те също са оставили една трета от своя състав на Дунава), ако в същото направление се съсредоточават още някои резерви от новите формации, на русите може скоро да се представи удобен случай да нанесат решителен удар; а тъй като едно морално, физическо и тактическо превъзходство трае само кратко време срещу числения превес при повече или по-малко равностойно командуване, изходът на кампанията може да се смята за твърде съмнителен. От друга страна, ако една необикновено сурова зима прекъсне всякакви военни действия, армиите на съюзниците явно няма да могат да я издържат.

Този преглед на положението на работите в Крим само оправдава съмнението и недоверието, с които ние посрещнахме новината, че Австрия се е присъединила към западните държави. Ясно е, че подробно изложените от нас обстоятелства не са от естество да изкарат виенския кабинет от обичайната му нерешителност; от друга страна, несигурното положение на британския кабинет и необходимостта да замаскира огромния си неуспех на Изток с привидността на някакви други значителни постижения са напълно достатъчно основание, за да се надуе значението на един скромен договор, като се превърне в грандиозен нападателен и отбранителен съюз[306]. Възможно е да грешим; но на нашите читатели са известни причините, поради които ние се придържаме към това мнение, и времето ще покаже дали това прехвалено присъединяване на Австрия към съюзниците е факт или уловка, специално предназначена за използуване на следващата сесия на парламента.

Написано от Ф. Енгелс на 4 декември 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4272 от 27 декември 1854 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

РАЗВОЯТ НА ВОЕННИТЕ ДЕЙСТВИЯ

Слънцето на Аустерлиц залезе. За ознаменуване на 2 декември[307] пред Севастопол трябваше да стане голямо сражение, както бе съобщено поверително и се очакваше в Париж; но съгласно една телеграма от генерал Канробер от 3 декември

„дъжд се лееше като из ведро, движението по пътищата бе прекъснато, окопите се напълниха с вода и обсадните, както и всички други работи, бяха преустановени.“

Досега руситe настъпваха, а съюзниците се отбраняваха, като първите имаха числено превъзходство на река Чорная, а при стените на Севастопол беше обратното. С други думи, русите бяха достатъчно силни на Чорная, за да запазят в свои ръце инициативата, а съюзниците не, макар и да бяха в състояние да задържат своите позиции; затова пък при Севастопол съюзниците, достатъчно силни, за да продължават обсадата, имаха срещу себе си почти равен по численост гарнизон, така че военните действия, макар и да не бяха прекратени от обсаждащите, се водеха с едва забележим успех. Съотношението на силите, както изглежда, скоро ще се промени; съюзниците, изглежда, скоро ще бъдат достатъчно силни, за да отблъснат русите от Чорная. В този случай русите, след като загубиха своите позиции над Инкерман, могат да действуват по два начина. Те или ще направят обход и ще заемат защитения с окопи лагер при Северния форт, или ше се оттеглят с главните си сили във вътрешността на страната, където съюзниците няма да могат да ги следват дълго. Преди февруари съюзниците едва ли ще бъдат достатъчно силни, за да

обсадят северния лагер или да преследват една отстъпваща армия много по-далеч от Бахчисарай. Те едва ли ще бъдат в състояние да дадат второ сражение на една армия, окопана някъде в района на Симферопол. И в единия, и в другия случай те ще трябва да се върнат обратно на Чорная и тази игра на настъпление и отстъпление вероятно ще продължи през цялата зима, ако Севастопол не бъде действително атакуван от южната страна. Но тъй като новините за обсадата, които получихме с парахода „Атлантик", са твърде оскъдни, ние можем само да кажем, че това ни изглежда малко вероятно. И наистина от една телеграма от 7 декември, публикувана в парижкия вестник „Moniteur" и препечатана в лондонските вестници, ние узнаваме, че съюзническите армии внезапно са взели връх и само два дни след потопа „почти са завършили обсаждането на града". Тази съмнителна телеграма явно е била скалъпена, за да се заглади впечатлението от несбъдналото се пророчество от 2 декември.

Неотдавна ние публикувахме един преглед на общата численост на руската армия и нейното разположение*. Тогава ние показахме, че от тези почти три четвърти милион войници едва ли една трета участвува в активни действия и че далеч по-голямата част от останалите две трети се използува, за да бъде държана в страх Австрия. Въпреки изпратените в Крим подкрепления положението на нещата оттогава не се е променило много; 4-и корпус, корпусът на Даненберг, който отиде на помощ на Севастопол, е бил изтеглен от Дунавската армия, където той преди това бе получил подкрепления. Единствената съществена промяна в положението на главната руска западна армия, както можем да наречем близо 300-хилядния корпус, съсредоточен на австрийската граница, се състои в това, че лявото му крило е било разширено малко по посока на Бесарабия и средното течение на Днестър; на тази позиция той може в случай на нужда да приеме остатъците от Дунавската армия, ако се наложи тя да бъде изтеглена от Бесарабия. Освен това главната западна армия може би е отделила няколко дивизии за Крим и незначителни подкрепления за Дунавската армия, но общо взето нейната сила е останала незасегната; пристигането на 3-а гвардейска дивизия от Ревел и на някои други резерви изглежда вече е компенсирало отделянето на тези части.

Дунавската армия обаче може да се смята за съвършено разтурена и сведена до чисто демонстрационен корпус, разположен в Бесарабия, за да поддържа колкото може по-дълго привидно-

---

* Виж настоящия том, стр. 534—538. *Ред.*

стта на руска окупация. С изтеглянето на Липранди, а по-късно и на Даненберг тази армия бе лишена от целия си четвърти корпус (10-а, 11-а и 12-а дивизия); ако от останалите пет дивизии (7-а, 8-а, 9-а, 14-а и 15-а) приспаднем войските, необходими за окупиране на крайбрежието и за носене на гарнизонната служба в крепостите от Бендер и Измаил до Херсон и Николаев, и ако вземем под внимание огромните загуби в двете дунавски кампании, тези пет дивизии едва ли ще могат да изкарат за бойни действия повече от 15 000 души. Те са разположени близо до брега, а където има бряг, руската отбрана, толкова силна във вътрешността на страната, е извънредно слаба. Многобройни крепости и складове трябва да се охраняват от нападения на флотата на противника и с това се обяснява, че от 30-те или 35-те хиляди души, от които се състоят тези пет дивизии, за военни действия не може да се разполага дори с половината.

Разтурянето на Дунавската армия, подобно на повечето големи стратегически мероприятия, предприети от Русия (защото грешките обикновено започват с тяхното провеждане), е твърде удачна стъпка. Тъй като англичаните и французите затънаха в Крим до уши, никакъв неприятел не стои срещу русите на Дунава. Армията на Омер паша, която след загубите в двете кампании, и досега невъзстановени, едва достига 40 000 души, е до такава степен разстроена благодарение на дейността на западната дипломация, че едва стига за обсадата на Измаил, а още по-малко може да отдели един корпус за прикритие на обсадата, или да отблъсне русите в условията на полска война. Освен това едно настъпление срещу Бесарабия, което преди няколко месеца би било много ефикасна диверсия, сега би било безпредметно от военна гледна точка. Затова армията на Омер паша сега се изпраща в Крим. И така единствената сила, която би могла да застраши и сега русите на югозапад, е австрийската армия, наброяваща около 270 000 души, която окупира Галиция, Трансилвания и Молдавия. Главно тази армия трябва да бъде държана в шах, защото ако тя предприеме враждебни действия против Русия, ще се наложи Бесарабия и дори целият район до Буг да бъдат изоставени и военните действия да се водят или от базата за настъпателни действия на полските крепости, или от базата за отбранителни действия, от Киев и Днепър. И в двата случая една намираща се на Дунава армия би била отрязана и би трябвало да си търси база някъде в южните степи, което не е лесна задача в една местност, която може да изхрани много коне и овце, но много малко хора. От друга страна, ако Австрия застане на страната на Русия или насочи своите неутрални щикове против Алпите и

Рейн, тогава или полската армия ще навлезе в Германия като резерв на австрийците, след като изпрати предварително силен корпус на Дунава, или пък големи австрийски сили ще преминат Дунава и ще рискуват един поход към Цариград. И в единия, и в другия случай би било излишно да се държи на Дунава отделна армия, по-силна от обикновен демонстрационен корпус.

Що се отнася до участието на Австрия в тази война, ние, разбира се, можем да говорим за това само хипотетично. Оповестеният с такъв шум съюзен договор, който Австрия сключила с Франция и Англия на 2 декември, се оказва само залъгалка за английския парламент, както ние предупредихме читателите си веднага след съобщението за този договор.

В тронното слово на кралицата за договора се казва следното:

„Аз със задоволство ви съобщавам, че заедно с френския император сключих с императора на Австрия договор, от който очаквам големи облаги за общото дело".

Но Абърдин, притиснат здраво от лорд Дерби, бе принуден да заяви:

„Ние само предлагаме камарата със задоволство да си вземе бележка, че нейно величество е сключила договор, от който тя" (т. е. старият Абърдин) „очаква големи облаги."

Той не даде повече каквито и да било обяснения. В камарата на общините г. Дизраели принуди лорд Джон Ръсел да направи една крачка по-нататък и да признае открито, че съюзният договор, за който се вдигна такъв шум, не е нито договор, нито съюз. Той открито призна, че този договор с нищо не обвързва Австрия, докато същевременно въвлича западните държави в нападателен и отбранителен съюз с Австрия, *ако* ѝ хрумне да обяви война на Русия, и освен това ги задължава да предложат не по-късно от края на годината мирни условия на Русия на базата на прословутите четири пункта. В края на краищата Австрия би могла тогава, „без да нарушава договорните си задължения", да се освободи от съюза, като заяви „в последния момент", че не е съгласна с тълкуването, което западните държави дават на четирите пункта. Резултатът от тези обяснения на лорд Джон Ръсел относно прословутия договор от 2 декември бе незабавното падане на държавните облигации както в Лондон, така и в Париж.

Преди една година коалиционното правителство твърдеше, че е допуснало синопското клане, за да постигне съюз с германските държави. Сега с една от тези държави се сключва мним договор като компенсация за гибелта не на една турска флота, а на

една британска армия. Последните броеве на немските вестници дори ни уверяват, че откриването на британския парламент дало сигнал за ново появяване на призрака на виенското съвещание, което било готово още веднъж да пусне в ход своята тежка машина.

Но тъй като Австрия по думите на лорд Джон Ръсел заявява, че е възможно тя да бъде въвлечена във война с Русия, и тъй като за тази възможност говори и фактът на разполагането на руската армия по австрийската граница, нека предположим за момент, че Австрия и останалата част от Германия, включително дори и Прусия, възнамеряват да се присъединят към западните държави. До каква степен Русия е готова за подобна евентуалност?

Ако в 1812 г. континенталните войски, хвърлени срещу Русия, бяха много по-слаби от ония, които тя може би ще види на своите граници през април или май; ако тогава Англия бе неин съюзник, а не противник, то Русия може все пак да се утеши с мисълта, че колкото по-многобройни са армиите, които нахлуват в нейната територия, толкова по-големи са шансовете за тяхното бързо унищожение и че, от друга страна, тя има сега под оръжие три пъти повече войски, отколкото по онова време.

С това ние съвсем не искаме да кажем, че „святая Рус" е несъкрушима. Напротив, ние смятаме, че по своите военни ресурси Австрия сама може напълно да мери сили с нея, а Австрия и Прусия, взети заедно, ако се вземат под внимание чисто военните шансове, са напълно в състояние да я принудят към позорен мир. Четиридесет милиона компактно население в една страна от величината на същинска Германия успешно могат да се справят с разпръснатите по една обширна територия шестдесет милиона руски поданици. Стратегическият план за едно нападение срещу Русия от запад бе напълно ясно определен от Наполеон и ако обстоятелства от нестратегически характер не го принудиха да се отклони от този план, господството на Русия и нейната цялост в 1812 г. щяха да бъдат сериозно застрашени. Този план се състоеше в това, да се напредне до Двина и Днепър, да се организира тук отбранителна линия с укрепления, складове и комуникации, да се завземат руските крепости на Двина, а походът срещу Москва да се отложи за пролетта на 1813 г. В края на годината той бе принуден да се откаже от този план по политически съображения, поради недоволството на офицерите, които протестираха против зимните квартири в Литва, и поради сляпата вяра в своята непобедимост. Той тръгна срещу Москва и резултатът е известен. Катастрофата бе извънредно засилена от лошата организация на

френското интендантство и от липсата на топли дрехи за войниците. Ако на тия неща бе обърнато по-голямо внимание, при своето отстъпление във Вилно Наполеон щеше да се окаже начело на една армия, два пъти по-голяма по численост от армията, която можеше да му противопостави Русия. Неговите грешки са ясни за нас; никоя от тях не е от такова естество, че да не е можела да бъде избягната. Фактът, че той стигна до Москва, както и походът на Карл XII срещу Полтава доказват, че страната е достъпна, макар и трудно достъпна. А що се отнася до снабдяването на една победоносна армия във вътрешността на страната, всичко зависи от дължината на операционната линия, както и от отдалечеността и безопасността на базите. Операционната линия на Наполеон от Рейн до Ейлау и Фридланд — ако се има предвид неудобството, което дългите операционни линии представляват за активността на една армия — е приблизително равна на линията от Брест-Литовск (при предпоставка, че полските крепости бъдат завзети още през първата година) до Москва. Но при тази предпоставка не е взето под внимание обстоятелството, че непосредствената операционна база би била изнесена към Витебск, Могилев и Смоленск, тъй като без тези подготвителни действия един поход срещу Москва безусловно би бил много рискован.

Русия безспорно е рядко населена, но ние не трябва да забравяме, че централните провинции — сърцето на руската нация и нейната сила — имат население, равно на населението на Централна Европа. В Полша, т. е. в петте губернии, които образуват руското Полско царство, населението има приблизително същата гъстота. Най-гъсто населените райони на Русия — Московска, Тулска, Рязанска, Нижегородска, Калужка, Ярославска, Смоленска и други губернии — образуват сърцето на Великорусия и представляват компактно цяло; тяхно продължение на юг са също така гъсто населените малорусийски губернии — Киевска, Полтавска, Черниговска, Воронежка и други. Има общо двадесет и девет провинции, или губернии, които са два пъти по-рядко населени от Германия. Много рядко са населени само източните и северните губернии и южните степи, а отчасти и бившите полски губернии на запад — Минска, Могилевска и Гродненска — поради обширните блата, които се простират между Буг (полски) и Днестър. Но една настъпваща армия, която има в тила си плодородните равнини на Полша, Волиния и Подолия, а пред себе си — като театър на военните действия — равнините на Централна Русия, няма от какво да се опасява за своето изхранване, ако организира повече или по-малко добре своето снабдяване и се нау-

чи от самите руси да използува местните транспортни средства. Що се отнася до унищожаването на всички ресурси от отстъпващата армия, както стана в 1812 г., това е възможно само в едно операционно направление и в непосредствено съседство с него; ако Наполеон поради своето прибързано настъпление от Смоленск не си бе поставил извънредно кратък срок за завършване на кампанията, той щеше да намери около себе си изобилни продоволствени ресурси. Но тъй като бързаше, той не можеше да намери достатъчно продоволствие в района, разположен наблизо около направлението на похода, а неговите команди от фуражири тогава, изглежда, действително са се страхували да проникват дълбоко в грамадните хвойнови гори, отделящи едно село от друго. Една армия, която може да отделя силни кавалерийски части за доставяне на продоволствие и да използува многобройните местни коли и каруци, може лесно да се снабдява с всички необходими хранителни припаси; и Москва едва ли ще бъде изгорена втори път. Но дори в този случай на едно отстъпление към Смоленск не би могло да се попречи, а там армията би намерила добре подготвена операционна база, снабдена с всичко необходимо.

Но тук трябва да се разглеждат не само военните въпроси. Подобна война трябва да бъде доведена докрай и с политически действия. Възможно е обявяването на война на Русия от страна на Германия да послужи като сигнал за възстановяването на Полша от самата Русия. Разбира се, Николай не би се разделил с литовските и белоруските провинции; но Полското царство, Галиция, Познан и може би Западна и Източна Прусия биха образували едно кралство с доста големи размери. Никой не може да каже колко дълготрайно ще се окаже такова възстановяване на Полша. Едно е несъмнено: ще се сложи край на целия фалшив ентусиазъм по отношение на Полша, с който през последните четиридесет години кокетира всеки, който се нарича либерал или прогресивен. След това сигурно ще последва призив на Русия до Унгария; и ако маджарите се колебаят, ние не трябва да забравяме, че две трети от населението на Унгария са славяни, които гледат на маджарите като на господствуваща и заграбила властта аристокрация. От друга страна, Австрия в такъв случай няма да се поколебае да възстанови старата унгарска конституция, за да заличи по този начин Унгария от картата на революционна Европа.

Всичко това в достатъчна степен показва какви големи перспективи от военно и политическо значение биха открили влизането на Австрия в западния съюз и възможността за една война на цяла Европа против Русия. В противоположния случай през

пролетта може да видим един милион и половина войници, строени против западните държави, и една австро-пруска армия в поход към френската граница. И тогава вече ръководството на войната положително ще бъде иззето от ръцете на сегашните ѝ водачи.

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс на 14—15 декември 1854 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4276 от 1 януари 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника
Превод от английски

Ф. ЕНГЕЛС

ВОЕННИТЕ СИЛИ НА АВСТРИЯ

Куриозно е, че английският печат, който през последните шест месеца се занимава изключително с позицията на Австрия, нито веднъж не ни съобщи каквито и да било точни данни за реалната военна сила, която Австрия може да хвърли на блюдото на везните в момента, в който ще сметне за нужно да определи своята политическа линия. Лондонските ежедневници са на различно мнение по въпроса, кое е за предпочитане: съюз с Австрия или открито скъсване с нея. Но тези вестници, които представляват общественото мнение на една нация, която гордо се провъзгласява за най-деловата нация в света, нито веднъж не благоволиха да се занимаят с проучването на ония подробности и статистически цифри, които представляват основата на всяка разумна мярка не само в търговията и в политическата икономия, но и в областта на държавната политика. Английският печат изглежда наистина се ръководи от хора, които са също тъй некомпетентни в своята област, както ония британски офицери, които смятат, че изпълняват целия си дълг, като си купуват офицерски чин. Един вестник твърди, че съюзът с Австрия трябвало да бъде осъществен на всяка цена и при всякакви обстоятелства, защото Австрия притежавала огромна военна мощ. Друг вестник заявява, че един съюз с Австрия бил повече от безполезен, защото всичките ѝ сили отивали за потискане на унгарците, поляците и италианците. Но нито единият, нито другият са си направили труда да узнаят каква всъщност е реалната военна сила на Австрия.

В 1849 г. австрийската армия, която дотогава бе организирана по една тромава и крайно остаряла система, бе коренно ре-

организирана. За това допринесоха в еднаква степен и пораженията в Унгария, и победите в Италия. Управлението бе освободено от старите традиционни ограничения. Армията на страната, току-що потушила революция в столицата и гражданска война в провинциите, бе буквално поставена на военна нога. Успешно бе въведено разпределение на войсковите части на постоянни бригади, дивизии и корпуси, както беше при Наполеон и както е сега в редовната руска армия. 77-те пехотни полка, без да се смятат стрелковите части, и 40-те кавалерийски полка, които през време на италианската и унгарската кампания бяха така разпокъсани, че една част от батальоните на един и същи полк и дори една част от ротите на един и същи батальон се намираше в Италия, а другата в Унгария, бяха сега обединени и формирани в постоянни части, за да не се допусне подобно безредие и да се осигури нормалното администриране на полковете. По този нов план австрийските военни сили са разделени на четири армии, които се състоят от дванадесет армейски корпуса и два кавалерийски корпуса. Всяка армия има не само всички три рода войски, но и напълно самостоятелен административен щаб и материална част, която гарантира постоянната ѝ готовност за действие. Първата армия, състояща се от 1-и, 2-и и 9-и армейски корпус, обикновено е разположена в германските провинции на империята; втората армия, състояща се от 5-и, 6-и, 7-и и 8-и армейски корпус и 2-и кавалерийски корпус, и третата армия, състояща се от 10-и, 11-и и 12-и армейски корпус и 1-и кавалерийски корпус, обикновено заемат унгарските и славянските провинции; четвърта армия, състояща се само от 4-и армейски корпус, се намира в Италия.

Всеки армейски корпус се състои от две до три пехотни дивизии, една или две кавалерийски бригади, четири батареи резервна артилерия, както и необходимите поделения инженерен, интендантски и санитарен персонал. Всеки кавалерийски корпус се състои от две дивизии, което се равнява на четири кавалерийски бригади или на осем кавалерийски полка, със съответно количество батареи лека артилерия. Всяка пехотна дивизия се състои от две бригади по пет батальона и една батарея пеша артилерия във всяка бригада и от два до четири ескадрона кавалерия.

Следователно всички военни сили, както споменахме по-горе, възлизат на седемдесет и седем пехотни полка без стрелковите части, четиридесет кавалерийски полка и четиринадесет полка полска артилерия, без да се смятат крепостната артилерия, инженерните войски, сапьорите и т. н. Пехотата се състои от шестдесет и два линейни полка, четиринадесет полка и един батальон погранична пехота, както и един полк и двадесет и пет батальона

срелци. Един линеен полк се състои от пет строеви и един учебно-запасен батальон, или от двадесет и осем строеви и четири учебно-запасни роти. Строевата рота наброява двеста и двадесет, а запасната — сто и тридесет души. Следователно един линеен полк трябва да наброява в своите пет строеви батальона 5 964 души; за 62 полка, включително запасните части, това прави всичко 369 800 души. Граничната пехота, която наброява четиринадесет полка, има два строеви и един запасен батальон във всеки полк, което се равнява на дванадесет строеви и четири запасни роти. Строевата рота се състои от 242 души, включително 22 стрелци. Следователно един пограничен полк наброява 3 850 души, а четиринадесетте полка възлизат общо на 55 200 души. Стрелците, или егерите, образуват един седембатальонен полк, равняващ се на 32 роти, включително запасните, и 25 батальона, равняващи се на 125 роти, включително запасните; тъй като всяка рота наброява 202 души, общият брой на стрелците достига 32 500 души. Следователно общата численост възлиза на 470 000 души.

Австрийската кавалерия се състои от 16 полка тежка кавалерия (8 кирасирски и 8 драгунски) и 24 полка лека кавалерия (12 хусарски и 12 улански). При комплектуването на кавалерията са били взети под внимание характерните особености на различните националности, от които се състои Австрийската империя. Кирасирите и драгуните почти изключително са германци и чехи; хусарите са унгарци, а уланите — поляци. В пехотата подобно разпределение едва ли би представлявало особени изгоди. Обикновено от германци и унгарци се формират елитните гренадирски батальони, а от тиролци (германски и италиански) и щирийци — предимно стрелковите части; граничната пехота в преобладаващото си множинство се състои от хървати и сърби, които са еднакво пригодни за служба в леката пехота.

Всеки полк тежка кавалерия има шест строеви ескадрона и един учебно-запасен ескадрон, като един ескадрон наброява 194 души. Във всеки полк лека кавалерия има осем строеви и един учебно-запасен ескадрон, при 227 души в ескадрон. Цялата кавалерия, без да се смятат учебно-запасните поделения, наброява 62 500 души, а с тях — 67 000 души.

Артилерията се състои от дванадесет полка полска артилерия, един полк брегова артилерия и един ракетен полк. Австрийците нямат конна артилерия. В ония артилерийски части, които те наричат конни, оръдейната прислуга се превозва с каруци. Всеки полк полска артилерия има четири батареи конна артилерия (шестфунтови оръдия) и седем батареи пеша артилерия (четири шестфунтови и три дванадесетфунтови оръдия), без да се

смятат запасните роти. Всяка батарея има осем оръдия. Полкът брегова артилерия няма постоянни батареи; той е разделен на батальони и роти и се използува за носене на гарнизонната служба в бреговите крепости. Ракетният полк се състои от 18 батареи с осем ракетни цеви във всяка батарея. Следователно австрийската артилерия има общо 1 056 оръдия и 144 ракетни цеви. Освен това към нея спадат осем батальона гарнизонна артилерия, които наброяват около 10 400 души и 4 500 души в техническите поделения. Инженерните войски възлизат на около 16 700 души.

Освен тези строеви, запасни и гарнизонни войски Австрия притежава специални части и поделения, организирани за носене на специална служба; макар и да не могат да се използуват като строеви поделения, те правят излишно привличането на строеви войници за извършването на спомагателни работи, което много често свежда батальоните до роти, а кавалерийските полкове — до ескадрони. Има три санитарни батальона, обозни войски и при всеки армейски корпус един отряд кавалерия, войниците на който се използуват за ординарци. Тази система бе въведена неотдавна и в английската армия с формирането на корпус щабна кавалерия. Строевите части на цялата австрийска армия възлизат на около 476 000 души с 1 140 оръдия; заедно със запасните поделения, техническите войски, щабните, гарнизонните и полицейските части (жандармерията) австрийската армия възлиза на около 620 000 души.

Австрийският войник служи осем години, след което остава още две години в запаса. При такава система винаги може да се разполага с резерв, възлизащ на около 120 000 души, който в случай на война може да бъде призван под знамената. На Военната граница всеки граничар[308] трябва да служи от двадесет до петдесетгодишна възраст. По този начин числеността на пограничната пехота, строевите части на която наброяват 55 000 души, може да бъде доведена до 150 000—200 000 души. През 1849 г. под знамената се намираха най-малко 150 000 граничари. Но тогава на Военната граница бяха останали толкова малко войски, че жените трябваше да вършат всички селскостопански работи.

От приведените данни, за чиято точност можем да гарантираме, следва, че военната организация на Австрия ѝ дава възможност да започне кампания незабавно с една армия от 600 000 души, от които най-много 300 000 могат да бъдат съсредоточени в който и да било пункт; същевременно под знамената могат да бъдат призовани запасните на брой около 200 000 стари войници без каквито и да било извънредни набори и без особена загуба за производителните сили на страната.

Руската армия е така организирана, че дава възможност в нейните редове да бъдат въвлечени много по-големи човешки маси. Населението на Русия е 60 000 000, на Австрия — 40 000 000; но ние току-що видяхме, че само със свикването на запаса Австрия може да увеличи своята армия на повече от 800 000 души, докато Русия, за да достигне същата цифра, бе принудена не само да свика всички резерви, но и да рекрутира нови части, които се равняват на четири редовни годишни набора.

Написано от Ф. Енгелс на 21 декември 1854 г.

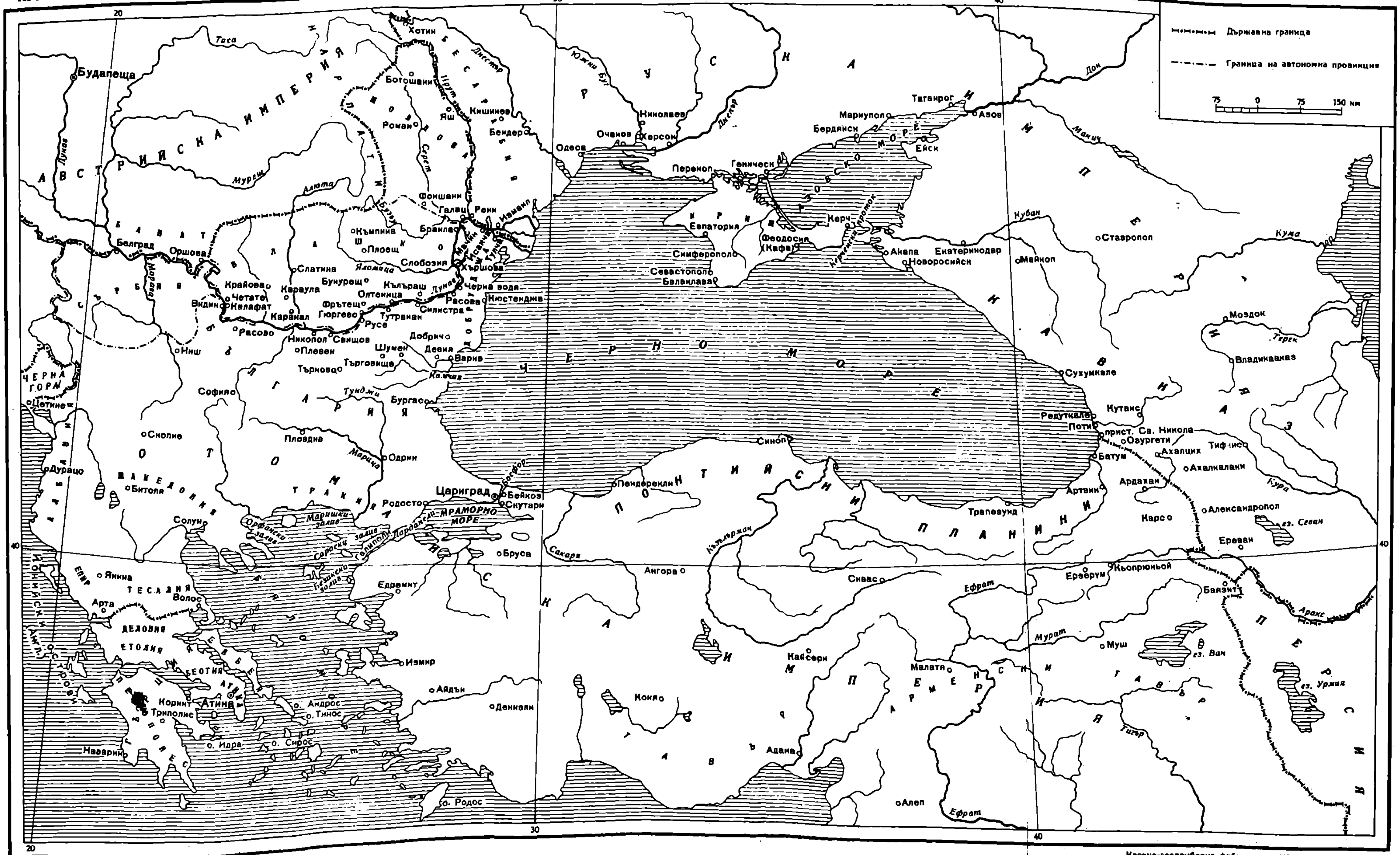
Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4281 от 8 януари 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

КРИМСКАТА ВОЙНА от 1853—1856 г.

ДУНАВСКИЯТ, КРИМСКИЯТ И КАВКАЗКИЯТ ВОЕНЕН ТЕАТЪР

п. о. „Картпроект" при УГК — София 1960 г.

Картно-геоприборна фабрика при УГК — София 1960 г.

К. МАРКС

РЕТРОСПЕКТИВЕН ПОГЛЕД ВЪРХУ КРИМСКАТА КАМПАНИЯ[309]

I

Лондон, 29 декември.

„Срещата на граф Буол, г. Буркене и княз Горчаков в дома на граф Уестморланд, английския посланик във Виена, имаше за цел само да даде на руския цар *желаната* информация за значението на тройния съюз, сключен на 2 декември, и за предварителните условия, при които трите велики сили са готови да започнат мирни преговори на базата на четирите пункта. Княз Горчаков веднага докладва в Петербург за получените сведения. През следващите дни царят трябва да приеме предварителните условия, или да ги отхвърли. Началото на новата година ще бъде отбелязано с решителен обрат в развоя на събитията".

Така пише „Morning Post", частният moniteur* на лорд Палмерстон. А органът на торите „Press" пише:

„Виенските преговори имат за цел да дадат на Австрия нов предлог да отложи окончателния си отговор на западните сили относно установения в договора от 2 декември срок".

Но решаващо значение има може би фактът, че докато в уводните статии на ежедневните и седмичните вестници политиците разясняват с държавническа мъдрост новото виенско съвещание[310], в борсовите отдели на същите печатни органи деловите хора го наричат направо „фарс". Така го нарича например фи-

* — вестител. *Ред.*

нансовият наблюдател в money article* в днешния брой на „Morning Post". И наистина, лондонската борса се отнесе така безразлично към виенското събитие, че новината за него не даде повод дори за най-незначителни сделки нито на „мечките", нито на „булдоците", нито на песимистите, нито на оптимистите на stock exchange**. Незначителните колебания, които се наблюдаваха в котирането на държавните ценни книжа през последните 3 дни, не бяха във връзка с виенската дипломация, а с парижкия бюджет. Предполага се, че английски капиталисти ще вземат участие в новия парижки заем от 500 милиона франка и ще предизвикат по този начин съкращение на паричния пазар, състоянието на който става все по-съмнително поради северноамериканската криза *(по-значителна по своите размери от кризата в 1837 г.)*, поради последните неблагоприятни новини за положението на работите в Източна Индия, повишаването на цените на зърнените храни и няколкото неочаквано големи банкрута в Лондон и Ливерпул. Ако не руският император, то английското правителство във всеки случай храни илюзии за мир. В голямата война с Франция, започнала през миналия век, английският народ бе въвлечен от своята олигархия. Сега народът застави английската олигархия да започне войната с Русия. Във всички дипломатически, военни и финансови стъпки, предприемани от олигархията, се изявява нежеланието ѝ да води тази натрапена ѝ война. Дори последното мероприятие на правителството — законопроектът за създаване на чуждестранен легион[311] — имаше за цел преди всичко да *„убие желанието"* за тази война у англичаните. Не можеше да става дума, че източниците за вербуване на войници са изчерпани в една страна, от която всяка година емигрират над 100 000 здрави мъже, при което тази емиграция оказва само мимолетно влияние върху равнището на работната заплата. Не можеше да става също дума за някакъв внезапно наложил се извънреден подвоз на спомагателни войски, тъй като мярката на правителството нямаше за цел нито внезапна, нито извънредна помощ. Прокараният през май законопроект за милицията[312] даде на правителството възможност само в Англия и Уелс да свика 80 000 войници от милицията, и успехът показа, че във всички сформирани през пролетта полкове една четвърт от доброволците са минали на действителна служба; обаче до началото на декември правителството сформира само 18 полка милиция (около 13 500 души). Известно е, че англичаните винаги — и през времето на Чарлз I, и при Уилки III, и при първите Георговци, и

* — статията за паричния пазар. *Ред.*
** — борсата. *Ред.*

най-после през време на голямата антиякобинска война — са протестирали против вноса на чужди наемни войници във Великобритания. Но използуването на чужди наемници извън пределите на Англия да предизвика буря от негодувание — това е ново и нечувано в английската история явление. Именно този факт доказва *съвършено различния характер* на сегашната война в сравнение с всички предишни войни, които Англия е водила в съвременната епоха. Ето защо управляващата аристокрация умишлено призовава призрака на миналото, практиката на своите стари вербовчици, които купуваха войниците на *най-евтиния* пазар. Тя прави това, без някак си да е уверена — както *призна* Сидни Хърбърт в камарата на общините — в *успеха* на предложеното мероприятие. Следователно тя прави това не за да води войната, а да подготви мира. За да създаде необходимата *английска* армия, правителството би трябвало сега да повиши заплатата на войниците, да отмени телесните наказания, да обещае авансиране в службата, като се почне от редниците, с една дума — да демократизира армията и да я превърне от своя собственост в собственост на нацията.

„Досега“ — пише днес „Times“ — „през времѐ на война, както и в мирно време, армията беше само орган на правителството за служебно авансиране на аристократите и за поддържане на правителството“.

И тук ние стигаме до решаващия пункт. *Войната с Русия* означава за английската аристокрация *загубване на нейния правителствен монопол*. Принудена от 1830 г. да води вътрешната политика изключително в интерес на промишлената и търговската буржоазия, английската аристокрация все пак запазваше за себе си всички правителствени постове, тъй като си запазваше монопола върху *външната* политика и армията. Този монопол обаче тя можеше да си осигури само докато една народна война — а такава война можеше да бъде *само войната против Русия* — не превърна външната политика в дело на народа. Затова цялата английска дипломация през 1830—1854 г. се свеждаше до един принцип: на *всяка* цена да се избягва войната с Русия. Оттук постоянните отстъпки, които се правеха на Русия през последните 24 години в Турция, Персия, Афганистан, Дания, изобщо във всички точки на земното кълбо. Че сметките на аристокрацията са били правилни, доказват фактите на днешния ден. Едва започнала войната с Русия, и дори „Times“ вече заявява:

„Аристокрацията не е способна да води нашите войни. Олигархическата държавна машина се намира в рязко противоречие с нашия обществен механизъм“.

II

Лондон, 1 януари.

„Всички ведомства на нашето военно управление рухнаха под напора на сегашната война“.

Така пише днес „Times“. И наистина, ако хвърлим поглед върху организацията на военното управление или на който и да било друг орган на управление в Англия, изглежда, като че тук нагледно са искали да покажат така наречения принцип на конституционно равновесие на силите. Различните органи са така свързани помежду си, че съвършено се парализират взаимно, и целият механизъм е обречен по този начин на бездействие. Затова именно можа да се случи, че през време на настоящата война ранените се намираха в Балаклава, военните лекари в Цариград, а медикаментите в Скутари. Ето защо кримската армия се бунтува против системата, която я принася в жертва; нима това не е бунт, ако военни от всички чинове, от полковник до редник, нарушават дисциплината, изпращат всяка седмица хиляди писма до лондонските вестници и гръмко апелират към общественото мнение, оплаквайки се от действията на своите началници? При това лорд Раглан бива неоснователно държан отговорен за едно положение, обусловено от самата система. Той носи отговорност за военното ръководство.

Хвърляйки ретроспективен поглед върху кримската кампания, ние виждаме, че лорд Раглан е извършил първата си грешка в сражението при Алма, като е дал заповед да бъде заобиколен не десният, а достигащият до морето ляв фланг на руската армия. Ако беше заобиколен десният фланг, една част от русите щяха да бъдат изтикани към морето, друга част — към Северното укрепление, докато сега те фактически са отблъснати към Симферопол, т. е. на най-изгодната за тях линия на отстъпление. Докато в сражението при Алма съюзниците без нужда и цел се опитваха да хванат бика за рогата, те проявиха нерешителност тогава, когато им се представиха благоприятни обстоятелства. Прословутият „флангов марш срещу Балаклава“ бе отказ от нападение срещу северната страна на крепостта. Но тази страна е господствуваща и поради това решаващият пункт; Северното укрепление е ключът за Севастопол. Следователно съюзниците се отказаха от по-смелото и поради това фактически обещаващо успех нападение, за да си осигурят здрава отбранителна позиция.

Същата грешка направи Омер паша, когато се укрепи при Калафат, вместо да се отправи от Олтеница към Букурещ и да

пробие разтеглената линия на противника. След това започна обсадата на Севастопол, която във всеки случай доказа, че в резултат на продължителния мир военното изкуство е отишло толкова назад, колкото благодарение на промишленото развитие са се подобрили средствата за водене на война. В никоя от предишните войни обикновените землени укрепления не са играли такава голяма роля. Отначало при Олтеница русите прибягнаха към старата система — подложиха ги на канонада в продължение на няколко часа, а след това ги щурмуваха. Но безуспешно. При Калафат землените укрепления парализираха русите, които не се решиха да ги атакуват. При Силистра едно наполовина разрушено землено укрепление провали всички усилия на руската армия и, най-после, в Севастопол една линия от землени укрепления бе удостоена с обстрелване от повече обсадни батареи и от по-тежка артилерия, отколкото са били употребявани някога против най-съвършената крепост. Но преди да бяха поставени обсадните оръдия, откритият град бе вече превърнат в първокласен укрепен лагер. Известно е, че на 25 октомври в сражението при Балаклава английската кавалерия без всякаква полза и цел бе пожертвувана, противно на всички установени правила на военното изкуство. Най-после, стигаме до Инкерманското сражение, най-значителното събитие през тази кампания. Подобно на прусаците при Йена, британските войски при Инкерман заемаха редица височини, достъпни от фронта само по няколко дефилета. Подобно на прусаците, англичаните пропуснаха да заемат едно възвишение на най-крайния си ляв фланг, срещу което Меншиков, подобно на Наполеон при Йена[313], хвърли една част от своята армия и по този начин още преди разсъмване се закрепи в неприятелския фланг. Русите, които изобщо не са привърженици на оригиналното, заимствуваха от Наполеон този план на операцията, но едва бе завършен стратегическият маньовър и трябваше да започнат тактическите действия, и маската на западноевропейската цивилизация падна и се показа татаринът. Тази блестяща руска армия с нейните стари бойци, много от които са служили по двадесет и пет години — този образец на парадна мущровка, — се оказа толкова безпомощна, неповратлива, толкова неспособна за схватки в разсипан строй и за борба на малки отряди, че нейните офицери не знаеха да направят нищо друго, освен да хвърлят изведнаж тази тежка маса срещу неприятеля. Чисто бруталният натиск на тази маса трябваше да разкъса редките редове на англичаните; но, от една страна, тези гъсти колони от живи тела създаваха условия за опустошителното действие на огъня на английските пушки и оръдия, а от друга — ко-

гато руситe, имайки числено превъзходство, преминаваха в атака на нож, англичаните посрещаха техния удар със същото превъзходство, с каквото Наполеоновите карета посрещаха мамелюците в сражението при пирамидите. 14 000 съюзници, след като загубиха една трета от своите войски, разбиха 30 000 руси, въпреки че по общото признание руските войници се бият храбро и планът на руското нападение имаше предимство пред този на съюзниците. След сражението при Нарва руското оръжие не е претърпявало такъв неуспех. А ако вземем под внимание огромната разлика между руситe при Нарва и руситe при Инкерман, между необучените пълчища от 1700 г. и добре обучената армия от 1854 г., сражението при Нарва ще ни се стори блестящо в сравнение с това при Инкерман. Нарва бе първото сериозно поражение на една възхождаща нация, която умееше да превръща в средства за победа дори пораженията. Инкерман представлява почти сигурен симптом за упадъка на онова парниково развитие, което се наблюдава в Русия от времето на Петър Велики насам. Изкуствено ускореното развитие и огромните усилия да се запази привидността на блестяща цивилизация при полуварварското равнище на страната, изглежда, вече са изчерпали нацията и са предизвикали у нея нещо като туберкулоза. Инкерманското сражение означава за руската пехота това, което сражението при Рокроа[314] — за испанската.

Написано от К. Маркс на 29 декември 1854 и 1 януари 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 1 и 5 от 2 и 4 януари 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

ПЕЧАТЪТ И ВОЕННАТА СИСТЕМА

Лондон, 3 януари.

„Руският император“ — съобщава един кореспондент на „Times“ от лагера при Севастопол — „бил казал, че ще изпрати обратно в Англия на един *единствен* военен кораб всичко, което ще остане от нашата армия към началото на май“.

Следва ярко описание на смъртността, бедственото положение, безпорядъка и разложението, които царят в английския лагер. Това състояние на армията е сега почти единствената тема на уводните статии на лондонските ежедневници.

„Британската армия“ — пише „Times“ — „не е армия във военния смисъл на думата. Това е тълпа от храбри хора, и то не повече от обикновена тълпа, дори нещо по-лошо, тъй като тя се командува от такива хора, каквито не би трябвало да я командуват, и поради това е лишена от присъщата ѝ боеспособност... Командуването на британската армия при Севастопол има чисто номинален характер; нещо повече, отлични офицери уверяват, че подофицерите биха могли да командуват армията с не по-малък успех от ония, които се смятат за нейни командири. Ние разбираме, че е неприятна работа да се изхвърлят предани и честни хора, които са в напреднала възраст и се ползуват с уважение.“

Но à la guerre comme à la guerre*.

„Ако някое правителство е имало някога възможността да прибегне до подобна насилствена мярка, това е именно сегашното правителство.“

Защо?

* — на война като на война. *Ред*

„Защото то толкова упорито се противопоставяше на обявяването на войната“. Затова „правителството има инициативата в своите ръце и не е длъжно да държи сметка за личностите.“

Добре изрева, лъве! Тъй като сегашното правителство води войната срещу Русия против своята воля, грешките във воденето на войната трябва да се приписват не на него, а само на главнокомандуващия, и публиката трябва да разбере, че не правителството пречи на лорд Раглан, а лорд Раглан пречи на правителството.

Докато „Times“ напада по този начин лорд Раглан, за да защити правителството, „Morning Chronicle“, органът на пилитите, напада „Times“, уж за да защити лорд Раглан, а в действителност да благодари на „Times“, загдето признава непогрешимостта на правителството, да използува това признание и същевременно да направи диверсия чрез мнимия двубой между два правителствени вестника.

„Униннието“ — пише порядъчният вестник „Chronicle“, — „което овладя през последните дни общественото мнение, трябва да се припише — ние отбелязваме това с прискърбие — изключително на влиянието на „Times“. Събитията се описват в мрачни краски, бедствията се преувеличават, добрата репутация на нашите генерали се очерня, забравя се пословичното великодушие на англичаните по отношение на отсъствуващите, и всичко това само заради сензацията, само за да се произведе ефект! А междувременно цялата омраза, цялата отрова на тези нападки се изляха главно върху главата на фелдмаршал Раглан... Бедственото положение, в което от началото на декември се намира кримската армия, макар и последните съобщения да звучат малко по-утешително, трябва да се припише преди всичко на ужасната буря от 14 ноември“.

И правителството е толкова великодушно, че не държи лорд Раглан отговорен за бурята от 14 ноември. Следователно не остава нищо освен страстта на „Times“ към търсене на ефекти.

Да се обърнем сега към онази част от лондонския печат, която застъпва определени, *особени* интереси *вътре в* правителството — към вестник „Daily News“, който от известно време е тайният орган на *Палмерстон,* и към вестник „Morning Post“, който от дълги години е неговият официален орган.

„Нашите административни ведомства“ — пише „Daily News“ — „почти не се менят, сякаш принадлежат към епохата на мидийците и персите. Настъпи ли непредвидена криза — те ще рухнат. Дори пред лицето на най-ужасното унищожение на човешки живот и имущество те рядко биват преобразувани така, че да бъдат в състояние да се справят в бъдеще с подобни катастрофи... Това важи и за военното ведомство. Какви надежди се родиха, когато неотдавна бе назначен върховен военен министър! Но от това работата не се подобри нито на йота. Трябва ли да обвиняваме за това херцог Нюкясъл, или по-скоро би трябвало да прибегнем към реформиране на самата па-

рализираща система, която ограничава държавните функции в ръцете на аристокрацията? — Каквито и да са заслугите на херцог Нюкясъл, той не е *официалният Херкулес,* който би могъл да ликвидира тази система. Но английският народ ще настоява да бъде направено онова, което херцогът не е способен да направи.“

Вестник „Daily News“ е още новак в своята роля на орган на правителството. При това той трябва да държи сметка и за своята буржоазна публика. Все пак — и това личи от пръв поглед — същността на статията е, че е необходим „официален Херкулес“. Но кой е този официален Херкулес? И къде да бъде намерен той? На това отговаря вестник „Morning Post“. Той пише:

„Да се започне с нападки срещу лорд Раглан, значи да се започне погрешно. Лорд Раглан стои *над* нападките на „Times“ ... Но недостатъците в дейността на правителството вътре в страната са очевидни ... Вземете например военното ведомство. Трябва ли то да продължава да ръководи работите в същия дух и по същия образец, както през последните девет месеца? ... Не забравяйте, че армията извън границите на страната напълно зависи от администрацията вътре в страната ... Затова е изключително важно главата на това ведомство да се чувствува пълен господар и да действува както подобава на господар ... Говори се, че за това пречи *старата система.* Но един истински господар отдавна вече би разрушил на своя отговорност тази система ... В действителност тайната се състои в това, че ръководителят на сегашното правителство като оловна топка спъва всяко усилие на отделните ведомства. Бавният ритъм на *Абърдиновия* пулс се предава на всички органи на управлението и дава тон на цялата система ... Преустройте цялата система и поставете на раменете ѝ истинска и здрава глава.“

С други думи: направете Палмерстон министър-председател. Той е именно *официалният Херкулес,* за когото мечтае „Daily News“ — същият Палмерстон, когото лорд Мелбърн в 1830 г. назначи по предложение на руската княгиня Ливен за министър на външните работи; същият, който през време на Афганистанската война[315] така загадъчно принесе в жертва една британска армия, че на заседание на парламента сър Робърт Пил открито го заплаши с „разкрития“, ако продължава да го дразни със своето самохвалство; същият Палмерстон, който успя да насочи предложения в 1839 г. от Франция и сякаш вече сключен нападателен съюз *против Русия* така изкусно, че в един прекрасен ден на 1840 г. той се превърна в англо-руски съюз *против Франция*[316]. Макар Палмерстон да е *най-влиятелният* член на сегашното правителство и да се явява и да *трябва* да се явява пред всички парламентарни кръгове като негов ревностен защитник, в печата той непрекъснато пуща в ход всички средства на дипломатическото изкуство, за да покаже, че между него и Абърдин съществуват сериозни разногласия, и да спаси по този начин своята популярност в случай на крах на коалиционното правителство. Така същевремен-

но опозицията бива възпирана от решителни стъпки и държана в състояние на безплодно напрежение по отношение разприте в правителството. Така например органът на торите „Morning Herald“ днес за стотен път се хваща на въдицата, като обявява краха на коалицията за окончателен и надълго и нашироко говори за патриотичното възмущение на Палмерстон и Ръсел срещу Абърдин, Нюкясъл и Гладстон. Ad vocem* *Гладстон,* трябва още да отбележим, че както следва от уводната статия на днешния брой на „Chronicle“ за френския заем, Гладстон не възнамерявал да прибягва към заеми, а е решил да води войната с помощта на преки данъци, т. е. по най-непопулярния, обременителен и неикономичен начин.

Написано от К. Маркс на 3 януари 1855 г.
Напечатано в „Neue Oder-Zeitung“, бр. 9 от 6 януари 1855 г.

Печата се по текста на вестника
Превод от немски

* — Що се отнася до. *Ред.*

Ф. ЕНГЕЛС

БРИТАНСКАТА КАТАСТРОФА В КРИМ

Откакто лондонският „Times“ публикува своите разпалени уводни статии, цялата британска публика, изглежда, е обзета от силно вълнение и безпокойство за положението на войските в Крим. Действително, не може повече да се отрича или замазва фактът, че поради нечувано лошото ръководство на всички ведомства на военното управление английската армия бързо се приближава до състояние на пълно разложение. Изложени на трудностите на зимната кампания, на страдания от влагата и студа, обременени от непрекъснатата тежка полева служба, без облекло и продоволствие, без палатки и укрития, същите ветерани, които нито палещото слънце на Индия, нито бесните атаки на белуджите и афганистанците можаха да уплашат, умират всеки ден със стотици от смъртоносни заболявания, които поглъщат подкрепленията със същата бързина, с която те пристигат. На въпроса, кой е виновен за това положение на нещата, в Англия сега е твърде разпространен отговорът, че виновен за всичко е лорд Раглан. Това обаче не е вярно. Ние не сме поклонници на начина, по който почтеният лорд води войната, и открито сме критикували неговите грешки, но в интерес на истината трябва да кажем, че причината за ужасните бедствия, от които загиват войниците в Крим, са не неговите грешки, а недъзите на цялата система на управление на британските въоръжени сили.

В британската армия има върховен главнокомандуващ — пост, който не съществува в почти никоя друга цивилизована армия. Но грешка би било да се мисли, че този върховен главнокомандуващ действително командува нещо. Ако пехотата и кавалерията му са подчинени до известна степен, то артилерията, инже-

нерните войски, сапьорите и миньорите се намират напълно извън сферата на неговата компетентност. Ако той до известна степен се разпорежда с бричовете, мундирите и чорапите, то шинелите са извън неговата компетентност. Ако може да натовари всеки пехотинец с две паласки, той не може да му даде една единствена пушка. Той може да предаде всичките си подчинени на военен съд, може да нареди да ги набият здраво, но не може да им изкомандува да направят и една крачка. Движението на войските излиза извън рамките на неговата компетентност, а снабдяването им с продоволствие няма нищо общо с него.

Освен това съществува „главен майстор на артилерията". Тази длъжност е печален остатък от ония времена, когато науката не се смяташе за подходяща за военните и когато всички представители на специалните родове войски — артилерия и инженерни войски — бяха не войници, а нещо неопределено — нито учени, нито занаятчии, и се обединяваха в специален цех или корпорация под ръководството на „главен майстор". Освен артилерията и инженерните войски този главен началник на артилерията завежда и шинелите и стрелковото оръжие на армията. Без него следователно не може да бъде проведена нито една военна операция от какъвто и да било характер.

След това идва секретарят по военните въпроси. Ако двата предишни поста са равни на нула, тази величина е дори помалка от нула. Секретарят по военните въпроси не може да даде заповед на нито една част от армията, но може да попречи на всяко действие на всяка част от армията. Тъй като той завежда военните финанси и тъй като всички военни действия струват пари, неговият отказ да отпусне средства е равносилен на абсолютно вето срещу всяка операция. Но дори когато е съгласен да отпусне необходимите парични средства, неговото значение все още се свежда до нула, защото той не може да храни армията; това вече е извън неговата сфера. Към всичко това трябва да се добави, че интендантството, което фактически храни армията и в случай на необходимост при всяко придвижване трябва да ѝ осигури транспортните средства, е подчинено на държавното съкровище. Така че министър-председателят — първият лорд на държавното съкровище — може непосредствено да повлияе на всяка военна операция и по свое усмотрение да я ускори или забави, или съвсем да я прекрати. На всички е известно, че интендантството е едва ли не по-важна част на армията от самите войници; и тъкмо по тази причина колективната мъдрост на Великобритания намери за уместно да го направи абсолютно независимо от армията и да го постави под контрола на съвършено друго ведомство. Най-после при-

движванията на армията, които по-рано се командуваха от министъра на колониите, сега се извършват по заповед на военния министър — неотдавна създадена длъжност. В неговата компетентност влиза дислокацията на войските от Англия до Китай и от Индия до Канада. Но както вече видяхме, неговата власт сама по себе си е толкова малко ефикасна, колкото и властта на четиримата предхождащи военачалници; за да се осъществи и най-незначителното движение, е нужно съгласуваното действие на всички пет военачалници.

Сегашната война започна под епидата на тази изумителна система. Британските войски, които в своята родина бяха добре хранени и добре снабдявани благодарение на четиридесетгодишния период на мир, бодро тръгнаха на поход, убедени, че каквото и да прави противникът, Англия няма да остави своите храбри момчета да чувствуват нужда от каквото и да било. Но едва достигнали първия етап на своята експедиция — Галиполи, и веднага пролича — в сравнение с френската армия — смешно ниското равнище на цялата организация на англичаните и плачевната безпомощност на всички британски длъжностни лица. Въпреки че тук бе сравнително лесно да се достави всичко необходимо, въпреки че всички нужни указания бяха дадени предварително и че бяха дебаркирани сравнително малко войски, всичко вървеше наопаки. Всеки тичаше нагоре, надолу, но никой не искаше да поеме върху себе си каквито и да било задължения, каквито не бе изпълнявал в Англия в мирно време, така че нямаше кой да изпълнява ония задачи, които възникнаха непосредствено във връзка със самата война. Така докараните с корабите запаси гниеха на брега, където бяха разтоварени, а войските трябваше да бъдат прехвърлени в Скутари поради липса на помещения. Налице бяха безспорни признаци на хаотично безредие, но тъй като войната тепърва започваше, можеше да се очаква, че нещата ще се подобрят с придобиването на опит.

Войските заминаха за Варна. Отдалечеността им от Англия се увеличаваше, числеността им растеше, увеличаваха се и нередностите в управлението. Независимите действия на петте ведомства на военното управление, всяко от които подчинено в Англия на отделен министър, тук за пръв път доведоха до открити и явни раздори. Войските в лагера изпитваха остра нужда от всичко, докато гарнизонът във Варна се ползуваше с всички блага. Интендантството, действувайки крайно мудно, събра няколко местни превозни средства, но тъй като главнокомандуващият не се разпореди за ескортиране на тези коли, българските каруцари се пръснаха веднага, след като бяха успели да ги съберат. В Цари-

град бе създаден централен склад — нещо като главна операционна база, но това не донесе никаква полза, а стана само нов източник на безкрайни затруднения, протакания и спорове за компетентност, както и на раздори между армията, службата за артилерийско и техническо снабдяване, ковчежниците, интендантството и военното министерство. Винаги, когато трябваше да се направи нещо, всеки се стараеше да стовари работата върху чужди плещи. Всеки се стремеше да избегне всякаква отговорност. В резултат всичко вървеше наопаки и изобщо нищо не бе направено. Отвращението от тези методи на работа и съзнанието, че армията се разлага от бездействие, вероятно са изиграли известна роля за решението на лорд Раглан да рискува кримската експедиция.

Тази експедиция бе венецът на цялата военна система на Джон Бул. Именно в Крим тази система се прояви в целия си блясък. Докато армията се намираше фактически в мирно положение, както беше в Галиполи, Скутари и Варна, едва ли можеше да се очаква, че безредието, бъркотията и хаосът ще се проявят в пълен мащаб. Но сега, пред лицето на неприятеля, през време на истинска обсада, положението беше друго. Съпротивата на руските даде на британските чиновници пълен простор да проявят своите делови качества. И трябва да се признае, че никога още усилия за разлагането на една армия не са били така плодотворни, както усилията на тези господа. От повече от 60 000 души, изпратени на Изток от февруари миналата година насам, днес са запазили своята боеспособност не повече от 17 000; от тях всеки ден умират 60—80 души, а 200—250 излизат от строя поради болест, при което малцина от заболелите се връщат в строя. От 43 000 умрели или болни по-малко от 7 000 са били извадени от строя непосредствено от неприятеля!

Когато за пръв път в Англия се получиха известия, че армията в Крим страда от недостиг на храна, облекло, покрив и изобщо на всичко; че няма нито медикаменти, нито хирургически материали; че болните и ранените трябва или да лежат на влажната и студена земя независимо от времето, или да бъдат наблъсквани на кораби, стоящи на външен рейд, без всякакви грижи и без най-елементарно медицинско обслужване; когато стана известно, че стотици хора загиват поради липса на най-необходимото, всички решиха, че правителството не се е погрижило да осигури снабдяването на действуващата армия. Но скоро стана ясно, че ако отначало може би действително е било така, то сега работите стоят другояче. Изпратено е било всичко необходимо в изобилие, но за нещастие нищо не ѐ стигнало там, където е имало нужда от него. Складовете с медикаменти бяха във Варна, докато болните

и ранените се намираха в Крим или Скутари; дрехите и продоволствието се подвозваха до кримските брегове, но там нямаше кой да ги разтовари; това, което случайно биваше разтоварено, бе оставяно да изгние на брега. Необходимостта да се осигури взаимодействие с флотата създаде нови поводи за раздори между и без това разкъсваните от противоречия ръководни органи на ония ведомства, разприте между които трябваше да осигурят триумфа на британската армия. Бездарността, прикривана зад устави, изготвени за мирно време, господствуваше абсолютно; в един от найбогатите райони на Европа, край бреговете на който стояха на котва стотици натоварени с продоволствие транспортни кораби, английските войници получаваха половина дажба; обградени от безбройни стада добитък, те се хранеха само със солено месо и страдаха от скорбут; на корабите имаше в изобилие каменни въглища и дърва, а на брега горивото беше толкова малко, че войниците трябваше да ядат месото си *сурово* и никога не успяваха да изсушат прогизналите си от дъжда дрехи. Помислете само — кафето се даваше не само немляно, но и непечено! Запаси от продоволствие, напитки, дрехи, палатки и боеприпаси лежаха с десетки и стотици тонове на борда на корабите, чиито мачти почти докосваха върховете на скалите, на които бе разположен лагерът, а британските войски, подобно на Тантал, не можеха да ги достигнат. Всички чувствуваха злото, всички тичаха наоколо, проклинайки и обвинявайки всички други в пренебрегване на своите задължения, но никой не знаеше, да си послужим с простонародния израз, „кой пие, кой плаща“. Защото всеки си имаше свои собствени инструкции, съставени грижливо и утвърдени от компетентните власти, които ясно показваха, че това, което трябва да се направи, не влиза в *неговите* задължения и че що се отнася до *него,* той няма пълномощия да тури нещата в ред.

Като венец на всичко това времето все повече се влошаваше, а започналите проливни дъждове превърнаха целия Херсонес Хераклейски в огромно блато от киша и кал, която стигаше до колене, ако не и повече; представете си войниците, които от четири нощи най-малко две прекарват в окопите, а другите две спят направо в тинята, измокрени и мръсни, нямайки дори дъски, за да си подложат, и едва ли с палатки над главите си; представете си постоянните тревоги, които правеха съвсем невъзможен всеки нормален отдих и сън; представете си охващанията, дизентерията и другите болести, предизвикани от непрестанната влага и студа; разпръснатостта на и без това малобройния медицински персонал по целия лагер; болничните палатки, в които 3000 болни лежат на мократа земя и едва ли не под открито небе — представете си

всичко това и вие лесно ще дойдете до заключението, че британската армия в Крим се намира в състояние на пълна дезорганизация, превърнала се по думите на лондонския „Times“ в „тълпа от храбреци“, и че войниците може би са готови да приветствуват руския куршум, който ги избавя от всички тези бедствия.

Но с какво може да се помогне тук? Е добре, ако не искате да чакате, докато половин дузина парламентарни актове, прегледани надлежно от юристите на кралицата, обсъдени, поправени, гласувани и санкционирани, съсредоточат всички въпроси, свързани с управлението на армията, в ръцете на един истински военен министър, а след това, докато този нов военен министър, стига той да се окаже подходящ човек, организира своето ведомство и издаде нови наредби, с други думи, ако не искате да чакате, докато изчезне всякаква следа от британската армия в Крим, има само един изход. Той е главнокомандуващият експедиционната армия по собствено усмотрение и на своя отговорност да си присвои диктаторски пълномощия по отношение на всички съперничещи си и враждуващи ведомства на военното управление — пълномощия, каквито притежава всеки друг главнокомандуващ и без които той неизбежно ще доведе цялото начинание до пълен крах. Ако това стане, нещата биха могли да се оправят бързо. Но къде е този английски генерал, който да е готов да действува по маниера на древните римляни, и когато го съдят, да каже в своя защита като римлянина: „Да, признавам се за виновен, че спасих своето отечество“?

В заключение трябва да си зададем въпроса, кой всъщност е изобретил и запазил тази изумителна система на военно управление? Не някой друг, а покойният херцог Уелингтън*. Той се при-

---

* В текста на настоящата статия, обработен от К. Маркс за „Neue Oder-Zeitung“ и публикуван в този вестник на 8 и 9 януари 1855 г., има следният абзац, който липсва в английския текст: *„Произходът* на тази система е очевидно в конституционните предохранителни мерки против постоянната армия. Вместо *разделение на труда,* което би дало на армията най-голяма гъвкавост — *разделение на властите,* което свежда до минимум нейната способност за маневриране. Но тази система е била запазена съвсем не по парламентарни или конституционни съображения, а поради това, че едновременно с една реформа на военното управление, която да отговаря на изискванията на съвременността, би било унищожено — поне в тази област — влиянието на олигархията. На миналата сесия на парламента министрите отказаха да допуснат каквото и да било нововъведение освен отделянето на военното министерство от министерството на колониите. Уелингтън упорито поддържаше тази система от 1815 г. до своята смърт, макар и да знаеше много добре, че при *тази* система той никога нямаше да доведе войната на Пиринейския полуостров до успешен край, ако случайно неговият брат, маркиз Уелсли, не участвуваше в правителството. В 1832 и 1836 г. пред комитетите, създадени от парламента за реформиране на старата система, Уелингтън я защищаваше в целия й обсег. Може би той се е боял, че ще улесни пътя към славата на своите приемници?“ *Ред.*

държаше към всяка нейна подробност, сякаш бе лично заинтересован да направи колкото е възможно по-трудно за своя приемник, да съперничи на неговата военна слава. Уелингтън, който се отличаваше със здрав разум, но бе лишен от всякакъв военен талант, твърде болезнено е съзнавал своето несъвършенство в това отношение, тъй като е бил не само съвременник на блестящия гений на Наполеон, но и негов противник на полесражението. Затова Уелингтън е бил извънредно ревнив към чуждите успехи. Добре е известно, че той е стигал до подлостта да омаловажава заслугите на своите помощници и съюзници; той никога не прости на Блюхер за това, че го спаси при Ватерло. Уелингтън много добре е знаел, че ако през време на Испанската война неговият брат не бе министър, той никога нямаше да може да я завърши успешно. Дали Уелингтън не се е страхувал, че бъдещи военни подвизи ще затъмнят неговата слава и дали затова не е запазил съвсем непокътната тази военна машина, така добре приспособена да връзва ръцете на генералите и да погубва армиите?

Написано от Ф. Енгелс на 4 януари 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4293 от 22 януари 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

ТЪРГОВСКО-ПРОМИШЛЕНАТА КРИЗА

I

Лондон, 8 януари. Лондонските клубове и вестници, заети с надут брътвеж за „правителствена криза“, не намират време да отбележат един несравнено по-важен факт, а именно, че в Англия *отново е настъпила една от големите търговско-промишлени кризи,* и то по-фатална по своите мащаби от кризите в 1847 и 1836 г. Ако спорадично настъпващите през последните три месеца банкрути, броят и размерите на които напоследък още повече се увеличиха, не довеждаха до осъзнаването на този факт, то сега, най-после, след публикуването на годишните отчети за търговията и съставените от Board of Trade* статистически бюлетини за износа и вноса през последните единадесет месеца, наличието на кризата не може да се отрича. Тези бюлетини показват, че износът е намалял с 1 710 677 ф. ст. в сравнение със съответните 11 месеца на 1853 г. и с 1 856 988 ф. ст., ако се сравни само последният месец на едната и другата година — от 5 ноември до 5 декември. Ние вземаме от таблиците за износа на стоки следните подробности, които показват намалението на износа на изделията на някои от найважните отрасли на промишлеността:

	1853 г. (във ф. ст.)	1854 г. (във ф. ст.)
Памучни тъкани	23 757 155	22 877 050
Памучна прежда	6 322 639	6 055 640
Ленени тъкани	4 379 732	3 735 221
Ленена прежда	1 069 812	852 763
Вълнени тъкани	9 470 413	8 566 723
Копринени тъкани	1 492 785	1 144 506
Износ на машини	1 368 027	1 271 503

* министерството на търговията. *Ред.*

В *отчетите за търговията* се прави, разбира се, опит отговорността за кризата от 1854 г. да се стовари върху войната, така както отговорността за кризата, която бе започнала още в 1847 г., бе стоварена върху революцията от 1848 г. Но този път дори лондонският „Economist" — който по принцип винаги обяснява кризите със случайни обстоятелства, несвързани с търговията и промишлеността — е принуден да признае, че фалитите и съкращаването на търговията в 1854 г. са начало на една естествена реакция против „трескавия разцвет" на 1853 г. С други думи, икономическият цикъл отново е достигнал точката, когато свръхпроизводството и прекомерната спекула се сменят от криза. Най-доброто доказателство са *Северноамериканските съединени щати*, които Източната война засегна само с това, че предизвика нечуван подем на тяхното корабостроене и на търговията с кораби и им осигури пласмента на някои видове суровини, които по-рано се доставяха в повечето случаи изключително от Русия. В Съединените щати кризата трае вече повече от четири месеца и все още продължава да се разраства, макар че от 4 028 банки 109, т. е. приблизително $2^{1}/_{2}\%$, вече са банкрутирали, а в източните промишлени щати е настъпил такъв застой на промишлеността, придружен от такова значително намаляване на работната заплата, че миналия месец над 4 000 емигранти от Европа са *„реимигрирали"* обратно в родината си. Американската криза от 1837 г. ***настъпи*** след английската криза от 1836 г. Този път ходът на събитията е обратен. Америка взе инициативата в банкрута. Съединените щати и Австралия са еднакво наводнени от английски стоки. Колко голямо е значението на този факт за английската търговия, личи от следното: в 1853 г. Великобритания е изнесла стоки за около 100 милиона ф. ст., от които 25 милиона са се падали на Съединените щати и 15 милиона на Австралия. След Съединените щати и Австралия най-важният пазар за пласмент бе Ост-Индия. Но остиндийският пазар още в 1852 г. бе вече толкова препълнен със стоки, че само едно съвсем ново разширение на търговията през Пенджаб и Синд в Бухара, Афганистан и Белуджистан и оттам, от една страна, в Централна Азия, а от друга — в Персия позволи с мъка да бъде запазен износът на старото равнище — 8 милиона фунта стерлинги. Сега и там всички канали за пласмент са до такава степен задръстени, че неотдавна стоки от Индустан бяха препратени в Австралия и по този начин „бяха откарани кукумявки в Атина"[317]. Единственият пазар, където поради Източната война стоките се изпращаха известно време „предпазливо", бе *левантийският* пазар. В Сити обаче за никого не е тайна, че откакто кризата в Съединените щати и застоят в Австралия заставиха

търговците да се огледат старателно за непрепълнени още пазари, Цариград стана място за складиране на всички стоки, нуждаещи се от продажба, и сега също трябва да се смята за „закрит“. По същия начин бяха използувани и неотдавнашните вълнения в Испания, за да бъдат внесени контрабандно в нея толкова английски стоки, колкото тя можеше да погълне. Последният подобен опит се предприема сега в южноамериканските държави, макар слабата покупателна способност на тези страни да не се нуждае от доказателства.

Поради решаващото значение на английската криза за социалното и политическото положение на целия свят е необходимо по-подробно и обстойно да се спрем на историята на английската търговия до 1854 г.

II

Лондон, 9 януари. За разрастването на английската търговия и английската промишленост през периода от 1849 до 1853 г. може да се съди по следните данни. В 1846 г. тонажът на натоварените със стоки кораби, излезли от британските пристанища и пристигнали в тях, възлизаше на 9 499 000 тона; в 1950 г. този тонаж нарасна на 12 020 000 тона и в 1853 г. възлизаше вече на не по-малко от 15 381 000 тона, т. е. два пъти повече, отколкото в 1843 г. В 1846 г. стойността на експортираните британски промишлени изделия и суровини възлизаше на 57 786 000 ф. ст., в 1850 г. вече на 71 367 000 ф. ст., а в 1853 г. на повече от 98 000 000 ф. ст., т. е. надвиши повече от два пъти общата стойност на експорта през 1842 г. Каква роля в това увеличение на експорта играят Северноамериканските съединени щати и Австралия? В 1842 г. стойността на британския експорт в Австралия не възлизаше дори на един милион ф. ст.; в 1850 г. тя достигна близо 3 милиона, а в 1853 г. дори 14 513 000 фунта стерлинги. В 1842 г. за Съединените щати са били изнесени стоки за 3 582 000 ф. ст., в 1850 г. за близо 15 милиона, а в 1853 г. за не по-малко от 23 658 000 фунта стерлинги.

От тези данни следва, първо, че 1854 година е също такава повратна година в историята на съвременната търговия, каквито бяха 1825, 1836 и 1847 година; второ, че кризата в Съединените щати е само един момент от английската криза и, най-после, че войната в 1854 г. — която „Patrie“, Journal de l'Empire*, съвършено правилно нарича une guerre pacifique** — съвсем не е

* — вестник на империята. *Ред.*
** — мирна война. *Ред.*

упражнила влияние върху това социално бедствие, а и да е упражнила, то е било само възпиращо. Отделни отрасли на промишлеността като например производството на кожи, желязо и вълнени изделия, както и корабостроенето получиха непосредствена подкрепа благодарение на предизвиканото от войната търсене. Уплахата, предизвикана от обявяването на войната след 40-годишен мир, за един миг парализира размаха на спекулата. Заемите, които различните европейски държави сключиха във връзка с войната, повишиха лихвения процент до такава степен, че той стана препятствие за прекомерното развитие на промишлената дейност и по такъв начин отложи кризата. Но нима войната не повиши цените на зърнените храни, казва Дружеството за мир[318]. Нима повишаването на цените на зърнените храни не е равносилно на намаляване на domestic trade*, т. е. на потреблението на промишлени изделия в Англия? И нима това съкращаване на *вътрешния* пазар не е главният елемент на кризата? Преди всичко трябва да припомним, че 1853 година, т. е. годината на най-големия английски разцвет, бе година на *високи* цени на зърнените храни и че цените на зърнените храни в 1854 г. се движеха средно *под* тези от 1853 г.; следователно нито разцветът в 1853 г., нито симптомите на кризата в 1854 г. могат да бъдат обяснени със състоянието на цените на зърнените храни. Да оставим обаче настрана въпроса за влиянието на цените на зърнените храни върху промишлеността: какво беше влиянието на войната върху цените на зърнените храни? С други думи: обяснява ли се повишението на цените на зърнените храни с намаляването на вноса от Русия? От цялото количество зърнени храни и брашно, внасяно във Великобритания, на Русия се падат приблизително 14%; а тъй като целият внос задоволява само около 20% от националното потребление, излиза, че вносът от Русия съставлява приблизително 2½% от това потребление.

Последният официален отчет, който съдържа сравнителни данни за вноса на зърнени храни и брашно от различните части на света и различните страни във Великобритания, бе публикуван в началото на ноември 1854 г. и дава сравнителна таблица за първите девет месеца на 1853 и 1854 г. Съгласно този отчет целият внос на пшеница в 1853 г. е възлизал на 3 770 921 квартера, от които 773 507 са били доставени от Русия, а 209 000 от Молдавия и Влашко. Целият внос на брашно е възлизал на 3 800 764 центнера, от които на Русия се падат 64, а на дунавските княжества абсолютно нищо. През военната 1854 година Великобритания получи

* — вътрешната търговия. *Ред.*

от Русия 505 000 квартера пшеница, а от Молдавия и Влашко — 118 000 квартера. Никой няма да се осмели да твърди, че *това* намаление на вноса (при това компенсирано от засиления внос на брашно от други страни) е повишило цените на зърнените храни в 1854 г., която се отличаваше със своята *отлична* реколта, почти на равнището на цените от *неурожайните* 1852 и 1853 г. Напротив, дори *пълното* прекратяване на вноса на руски зърнени храни не би упражнило такова влияние. Загадка си остава намаляването на вноса от *дунавските княжества*, макар от икономическа гледна точка този факт да няма *съществено значение*; но тази загадка се разрешава просто. Ако съюзниците блокираха *руските* пристанища в Черно море само *номинално*, то Босфора, а след това и устието на Дунава те, напротив, блокираха *фактически*; вместо да блокират Русия, те блокираха Турция и дунавските княжества. Кой не знае, че кръстоносните походи на Русия против Полумесеца — в 1812, 1828[319], 1848 (последния път под предлог да смаже *метежниците* в Яш и Букурещ) и 1854 г. — бяха отчасти предизвикани от търговската конкуренция на южноруските области с дунавските княжества, както и между другото с Босна, Сърбия и България, които търгуваха по Дунава. Каква *гениалност* прояви прочее *английското* правителство, когато, желаейки да накаже по този начин Русия, то позволи на Одеса и Таганрог да търгуват свободно, но затова пък смаза *руските конкуренти* на Дунава. блокира ги и лиши по този начин самата Англия от внос!

III

Лондон, 16 януари. По повод на сегашната търговско-промишлена криза лондонският „Economist“ отбелязва:

„Каквото и да е намалението на износа на другите стоки, то не се отнася до машините. Стойността на изнесените машини, вместо да намалява, се е увеличила в 1854 г. в сравнение с 1853 г. Следователно други страни използуват сега нашите машини. В това отношение ние вече нямаме никакви предимства пред тях. Франция, Германия, Белгия, Холандия, Швейцария и Съединените щати — всички те са сега големи промишлени страни, а някои от тях имат предимства пред нас. На нас ни предстои съревнование и ние няма да можем да победим, ако си връзваме ръцете. Всички сега са се убедили от опит, че ограниченията, въведени в интерес на едрите земевладелци, навредиха на тях самите; че ограниченията, въведени в интерес на фабрикантите, се насочиха против тях самите; постепенно и фабричните работници ще открият, че ограниченията, установени от закона в техен интерес, могат само да им навредят. Да се надяваме, че те ще открият това, преди споменатите по-горе страни да са достигнали такъв напредък, който да им позволи да изтикат Англия от своите вътрешни

пазари и от пазарите на трети страни и да хвърлят нашите фабрични работници в крайна мизерия.“

Г-н *Уилсън,* издателят на списание „Economist“ и факторът на министерството на финансите на миропомазания и елееен Гладстон, съчетава в едно лице апостол на свободата и кариерист; на една страница от своето списание този човек отрича необходимостта от държавата изобщо, а на друга доказва особената необходимост от коалиционното правителство. И така г. Уилсън започва своята проповед с преднамерено изопачаване на един факт. Таблиците за износа в 1854 г. съдържат две графи, отнасящи се до износа на машини. Първата — относно локомотиви за железниците — показва, че в 1853 г. са били изнесени локомотиви за 443 254 ф. ст., а в 1854 г. за 525 702 ф. ст., което действително прави едно увеличение с 82 448 фунта стерлинги. Напротив, втората графа, в която са включени машини, използувани във фабриките, и изобщо всички други видове машини освен локомотивите, показва за 1853 г. сумата 1 368 027 ф. ст., за 1854 г. — 1 271 503 ф. ст., което прави намаление на износа с 96 524 фунта стерлинги. При събиране на двете графи се открива следователно едно намаление на износа с 14 076 фунта стерлинги. Тази подробност характеризира господата от манчестерската школа[320]. Защото те намират настоящия момент за подходящ, за да премахнат съществуващите в интерес на фабричните работници „ограничения“, а именно да отменят законното ограничаване на работното време за жените, за младежите под 18 години и за децата под 12 години. За постигането на една толкова възвишена цел, разбира се, е позволено фалшифицирането на няколко цифри. Но по данни на вестник „Manchester Examiner“[321], частния орган на квакера Брайт, и по данни на всички търговски бюлетини, постъпващи от фабричните окръзи, външните пазари, които са обичайните канали за пласиране на излишъците на нашето производство, пъшкат под тежестта на нашето свръхпроизводство и прекомерната спекула.

Ако такова задръстване на световния пазар със стоки е вече факт въпреки непредвиденото появяване на два нови златни пазара — Австралия и Калифорния, въпреки електрическия телеграф, който превърна цяла Европа в една огромна търговска борса, въпреки железниците и параходите, благодарение на които средствата за съобщения, а следователно и размяната се разшириха невероятно, то позволено е да попитаме: кога би настъпила кризата, ако на фабрикантите бе позволено вместо 11-часов работен ден да въведат 18-часов? Сметката е много проста, за да си блъскаме главата над нея. Но това не само би ускорило съответно настъпването на кризата. Цяло поколение работници би загубило

50% от физическите си сили, възможността за духовно развитие, своята жизнеспособност. И същата манчестерска школа, която на тези опасения би ни отговорила

Нека тази мъка ни терзае,
щом от нея радостта е,*

огласи Англия със сантиментални вайкания за човешките жертви, които изисква войната с Русия, както и всяка война! След няколко дни ние ще чуем в Лидс г. Кобден да протестира против взаимното изтребление на християните. След няколко седмици ще го чуем да протестира в парламента против „ограниченията", които не позволяват бързото изхабяване на децата във фабриките. Може би той смята, че от всички героични подвизи единствено оправданият е само подвигът на Ирод?

Ние сме съгласни с манчестерската школа, че законните ограничения на работното време съвсем не свидетелствуват за високо равнище на развитието на обществото. Но корена на злото ние виждаме не в законите, а в условията, които ги правят необходими.

IV

Лондон, 22 януари. Във връзка с търговско-промишлената криза заслужава да припомним, че канцлерът на съкровището Робинзон откри парламента в 1825 г. с възторжена реч относно нечувания подем на търговията и промишлеността. А няколко седмици след това Английската банка бе застрашена от необходимостта да прекрати плащанията в брой. Оттогава Робинзон запази прикачения му от Кобет прякор „Процъфтяващият Робинзон". Тъй като в Англия историческите прецеденти са на почит, Процъфтяващият Робинзон не можеше да не намери последователи. В тронното слово, с което бе открита последната извънредна сесия на парламента, страната бе поздравена с изключителния разцвет на селското стопанство, промишлеността и търговията. А в действителност не съществуваха вече дори ония *външни признаци,* които биха могли да заслепят Робинзон. Правителствените поздравления принадлежат, изглежда, към церемониала, с който е прието в Англия да се оповестяват сътресенията на световния пазар. Но още по-удивително от речите на министрите е в настоящия момент мълчанието на печата. Да не би той да смята, че ще успее да „задуши" търговската криза, така както литературните клики в Париж „задушават" неудобните книги чрез заговор на мълчание-

* Гьоте. „Към Зулейка". *Ред.*

то? Но за криза говорят ценоразписите, говорят списъците на банкрутите, публикувани в „Gazette", за криза говорят писмата на „деловите кореспонденти". Скоро ще заговорят и вестниците. През последната седмица много търговски фирми в Сити прекратиха плащанията; измежду най-значителните фигурира фирмата Лонерган и К^0, която търгува с Испания и Западна Индия, фирмата Роджерс и Лаури, която води търговски операции с Манчестер и със съседните фабрични райони, фирмата Котерингтон и К^0, която търгува с Америка, най-после, фирмата на братя Обертиус, една стара и солидна фирма. Задълженията на тези търговски фирми възлизат средно на 100 000—150 000 фунта стерлинги. Тази седмица се очаква отново най-малко седем големи търговски фирми в Сити да прекратят плащанията.

В едно делово писмо от Бирмингам от 20 януари намираме следните подробности за състоянието на промишлеността в Южен Стафордшир:

„С изключение на предприятията на железодобивната промишленост, които по поръчение на правителството произвеждат военни материали, само много малко предприятия имат поръчки, и то по крайно намалени цени. Един тон желязо може да се купи сега за 8 фунта и 10 шилинга, докато в средата на лятото неговата цена беше 12 фунта стерлинги; но дори при такава намалена цена едва могат да се извършват продажби, поради което трябва да се съкращава производството. В Северноамериканските съединени щати малка част от големите отрасли на стопанството е пострадала от търговската криза повече от железодобивната промишленост. Почти всички големи железодобивни заводи в Съединените щати, за които бяха изразходвани огромни суми, са изхвърлили работниците си на улицата и няма изгледи за скорошното им приемане обратно. Затова трябва да се смята, че потреблението на желязо в Америка почти съвсем е преустановено и оттам не трябва повече да се очакват нови поръчки. — Миналата събота много работници бяха уволнени от калаените заводи (в Бирмингам) и още много ще бъдат уволнени тази вечер" (20 януари). „Работниците от рудодобивните и медодобивните заводи не са в по-добро положение, тъй като тук повечето големи предприятия работят с непълно работно време. — Направените поръчки за модни стоки са твърде незначителни и търговските пътници, които обикалят в търсене на поръчки в този отрасъл за пролетта, изпращат крайно обезкуражителни съобщения. — Състоянието на паричния пазар продължава да упражнява разстройващо влияние върху всички отрасли на търговията. Банките надуват лихвения процент, което оказва крайно вредно влияние, и сега процъфтява само една дейност — заемането на пари. В малките кредитни кантори се трупа народ и тези, които сконтират полици, печелят добри пари."

Написано от К. Маркс на 8—22 януари 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", броеве 17, 19, 33 и 41 от 11, 12, 20 и 25 януари 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

* ЧЕТИРИТЕ ПУНКТА

I

Лондон, 9 януари. Телеграмата от Виена, че Русия е приела четирите пункта[322], предизвика, от една страна, повишаване на държавните облигации на тукашната борса — имаше един момент, когато те надвишиха с $2^1/_2$% лихвения процент от събота, а от друга — истинска паника сред доставчиците на сланина, растителни масла и зърнени храни, за които едно скорошно сключване на мир би означавало истински банкрут. Днес в деловите кръгове в Сити възбуждението отново стихна и те доста единодушно преценяват преговорите относно четирите пункта като второ издание на преговорите по повод на Виенската нота[323]. По мнението на напълно предания на правителството вестник „Morning Chronicle" е било *прибързано* да се говори, че Русия действително се е съгласила да даде исканите от нея гаранции. Русия само била изразила готовност да води преговори на тази база, така както я разбират трите велики сили. „Times" смята, че може да се отпразнува победата на западната дипломация, и заявява по този повод:

„Ние категорично отхвърляме предположението, че настоящата война ще повлече след себе си едно така наречено ревизиране на картата на Европа в резултат на завоевания или революции, от които нашата страна във всеки случай съвсем не е заинтересована".

„Съюзниците — пише „Morning Post" — направиха достатъчно, за да се оттеглят с чест от полесражението, ако техните условия бъдат приети".

По мнението на „Daily News" Русия, възобновявайки преговорите, си поставя за цел да укрепи вярата на Прусия в своята умереност, да раздуха враждата между германските държави и да отслаби отношенията на западните държави с Австрия. По мне-

нието на вестника значение в тези четири пункта имал само допълнителният член, съгласно който договорът за Дарданелите от 13 юли 1841 г.[324] трябва да бъде ревизиран „в смисъл на ограничаване морската мощ на Русия в Черно море“; в Сити вече се говорило, че правителството е готово да се откаже от този член. Най-после „Morning Advertiser“ твърди, че Русия била съгласувала последната си стъпка с Австрия, за да й даде възможност да се освободи от задълженията си към западните държави. Според една току-що получена телеграма било уговорено през време на преговорите да не се прекратяват военните действия.

II

Лондон, 12 януари. Слухът, че Русия е приела безусловно „четирите пункта“ — и то „четирите“ пункта в тълкуването на „трите“ държави, — се оказа сега просто hoax*, извършена от „Morning Post“ и „Times“. Ние бяхме толкова по-склонни да повярваме на тази мистификация, защото, както узнахме от секретните, но станали известни поради варшавското въстание телеграми на Поцо-ди-Борго[325], този майстор на дипломацията е установил следния принцип:

> „Русия трябва да се съгласи при всякакви колизии европейските държави *да й налагат нейните собствени условия*“.

Затова в споменатите „четири“ пункта ние можем да видим само „четири“ руски *тезиса*. Ако Русия при все това не ги приема, ние намираме обяснението също у майстора на дипломацията Поцо-ди-Борго. Русия, обяснява той, може да направи такива мними отстъпки по отношение на Запада само от увенчан с победа военен лагер. Това било необходимо за запазване на престижа, на който почивала нейната мощ. Но досега Русия, макар и да е устроила „лагер“, още не е извоювала „победа“. Ако Силистра беше паднала, „четирите пункта“ щяха да бъдат отдавна предявени. Както уверяват „Times“ и „Morning Post“, тези „четири пункта“ по замисъла на „трите държави“ били приети като основа — минимум на преговорите, която да служи като изходна база. А сега става ясно, че княз Горчаков ги разбира като някакъв проблематичен максимум, за чието снижаване по-скоро трябва да се води пазарлък, или счита, че те изобщо са предназначени само да послужат като повод за второ „виенско съвещание“. В leader**,

* — мистификация. *Ред.*
** — уводна статия. *Ред.*

написана в надутия тон на дипломатическо пророкуване, „Morning Post“ ни съобщава днес, че предварителните съвещания на дипломатите във Виена са само подготовка за действителната конференция, която ще се събере едва на 1 февруари и, разбира се, няма да пропусне малко или повече да порази света.

Вчера в сградата на Лойд бе окачено следното съобщение на адмиралтейството:

„Съгласно последния параграф на моето писмо от 8 ноември“ (1854 г.), „в което се съобщаваше, че френските и английските адмирали в Черно море са получили от своите правителства предписания да разпрострат блокадата на устието на Дунава върху всички пристанища на Черно и Азовско море, които се намират още в ръцете на противника, лордовете на адмиралтейството ми възложиха да ви уведомя — за да доведете това до знанието на търговските кръгове, — че правителствата на Англия и Франция са решили освен това да започнат въпросната блокада от 1 февруари“ (1955 г.) „и че в „London Gazette“ ще се съобщава специално за блокадата на всяко отделно пристанище, щом тя бъде установена. — Подпис: В. А. Б. *Хамилтон*“.

Следователно тук открито се признава, че съюзническите флоти досега са блокирали в устието на Дунава само своите собствени съюзници, а съвсем не руските пристанища на Черно и Азовско море. Въпреки това правителството неведнъж бе заявявало в парламента — през април, август и октомври, — че е дало „найстроги заповеди“ за блокиране на руските брегове и пристанища. Още на 21 декември лорд Гранвил заяви в камарата на лордовете от името на правителството:

„Одеса е блокирана от пет военни кораба, които постоянно кръстосват пред входа на пристанището и от които правителството редовно получава доклади.“

В писмо, адресирано до един ежедневник, един известен английски памфлетист обобщава по следния начин резултата от взетите или, по-точно казано, от *не*взетите от коалицията мерки по осъществяването на блокадата:

„1) Английското правителство снабдява от Англия противника на Англия с парични средства за продължаване на войната против Англия. 2) Дунав бива блокиран, за да бъдат разорени дунавските княжества, а ние самите да бъдем лишени от вноса на зърнени храни. 3) Одеса, Таганрог, Керч и др. остават незасегнати, получавайки възможност да снабдяват руските войски в Крим с подкрепления, муниции и продоволствие. 4) Мнимата блокада разорява нашите търговци, обогатявайки същевременно гръцките, руските и австрийските търговци“.

„Times“ също използува съобщението на г. Хамилтон за резки нападки срещу „блокадната дипломация“ на правителството. За гръмовержеца от Принтинг-хаус-скуер[326] е характерно, че не-

говите гръмотевици се разразяват винаги post factum*. От 26 март 1854 г. до днес вестник „Times“ защищаваше „блокадната дипломацня“. А сега, когато вдигнатият от него шум не пречи на мероприятията на правителството, а същевременно носи на вестника популярност, той изведнъж става ясновидец.

Морският министър или, както тук го наричат, първият лорд на адмиралтейството сър *Джеймс Грейъм* е достатъчно известен на континента поради онова си велико дело в черния кабинет, което доведе до изпращането на братята Бандиера на ешафода[327]. По-малко известен е, изглежда, фактът, че същият сър Грейъм в 1844 г., когато цар Николай стъпи на английския бряг, не се осмели да стисне протегнатата му царска ръка, а само да я целуне. (Виж „Portfolio“, втората серия, 1844 г.)

III

Лондон, 15 януари. По въпроса за значението на „четирите пункта“:

„В областта на дипломацията до 1 февруари“ (до 5 или 6 февруари, казва виенският кореспондент на „Times“) „не можем да очакваме нови събития. И така царят разполага с цял месец, през който той ще може да прехвърля войските си където поиска. Месецът, който Русия спечели с приемането на четирите пункта, може да се разтегли до два месеца, ако по всеки един от пунктовете се водят спорове, за което руският посланик вероятно е получил инструкции; същевременно твърде е възможно да бъдат направени най-настойчиви опити Австрия да бъде задоволена с условия, неприемливи за Франция и Англия. Да се разделят трите държави — това е вероятната цел“.

Така пише „Morning Post“.

Но по-важно от всички брътолевения на британския печат за тайните намерения на Русия е откровеното признание на английските вестници (с изключение, разбира се, на правителствените органи), че по основата на преговорите — по четирите пункта — не заслужава да се преговаря.

„Когато борбата започна“ — пише „Sunday Times“[328], — „се опитаха да убедят целия свят, че тя се води, за да се съкруши руската империя или поне да се завоюват материални гаранции за запазването на мира в Европа. Ако мирът трябва да бъде сключен на базата на така наречените *четири пункта,* това би значило, че за постигането както на едната, така и на другата цел нищо не е направено и няма да бъде направено. Ако тук може да става дума за победа, то е само за победа, която Русия успя да извоюва“.

„Правителството на всички некадърници“ — пише „Leader“[329] — „не може да излезе извън рамките на четирите пункта; то заслужава да влезе в

* — след като събитието е станало. *Ред.*

историята като правителство на четирите пункта. Да се сложи край на тази скучна комедия на война без цел! Мир на базата на четирите пункта може да бъде сключен само от страх да не би в бъркотията на войната самите народи да придобият твърде голямо влияние, а може би и за да се попречи на англичаните да си върнат правата, които бе завоювал за тях Кромвел. Само това може да бъде мотивът да се скърпи отново старият заговор с Русия и да й се позволи под прикритието на мирния флаг да възобнови своята експанзия в Европа."

„Examiner"[330], който безспорно заема първо място сред буржоазните седмичници, помества подробна статия за „основата" на мирните преговори; същността на тази статия се свежда до следното:

„Ако такива отстъпки" — се казва между другото, — „които произтичат логически дори от най-строгото и стриктно тълкуване на четирите пункта, трябва да се разглеждат като нещо еквивалентно на огромните средства, изразходвани от Англия в тази борба, и на пролятата от нея кръв, то руският цар, започвайки войната, е действувал като голям държавник. Русия не трябва дори да възстанови огромните суми, които тя всяка година изстискваше от нас, нарушавайки Виенския договор... Устието на Дунава, което тя, както личи от една неотдавна публикувана официална кореспонденция, се стремеше с всички средства да затвори за английската търговия, ще остане в нейните ръце. Пунктът относно свободата на корабоплаването по Дунава практически води до status quo, тъй като Русия никога не е отричала, че постановленията на Виенския договор, отнасящи се до речното корабоплаване, важат и за Дунава. Анулирането на Кайнарджийския и Одринския договори не променя положението, тъй като по общо признание тези договори съвсем *не* дават основание за исканията, които Русия предявява към Турция. Ако, от друга страна, вземем под внимание, че Русия трябва да бъде една от петте държави, които трябва съвместно да осъществяват протекторат над дунавските княжества и християнските поданици на султана, ние смятаме, че очакваните от такова изменение предимства са съвсем илюзорни, защото това изменение ще придаде *легален* характер на домогванията на Русия към *подялба на Турция,* което е безспорно много неизгодно. Някои, разбира се, ще ни припомнят, че четирите пункта включват между другото клауза за ревизиране на договора от 1841 г. — и то ревизиране в интерес на равновесието между великите сили. Формулировката е доста неопределена и загадъчна и след всички събития през последно време ние съвсем не сме убедени, че проектираното изменение заплашва повече господството на нашия противник, отколкото независимостта на нашия съюзник" (Турция)... „Ние бихме отхвърлили като абсолютно невероятна всяка възможност за такава „основа", която, както изглежда, се обсъжда понастоящем във Виена, ако лорд Джон Ръсел в отговор на речта на Кобден не заяви тържествено в парламента, че правителството съвсем не желае да лишава Русия от която и да било нейна територия."

Последният пункт обаче е решаващият, тъй като например дори свободата на корабоплаването по Дунава би могла да бъде гарантирана само ако Русия загуби в устието на Дунава „територията", която тя завладя отчасти по силата на Одринския договор и в нарушение на Лондонския договор от 1827 г., отчасти по силата на един указ от февруари 1836 г. и в нарушение на Одрин-

ския договор[331]. Пунктът, който „Examiner" отминава с мълчание, се отнася до договора от 1841 г. за Дарданелите. Този договор се отличава от договора от 1840 г., сключен от лорд Палмерстон, само по това, че в него като договоряща страна се явява и *Франция*. Съдържанието обаче е същото. Още преди няколко месеца лорд Палмерстон провъзгласи договора от 1840 г., а следователно и договора от 1841 г. за Дарданелите, за победа на Англия над Русия, а себе си — за *автор* на този договор. По какъв начин обаче *унищожението* на един договор, който е означавал победа на Англия над Русия, може да се превърне изведнъж в поражение на Русия, нанесено ѝ от Англия? А ако Англия тогава е била заблудена от собствените си министри и е смятала, че действува *против* Русия, докато всъщност тя е действувала *за нея*, защо да не смятаме, че същото става сега? На последната извънредна сесия на парламента Дизраели се провикна: „Никакви четири пункта." От приведените по-горе извадки от печата личи, че думите на Дизраели са намерили отзвук в либералния печат. Учудването, че Русия е приела четирите пункта — с резерви или без резерви, — започва да отстъпва място на учудването, че Англия ги е предложила.

Написано от К. Маркс на 9—15 януари 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", броеве 20, 23 и 29 от 13, 15 и 18 януари 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

ТЪРГОВСКО-ПРОМИШЛЕНАТА КРИЗА В АНГЛИЯ

Търговско-промишлената криза в Англия, предупредителните симптоми на която отдавна вече бяха отбелязани на страниците на нашия вестник, стана сега факт, който открито се оповестява от най-авторитетните източници в тази област — годишниците на британските търговски камари и на най-големите търговски фирми в кралството; за същото свидетелствуват и многобройните банкрути, преминаването на фабриките към непълна работна седмица и таблиците, които показват намаляване на износа. Съгласно последния официален „Отчет за търговията и корабоплаването“ декларираната стойност на изброените експортни артикули за месеца, който свършва на 5 декември, е възлязла на:

1852 г. (във ф. ст.)	*1853 г.* (във ф. ст.)	*1854 г.* (във ф. ст)
6 033 030	7 628 760	5 771 772

Намалението в 1854 г. в сравнение с 1852 г. възлиза на 261 258 ф. ст., а в сравнение с 1853 г. — на 1 856 988 ф. ст.

Няма нищо чудно в това, че официалните теоретици на английското фритредерство с всички сили се опитват да докажат, че сегашната криза не била естествен резултат от съществуващия в Англия строй и нямала нищо общо с кризите, които приблизително от края на XVIII век насам се наблюдават през определени интервали от време, а, напротив, се дължала на случайни и изключителни обстоятелства. Съгласно догмите на фритредерската школа за търговско-промишлени кризи не може да става и дума,

след като английското законодателство отмени житните закони и призна принципите на свободната търговия. Но сега фритредерите са изправени не само пред високи цени на зърнените храни при наличността на богата реколта, но и пред търговско-промишлена криза. И това става в един момент, когато към съществуващия вече световен пазар се прибавиха Калифорния и Австралия, вливайки в него цял златен поток; когато електрическият телеграф превърна цяла Европа в една единствена фондова борса, а железниците и параходите стократно умножиха средствата за съобщения и размяна. Ако фритредерската панацея трябваше да бъде изпитана, едва ли можеха да се намерят за тази цел по-благоприятни условия от тия, с които е ознаменуван в историята на промишлеността и търговията периодът от 1849 до 1854 г.

Фритредерите не удържаха своите обещания и естествено сега се опитват да струпат цялата вина върху войната точно така, както в 1848 г. те струпаха цялата вина върху революцията. Те не могат да отрекат обаче, че източният конфликт до известна степен отложи настъпването на кризата, като обузда духа на безразсъдно предприемачество и допринесе за превръщането на една част от свободните капитали в заеми, каквито сключиха напоследък повечето европейски държави; че някои отрасли на промишлеността, например железодобивната, кожарската и вълнената промишленост, получиха известна поддръжка благодарение на предизвиканото от войната необичайно търсене на тяхната продукция; и че, най-после, в други отрасли на промишлеността като корабостроенето, производството на текстилни бои и други, в които преувеличени представи за последиците от обявяването на войната породиха прекомерна спекулация от двете страни на Атлантическия океан, бе даден само частичен отдушник за вече господствуващата и обща тенденция към прекомерна търговско-промишлена дейност. Но главният довод на фритредерите се свежда до това, че войната предизвикала повишаване на цените на всички видове зърнени храни и че тези високи цени породили кризата.

Ние обаче ще припомним, че цените на зърнените храни в 1853 г. бяха средно по-високи, отколкото в 1854 г. И ако тези високи цени не могат да обяснят небивалия разцвет в 1853 г., те толкова малко обясняват и кризата от 1854 г. 1836 година бе ознаменувана с търговско-промишлена криза, макар цените на зърнените храни през тази година да бяха ниски; 1824 година, както и 1853 година бяха години на изключителен разцвет, макар цените на всички видове продоволствие да бяха високи. Истината е, че макар високите цени на зърнените храни, водейки към съкращаване на вътрешния пазар, да могат да попречат на процъфтя-

ването на промишлеността и търговията, конюнктурата на вътрешния пазар в една страна като Великобритания никога не може да бъде решаващ фактор, ако всички външни пазари не са вече задръстени до крайност. Следователно в една такава страна високите цени на зърнените храни могат да задълбочат и удължат кризата, но не могат да я предизвикат. Освен това не трябва да се забравя, че съгласно правоверната доктрина на манчестерската школа високите цени на зърнените храни, когато са предизвикани по естествен път, а не от мерки на протекционизъм, запретителни закони и пълзяща скала, напълно губят своята пагубна сила и могат дори да упражнят благотворно влияние, носейки изгода на фермерите. Тъй като не може да се отрича, че лошите реколти в 1852 и 1853 г. бяха естествено явление, фритредерите се обръщат към 1854 г. и твърдят, че Източната война, упражнявайки същото действие като покровителствените мита, е предизвикала високите цени, въпреки богатата реколта. Затова ние ще оставим настрана въпроса за общото влияние на цените на зърнените храни върху промишлеността и ще разгледаме въпроса за влиянието на сегашната война върху тези цени.

Вносът на пшеница и брашно от Русия съставлява около 14% от целия внос на зърнени храни в Обединеното кралство; тъй като целият внос на зърнени храни задоволява само около 20% от националното потребление, Русия доставя на Англия само малко повече от 2½% от това потребление. Според последните официални данни, отнасящи се само до първите девет месеца на 1853 г., целият внос на пшеница във Великобритания е възлизал на 3 770 921 квартера, от които 773 507 квартера са били внесени от Русия и 209 000 от Влашко и Молдавия. Целият внос на брашно е възлизал на 3 800 764 центнера*, от които 64 центнера са били доставени от Русия и нито един от дунавските княжества. Така стоеше работата преди започването на войната.

През съответните месеци на 1854 г. вносът на пшеница непосредствено от руските пристанища възлезе на 505 000 квартера срещу 773 507 в 1853 г., а от дунавските княжества — на 118 000 квартера срещу 209 000, което дава едно намаление с 359 507 квартера. Ако се вземе под внимание, че реколтата в 1854 г. бе богата, а реколтата в 1853 г. много лоша, никой няма да твърди, че такова намаление е можело да повлияе що-годе чувствително върху цените. Напротив, от официалните отчети за седмичните продажби на местна пшеница на английския пазар — а тези отчети обхващат само малка част от всички сделки в страната — се

* — английският центнер е равен на 112 фунта, или 50,8 кг. *Ред.*

вижда, че през октомври и ноември 1854 г. са били продадени 1 109 148 квартера срещу 758 061 квартера през съответните месеци на 1853 г., което далеч компенсира онова намаление на вноса, което била предизвикала войната с Русия. Може дори да се отбележи, че ако по вина на английското правителство големи запаси от турска пшеница не бяха изгнили в хамбарите на дунавските княжества поради това, че от глупост или в резултат на предателство то блокира Сулинския ръкав в устието на Дунава, отрязвайки по този начин подвоза на продоволствие за Англия, войната с Русия нямаше да предизвика намаляване на вноса на пшеница дори в онези незначителни размери, в които това стана. Тъй като почти две трети от цялото количество брашно, което се внася в Англия, идват от Съединените щати, трябва да се признае, че недостатъчният внос от Америка през последното тримесечие на 1854 г. е бил далеч по-осезателен фактор за търговията с продоволствени стоки, отколкото войната с Русия.

Ако ни попитат защо във Великобритания цените на зърнените храни са високи въпреки богатата реколта, ние ще припомним, че — както неведнъж е било отбелязвано през 1853 г. на страниците на вестник „Tribune“[332] — фритредерските заблуждения предизвикаха извънредно голям безпорядък и грешки в британската търговия със зърнени храни чрез намаляването на цените през летните месеци под нормалното им равнище, докато само тяхното повишаване щеше да осигури необходимите доставки и достатъчно поръчки за бъдещи доставки на зърнени храни. В резултат на това вносът през юли, август, септември и октомври 1854 г. достигна само 750 000 квартера срещу 2 132 000 квартера през съответните месеци на 1853 г. Освен това едва ли може да се оспори, че в резултат на отменяването на житните закони в Англия бяха обърнати в пасища толкова големи пространства орна земя, че при новата система дори една богата реколта може да се окаже сравнително недостатъчна.

„И така“ — гласи един отчет на търговската камара в Хъл — „Обединеното кралство започва 1855 година с твърде малки запаси от вносна пшеница и при почти също тъй високи цени, както в началото на 1854 г., и при това положение до пролетта почти напълно ще зависи от доставките на своите фермери.“

Причината за английската търговско-промишлена криза в 1854 г., която едва ли ще достигне своите пълни размери преди пролетта на настоящата година, се крие в следните няколко цифрови данни: стойността на износа на британски суровини и готови изделия, която в 1846 г. е възлизала на 57 786 000 ф. ст., достигна в 1853 г. огромната цифра 98 000 000 фунта стерлинги. От

тези 98 000 000 ф. ст. Австралия, която в 1842 г. купи от Англия стоки за по-малко от един милион, а в 1850 г. за около три милиона, в 1853 г. погълна стоки за около 15 милиона; Съединените щати, които в 1842 г. купиха английски стоки само за 3 582 000 ф. ст., а в 1850 г. — за малко по-малко от 15 000 000 ф. ст., в 1853 г. купиха стоки за огромната сума 24 000 000 фунта стерлинги. Не е нужно повече да обясняваме неизбежността на обратното въздействие на американската криза и на препълнения до краен предел австралийски пазар върху английската търговия. В 1837 г. американската криза следваше по петите английската криза от 1836 г., а сега английската криза върви по петите на американската; но и в единия, и в другия случай кризата е неизбежен резултат от една и съща причина — фаталното въздействие на английската промишлена система, която неизбежно води до свръхпроизводство в самата Великобритания и до прекомерна спекулация във всички други страни. Австралийският и северноамериканският пазар съвсем не са изключение; еднакво зависими от Англия, те са само най-яркият показател на общото състояние на пазарите в света.

„Ние сме изправени пред факта на задръстване на външните пазари и — с известни изключения — на неизгодни продажби" — се казва в един манчестерски отчет за памучната промишленост. „Повечето от външните пазари" — се казва в друг отчет, отнасящ се до копринената промишленост, — „които обикновено поглъщаха излишната продукция на нашата промишленост, изпитват тежките последици на задръстването със стоки". „Производството се увеличи неимоверно" — гласи един отчет на брадфордската камгарна промишленост — „и в течение на известно време стоките намираха пласмент на чуждите пазари. Сключени бяха много нередовни сделки, при които стоките лекомислено се изпращаха в чужбина, и резултатите, разбира се, бяха в повечето случаи крайно незадоволителни".

Ние бихме могли да приведем множество подобни цитати от отчетите на големите търговски фирми, които получихме с парахода „Пасифик".

Революцията в Испания и последвалото засилване на контрабандата в този район създадоха изключително изгоден пазар за британските стоки. Във връзка с опасенията, предизвикани от Източната война, близкоизточният пазар доста дълго време бе единственият непрепълнен пазар, но, както узнаваме, Ланкашир се е заел преди около три месеца да навакса пропуснатото в тази област; и сега научаваме, че Цариград също е задръстен от огромно количество памучни, вълнени, железарски, ножарски и други английски стоки. Китай е единствената страна, за която може да се каже, че политическите събития осезателно са повлияли върху развоя на търговската криза.

„Надеждите, които се възлагаха на постепенното разрастване на нашата износна търговия с Китай“ — пише една манчестерска фирма, — „почти окончателно рухнаха и ширещото се понастоящем в тази страна въстание, което отначало се смяташе за благоприятно за нашите търговски сношения, сега ни се струва организирано с цел да се разори страната и да се разстрои напълно търговията. Износната търговия с Китай, за голямото разрастване на която някога се хранеха надежди, е почти напълно преустановена.“

Нашите читатели навярно помнят, че когато китайската революция[333] започна за пръв път да взема сериозни размери, ние предсказахме гибелните последици, от които се оплакват сега английските експортни фирми.

Макар и да отричаме всякаква връзка между войната и търговско-промишлената криза, симптомите на която се появиха, когато за война никой изобщо не мислеше, ние естествено съзнаваме, че войната може сериозно да усложни тежките изпитания, през които Великобритания ще трябва сега да премине. Продължаването на войната означава увеличаване на данъците, а увеличаването на данъците съвсем не е средство срещу намаляването на приходите.

Написано от К. Маркс на 11 януари 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune“, бр. 4294 от 26 януари 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

СОБСТВЕНИЦИТЕ НА БИРАРИИ И СПАЗВАНЕТО НА НЕДЕЛНИЯ ДЕН. — КЛАНРИКАРД

Лондон, 19 януари. В настоящия момент на страниците на вестник „Morning Advertiser" твърде оживено се разисква въпросът, основателно ли обвиняват коалиционното правителство в „тъпота"? Уркарт, който изхожда от предпоставката, че съществува тайно споразумение между правителството и Русия, успешно защищава правителството от упрека в бездарност.

Вестник „Morning Advertiser" е своеобразно явление в лондонския печат. Собственост на „Дружеството за взаимопомощ на патентованите кръчмари", създадено за благотворителни цели, а именно за поддържане на сираци, старци и фалирали кръчмари, този вестник от всички лондонски ежедневници след „Times" безспорно има най-голям тираж. Той сигурно не дължи това на заслугите на редакцията, начело на която стои някой си *Грант,* бивш стенограф. Този Грант се оженил за дъщерята на един от видните дейци на „Дружеството за взаимопомощ", а именно за дъщерята на Омир, на великия Омир, както го наричат обединените кръчмари, и великият Омир направил своя малък зет главен редактор на „Morning Advertiser". Тъй като това дружество можеше да пласира „Advertiser" във всички кръчми и дори в голяма част от parlours*, бе създадена и материалната база за процъфтяването на вестника. Но вестникът дължи своето влияние на обстоятелството, че той всъщност не се редактира, а по-скоро представлява нещо като дискусионен клуб, където всеки читател може да си каже думата. Тъй като представителите на лондонския

* — хотелите. *Ред.*

„респектабилен“ печат не допускат „Morning Advertiser“ на своите събрания, считайки го за недостоен за това, редакцията, за да си отмъсти, предоставя от време на време своите страници освен на читателите и на по-значителни писатели, които не са се продали на никоя партия.

От „Morning Advertiser“ лесно можем да преминем към *бирата* и към последния *бирен закон* на г. Уилсън-Патен. Този неотдавна извършен от *църковниците държавен преврат* предизвика много шеги и доказа, че Шекспировите първообрази продължават да виреят и през втората половина на XIX век. Но сериозната страна на този въпрос е *недоумението,* което предизвика сред народните маси дръзкият опит на църквата да се намеси в гражданския живот и да го регулира. Масите до такава степен са изстинали към църквата, че считат подобни домогвания от нейна страна само за practical jokes*, на които обаче трябва да се тури край, когато се втръснат. Църковната партия, без да разбира своето положение, имà дързостта да организира вчера в Нотингам публичен митинг, на който направи предложение да бъде подадена в парламента петиция за затваряне на кръчмите в неделен ден не само в часовете, установени неотдавна със закона на Уилсън-Патен, но през целия ден. Огромната работническа аудитория след бурно обсъждане прие с голямо мнозинство следната поправка, предложена от един фабричен работник на име Хатън:

„Да отправим до парламента петиция всички църкви и параклиси да бъдат затворени в неделен ден“.

Както уверяват, лорд Линдхърст възнамерява наскоро след възобновяването на заседанията на парламента да произнесе в камарата на лордовете реч, в която ще изложи по точки всички обвинения, отправяни срещу правителството. В периода на сесията през 1853—1854 г. ролята на водач на антируската опозиция сред перовете, както е известно, искаше да играе маркиз Кланрикард. Но писмата, с които той и неговият син лорд Дънкелин са се обърнали — по случай освобождението на последния от руски плен — към цар Николай, не позволяват, разбира се, по-нататъшното разиграване на тази роля. По повод на писмото на Дънкелин Дъглас Джеролд, известен хуморист, отбелязва в „Lloyd's Paper“:

„Лорд Дънкелин обявява Николай за действително велик човек на поразителното основание, че той освободил него, лорд Дънкелин! Аз го наричам

* — груби шеги. *Ред.*

велик, защото той дори мен покори. казва великанката за Tom Thumb*, а тук джуджето провъзгласява царя за велик човек."

Който е запознат със Сините книги, публикувани в 1841 г. във връзка с турско-египетските работи[334], и знае от тях какво място заемаше маркиз Кланрикард при петербургския двор в качеството си на посланик, знае също, че неговите антируски тиради в камарата на лордовете изцяло се отнасяха към онази категория опозиционна дейност, на която се отдава всеки истински виг, когато бог не му дава правителствена длъжност.

Написано от К. Маркс на 19 януари 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 35 от 22 януари 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

* — Палечко. *Ред.*

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

КЪМ КРИТИКАТА НА ОБСАДАТА НА СЕВАСТОПОЛ

Лондон, 19 януари. Сър Хауард Дъглас е прибавил към новото издание на своята известна книга „Морска артилерия"[335] един критически преглед на събитията от последната война. Основавайки се на най-новите данни и на официален, достъпен само на него материал, той между другото доказва, че флотата е недостатъчна за борба против бетонирани фортове, ако последните са правилно построени и се отбраняват както трябва; че бомбите са безполезни против здрав каменен строеж; най-после, че пробиви в такива бастиони и бетонирани фортове, с каквито разполагат Бомарсунд и Севастопол, могат да бъдат направени само със стрелба тежки, най-малко 32-фунтови обсадни оръдия, и то по стария начин, докато от борда на кораб поради трудното прицелване не може да се направи пробив, без корабът да се обрече на неизбежно унищожение. Що се отнася по-специално до кримската кампания, Дъглас, въпреки пристрастното си отношение към командуващите в Крим и с всички официални скрупули, произтичащи от неговия официален пост, стига до извода, че кримската експедиция в края на краищата ще се окаже грешка. Но нима гръмовержецът не съобщи на „Times" сензационната новина, че след 40-часова канонада Севастопол ще бъде ***взет с щурм.***

„Сведенията са получени от достоверен източник и само за да не стигне тази информация до русите, вестникът не съобщава всички подробности за събитие, което трябва да стане тъкмо тези дни (виж „Times" от 26 до 31 декември). Не подлежи на съмнение, че Севастопол ще бъде взет тия дни".

В действителност работата се състои в следното. Вестник „Times", както е известно, яростно се противопостави на законо-

проекта за чуждестранния легион, защото бе узнал за това мероприятие едва в едно и също време с останалата, непосветена публика. Вестникът започна да ръмжи и роптае и да досажда на правителството. Последното се оказа достатъчно страхливо и за да му затвори устата, му хвърли — като подаяние — новината за щурмуването на Севастопол, при което правителството превърна в окончателен план на кампанията едно намерение, изказано от генералите само с оглед на определени условия и обстоятелства. Фактът, че френските вестници — също полуофициални органи, — поместиха аналогични съобщения, не е за учудване, тъй като това бе в навечерието на обявяването на 500-милионния заем[336]. И обстоятелството, че вестник „Times" се улови на въдицата, също е понятно. Той вярва на всяко съобщение, което получава двадесет и четири часа преди другите вестници.

Положението в Крим не се е подобрило много. Докато загубите на французите от болести са сравнително незначителни, кавалерията е добре осигурена с коне, а пехотата е бодра и боеспособна, англичаните продължават да изпращат всеки ден в лазарета по 150 души и да изнасят от там 40—50 души; тяхната артилерия няма коне и кавалерията трябваше да бъде спешена, за да се осигури превозът на тежките оръдия от Балаклава, при което конете напълно се изтощават. Времето се мени всеки двa-три дни — ту леки студове, ту дъжд, така че калта съвсем не е намаляла. Тъй като почти всички транспортни средства са заети с превозването на продоволствие, чието доставяне на армията си остава първата задача, нито оръдия, нито муниции могат да бъдат докарани на огневите позиции. Междувременно траншеите са били приближени до неприятелските укрепления; построен е трети паралел, който не може да бъде въоръжен, а същевременно трябва да бъде защищаван срещу вилазките на противника. На какво разстояние се намират траншеите от най-близките обекти за атака, не може да се каже, тъй като съобщенията са противоречиви и, разбира се, нямат официален характер. По едни сведения това разстояние е 140 или 150 ярда, докато съгласно едно френско съобщение най-близкият пункт се намира още на разстояние 240 ярда. Междувременно френските батареи, които сега вече са напълно съоръжени и приведени в боева готовност, са принудени да бездействуват, тъй като в резултат на безредната и съвършено безполезна ноемврийска канонада мунициите са доста изчерпани и би било глупост да се повтаря тази безредна стрелба. Следователно русите имаха и имат достатъчно време не само да възстановят всички разрушения, причинени от предишните атаки, но и да издигнат нови укрепления — и те правят това така усърдно,

че сега Севастопол е укрепен по-добре откогато и да било. Сега, когато различни отбранителни линии бяха завзети една след друга, когато всички големи каменни здания на града, които се намират зад последната околовръстна стена, са превърнати в редути, възможността за решителен *щурм* е съвършено изключена. Ако обсадата все пак започне отново, ще трябва всичко да се започва отначало — само с тази разлика, че батареите сега са изнесени много по-близо до града и следователно могат да действуват по-ефикасно. Но на каква цена е купено това предимство! Нали именно напрежението, свързано с необходимостта да се охраняват толкова дълги траншеи, бе причина за повечето заболявания в британската армия, тъй като на войниците оставаше много малко време за сън. При това русите доста често правеха вилазки, които — макар и не винаги успешни — доста изтощаваха и без това вече преуморения противник.

Междувременно турската армия пристигна постепенно в Евпатория, откъдето трябва да предприеме действия срещу Симферопол и да наблюдава същевременно Северния район на Севастопол. Тази операция, в резултат на която турските и англо-френските войски се откъсват напълно една от друга, образувайки две съвършено обособени армии, е нова стратегическа грешка, която създава за русите възможност да разбият всяка армия поотделно. Но тази грешка бе неизбежна. Би било още по-голяма грешка да се съсредоточат още повече войски на малкия полуостров Херсонес Хераклейски.

Такива са последиците от знаменития „балаклавски флангов марш"*.

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс на 19 януари 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 37 от 23 януари 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

---

* В английския текст на настоящата статия, публикуван в „New-York Daily Tribune" на 3 февруари 1855 г., тази мисъл е изложена по-подробно: „И така ние виждаме, че последицата на знаменития флангов марш срещу Балаклава са все нови и нови грешки. Твърде възможно е турците да бъдат бити; защото тяхната армия сега не е онази, която се сражаваше при Калафат и Силистра. Дезорганизацията, нехайството и недостигът на всички видове снаряжение преобразиха тази армия, а друга армия, която да може да замени тази, Турция няма. При такова положение на нещата е много вероятно падането на Севастопол да попречи на мирните преговори. Откакто съюзниците са дебаркирали, това събитие никога още не е било толкова малко вероятно, както сега. Без преувеличение може да се каже, че в цялата история на войните не е имало по-неуспешна кампания от кримската". *Ред.*

К. МАРКС

ИСТИНСКАТА ЦЕЛ НА ВИЕНСКИТЕ ПРЕГОВОРИ. — ПОЛЕМИКАТА ПРОТИВ ПРУСИЯ. — СНЕЖНИЯТ БУНТ

Лондон, 23 януари. Западните държави заявиха, че виенските преговори нито за миг няма да прекратят техните военни операции. Но каква *чисто военна изгода* би могла да получи Русия от тези привидни преговори? На този въпрос, поставен от вестник „Sun"[337], може да се даде напълно положителен отговор. Първоначалният гарнизон на Крим се състоеше от 6-и и част от 5-и (руски) армейски корпуси. 4-и корпус пристигна няколко дни преди сражението при Балаклава; в настоящия момент на полуострова се намира и 3-и корпус; 8-а дивизия пристигна в Бахчисарай на 18 декември, а 7-а и 8-а дивизия заедно с 1-а драгунска дивизия и около 240 оръдия и четири казашки полка се разположиха край Перекоп. Леката кавалерийска дивизия, влизаща в състава на 3-и армейски корпус, бе придвижена срещу Евпатория, която се намира под нейно наблюдение. Следователно близо половината от руската *действуваща* армия (без да се смятат резервите) се намира в Крим или в гарнизоните на Одеса, Херсон и Николаев, а части от 2-и корпус (на Панютин) трябва да пристигнат в нейна подкрепа. Каква е действителната численост на тези 12 пехотни и 6 кавалерийски дивизии след загубите от нещастната кампания и огромните преходи, разбира се, не може да се установи, тъй като е неизвестно дали тези загуби са били попълнени с нови подкрепления. Във всеки случай те трябва да наброяват най-малко 100 000 души, годни за военна служба, без да се смятат войниците от морската пехота и моря-

ците, които могат да се намират в Севастопол. Концентрирането в Крим на такава голяма маса войски, съставляваща най-малко една четвърт от всички въоръжени сили на Русия, показва, колко важно е за цар Николай да въвлече Австрия в нови преговори, докато бъдат запълнени всички дупки в неговата волино-подолска армия, причинени ѝ от последните операции.

Публикуването на последните пруски, австрийски и френски телеграми се използува в навечерието на редовната сесия на парламента точно така, както договорът от 2 декември бе използуван в навечерието на извънредната сесия на парламента[338]. Правителствените вестници получиха удобен случай да отблъснат нападките срещу английския начин на водене на война с нападки срещу пруската дипломация. Двата най-ревностни правителствени вестника, „Globe" и „Morning Chronicle", държаха най-рязък тон в полемиката против Прусия.

„Снежният бунт", който стана тук миналата неделя, е ново доказателство за грубата, дръзка и хумористична форма на протеста на английския народ, предизвикан от натрапчивите претенции на църковната партия и контрабандно прокарания от нея в парламента законопроект за по-строго спазване на неделния ден. Миналата неделя през време на сутрешната църковна служба на Трафалгер-скуер, близо до църквата св. Мартин, се събраха около хиляда и петстотин души; тълпата се забавляваше, като хвърляше снежни топки срещу омнибусите, файтоните и пешеходците. Поради шума, вдигнат пред вратите на църквата, службата трябваше да бъде прекратена. Когато се намеси полицията, констеблите станаха главният обект на нападение и след няколко минути мнозина от тях вече не можеха да си обърнат главата нито надясно, нито наляво поради снега, който им се бе залепил по рамената, по шапките и пр. Войниците, които се опитваха да излязат от църквата, за да отидат в казармите, бяха принудени незабавно да отстъпят и тяхната английска флегматичност бе поставена на сериозно изпитание. На мястото на сражението трябваше да бъдат изпратени допълнително 100 констебели. Най-после полицията пусна в ход палките и започна разгорещена схватка. Четирима от главните водачи бяха заловени и закарани в полицейския участък въпреки нееднократните опити да бъдат изтръгнати от ръцете на блюстителите на реда, предприети на Чандо стрийт и Ръсел стрийт. Вчера тези хора бяха изправени пред полицейския съдия на Боу стрийт. Представителите на църковното настоятелство на св. Мартин също се явиха, за да свидетелствуват против тях. Героите бяха осъдени на 40 шилинга глоба, или на две седмици затвор, и с това завършва летописът на

„снежния бунт“. Във всеки случай той опроверга твърдението на принц де Лин, който през време на холандското въстание отказа съдействие на Йосиф II под предлог, че било зима и че сняг и въстание взаимно се изключвали.

Написано от К. Маркс на 23 януари 1855 г.
Напечатано в „Neue Oder-Zeitung“, бр. 43 от 26 януари 1855 г.

Печата се по текста на вестника
Превод от немски

ИЗ РЪКОПИСНОТО НАСЛЕДСТВО на К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

К. МАРКС

НЕПУБЛИКУВАН ОТКЪС ОТ СЕРИЯТА СТАТИИ „РЕВОЛЮЦИОННА ИСПАНИЯ"[339]

... [да върне под] знамето на революцията армията на Балестерос, която след капитулацията на своя командир все още беше съсредоточена при Приего, на 10 морски мили северно от Малага.

През време на тази своя втора Кадикска експедиция[340] той* бе пленен от едно поделение на генерал Молитор, бе предаден на апостолическата банда и изпратен в Мадрид, където бе екзекутиран на 7 ноември, четири дни преди завръщането на Фердинанд в столицата.

„Non por suo culpa caja Riego:
Por traición
D'un vil Borbon"

(„Не поради своя вина падна Риего, а поради предателството на един подъл Бурбон").

При пристигането си в Мадрид Фердинанд бе посрещнат и поздравен от офицерите от бандите на „армията на вярата"[341]; след като те си отидоха, той се провикна, обръщайки се към своите придворни: „Това са същите кучета, само че с други верижки".

Броят на монасите, който в 1822 г. достигаше 16 310, се увеличи в 1830 г. на 61 727, т. е. с 45 417** за 8 години. От мадридския „Gaceta" узнаваме, че за един месец, от 24 август до 24 сеп-

---

* — Риего. *Ред.*

** По-нататък в ръкописа е зачеркнато: „професионални просяци". *Ред.*

тември 1824 г., са били разстреляни, обесени и разкъсани на части 1 200 души, макар че варварският декрет против комунерос[342], франкмасоните и т. н. тогава още не бе публикуван. Университетът в Севиля бе затворен за дълги години, но вместо него бе открито държавно училище за бой с бикове.

Фридрих Велики, разговаряйки веднъж със своя военен министър, го попитал коя европейска страна според него най-трудно би могла да бъде разорена? Виждайки, че министърът е малко смутен, той отговорил вместо него:

„Испания, тъй като испанското правителство вече много години се старае да я разори, но напразно."

Фридрих Велики изглежда е предвиждал царуването на Фердинанд VII.

Поражението на революцията от 1820—1823 г. може лесно да се обясни. Това беше буржоазна революция, по-точно, градска революция, в която селското население — невежо, инертно, привързано към пищния церемониал на църковната служба, оставаше пасивен наблюдател на борбата между партиите, чийто смисъл то едва разбираше. В малкото провинции, в които по изключение селското население участвуваше активно в борбата, то действуваше по-скоро на страната на контрареволюцията — факт, който не трябва да ни учудва в Испания, този „склад на старинни обичаи, това хранилище на всичко, което другаде отдавна вече е изживяно и забравено", тази страна, където през време на войната за независимост се срещаха селяни, които носеха шпори, взети от арсенала в Алхамбра, и бяха въоръжени с алебарди и пики със забележителна старинна изработка, използувани във войните от XV век. Освен това характерна особеност за Испания бе, че всеки селянин, над вратата на чиято бедна къщурка имаше изсечен от камък дворянски герб, се считаше за дворянин и че поради това селското население изобщо, макар и ограбено и бедно, никога не бе изпитало онова чувство на дълбоко унижение, което ожесточаваше селяните във всички други страни на феодална Европа. Фактът, че революционната партия не съумя да свърже интересите на селяните с движението на градовете, се потвърждава от двама души, които играха важна роля в революцията — генерал Морило и Сан Мигел. Морило, който съвсем не може да бъде заподозрян в симпатии към революцията, писа от Галисия на Ангулемския херцог:

„Ако кортесите бяха приели закона за сеньориалните права и по такъв начин бяха отнели от грандовете техните поземлени владения в полза на простия народ, ваше височество щеше да се сблъска с многобройни патриотично

настроени, страшни армии, които щяха да се организират сами, както стана във Франция при аналогични обстоятелства“.

От друга страна, Сан Мигел (виж неговата „Гражданската война в Испания“, Мадрид, 1836[343]) пише:

„Най-голямата грешка на либералите беше, че не държаха сметка за безразличието и дори враждебното отношение на огромното множинство на народа към новите закони. Многобройните декрети, издадени от кортесите за подобряване на материалното положение на народа, не можеха да дадат резултат толкова скоро, колкото налагаха обстоятелствата. Нито намаляването на църковния десятък наполовина, нито разпродаването на манастирските имения не допринесоха за подобряването на материалното положение на низшите слоеве на земеделското население. Напротив, последното мероприятие, предавайки земята от ръцете на снизходителните монаси в ръцете на пресметливите капиталисти, влоши положението на старите арендатори, като предизвика повишаване на арендата, така че суеверните предразсъдъци на тази многобройна класа, вече оскърбени поради отчуждаването на църковните имущества, още повече се засилиха от накърняването на нейните материални интереси.“

Поради това революционно настроеното градско население, изолирано по този начин от масата на народа, изпадна по неволя в зависимост от армията и нейните ръководители в своята борба против грандовете, селското духовенство, монашеството и краля, който представляваше всички тези отживели елементи на обществото. Вече *самото* положение, което армията узурпира по този начин в революционния лагер, наред с нейната изолираност от масите, я превърна в инструмент, опасен за ония, които се ползуваха от него, но безвреден за врага, на който той трябваше да нанесе удар. Най-после, висшите слоеве на буржоазията, така наречените модерадос, скоро изстинаха към революцията, а по-късно ѝ измениха, хранейки надеждата, че ще могат да дойдат на власт в резултат на френска интервенция и по този начин ще се възползуват от плодовете на едно ново общество, без да правят усилия и без да позволят на плебеите да имат дял в тези плодове.

Положителните резултати на революцията от 1820—1823 г. не се свеждат само до големия процес на брожение, който допринесе за разширяване на кръгозора на значителни слоеве на народа и промени техния характер. Втората реставрация[344], в резултат на която отживелите елементи на обществото взеха такива форми, че те станаха вече нетърпими и несъвместими със съществуването на Испания като нация, сама бе продукт на революцията. Нейното главно дело бе да доведе антагонизма до такава степен на изостреност, при която вече не са възможни каквито и да било компромиси и войната за изтребление става неизбежна. По думите на самия лорд Ливерпул никога още една значителна

политическа промяна не е била извършвана с по-малко насилия и кръвопролития, отколкото испанската революция от 1820—1823 г. Затова, когато разглеждаме гражданската война от 1833—1843 г.[345], която изтреби с огън и меч отживелите елементи на испанското общество* и се опозори с актове на канибализъм, ние трябва да припишем свирепата жестокост на тази епоха не на специфичния характер на испанската нация, а на същата сила на обстоятелствата, която натрапи на Франция господството на терора. Докато французите централизираха и по този начин съкратиха господството на терора, испанците, верни на своята традиция, го децентрализираха и по този начин го удължиха. По силата на испанските традиции революционната партия едва ли би удържала победа, ако бе съборила трона. За да победи в Испания, самата революция трябваше да се яви в качеството на претендент за трона. Борбата между двете обществени системи трябваше да вземе формата на борба между противоположни династични интереси. Испания на XIX век извърши своята революция с лекота, когато можа да ѝ придаде формата на гражданските войни от XIV век. Именно Фердинанд VII даде на революцията монархическо знаме — името на Изабела, а в същото време завеща на контрареволюцията своя брат дон Карлос, този Дон Кихот на светата инквизиция. Фердинанд VII остана верен на себе си докрай. Щом през целия си живот той бе лъгал либералите с фалшиви обещания, защо да не си позволи удоволствието да измами сервилес на смъртното си легло[346]? В областта на религията той винаги е бил скептик! Нищо не можеше да го убеди, че някой — бил той и самият свети дух — може да бъде толкова глупав, че да говори истината.

Написано от К. Маркс на 21 ноември 1854 г.

Публикувано за пръв път на руски език в списание „Новая и новейшая история“, кн. 3 от 1957 г.

Печата се по ръкописа

Превод от английски

---

* По-нататък е зачеркнато: „властта на феодалите и монасите“. *Ред.*

Ф. ЕНГЕЛС

КРОНЩАДСКАТА КРЕПОСТ[347]

Откакто сър Чарлз Нейпир отплува за Балтийско море, след като получи от първия лорд на адмиралтейството „неограничено пълномощие да обяви война“, по-оптимистично настроената част на английската общественост все се надява скоро да чуе, че Кронщад е бомбардиран, че подстъпите към Санкт-Петербург са завзети, а може би, кой знае, дори, че британският флаг е издигнат на блестящата стрела на руското Адмиралтейство.

В основата на тези очаквания лежи една съвсем правилна мисъл, а именно, че Кронщад наистина *е* ключът за успеха на всяко нападение срещу Русия откъм море в района на Балтика. Вземете Кронщад, и Санкт-Петербург е във вашите крака, руската флота повече не съществува, а Русия бива сведена до положението, в което се намираше преди Петър Велики. Ако Англия наистина *разполага* в Балтийско море със силите, необходими за извършване на подобен подвиг, и ги изразходва повече, отколкото е абсолютно необходимо, за атаки срещу второстепенни пунктове, тя ще извърши много голяма грешка, пагубното въздействие на която може да се отрази върху две или три следващи кампании. Но ако ние знаем решаващото значение на Кронщад, знаят го и русите, и те са взели необходимите мерки. Този ключ за Русия е обкръжен с двойна и тройна броня, от която стърчат почти хиляда оръдия.

Както е известно, Кронщад заема югоизточния ъгъл на малък остров, дълъг около пет мили, който затваря стесняващата се част на Финския залив и е разположен на около 16 мили от устието на Нева. Морето от двете страни на острова е почти на-

всякъде много плитко и морските кораби могат да минават само по два фарватера. Единият се намира на север от острова, на две-три мили от брега, и е дълбок не по-малко от четири морски сажена; на четири мили от източния край на острова той завива и се приближава до него на 1 400 ярда, но става с един морски сажен по-плитък. Следователно целият североизточен бряг на острова с изключение на западния и източния му край е извън обсега на оръдията на който и да било военен кораб, който би могъл да се приближи по този фарватер. Затова само тези два края са укрепени, първият — с фортовете Екатерина, Александър и Михаил, вторият — с крепостната стена на самия град и с две батареи, установени на пясъчната ивица, на около 1 000 ярда пред тази стена; обаче по-голямата от тези батареи, както се твърди, била разрушена. На височината на северния бряг на острова, между неговите източни и западни отбранителни съоръжения, на около цяла миля от брега, на пясъчната ивица е установена още една батарея, която все още е извън обсега на оръдията на корабите, които биха проникнали в четирисаженовия фарватер.

И така, поради отдалечеността му от отбранителните съоръжения, поради големите навигационни трудности, които представлява, и поради значителното намаляване на дълбочината в югоизточната му част, северният фарватер трябва да се смята за негоден за сериозна атака срещу Кронщад. При условие, че известно разпръсване на силите няма да има пагубни последици, той може да бъде използуван за изпращането на няколко по-леки кораба, които да заобикалят острова; след като накарат да замлъкне не много страшната източна батарея, те биха могли да заемат удобна позиция за бомбардирането на град Кронщад, в който се намират не само главните военноморски складове и корабостроителници на руската военна флота в Балтика, но и голямо количество принадлежащ на частни лица дървен строителен материал, и поради това е пълен с лесно възпламеняващи се материали, така че няколко сполучливи попадения на артилерийски снаряди биха могли да предизвикат огромен пожар, който за една нощ би унищожил военноморските складове, пълнени в течение на много години. Дали съществува реална възможност да се завземе такава позиция с достатъчен брой леки военни кораби, ще покажат едно внимателно проучване на положението на самото място и нови измервания на дълбочината. А дали подобна стъпка заслужава да се предприема, ще зависи от съотношението на силите. Тук ние можем да говорим само за това, което дори от разстояние ни се струва осъществимо въз основа на съпоставянето на най-достоверните сведения, с които разполагаме.

И така, главното направление на една атака си остава южният фарватер, който води към Големия и Малкия рейдове, наричани още теснини. Тук четирисаженовият фарватер, който при северозападния край на острова е широк няколко мили, на две мили от вътрешния залив внезапно се стеснява до една миля и след това образува много остър ъгъл, чийто връх гледа към Военното пристанище. Тук една малка плитчина, която се простира от ораниенбаумската пясъчна ивица до острова, пресича фарватера и намалява неговата най-голяма дълбочина на 3,5 морски сажена. Русите добре са се погрижили да запазят това естествено укрепление на своето Военно пристанище, макар че за неговото отстраняване би била достатъчна непродължителната работа на една земечерпалка. Следователно този четирисаженов фарватер, централната част на който навсякъде е дълбока не по-малко от 4,5 морски сажена и осигурява преминаването на най-големите военни кораби, е главният подстъп към Кронщад и решаващата борба трябва да се води на мястото, където прави ъгъл и където в продължение на една миля и половина той никъде не е по-широк от четиристотин ярда.

Фортификационните съоръжения, които прикриват този фарватер, са най-разнообразни — от допотопни съоръжения от времето на Петър Велики до най-модерни и твърде внушителни съоръжения с два или три реда оръдия един над друг. Заслужава да се отбележи, че най-важните пунктове са защитени с фортификационни съоръжения, които са остарели и крайно несъвършени: *това е уязвимото място на Кронщад.* Старите укрепления представляват малки бастиони с оръдия, които са поставени зад открити парапети, и с малко или съвсем никакви бетонирани оръдия; бастионите са крайно малки и тесни и затова броят на техните оръдия е крайно малък в сравнение с ширината на фронта. Освен това трябва да се отбележи, че половината от техните оръдия общо взето са насочени към плитката вода, откъдето би могло да се очаква нападение най-много на канонерки. Но за такива укрепления дори канонерките биха били опасни.

Модерните съоръжения, напротив, са построени съгласно една система, въведена на времето от Монталамбер, която в повече или по-малко изменен вид е всеобщо призната и особено широко се използува при строежа на съоръжения на бреговата отбрана. Освен Кронщад за пример за широкото приложение на тази система за тази цел могат да бъдат споменати Шербур и Севастопол. Тези съоръжения се характеризират с два-три реда оръдия, разположени един над друг, при което оръдията от долния ред са установени в малки бетонирани, сводести помещения, в които

както оръдията, така и прислугата са прикрити до голяма степен от огъня на противника. Само най-горният ред оръдия са установени зад открит парапет, но благодарение на това, че са разположени над горните палуби на най-големите трипалубни кораби, те са добре защитени от неприятелските снаряди. При една атака ще проличи дали тези фортове действително са построени достатъчно здраво, за да издържат сътресението от стрелбата на своите собствени оръдия и разрушителната сила на огъня на противника, но ако това е така, те ще се окажат много костелив орех.

В района на кронщадския фарватер можем да различим три линии укрепления.

Първата, или външната, линия има формата на полукръг и прикрива входа за Големия рейд, или онази част от четирисаженовия фарватер, която е широка от една миля до половин миля. Дясното, или северното, крило на тази позиция е образувано от *форта Петър* — незначителен люнет, разположен на острова, на около 1 400 ярда от дълбокия фарватер; от една *мортирна батарея,* също разположена на острова, на половин миля на изток, която може да се счита за почти безполезна, и от *форта Константин* — мощен, закрит откъм тила люнет, построен на пясъчната ивица, на около 1 000 ярда от края на фарватера, непосредствено пред мортирната батарея. Това е модерен форт, който има 50 оръдия в два реда. Неговото предназначение е да прикрива външните подстъпи и той може да създаде много безпокойства на една флота, когато се построява в боен ред; но веднъж този форт преминат, половината от неговите оръдия стават безполезни.

В средата на първата линия се намира *фортът Александър* (да не се смесва с онзи, който е разположен в северния край на острова и за който вече споменахме по-горе); това е полукръгло здание, основите на което лежат на дълбочина три сажена в морето, на четиристотин ярда от мястото, където дълбокият фарватер се стеснява до половин миля. Ето защо този форт прострелва фарватера от единия му край до другия и колкото и малък да изглежда на плановете и картите, има не по-малко от седемдесет и две оръдия, разположени на три реда. Ако този кулообразен форт е построен достатъчно здраво и ако неговите бетонирани помещения имат добра вентилация за извеждане на барутния дим, той ще създаде доста работа дори на няколко трипалубни кораба.

Зад този форт е разположена старата *Цитадела* — един люнет, маловажността на който се доказва от самата наличност на

новия форт, който пречи на половината от неговите оръдия да стрелят.

Най-после, лявото, или южното, крило се състои от *форта* и *батареята Рисбанк,* разположени южно от входа за Големия рейд. Този форт, построен през миналия век, е бил модернизиран, в резултат на което една част от неговите оръдия са разположени сега на два реда, а общият им брой е увеличен на петдесет. Но въпреки това той заема много по-голяма площ от съвременните фортове, а фронтът му откъм рейда е широк около 300 ярда и при това е изложен на флангов огън отчасти от района на дълбокия фарватер и напълно от една позиция на около половин миля на запад, която могат да заемат по-леки кораби при дълбочина на водата 3,5—3 морски сажена. За да се компенсира този недостатък, на шестотин ярда зад форта е била построена *батареята Рисбанк,* но нейната позиция е малко пригодна за тази цел. Фортът Рисбанк е разположен точно на една миля южно от *форта Александър* и тези два форта контролират с кръстосан огън входа за Големия рейд.

Тази първа линия от укрепления сама по себе си не би била толкова трудно преодолима, ако не ѝ се оказваше съществена поддръжка от огъня на втората линия, разположена зад първата. Втората линия прикрива целия Голям рейд, както и входа за Малкия рейд. Тя се състои от две флангови отбранителни съоръжения — *форта Петър I* (стар, зле построен, един вид кронверк, който е разположен на половин миля източно от форта Александър и при един фронт от 250 ярда има само 24 оръдия); *Кроншлот* (остаряло бастионно укрепление с пет фронта, два от които са насочени към плитката вода и поради това са безполезни, и не повече от 36 оръдия, въпреки че най-дългият му диагонал е 400 ярда) и, най-после, в центъра — укрепения западен кей на *Търговското пристанище.* Този кей се издава от остров Кронщад, стигайки до дълбокия фарватер, който тук е широк само 300 ярда, и образува с него прав ъгъл. На него са поставени 70 оръдия и 12 мортири, част от които обаче изглежда са заменени, тъй като имат слаб ефект срещу корабите. Заедно с главните фронтове на форта Петър Първи и двата фронта на Кроншлот оръдията на този кей контролират с много ефикасен кръстосан огън вътрешната част на Големия рейд; поради огъня на първата линия и теснотата на фарватера за всички кораби, освен за витлови параходи, ще бъде, изглежда, извънредно трудно да заемат тук добра позиция с достатъчни сили.

Третата линия, която непосредствено прикрива Малкия, или Вътрешния, рейд, се състои на южната страна на фарватера от

един трети (североизточния) фронт на Кроншлот, а на северната и източната му страна — от укрепените кейове на Търговското, Средното и Военното пристанище. Последният кей, който образува тъп ъгъл с източния край на Средното пристанище, прострелва с продолен огън целия Малък рейд, а южните кейове на Търговското и Средното пристанище го прикриват с фронтален огън. На фланговете на двата кея са разположени няколко бастиона, укрепени врати и други издатини. Тъй като ширината на дълбокия фарватер тук никъде не надвишава 250 ярда, едно сражение би било твърде убийствено, но няма никакво съмнение, че Кронщад ще бъде принуден да капитулира, преди корабите да могат да проникнат толкова далеч.

Централното укрепление на тази трета линия и единственото, което може изобщо да принесе практическа полза, е *фортът Меншиков* — първият бастион откъм запад на южния кей на Търговското пристанище. Този бастион е бил преустроен в кула с внушителни размери с общо 44 оръдия, разположени на *четири реда* един над друг, половината от които прострелват с флангов огън по-голямата част от Малкия и Големия рейд, докато другата половина — поради посоката на техните амбразури изглежда са почти безполезни. Дали четири реда оръдия няма да се окажат много тежки за ограничените размери на основата на зданието, тепърва ще се разбере.

Трябва също да отбележим, че откъм сушата Кронщад е укрепен с редовни бастионни фронтове, за овладяването на които би се наложила формална обсада; а такава обсада на блатистия терен на този малък остров, ако за операционна база служи само флотата, представлява много големи трудности. Следователно Кронщад може да бъде овладян само откъм морето.

Разбира се, ние можем да опишем дълговременните укрепления само въз основа на последните планове и военни доклади. През последните няколко години може да са станали някои изменения, но те едва ли са от голямо значение.

Да резюмираме. Съдбата на всяка атака срещу Кронщад трябва да се реши на Големия рейд; тук се намират единствените укрепления, които биха могли да отблъснат успешно една атака на флотата — фортовете Александър, Петър I, Рисбанк, двата фронта на Кроншлот, западният пристанищен кей и фортът Меншиков. При една атака всички заедно могат да открият огън едновременно от 350 оръдия, повечето от които са добре защитени със стени и бетонирани прикрития и стрелят през тесни амбразури. Другите батареи или са насочени към други участъци на ра-

йона на атаката, или са без значение, или пък целта им ще се намира извън обсега на техния огън. Въпросът е:

Може ли по този тесен и заплетен фарватер да преминат достатъчно военни кораби, да устоят срещу северния и южния фронтове на отбраната и да накарат техните оръдия да замлъкнат, докато те самите са изложени на концентрирания огън от пристанищния кей и от фортовете Меншиков и Кроншлот? Нека военноморските специалисти отговорят на този въпрос, освен ако не предпочитат да изчакат да бъде направен практически опит. Въз основа на скромните си познания в областта на тактиката на флотата ние бихме казали, че тук — ако изобщо това е възможно — се представя случай, когато превъзходството на витловите линейни кораби може да доведе до резултати, които изглеждат непостижими както за платноходите, така и за параходите с двигателно колело.

Повтаряме: най-уязвимото място на Кронщад са остарелите фортове. Те заемат най-изгодните позиции и по-голямата част от наличното пространство, като същевременно далеч не осигуряват необходимата ефикасност на огъня. Докато фортът Рисбанк е бил усъвършенствуван, фортовете Петър I и Кроншлот си остават на твърде ниско равнище. Те биха могли лесно да бъдат накарани да замлъкнат и дори да бъдат завзети и в такъв случай да бъдат използувани за обстрелване на града. Но веднъж щом корабите си пробият път до фортовете Александър и Рисбанк, те ще могат да обстрелват града и да му нанесат огромни загуби, стига само фортовете да не им създават много работа.

Написано от Ф. Енгелс в края на март 1854 г.

Публикува се за пръв път

Печата се по ръкописа

Превод от английски

ПРИЛОЖЕНИЯ

АНГЛИЙСКАТА БУРЖОАЗИЯ[348]

Във връзка със засилването на влиянието на буржоазните елементи в Англия естествено е да се предположи, че предишното им положение по отношение на аристокрацията постепенно ще се измени, съобразно с изменените обстоятелства, и че съществуващите сега отношения между двете класи ще станат фактически неприемливи. Това предположение се потвърждава от някои заслужаващи внимание събития, станали през последните пет години. Преди пет години богатият банкер Джонс Лойд бе направен пер с титлата лорд Оверстоун. Той използува част от своето огромно богатство, за да купи имение в графството Нортхемптон и аристокрацията, вярна на своята стара политика, реши да го допусне в своята среда не защото е милионер, а защото е едър земевладелец. Какви условия обаче бяха предявени на Джонс Лойд? Да скъса всякакви връзки с банковото дело и с търговията. И Джонс Лойд прие тези условия. Следователно очевидно е, че аристокрацията нито на йота не е изменила своите традиционни възгледи относно това, какво е необходимо, за да стане човек пер. Но дали всички представители на *висшата буржоазия* ще бъдат така отстъпчиви като Джонс Лойд? Вероятно не. Нещо повече: ние знаем един случай, когато един виден общественик през целия си живот отказваше званието пер и забрани на своите синове да приемат това звание и след неговата смърт. Имаме предвид паметния пример на покойния сър Роберт Пил. Син и внук на ланкаширски промишленик и фабрикант, през последните години на своя живот той претендираше за ролята на лидер на едрата буржоазия; и макар че отдавна можеше да

стане пер, той предпочете да си остане пръв в камарата на общините и не пожела да се оттегли от обществената дейност, като влезе в камарата на лордовете. Неговият живот е убедително доказателство за това, че центърът на тежестта на политическата власт се намира някъде в недрата на буржоазната класа. Какъв пример за революционност и какъв прецедент е онзи пункт от неговото завещание — ако го схващаме в светлината на още живите в паметта на народа събития от 1848 г., — в който Роберт Пил забранява на своите деца да приемат перска титла, ако тя им бъде някога предложена заради обществените заслуги на техния баща! На смъртното си легло той жестоко отмъсти на потомствената аристокрация за всички насмешки, с които тя го награждаваше заради плебейския му произход и от които така страдаше чувствителната му душа от момента, в който той още като момче отиде да се учи в Хароу. Лорд Джон Ръсел също последва примера на сър Роберт Пил. Макар да бе син и брат на бредфордските херцози и отдавна да можеше да стане пер, той също се отказа от това. Напоследък това негово решение трябва да е било подложено на сериозно изпитание. Постът председател на Тайния съвет почти винаги се заема от пер и когато при последната смяна на кабинета Ръсел прие този пост, всички бяха уверени, че той ще получи перска титла. Но не! Той предпочете да остане член на камарата на общините, отказа се от новия пост, обърна се към избирателите на град Лондон и отново бе единодушно избран в камарата на общините. Сър Уилям Молсуърт също прие слуха, че щял да бъде издигнат в камарата на лордовете, като оскърбителен за него като политически деец и публикува решително опровержение, че съвсем не възнамерява да *приеме* перска титла.

Толкова за перската титла. Но човек може да помисли, че рицарското звание — тъй като то не дава политическа власт — се раздава, за да бъдат задоволени първенютата из средата на буржоазията. Така може да се обясни издигането в този ранг на сър Джозеф Пакстон, главния градинар на девонширския херцог и на предприемача сър Джон Фокс. Но дали рицарското звание ще задоволи във всички случаи чувството за собствено достойнство на буржоазията? Както изглежда, не. Инженер Стефенсон с презрение отхвърли това евтино звание, а неотдавна неговият пример бе последван от железопътния предприемач Дарган, който без съмнение е смятал, че приемането на това звание ще го постави във фалшиво положение. Напразно кралицата му прави визита в неговото великолепно имение — чест, с каквато по-рано са били удостоявани само представителите на висшата аристо-

крация. Срамежливият буржоа отказва да се преклони пред нейно величество, докато кралица Виктория, хванала упорствуващия гражданин под ръка, си позволява да заяви, че понастоящем феодализмът се нуждае от подкрепата на промишлените водачи на епохата.

Но ако буржоазията изтръгва постепенно властта от аристокрацията, естествено ще бъде да попитаме, как тя използува своето новопридобито влияние? Въпросът трябва да се разгледа не от класово гледище, а от широки хуманитарни позиции. Найважният въпрос, който възниква във връзка с това, е следният: в каква степен промяната ще се отрази върху съдбата и социалните условия на милионите трудещи се в Англия.

Някои политици, принадлежащи към така наречената либерална школа, нашироко приказваха за „съюза на буржоазията с работническата класа", но тази идея е абсурдна и химерична. Широка е пропастта, която дели работодателя от работника, господаря от слугата.

Що се отнася до домашните слуги, последната сентенция на Талфорд говори сама за себе си:

„Колко мъчителна е мисълта" — казва той, — „че наред с нас се срещат мъже и жени, които се грижат за нашите удобства и нужди — постоянни обитатели на нашите жилища, чиито *чувства и характер* ние познаваме толкова малко, колкото ако *бяха обитатели на друга планета*".

И за да не могат да бъдат объркани „обитателите на двете планети", буржоазните дами, забравяйки, че сами още сравнително неотдавна принадлежаха към низшето съсловие, карат своите прислужнички да носят „бонета" като белег на техния долен произход и рядко разрешават на слугините да се обличат празнично, страхувайки се да не би да се заличат отличителните признаци на собствениците ако не на *земята,* то поне на *парите.*

Що се отнася до различните надничари, какви са техните отношения с работодателите? На всички е известно каква съпротива оказаха работодателите срещу законопроекта за десетчасовия работен ден. Торите, раздразнени от загубата, която им нанесе неотдавнашното отменяване на „житните закони", помогнаха на работническата класа да получи този законопроект; но докладите на окръжните инспектори показват с каква безсрамна хитрост и дребнави потайни мерзости бива заобикалян законът още след неговото приемане. В парламента представителите на буржоазията посрещаха с крясъци за комунизъм всички по-нататъшни опити да бъдат издействувани по-човешки условия за съществуване на трудещите се. Г-н Кобден постъпи по този начин

много пъти. В предприятията цел на работодателите вече много години е удължаването на работния ден свръх всякакви предели на човешката издръжливост и намаляването на възнаграждението на квалифицирания работник до възнаграждението на общ работник чрез безсъвестно прилагане на системата на контракти и насъскване на едни работници срещу други. Именно тази система най-после накара дружеството на обединените механици да се разбунтува, а грубите изрази, които тогава станаха обичайно явление за работодателите, показват колко малко може да се очакват от тях човешки чувства. Тяхното грубо невежество се прояви по-късно и в това, че Асоциацията на работодателите нае някакъв треторазреден литератор, Сидни Смит, на когото възложи да излезе в печата в нейна защита и да води словесна война против разбунтувалите се работници. Стилът на този наемен писач напълно отговаряше на задачата, която той трябваше да изпълни; когато битката завърши, работодателите, нямайки нужда повече нито от литературни произведения, нито от печат, изритаха своя наемник. Ако буржоазията не си поставя за цел да получи класическо образование, това съвсем не значи, че тя изучава съвременните науки и съвременната литература. Главната книга, канторката, търговските сделки — ето образованието, което тя смята за достатъчно. И макар за образованието на буржоазните госпожици да се изразходват големи суми, те получават само повърхностно „светско образование", а за истинско възпитание на интелекта или за обогатяването му с наука не става и дума.

Блестящата плеяда съвременни английски романисти, които в ярки и красноречиви книги разкриха на света повече политически и социални истини, отколкото всички професионални политици, публицисти и моралисти, взети заедно, дадоха характеристика на всички слоеве на буржоазията, като се почне от „твърде благородния" рентиер и капиталист, който смята, че е вулгарно да се занимава с каквато и да било работа, и се свърши с дребния търговец и чиновник в адвокатска кантора. Какви ги обрисуваха Дикенс и Текери, мис Бронте и мисис Гаскел? Като хора, изпълнени със самонадеяност, лицемерие, деспотизъм и невежество; а цивилизованият свят потвърди тази присъда с убийствената епиграма: „те сервилничат пред ония, които стоят над тях, и се държат като тирани спрямо ония, които са под тях".

Тясната и ограничена сфера, в която те се движат, се обяснява до известна степен със социалната система, частица от която са те. Както руското дворянство живее неспокойно между гнета на царя над него и страха от поробените маси под него, така

английската буржоазия е притисната между аристокрацията, от една страна, и работническата класа — от друга. След сключването на мира в 1815 г. всеки път, когато буржоазията е искала да влезе в борба с аристокрацията, тя е уверявала работническата класа, че причина за нейните бедствия е една или друга привилегия, един или друг монопол на аристокрацията. Така буржоазията подтикна работническата класа да й помогне в 1832 г. да прокара законопроекта за реформа, а след като получи този законопроект *за себе си*, отказва на работническата класа подобен законопроект за нея; нещо повече, в 1848 г. тя се опълчи против работническата класа, въоръжена с полицейски палки. Като следваща панацея срещу всички бедствия на работническата класа бе провъзгласено отменяването на житните закони. То бе изтръгнато от аристокрцията, но „добрите времена" още не са настъпили и миналата година, сякаш за да се отстрани последната възможност за повтарянето на подобна политика в бъдеще, аристокрацията бе принудена да се съгласи с въвеждането на данък върху наследството на недвижими имоти, от който същата тази аристокрация сама егоистично се бе освободила в 1793 г., като обложи с данък върху наследството движимото имущество. С тази последна незначителна привилегия на аристокрацията изчезна и последната възможност да бъде заблуждавана работническата класа да вярва, че единствената причина за нейното тежко положение е законодателството, създадено от аристократите. Очите на работническата класа сега са се отворили широко и тя започва да крещи: „Нашият Санкт-Петербург е в Престън!" И действително през последните осем месеца този град бе свидетел на странно зрелище: една постоянна армия от 14 000 мъже и жени, ползувайки се с материалната поддръжка на трейдюнионите и на фабричните работници от всички краища на Обединеното кралство, започна против капиталистите велика социална битка за власт, а капиталистите от Престън от своя страна получават помощ от капиталистите в Ланкашир.

Каквито и форми да вземе тази социална борба в бъдеще, това е само нейното начало. На нея изглежда е съдено да се разрасне в борба в национален мащаб и да премине през фази, каквито историята още не познава. Защото трябва да се има предвид, че дори и на работническата класа да предстоят временни поражения, вече действуват велики социални и икономически закони, които ще осигурят нейната крайна победа. Същото развитие на промишлеността, което накара буржоазията да се вдигне срещу аристокрацията, тласка сега работническата класа — сега и в бъдеще поддържана от емиграцията — на борба против бур-

жоазията. Както буржоазията нанася удари на аристокрацията, така тя ще получава удари от работническата класа. Инстинктивното разбиране на този факт вече сковава действията на буржоазията против аристокрацията. Политическите акции на работническата класа в последно време научиха буржоазията да мрази откритото политическо движение и да се бои от него. Да употребим нейния жаргон, „порядъчните хора не участвуват в него, сър". Висшите слоеве на буржоазията маймунски подражават на начина на живот на аристокрацията и се стремят да се сродят с нея. В резултат от това в Англия феодализмът няма да загине, а ще се запази под булото на вече започващата да загнива буржоазия. Честта за окончателната победа над феодализма ще се падне на работническата класа. Когато назрее моментът и работническата класа се яви като призната сила на арената на политическата борба, на нея ще бъдат изправени една срещу друга три мощни класи: едната от тях ще представлява едрата поземлена собственост, втората — парите, третата — труда. И както втората надделява над първата, така и тя на свой ред ще трябва да отстъпи място на своя приемник на арената на политическата и социалната борба.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4145 от 1 август 1854 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника
Превод от английски

БЕЛЕЖКИ

ДАТИ ИЗ ЖИВОТА И ДЕЙНОСТТА НА К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ПОКАЗАЛЦИ

БЕЛЕЖКИ

1 Статията на Ф. Енгелс «Европейската война» е написана във връзка с влизането на англо-френската флота в Черно море през нощта на 3 срещу 4 август 1854 г. Това събитие било предшествувано през октомври 1853 г. от обявяването на война на Русия от Турция след окупирането на дунавските княжества от руските войски (юни 1853 г.); първото значително сражение между руските и турските войски станало при Олтеница на 4 ноември (23 октомври) 1853 г. (виж бележка 31); след това последвало разгромяването на турската ескадра от руски кораби в морския бой при Синоп на 30 (18) ноември 1853 г. Появяването на англо-френската флота в Черно море фактически означавало започване на военни действия от Франция и Англия против Русия.

Статията «Европейската война» е един от многобройните военни прегледи, които Енгелс написал по молба на Маркс за американския вестник «New-York Daily Tribune» («Нюйоркска ежедневна трибуна»), излизал от 1841 до 1924 г. Този вестник, основан от видния американски журналист Хорас Грили, до средата на 50-те години на XIX век бил орган на лявото крило на американските виги, а по-късно орган на републиканската партия. През 40—50-те години вестникът стоял на прогресивни позиции и бил против робовладението. В него участвували редица бележити американски писатели и журналисти, един от неговите редактори от края на 40-те години бил Чарлз Дана, който се намирал под влиянието на идеите на утопичния социализъм. Сътрудничеството на Маркс в «New-York Daily Tribune» започнало през август 1851 г. и продължило повече от 10 години — до март 1862 г.; много статии за този вестник по молба на Маркс били написани от Енгелс. Статиите на Маркс и Енгелс в «New-York Daily Tribune» засягали най-важните въпроси на международната и вътрешната политика, на работническото движение, икономическото развитие на европейските страни, колониалната експанзия, националноосвободителното движение в потиснатите и зависимите страни и др. В периода на настъпилата в Европа реакция Маркс и Енгелс използували широко разпространения американски вестник, за да разобличават въз основа на конкретни материали недъзите на капиталистическото общество, присъщите му непримирими противоречия, както и да изтъкват ограничения характер на буржоазната демокрация.

Редакцията на «New-York Daily Tribune» в редица случаи вършела произволи с изпращаните от Маркс статии, печатайки някои от тях без подписа на автора като редакционни уводни статии и намесвайки се в текста на статиите. При това най-интересните и важни статии излизали във вестника без подписа на Маркс. Тези действия на редакцията предизвиквали нееднократните протести на Маркс. В края на март 1854 г. Маркс категорично предложил на редакцията или да печата като уводни статии само военните прегледи, или да печата целия получаван от него материал без подпис. Редакцията на «Tribune» почнала системно да използува военните прегледи, писани предимно от Енгелс, като уводни статии. През есента на 1854 г. почти всички статии, изпращани от Маркс, почнали да се печатат без подпис, а много от тях — като уводни.

От есента на 1857 г. във връзка с икономическата криза в САЩ, която се отразила и върху финансовото положение на вестника, редакцията предложила на Маркс да намали броя на кореспонденциите. Сътрудничеството на Маркс във вестника се прекратило окончателно в началото на гражданската война в САЩ; значителна роля за скъсването на Маркс с «New-York Daily Tribune» изиграло засилването в редакцията на привържениците на компромис с робовладелските щати и отстъплението на вестника от прогресивните позиции. — *3*

2 Маркс има предвид политиката на френското правителство, което през време на походите на Наполеон Бонапарт в Италия през 1796—1799 г. използувало републиканското и националноосвободителното движение на италианския народ против австрийското иго за създаване на редица италиански държави, фактически зависими от Франция; някои италиански области били непосредствено присъединени към Франция. — *4*

3 Става дума за унищожаването на Римската република и възстановяването на светската власт на папата през юли 1849 г. в резултат на френската интервенция, предприета по решение на правителството на Луи Бонапарт.

Като претендент за неаполитанския престол Луи Бонапарт имал предвид Наполеон Люсиен Шарл Мюрат, син на Наполеоновия маршал Йоаким Мюрат, който бил неаполитански крал през 1808—1815 г. — *4*

4 През време на войната за баварското наследство (1778—1779 г.) между Австрия и Прусия последната, разчитайки на помощ от царското правителство, избягвала решителни сражения. Това довело до засилване на позициите на Русия, която се явила в ролята на арбитър при сключването на мира и получила правото да се меси във вътрешните работи на Германския съюз. Сключеният след това (1780 г.) отбранителен съюз между Русия и Австрия нанесъл извънредно силен удар върху всички планове на Прусия.

В 1800 г., през време на австро-френската война, Прусия се опитвала да играе ролята на арбитър, но резултатът бил нейното собствено изолиране.

В 1805 г., през време на войната на третата коалиция (Австрия, Англия и Русия) с Наполеонова Франция, Прусия, изчаквайки развоя на събитията, заемала неутрална позиция. След като разгромили коалицията, Наполеоновите войски разгромили в 1806 г. и Прусия. — *5*

5 *Да цедиш комарите и да гълташ камилите* — английска поговорка, заимствувана от библията. Означава да обръщаш внимание на дреболиите, а да пренебрегваш главното. — *5*

6 *Оръдията на Пексан* — използувани във флотата оръдия, изобретени в 1822 г. от френския генерал Пексан; стреляли с бризантни гранати. — *6*

7 Разгромяването на пруската армия при Йена на 14 октомври 1806 г. довело до капитулацията на Прусия пред Наполеонова Франция и разкрило цялата гнилост на социално-политическия строй на феодалната монархия на Хохенцолерните. — 7

8 След поражението на унгарската революция през 1848 — 1849 г. Кошут и неговите привърженици скрили в района на Оршова регалиите на крал Стефан, включително и короната му, с която австрийските императори се коронясвали като унгарски крале. На 8 септември 1853 г. австрийското правителство открило скривалището, във връзка с което били разпространени множество слухове за това, кой е издал неговото местонахождение. На 19 октомври 1853 г. редакцията на «New-York Daily Tribune» въз основа на съобщение на своя лондонски кореспондент А. Пулски несправедливо обвинила в това унгарския революционер Б. Семере.

Първият абзац на статията се печата на руски за пръв път. — 9

9 *Кабинетът на всички таланти* — иронично название на коалиционното правителство на Абърдин (1852—1855 г.), в което влизали представители на вигите и пилитите. Тъй като управляващата партия и намиращите се в опозиция тори числено се уравновесявали в камарата на общините, съществуването на това правителство зависело от поддръжката на така наречената ирландска бригада — фракцията на ирландските депутати в английския парламент, която наброявала над 60 души. При образуването на правителството Абърдин предоставил на трима ирландски депутати министерски постове, което предизвикало разцеплението на ирландската бригада (виж бележка 116). — *10*

10 На 6—9 януари 1854 г. в някои градове на Девоншир започнали продоволствени вълнения, предизвикани от рязкото повишаване на цените на зърнените храни, които през следващите дни обхванали почти цялото графство. В тях участвували главно жени и деца, които разрушавали продоволствените магазини. Вълненията били потушени с въоръжена сила. — *10*

11 «*La Patrie*» («Родина») — френски ежедневник, основан в 1841 г.; в 1850 г. изразявал интересите на обединените монархисти, така наречената партия на реда, след държавния преврат на 2 декември 1851 г. — бонапартистки вестник. — *10*

12 Става дума за нотата на Англия, Франция, Австрия и Прусия, подписана на 12 декември 1853 г. от посланиците на четирите държави в Цариград и връчена на Турция на 15 декември 1853 г. Четирите държави предлагали на турското правителство да посредничат за възстановяването на мира между Русия и Турция, посочвайки за основа на преговорите следните най-важни пунктове: евакуиране на дунавските княжества от Русия, възобновяване на действието на предишните договори между Русия и Турция, гарантиране на специални права на християните в Турция с фермани. — *10*

13 Има се предвид Лондонската конвенция за черноморските проливи от 13 юли 1841 г., подписана, от една страна, от Русия, Англия, Франция, Австрия и Прусия и, от друга страна, от Турция. Конвенцията установявала, че Босфорът и Дарданелите ще бъдат затворени в мирно време за военните кораби на всички държави. Конвенцията анулирала изгодния за Русия Хункяр-скелесийски договор от 1833 г. — *11*

14 *«The Times»* — най-големият английски ежедневник с консервативно направление; основан в Лондон в 1785 г. — *11*

15 *«The Standard»* («Знаме») — английски ежедневник с консервативно направление, основан в Лондон в 1827 г. — *11*

16 *«The Morning Chronicle»* («Сутрншна хроника») — английски буржоазен ежедневник, излизал в Лондон от 1770 г. до 1862 г.; орган на вигите, в началото на 50-те години орган на пилнтите, по-късно на консерваторите.—*12*

17 *«The Daily News»* («Ежедневнн новини») — английски лнберален вестник, орган на промишлената буржоазия; излизал под това име в Лондон от 1846 до 1930 г. — *12*

18 *«The Press»* («Преса») — английски седмичник, орган на торите; излизал в Лондон от 1853 до 1866 г. — *12*

19 Има се предвид едии таен член на руско-турския договор за приятелство и взаимна отбрана, сключен в Хункяр-Скелеси на 8 юли (26 юни) 1833 г.; съгласно този член Турция фактически се задължавала по искане на Русия да затвори достъпа на чуждестраиии военни кораби в Черно море. —*12*

20 *«Neue Preussische Zeitung»* («Нов пруски вестник») — крайно реакционен германски ежедневник, започиал да излиза в Берлин от юни 1848 г.; орган на контрареволюционната придворна камарила и пруското юикерство. Този вестник е известен и под името «Kreuz-Zeitung» («Кръстов вестник»), тъй като на заглавието му бил изобразен кръст. — *12*

21 Английският публицист и бивш дипломат Дейвид Уркарт от началото на 30-те годнни на XIX век публикувал в своето списание «Port-folio» (виж приложение 40) и в отделни брошури документи, отиасящи се до тайната дипломация на европейските държави, включително и редица документи, които разобличавали дипломатическата дейност на Палмерстон — фактическия ръководител на външната политика на Англия в продължение на много години.

Маркс, който водел непрекъсната борба за разобличаване на тайната дипломация на управляващите класи, в 1853 г. в своята серия от изобличителни статии «Лорд Палмерстон» (виж настоящото издание, том 9, стр. 357—426) наред с другите източници използувал документите, публикувани от Уркарт. От друга страна, някои статии на Маркс за Палмерстон били препечатани от Уркарт в отделни брошури. Същевременно Маркс рязко критикувал Уркарт и решително отхвърлял клеветническите твърдения на буржоазния печат, че той бил «уркартист». Маркс постоянно подчертавал принципиалната разлика между неговата позиция и позицията на Уркарт. Докато последният искал запазване и укрепване на феодалната Турска империя, Маркс и Енгелс се стремели към разрешаването на така наречения източен въпрос по революционен път и смятали за необходимо да се даде национална независимост на славянските и другите народи, които се намирали под турско иго. В редица статии, публикувани в настоящия том (стр. 266 и др.), Маркс характеризира самия Уркарт като реакционер, който най-вече се бои от революцията, като човек, който стои на коренно различни позиции от пролетарската партия — единствената партия, способна да премахне прогнилата парламентарна основа на олигархическото управление на Англия. — *12*

22 Става дума за кратковременното оттегляне на Палмерстон от поста министър на вътрешиите работи (16—24 декември 1853 г.). Палмерстон предприел тази демагогска стъпка, надявайки се да се върне на власт като шеф на правителството (виж статията на Маркс «Оставката иа Палмерстон», настоящото издание, том 9, стр. 566—569). — *18*

23 Статията «Източиата война» била написана от Маркс специално за вестник «Zuid Afrikaan» («Южноафриканец»), който излизал в Капщат (Кейптауи) едновремено на английски и холандски език. Предложение да сътрудничи в този вестник Маркс получил през декември 1853 г. чрез своя зет И. К. Ют. От трите изпратени от Маркс статии била напечатана само една. — *19*

24 Съобщението за потопяването на руския лннеен кораб «Ростислав» от турците било напечатано в «Times» на 9 януари 1854 г. Съгласно руски официални документи («Рапортът на П. С. Нахимов до А. С. Меншиков за Синопското морско сражение» и «Ведомостн за повредите, получени от корабите от ескадрата на П. С. Нахимов в Синопския бой») след синопското сражение «Ростислав» благополучно пристигнал в Севастополския рейд, където бил ремонтиран. — *22*

25 Става дума за еднн от предприетите след смъртта на Луи-Филип в 1850 г. опити за сливане на легитимистите — привържениците иа по-старото разклонение иа династията на Бурбоните, с привържениците на по-младото разклоиение — орлеанистите. В края на 1853 г. се състояла среща на претендента за френския престол легитимиста граф Шамбор с представител на орлеанистите — херцог де Неур, а в началото на 1854 г. Шамбор направил посещеиие на вдовицата на Луи-Филип. — *25*

26 «*Entente cordiale*» («сърдечно споразумение») — израз, приет в XIX век за обозначаване сближението между Франция и Англия след юлската революция от 1830 г. Въпреки «entente cordiale», както през 30-те годинн, така и по-късно аигло-френските противоречия се изостряли неведнъж по редица международни въпроси, по-специално по източния въпрос. — *25*

27 Има се предвид протоколът, подписан на 5 декември 1853 г. на съвещание във Виена от представители на Англия, Франция и Прусня съвместио с австрийския министър на външните работн Буол. В тозн протокол, както и в последвалите след него ноти, четирите държави предлагали да посредничат за уреждане на конфликта между Русия и Турция.

В споменаваното от Маркс писмо на френския и английския посланик в Царнград от 12 декември 1853 г. до министъра на външните работи на Турция Решид паша се изтъквало, че присъствието на френска и английска флота в Босфора е доказателство за приятелските намерения на правителствата на Англия и Франция по отношение на Турция и че ако царското правителство направи опит да дебаркира войски на територията на Турция, флотите на тези държави ще се намесят в защита на Отоманската империя. — *26*

28 По *Кючюк-кайнарджишкия договор* (1774 г.) Русия получила част от северното крайбрежие на Черно море между Южеи Буг и Днепър с крепостта Кинбурн, както и Азов, Керч и Еникале, при което Турция признала независимостта на Крим. На руските търговскн кораби се предоставяло правото да минават свободно през Босфора и Дарданелите. Съгласно договора султанът трябвало да даде редица привилегии на православната църква, по-специално в чл. 14 се предвиждало построяването на православна църква в Цариград.

По *Одринския договор* (1829 г.) към Русия преминавали устието на Дунава с островите и значителна част от източното крайбрежие на Черно море, южно от устието на Кубан. Съгласно този договор Турция се задължавала да признае автономията на Молдавия и Влашко, като им даде правото самостоятелно да избират своите владетели. Гарантирането на тази автономия се възлагало на Русия, което било равносилно на установяването на протекторат на царя над княжествата. Правителството на Турция се задължавало също да признае Гърция за самостоятелна държава и да узакони с ферман автономията на Сърбия.

По *Хункяр-скелесийския договор* (1833 г.) Русия и Турция се задължавали да си помагат взаимно в случай на война с която и да било държава. За тайната клауза на договора — виж бележка 21. — *26*

29 «*Augsburger Zeitung*» («Аугсбургски вестник») — така се наричал германският реакционен ежедневник «Allgemeine Zeitung» («Всеобщ вестник»), основан в 1798 г.; от 1810 до 1882 г. вестникът излизал в Аугсбург. — *31*

30 *Ландвер* — част от въоръжените сили на Прусия, която обхващала военно задължените от по-напреднала възраст, отбили службата си в редовната армия и запаса. Съгласно пруските закони ландверът можел да бъде призоваван под знамената само в случай на война. — *35*

31 На 1 ноември (20 октомври) 1853 г. турските войски се прехвърлили от Тутракан (десния бряг на Дунав) на един от островите, откъдето застрашили Олтеницкия карантинен пост, зает от руски войски. Възползувайки се покъсно от бездействието на генерал Даненберг, командуващ корпус от руската армия на Дунава, турските войски се прехвърлили от острова на левия бряг на Дунава, заели Олтеницкия карантинен пост и създали силно предмостово укрепление, прикривано от огъня на батареи, разположени на острова и на десния бряг на реката. Опитите на руските войски на 4 ноември (23 октомври) да изтласкат турците от завзетите от тях позиции не успели. — *37*

32 Става дума за нотата на четирите държави, връчена на Турция на 15 декември 1853 г. (виж бележка 12). В нота-отговор от 31 декември 1853 г. Турция съобщила условията, при които била съгласна да води преговори за мир с посредничеството на Англия, Австрия, Франция и Прусия: 1) запазване и гарантиране на целостта на нейната територия, 2) евакуиране на дунавските княжества, 3) възобновяване и спазване на договора от 1841 г., 4) зачитане суверенитета на султана. Тези условия били одобрени от ново виенско съвещание на посланиците на 13 януари 1854 г. и след това предадени на царското правителство. — *39*

33 Става дума за исканията, които Меншиков предявил на Турция от името на царското правителство през време на пребиваването си в Цариград в качеството на извънреден посланик (28 февруари — 21 май 1853 г.). Царят искал да му бъде признато правото да покровителствува всички православни поданици на Турция, стремейки се това да бъде оформено със съответен външнополитически договор (сенед). — *40*

34 «*The Spectator*» («Зрител») — английски седмичник с либерално направление, излизал в Лондон от 1828 г. — *41*

35 За да характеризира кампанията против принц-консорта Алберт, Маркс използува материал от чартисткия седмичник «The People's Paper» («Народен вестник») от 21 януари 1854 г.

«The People's Paper» бил основан през май 1852 г. в Лондон от един от водачите на революционния чартизъм, приятеля на Маркс и Енгелс Ърнест Джонс. От октомври 1852 до декември 1856 г. във вестника сътрудничели Маркс и Енгелс, помагайки също и в неговото редактиране. Освен статиите, написани от Маркс и Енгелс специално за «People's Paper», във вестника се препечатвали най-важните им статии от «New-York Daily Tribune». В този период «People's Paper» последователно защищавал интересите на работническата класа и пропагандирал идеите на социализма. Сближението на Джонс с буржоазните радикали довело до прекратяване на сътрудничеството на Маркс и Енгелс в «People's Paper» и до временното им скъсване с Джонс. През юни 1858 г. вестникът преминал в ръцете на буржоазните делови кръгове. — *42*

36 *«The Morning Advertiser»* («Утринен осведомител») — английски ежедневник, основан в Лондон в 1794 г.; през 50-те години на XIX век орган на радикалната буржоазия. — *43*

37 Става дума за декларацията на Швеция и Дания (декември 1853 г.) за неутралитет в случай на военни действия в Балтийско море. — *45*

38 *Манчестерска школа* — направление в английската икономическа мисъл, което отразявало интересите на промишлената буржоазия. Привържениците на това направление, фритредерите, защищавали свободата на търговията и ненамесата на държавата в икономическия живот. Център на агитацията на фритредерите бил Манчестер, където начело на това движение застанали двамата текстилни фабриканти — Кобден и Брайт, които организирали в 1838 г. Лигата против житните закони. През 40—50-те години фритредерите представлявали отделна политическа групировка, която по-късно влязла в английската либерална партия. — *46*

39 Става дума за указа на царското правителство от 2 март (19 февруари) 1836 г. за учредяване в Сулинския ръкав на Дунава на руски карантинен пост, който фактически играел ролята на митница, контролираща движението на корабите в този участък на реката. — *46*

40 *«Portfolio»* — съкратено название на сборниците от дипломатически документи и материали, издавани от Д. Уркарт в Лондон. Серията «The Portfolio; or a Collection of State Papers» («Портфейл, или Сборник от държавни документи») излизала през 1835—1837 г.; нова серия излизала през 1843—1845 г. под название «The Portfolio. Diplomatic Review» («Портфейл. Дипломатически преглед»). — *46*

41 A. Sommerville. «Cobdenic Policy the Internal Enemy of England. The Peace society, its combativeness. Mr. Cobden, His secretiveness. Also a Narrative of Historical Incidents». London, 1854, p. 36 (А. Сомървил. «Кобденовата политика — вътрешен враг на Англия. Дружеството за мир, неговата войнственост. М-р Кобден, неговата секретност. Също разказ за исторически епизоди.» Лондон, 1854, стр. 36). — *46*

42 Става дума за анонимната брошура на Кобден «Russia. By a Manchester manufacturer; author of «England, Ireland and America»», Edinburgh, 1836 («Русия. От един манчестерски фабрикант, автор на книгата «Англия, Ирландия и Америка»», Единбург, 1836). — *46*

43 *Лигата против житните закони* била основана в 1838 г. от манчестерските фабриканти Кобден и Брайт. Издигайки искането за пълна свобода на

търговията, Лигата се стремяла към отменяване на житните закони с цел за намаляване на работната заплата на работниците и за отслабване на икономическите и политическите позиции на поземлената аристокрация. След отменяването на житните закони в 1846 г. Лигата прекратила своето съществуване. — *47*

44 Съгласно една съществуваща в Англия традиция измежду приблизително стоте ирландски перове (английски едри земевладелци, получили в Ирландия земя преди унията от 1801 г.) 26 били избирани в камарата на лордовете, а останалите можели да бъдат избрани в камарата на общините. —*48*

45 *«The Economist»* («Икономист») — английско седмично списание за икономика и политика, основано в Лондон в 1843 г.; орган на едрата промишлена буржоазия. — *48*

46 *«Moniteur»* — съкратено название на френския ежедневник «Le Moniteur universel» («Универсален вестник»), официален правителствен орган; излизал в Париж от 1789 г. — *50*

47 В края на януари—началото на февруари 1854 г. А. Ф. Орлов водел във Виена по поръчение на Николай I преговори с австрийския император Франц-Йосиф. Мисията на Орлов била да склони Австрия към приятелски неутралитет в Кримската война, в замяна на което Русия гарантирала пълната неприкосновеност на австрийските владения и се заемала да накара Прусия и целия Германски съюз да се присъединят към тази гаранция. Освен това царят предлагал на Австрия съвместен протекторат над държавите, които биха се образували на Балканите в случай на разпадане на Турция. Поради противоречията между Русия и Австрия по източния въпрос мисията на Орлов не се увенчала с успех. — *52*

48 Става дума за преговорите, които А. Ф. Орлов водел през май—юли 1833 г. в Цариград в качеството на извънреден посланик и главнокомандуващ руските сили, пристигнали на помощ на турския султан Махмуд II против въстаналия египетски паша Мохамед-Али. В резултат на преговорите на 8 юли (26 юни) 1833 г. бил подписан Хуикярскелесийският договор (виж бележка 28). Дипломатическият успех на Русия изострил англо-руските противоречия. — *52*

49 Маркс има предвид една своя статия, публикувана в «New-York Daily Tribune» на 22 юни 1853 г. (виж настоящото издание, том 9, стр. 122—131). —*53*

Става дума за обсъждания в началото на 1854 г. и обнародван през юли 1854 г. нов основен закон на Датското кралство (виж настоящия том, стр. 389—390). Законът засилвал подчинението на съставните части на кралството (същинска Дания, Шлезвиг, Холщайн и Лауенбург) на датската корона за сметка на тяхната автономия. Законът срещнал силна опозиция, а в 1863 г. бил отменен във връзка с приемането на новата конституция.

Последният базац на статията се печата на руски за пръв път. — *56*

51 *Сини книги* — общо заглавие на публикациите на материалите на английския парламент и на дипломатическите документи на министерството на външните работи. Сини книги, които били наречени така заради синята си корица, се издават в Англия от XVII в. и са главният официален източник на нейната икономическа и дипломатическа история.

В случая Маркс има предвид изданието: Correspondence respecting the Rights and Privileges of the Latin and Greek Churches in Turkey». Presented to both Houses of Parliament by Command of Her Majesty. London, 1854 («Кореспонденция, отнасяща се до правата и привилегиите на католическата и православната църква в Турция». Представена на двете камари на парламента по нареждане на нейно величество. Лондон, 1854). — *57*

52 В 1839 г. в парламента били представени отчетите за преговорите между английския пълномощник в Кабул Бьорнс и емира на Афганистан Дост-Мохамед, въз основа на които в 1838 г. по искане на Палмерстон английското правителство обявило война на Афганистан. Както се изяснило по-късно, най-важните документи били иззети, което дало възможност политиката на Дост-Мохамед да бъде представена като явно враждебна на Англия. — *57.*

53 В 1839 г. започнала турско-египетската война, в резултат на която в началото на 40-те години се изострил източният въпрос и се засилили противоречията между великите сили. В 1839 г. войските на султана навлезли в Сирия, завоювана през 1831—1833 г. от египетския управник Мохамед-Али, но били разбити. Опасявайки се от сепаративна намеса на Русия в турско-египетския конфликт, западните държави настояли да се отправи до султана колективна нота на 27 юли 1839 г., в която на Портата се предлагало съдействието на всички велики сили. Но в резултат на борбата между Англия и Франция за сфери на влияние в Близкия изток, по-специално в Египет, Лондонската конвенция от 15 юли 1840 г. за мерките за оказване военна помощ на султана от великите сили била подписана от Англия, Русия, Австрия и Прусия без Франция. Франция, която фактически залагала на Мохамед-Али, скоро била принудена да отстъпи, като оставила Мохамед-Али на произвола на съдбата. — *58*

54 Става дума за гибелта на английския кораб «Тейлър», който пътувал за Мелбърн; катастрофата станала на 21 януари 1854 г. край остров Ламбей (близо до Дъблин); както показало следствието, екипажът на «Тейлър» бил съставен от случайни, слабоквалифицирани моряци. — *62*

55 *Даунинг-стрийт* — улица в центъра на Лондон, на която се намира официалната резиденция на английското правителство.

Ирландска бригада — фракцията на ирландските депутати в парламента на Великобритания. През 30—50-те години на XIX в. значителна част от тази бригада се състояла от представители на дясното, съглашателско крило на националното движение, което отразявало интересите на върховете на ирландската буржоазия, на лендлордовете и клерикално-католическите кръгове. В същото време в нея влизали ирландски либерални дейци, които се опирали на заможните арендатори. В условията на равновесието, установено между ториите и вигите, ирландската бригада наред с манчестерци имала възможност да балансира съотношението на силите в парламента, да упражнява влияние върху хода на вътрешнопарламентарната борба и понякога да решава съдбата на правителството. — *62*

56 Става дума за споразумението, подписано през февруари 1835 г. от лидера на ирландското буржоазно-национално движение О'Конел, който възглавявал ирландската бригада в парламента, и лидерите на партията на вигите. Тъй като преговорите се водели в къщата на лорд Личфилд в Лондон, това споразумение било наречено Личфилдхаузко споразумение. — *62*

57 *«Дружество за изкуства и мошеничества»* Маркс нарича основаното в 1754 г. буржоазно-просветно и филантропично дружество на изкуствата и занаятите; през 50-те години на XIX в. това дружество се възглавявало от принц Алберт. Дружеството демагогски обявявало за своя цел «поощряване на изкуствата, занаятите и търговията» и награждаване на ония, които съдействуват за «осигуряване работа на бедните, за разширяване на търговията, обогатяване на страната и т. н.». В 1853 г. в стремежа си да попречи на разгръщането на масово стачно движение в Англия и на подготовката на Работническия парламент от чартистите (виж бележка 92) Дружеството на изкуствата и занаятите се опитало да се яви в ролята на посредник между работниците и работодателите. През януари 1854 г. Дружеството имало събрание, на което присъствували около 200 души, принадлежащи към най-различни направления. Ърнест Джонс се опитал да предложи резолюция, в която се признавало правото на работниците на стачки и се осъждали локаутите, но не му дали думата. След това той и неговите другари напуснали залата. Събранието се превърнало в безплодна дискусия по въпросите на локаутите, стачките, равнището на работната заплата и т. н. — *63*

58 Става дума за така наречената Люксембургска комисия — парвителствена комисия по работническия въпрос, която заседавала в Люксембургския дворец под председателството на Луи Блан. Комисията била създадена от временното правителство на Франция на 28 февруари 1848 г. под натиска на работниците, които искали създаване на министерство на труда. Практическата дейност на комисията, която се състояла от представители на работниците и работодателите, се свела до посредничество в трудовите конфликти, често пъти в интерес на последните, за което допринесла съглашателската тактика на Луи Блан. След акцията на народните маси на 15 май 1848 г. правителството ликвидирало на 16 май 1848 г. Люксембургската комисия. — *63*

59 Искането за предаване на избягалите в Турция след потушаването на революцията от 1848—1849 г. унгарски и полски революционери било предявено от правителствата на Австрия и Русия на турското правителство в 1849 г. Под натиска на Англия и Франция (през декември 1849 г. английска ескадра влязла в Дарданелите), които се страхували от засилване на руското влияние в Турция, това искане било тогава оттеглено. — *65*

60 *Капитулации* (от латинското capitulare — договарям се) — документи, които давали търговски изгоди и привилегии на поданиците на европейските държави в страните на Изтока, включително и Турция (виж статията на Маркс «Обявяването на войната. — Към историята на възникването на източния въпрос», настоящия том, стр. (170—171). — *66*

61 Маркс иронично използува тук титлата, която папата дал на краля на Арагона Фердинанд (1479—1516) заради изгонването на маврите от Испания и която по-късно римските папи употребявали обикновено, когато се обръщали към испанските крале. — *66*

62 Става дума за книгата: L. F. Simpson. «The Eastern Question: a Connected Narrative of Events from the Missions of Count Leiningen and Prince Menschikoff to Constantinople, to the present Day». London 1854 (Л. Ф. Симпсон. «Източният въпрос: свързан разказ за събитията, станали от мисиите на граф Лайнинген и княз Меншиков в Цариград до наши дни». Лондон,

1854). По-долу Маркс цитира материали, отнасящи се до австро-турския конфликт за Черна Гора, приведени на стр. 3—6 и 8—10 от тази книга. — *67*

63 Става дума за гръцкото въстание, което започнало през пролетта на 1821 г. Въстанието било подготвено от тайни дружества на гръцките патриоти — хетерии. За сигнал на въстанието послужило преминаването през март 1821 г. на отряда на Александър Ипсиланти — гръцки офицер на руска служба, който възглавявал в Одеса една от хетериите — през Прут в дунавските княжества с цел да проникне в Гърция. Походът на отряда на Ипсиланти завършил неуспешно, но той дал тласък на масово въстание, което скоро обхванало цялата страна. През януари 1822 г. Националното събрание, свикано в Епидавър, провъзгласило независимостта на Гърция и приело конституция. Неспособен да се справи със своите сили с въстаналите гърци, турският султан извикал на помощ своя васал, египетския управник Мохамед-Али, чиито войски под командуването на Ибрахим паша навлезли в Морея (Пелопонес), като навсякъде зверски избивали гръцкото население. В началото на въстанието държавите от Свещения съюз, по-специално царска Русия, имали рязко отрицателно отношение към него. Но огромното съчувствие, което извикала навсякъде борбата на гърците, а главно възможността да използуват тази борба за затвърдяване на своето влияние в южната част на Балканския полуостров накарали Англия, царска Русия и Франция да признаят Гърция за воюваща страна и да ѝ окажат военна помощ. Гърция извоювала своята независимост главно благодарение на победата на Русия в руско-турската война през 1828—1829 г., в резултат на която Турция била принудена да признае Гърция за самостоятелна държава. Обаче по решение на управляващите кръгове на европейските държави на гръцкия народ бил натрапен реакционен монархически режим. — *68*

64 Става дума за писмото на Наполеон III до император Николай от 29 януари 1854 г., публикувано във вестник «Moniteur universel» от 14 февруари; писмото било препечатано в «New-York Daily Tribune» на 6 март 1854 г. — *71*

65 *Първа виенска нота* Енгелс нарича проекта за компромисно споразумение между Русия и Турция, който бил съставен от австрийския министър Буол и приет на съвещание на посланиците на Франция, Англия и Прусия във Виена в края на юли 1853 г. Нотата предвиждала задължение на султана да спазва Кючюк-кайнарджийския (1774) и Одринския (1829) договори и да не накърнява правата и привилегиите на православната църква в Османската империя. Съгласно решението на съвещанието нотата трябвало да се изпрати отначало на царя, а след това — в случай, че неговото отношение към нея бъде положително — на султана. Николай I одобрил съдържанието на нотата, като същевременно си запазил правото да я изтълкува по свое усмотрение, но турският султан обусловил своето съгласие да я подпише с включването на редица изменения и уговорки в нея, които царското правителство обявило за неприемливи. — *72*

66 Енгелс има предвид войната на Англия против Франция, която продължила от 1793 до 1815 г. — *73*

67 По-нататък следва заключителен абзац, прибавен от редакцията на «New-York Daily Tribune»: «На друго място нашият лондонски кореспондент дава да се разбере, че не иска да вярва в такова предателство, но фактите са упорито нещо и разумът трябва в края на краищата да ги признае. След като западните държави предприеха такива отчаяни стъпки, за да избягнат войната, трудно можем да си представим пред какво изобщо могат те да се

спрат». В случая под лондонски кореспондент редакцията подразбирала А. Пулски. — *75*

[68] Публикуваните в настоящата статия сведения били съобщени на Маркс от Ф. Ласал в писмо от 10 февруари 1854 г. Маркс считал, че оповестяването на плановете на пруското правителство, по-специално на намеренията му да арестува демократите, може да попречи на осъществяването на тези планове. — *76*

[69] В настоящата, както и в следващите статии, посветени на анализа на дебатите върху войната в английския парламент, Маркс използува стенографските отчети на вестник «Times», които понякога съдържали фактически неточности и печатни грешки. За анализа на парламентарните дебати от предишните години Маркс използувал главно излизащото в Лондон издание на Хансард «Парламентарни дебати» (Hansard's Parliamentary Debates).

Първият абзац на статията се печата на руски език за пръв път. — *79*

[70] Съгласно процедурата, приета в английския парламент, при обсъждането на някои важни въпроси камарата на общините се обявява за заседаваща в пълен състав като комитет (Committee of the Whole House), което е равносилно на закрито заседание; функциите на председателствуващ (Chairman of the Committees) на такива заседания изпълнява едно от фигуриращите в списъка на председателите лица, което се назначават специално за шпикер на камарата на общините за това заседание. При обсъждането на редица важни въпроси, които се отнасят до покриване на държавните разходи, камарата на общините заседава като комитет за издирване на средства (Committee of Ways and Means). — *79*

[71] В 1844 г. министърът на външните работи на Англия Грейъм в угода на австрийското правителство дал заповед на пощенското ведомство да предава на полицията за отваряне писмата на италианските революционери-емигранти. Между другите били отворени писмата на братя Бандиера до Мадзини, в които те излагали своя план за експедиция в Калабрия. При осъществяването на тази експедиция участниците в нея били арестувани и братя Бандиера били разстреляни. — *81*

[72] През май 1851 г. в Цариград пристигнал френският посланик Лавалет, който връчил на султана исканията на президента на Френската република Луи-Наполеон за спазване на всички права и привилегии на католическата църква в Ерусалим. С ферман от 9 февруари 1852 г. султанът признал правата на Франция, установени в редица предишни френско-турски договори. Но същите привилегии искала да получи за православната църква и руската дипломация; борбата по този въпрос, която фактически била борба за надмощие на руското или френското влияние на Изток, довела до рязко изостряне на руско-френските отношения, което било по-късно една от причините за Кримската война. — *81*

[73] При Наварин (сега Пилос — град и пристанище в Гърция) на 20 октомври 1827 г. станало сражение между турско-египетската флота и обединените английска, френска и руска ескадри под командуването на английския адмирал А. Кодрингтон, изпратени от европейските велики сили в гръцки води с цел за въоръжено посредничество във войната между Турция и гръцките въстаници. Сражението, което започнало след отказа на турското командуване да прекрати избиването на гръцкото население, довело до пълното разгромяване на турско-египетската флота и ускорило започването на успешната

за Русия руско-турска война от 1828—1829 г. Важна роля в сражението при Наварин изиграла руската ескадра, особено флагманът «Азов», който се командувал от М. П. Лазарев. — *85*

74 *«The morning Post»* («Сутрешна поща») — английски консервативен ежедневник; излизал в Лондон през 1772—1937 г. В средата на XIX век бил орган на десните елементи в партията на вигите, групирани около Палмерстон. — *95*

75 Става дума за телеграмата на руския посланик във Франция Поцо-ди-Борго до канцлера граф Неселроде от 16 (4) октомври 1825 г. Телеграмата била отговор на окръжното, съставено от Неселроде по указание на Александър I на 18 (6) август 1825 г., в което се искало мнението на руските посланици в чужбина за същността на политиката, която западните държави провеждали спрямо Русия по източния въпрос, и за линията на поведение на руската дипломация. В своята телеграма Поцо-ди-Борго въз основа на анализа на позицията на великите сили по източния въпрос препоръчвал Русия да пристъпи към преки военни действия против Турция. Телеграмата била публикувана в «Recueil des documents relatifs à la Russie pour la plupart secrets et inédits utiles à consulter dans la crise actuelle», Paris, 1854 («Сборник от документи относно Русия, повечето секретни и непубликувани, запознаването с които е полезно във връзка със съвремениата криза», Париж, 1854). Първият свитък от тази публикация излязъл в Париж през юли 1853 г. под заглавие «Recüeil des documents pour la plupart secrets et inédits et d'autres pièces historiques utiles à consulter dans la crise actuelle (juillet 1853)» («Сборник от документи, повечето секретни и непубликувани, и други исторически документи, запознаването с които е полезно във връзка със съвременната криза (юли 1853)»). — *96*

76 Виж Карамзин, «История Государства Российского», т. XI, Спб. 1835, гл. I, стр. 23. — *96*

77 Под свещен съюз против Франция Маркс подразбира изолирането на Франция, осъществено от английската дипломация през 1840 г. (виж бележка 53). *Договор за Дарданелите* — виж бележка 13. — *98*

78 Става дума за започналото през януари 1854 г. въстание на гръцкото население, което обхванало редица гръцки области, влизащи в състава на Турската империя. Въстаниците искали присъединяване към Гърция, която изпратила свои войски в районите на въстанието. Опирайки се на подкрепата на Англия и Франция, турското правителство през юни 1854 г. потушило въстанието. — *100*

79 През време на австро-турската война през 1788—1790 г. австрийските войски окупирали Гърция (1789). Под натиска на Англия и Прусия в 1791 г. Австрия сключила в Свищов мирен договор с Турция, по който се задължавала да опразни всички окупирани от нея области. — *100*

80 *Nervus belli* — съкратена римска поговорка: pecunia est nervus belli — парите са нервът на войната. — *102*

81 Става дума за Société générale du Crédit Mobilier — голяма френска акционерна банка, основана в 1852 г. от братя Перейра. Банката била тясно свързана с правителството на Наполеон III, под покровителството на когото се занимавала със спекулативни операции; в 1867 г. банката фалирала и в 1871 г. била ликвидирана. — *102*

82 През февруари 1846 г. се подготвяло въстание в полските земи с цел за националното освобождение на Полша. Главните инициатори на въстанието били полските революционни демократи. Обаче в резултат на предателство на шляхтските елементи и на арестуването на ръководителите на въстанието от пруската полиция общото въстание било провалено и само на места избухнали отделни въстания. Само в Краковската република, подчинена от 1815 г. на съвместния контрол на Австрия, Русия и Прусия, въстаниците успели на 22 февруари да удържат победа и да създадат национално правителство, което издало манифест за отменяване на феодалните повинности. Същевременно вдигнали въстание украинските селяни в Галиция. Въстанието в Краков било потушено през март 1846 г., след което австрийското правителство смазало движението на галицийските селяни. През ноември 1846 г. Австрия, Прусия и Русия подписали договор за присъединяването на Краков към Австрийската империя. — *106*

83 Съгласно мирния договор на Австрия със Сардинското кралство (Пиемонт) от 6 август 1849 г. Пиемонт трябвало да плати на Австрия контрибуция в размер на 75 милиона флорина.

В 1853 г. австрийското правителство конфискувало в Ломбардия и Венеция имуществата на емигриралите участници в революцията от 1848—1849 г. — *107*

84 *Военна граница* — така са наричали през XVI—XIX в. южните области на Австрийската империя (Словения, Хърватско, Славония и Банат), жителите на които — граничари — били длъжни да носят военната погранична служба срещу ползуване на земя. — *107*

85 В 1789 г. в Австрийска Нидерландия (Белгия) избухнало национално въстание против австрийското господство, така наречената Брабантска революция. Въстанието било потушено от австрийските войски в 1791 г. — *10*

86 Виж бележка 26. — *109*

87 Chateaubriand. «Congrès de Véronne. Guerre d'Espagne. Négociations. Colonies espagnoles». T. I—II. Bruxelles, 1838 (Шатобриян. «Веронският конгрес. Войната в Испания. Преговори. Испански колонии». Томове I—II. Брюксел, 1838). — *114*

88 Става дума за договора, сключен през април 1834 г. между Англия, Франция, Испания и Португалия (така нареченият четворен съюз). Насочен формално против абсолютистките «северни държави» (Русия, Прусия и Австрия), този договор фактически позволил на Англия под предлог, че оказва военна помощ на испанското и португалското правителство в борбата против претендентите за престола, дон Мигел в Португалия и дон Карлос в Испания, да укрепи своите позиции в тези две страни. Това било причина за влошаване на англо-френските отношения. — *114*

89 Става дума за сключените през 1846 г. бракове на испанската кралица Изабела II с дон Франсиско де Асис и на инфантата Луиза-Фердинанда със сина на френския крал Луи-Филип херцог Монпансие. Тъй като Изабела нямала преки наследници, херцог Монпансие ставал един от първите претенденти за испанския престол. Тази победа на френската дипломация предизвикала рязко недоволство от страна на Англия, която подкрепила във Франция буржоазната опозиция срещу правителството на Луи-Филип. —*114*

[90] В 1838 г. вследствие отказа на афганистанския емир Дост-Мохамед да сключи съюз с Англия против Иран и Русия Англия, като не успяла да превърне Афганистан в оръдие на своята политика, решила да свали Дост-Мохамед чрез военна интервенция и да постави на престола своето протеже шах Шуджа. Английските войски нахлули в Афганистан, окупирали и опустошили почти цялата страна и пленили Дост-Мохамед; обаче господството на англичаните било недълготрайно. В резултат на народно въстание през ноември 1841 г. английските войски били разбити и изтребени. В 1842 г. англичаните предприели още един опит да завоюват Афганистан, който също завършил с пълен провал. — *114*

[91] В 1851 г. в Китай започнало антифеодално освободително движение, което взело характер на мощна селска война. В хода на войната въстаниците създали «Небесна държава на голямото благоденствие» («Тайпин тян-го»), откъдето цялото движение получило името тайпинско движение. Тайпините унищожавали манчжурските феодали, които господствували в Китай, отменявали данъците, ликвидирали едрата феодална собственост. Въстанието взело и характерната за селските движения, особено на Изток, религиозна окраска, нанасяйки удар на будисткото духовенство и на манастирите, които били опора на манчжурската династия. Тайпинската революция, която сложила началото на широката борба на китайския народ против феодалния строй и чуждите окупатори, се оказа все пак неспособна да ликвидира феодалния начин на производство в Китай. В тайпинската държава се образувала феодална върхушка, склонна към компромис с господствуващите класи, което било една от причините за отслабването на движението. Главният удар върху революцията бил нанесен от откритата интервенция на Англия, САЩ и Франция, чиито въоръжени сили заедно с войските на китайските феодали потушили в 1864 г. тайпинското въстание. — *115*

[92] Във връзка с подема на масовото стачно движение на английския пролетариат в 1853 г. група чартисти начело с Джонс дали идеята за създаване на широка работническа организация «Масово движение», която трябвало да обедини и трейдюнионите, и неорганизираните работници, преди всичко с цел за координиране на стачките в различните райони на страната. Организацията трябвало да се възглавява от периодически свикван Работнически парламент от делегати, избрани на митинги на неорганизираните работници и на събрания на трейдюнионите, присъединили се към «Масовото движение». Работническият парламент бил свикан в Манчестер на 6 март 1854 г. и заседавал до 18 март 1854 г. Той обсъдил и приел програмата на «Масовото движение» и избрал Изпълнителен комитет от 5 души. Маркс, избран за почетен делегат на Парламента, изпратил писмо (виж настоящия том, стр. 124—125), което било прочетено на 10 март. В него Маркс формулира като първостепенна задача на английското работническо движение задачата за създаване на самостоятелна пролетарска масова политическа партия. Придавайки голямо значение на свикването на Работническия парламент, Маркс виждал в това опит да се изкара работническото движение в Англия от тесните рамки на трейдюнионизма, стъпка към съединяване на икономическата борба с политическата.

Опитът да се организира «Масово движение» обаче не успял, тъй като повечето водачи на трейдюнионите, които се отнасяли отрицателно към политическа борба, не подкрепили идеята за създаване на единна масова работническа организация. Стихването на стачното движение към лятото на 1854 г. също се отразило отрицателно върху участието на широките работ-

нически маси в движението. След март 1854 г. Работническият парламен повече не се събирал. — *116*

93 Виж бележка 58. — *116*

94 *Националната чартистка асоциация* била основана през юли 1840 г. Асоциацията била първата в историята на работническото движение масова работническа партия, която през годините на подема на чартизма наброявала около четиридесет хилядн члена. В дейността на Асоциацията се отразявали липсата на идейно и тактическо единство сред нейните членове и дребнобуржоазната идеология на повечето лидери на чартизма. След поражението на чартистите в 1848 г. прогресивните, клонещи към научния комунизъм представители на революционния чартизъм, на първо място Ърнест Джонс, се опитвали в началото на 50-те години да реорганизират чартисткото движение на социалистическа основа. Това намерило отражение в програмата, приета от чартисткия конвент в 1851 г. През втората половина на 50-те години във връзка с временната победа на опортюнизма в английското работническо движение и упадъка на чартизма Асоциацията фактически прекратила своята дейност. — *117*

95 Става дума за манифеста на Николай I от 21 (9) февруари 1854 г. за скъсването на дипломатическите отношения с Франция и Англия; в писмо до Наполеон III от 9 февруари (28 януари) 1854 г. Николай I отхвърлял всякакъв компромис по източния въпрос. — *118*

96 *Компанията на Южните морета* била създадена в Англия около 1712 г. под предлог за търговия с Южна Америка и островите на Тихия океан; истинската ѝ цел била да спекулира с държавни ценни книжа. Компанията получила от правителството редица привилегии и монополни права, по-специално правото да издава държавни ценни книжа, и развила гигантска спекулативна дейност, която завършила в 1720 г. с фалита на компанията В резултат на фалита се образувал голям държавен дълг, част от който Гладстон се опитвал в 1853 г. да ликвидира чрез изкупуване на обезценените акции на тази компания. — *123*

97 *Гръцката война за независимост* — виж бележка 63. — *131*

98 Статията на Ф. Енгелс «Отстъплението на русите от Калафат» спада към ония статии на Маркс и Енгелс, които били публикувани едновременно в два печатни органа. Както и в други подобни случаи, поради липсата на ръкопис в основата на руския превод е взет най-пълният и достоверният от наличните печатни текстове, а най-важните различия в текста са отбелязани под линия. В случая статията се печата по текста, който се появил в чартисткия орган «People's Paper». — *134*

99 Бунцелвицкият (или Вербенският) укрепен лагер бил създаден по заповед на пруския крал Фридрих II в 1761 г. през време на Седемгодишната война.

Укрепленията при Торес-Ведрас (в Португалия, между реката Тахо и Атлантическото крайбрежие) били построени в 1810 г. по заповед на Уелингтън като прикритие на Лисабон срещу френските войски.

Укрепленията, издигнати от войските на австрийския ерцхерцог Карл през време на войната на третата коалиция (1805 г.) с Наполеонова Франция, се намирали близо до Верона.

И в трите случая укрепените позиции не били взети от неприятеля. — *136*

100 Става дума за тайната кореспонденция на английския пълномощен министър в Петербург Лорд Сеймур с министъра на външните работи на Англия, която засягала преговорите на Сеймур с Николай I по турския въпрос в началото на 1853 г. Ходът на тези преговори и двусмислената позиция на английското правителство са подробно анализирани от Маркс в настоящата статия и в непосредствено свързаната с нея статия «Тайна дипломатическа кореспонденция» (Виж настоящия том, стр. 151—166). — *139*

101 «*Journal de Saint-Pétersbourg*» («Санктпетербургски вестник») — орган на руското министерство на външните работи, излизал под това заглавие на френски език от 1825 до 1914 г. в Петербург.

Става дума за статията, публикувана в «Journal de Saint-Pétersbourg» на 2 март (18 февруари) 1854 г. във връзка с речта на Джон Ръсел на 17 февруари 1854 г. в камарата на общините (виж настоящия том, стр. 81). Статията намеквала за съществуването на споразумение по турския въпрос между царското правителство и правителството на Англия, позовавайки се в потвърждение на това на тайната кореспонденция на Сеймур през 1853 г. и на меморандума от 1844 г. — *139*

102 Маркс има предвид систематическото следене, на което пруското правителство го било подложило. Един от организаторите на това следене през 50-те години бил пруският посланик в Лондон Бунзен, който се ползувал с известно съдействие от страна на английските власти. В кореспонденцията на Маркс и Енгелс често се споменава, че техните писма са били отваряни. —*149*

103 Датата на написването на тази статия е установена по бележника на Маркс. В «New-York Daily Tribune» статията погрешно е датирана «петък, 24 март 1854 г.». — *167*

104 Съгласно съществуващото в Англия от 1662 г. законодателство пауперите, които се обръщали за помощ към службата за бедните при която и да било енория, можели по решение на съда да бъдат насилствено върнати на своето основно местожителство. На 10 февруари 1854 г. в камарата на общините бил внесен законопроект, който забранявал принудителното преселване на бедните в Англия и Уелс. — *168*

105 На 12 март 1854 г. в Цариград между Франция, Англия и Турция бил сключен договор, по който съюзниците се задължавали да оказват на Турция военна помощ с морски и сухопътни сили, а Турция се задължавала да не влиза в мирни преговори с Русия и да не сключва мир без съгласието на Англия и Франция. — *168*

106 *Улеми* — висше съсловие на богослови и законоведи в мюсюлманските страни на близкия и Средния Изток, което съсредоточавало в свои ръце съдопроизводството и управлението на всички религиозни учреждения и училища; улемите се ползували с голямо влияние в политическия живот на Отоманската империя.

Фетва — в страните на Изтока решение на висше мюсюлманско духовно лице за допустимостта на едно или друго мероприятие или действие от гледна точка на корана и шериата. — *168*

107 *Берберски държави* — прието в литературата на XIX век обозначение на държавите, разположени в Северна Африка покрай Средиземно море (Алжир, Тунис, Мароко и др.). — *169*

108 C. Famin. «Histoire de la rivalité et du protectorat des églises chrétiennes en Orient», Paris, 1853 (С. Фамен. «История на съперничеството между християнските църкви на Изток и на протектората върху тях», Париж, 1853), стр. 13; по-нататък се цитират стр. 15, 49, 50 и 54—55. — *169*

109 «Capitulations, ou Traités anciens et nouveaux entre la cour de France et le Porte ottomane, renouvelés et augmentés l'an de J. C. 1740, et de l'hégire 1153; traduits â Constantinople par le sieur Deval, secrétaire-interprète du roi et son premier drogman à la cour ottomane, 1761». — *171*

110 В предговора към трагедията «Семирамида» (1748), озаглавен «Разсъждение върху древната и съвременната трагедия», Волтер пише за трагедията на Шекспир «Хамлет»: «Човек може да помисли, че това произведение е продукт на фантазията на пиян дивак. Но сред тези груби нарушения на формите, които и сега правят английския театър такъв абсурден и варварски, в «Хамлет» наред с още по-големи странности се намират възвишени мисли, достойни за най-велик гений». — *176*

111 *Панталоне* — един от героите на италианска народна комедия с маски, представял търговец венецианец, богат, стиснат и глупав старец. — *176*

112 *Кутията на Пандора* — вместилище на зло и раздори; литературен образ, създаден въз основа на древногръцкия мит за Пандора, която от любопитство отворила един съд, в който били затворени всевъзможни бедствия, и ги пуснала навън. — *179*

113 *Даунинг-стрийт* — виж бележка 55. — *180*

114 Става дума за уводната статия на вестник «Times» от 3 април 1854 г., в която редакцията, критикувайки рязко речта на Лейард в камарата на общините, поставяла под съмнение и неговата дейност като археолог-асиролог. Най-значителните трудове на Лейард в областта на археологията били «Nineveh and its Remains» («Развалините на Ниневия»), излязъл в Лондон през 1848—1849 г., и «Nineveh and Babylon». («Ниневия и Вавилон»), излязъл в Лондон в 1853 г. — *181*

115 Подробен анализ на външната политика на Палмерстон Маркс дава в написания през октомври—началото на декември 1853 г. памфлет «Лорд Палмерстон» (виж настоящото издание, том 9, стр. 357—426). — *185*

116 През декември 1852 г. при образуването на коалиционното правителство министър-председателят Абърдин дал министерски постове на трима членове на ирландската бригада: Кьоу, Садлер и Монсел, което предизвикало рязък протест от страна на редица ирландски депутати и довело до разцеплението на бригадата. Зад гърба на поддържащите правителството ирландски депутати стояли висшето католическо духовенство, ирландската буржоазия и лендлордовете, които се страхували от подема на националноосвободителното движение в Ирландия. Друга част от бригадата начело с Дъфи се опирала на прослойката на заможните ирландски арендатори, които искали от правителството нов закон за арендата в Ирландия. — *188*

117 Погрешни съобщения за евакуирането на Аландските острови от руснте били публикувани във вестник «Times» на 7 април 1854 г. — *188*

118 Става дума за редица съвещания, които се състояли във Виена през 1853—1854 г. между представители на Англия, Франция и Прусия (между по-

сланиците на тези държави в Австрия) и австрийския министър на външните работи Буол. Първото съвещание, свикано през юли 1853 г., на което бил поканен и руският посланик, който обаче отказал да участвува в него, имало за официална цел осъществяването на посредничество между Русия и Турция във връзка с изострянето на руско-турските отношения. На тези многократно свиквани съвещания постепенно били съгласувани и формулирани и исканията на четирите държави към Русия и Турция; тези искания легнали по-късно в основата на работата на Виенската конференция през 1855 г. и на Парижкия мирен договор от 1856 г., подписан след Кримската война. — *193*

119 В началото на 1853 г. австрийското правителство изселило от Ломбардия над 5 000 души, произхождащи от швейцарския кантон Тесин. То мотивирало тази мярка с това, че въстанието в Милано през февруари 1853 г. било подготвено от италиански революционери-емигранти, живущи в Тесин. Едва през март 1855 г., след продължителни дипломатически преговори, австрийското правителство разрешило на изгонените тесинци да се завърнат обратно. — *199*

120 Под италианска конституционна партия Маркс подразбира либералната партия (така наречените moderatti — умерени), възглавявана от Кавур; тази партия представлявала интересите на едрата либерално-монархическа буржоазия и на обуржоазилото се дворянство, които се стремели към обединението на Италия, отгоре, под егидата на Савойската династия; опасявайки се от революционното движение на народните маси, тя градяла своята тактика върху използуването на благоприятната международна обстановка и помощта на другите държави. През 1853—1854 г. тази партия настоявала Пиемонт да участвува в Кримската война на страната на Англия и Франция, надявайки се да си осигури по този начин поддръжката на тези държави в обединението на Италия. Пиемонт влязъл във войната в 1855 г.

Торинският вестник «Unione» («Съюз») бил орган на лявото крило на тази партия. — *201*

121 Става дума за уводната статия на «Times» от 19 април 1854 г., в която вестникът критикувал нерешителността на правителството по въпросите, свързани с воденето на войната. — *205*

122 «*Lloyd*» — съкратено название на английския либерален вестник «Lloyd's Weekly London Newspaper» («Лондонски седмичник на Лойд»), който излизал под това име през 1843—1918 г. — *207*

123 Договорът между Австрия и Прусия бил подписан на 20 април 1854 г. в Берлин. — *208*

124 Има се предвид протоколът на едно от редицата съвещания, проведени във Виена между представителите на Англия, Франция, Прусия и Австрия, подписан на 9 април 1854 г. Подписалите протокола държави се отказвали от сепаративни действия по уреждане на конфликта между Русия и Турция. Като основа на бъдещото съглашение се набелязвало: цялост на Турската империя, евакуиране на дунавските княжества от руските войски, предоставяне на християнските поданици на султана такива религиозни и граждански свободи, които да бъдат съвместими с независимостта и суверенитета на султана, както и издирване на необходимите гаранции, осигуряващи европейското равновесие при уреждането на политическите отношения на Турция. — *211*

125 Както личи от бележника на Маркс, на 2 и 5 май 1854 г. той изпратил до редакцията на «New-York Daily Tribune» две статии. Обаче редакцията на вестника събрала тези статии в една и я отпечатала на 16 май с подписа на Маркс. В настоящия том тази статия е възпроизведена във вида, в който е била отпечатана във вестника. Една част от изпратения от Маркс материал — за пруската политика — била използувана от редакцията в много изопачен вид в уводна статия, напечатана във вестника на 19 май 1854 г. — *214*

126 «*L'Indépendance belge*» («Белгийска независимост») — буржоазен ежедневник, основан в Брюксел в 1831 г.; орган на либералите. — *215*

127 «*Die Presse*» («Преса») — австрийски буржоазен ежедневник с либерално направление, излизал във Виена от 1848 до 1894 г.; през 1861—1862 г., когато вестникът заемал антибонапартистка позиция, в него били публикувани статии и кореспонденции на Маркс. — *218*

128 «*Agramer Zeitung*» («Аграмски вестник») — ежедневник, излизал в Аграм (Загреб) от 1826 г., официоз на австрийското правителство. — *219*

129 Става дума за националноосвободителната борба на германския народ против френското господство, която се разгърнала след разгрома на Наполеоновите войски в Русия. През време на тази борба господствуващите класи и управляващите династии се стремели да разпалят шовинистическите настроения и да използуват борбата на народа за укрепване на феодално-реакционните порядки в Германия. — *219*

130 *Treubund* (Съюз на верността) — реакционно-шовинистическа организация, създадена от пруските монархисти в Берлин в края на 1848 г. — *219*

131 Маркс има предвид серията от свои статии за финансовия бюджет на Гладстон, написана през пролетта на 1853 г. (виж настоящото издание, том 9, стр. 45—87). — *222*

132 Става дума за споразумението, подписано между представители на Русия, Англия и Холандия на 19 (7) май 1815 г. в Лондон за възстановяване на военните разходи, направени от Русия във връзка с изгонването на Наполеоновите войски от холандските и белгийските провинции. Съгласно това споразумение правителствата на Англия и Холандия се задължавали да платят като компенсация част от руския дълг към холандските банкери Хопе и К° (по 25 милиона холандски гулдена) и непогасените до 1 януари 1816 г. лихви по този дълг. В специален член на споразумението се правела резервата, че плащането на дълга се прекратява, ако белгийските провинции отпаднат от Холандия. След революцията от 1830 г. и образуването на независима белгийска държава правителството на Холандия прекратило плащанията. Обаче Палмерстон от името на английското правителство подписал на 16(4) ноември 1831 г. с Русия ново споразумение, което потвърждавало предишните финансови задължения на Англия. — *227*

133 Тук има фактическа неточност: генерал Д. Е. Остен-Сакен командувал третия армейски корпус на Дунава, а по-късно (от декември 1853 г.) пак той командувал войските, които охранявали крайбрежието от Буг до Дунав; щабът му се намирал в Одеса. — *229*

134 *Боят при Екернфьорде* на 5 април 1849 г. — една от операциите в шлезвигхолщайнската война, която се водила между Дания и Прусия през 1848—1850 г. — *231*

[135] Статиите на К. Маркс за очистването на именията в Шотландия и Ирландия виж в настоящото издание, том 8, стр. 517 и 523 — том 9, стр. 162—168.

По-нататък Маркс привежда фактически данни, публикувани от Ърнест Джонс в уводната статия на вестник «People's Paper» от 13 май 1854 г. — *235*

[136] Става дума за една от най-големите стачки на английските работници през 50-те години на XIX век. През август 1853 г. обявили стачка тъкачите и предачите от памучните фабрики в Престън и неговите околности, които искали повишаване на работната заплата с 10%; те били подкрепени от работниците от другите промишлени отрасли. В отговор Съюзът на индустриалците обявил през септември 1853 г. локаут. От 30 000 работници в Престън не работели около 25 000. Характерна черта на стачното движение през 1853 г. била помощта, която работниците от другите градове оказвали на стачкуващите и благодарение на която работниците от Престън можали да издържат повече от 36 седмици. Локаутът бил прекратен през февруари 1854 г., но стачката продължила. За да я провали, Съюзът на индустриалците започнал да докарва в Престън работници от Ирландия и от работническите домове в Англия. През март 1854г. били арестувани ръководителите на стачката. Тъй като паричните фондове все повече се изчерпвали, работниците били принудени да се върнат на работа. През май стачката завършила. За началото на престънската стачка виж настоящото издание, том 9.— *238*

[137] Настоящата статия, която се печата по «People's Paper», била публикувана и в «New-York Daily Tribune» под заглавие «Военните действия в Балтийско и Черно море. Англо-френската система на водене на войната».

Редакцията на «People's Paper» публикувала статията със следния увод: «За да дадем място на следващата по-долу талантлива статия, написана от един известен европейски политически деец, намиращ се понастоящем в Англия, ние сме принудени да се откажем от обичайния преглед на събитията.» — *239*

[138] Става дума за докладите на адмирал Гамлен до френското правителство от 1 и 5 май 1854 г., за действията на съюзническите ескадри в Черно море след бомбардирането на Одеса; докладите били публикувани в съкратен вид във вестник «Moniteur universel» на 21 май 1854 г. — *242*

[139] Става дума за големия лагерен сбор и военните маневри, проведени край град Чобъм, близо до Лондон, от 21 юни до 20 август 1853 г. във връзка с подготвяната война против Русия. — *249*

[140] *Мейферски радикали* — прозвище на група псевдорадикали (Молсуърт, Бернал Осборн и др.), които в действителност представлявали онази част от английската аристокрация, която кокетирала с демократичните кръгове. Думата «мейферски» произлиза от името на един от аристократичните квартали на Лондон — Мейфер, в който се намирали вилите на аристократите. — *251*

[141] Става дума за протокола на едно от съвещанията на представителите на Англия, Франция, Австрия и Прусия във Виена, състояло се на 23 май 1854 г. — *253*

[142] *«The Morning Herald»* («Сутринен вестник») — английски ежедневник с консервативно направление, излизал в Лондон през 1780—1869 г. — *259*

143 *«The Globe»* — съкратено название на английския ежедневен вечерен вестник «The Globe and Traveller» («Земно кълбо и пътешественик»), който излизал в Лондон от 1803 г.; орган на вигите, през периодите на тяхното управление —правителствен вестник; от1866 г. — орган на консерваторите.— *261*

144 *«The Manchester Guardian»* («Манчестерски страж») — английски буржоазен вестник, орган на привържениците на свободната търговия (фритредерите), по-късно орган на либералната партия; основан в Манчестер в 1821г.— *264*

145 Има се предвид разгромяването на турската армия при Виена на 12 септември 1683 г. от австро-германско-полски войски, в което решаваща роля изиграли полските войски под командуването на Ян Собески. Това сражение спряло напредването на турците в Централна Европа. — *265*

146 J. Hammer. «Geschichte des Osmanischen Reiches, grossentheils aus bisher unbenützten Handschriften und Archiven». Bd. 1—10, Pest, 1827—1832 (И. Хамер. «История на Отоманската империя, съставена предимно въз основа на неизползувани досега ръкописи и архиви». Томове 1—10, Пещ, 1827—1832). — *265*

147 *Пилити* — група умерени тори, които се обединили около Р. Пил и поддържали неговата политика на отстъпки на търговско-промишлената буржоазия в областта на икономическата политика при запазване на политическото господство на едрите земевладелци и финансисти. В 1846 г. Пил в интерес на промишлената буржоазия отменил житните закони, което предизвикало рязко недоволство от страна на торите-протекционисти и довело до разцепването на партията на торите и до обособяването на групата на пилитите. След смъртта на Пил в 1850 г. пилитите били политическа групировка без определена програма. Пилитите участвували в коалиционното правителство на Абърдин (1852—1855). В края на 50-те години — началото на 60-те години пилитите влезли в либералната партия. — *266*

148 В бележника на Маркс е отбелязано, че на 6 юни 1854 г. на редакцията на «New-York Daily Tribune» била изпратена статията за Сент-Арно. Тази статия не била напечатана. — *268*

149 Става дума за юлската буржоазна революция от 1830 г. във Франция. — *268* ·

150 *«Помогни си сам, за да ти помогне бог»* — така се наричало едно политическо дружество с умерено-либерално направление, основано във Франция в 1827 г. с участието на редица бъдещи дейци на Юлската монархия (Гизо, Баро, Лафайет и др.); в дружеството влизала също група буржоазни републиканци (Флокон, Годфроа, Кавеняк и др.).

Обществото от 10 декември — тайно бонапартистко дружество, създадено в 1849 г., което се състояло предимно от декласирани елементи. Подробна характеристика на Обществото от 10 декември Маркс дава в произведението си «Осемнадесети брюмер на Луи Бонапарт» (виж настоящото издание, том 8, стр. 164—167). — *268*

151 Става дума за държавния преврат на Луи Бонапарт на 2 декември 1851г. — *271*

[152] Moltke. «Der russisch-türkische Feldzug in der europäischen Türkei 1828 und 1829». Berlin, 1845, S. 206 (Молтке. «Руско-турската кампания в европейска Турция през 1828 и 1829 г.». Берлин, 1845, стр. 206). — *278*

[153] *Башибозуци* — название на нередовни отряди от турската армия през XVIII—XIX век, които се отличавали с липса на дисциплина, жестокост и склонност към грабежи. — *280*

[154] Настоящата статия била написана от Ф. Енгелс на 14 юни 1854 г. по молба на Маркс, който я допълнил и изпратил на «New-York Daily Tribune» на 16 юни. Редакцията поместила статията като уводна, като прибавила следния встъпителен абзац: «Една кореспонденция от Европа и купищата вестници, които получихме вчера с парахода «Америка», напълно потвърждават съобщението, че русите са били изгонени от техните окопи пред Силистра и са отстъпили от Влашко на линията на Серет. Узнаваме, че австрийците положително ще навлязат в евакуираното Влашко съгласно договора, сключен в Цариград на 14-и миналия месец. Договорът, който при дадените обстоятелства има голямо значение за царя, е бил сключен, както ни съобщават, по непосредственото указание на княз Метерних, който фактически отново ръководи външната политика на Хабсбургите».

От бележника на Маркс личи, че Маркс е включил в тази статия и материал за Сент-Арно, с който завършвал характеристиката на този бонапартистки деец, дадена в статията от 9 юни 1854 г. (виж настоящия том, стр.268—271).Редакцията на вестника не публикувала тази част от статията.— *284*

[155] Става дума за участието на войските на царска Русия в потушаването на унгарската революция в 1849 г. — *286*

[156] «*Winer Medizinische Wochenschrift*» («Виенски медицински седмичник») — списание, което излизало във Виена от 1851 г. Очевидно Маркс има предвид редицата кореспонденции от Влашко и една кореспонденция от Добруджа, публикувани без подпис в това списание през първата половина на 1854 г. — *286*

[157] Става дума за речта на Абърдин в отговор на речта на Линдхърст при обсъждането на източния въпрос в камарата на лордовете на 19 юни 1854 г. Линдхърст, представител на торийската опозиция, рязко разкритикувал външната политика на царското правителство по отношение на Турция и обвинявал коалиционното правителство в нерешително водене на войната. В своята реч Абърдин защитил политиката на царизма. — *297*

[158] Маркс цитира телеграмата на руския посланик в Англия княз Ливен и граф Матушевич до граф Неселроде от 13 (1) юни 1829 г. по текста, публикуван в списание «Portfolio», кн. 1, 1843, стр. 17—19, 21. — *299*

[159] *Четворният съюз* — виж бележка 88. — *303*

[160] Става дума за военния метеж (пронунциаменто), който започнал в Мадрид на 28 юни 1854 г. От пролетта на 1854 г. в Испания растяло народното недоволство поради тежкото икономическо положение на страната и хазяйничeнето на реакционните сили; недоволството на масите се засилило особено във връзка с разтурването на кортесите, които се опитвали да противодействуват на приетия от правителството декрет за плащане на данъците 6 месеца предварително. Ръководителите на пронунциаментото, генералите О'Донел и Дулсе, които се стремели за лични цели да съборят диктату

рата на Сан-Луис, се опитвали да използуват това недоволство на масите и били принудени да обещаят известни буржоазни реформи в областта на данъчното облагане; те обещали също да премахнат камарилата, да свикат кортесите, да образуват национална милиция и да проведат други преобразования. Въвличането на народните маси в борбата довело до буржоазната революция от 1854—1856 г., в хода на която на власт в 1854 г. отново дошла партията на прогресистите начело с Еспартеро. Обаче изплашена от активността на широките народни маси, буржоазията преминала на страната на контрареволюцията и в 1856 г. на власт се върнали крайните реакционни кръгове. — *305*

161 Както изглежда, Маркс има предвид въстанието, което избухнало сред частите на гарнизона в Сарагоса през февруари 1854 г. — *305*

162 *«Славното събитие при Бронцел»* Маркс иронично нарича незначителното сблъскване между пруски и австрийски предни отряди на 8 ноември 1850г. Прусия и Австрия, които се борели за хегемония в Германия, си оспорвали правото на намеса във вътрешните работи на Курхесен за смазване на избухналото там въстание; тъй като Австрия се ползувала с дипломатическата подкрепа на царското правителство, Прусия трябвало да отстъпи. — *307*

163 *Виенска нота* — виж бележка 65. — *308*

164 Съгласно един от членовете на Одринския договор между Русия и Турция (1829 г.) Молдавия и Влашко се окупирали от руските войски, докато Турция плати контрибуцията (окупацията продължила до 1834 г.). Турция се задължавала да признае автономията на дунавските княжества, като им предостави правото да избират самостоятелно своите владетели. В 1831 г. събрания на чокоите и духовенството в Молдавия и Влашко въз основа на проект, съставен от царското правителство, приели Органически устав, съгласно който законодателната власт във всяко княжество се предоставяла на събрание, избирано от едрите земевладелци, а изпълнителната власт — на владетели, избирани до живот от представители на земевладелците, духовенството и градовете. Запазвали се предишните феодални порядки, включително ангарията, политическата власт се съсредоточавала в ръцете на едрите земевладелци-крепостници. Същевременно Органическият устав въвеждал редица буржоазни преобразования: отменявали се вътрешните митници, въвеждала се свобода на търговията, съдът се отделял от администрацията, разрешавало се преминаването на селяните от един собственик към друг, премахвали се изтезанията. През време на революцията от 1848 г. Органическият устав бил отменен. — *310*

165 *Балта-Лимански договор* — конвенция, сключена между Русия и Турция на 1 май (19 април) 1849 г. във връзка с пребиваването на техни войски в Молдавия и Влашко, където те били докарани с цел за смазване на революционното движение. Съгласно конвенцията окупационният режим се запазвал до пълното отстраняване на революционната опасност (чуждите войски били изтеглени от княжествата едва в 1851 г.), временно се въвеждал принципът на назначаване на владетелите от султана след съгласуване с царя и се предвиждали редица мерки от страна на Русия и Турция, включително нова военна окупация, в случай на повтаряне на революцията. В княжествата се възстановявал Органическият устав (виж бележка 164).— *312*

166 Както се вижда от писмото на Маркс до Енгелс от 7 юли 1854 г., статията «Войната на Дунава» (озаглавена в бележника на Маркс «Обсадата на Сили-

стра. Край») била задържана от Маркс и изпратена едва на 11 юли 1854 г.— *314*

167 Дописката на кореспондента на вестник «Times» Ч. Насмит «Обсадата на Силистра», носеща дата 2 юни, била публикувана в «Times» на 3 юли 1854г. — *315*

168 *«Gaceta»* — съкратено название на испанския вестник «Gaceta de Madrid» («Мадридски вестник»), основан в 1661 г.; официален орган на правителството. — *320*

169 Буржоазно-либералната партия на прогресистите била образувана през 30-те години на XIX в.; прогресистите се опирали на средната и дребната буржоазия от градовете, на интелигенцията и част от офицерството. Главното им искане било искането за ограничена монархия. В 1854 г. със започването на буржоазната революция (1854—1856) прогресистите начело с Еспартеро дошли на власт. В хода на революцията, изплашени от развитието на масовото народно движение, прогресистите направили отстъпки на контрареволюцията, като разчистили пътя за установяване на реакционен режим в Испания. — *323*

170 Става дума за един декрет на испанското правителство (май 1854 г.) за плащане на поземления и промишления данък 6 месеца в аванс. — *324*

171 *«Kölnische Zeitung»* («Кьолнски вестник») — германски ежедневник, излизал под това название в Кьолн от 1802 г.; в периода на революцията от 1848—1849 г. и на настъпилата след това реакция отразявал страхливата и предателска политика на пруската либерална буржоазия; водел ожесточена борба против «Neue Rheinische Zeitung». — *324*

172 Става дума за телеграмата на пруския министър-председател и министър на външните работи Мантойфел до пълномощния министър в Петербург барон Вертер от 12 юни 1854 г. — *324*

173 *«Spenersche Zeitung»* («Шпенерски вестник») — така бил наричан по името на неговия издател вестник «Berlinische Nachrichten von Staats- und gelehrten Sachen» («Берлински новини по въпроси на политиката и науката»), който излизал в Берлин от 1740 до 1874 г. Вестникът се придържал към конституционно-монархическо направление. — *325*

174 *«Le Siècle»* («Век») — ежедневник, излизал в Париж от 1836 до 1939 г. През 40-те години на XIX век отразявал възгледите на онази част от дребната буржоазия, която се ограничавала с искането за умерени конституционни реформи; през 50-те години — умерено-републикански вестник. — *326*

175 На 18 юни 1837 г. в периода на испанската буржоазна революция от 1834—1843 г. била приета нова конституция, която представлявала компромис между част от буржоазните либерали и либералната аристокрация. Конституцията от 1837 г. давала на кортесите правото да се събират самостоятелно, но същевременно запазвала правото на краля на вето и правото му да разтурва кортесите. Избирателният ценз за долната камара бил намален, депутатите в нея се избирали с пряко гласуване; сенатът се назначавал от краля измежду представян му от специални избирателни колегии списък. За държавна религия в Испания конституцията обявявала католическата религия. Конституцията от 1837 г. била в сила до 1845 г. — *331*

176 Става дума за телеграмата на граф Неселроде до руския представител във Виена княз Горчаков от 29 (17) юни 1854 г.; телеграмата представлявала отговор на руското правителство на категоричното искане на Австрия за евакуиране на дунавските княжества, които трябвало да бъдат заети от австрийски войски по силата на договора на Австрия с Турция от 14 юни 1854г. Маркс използува съобщението за тази телеграма, която по онова време не била още публикувана изцяло, което се появило във вестник «Indépendance belge» на 12 юли 1854 г. — *331*

177 Става дума за договора между Австрия и Прусия от 20 април 1854 г. Маркс разглежда подробно този договор в статията си «Гръцкото въстание. — Полската емиграция. — Австро-пруският договор. — Документи за въоръжаването на Русия» (виж настоящия том, стр. 207—213). *332*

178 *«Oesterreichische Correspondenz»* («Австрийска кореспонденция») — полуофициален литографиран орган на австрийското правителство; излизал под това название във Виена през 1850—1863 г. — *333*

179 Става дума за «Меморандума на сръбското правителство до Високата порта по въпроса за окупирането на това княжество от австрийските войски» от 17 (5) април 1854 г. Въпросът за меморандума бил повдигнат в камарата на общините на 20 юни 1854 г., а писмено запитване с искане за публикуването на този документ било направено на 22 юни 1854 г. — *333*

180 *Германският съюз* бил образуван по решение на Виенския конгрес в 1815 г. В него наред с германските държави влезли херцогствата Холщайн, принадлежащо на датската корона, и Люксембург, което било владение на холандския крал. Датският крал в качеството на холщайнски херцог и холандският крал в качеството на велик люксембургски херцог влизали в бундестага на Германския съюз. — *335*

181 Краят на настоящата статия, посветен на делото Пайтман, както и съответните раздели от статиите на Маркс на стр. 344 и 369 от настоящия том се печатат на руски език за пръв път. — *335*

182 Маркс има предвид представителите на редица германски държави (Бавария, Саксония, Хановер, Вюртемберг, Баден, Курхесен, Хесен-Дармщат и Насау), които през май—юни 1854 г. се събрали в град Бамберг на конференция, на която решили да се присъединят към австро-пруския договор от 20 април 1854 г. (виж настоящия том, стр. 208—209). — *338*

183 *«The Observer»* («Наблюдател») — английски седмичник с консервативно направление; излиза в Лондон от 1791 г. — *339*

184 *«Journal des Débats»* — съкратено название на френския буржоазен ежедневник «Journal des Débats politiques et littéraires» («Вестник за политически и литературни дебати»), основан в Париж в 1789 г. В периода на Юлската монархия — правителствен вестник, орган на орлеанистката буржоазия. През време на революцията от 1848 г. изразявал възгледите на контрареволюционната буржоазия, така наречената партия на реда. След държавния преврат от 1851 г. — орган на умерената орлеанистка опозиция. — *340*

185 *Хуайтхол* — квартал в Лондон, където се намират редица правителствени учреждения. — *343*

186 *Скуирс* — герой от романа на Дикенс «Животът и приключенията на Никълъс Никълби», тип на жесток и алчен невежа и лицемер. — *343*

187 Пронунциаментото от 1843 г. — контрареволюционен военен метеж, вдигнат през май от генералите Нарваес, Конча и други против диктатурата на лидера на партията на прогресистите Еспартеро. Те били подкрепени от част от прогресистите, недоволни от политиката на диктатора. На 30 юли 1843 г. Еспартеро избягал от Испания; диктатор станал един от лидерите на партията модерадос Нарваес, който се опирал на едрите земевладелци. В страната се установило продължително господство на реакцията, което продължило до революцията от 1854—1856 г. — *345*

188 Война на Пиринейския полуостров, или Испанска война, се нарича войната между Англия и Франция, която се водела през 1808—1814 г. на територията на Испания и Португалия. Същевременно на цялата територия на полуострова испанският и португалският народ водели война за своята независимост, против френската окупация. — *345*

189 Маркс има предвид приемането в 1812 г. на Кадикската конституция (виж бележка 191).

1822 година била кулминационната точка в развитието на буржоазната революция от 1820—1823 г. В обстановка на изострена класова борба, след разгромяването на монархическия заговор през лятото на 1822 г., на власт дошли представители на лявото крило на революционното движение — ексалтадос (ecsaltados — възторжени), един от лидерите на които бил Риего. Идването на власт на ексалтадос, които били подкрепяни от демократичната част на офицерството, средната и дребната градска буржоазия, от занаятчиите и работниците, свидетелствувало за по-нататъшно развитие на революцията. За ролята на революционната армия виж серията статии на Маркс «Революционна Испания» (настоящия том, стр. 425—485). — *346*

190 *Карлисти* — реакционна, клерикално-абсолютистка групировка в Испания, която поддържала претендента за испанския престол дон Карлос, брат на Фердинанд VII. Като се опирали на военните и на католическото духовенство и използували подкрепата на изостаналото селячество от някои области на Испания, карлистите разпалили през 1833—1840 г. гражданска война, която се превърнала фактически в борба между феодално-католическите и буржоазно-либералните елементи и довела до трета буржоазна революция. През 1872—1876 г. карлистите отново разпалили война, издигайки на испанския престол един потомък на дон Карлос. Тази война също завършила с тяхното поражение. — *346*

191 *Конституцията от 1812 г.* (Кадикската конституция) била приета от кортесите, които заседавали през 1810—1813 г. Конституцията ограничавала монархията, провъзгласявала нацията за носител на върховната власт, предавала законодателните функции на еднокамарните кортеси, избирани с всеобщо гласуване. Кортесите получавали широки права в областта на външната и вътрешната политика. Конституцията въвеждала местно самоуправление, прогресивно данъчно облагане, всеобща военна повинност. Във всяка провинция се създавала местна национална милиция; преустроена била цялата съдебна система. Демократизирайки вътрешния живот на Испания, конституцията същевременно запазвала господството на Испания над колониите. В 1814 г. в резултат на победата на реакцията Кадикската конституция била отменена. През първата половина на XIX век конституцията

от 1812 г. била знаме на либерално-конституционното движение в редица европейски страни. — 346

192 Съобщенията за събитията в Барцелона били напечатани на 19 юли 1854 г. във френския вестник «Moniteur universel», който бил официален орган на правителството на Наполеон III. — 348

193 През март 1848 г. временното правителство на Френската република, ръководна роля в което играела партията на умерените, буржоазните републиканци, групирани около вестник «Le National» («Национален вестник»), организирало в Париж национални работилници, опитвайки се да си създаде измежду работниците в тези работилници опора в борбата против революционния пролетариат. Този опит за разцепване на работническата класа не успял и работниците от националните работилници образували основното ядро на въстниците през време на юнското въстание в 1848 г. — 349

194 Английският парен фрегат «Тигър», извършвайки рекогнисцировка на черноморското крайбрежие, се натъкнал на 12 май 1854 г. на скали край Одеса; корабът бил обстрелян от артилерийска батарея и бил сериозно повреден. екипажът бил принуден да се предаде в плен, а параходът изгорял. — 365

195 Виж статиите на Маркс и Енгелс, публикувани в 5 и 6 том на настоящото издание. — 368

196 Намек за позицията на Палмерстон в англо-гръцкия конфликт в 1850 г. по делото на търговеца Пасифико, португалец по произход, който имал английско поданство. Къщата на Пасифико в Атина била изгорена, във връзка с което Палмерстон, който бил министър на външните работи, изпратил в Гърция английска флота и предявил на гръцкото правителство остър ултиматум. В агресивна реч в парламента Палмерстон оправдавал своите действия с необходимостта да се поддържа престижът на английските поданици, уподобявайки ги на гражданите на Древния Рим. Употребеният от Палмерстон израз «civis romanus sum» («аз съм римски гражданин») служил като формула, която обозначавала привилегиите и високото положение, което давало римското гражданство. — 369

197 Става дума за грабителските войни, които френските колонизатори водели в Алжир през 30—40-те години на XIX в. с цел да покорят тази страна. Нахлуването на французите в Алжир предизвикало продължителна и упорита съпротива от страна на арабското население. От френска страна войната се водела с изключителна жестокост. Към 1847 г. завоюването на Алжир общо взето било завършено, но борбата на алжирския народ за независимост не преставала. — 374

198 *Сикхи* — религиозна секта, възникнала през XVI век на територията на Пенджаб (Северна Индия). Учението на сикхите за равенство на хората станало идеология на разгърналата се от края на XVII век борба на селяните против индийските феодали и афганистанските окупатори. По-късно сред самите сикхи се обособила феодална върхушка, чиито представители стояли начело на държавата на сикхите, която в началото на XIX век включвала целия Пенджаб и редица съседни области. През 1845—1846 и 1848—1849 г. Англия водела кръвопролитни грабителски войни със сикхите, които завършили с установяването на английско господство в Пенджаб. С това завършило превръщането на цяла Индия в английска колония.

От 1811 г. с прекъсвания Англия водела в Капланд грабителските «кафърски войни» (кафри — пр еитов XIX век събирателио иазвание иа племената, които населявали Югоизточна Африка) против племената коса, Съгласно мирния договор от 1853 г. племената коса били принудени да отстъпят на английските колонизатори част от своите земи. — *374*

199 Става дума за движенията през 1847 г. в Швейцария и Италия, които били предвестници на революцията от 1848—1849 г. в Европа. Виж статията на Ф. Енгелс «Движенията през 1847 г.» (настоящото издание, том 4, стр. 459—468). — *375*

200 Става дума за героичното въстание на парижкия пролетариат на 23—26 юни 1848 г., жестоко потушено от френската буржоазия. Поражението на юнското въстание било сигнал за настъпление на контрареволюцията в европейските страни. — *376*

201 «Espartero. Historia de Su vida Militar y Politica y de los grandes Sucesos contemporáneos» («Еспартеро. История на неговата военна и политическа дейност и на големите успехи, постигнати понастоящем»); четиритомен труд на испанския буржоазно-либерален историк Хосе Сегундо Флорес, излязъл в Мадрид в 1843 г. Маркс използувал второто издание на този труд, 1 и 2 том на което излезли в 1844 г., 3 и 4 — в 1845 г. — *378*

202 Битката на равнината Аякучо (Перу) — едно от най-големите сражения във войната за независимост на испанските колонии в Америка (1810—1826) — станала на 9 декември 1824 г. В това сражение колумбийските и перуанските войски почти напълно унищожили испанската армия. В резултат била създадена независимата република Боливия и била осигурена независимостта на Южна Америка — *378*

203 На 31 август 1839 г. във Вергар между главнокомандуващия силите на карлистите генерал Марото и Еспартеро, командуващ кралските войски, било подписано споразумение, което сложило край на гражданската война в Испания. Карлистките войскови части били разпуснати, а дон Карлос емигрирал на 14 септември 1839 г. във Франция. Опитът на карлисткия генерал Кабрера да продължи борбата довел през юли 1840 г. до пълния разгром на карлистите. — *378*

204 Маркс очевидно има предвид книгата на Марлиани «Historia politica de la España moderna» («Политическа история на съвременна Испания»), излязла в 1840 г. в Барцелона. — *378*

205 Маркс цитира анонимно излязлата книга на Хюз: «Revelations of Spain in 1845. By an English resident». London. 1845, v. I, p. 14 (Истината за Испания в 1845 г. Съчинение на англичанин, който постоянно живее в тази страна». Лондон, 1845, т. I, стр. 14). По-нататък Маркс привежда цитат от стр. 15—16 на същата книга. — *379*

206 *Модерадос* (moderados — умерени) — партия на привържениците на конституционната монархия, която представлявала интересите на едрата буржоазия и на либералното дворянство, възникнала в началото на буржоазната революция през 1820—1823 г. През 40—50-те години един от лидерите на партията бил генерал Нарваес — организатор на контрареволюционния военен метеж в 1843 г. (виж бележка 187), по-късно фактически диктатор на Испания. През време на четвъртата буржоазна революция (1854—1856)

модерадос се борели против всякакви буржоазни преобразования и съглашателствували с най-реакционните сили — *379*

207 *Олдермени* — членове на съветите на градовете или графствата в Англия.

Мяншън-хаус — здание в Лондон, резиденция на лондонския лорд-мер. — *381*

208 M. A. Principe, R. Giron, R. Satorres, A. Ribot. «Espartero: su pasado, su presente, su porvenir». Madrid, 1848. — *388*

209 Става дума за водения в Англия в 1820 г. процес за разтрогване брака между крал Георг IV и кралица Каролина, която била обвинена в съпружеска невярност. — *383*

210 По-нататък следва една фраза, която принадлежи на редакцията на «New-York Daily Tribune»: «Нека нашите читатели съдят може ли да се очакват положителни резултати от испанската революция». Че тези думи са били прибавени от редакцията, Маркс съобщава на Енгелс в писмото си от 10 ноември 1854 г. — *383*

211 Настоящата статия представлява военен преглед, написан от Енгелс по молба на Маркс, и е част от голяма статия, която Маркс изпратил в Ню Йорк на 8 август 1854 г. Обаче редакцията на «New-York Daily Tribune» поместила този преглед като уводна статия на 21 август, а останалата част от статията напечатала в същия брой на вестника с подписа К. Маркс (виж настоящия том, стр. 387—393). В настоящото издание двете статии се дават във вида, в който са се появили във вестника. — *384*

212 Става дума за образуваното през октомври 1847 г. крайно реакционно правителство, което било възглавено от фактическия диктатор на Испания, лидера на партията модерадос Нарваес. — *388*

213 Маркс цитира речта на Ърнест Джонс по «People's Paper» от 5 август 1854 г. — *393*

214 Австро-турският договор, който давал на Австрия правото да окупира, докато трае войната, Молдавия и Влашко след евакуирането на руските войски от тях, бил подписан на 14 юни 1854 г. — *395*

215 «Картофена война» била иронично наричана австро-пруската война за баварското наследство (1778—1779), през време на която почти всички военни операции се свели до маневри, целещи да се лиши противникът от продоволствени припаси.

Тук Маркс нарича «картофена война» конфликта между Австрия и Прусия, който възникнал през есента на 1850 г. на почвата на тяхната борба за хегемония в Германия (виж бележка 162). — *396*

216 Става дума за действията на руския военен кораб «Владимир» в Черно море. В началото на август 1854 г. «Владимир», плавайки от Севастопол към Босфора, нападнал английския параход «Циклоп», потопил няколко турски кораби и без да срещне съпротива от страна на англо-френската флота, се върнал в Севастопол невредим. — *398*

217 *Декларацията за въоръжен неутралитет*, направена от Екатерина II на 11 март (28 февруари) 1780 г., била насочена против Англия в периода на американската война за независимост (1775—1783 г.). В нея се провъзглася-

вало правото на неутралните кораби в открито море да се защищават с оръжие от нападение на воюващите държави, правото на неутралните държави да търгуват свободно с воюващите държави, принципът за неприкосновеност на неприятелската собственост, движеща се под неутрален флаг, действителиост на блокадата само ако входът в блокнраното пристанище е фактически затворен от военноморските сили. Тази декларация легнала в основата на конвенцията, сключена между Русия и редица държави. Към декларацията през 1780—1783 г. се присъединили Дания, Швеция, Холандия, Прусия, Австрия, Португалия и Кралството на двете Сицилии. — *399*

218 *«Le Charivari»* («Шаривари») — френски сатиричен вестник с буржоазно-републиканско направление; излизал в Париж от 1832 г.; при Юлската монархия публикувал язвителни нападки срещу правителството; в 1848 г. преминал в лагера на контрареволюцията. — *399*

219 В 1845 г. кортесите утвърдили закон за ревизиране на конституцията от 1837 г. (виж бележка 175); по новия закон значително се повишавал избирателният ценз, кралската власт получила неограниченото право да назначава сенаторите, отменяло се правото на кортесите да се събират без специално разрешение на монарха и кръгът на разглежданите от тях въпроси се определял от короната. — *399*

220 Конкордатът между римския папа Пий IX и испанската кралица Изабела II бил сключен на 16 март 1851 г. и утвърден от кортесите през октомври 1851 г. Съгласно този договор испанската корона се задължавала да плаща заплати на католическото духовенството от държавното съкровище, да прекрати конфискацията на църковни земи и да върне на манастирите онази част от земите, конфискувани им през време на третата буржоазна революция (1834—1843), която още не била разпродадена. — *399*

221 Така нареченият «заговор на революционерите в Берлин» бил полицейска провокация (виж настоящото нздание, том 9, стр. 28—31). — *401*

222 *Кьолнският процес на комунистите* (4 октомври —12 ноември 1852 г.) — провокационен процес, организиран от пруското правителство. Пред съда били изправени 11 членове на международната комунистическа организация Съюз на комунистите (1847—1852) по обвинение в «имащ характер на държавна измяна заговор». Като обвинителен материал фигурирали фабрикуваната от пруски полицейски агенти «оригинална протоколна книга» на заседанията на Централния комитет и друг подправени документи, както и документи, които полицията откраднала от авантюристическата фракция на Вилих — Шапер, изключена от Съюза на комунистите. Седем подсъдими — въз основа на подправени документи и лъжливи показания — били осъдени на затвор в крепост за срок от три до шест години. Провокационните действия на организаторите на процеса и подлите методи, с които пруската полицейска държава си служила против международното работническо движение, били напълно разобличени от Маркс и Енгелс (виж статията на Енгелс «Неотдавнашният процес в Кьолн» и памфлета на Маркс «Разкрития относно кьолнския процес на комунистите», настоящото издание, том 8, стр. 411—417, 419—487). — *402*

223 *Виенската нота* — виж бележка 65. — *402*

224 Става дума за Лондонската конвенция от 13 юли 1841 г. (виж бележка 13). — *403*

225 Намек за проектираната през 1845 г. женитба на принц Леополд Саксен-Кобург-Готски — братовчед на съпруга на английската кралица принц Алберт — за испанската кралица Изабела II, което би довело до засилване позициите на Англия на Пиринейския полуостров. Палмерстон, който в 1846 г. станал министър на външните работи, активно поддържал този план. Проектът не бил осъществен (виж бележка 89). — *404*

226 Chateaubriand. «Congrès de Vérone. Guerre d'Espagne. Négociations. Colonies espagnoles». Bruxelles, 1838, t. I, pp. 112, 119—120, 132—133; t. II, pp. 220—221, 225. — *404*

227 Става дума за известното послание на президента на САЩ Джеймс Мънро до американския конгрес от 2 декември 1823 г., в което се провъзгласявала така наречената доктрина Мънро, насочена против посегателствата на европейските държави върху американските страни. По-късно доктрината Мънро била използувана от американските експанзионисти за установяване хегемонията на САЩ на американския континент. — *404*

228 Marliani. «Historia politica de la España moderna». Barcelona, 1840. — *405*

229 Фритредерите, един от лидерите на които бил Кобден, издигали в интерес на промишлената буржоазия на Англия искането за намаляване на всички непроизводителни разходи по управлението на държавата. Към тези разходи те отнасяли и разходите, свързани със завоюването на колонии и тяхното управление. Кобден и другите считали, че Англия, която била най-развитата промишлена държава, може да завоюва които си иска пазари, изmествайки своите конкуренти с по-евтини стоки. — *406*

230 Съгласно глава IV на испанската конституция от 1812 г. населението на испанските колонии с изключение на негрите получавало испанско гражданство и равни политически права с населението на самата Испания, включително и правото да избира свои представители в кортесите. Създавайки привидно равноправие между колониите и метрополията, испанските либерали, които съставяли конституцията, се опитвали да попречат на разгърналата се по това време в испанските колонии в Америка война за независимост. — *406*

231 *«Punch»* — съкратено название на английското седмично хумористично списание с буржоазно-либерално направление «Punch, or the London Charivari», излиза в Лондон от 1841 г. — *407*

232 *Съюзен клуб* — една от най-демократичните организации, възникнали в началото на буржоазната революция от 1854—1856 г. в Испания. В нея влизали републиканци, както и представители на утопичния социализъм; Фигерас, Пи-и-Маргал, Оренсе и др. Организацията издигала исканията за всеобщо избирателно право, свобода на съвестта, печата, събранията и петициите, отменяване на косвените данъци и смъртното наказание и за всеобщо въоръжаване на народа. Същевременно тази програма напълно игнорирала аграрния въпрос. След настъплението на реакцията в края на 1854 г. клубът бил затворен (виж настоящия том, стр. 487). — *409*

233 През време на буржоазната революция от 1820—1823 г. в Испания наред с демократичните клубове възникнали множество тайни дружества, които обединявали градската буржоазия, офицерството и представителите на градските низини. Тези дружества, които имали добра нелегална организация с разклонения в различните области на страната, упражнявали значително

влияние върху политиката на правителството и кортесите; едни от най-видните им дейци били Риего, Сан-Мигел, Алпуенте и др. — *412*

234 *Кобург-Браганса* — управляващата кралска династия в Португалия.

Под Унионистка партия се подразбират привържениците на създаването на единна монархия на Пиринейския полуостров. — *412*

235 Както отбелязва сам Енгелс, при написването на своите статии за завземането на Бомарсунд той разполагал само с ограничени сведения за хода на операциите и с крайно несъвършени описания на тази руска крепост на Аландските острови. Поради това редица обстоятелства, свързани със завземането на Бомарсунд, не били отразени в статиите на Енгелс.

Въпреки че изграждането на крепостта не било завършено (изпълнена била само $^1/_5$ от всички проектирани работи) и въпреки почти десеторното превъзходство на противника в жива сила и артилерия, обсадата на крепостта продължила около един месец. В течение на 6 денонощия гарнизонът на крепостта отбивал всички ожесточени атаки и се предал само по заповед на командването, нанасяйки огромни загуби на обсаждащите го англо-френски войски. Операциите против тази крепост свидетелствували за отказването на английските военни кръгове от плана за непосредствено нападение срещу Кронщад. Завземането на Бомарсунд на 16 (4) август 1854 г. било временен тактически успех, който не оказал сериозно влияние върху хода на военните действия в Балтийско море, които общо взето не дали резултат.

Настоящата статия и следващата били публикувани в «New-York Daily Tribune» под еднакво заглавие. Подзаглавията към тях са дадени от Института по марксизъм-ленинизъм. — *416*

236 Vauban. «Traité de l'attaque des places». (Вобан. «Трактат за атакуването на крепости»). Този труд бил издаден в Париж в 1739 г. като първа част на двутомното издание «Traité de l'attaque et de la défense des places» («Трактат за атакуването и защищаването на крепости»). — *419*

237 Douglas. «A Treatise on naval gunnery» (Дъглас. «Трактат за морската артилерия»), първото издание излязло в Лондон в 1820 г. — *422*

238 Серията статии «*Революционна Испания*» била написана от Маркс за «New-York Daily Tribune» през август — декември 1854 г. Маркс, който следил всички симптоми на революционното движение в Европа, отделял голямо внимание на събитията в Испания през лятото на 1854 г.; той считал, че революционната борба в Испания може да даде тласък за развитието на революционно движение и в другите европейски страни. За да разбере по-добре специфичния характер и особеностите на новата испанска революция, Маркс грижливо проучил историята на испанските революции през първата половина на XIX век; запазени са 5 тетрадки на Маркс с извадки от трудовете на английски, френски и испански автори. От бележника на Маркс се вижда, че той е изпратил на «New-York Daily Tribune» 11 статии, които обхващали периода на първата (1808—1814), втората (1820—1823) и третата (1834—1843) испански буржоазни революции. От тези статии в «New-York Daily Tribune» били напечатани само първите 8 (до 1820 г.). Останалите три статии, посветени на събитията от 1820—1822 и 1833 г., останали непубликувани. От непубликуваните статии се е запазил само един откъс от ръкописа за причините за поражението на втората буржоазна революция, който се публикува в настоящия том, стр. 635—638 — *427*

239 *Война на Свещената лига* (1520—1522) — въстание на кастилските градове (комунерос) против абсолютизма на Карл I. Въстанието, което в началото имало характер на борба за запазване на феодалните привилегии на градовете, от 1521 г. придобило антифеодален характер в резултат на въвличането в движението на градските низини и на част от селячеството. През юли 1520 г. в Авила била образувана Свещена лига (или хунта) на въстаналите градове, през септември Лигата била принудена да премести своето седалище в Тортесиляс, а през ноември във Валядолид, където били свикани кортесите, в които участвували представителите на 10 града. — *430*

240 На корицата на една от тетрадките си с извадки за Испания Маркс направил списък на част от прегледаните от него съчинения. По-долу се привеждат заглавията от този списък на езика на оригинала и техният превод на бълг. език:

(Campomanes. Jovellanos)

London. 1854. May. June. July.

1) *Parish* (H. H.) Diplomatic History of the Monarchy of Greece. London, 1838.
2) Thierry. (A.) Essai sur l'histoire de la formation et du progrès du Tiers Etat. 2nd ed. 2 vol. Paris, 1853.
3) *Una plumada sobre la Indole y Tendencia de la Revolucion en España. Madrid. 1846.*
4) *Révolution d'Espagne. Examen critique. 1820—36. Paris. 1836.*
5) *The Crisis of Spain.* 2d edit. *London. 1823.*
6) *Revelations on Spain in 1845. 2 vol. London. 1845.*
7) *Señor de Marliani.* Historia Politica de la España Moderna. Barcelona. 1849.
8) *Principe. Espartero, su Passado* etc. Madrid. 1848

Лондон, 1854, Май, Юни, Юли.

(Кампоманес. Ховелянос)

1) *Париш* (Х. Х.) Дипломатическа история на гръцката монархия. Лондон, 1838.
2) *Тиери.* (О.) Есе върху историята на образуването и развитието на третото съсловие. 2-о изд. 2 тома. Париж. 1853 г.
3) *Бележки върху характера и тенденцията на революцията в Испания. Мадрид. 1846.*
4) *Революцията в Испания. Критическо изследване. 1820—36. Париж. 1836.*
5) *Испанската криза.* 2-о изд. *Лондон. 1823.*
6) *Истината за Испания в 1845 г. 2 тома. Лондон. 1845.*
7) *Господин де Марлиани.* Политическа история на съвременна Испания. Барцелона. 1849.
8) *Принсипе. Еспартеро, неговото минало* и т. н. Мадрид. 1848. — *431*

241 *Аюнтаментос* — органи на местното самоуправление в Испания, които изиграли голяма политическа роля в периода на реконкистата — борбата за освобождението на Испания от арабското господство (VIII—XV в.) След потушаването на въстанието на комунерос през XVI в. (виж бележка 239) аюнтаментос били общо взето ликвидирани. Възстановяването на аюнтаментос било едно от демократичните искания, издигани през време на буржоазните революции в началото на XIX век. Аюнтаментос били временно възстановени от конституцията от 1812 г. и от кортесите в 1820 г. — *433*

242 Става дума за заседавалите през януари—февруари 1518 г. във Валядолид Кастилски кортеси, които трябвало да утвърдят Карл за крал на Кастилия

да му дадат клетва за вярност и да приемат от него клетва, че ще спазва фуерос (виж бележка 267).

У Маркс тук има грешка: кортесите се събрали преди избирането на Карл за император (1519) и преди неговото заминаване за Германия за коронацията му (1520). — *434*

243 *Светото братство*, или *светата хермандада* — съюз на испанските градове, създаден в края на XV век от кралската власт, която се стремяла да използува буржоазията в борбата против едрите феодали, в интерес на абсолютизма. От средата на XVI в. въоръжените сили на светата хермандада изпълнявали полицейски функции. — *434*

244 Конституцията, изработена от Наполеон I за Испания, била приета на съвещание на представители на испанската аристокрация във френския град Байон (Байонските кортеси) през юли 1808 г. Съгласно конституцията кралят (Жозеф Бонапарт) получавал почти неограничена власт. Той назначавал представители на испанската аристокрация в учредявания сенат и около половината депутати от кортесите. Конституцията въвеждала публично съдопроизводство, отменявали се изтезанията, премахвали се вътрешните митници. За единствена държавна религия се обявявала католическата религия. Приемането на Байонската конституция, която затвърдявала господството на Бонапартите в Испания, довело до засилване на освободителната борба на испанския народ против френската окупация и до по-нататъшно развитие на буржоазната революция (1808—1814). В хода на тази революция Кадикските революционни кортеси приели в 1812 г. буржоазно-либерална конституция (виж бележка 191)—*437*.

245 По-нататък следва една фраза, принадлежаща на редакцията на «New-York Daily Tribune»: «Да се надяваме, че новите страници, които испанският народ вписва в своята летопис, ще се окажат достойни за него и ще дадат добри плодове както на него, така и на целия свят» (виж писмото на К. Маркс до Ф. Енгелс от 10 ноември 1854 г.). — *437*

246 «Memoires et correspondance politique et militaire du roi Joseph». Paris, 1853—1854 («Мемоари и кореспонденция по политически и военни въпроси на крал Жозеф». Париж, 1853—1854). Текстът на тайния договор, който уж бил сключен в Тилзит между Александър I и Наполеон I, е приведен в том четвърти, стр. 246—247, по мадридския вестник «Gaceta» от 25 август 1812 г.

Подобни пунктове не съществуват нито в самия Тилзитски договор между Русия и Франция от 7 юли (25 юни) 1807 г., нито в тайните конвенции, допълващи договора. — *438*

247 Става дума за участието на Испания във войната на първата коалиция против републиканска Франция (1793—1795). След известни успехи в 1793 г. испанските войски претърпели пълно поражение и Испания била принудена да сключи през юли 1795 г. сепаративен мир с Франция. — *439*

248 R. Southey. «History of the Peninsular War», 3 vol., London, 1823—1832 (Р. Саути. «История на войната на Пиринейския полуостров», 3 тома, Лондон, 1823—1832). Маркс цитира том 1, стр. 301. — *440*

249 Carnicero. «Napoléon o El verdadero D. Quoixote de la Europa, o sean Comentarios critico-patriotico-burlescos a varios decretos de Napoléon y su hermano José, distribuidos en dos partes y cincuenta capitilos y escritos por un

español amante de su patria». V. 1 — 6. Madrid, 1813 (Карнисеро. «Наполеон, или истинският Дон Кихот на Европа, или критическо-патриотични-сатирични коментарии към различните декрети на Наполеон и неговия брат Жозеф, в две части и петдесет глави, съчинение на испанец, обичащ своята родина». Томове 1—6, Мадрид, 1813); «Historia razonada de los principales sucesos de la gloriosa revolución de España», V. 1—4, Madrid, 1814—1815 («Разбор на историята на главните събития на славната испанска революция». Томове 1—4, Мадрид, 1814—1815); «La Inquisición justamente restablecida e impugnación de la obra «Anales de la Inquisición en España por Llorente». V. 1—2, Madrid 1816 («Законното възстановяване на инквизицията и опровержение на произведението «Хроника на инквизицията в Испания» от Льоренте». Том 1—2, Мадрид, 1816). — *441*

250 Става дума за съставения от Ховелянос доклад: «Informe de la sociedad económica de esta corte al real y supremo Consejo de Castilla en el expediente de ley agraria» «Меморандум на Мадридското икономическо дружество до Върховния кралски съвет на Кастилия по повод аграрния закон»), издаден за пръв път в Мадрид в 1795 г. Маркс използувал седмия том на осемтомното събрание на съчиненията на Ховелянос, издадено в Барцелона през 1839—1840 г. — *441*

251 Sismondi. «De la Littérature du Midi de l'Europe», t. 4, Paris—Strasbourg, 1813, p. 258—259 (Сисмонди. «За литературата на Южна Европа», т. 4, Париж—Страсбург, 1813, стр. 258—259). — *443*

252 Народното въстание в Билбао против френските окупатори избухнало през август 1808 г. Въстанието било жестоко потушено от генерал Мерлен, чиито войски завзели града с щурм. — *445*

253 От 27 септември до 14 октомври 1808 г. в Ерфурт се състояла среща между Наполеон и Александър I. На празненствата, които придружавали преговорите, присъствували кралете на Бавария, Саксония, Вюртемберг и редица други германски владетели, които се държали раболепно пред Наполеон. — *446*

254 Маркс има предвид представително събрание от типа на Националния конвент във Франция, създаден в периода на френската буржоазна революция от края на XVIII в. в резултат на народното въстание от 10 август 1792 г. Националният конвент, избран от цялото мъжко население на страната (с изключение на домашната прислуга), наброявал 750 депутати. В периода на якобинската диктатура (2 юни 1793—27 юли 1794) Конвентът, поддържан от народните маси, ликвидирал феодалните отношения във Франция и решително се борел против вътрешната и външната контрареволюция, провеждайки политика на революционен терор. След контрареволюционния преврат от 27 юли 1794 г. Конвентът се превърнал в оръдие на буржоазната контрареволюция. През октомври 1795 г. Конвентът бил разтурен. — *447*

255 Тези думи, приписвани на Бейкън, се привеждат в книгата на испанския историк Торено «Historia del levantamiento, guerra y revolucion de España», t. I, Paris, 1838, p. 278 («История на въстанието, войната и революцията в Испания», т. I, Париж, 1838, стр. 278). — *447*

256 Йезуитите били изгонени от Испания в 1767 г.; това решение било взето по предложение на Флоридабланка, който бил прокурор на Кралския съвет на Испания. — *448*

257 Маркс цитира книгата на испанския монах Бенито Соледад «Memorial historico y politico, que descubre las ideas del Christianissimo Luis XIV, para librar a España de los infortunios, que experimenta por medio de su legitimo Rey Don Carlos III» («Исторически и политически мемориал, разкриващ мислите на най-християнския Людовик XIV, с цел за избавяне на Испания от бедствията, които тя изпитва заради своя законен крал Карл III»), издадена във Виена в 1703 г. — *451*

258 Маркс има предвид съответния раздел от кодекса, съставен през XIII век в Испания, който се делял на 7 части (las Partides); от XIV век той почнал да се нарича «Партиди». — *452*

259 Toreno. «Historia del levantamiento, guerra y revolucion de España», Paris, 1838, t. I, p. 374. — *453*

260 Маркс цитира обръщението на Централната хунта до испанския народ от 28 октомври 1809 г. — *455*

261 *Comité de salut public* (Комитет за общественото спасение) — централен орган на революционното правителство на Френската република, създаден през април 1793 г. В периода на якобинската диктатура (2 юни 1793 — 27 юли 1794 г.) Комитетът изиграл изключително важна роля в борбата с вътрешната и външната контрареволюция, в разрешаването по плебейски път на задачите на буржоазната революция; след контрареволюционния преврат на 9 термидор Комитетът загубил своето ръководно значение и през октомври 1795 г. бил разтурен. — *456*

262 Pradt. «Mémoires historiques sur la révolution d'Espagne», Paris, 1816, p. 224 (Прад. «Мемоари върху историята на революцията в Испания», Париж, 1816, стр. 224). По-нататък се цитират стр. 202—203 на същата книга. — *457*

263 В платото Кавадонга (в планините на Астурия) в 718 г. испанските войски нанесли поражение на арабите. Тази победа допринесла за възникването на малка независима държава в планинските райони на Астурия, която станала опора на борбата с арабските завоеватели.

В Собрарбе, малка област в планините на Северна Арагона, малко по-късно, отколкото в Астурия, възникнал още един район на съпротивата срещу арабските завоеватели. — *463*

264 *Mita* — принудително изпращане на индианците на работа в златните и сребърните мини в испанските колонии в Южна Америка.

Repartimiento — периодично разпределение по жребий на общинските земи; отменяването на repartimiento с декрет от 4 януари 1813 г. превърнало общинските земи в частна собственост. — *468*

265 *Конституцията от 1791 г.*, приета от буржоазното Учредително събрание, установявала конституционна монархия във Франция и осигурявала интересите на едрата буржоазия и либералното дворянство. Конституцията давала на краля неограничена изпълнителна власт и правото на вето; делейки гражданите на активни и пасивни, тя фактически лишавала от политически права мнозинството от населението. Тази конституция била унищожена от народното въстание на 10 август 1792 г., в резултат на което кралската власт била свалена. — *468*

266 Pradt. «De la révolution actuelle de l'Espagne, et de ses suites». Paris — Rouen, 1820, p. 177—178 (Прадт. «За съвременната революция в Испания и нейните последици». Париж—Руан, 1820, стр. 177—178). — *468*

267 *Фуерос* — грамоти, в които в средновековна Испания били определяни специалните права и привилегии, дарявани на градовете и селските общини в областта на самоуправлението, правораздаването, данъчното облагане, военната служба и т. н. Фуерос ограничавали феодалния произвол, но същевременно съдействували за развитието на местния партикуляризъм. — *468*

268 Става дума за чл. 35 от приетата през април 1793 г. Декларация за правата на човека и гражданина — увод към якобинската конституция от 1793 г. Този член гласял: «Когато правителството нарушава правата на народа, въстанието е свещено право и най-наложителен дълг на целия народ и на всяка отделна част от него.» — *469*

269 *Сервилес* (serviles — раболепни) — прозвище на реакционна, клерикално-абсолютистка групировка в Испания, която през време на първата буржоазна революция (1808—1814) се борела против всякакви буржоазни реформи и защищавала абсолютната монархия; по-късно сервилес образували придворната камарила на Фердинанд VII, а през последните години на неговия живот свързали своите интереси с неговия брат дон Карлос.

Либералите, които представлявали интересите на испанската буржоазия и на либералното дворянство, издигали като своя програма конституцията от 1812 г. (виж бележка 191).

«Американци» била наречена малка група, която представлявала в кортесите испанците, живущи в испанските колонии в Латинска Америка. «Американците» поддържали в кортесите ту сервилес, ту либералите и не играели що-годе значителна роля. — *474*

270 *Тридентският събор* на католическата църква заседавал в градовете Триденте (Триенте) и Болоня през 1545—1563 г. Съборът осъдил протестантизма и взел редица решения, които се отнасяли до католическата църква, поспециално провъзгласил властта на папата за по-висша от властта на съборите и засилил властта на епископите. Решенията на събора станали програма на привържениците на феодално-католическата реакция, която се борела против реформаторското движение. — *474*

271 *Ладзарони* — прозвище на декласираните, лумпенпролетарски елементи в Италия; ладзароните неведнаж били използувани от реакционно-монархическите кръгове в борбата против либералното и демократичното движение. — *476*

272 E. San Miguel. «De la guerra civil en España», Madrid, 1836 (Е. Сан-Мигел. «За гражданската война в Испания», Мадрид, 1836). — *481*

273 След завръщането на Фердинанд VII, от май 1814 г., в Испания се установило господството на реакцията, която унищожила всички завоевания на буржоазната революция от 1808—1814 г.; революционните дейци били хвърлени в затвора, част от тях били екзекутирани.

На 1 март 1822 г. в хода на буржоазната революция от 1820—1823 г. била открита сесия на кортесите, избрани въз основа на конституцията от 1812 г.; мнозинство в тях получили представителите на ексалтадос (виж бележка 189). — *482*

274 На 20 (8) юли 1812 г. във Великие Луки бил сключен договор между руското правителство и представители на Кадикските кортеси за приятелски съюзнически отношения между Русия и Испания във войната против Наполеонова Франция, както и за възстановяване и развитие на търговските отношения между двете страни. С подписването на този договор Русия признавала законността на Кадикските кортеси и на изработената от тях конституция. — *483*

275 Има се предвид авторът на анонимната книга «Examen critique des révolutions d'Espagne de 1820 à 1823 et de 1836» («Критическо изследване на революциите в Испаиия през 1820—1823 и 1836 г.»), излязла в 1837 г. в Париж в два тома. — *484*

276 Виж бележка 227. — *484*

277 Приведеният цитат е взет от т. I на книгата: Martignac «Essai historique sur la révolution d'Espagne et sur l'intervéntion de 1823», Paris, 1832 (Мартиняк «Историческо есе върху испанската революция и интервенцията в 1823г.», Париж, 1832). Книгата «Испания и нейната революция» била написана от Марлиани. — *485*

278 Заглавието на настоящата статия се възпроизвежда по «New-York Daily Tribune». В бележника на Маркс тази статия е озаглавена «Испанската революция». — *486*

279 Маркс цитира книгата на Хюз (виж бележка 205). — *489*

280 Конфискацията на нмуществото на Орлеанската фамилия била декретирана от Луи Бонапарт иа 22 януари 1852 г. — *493*

281 Епоха на Филиповците Маркс нарича периода на царуването на испанските крале Филип II (1556—1598), Филип III (1598—1621) и Филнп IV (1621—1665). — *495*

282 Статистнческите даннп са взети от списание «Economist», кн. 576 от 9 септември 1854 г. — *503*

283 Става дума за проведената в 1842 г. в Англня в интерес на промишлената буржоазия тарифна реформа, с която били намалени вносните мита иа зърнените храни и на редица други вносни стоки. — *505*

284 На 16 юнн 1815 г. при Лини (Белгия) станало сражение между армията на Наполеон и пруските войски, командувани от пруския фелдмаршал Блюхер. Въпреки поражението, което претърпели прусите, Блюхер успял да избегне с армията си от преследващите го войски и се присъединил към англо-холандските войски, които водели при Ватерло ожесточено сражение с главните сили на френската армия. Успехът на сражението, който първоначално клонял на страната на французите, бил ранен с появяването на пруските войски. — *508*

285 През нощта на 1 срещу 2 декември 1851 г. на един батальон от полка, командуван от Еспинас, било възложено да охранява Националното събрание; Еспинас, подкупен от бонапартистите, заел на 2 декември с войските си зданието, в което заседавало Събранието, с което спомогнал за държавния преврат на Луи Бонапарт. — *508*

[286] В оригинала Lower Empire — употребявано в историческата литература наименование на Византийската империя, както и на по-късната Римска империя; станало нарицателно за обозначаване на държава, намираща се в стадий на упадък и разложение. — *509*

[287] Става дума за опита на Луи Бонапарт да извърши държавен преврат на 6 август 1840 г. Използувайки известно оживление на бонапартистките настроения във Франция, той слязъл с шепа заговорници в Булон и се опитал да вдигне метеж сред войските на местния гарнизон. Този опит се провалил напълно. Бонапарт бил осъден на доживотен затвор, но в 1846 г. избягал в Англия. — *510*

[288] Става дума за експедицията на английската флота в устието на река Шелда предприета в 1809 г. през време на войната на петата коалиция против Наполеонова Франция. Англичаните завзели остров Валхерен, но не успели да развият военни действия и след като загубили от глад и болести около 10 хиляди души от своята 40-хилядна десантна армия, били принудени да евакуират острова. — *512*

[289] *Родомонт* — един от героите на поемата на Ариосто «Бесният Роланд», който се отличава със своите самохвалства. — *517*

[290] В същия брой на вестника било публикувано съобщение за речта на Наполеон III пред войските. Настоящият абзац свидетелствува за намесата на редакцията на «New-York Daily Tribune» в текста на статията, написана от Енгелс. — *517*

[291] Става дума за Лондонския протокол от 8 май 1852 г. за целостта на Датската монархия, подписан от представители на Русия, Австрия, Англия, Франция, Прусия и Швеция съвместно с представители на Дания. В основата на договора бил положен приетият на 4 юли 1850 г. от споменатите участници в Лондонската конференция (с изключение на Прусия) протокол, който установявал принципа на неразделността на владенията на датската корона, включително херцогствата Шлезвиг и Холщайн. В Лондонския протокол императорът на Русия се споменавал като един от законните претенденти за датския престол (в качеството на потомък на херцог Холщайн-Готорпски Карл-Петър-Улрих, който царувал в Русия под името Петър III), отказали се от своите права в полза на херцог Кристиан Глюксбургски, който бил обявен за наследник на крал Фредерик VII. Това създавало прецедент за претенции на руския цар върху датския престол в бъдеще, в случай на прекратяване на Глюксбургската династия. — *525*

[292] Има се предвид заповедта на Наполеон III от 3 октомври 1854 г., съгласно която А. Барбес, френски дребнобуржоазен демократ, осъден за участие в революционната демонстрация на парижките народни маси на 15 май 1848 г. на доживотен затвор (от 1850 г. Барбес се намирал в затвора на остров Бел-Ил), бил освободен от затвора без всякакви условия. Като повод за тази заповед послужило заловеното частно писмо на Барбес от 18 септември 1854 г., в което той приветствувал войната с Русия и «в името на цивилизацията» пожелавал успех на френските войски. Текстът на заповедта и извадка от писмото били напечатани в «Moniteur universel» на 5 октомври 1854 г. След освобождението Барбес се обърнал на 11 октомври 1854 г. с писмо до редакцията на вестник «Moniteur», в което, признавайки автентичността на своето писмо, заявявал, че «величието на Франция винаги е било негова религия»,

но че той винаги е бил и си остава враг на бонапартисткия режим. Писмото било напечатано в демократичния печат. На 18 октомври 1854 г. то било публикувано в седмичника «L'Homme. Journal de la democratie universelle» («Човек. Вестник на всемирната демокрация»), който бил издаван през 1853—1855 г. на остров Джерси, по-късно в Лондон от дребнобуржоазни емигранти. Скоро след това Барбес емигрирал от Франция и се оттеглил от политическа дейност. — *527*

293 Статията «Севастополската мистификация. — Общ преглед» е част от статия, написана от Маркс и Енгелс на 5—6 октомври 1854 г.; другата ѝ част била публикувана в същия брой на «New-York Daily Tribune» като уводна статия (виж настоящия том, стр.519—523). Статията «Севастополската мистификация. — Общ преглед» е публикувана без подпис, тъй като от септември 1854 г. редакцията на вестника почнала да печата всички статии на Маркс без подпис, за което Маркс пише на Енгелс на 29 септември 1854 г.

Заключителният абзац на статията, прибавен от редакцията на «New-York Daily Tribune», гласял: «Съобщенията за американската флота, за две фрегати, три корвети и два парахода, влезли в Саманския залив, за да изтръгнат отстъпки за Съединените щати, и за друга флота, която заминава от Ню Йорк за Грейтаун, били получени в Англия от Ямайка и публикувани в лондонския вестник «Times». Двеста руски затворници, офицери и войници с техните жени и семейства, били изпратени в един от затворите в Девоншир. На войниците от морската пехота — по море и на суша — сега се разрешава да носят мустаци. Кралицата и нейният двор се намират в Балморал, в планините на Шотландия. Специален пратеник пристигнал в Балморал на 4 октомври и донесъл телеграмата за падането на Севастопол, която направила голяма сензация в кралския двор. Въоръжението за две хиляди войници, взето при Бомарсунд, е предадено в тауеровския арсенал». — *527*

294 *Британски легион в Испания* бил наричан един отряд, вербуван в Англия, за да помага на правителството на Мария-Кристина през време на карлистката война (виж бележка 190). Този отряд, който наброявал около 10 000 души, участвувал под командуването на генерал Еванс във военните действия през 1835—1837 г. — *529*

295 Става дума за боевете на пиемонтската армия с австрийските войски в Северна Италия през периода на революцията от 1848—1849 г. — *530*

296 Сражението при Лютцен (Саксония) между войските на Наполеон I и руско-пруските войски станало на 2 май (20 април) 1813 г., сражението между армията на съюзниците и французите при град Бауцен (Саксония) — на 20—21 (8—9) май същата година; и в двете сражения Наполеон с цената на големи загуби успял да принуди руско-пруските войски да отстъпят; както в единия, така и в другия случай отстъплението било извършено в пълен ред.

Сражението край река Кацбах между френската армия и руско-пруските войски станало на 26 (14) август 1813 г. С успешна маневра Блюхер успял да нанесе тежко поражение на френските войски. — *533*

297 Употребявайки тук ироничните прозвища на английския буржоа и френския селянин, Енгелс има предвид филистерски настроените слоеве на населението на Англия и Франция. — *534*

298 *Ланкастери* се наричали по името на изобретателя английските 8-дюймови оръдия с вит елиптичен канал. Ланкастерите били използувани за пръв път

от англичаните през време на Кримската война; по-късно тези оръдия не получили широко разпространение. — *542*

299 Началото на настоящата статия, както и на редица други, носи следите на пряката намеса на редакцията на «New-York Daily Tribune», която се стремяла да придаде на военните статии на Енгелс, печатани във вестника като уводни, характер на статии, писани в САЩ. Това отбелязва още по-рано Маркс, който пише на Енгелс на 22 април 1854 г.: «Саморекламирането с твоите военни статии стана «конституционна» практика на редакцията». — *544*

300 Тук се дават примери за някои най-ожесточени сражения, в които руските войски показали голяма смелост и твърдост.

Сражението при Цорндорф на 25 (14) август 1758 г. между руската и пруската армия било едно от най-големите сражения на Седемгодишната война (1756—1763). Многобройните атаки на пруските войски се разбили в твърдостта на руската армия, която със своите контраатаки и с действия на артилерията нанесла на врага сериозни загуби.

Сражението при Пройсиш-Ейлау (Източна Прусия) на 7—8 февруари (26—27 януари) 1807 г. между френските и руските войски било едно от най-кръвопролитните сражения във войната на четвъртата коалиция против Франция. Въпреки огромните загуби Наполеон не можал да постигне решителен успех.

Бородинското сражение на 7 септември (26 август) 1812 г. е най-голямото сражение на Отечествената война от 1812 г., в което руските войски проявили високи бойни качества и нанесли тежки загуби на френската армия; изходът на сражението подготвил обрата в хода на войната в полза на Русия и поражението на Наполеоновата армия, въпреки принудителното, но целесъобразно в ония условия напущане на Москва от руската армия. — *546*

301 Настоящата статия е публикувана в «New-York Daily Tribune» под заглавие «Войната на Изток».

Първият абзац на статията носи следи на намесата на редакцията на вестника. — *553*

302 Първият абзац и краят на статията носят следи на намесата на редакцията на вестника. — *561*

303 *Битката при Албуера* (Испания) станала на 16 май 1811 г. между английската армия на Бересфорд, която обсаждала крепостта Бадахос, заета от французите, и френските войски на маршал Султ, които отивали на помощ на крепостта. Тази битка завършила с поражението на Наполеоновите войски. — *563*

304 *«Русский инвалид»* — орган на военното министерство, излизал от 1813 г. до 1917 г. в С.-Петербург, от 1816 г. — ежедневно. — *567*

305 Сражението при Аустерлиц на 2 декември (20 ноември) 1805 г. между руските и австрийските войски (третата коалиция), от една страна, и френските — от друга, завършило с победата на Наполеон I.

Сражението при Пройсиш-Ейлау — виж бележка 300. — *568*

306 Както личи от бележника на Маркс, в края на настоящата статия имало раздел, посветен на съюзния договор между Англия, Франция и Австрия, сключен на 2 декември 1854 г. По този договор държавите се задължавали да не влизат в сепаративни преговори с Русия и да не допускат окупирането на дунавските княжества от руски войски. Основа за преговорите с Русия

трябвало да бъдат известните четири пункта (виж настоящия том, стр. 612—617). — *573*

307 На 2 декември 1854 г. се навършвали три години от държавния преврат на Луи Бонапарт и две години от провъзгласяването му за император; Луи Бонапарт нагласил тези събития да съвпаднат с годишнината от провъзгласяването на Наполеон Бонапарт за император на Франция (2 декември 1804 г.) и със съвпадащата с нея годишнина от Аустерлицкото сражение (2 декември 1805 г.). — *574*

308 За *граничарите* виж бележка 84. — *585*

309 С настоящата статия започва сътрудничеството на К. Маркс в германския буржоазиодемократичен ежедневник «Neue Oder-Zeitung» («Нов одерски вестник»), който излизал под това заглавие през 1849—1855 г. в Бреслау

Основан през март 1849 г. в резултат на разцеплеиие в редакцията на опозиционния католически «Allgemeine Oder-Zeitung» («Всеобщ одерски вестник»), който излизал от 1846 г., «Neue Oder-Zeitung» взел буржоазнодемократично направление. През 50-те години той се смятал за най-радикалния вестник в Германия и бил преследван от правителствените органи.

В началото на 50-те години начело на редакцията на вестника стояли буржоазните демократи Елснер, Теме и Щайн, от януари 1855 г. един от редакторите, а от септември главен редактор на «Neue Oder-Zeitung» станал Мориц Елснер; издател на вестника бил Макс Фридлендер, германски публицист, братовчед на Ф. Ласал, чрез когото Маркс бил привлечен за сътрудник на вестника. В 1855 г. Маркс сътрудничил в «Neue Oder-Zeitung» в качеството на лондонски кореспондент, изпращайки две-три дописки седмично. При почти пълната липса на работнически печат в годините на реакцията Маркс и Енгелс считали за важно да използуват буржоазнодемократическия печат за борба против реакционните сили; сътрудничеството в «Neue Oder-Zeitung» давало на Маркс възможност да поддържа връзка с Германия, да запознава германските читатели с най-важните въпроси на международната и вътрешната политика, на работническото и демократическото движение, на икономическото развитие на капиталистическите страни, преди всичко на Англия и Франция. Във връзка с Кримската война Маркс редовно пращал на «Neue Oder-Zeitung» статии за хода на военните действия; при осветляването на хода на войната той понякога използувал изцяло военните прегледи, писани от Енгелс за «New-York Daily Tribune», превеждайки ги на немски език; понякога Маркс пращал на «Neue Oder-Zeitung» съкратено изложение на статиите на Енгелс, в някои случаи правел в тях редица изменения и допълнения.

В настоящия том са поместени двадесет статии на Маркс и една статия на Енгелс, напечатани в «Neue Oder-Zeitung»; по-голямата част от статиите от този вестник се публикува в 11 том на настоящото издание.

Настоящата статия е напечатана в «Neue Oder-Zeitung» под заглавие «Rückblicke» («Ретроспективен поглед»). — *587*

310 Става дума за откритото във Виена през декември 1854 г. и продължило през януари 1855 г. съвещание на представителите на Англия, Франция, Австрия и Русия, свикано след приемането от царя на предложените му четири точки (виж бележка 322). Преговорите претърпели неуспех, тъй като царят отказал да приеме предявеното на съвещанието искане на западните държави за ограничаване на военноморските сили на Русия в Черно море. — *587*

311 Законопроектът за вербуване на чужденци за военна служба, който предвиждал формирането на легион от 15 000 души, бил внесен в парламента от военния министър Нюкясъл на 12 декември 1854 г. с цел за попълване на английската армия в Крим. Законопроектът бил приет от парламента на 22 декември и бил санкциониран от краля. Чуждестранен легион обаче не бил създаден поради надигналия се в страната протест против използуването на чужди наемни войски във войната. — *588*

312 Законопроектът за продължаване срока на службата в милицията до края на войната бил приет от парламента през май 1854 г. Милицията в Англия представлявала доброволна военна формация, която се набирала по графства за срок от 6 години. В 1907 г. милицията била реорганизирана и превърната в част от редовната армия. — *588*

313 *Сражението при Йена* между пруските и френските войски станало на 14 октомври 1806 г. и завършило с разгрома на пруските войски. — *591*

314 В сражението при Рокроа (френска крепост на белгийската граница) през време на Тридесетгодишната война (1618—1648) на 19 май 1643 г. били напълно разбити испанските войски, които обсаждали крепостта. Поражението на считаната дотогава за непобедима испанска пехота извършило прелом в хода на войната. — *592*

315 Виж бележки 52 и 90. — *595*

316 Става дума за Лондонската конвенция от 15 юли 1840 г. за подпомагане на турския султан против египетския управник Мохамед-Али (виж бележка 53), подписана от Англия, Русия, Австрия и Прусия. Конвенцията била сключена без участието на Франция, която поддържала Мохамед-Али. Заплахата от образуване на антифренска коалиция заставила Франция да се откаже от поддръжката на управника на Египет. — *595*

317 *«Кукумявките бяха откарани в Атина»* — гръцка пословица, близка по смисъл до българската пословица: «да ходиш на баня и да си носиш вода». В Атина и околностите ѝ се въдели много кукумявки. — *605*

318 *Дружество а мир* — буржоазно-пацифистка организация, основана в 1816 г. в Лондон от религиозната секта на квакерите. Дружеството се ползувало с активната поддръжка на фритредерите, които смятали, че в мирни условия Англия ще успее с помощта на свободната търговия по-пълно да използува своето промишлено превъзходство и да завоюва икономическо и политическо господство. — *607*

319 Става дума за руско-турските войни от 1806—1812 и 1828—1829 г. — *608*

320 *Манчестерска школа* — виж бележка 38. — *609*

321 Маркс има предвид излизалия в Манчестер английски либерален вестник «Examiner and Times» («Наблюдател и времена»). Вестникът бил създаден в 1848 г. в резултат на сливането на вестниците «Manchester Times» («Манчестерски времена») и «Manchester Examiner» («Манчестерски наблюдател»). През 40—50-те години вестникът поддържал фритредерите; под различни заглавия излизал до 1894 г. — *609*

322 Става дума за исканията, които западните държави предявили на Русия в нота от 8 август 1854 г. като предварителни условия за започване на мирни

преговори. Русия трябвало да се откаже от протектората над Молдавия, Влашко и Сърбия, който се заменял с общоевропейска гаранция; да даде свобода на корабоплаването по Дунава; да се съгласи за ревизиране на Лондонската конвенция от 1841 г. за проливите и да се откаже от покровителство на християнските поданици в Турция. Царското правителство, което първоначално отхвърлило тези четири точки, било принудено през ноември 1854 г. да се съгласи те да бъдат поставени в основата на бъдещите мирни преговори. — *612*

323 Виж бележка 65. — *612*

324 Виж бележка 13. — *613*

325 През време на полското въстание от 1830—1831 г. полските революционери успели да завземат във Варшава архива на великия княз Константин, в който се намирали редица тайни документи на царската дипломация. Част от тях били публикувани в «Portfolio» през 1835—1836 г., друга част от книгата «Recueil de documents relatifs à la Russie pour la plupart secrets et inédits utiles à consulter dans la crise actuelle», излязла в Париж в 1854 г. Телеграмата на Поцо-ди-Борго от 16 (4) октомври 1825 г. е публикувана на стр. 4—47 от тази книга. — *613*

326 *Притинг-хаус-скуер* — площад в Лондон, на който се намира главната редакция на вестник «Times». — *614*

327 Виж бележка 71. — *615*

328 «The Sunday Times» («Неделен Таймс») — английски седмичник, излиза в Лондон от 1822 г.; през 50-те години на XIX век орган на вигите. — *615*

329 «The Leader» («Лидер») — английски буржоазен седмичник с либерално направление; основан в Лондон в 1850 г. — *615*

330 «The Examiner» («Наблюдател») — английски буржоазен седмичник с буржоазно-либерално направление, излизал в Лондон през 1808—1881 г. — *616*

331 Съгласно чл. V от Лондонската конвенция, подписана от Русия, Англия и Франция на 6 юли 1827 г. във връзка с националноосвободителната война на гръцкия народ против турското иго, договарящите държави се задължавали да не се стремят към каквито и да било разширения на територията си, към изключително влияние или предимства в търговията, които да не бъдат предоставени едновременно на всяка от другите две държави.

По Одринския договор от 1829 г., който турил край на руско-турската война от 1828—1829 г., Русия получила островите в устието на Дунава. Със същия договор се гарантирала свободата на корабоплаването на всички държави по Дунава.

На 2 март (19 февруари) 1836 г. с указ на царското правителство на Сулинския ръкав на Дунава се установявал карантинен пост, който фактически изпълнявал митнически функции. — *617*

332 Става дума за статиите на К. Маркс «Политическите събития. — Недостигът на хляб в Европа», «Западните държави и Турция. — Симптомите на икономическа криза», «Войната. — Стачки. — Поскъпване на живота», публикувани в «New-York Daily Tribune» през септември—ноември 1853 г. (виж настоящото издание, том 9, стр. 315—323, 333—343, 455—463. — *621*

333 Виж бележка 91. — *623*

334 Виж бележка 53. — *626*

335 Douglas. «A Treatise on Naval Gunnery». London, 1855. — *627*

336 Става дума за приетото от френския Законодателен корпус на 30 декември 1854 г. решение за вътрешен заем от 500 милиона франка, средствата от който се предназначавали за покриване разходите за водене на войната. — *628*

337 «The Sun» («Слънце») — английски буржоазно-либерален ежедневник, излизал в Лондон от 1798 до 1876 г. — *630*

338 Виж бележка 306. — *631*

339 От бележника на Маркс се вижда, че на 14 и 21 ноември и 8 декември той изпратил на «New-York Daily Tribune» три статии от серията «Революционна Испания», озаглавени «Испания 1820—юли 1822», «Испания. Интервенцията» и «Испания. 1833 година». Нито една от тези статии не била напечатана във вестника. Публикуваният откъс е част от статията, изпратена на 21 ноември 1854 г. — *635*

340 *Втора Кадикска експедиция* Маркс нарича похода на Риего в 1823 г. През август 1823 г. Риего, който пристигнал от обсадения от французите Кадикс в Малага, се опитал да си пробие път в Каталония, където през това време генерал Мина водел упорита борба против интервентите. Опитът на Риего да увлече след себе си прекратилата съпротивата армия на Балиестерос не успял и начело на малък отряд той се насочил с боеве по посока на Картахена. При Херес отрядът му бил разбит от значително по-силната френска армия; на 15 септември Риего бил заловен и предаден на французите.

Първа Кадикска експедиция била походът на Риего в 1820 г., който сложил началото на революцията (виж настоящия том, стр. 481—482). — *635*

341 «Армия на вярата» се наричали организираните от католическо-абсолютистката групировка — апостолики — отряди, които в 1822 г. вдигнали в Каталония, Навара и Биская метеж против революционното правителство; през време на френската интервенция в 1823 г. «армията на вярата» се сражавала на страната на интервентите. — *635*

342 *Комунерос* се наричали членовете на тайния политически съюз — Конфедерация на испанските комунерос, — създаден през време на буржоазната революция от 1820—1823 г. Комунерос представлявали интересите на най-демократическите слоеве на градското население: занаятчии, работници, част от интелигенцията, част от офицерството и дребната градска буржоазия. Тяхната численост достигнала 70 000 души. Комунерос били привърженици на най-решителна борба с контрареволюцията. След потушаването на революцията комунерос били жестоко преследвани и прекратили своята дейност. — *636*

343 E. San Miguel. «De la guerra civil en España», Madrid, 1836. — *637*

344 Става дума за възстановяването на абсолютисткия режим на Фердинанд VII в Испания в резултат на потушаването на революцията от 1820—1823 г. Първата реставрация на властта на Фердинанд VII станала в 1814 г. след поражението на Наполеон I. — *637*

345 Става дума за карлистката война от 1833—1840 г. и буржоазната революция в Испания от 1834—1843 г. — *638*

346 През септември 1832 г. тежко болният Фердинанд VII отменил декрета от 1830 г., съгласно който испанският престол трябвало да премине към неговата малолетна дъщеря Изабела; след като оздравял, Фердинанд отново възстановил нейните права върху престола, с което измамил очакванията на сервилес (виж бележка 269), които поддържали брат му дон Карлос. — *638*

347 Ръкописът «Кронщадската крепост», публикуван за пръв път в настоящия том, е една от военните статии, замислени от Енгелс за излизащия в Лондон вестник «The Daily News» («Дневни новини»), на който той предложил своето сътрудничество през март 1854 г. Енгелс, който разчитал да стане кореспондент на вестника, се надявал, че това ще му даде възможност да се освободи от работа в търговската кантора в Манчестер и да се пресели в Лондон при Маркс. Ръкописът не бил напечатан и още в края на април Енгелс съобщил на Маркс, че «историята с «Daily News» се провали» (виж писмото на Енгелс до редактора на «Daily News» от 30 март 1854 г., както и писмото му до Маркс от 20 април 1854 г.).

Възгледите на Енгелс по редица въпроси: за стратегическото значение на Кронщад за Русия, за възможностите за боево използуване на винтовата флота при атакуване на крепости и други, представляват голям интерес от военнотеоретическо гледище. В някои случаи привежданите в статията на Енгелс цифрови данни за артилерийското въоръжение на укрепленията на Кронщад не съответствуват с данните на руското командуване, което се обяснява с липсата на пълна информация, за което пише и самият Енгелс. — *639*

348 Статията «Английската буржоазия», изпратена от Маркс в Ню Йорк, както изглежда на 31 март 1854 г., се печата в приложенията към настоящия том, тъй като тя била съществено изменена от редакцията на «New-York Daily Tribune», която я напечатала като уводна. Първата част на статията е явно изопачена и съдържа редица положения, които противоречат на възгледите на Маркс. Към тях спада по-специално твърдението, че политиката на буржоазията трябва да се разглежда не от класово, а от общохуманитарно гледище. От друга страна, в статията се съдържат редица важни мисли и положения, които безспорно принадлежат на Маркс. Това на първо място е характеристиката на английските писатели реалисти и разделът, посветен на стачката в Престън през 1853—1854 г., за която се споменава в редица статии на Маркс (виж настоящото издание, том 9 и настоящия том, стр. 238). — *649*

ДАТИ ИЗ ЖИВОТА И ДЕЙНОСТТА НА К. МАРКС И Ф. ЕНГЕЛС

(януари 1854 — януари 1855)

1854

Януари — декември Маркс продължава да се занимава с политическа икономия, събира системно статистически и други данни по конкретна икономика, част от които използува в своите статии за вестник «New-York Daily Tribune» («Нюйоркска ежедневна трибуна»).

Енгелс усилено работи над въпросите на теорията на военното дело и конкретния анализ на военните събития, осветлявайки ги редовно в своите военни прегледи, написани по молба на Маркс за «New-York Daily Tribune».

1 януари След няколкодневно гостуване на Маркс в Лондон Енгелс заминава обратно за Манчестер.

2 януари Маркс получава от Ч. Дана, редактор на «New-York Daily Tribune», писмо от 16 декември 1853 г. с известие, че изпратената от него статия «Войната на Дунава», както и по-ранни военни прегледи, е напечатана без подпис като уводна статия.

5 януари Маркс съобщава на Енгелс, че прегледите, които е написал по негова молба за «New-York Daily Tribune», са произвели сензация в Америка и тяхното авторство се приписва на известния генерал Скот.

8 януари Във връзка с влизането на английска и френска ескадра в Черно море Енгелс пише статия, в която анализира по-нататъшните перспективи на войната и възможностите за свързана с нея революция в Европа. Статията под заглавие «Европейската война» бива публикувана в «New-York Daily Tribune» на 2 февруари като уводна. На 3—4 февруари статията, преведена на немски, бива отпечатана в нюйоркския вестник «Die Reform» («Реформа»), орган на обединението

на германските работници в Америка (Американски работнически съюз).

10 януари — Маркс получава предложение от лондонския издател Такер да издаде второ издание на памфлета «Палмерстон и Русия», тъй като първото издание било вече разпродадено. Маркс дава съгласието си.

Маркс изпраща на Енгелс писмо от бившия член на Съюза на комунистите А. Клус, кореспондент на вестник «Reform». Водейки редовна кореспонденция с Клус, Маркс му помага със съвети в дейността му по разпространение на идеите на научния комунизъм в Америка. Маркс получава от Клус постоянна информацияза германскатадребнобуржоазна емиграция в Америка.

14 януари — По предложение на своя роднина И. К. Ют Маркс пише статията «Източната война» за излизащия в Капщат (Кейптаун) вестник «Zuid Afrikaan» («Южноафриканец»). Статията излиза във вестника на 6 март. Две други статии, изпратени от Маркс на 14 февруари и 14 март, не били публикувани във вестника.

Средата на януари — В Ню Йорк излиза памфлетът на Маркс «Рицар на благородното съзнание», в който Маркс, давайки за пример Вилих, разобличава сектантството, фразьорството и демагогската игра на революция, присъщи на лидерите на дребнобуржоазната емиграция. Памфлетът е издаден от германския емигрант в САЩ, бивш член на Съюза на комунистите Й. Вайдемайер.

18 януари — Маркс съобщава на Енгелс мнението си за сражението при Четате и го моли да напише статия на тази тема за «New-York Daily Tribune».

19 януари — Енгелс пише статията «Последното сражение на европейския театър на военните действия», посветена на сражението при Четате. Статията бива публикувана в «New-York Daily Tribune» на 8 февруари като уводна.

20 януари — Маркс пише статията «Военните действия на Изток.—Австрийските и френските финанси. — Укрепяването на Цариград». Статията излиза в «New-York Daily Tribune» на 8 февруари.

Втората половина на януари — Маркс води преговори за издаването на нов памфлет за Палмерстон, съставен от статиите му в «New-York Daily Tribune».

27 януари — Маркс и Енгелс пишат статията «Укрепването на Цариград. — Датският неутралитет. — Съставът на английския парламент. — Неурожаят в Европа». В раздела за състава на английския парламент Маркс показва, че съществуващата в Англия избирателна система осигурява господството на аристократическата олигархия. Статията излиза в «New-York Daily Tribune» на 16 февруари.

Маркс получава от Америка 100 екземпляра от своя памфлет «Рицар на благородното съзнание».

Началото на февруари	Излиза второто издание на памфлета на Маркс «Палмерстон и Русия». Същевременно в същото издателство излиза друг памфлет «Палмерстон и Хункяр-скелесийскиятдоговор», представляващ препечатване на статиите на Маркс, излезли в края на 1853 г. в чартисткия орган «The People's Paper» («Народен вестник»).
Началото на февруари — 10 февруари	Маркс се запознава с публикуваните в Сините книги документи по източния въпрос и пише статията «Руската дипломация. — Синята книга по източния въпрос. — Черна гора», която излиза в «New-York Daily Tribune» на 27 февруари.
3 февруари	Маркс пише статията «Мисията на граф Орлов. — Военните финанси на Русия». Статията излиза в «New-York Daily Tribune» на 20 февруари.
6 февруари — 7 март	Маркс следи речите в английския парламент по източния въпрос и военния бюджет и пише във връзка с това редица статии, в които разобличава политиката на английската управляваща олигархия. Статиите биват публикувани в «New-York Daily Tribune» на 21 февруари, 9, 13 и 24 март.
7 февруари	Маркс, който внимателно следи дейността на Джонс и други революционни чартисти по подготовката и свикването на Работническия парламент, разобличава в статия за «New-York Daily Tribune» опита на буржоазните радикали да провалят свикването на тази конференция на работническите делегати. Статията бива публикувана на 21 февруари.
9 февруари	Маркс изпраща на Енгелс няколко екземпляра от «Рицарят на благородното съзнание» и памфлета «Палмерстон и Русия» с молба да предаде по един екземпляр на В. Волф и Е. Дронке, с които Маркс и Енгелс поддържат постоянна връзка, както и с други бивши членове на Съюза на комунистите.
13 февруари	Енгелс пише статията «Въпросът за войната в Европа», която излиза в «New-York Daily Tribune» на 6 март като уводна.
Около 17 февруари	След като узнава от Ф. Ласал, че пруското правителство възнамерява да извърши масови арести на демократически дейци, Маркс решава да разгласи тези планове, за да попречи на тяхното осъществяване; той прави това в статията «Декларацията на пруския кабинет. — Плановете на Бонапарт. — Политиката на Прусия», публикувана в «New-York Daily Tribune» на 9 март като уводна.
Края на февруари — март	Изпълнявайки своето намерение да напише серия от статии относно военните сили на Русия за лондонския либерален вестник «The Daily News» («Дневни новини»), Енгелс започва да работи над статията «Кронщадската крепост». Той разчита да стане постоянен кореспондент на военния отдел на вестника и се надява, че сътрудничеството в този вестник ще му даде възможност да се избави от работата на кан-

торски служещ във фирмата «Ермен и Енгелс» в Манчестер и да се пресели при Маркс в Лондон.

Маркс и Енгелс помагат на германския демократичен публицист Г. Хайзе, редактор на сатиричния вестник «Hornisse» («Оса»), който излизал в Касел през 1848—1850 г., да се установи в Манчестер.

3 март — Маркс пише статия за австрийските финанси. Под заглавие «Банкрутът на Австрия» статията бива публикувана в «New-York Daily Tribune» като уводна на 22 март.

Маркс изпраща на «New-York Daily Tribune» статията «Военните планове на Франция и Англия. — Гръцкото въстание. — Испания. — Китай». Статията излиза на 18 март.

6 март — На първото заседание на открития в Манчестер Работнически парламент се взема единодушно решение доктор Маркс да бъде поканен на заседанието като почетен делегат.

7 и 10 март — Маркс осветлява в своите статии за «New-York Daily Tribune» дейността на Работническия парламент. Статиите «Откриването на Работническия парламент. — Военният бюджет на Англия» и «Работническият парламент» излизат във вестника на 24 и 29 март.

9 март — В отговор на поканата да вземе участие в заседанията на Работническия парламент в Манчестер в качеството на почетен делегат Маркс изпраща приветствено писмо, в което формулира стоящата пред английските работници задача да създадат масова политическа партия на работническата класа. Писмото на Маркс до Работническия парламент, прочетено на заседанието на 10 март, бива публикувано в «People's Paper» на 18 март.

10 март — Енгелс получава от Джонс покана да отиде при него, за да се запознае със съдържанието на писмото на Маркс до Работническия парламент.

13 март — Енгелс пише статията «Отстъплението на русите от Калафат»; статията бива публикувана в «New-York Daily Tribune» на 30 март като уводна. Продължавайки да оказва подкрепа на Ърнест Джонс в издаването и редактирането на «People's Paper», Маркс му изпраща тази статия. Статията излиза във вестника на 18 март.

21—24 март — След като се запознава с публикуваната в Сините книги тайна кореспонденция на английския посланик в Петербург с английския министър на външните работи през 1853 г., Маркс пише статиите «Документи за подялбата на Турция» и «Тайната дипломатическа кореспонденция». Статиите излизат в «New-York Daily Tribune» на 5 и 11 април.

23 март — В писмо до Маркс Енгелс критикува съображенията на Ласал относно воденето на Кримската война, които Ласал бил изложил в писмо до Маркс.

27 март	В писмо до Дана Маркс протестира против безцеремонните операции на редакцията на «New-York Daily Tribune» с неговите статии. Той категорично възразява против използването на неговите статии освен военните като уводни, в противен случай предлага всичките му статии да се печатат без подпис, тъй като той не иска името му да стои само под незначителен материал.
28 март	Маркс пише статията «Обявяването на войната. — Към историята на възникването на източния въпрос», за която използува официални документи, както и книгата на Фамен «История на съперничеството между християнските църкви на Изток и на протектората върху тях». Статията излиза в «New-York Daily Tribune» на 15 април.
30 март	Енгелс изпраща на вестник «Daily News» статията «Кронщадската крепост». Като узнава за революционната дейност и комунистическите убеждения на Енгелс, редакцията на вестника отхвърля неговото сътрудничество. Статията не била публикувана.
Края на март — началото на април	Маркс чете книгата на Хамер «История на Отоманската империя» във връзка с проучването на източния въпрос.
4 април	Маркс пише статията «Парламентарните дебати върху войната», в която подробно се спира на тайните преговори в 1844 г. между царя и английски дипломати по въпроса за подялбата на Турция. Статията бива публикувана в «New-York Daily Tribune» на 17 април и в превод на немски език в «Reform» на 20—22 април.
6 април — 1 юни	В полемика с Ласал за характера на Кримската война Маркс доказва, че английските управляващи класи, страхувайки се от засилване на революционното движение в Европа, не искат военния разгром на царизма и затова са неспособни да воюват последователно и енергично против него.
7 април	Маркс пише статията «Русия и германските държави. — Цените на зърнените храни», в която изказва мнението, че влизането на Австрия и Прусия във войната ще ѝ придаде общоевропейски характер и може да ускори настъпването на общоевропейска революционна криза. Статията излиза в «New-York Daily Tribune» на 21 април.
13 април	Енгелс пише статията «Положението на армиите в Турция», която бива публикувана в «New-York Daily Tribune» на 28 април като уводна.
18 април	Маркс пише статията «Нотата на Решид паша. — Един италиански вестник за източния въпрос», в която изтъква, че германският, унгарският и италианският народ са особено заинтересовани от правилното разрешаване на източния въпрос; той показва, че никой народ не може да извоюва свободата си, като пожертвува независимостта на друг народ Статията излиза в «New-York Daily Tribune» на 2 май..

20 април — След като редакцията на «Daily News» отказва да напечата военните му статии, Енгелс съобщава на Маркс, че възнамерява да изпрати статиите за военните сили на Русия на най-големия лондонски вестник «Times». Статиите на Енгелс не излизат в «Times».

28 април — Маркс пише статията «Гръцкото въстание. — Полската емиграция. — Австро-пруският договор. — Документи за въоръжаването на Русия». Статията, в която се привеждат редица руски официални документи, характеризиращи феодално-бюрократичния строй на царска Русия, бива публикувана в «New-York Daily Tribune» на 15 май.

Края на април — Енгелс помага на Хайзе да напише статия, съдържаща критика на авантюристичните военни планове на А. Шимелпфениг, участник в баденско-пфалцкото въстание от 1849 г., свързан с разколническата група на Вилих в Америка. Статията, предназначена за нюйоркския вестник «Reform», не била публикувана, тъй като вестникът престанал да излиза.

Края на април— май — Маркс се занимава с испански език — чете в оригинал Калдерон, «Дон Кихот» на Сервантес и други книги.

Май— началото на юни — Маркс чете сборник документи, отнасящи се до революцията от 1848—1849 г. в Италия, публикувани в «Тригодишен архив на италианските работи от качването на престола на Пий IX до предаването на Венеция»; той смята тази публикация, съдържаща различни документи, както и заловените писма, за твърде ценна за изучаване на италианската революция.

Началото на май — Във връзка с въстанието на гръцкото население на Тесалия и Епир, влизащи в Турската империя, Маркс проучва историята на образуването на независимата гръцка държава в края на 20-те—началото на 30-те години на XIX в., чете и конспектира книгата на Париш «Дипломатическа история на гръцката монархия от 1830 г.».

2 и 5 май — Маркс пише две статии за текущите събития за «New-York Daily Tribune». Редакцията на вестника събира статиите в една. Статията «Бомбардирането на Одеса. — Гърция. — Възванието на черногорския княз Данило. — Речта на Мантойфел», в която Маркс рязко критикува пруската политика по източния въпрос и прусачеството изобщо, бива публикувана на 16 май. Една част от материала в много изопачен вид бива използувана от редакцията в редакционна уводна статия, напечатана на 19 май под заглавие «Пруската политика».

9 май — Маркс пише статията «Британските финанси», в която разобличава демагогския характер на финансовите мероприятия на Гладстон. Статията, публикувана в «New-York Daily Tribune» на 23 май, произвежда голямо впечатление в Ню Йорк и бива препечатана на 25 май във вестник «The New-York Times».

Около 10 май	Маркс получава писмо от Клус, в което последният съобщава, че германски емигранти, живущи в Америка, възнамеряват да издават в Лондон вестник на английски език и да поканят Маркс в редакцията; този проект не бил осъществен.
Около 10 май — края на май	Маркс е тежко болен. Поради това Енгелс пише по-голямата част от статиите за «New-York Daily Tribune».
Около 12 май	Маркс получава от Клус съобщение, че на 26 април поради липса на средства е престанал да излиза вестник «Reform».
22 май	Енгелс пише нов военен преглед, който бива публикуван на 27 май в «People's Paper» под заглавие «Войната», а също и в «New-York Daily Tribune» на 9 юни като уводна статия.
24 май	Енгелс дава разгърната критика на остарялата английска военна система в статия за «New-York Daily Tribune». Статията под заглавие «Съвременното състояние на английската армия, нейната тактика, екипировка, интендантство и т. н.» бива публикувана във вестника на 10 юни с подписа на Маркс.
30 май	Маркс пише статията «Договорът между Австрия и Прусия.— Парламентарните дебати на 29 май». Статията, в която Маркс показва, че английската дипломация се стреми към неутралитет на Австрия и Прусия, за да запази локалния характер на Кримската война, излиза в «New-York Daily Tribune» на 12 юни.
Края на май	Тъй като полицията следи кореспонденцията на Маркс, той е принуден да използва адресите на подставени лица; той получава два адреса, които може да използва за кореспонденция с Германия.
Юни—юли	Във връска с назряващите революционни събития в Испания Маркс пристъпва към изучаване историята на Испания. Той чете книгите на Флорес, Принсипе, Марлиани, Хюз и други автори и прави многобройни извадки от тях.
Юни—ноември	Енгелс изучава историята на унгарската революционна война през 1848—1849 г., възнамерявайки да напише през зимата книга по този въпрос.
Около 3 юни — около 21 юни	Жената на Маркс е болна, Маркс няма средства, за да плати на лекаря. Енгелс, както обикновено, идва на помощ на своя приятел.
6 юни	Маркс праща на редакцията на «New-York Daily Tribune» статия, в която започва разобличаването на един от представителите на бонапартистката клика, френския главнокомандуващ Сент-Арно. Статията не бива публикувана.
9 юни	В статията «Реорганизацията на английското военно ведомство. — Австрийските искания. — Икономическото положение на Англия. — Сент-Арно» за «New-York Daily Tribune» Маркс изтъква, че тъй като управляващите класи във Фран-

ция и Англия в стремежа си да запазят реакционните порядки, установени в Европа от Виенския конгрес, се страхуват от окончателния разгром на царизма, войната на съюзниците против Русия не трябва да се разглежда като война между свободата и деспотизма. Критикувайки позицията на английския публицист Д. Уркарт, Маркс подчертава, че единствената партия, способна да унищожи прогнилата правителствена система в Англия, е пролетарската партия. Статията бива публикувана на 24 юни.

10 юни — Енгелс пише статия във връзка с обсадата на турската крепост Силистра от русите. Тази статия, съдържаща богат военно-исторически материал, бива публикувана в «New-York Daily Tribune» на 26 юни под заглавие «Обсадата на Силистра».

16 юни — Маркс допълва написаната от Енгелс за «New-York Daily Tribune» статия «Положението на руско-турския театър на военните действия» и я изпраща в Ню Йорк. Статията излиза във вестника на 8 юли.

23 юни — Маркс използува изпратения му от Енгелс материал в една статия за «New-York Daily Tribune». Статията под заглавие «Отстъплението на руските войски» излиза във вестника на 10 юли.

27 юни — Маркс пише статията «Войната. — Парламентарните дебати». Статията, в която се разобличава английската тайна дипломация, бива публикувана в «New-York Daily Tribune» на 10 юли.

6 юли — Енгелс пише нов военен преглед за «New-York Daily Tribune». Статията под заглавие «Войната на Дунава» излиза на 25 юли като уводна.

7 юли — Маркс, който внимателно следи събитията в Испания, пише статията «Подробности по мадридското въстание. — Австропруските искания. — Новият заем в Австрия. — Влашко», в която наред с осветляването на другите въпроси отбелязва, че започналият в Испания военен метеж в обстановката на растящото недоволство на народните маси може да се превърне във всеобщо въстание. Статията излиза в «New-York Daily Tribune» на 21 юли.

14 юли — Маркс пише статията «Възбуждението в Италия. — Събитията в Испания. — Позицията на германските държави. — Английските съдии». Статията излиза в «New-York Daily Tribune» на 28 юли.

20 юли — В писмо до Маркс Енгелс, позовавайки се на Дронке, съобщава някои сведения за бившите членове на Съюза на комунистите Наут, Даниелс, Бекер и други.

Втората половина на юли — Маркс чете излязлата в 1853 г. книга «История на образуването и развитието на третото съсловие» от буржоазния историк О. Тиери, с другите трудове на когото бил запознат по-

раио, и прави многобройни извадки от нея; в писмо до Енгелс от 27 юли той анализира критично тази книга, чийто автор бил един от първите, които забелязали наличността на класова борба в историческия процес, макар и да не направил от това съответните теоретически изводи.

21 юли — Маркс пише статията «Испанската революция. — Турция и Гърция», в която показва, че революционното движение, започнало в Испания, излиза извън рамките на прост военен метеж и в резултат на участието на народните маси в него придобива демократичен характер. Статията излиза в «New-York Daily Tribune» на 4 август.

24—25 юли — Маркс присъствува на заседанията на английския парламент, на които се водят дебати за войната; своите впечатления той предава в статиите «Дебатите върху войната в парламента» и «Политиката на Австрия. — Дебатите върху войната в камарата на общините»; статиите биват публикувани в «New-York Daily Tribune» на 7 и 9 август.

27 юли — Маркс съобщава на Енгелс за предложението на Такер да публикува редица статии от «New-York Daily Tribune» с отделни издания. Маркс възнамерява да напише заедно в Енгелс памфлет за дипломацията и военните действия на англичаните след обявяването на войната, както и да разреши на Такер да препечата статията «Тайната дипломатическа кореспонденция» и памфлета за Палмерстон. Той моли Енгелс да изкаже мнението си по този въпрос.

29 юли — 1 август — Маркс и Енгелс пишат статията «Скучна война», в която изтъкват, че революционните събития в Испания могат да сложат началото на нова революционна ера в Европа. Статията бива публикувана в «New-York Daily Tribune» на 17 август.

Август — началото на декември — Маркс продължава да изучава в Британския музей историята на Испания. Той чете голямо количество литература на английски, френски и испански език, правейки обширни извадки от трудовете на Торено, Прад, Ховелянос и други автори.

4 август — Маркс пише статията «Еспартеро» въз основа на проучените от него материали относно биографията на лидера на испанската партия на прогресистите. Тази статия, разобличаваща Еспартеро като човек, неспособен да възглави освободителната борба на народните маси, излиза в «New-York Daily Tribune» на 19 август като уводна.

8 август — Придавайки голямо значение на запознаването на американските работници с опита от борбата на революционния чартизъм, Маркс в статия за «New-York Daily Tribune» привежда материали за агитационната обиколка на Джонс из Англия през лятото на 1854 г. Статията бива публикувана на 21 август.

25 август — 8 декември	Маркс пише серията статии «Революционна Испания». От единадесетте написани от него статии само осем били публикувани в «New-York Daily Tribune» (на 9 и 25 септември, 20, 27 и 30 октомври, 24 ноември, 1 и 2 декември). В тези статии е осветлена историята на революционните събития през 1808—1814 и 1820 г. в Испания. Последните три статии, посветени на събитията през 1820—1823 и 1833 г., не били публикувани.
8—13 септември	Маркс получава две писма от Ърнест Джонс, в които последният описва тежкото положение на работите на «People's Paper» и моли Маркс да му окаже помощ.
13 септември	Маркс съобщава на Енгелс за тежкото материално положение на германските комунисти емигранти Пипер и Стефен, с които той редовно поддържа връзка.
15 септември	Маркс пише статията «Действията на съюзническата флота.— Положението в дунавските княжества. — Испания. — Външната търговия на Англия» за «New-York Daily Tribune». В нея наред с другите въпроси той осветлява въз основа на събрани от него статистически материали динамиката на външната търговия на Англия. Статията излиза на 2 октомври.
18 септември	Във връзка със започването на англо-френското настъпление срещу Севастопол Енгелс пише статия, в която критикува военните операции на съюзниците. Статията под заглавие «Настъплението срещу Севастопол» излиза в «New-York Daily Tribune» на 14 октомври като уводна.
Не по-късно от 29 септември	Маркс получава съобщение от редакцията на «New-York Daily Tribune», че поради материални затруднения вестникът е принуден да намали наполовина хонорара на Маркс и го моли да праща само една статия седмично, при което тези статии ще се печатат без подпис.
2 октомври	Енгелс пише статията «Новини от Крим», в която подробно анализира получената новина за падането на Севастопол и поставя под съмнение нейната достоверност. Статията излиза в «New-York Daily Tribune» на 17 октомври.
5—6 октомври	Тъй като новината за падането на Севастопол се оказва недостоверна, Маркс и Енгелс пишат статия, в която разобличават маневрите на френското и английското правителство, които използували лъжливия слух за демагогски цели. В същата статия Маркс и Енгелс критикуват шовинистическата позиция на френския дребнобуржоазен демократ Барбес и изтъкват, че истински ръководител на революционна Франция е О. Бланки. Редакцията на «New-York Daily Tribune» разделя тази статия на две части, едната от които под заглавие «Севастополската мистификация» бива публикувана на 21 октомври като уводна, а другата — в същия брой под заглавие «Севастополската мистификация. — Общ преглед» без подпис.

9—30 октомври	Енгелс пише статиите: «Сражението при Алма», «Военните сили на Русия», «Обсадата на Севастопол»; статиите биват публикувани на 26 и 31 октомврн и 15 ноемврн в «New-York Daily Tribune» като уводни. Статиите произвеждат голямо впечатление в Ню Йорк.
След 29 октомври	Маркс получава покана да участвува в работата на органнзирания от лондонските чартисти антибонапартистки комитет във връзка с проектираното посещенне на Наполеон III в Англня. По предложение на Джонс Маркс е избран за почетен член на този комитет наред с такива дейцн на буржоазнодемократическото движение като Мадзинн, В. Юго, Луи Блан и др. Маркс отказва; той обяснява на Джонс, че такова мероприятие ще има много по-голям ефект, ако има чисто английски характер; съгласявайки се с Маркс, Джонс се ръководи от това разбиране в по-нататъшната си работа в комитета.
9 ноември— 4 декември	По молба на Маркс Енгелс продължава да пише редовно за «New-York Daily Tribune» военни прегледн за хода на военните операции при Севастопол. Статиите му «Кампанията в Крим», «Сражението при Балаклава», «Инкерманското сраженне» н «Кримската кампания» биват публнкувани на 27 и 30 ноември и 14 и 27 декември.
22 ноември	Маркс съобщава на Енгелс за опитите на Блннд, както и на други водачи на дребнобуржоазната емиграция в Лондон да органнзират протестни митинги против Русия и против позицията на германските владетели в Кримската война с участието на представители на всички фракции на германската емиграция, включително и на Маркс. Не споделяйки позицията на водачите на дребнобуржоазната демокрация по отношение на Кримската война, Маркс отказва да участвува, възнамерявайки в случай на необходимост да организира контрамитннг с участието на англнйските чартисти.
Декември 1854— януари 1855	Маркс препрочита своите тетрадки по политическа икономия от предишните години, «ако не за да ги преработи, то във всеки случай, за да овладее материала и да го има готов за обработване». Той съставя кратък конспект, който озаглавява «Пари, кредит, кризи», като след всяка формулировка препраща към съответната тетрадка с нзвадки от различни автори (Джилберт, Торнтон, Тук, Хьобард, Дж. Ст. Мил, Фулартон и др.) и посочва автора, заглавието на произведението н страниците от своята тетрадка. Маркс използувал по-късно този материал в произведението си «Grundrisse der Kritik der Politischen Ökonomie» («Основи на критиката на политическата икономня») и в III том на «Капиталът». Енгелс проучва редица книги и материали по историята на Русия и славянските народи на немски, рускн и други езици. Той чете книгите на Гакстхаузен, Херцен («От другия бряг», «Русия и старият свят», «Минало и мисли»), както и на Патон, Ранке, Шафарик, Мачейовски, Енгел и др.

Началото на декември	Енгелс кореспондира с Дронке относно доставянето на получените от Германия от бившия член на Съюза на комунистите Наут 65—70 екземпляра от последния, червен брой на «Neue Rhenische Zeitung» («Нов рейнски вестник»).
Около 2 декември	Маркс получава чрез Ласал предложение да сътрудничи в германския буржоазнодемократичен «Neue Oder-Zeitung» («Нов одерски вестник»), който излизал в Бреслау с участието на буржоазните демократи М. Фридлендер и М. Елснер,
15 декември	Маркс допълва една изпратена му от Енгелс статия, в която още веднаж се подчертава мисълта, че влизането на Австрия и Прусия във войната може да съдействува за започване на революция в Европа. Под заглавие «Развитието на военните действия» статията бива публикувана в «New-York Daily Tribune» на 1 януари 1855 г.
20 декември	Маркс съобщава на Елснер, че е съгласен да сътрудничи в «Neue Oder-Zeitung».
21 декември	Енгелс пише статията «Военните сили на Австрия», която бива публикувана на 8 януари 1855 г. в «New-York Daily Tribune» като уводна.
Около 22 декември 1854 — началото на януари 1855	Енгелс е при Маркс в Лондон.
29 декември 1854— януари 1855	Маркс пише две статии под общото заглавие «Ретроспективен поглед върху кримската кампания» («Rückblicke»), с които започва неговото сътрудничество в «Neue Oder-Zeitung». Статиите биват публикувани на 2 и 4 януари 1855 г.

1855

Януари — началото на февруари	Маркс продължава да препрочита своите тетрадки по политическа икономия. Той прави указател към тези тетрадки, съдържащи извадки от списание «Economist» от редица години, от произведенията на Девенънт, Алисън, Пети, Боагилбер, Лок, Стюърт и др. главно по проблеми на поземлената рента и теорията на народонаселението.
4 януари	След завръщането си в Манчестер Енгелс пише статия, в която рязко критикува цялата английска военна система. Статията под заглавие «Британската катастрофа в Крим» излиза като уводна в «New-York Daily Tribune» на 22 януари.
5—6 януари	Маркс превежда на немски за «Neue Oder-Zeitung» статията на Енгелс «Британската катастрофа в Крим» и прави някои изменения в нея. Статията бива публикувана във вестника на 8 и 9 януари.
8—22 януари	Маркс пише серия от статии в «Neue Oder-Zeitung» под заглавие «Търговско-промишлената криза», в които въз основа на анализа на английската търговия стига до извода, че нко-

номическият цикъл отново е достигнал точката, когато «свръхпроизводството и прекомерната спекула се сменят от криза». Статиите излизат на 11, 12, 20 и 25 януари. Маркс изпраща статия на същата тема на «New-York Daily Tribune», в който тя бива публикувана на 26 януари.

9—23 януари Маркс продължава да изпраща редовно на «Neue Oder-Zeitung» статии за вътрешните работи на Англия, както и военни прегледи, за които използува материали от статиите на Енгелс, изпратени на «New-York Daily Tribune»; статиите биват публикувани на 13, 15, 18, 22, 23 и 26 януари.

16 януари Ражда се дъщерята на Маркс Елеонора.

23 януари В писмо до Ласал Маркс отговаря на редица икономически въпроси, по-специално за влиянието на отменяването на житните мита върху цената на промишлените продукти и върху размера на работната заплата. Маркс обещава при първа възможност да подбере за Ласал точен цифров материал по интересуващите го въпроси от своите икономически тетрадки, ограничавайки се засега с общи данни.

ИМЕНЕН ПОКАЗАЛЕЦ

Б

В

Г

Д

Е

К

М

П

С

Ф

Х

Щ

Ю

УКАЗАТЕЛ
НА ПЕРИОДИЧЕСКИТЕ ИЗДАНИЯ

ПОКАЗАЛЕЦ НА ГЕОГРАФСКИТЕ ИМЕНА*

* В скоби е посочено името, дадено на съвременните карти. Когато от текста не е ясно местонахождението на един или друг пункт, дава се кратко пояснение. *Ред.*

Л

М

Р

С

Т

Щ

Ю

Я

СЪДЪРЖАНИЕ

ИЛЮСТРАЦИИ

Превел: Веселин Измирлиев
Редактор: Георги Георгиев
Худож. редактор: Тотю Данов
Техн. редактор: Тодор Бъчваров
Коректор: Елена Таджер
Корица: Милка Пейкова

Дадена в произв. на 30. XII. 1961 г. Подп. за печат на 23. III. 1962 г.
Формат 65X92/16. Печ. коли 49 3/4. Авт. коли 80·54. Изд. коли 49·75.
Тираж: 6 000. № 3011. Л. гр. II.
Цена: за кн. тяло 1·49 лв., за подвързия 0·35 лв., за илюстрации 0·13 лв.,
Цена 1·97 лв./1962 г.

Държавен полиграфически комбинат „Димитър Благоев“
Пор. № 29